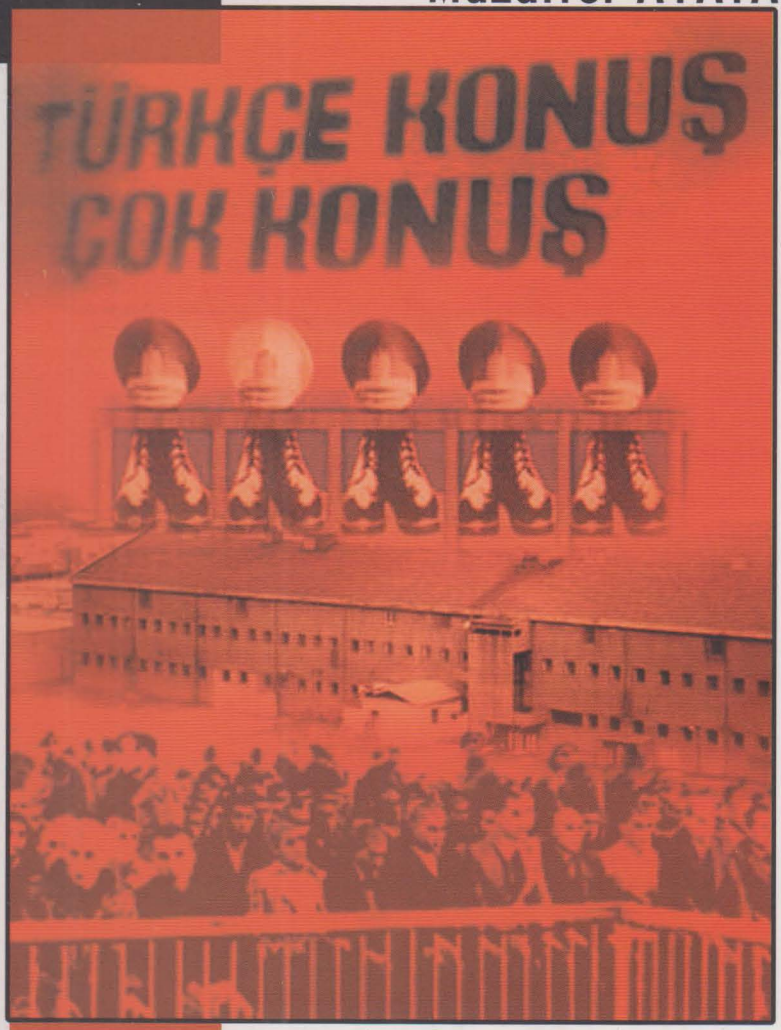
Muzaffer AYATA

Diyarbakır Zindanları

1.Cilt

DİYARBAKIR ZİNDANI

MUZAFFER AYATA

Aramyayınları
ŞEVDA Basım Yayın Dağıtım Ve Pazarlama Reklam Markasıdır

Aramyayınları
Anı

Baskı Tarihi:
1. Baskı: Nisan 2011
2. Baskı: Ocak 2012

Yayın Koordinatörü: Mehmet Emin TEYMUR
Editör: Zerdeşt ROJHILAT
Yayına Hazırlayan: Mizbah FİSKAYA

Baskı ve Cilt
Gün Matbaacılık
Reklam Film Basım Yayın Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Beşyol Mah. Akasya Sk. No:23/A
Küçükçekmece/İstanbul
Tel: 0212 580 63 81

ISBN: 978-605-5454-18-0

ŞEVDA Basım Yayın Dağıtım Ve Pazarlama
Kooperatif Mah. Sarıoğlu Apt. Kat:4/14 Yenişehir/Diyarbakır
Tel:0412 229 00 30

Tarihe Ateşten Bir Sayfa
DİYARBAKIR ZİNDANI

Cilt I

Muzaffer AYATA

AramAnı

İçindekiler

- Önsöz

I. Bölüm

- Muzaffer Ayata kimdir? 45
- Diyarbakır Askeri Cezaevi: Tarihin kaydettiği yaşanan en büyük vahşet ortamlarından biri... 73
- 12 Eylül öncesi Diyarbakır Askeri Cezaevi 75
- Eylül sonrası yaşanan ilk günler... 85
- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ayrışma başlıyor... 93
- Esat Oktay'la başlayan vahşet!.. Direniş!.. Ve ilk ölüm orucu... 99
- 1981 yenilgisinin nedenleri, yenilgide PKK ve diğer siyasetlerin rolü üzerine... 121
- Direnenler direnişin kaderini tartışıyorlar... 135
- "Savunma hakkı" üzerinde odaklaşan soylu savaşımların öngünü... 143
- Eylül sonrası süreçte idarenin tutuklulara bakış açısı ve izlediği politikalar üzerine... 153
- Konuşma yasağının gölgesinde hazırlanan hain bir komplo:"Hayri Durmuş itirafçı oldu!... " 159
- Zafere ahdetmiş gözyaşları... 165
- Davaya sadakat örneği: "Pişmanlık duymam! Hamit komünisttir!" 173
- İspiyonculaştırmanın bin bir yolu... 181
- İspiyonculuktan şehitliğe giden yolda bir insan: Tacettin Arat... 193

Ek Bölüm

- Ali Sarıbal'ın öldürülmesinde bir tanıklık... 205
- İbiş Ural'ın öldürülmesi olayına bir tanıklık... 207
- Direniş kırıldı, zulüm şaha kalktı! 209
- Seyirci kalmak taraf tutmaktır! Onların tarafını... 225
- Dağdan küçük bir notla gelen müjde, büyük coşku... 231

II. Bölüm

Teslimiyet Dönemi Uygulamaları

- Bir ceza: "Size bugün yemek yok!.." 239

Ek Bölüm

Süreci yaşayan başka tanıkların anlatımlarından

- Deterjanlı su, Mehmet Emin Yavuz'un midesini eritiyor... 257
- Hain Şahin Dönmez eski arkadaşının başına tenekeyle insan pisliği döküyor... 261
- "Bakışma" yerinde idare ellerden ürküyor! 267
- "Mercimekten söz edilmeyecek" genelgesi ve bir özeleştiri: Te hes dikim Sümer Ana 277
- Diyarbakır Zindanı'nda Kürdü de, Alman'ı da, Fransız'ı da herkes Türktür! 287
- Makatlarda yapılan aramalar... 293
- 4. Kat alt katlara "rapor" veriyor: Ay çıktı arkadaşlar 303
- "Devrimci" devrimciye diyor ki, "parası olmayan pide yemesin!" 317
- Esat Oktay keyifli: "Abdullah Öcalan yakalandı, yakında burada!" 331
- Şeriatçı-faşist Yılmaz Yalçıner'e teslim edilen çocuk koğuşu... 337
- Kürt kadını zindan direnişinde yerini alıyor... 343
- Diyarbakır Zindanı'nda itirafçılaştırma politikasının hedefinde PKK 351
- Bir baskı nesnesi daha: Türk bayrağı 363
- Hastahanede ölümcül hastalar bile yataklarında esas duruşta yatırılıyor. 369
- TC bu kez temize çıkamayacak 387
- Damda Delal'ı Söyler Kürdün Biri... 397
- Bizler savaş esiriyiz 407
- "Ölmeden mezara koydular beni" mısrası yüzünden Çanakkale marşı yasaklandı 421
- Uygulamaların korkunçluğu karşısında akli dengesini yitiren onlarca insan vardı. 435
- Zulmün yuttuğu bir insan: Cemal Kılıç 443
- Ranza altında kamulaştırma. 457
- Kemal Pir: "...Sözcükleri tutsak almaktan kurtardık!.." 467

III. Bölüm

- Mahkemeler Süreci Üzerine 473

- Diyarbakır'ın ortasından bir konvoy geçer! 477
- PKK davasına giren avukatlar
tehdit ve komplolarla yıldırılıyor... 497
- Avukatlar ve barolar da Eylül sürecinden
yüz akıyla çıkamadılar! 503
- Yargıç Mehmet Ustaoğlu kararı açıklıyor:
"Siyasi savunmaya izin yok" 511
- 12 yaşındaki çocuk karşısında bir yalancı tanık:
Askeri yargıç! 521
- Basın da suç ortağı 539
- Savunma yargıyı yargılıyor 547
- "Devlet Kürt Halkı'nın büyük öfkesinden
korktuğu için idamları gerçekleştiremiyor! " 567
- Diyarbakır Askeri Mahkemeleri'nde
siyasi savunma yapan PKK'lilere verilen cezalar 585
- 12 Eylül sonrası idamı askeri yargıtayda
onaylanıp dosyaları meclise gönderilen PKK'liler 587

Coğrafyamızdaki Diriliş ve Direniş tarihinin önemli bir kavşağı olan Diyarbakır Zindan Gerçeği'ne ilişkin birçok şey yazıldı ve yazılacak. Bu konu günümüzde de birçok kesim tarafından çeşitli boyutlarıyla tartışılmakta. Ne yazıkki, bu tarihi bizzat yaşayarak, ağır bedeller ödeyerek yönlendirenler, yani bu mirasın asıl sahipleri, yine "yok" sayılmaktadırlar. Açıktır ki, bu sayfaya ışık tutacak olanlar o anların hem sanıkları ve hem de tanıkları olacaktır. Bu açıdan önemli olan bu çalışma, 1991 yılında hazırlanmıştı. Zindan koşullarından dolayı 2001 yılında ilk kez basıldı. Ve sürekli güncelliğini koruduğu için yeniden basılmasının bir ihtiyaç olduğu kanaatine vardık..

Aram Yayınları

Önsöz Yerine

Diyarbakır Zindanı ile ilgili çalışmaya Hasan Asgar Görgöz ile birlikte başladık. PKK'li arkadaşlara röportaj isteğimizi ilettiğimizde "düşünelim" dediler. Başlangıçtaki amacımız kamuoyuna, tüm insanlığa orada yaşanan zulmü ve vahşeti aktarmak, gözler önüne sermekti. Bu yüzden de kendimizi hemen hemen sadece bu eksen üzerinde konumlandırmıştık. Belirlenen amaç doğrultusunda bir okuyucu gözüyle bakarak sorulması gereken her şeyi -kendi ölçülerimiz içinde- belirledik. İlk taslak soruları yüzün üzerindeydi. Ve birçok bakımdan Diyarbakır Zindanı'nı tanıtmaya yeterli düzeydeydi. Soruları PKK'li arkadaşlara verdik, incelediler. Sonra da böylesi bir röportajı kabul edeceklerini söylediler. Soruları yanıtlayacak arkadaş, Muzaffer Ayata olacaktı. Zira bu arkadaş Diyarbakır gerçekliğine birçok bakımdan vakıftı. Sürecin doğrudan tanığıydı. Uzun yılları bu zindanda geçmişti, gelişmelerin merkezindeydi... Randevulaştık ve gittik.

Yöntem üzerine yaptığımız ilk konuşmada sorulara yazılı yanıt vermek istediklerini söylediler. Sürecin onlar açısından oldukça yoğun geçmesi, yapılacak birçok işlerinin olması yüzünden böylesi bir ek çalışmaya yeterince zaman ayıramayacakları gerçeği ortaya çıktı. Yeni bir biçim önerdiler, röportajı konuşarak gerçekleştirecektik. Konuşmaları teybe alacak, daha sonra da bant kayıtlarını yazılı döküman haline getirip ilk hammaddeyi ortaya çıkaracaktık. Ardından da onu yeniden işleyerek çalışmaya en son halini verecektik.

Böylesi bir plan dahilinde aylarca süren röportaj maratonuna başladık. 2 Ocak 1990'dan 16 Ocak 1990'a kadar karşılıklı konuşma ve kaydetme kısmını bitirdik. Bu sürede 40'a yakın kaset doldurduk, sonra da çözümlemelerine geçtik.

Bu arada defterlerin düzeltilmesi, diğer cezaevlerinde bulunan PKK'li arkadaşlara çalışmanın gönderilmesi, tanıklıklarının istenmesi, eksikliklerin, yanlışlıkların giderilmesi vb. nedenlerden dolayı aylarca bir bekleyiş içine girince, çalışma hemen hemen bütünüyle Muzaffer'le benim aramda geçen bir sürecin konusu oldu. Sonunda Hasan Asgar'ın da uygun görmesiyle sadece benim yürütmek durumunda kaldığım bir çalışmaya dönüştü.

Başlangıçta çalışmayı en geç Haziran 1990'da bitirebileceğimizi hesap

ediyorduk. Ama kimi zorunlu gelişmeler bizi engelledi. Hak gasplarına yönelik açlık grevleri, cezaevinde kazılan tünelin ortaya çıkmasının ardından, yaşanan gerginlikler, sağdan soldan gelecek dokümanları beklemeler, bu duraksamanın belli başlı nedenleriydi.

Bu zaman diliminde Muzaffer büyük bir sabır ve titizlik içinde diğer cezaevleriyle yazışmaları sürdürdü. Çalışmanın nüshalarını gönderdi, gelen yanıtları düzenledi. Yararlanacağım yerleri gösterdi. Ve bana da tüm bu ek bilgileri çalışmanın genel iskeletine ters düşmeyecek şekilde yerleştirmek kaldı. Diyebilirim ki, elinizdeki bu röportaj aslında çok sayıda insanın katkısıyla gerçekleşti. Bu haliyle röportaj kuşkusuz çok daha nesnel ve sağlıklı bir düzleme oturmuştur. Belirlenen zamanın dışına taşınılması, bir çok ek çabanın gündeme gelmesi doğal olarak çalışmayı yetkinleştirmiştir. Bu yüzden yaşanan zaman kaybı ve çalışmaya son noktayı koymak için bir buçuk yıl beklemiş olmamız severek kabul edilecek bir şeydir...

***

Genelde bilinir ki, geçmiş toplumsal mücadelenin nirengi noktalarına bugünden bir bakış açısı sunabilen birileri, nesnel bir zeminin bütünsel bilgisine değil, özüne dair bir yaklaşım sunabilirler. Tarih, özün nesnel bilgisidir. Ve tarih yorumu aslında sınıfsal temelde, mücadeleye koşutluk içinde anlamlıdır.

Gökten zembille inen bir tarih bilgisi yok. Onu insanlar toplumsal varlıklarının konumlanışına göre an be an yazıyorlar. Bugün de, yarın da bir tarihtir. Yaşamın düzlemleri dün de bir tarihti.

Cumhuriyetten beridir, karşı-devrimin çarpıtarak sunduğu bir tarih tezi işleniyor. 12 Eylül faşizmi de bu çarpıtılmış tarih anlayışının en gözü kara savunucusu. Onlar bir tarih yazıyor. Onların ötesinde, yaşam bir tarih yazıyor. Ve ikisi birbirinin çelişeni oluyor. Resmi tarih, yaşamın tarihini hep örtmek, kapamak, göstermemek, yok etmek istiyor.

Ama onu yok edemiyor. Karşı-devrimin tarih tezleri, direnişteki yaşamın yarattığı tarih karşısında un ufak oluyor. Elinizdeki kitap, ikincisinin birincisine bir kez daha galip geldiği bir somutun ifadesidir. Ya da namluları halklarımıza dönük tankların gölgesinde zabit kalemlerini tükürükleyip tarih yazan malum zevatın karşısına, barikat gerilerinin ve

direnişin, yaşamın, onurun safında kalarak çıkanların kanlarıyla yazdıkları bir tarihtir bu...

Direnişteki yaşam, tarih yazar.

Sürekliliğin, devinimin, yaşamı yeniden üretmenin olduğu yerin konusudur tarih. İnsan ancak böyle bir düzlemde göğsünü gererek, "tarih biziz! Yaşam ve mücadele adına bizden kalandır!" diyebilir.

Resmi ideolojinin tarihi hiçbir şeyi yazamıyor, sadece kendini yazıyor.

Yaşamın tarihi kanla yazılıyor.

Elinizdeki kitap bir dönemin kanla yazılan tarihinin sadece bir sayfasıdır...

***

Üzerinde yaşadığımız topraklarda tüm cumhuriyet tarihi boyunca görülmemiş bir siyasi gericilik yaşanıyordu. Ya da başından beri mevcut olan siyasi gericilik eğilimi, 12 Eylül sultası altında şaha kalkmıştı. 12 Eylül faşizmi, Kürt ve Türk halklarına tam anlamıyla vahşet, terör, işkence içinde geçen büyük bir yıkım yaşattı. Faşizm, temsil ettiği sınıflar adına, toplumun toplumsal muhalefetin her katresinde, her kesiminde onulmaz yaralar açmıştı. Kardeş halklar bu bozgundan paylarını alırken, onların öncüleri Kürt ve Türk devrimcileri, temsil ettikleri sınıf ve değerler adına, halklara sunulan bu büyük bozgunu gücü oranında dizginlemek için bir anlamda kendi tarihlerini kan ve ateş çemberinden geçerek yazmaktaydılar. İrili ufaklı birçok karşı koyuş yaşanmasına karşın, devrimci güçler -burada irdelenmeyecek, bir önsözün sınırlarını kat be kat aşacak nedenler yüzünden- yenildi. Ve o büyük bozgun içinde geçen tarihsel hesaplaşmanın belli bir bölümü cezaevlerinde gerçekleştirildi. Cezaevleri geçmiş dönemlerden daha yakıcı bir biçimde toplumun, halklarımızın gündemine girmekle kalmadı, aynı zamanda 12 Eylül faşizminin halklarımız için ne anlama geldiğini de bütün çıplaklığıyla gösteren zeminler oldu.

Kuşkusuz gerek 12 Eylül döneminde, gerek sonrasında sınıflar mücadelesinin aldığı görünümlere koşut olarak cezaevleri mücadelesi de kendini bir biçimde hep dayattı. Kürt ve Türk devrimcilerinin cezaevlerinde verdikleri mücadele, esas anlamını toplumsal muhalefetin şekillenişinde bulan bir içerikle yüklüdür. Biliniyor, şimdilerde falanca filanca cezaevini bir başkasıyla kıyaslama, onu bir başka cezaevinin ya altında, ya da

üstünde görme eğilimi yaygın biçimiyle devrimci-demokrat saflarda yaşanıyor. Soruna tarihsel bir bakış açısı sunamama, her zeminin kendi gerçekleri üzerinde yükselen tavır alışları görmeme en iyimser sözcükle kolaycılık eğilimlerinin birer ürünüdür. Kestirmeci bir yaklaşımı her zaman ihtiyatla karşılamak gerekir...

Bu kaydı düştükten sonra, bir başka kıyaslamayı yapmak sanırım yerinde olacak. 12 Eylül faşizmi sınıfsal baskı ve kinini en üst düzeyde toplumsal muhalefet katmanlarına kusarken, bir alanda tüm yönelimini kat be kat aşacak değişik bir tutum içine girmiştir. Faşizm, Kürtlerin devrimci demokratik gelişimini durdurmak için ulusal baskıyı en üst noktalara tırmandırmıştır. Sınıfsal ve ulusal baskı politikalarının en vahşisini Kürt halkına karşı uygulayarak, diğer düzlemden daha değişik bir boyuta sıçramıştı.

Eğer 12 Eylül döneminin baskıcı niteliği üzerine konuşacaksak ve kıyaslamalarda bulunacaksak bunu falanca cezaeviyle filancası arasındaki farklılıklarla, dolayısıyla onların gerçekleştirdikleri direnişlerin hangisinin daha görkemli olduğuyla değil –kuşkusuz bu da yapılabilir, ama sorunun çözümünde neye yarar!–, sınıfsal baskı düzleminin başka bir kardeş halka nasıl sınıfsal ve ulusal baskı düzeyinde yansıdığıyla kıyaslamak gerekir. Bunun tarihsel nedenlerini, doğurduğu siyasi sonuçları görmek, o sonuçlardan ders çıkarmak daha yerinde bir çaba olur. Bu farklılığı diğer tüm alanlarda olduğu gibi, cezaevleri alanında da açığa çıkarıp, ayrıştırıcı ve ayırt edici bir yaklaşımla konuyu ele alarak karşı-devrimin bu alana yansıyan politikalarını her bakımdan mahkum etmek gerekir.

Eğer üzerinde yaşadığımız bu topraklarda ulusal baskı politikasıyla ezilen, horlanan, temel değerleri ve kimliği hemen her biçimde yok edilmeye çalışılan bir kardeş halk varsa, karşı-devrimin imhacı karakteri onları cezaevlerinde daha korkunç boyutlarda kuşatmaz mı? Açık ki, bizi harekete geçiren temel etken de bu olmuştur. Faşizmin bu çift karakterli kinine hemen her düzeyde maruz kalan bir halkın yüz yüze bırakıldığı tüm kırım politikalarını görmek, anlamak, anlatmak, teşhir etmek zorunlu siyasal görevlerimizden biriydi. Diyarbakır Zindanı diğerlerinden çok daha farklı, çok daha derin, çok daha düşündürücü bir boyut olarak tüm çarpıcılığıyla karşımızda duruyor.

Diyarbakır Zindanı niçin farklı? Bu soruya hiç kimse Kürdistan gerçekliği dışında bir yanıt arayamaz. Arasa bile, bunun konuyu açan,

gerçek anlamını veren bir çaba olamayacağını hemen anlar. Diyarbakır ne bir Metris, ne bir Mamak, ne de bir başka cezaevindir. Diyarbakır Zindanı Kürttür, Kürdistan'dır, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin tüm ilişki ve çelişkilerini barındıran, karşı-devrim güçleriyle hesaplaşmasını, yengilerini, yenilgilerini, umutlarını, çöküntülerini, kazanımlarını, kayıplarını her yönüyle yaşayandır. Diyarbakır Zindanı, 12 Eylül sürecini herkesten, her zeminden daha yoğun, sancılı ve acılı yaşamıştır. 12 Eylül faşizmi halklara terör sunmuşsa, Diyarbakır'a vahşet sunmuştur. Halklara işkence sunmuşsa, Diyarbakır'a kırım, katliam sunmuştur.

Öyleyse amaç şu soruyu doğurtmaktır! "Sınıfsal ve ulusal mücadelenin gerektirdiği tüm bedelleri kanlarıyla, canlarıyla direnerek, ölerek ödeyenlerin olduğu bir dönemde bizler, sizler, hepimiz neredeydik acaba? Her şey önümüzde tüm insanlık dışılığıyla sürüp giderken ne yapıyorduk?" Faşizm karşısında direnemeyen, yenik düşen bir toplumun, toplumsal muhalefetin yaşadığı trajedileri yaşıyorduk. Suskunluk koyu karanlığa dönüşünce, Diyarbakır Zindanı açık ki, Saygon zindanlarından daha beter bir hale getirildi. Toplama kamplarından daha acımasız bir soykırım merkezine dönüştürüldü. Diyarbakır beton bir mezardı. Halkımız susma, boyun eğme, tarafsız kalma suçunu işlediğinden beridir faşizm hep yeni Diyarbakır zindanları yaratma fırsatını bulabildi. İşte bu çalışmanın esas amacı, ana hedefi 12 Eylül'de yaratılan Diyarbakır Zindanı'nı anlamak, yaşamak, bir anlığına da olsa tanıklıkla yaşatmak olduğu kadar, suçumuzun ulaştığı derinliği, sessiz kalmanın doğurduğu vahşeti göstermektir. Bu temel hedef değişik biçimlerde çalışma süreci boyunca başka faktörlerden de etkilendi, ama hiç değişmedi...

Biliniyor ki, son yıllarda cezaevlerinde ve soruşturma merkezlerinde devlet eliyle sayısız cinayet işlendi. 12 Eylül faşizminin gerçek yüzünü açığa çıkarmak, ülke ve dünya kamuoyu önünde teşhir etmek uğraşısı somut siyasal bir görevse, bu kendini en çok işkence hanelerde ve zindanlarda açığa çıkaracak demektir. Evet bu büyük saldırıdan tüm toplum kesimleri paylarına düşeni aldı, ama sorunun en yakıcı ve pervasız boyutlara ulaştığı cezaevleri ve soruşturma merkezlerinde yaşananları açığa çıkarmak daha önemli hale geliyor. Bu konuda nesnel olmanın kriterleri nedir? Çok basit bir ilke: Gerçekleri olduğu gibi verme... Son yıllarda bu zeminlerde olan biten her şeyi, tanık olunanları görme, gösterme, bunu yaparken de yaşananları gereksiz kaygılara düşmeden olduğu gibi verme...

Peki ama şimdiye değin bu son derece yalın ve açık ilke kendini yapılan tanıklıklarda tam olarak konuşturabilmiş midir? Herkesin kendince verdiği bir yanıt var, ama benimkisi; yapılan çok önemli tanıklıklara karşı "hayır konuşturamadı..." olacaktır. Son yıllarda cezaevleri gerçekliği ele alınırken, kimi çevrelerce, gruplarca nesnelliğin ölçüsünün sadece kendileriyle ilgili direniş temalı bir zeminde arandığını görüyoruz. Böylesi bir eğilim geçer akçe olunca, ister istemez bazı yanılsamalar da ortaya çıkabiliyor. Arkadaşlar yaptıkları çalışmalarda, ortaya çıkardıkları ürünlerde öyle bir hava veriyorlar ki, cezaevleri denilince sadece kendilerinin konusu olan bir direniş akla geliyor. Bu bazen tüm 12 Eylül dönemince sadece bir grubun, bazen de birkaç grubun konusu olabiliyor. Doğal olarak da karşı tarafta kalanlar, o birkaç grubun içine girme 'şansı'na ulaşamayanlar tukaka oluyor.

Direnişi yüceltmenin soylu bir görev olduğunu hepimiz biliriz. Onu hep öne çıkarmak doğru ve yerinde bir çabadır. Direnişi yücelten, tarihimizin –bazen gıpta ettiğimiz, bizlerin gerçekleştiremediğini gerçekleştirenlere sevgiyle, saygıyla baktığımız tarihimizin– altın sayfalarını yazanları birer birer bilmek, anlamak, yaptıkları kahramanlıklara tanık olmak, onları herkes önünde bilinen, tanınan, örnek alınması gereken insanlar haline getirmek, sadece severek yapılması gereken bir iş değil, aynı zamanda zorunlu siyasal görevlerden de biridir. Bunu biliyoruz. Böyle bir çaba içinde olanlara da saygı duyuyoruz. Ne ki, bir başka gerçek daha var; zor günlerin yaşandığı yerde pratik, eylem muazzam bir ayrıştırıcıdır. Bir yerde direniş varsa, orada teslimiyet de vardır. Onuru yüceltenlerin olduğu yerde, alçaltanlar da olabilir. Devrimci değerleri korumanın kan can bedelinin ödendiği yerde, bu değerleri peşkeş çeken de bulunur. İhanet, ispiyonculuk, davayı arkadan hançerleme, soysuzlaşmanın en uç örnekleri de vardır.

Bugünden geriye bakarken, insansal bir çabayla tarihsel gerçeklik kendini bir geçmiş zaman düzleminde yeniden kurarken, yaşamdan yana tüm ilişki ve çelişkiler belirginleşen özleriyle zor günlerin gergefinde yeniden kurulur, birileri içinse yeniden yıkılır. Süreç böyle işler. İşte nesnel olabilmek sorunu burada öne çıkar. Eğer nesnelliği bu bağlamda yaşanmış tarihsel gerçekliğin tümü olarak algılıyorsak ve onu anlatmaya soyunuyorsak, bu demektir ki, bizim için ele alınmayacak konu yoktur. Direnişi anlatırken ihaneti de anlatacağız, özverinin doruğa çıktığı yerde, alçalmanın en pespayesine de tanıklık edeceğiz. Yani Diyarbakır

gerçeğini böylesi bir yaklaşımın doğrudan konusu göreceğiz. Yanılsamalar yaratıp, onun üzerinde gelecek bina etmeye kalkışanların düştükleri geri noktalara düşmemek, o trajik açmazı yaşamamak için nesnelliğimizi sürekli koruma çabası içinde olacağız.

Başta Muzaffer olmak üzere, röportaja katkısı dokunan PKK'li arkadaşlar gerçeklerin bilinmesini sağlama çabasında, kendilerine ait birçok özel konuyu -partili insan olmanın verdiği serbestlik içinde- anlatmaktan, tartışma süreçlerine o an yaşanan çelişik düşüncelere tanıklık etmemi sağlamaktan, yanlışlarını ve hatalarını görüp göstermekten hiç geri durmadılar. Bazen Diyarbakır'ın "Türk ve Kürt solunun gerçek anlamını bulduğu, kendisiyle hesaplaştığı bir zemin" haline geldiğini, bazen o zeminin "Kürt solunun tümü arasında yaşanan gerçek bir hesaplaşma" olduğunu gösterdiler. Bazen ortaya serilen sahnenin ürperticiliğini yaşayarak, bazen birçok şeye, nedene, sonuca içerleyerek, bazen işittiklerimiz karşısında göğsümüz kabararak dinledik onları. Anlatırken onların da bazen öfkelendiklerini, bazen birçok konuda gerçekliği anlamayanları suçladıklarını da gördük. Bazen de hepimizin duygulandığı, buruk coşku ve sevinçler yaşadığımız muazzam etkilenmelere sürüklendik.

Tanık oldukça görecek ve anlayacaksınız ki, Diyarbakır'da gerçekten büyük şeyler oldu. Nesnel olma bunları bilmekten, bildirmekten geçer. PKK Merkez Komite üyesi Hayri Durmuş'un şöyle bir sözü var: "Direniş zafere, teslimiyet ihanete götürür." Zaferin de, ihanetin de bütün tonlarının bulunduğu, ama sonunda zaferin baskın çıktığı bir türkü, bir destandır Diyarbakır... Bu destanın, türkünün satırları, dizeleri arasına girdikçe, onları mırıldandıkça ürpereceksiniz. Tıpkı benim gibi... Kimi kez insan olmanın tanımsız hazzını duyacak, kimi kez insan olmaktan utanacaksınız...

***

Elinizdeki bu çalışmanın çok anlamlı olan bir başka boyutu daha var: Ben Türküm, Muzaffer ise Kürt... Ötesi ayrı siyasi geleneklerden geliyoruz. Bu iki boyutun hiç de küçümsenmeyecek kimi mesajlar içerebildiğini düşünüyorum.

Bazen etle tırnak kadar yakın olmakla, bazen tanımsız uzaklıklara düşmenin bir arada ve iç içe geçtiği somut bir gerçeklik bu... Yan yana

yaşıyoruz, ama çok uzaklardayız. Kendi geleceklerimizi kurma uğraşısı içindeyiz. Özgürlük ve bağımsızlık sözcüklerine tutkunuz, ama içeriklerini değişik dolduruyoruz. Buradayız, iç içeyiz, ama birbirimizi tanımıyoruz. Ötesi birbirimizi anlama sürecini tam olarak işletemiyoruz. İki ayrı ulusun özgürlük ve bağımsızlık yolunda yürüyen evlatlarıyız. Ama sanki aramıza resmi söylemin barikatları kurulmuş. Resmi ideolojinin ve tarih anlayışının yarattığı yanılsamalı etkiler, geçmişten şimdilere uzanan önyargılar, soruna bütüncül yaklaşımlar sunmada yaşanan ciddiyetsiz tutumlar, sığ ve nesnel olmayan değerlendirmeler sanki kardeş halkların evlatları arasına kara kedi gibi girmiş durumda. Aydın ve demokrat olmanın sınırları resmi söylemin tarih anlayışıyla perçinlenince hemen yanı başımızda tarihiyle, şimdisiyle, gelecek kurma idealiyle yaşayan koca bir ulusun varlığını görmeyecek denli körleşebiliyoruz. Burjuva söylem içinden gelenlerin bile bugün "Kürt sorunu"nun çözümü konusunda "öneri paketleri"yle gündeme girmeye çalıştıklarını da bu körlüğün üzerine eklersek, bu konuda ne kadar gerilere itildiğimizi, "nesnel gerçeklerimizin", "somut siyasi tahlillerimizin", "şaşmaz kestirimlerimizin" ne kadar yolda kaldığını, sağının solunun dökülmeye başladığını görür ve ne büyük bir eksiklik içine düştüğümüzü daha iyi anlarız. Sol söylemlerin Kürt Ulusunun varlığını inkarda kimi zaman Kemalist söylemlerle örtüştüğünü artık görmemiz gerektiğini, sorunun çözüm noktasını da bu yaklaşımın etkilerinin hiçbir biçimde sızamayacağı daha değişik ve yerli yerine oturan bir başka ve devrimci söylemde aranmasının gerektiğini görebilmeliyiz.

Ayrı uluslardanız ve ayrı siyasi geleneklerdeniz, dedim. Röportaj boyunca sürüp giden birlikteliğimiz göstermiştir ki, yeterli zaman, yeterli çaba, yeterli niyet olduğu sürece bu iki farklı boyutu her anlamda bilince çıkarmak mümkün... Birbirimizi daha yakından tanıyarak, yakınlaşmalarımızın ve uzaklıklarımızın "körleşmeden öte bir yerde" aranması çabasının sürece, gelmiş-geçmişe, geleceğe bakışta ne kadar aynılaşıp, ne kadar farklılaştığımızı somut bir şekilde ortaya çıkaran çok anlamlı kimi sonuçlar doğuracağını görürüz...

Deyim yerindeyse, "hariçten gazel okuma"da üstümüze yoktur! Bir tanım var: Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi... Bu tanımın içeriğinin tarafımızdan ne kadar bilindiği tartışmalıdır. Türkiye devrimci siyasal ortamının yakın geçmişte bıraktığı miras göz önüne alınırsa pek çoğumuzun "hariçten gazel okuma" eğilimini en canlı biçimleriyle yaşat-

tığımızı görürüz. Röportajın bende bıraktığı en önemli sonuç; bu tehlikeli eğilimden kurtulma gereğidir...

Kuşkusuz farkına vardığım eksiklik, aynı zamanda içinden geldiğim siyasi geleneği de yakından ilgilendiren bir sonuçtur. Devrimci hareketimiz, geride bırakılan yıllarda "ortak örgütlenme" doğru perspektifi dışında, konuyu derinleştirip, her anlamda bilince çıkarmada yeterince aktif bir ideolojik tutum içine giremedi. Büyük bir eksiklik... Bunu gördüm.

Kürdistan tezlerinin daha bir net, daha bir somut siyasal önerileri içinde barındıracak tarzda ele alınmasının, devrimci hareketimiz açısından önemli bir siyasal görev olduğunu düşünüyorum. Artık PKK hareketine, bu devrimci deneyime karşı daha nesnel bir değerlendirme sürecine girilmelidir.

Elinizdeki bu röportaj "ulusal baskı" kavramının gerçek anlamını daha netleştiren zengin yönler içeriyor. Bu baskının en iğrenç noktalara ulaştırıldığına tanık olmak da en az onu yaşamak kadar zor bir duygu. Halkımız kendi adına yapıldığı iddia edilen tüm bu egemen sınıf politikalarına benim paniğim ölçüsünde tanık olsaydı ne yapardı? Utanırdı... İsyan duygularıyla dolup taşardı... Kardeş halkların kokuşmuş küflenmiş politikalarla nasıl birbirine düşman edilmeye çalışıldığını egemen sınıfların yalan ve demagojileriyle örtülen vahşet, terör, işkence, soykırım uygulamalarının nerelere kadar vardırıldığını görürdü. Diyarbakır Zindanı, insanlık açısından büyük bir utançtır. Çünkü orada yapılan her şey egemen sınıfların sömürü sistemlerini ayakta tutmak adına yapılmıştır. Diyarbakır Zindanı, Türk halkı açısından da büyük bir utançtır. Çünkü orada yapılan her şey Türklük adına yapılmıştır...

Eğer "Türklük adına" insanlara yıllarca işkenceler yapılabiliyorsa, dışkı yedirilebiliyorsa, cop sokulabiliyorsa, ayaklarından tavana asılıp duvarlara vurarak öldürülebiliyorsa, eğer "Türklük adına" bitmez tükenmez marşlar söyletilip askeri eğitimler insanlara istençlerinin dışında zoraki yaptırılabiliyorsa, eğer "Türklük adına" insanların ağızlarına kilit vuruluyorsa, fosseptik çukurlarına atılıyorsa, daha pek çok ürperten ve utanç veren işkencelerden geçiriliyorsa, bu tam da ırkçı-faşist politikaların egemen olduğu bir düzenin tanımlaması değil de nedir? "Türklük adına" yapılan tüm bu insanlık dışı şeyleri reddetmek, açığa çıkartıp teşhir ve mahkum etmek en doğal insani görevlerden biridir. Muzaffer'in

Diyarbakır Zindanı'na dair tanıklığından herkes üzerine düşen payı almalı, orada yapılanların sorumluluğunu duymalı, ikirciksiz karşı koymalıdır...

Diğer bir yön ise, Muzaffer'le aramda kurulan dostluk bağıdır. Bunu çok önemli görüyorum. İnsanların, hele de devrimcilerin önyargısız bir araya gelebilmeleri, siyasal değerlerini karşılıklı olarak konuşturabilmeleri, birbirini anlama çabasına girişmeleri, siyasal ve düşünsel yakınlıklarını veya uzaklıklarını görebilmeleri, bunu konuşarak, anlatarak, dinleyerek gösterebilmeleri, her anlamda nesnel olmaya çalışmaları -ne yazık ki- sol siyasal geleneğimizin yabancısı olduğu, erişmek istediğimiz, ama çoğunlukla kimi küçük, dar, kısa vadeli çıkarlarımızı önceleştirerek erişemediğimiz bir durum... Sanıyorum bu düzlemde biz o yabancılığı aşabildik. Bu, daha çok soran insan olarak benim dışımda kalan, yüzlerce sayfa tutan konuşma ve açıklamalarıyla Muzaffer'in sıcak, samimi kişiliğiyle ve röportaja katkısı dokunan diğer PKK'li arkadaşların içtenliğiyle gerçekleşebilen bir sonuçtu, öyle ki bazen karşılıklı iletişim en anlamlı boyutlarına ulaşarak kurulan bu dostluğu perçinledi. Çalışma süresince ulusal köken, siyasi çizgi ve gelenek farklılığı bizi engelleyen bir boyut olmadı...

Burada ister istemez kişisel bir niyet ve isteğim ön plana çıkıyor: Siyasal farklılıkları bilerek, siyasal yakınlıkların yaratılabileceği ortamı yok etmeden, geçmiş önyargılardan arınarak, faşizme karşı savaşımda, halklarımızın kurtuluş mücadelesinde, devrimci dayanışma ve yardımlaşmayı en üst noktalara değin çıkarabilsek...

***

Şu ayrımı yapabiliyorduk: 12 Eylül döneminde en çok işkence Diyarbakır Zindanı'ndakilere yapıldı. Ama böylesi bir ayrımın gerçekte ne anlama geldiğini tam olarak bilmiyorduk. Bilmek için de süreci birinci elden yaşayan insanlarla yüz yüze gelmek gerekiyordu. En genel düzeyde, duyumlarımız ölçüsünde sorabileceğimiz tüm soruları hazırlamıştık. Ama işin içine girildiğinde daha önce hazırladığımız sorular adeta boşlukta kaldı. Hemen hiçbiri gerçekliği tanımlamaya denk düşmüyordu. Ya da yaşananların ağırlığı yanında çok hafif kalıyordu. Bir dönem bu çelişkiden kaynaklanan algılama güçlüğünün doğurduğu

sorunları yaşadığımı itiraf etmem gerekiyor. Anlatılanlar ölçüsünde sorular kendini adeta yeniden kurdu. Başlangıçtaki hafifliğinden bir ölçüde kurtuldu. Takdir sizin, ama ben öyle sanıyorum... Belirtmiştim, o boşluk dönemine "şok anı" diyorum. Ya da ünlemler, ünlemli soru işaretleri dönemi veya inanmama, anlamama, hayret etme dönemi de diyebiliriz. Her şeyin en uç noktada ve akıl almaz boyutlarda yaşandığını gören ve bunu, bu kadarını beklemeyen biri ne yapar? Herhalde tüm düşünce sistemi altüst olur. İşte beni bir an için Muzaffer'in karşısında o altüst olmuş sinir sistemi, duygu ve düşünce karmaşası içinde şaşkınlığını yaşayan biri olarak düşünebilirsiniz...

Bu halime bir de Diyarbakır Askeri Cezaevi konusunda genel bilgisizliğim eklenirse, içinde bulunduğum durumun ne denli zor olduğunu hissedebilirsiniz. Nitekim zaman zaman Muzaffer bu eksikliğimi görerek yapıcı yaklaşımlarla gidermeye çalıştı. Aynı güzel davranışı Rıza Altun da gösterdi. Doğal ki insan tanımsız vahşet karşısında yaptığı doğrudan ya da dolaylı tanıklıklara insanca tepkiler gösterecektir. Yeri geldiğinde anın gerektirdiği coşkuya, acıya, üzüntüye, sevince, umuda, umutsuzluğa katılacak, yapılanları bir an için kendinde cisimleştirerek duyumsamaya çalışacaktır.

Diyarbakır Zindanı'nın gerçekliğine ulaştıkça, birçok yerde Muzaffer'in anlattıklarına, Rıza'nın verdiği ek bilgilere kendimi kaptırdığımı, bazı duygusal tepkiler verdiğimi saklama hakkını kendimde göremiyorum. Örneğin, Mazlum Doğan'ın direniş için seçtiği ölüm biçimini gerçekleştirirken, yaşadığı duyguları bir an için duyumsama çabamı ve gözlerimin yaşardığını, Ferhatların ateş içinde yanarken slogan atmaları karşısında tüm insani güzelliklerin içimde coşkun bir sel haline geldiğini, iliklerime dek titrediğimi, M. Hayri Durmuş'un oturmuş kişiliği karşısında adeta dize gelen mahkeme heyetinin ve idarecilerin zavallılığını acınası duygularla duyumsadığımı, bunu iradesi ve berrak bilinciyle başaran bu insana muazzam bir saygı duyduğumu, Ölüm Orucu'nda Kemal Pir'in gözlerini kaybettiği halde bunu arkadaşlarına söylemeyecek denli soylu davranması karşısında duygulandığımı. Şehit düşen diğer arkadaşların şahadet öykülerini dinlediğimde, işkence ve baskının sayısız biçimine tanık olduğumda öfkelendiğimi, kızgınlıktan nefesimin daraldığını, bazen çocuklaştığımı, dinledikçe daha da insanlaştığımı sizlerden saklayacak değilim...

Diyarbakır Zindanı beni eğitti, pişirdi. Bu bakımdan bize yaşananları anlatarak daha fazla insanlaşmamızı sağlama imkanını tanıyan arkadaşlara teşekkür etmek zorundayız. Bu vahşeti yaratan ve yaşatanlara lanet okurken, bu vahşeti yaşarken insani değerlerini korumak için kan-can pahasına ortaya çıkanları sevgiyle anmamız gerekir. Çünkü onlar, kendilerinden çok insanlığı ve değerleri, yani bizleri ve değerlerimizi koru-muşlardır. Çünkü onların yüreklerine işleyen zehir tadında bir yenilgi, bizim de yenilgimizdir. Çünkü onlara yaşatılan lanetli teslimiyet prangası, bir yerde bize de vurulmuş demektir. Çünkü onların kazandığı her zafer bizim de zaferimizdir... Bunu biliyor muyuz? Bilmemiz gerekir...

Muzaffer arkadaş röportaj boyunca sık sık; parti, halk, devrim sözcüklerini birbiri peşi sıra kullandı. Bu üç sözcüğü fırsatını bulduğu her anda yinelemekten muazzam bir zevk alıyordu. Ve söylerken de adeta gözleri parlıyordu. İşte Diyarbakır Zindanı'nda öne çıkarılan üç sözcük... Her şey bu üç sözcüğün gergefinde işleniyordu. Yenilgi de, yengi de, umut da, umutsuzluk da... Yani yaşama ait her şey bu çelişik bütünlük içinde üç sözcüğün komutasında gerçek anlamını bulmuş gibiydi. Kolektif iradenin etkin bir öznesi olabilmenin en yetkin haliyle açığa çıkma eğiliminin belirtileri bunlar. Diyarbakır Zindanı'ndaki bir tutsak şunu biliyor ve inanıyor: Yenilgisi kendisinin değil, partisinindir. Öyleyse parti adına yenilmemek gerekir. Umutsuzluk kendisinin değil, partinin, halkın ve devrimindir, öyleyse devrim, halk, parti adına umut olmak gerekir. Zaferi kendisinin değil, partinin, halkın, devrimindir. Öy-leyse bu üçü adına zaferi elde etmek ve korumak gerekiyor. Muzaffer: "Biz Diyarbakır'da düşünsel anlamda bir yenilgiyi hiç tatmadık" derken, bir anlamda bu yönleri açıklamış oluyordu. Okuduğunuzda göreceksiniz ki, tüm yaşananlara rağmen, sonunda zafer gerçekten bu üç sözcükle doruğa tırmandırılıyor...

Kendi tepkilerimden yola çıkarak diyebilirim ki, Diyarbakır gerçekliğini okurken önce bir çıkışsızlık, muazzam bir kuşatılmışlık duyumsayacak, sayısız iç ve dış duvarlarla çevrelenen engellere tanık olacaksınız. Sonra çıkışa giden yolu Mazlumların nasıl açtığını ve çıkışa nasıl varıldığını izleyeceksiniz, işte bu süreçten ders almalıyız. Yaşanan direnişlerin tarihi mirasını önyargısız bir biçimde ele alıp anlamalı, sahip çıkmalıyız, koru-malıyız. Geliştirmeliyiz. Çünkü bilmeliyiz ki, orada düşen her can, biraz da gelecek kuşaklara bir direniş mirası bırakabilmek için düşmüştür.

İnsan onurunu yüceltmek için, özgür ve bağımsız gelecek için ölüm kucaklanmıştır. Diyarbakır Zindanı'nda gerçekleşen direnişlerden hepimizin öğreneceği o kadar şey var ki... Ayrıca, bu mirası yaratanların kendi geçmişlerini nasıl ele aldıkları, hangi noktadan nerelere geldikleri de bu röportajın doğrudan konusudur. Bu boyut içinde de almamız gereken sayısız ders vardır...

***

Değinilmesi gereken bir başka nokta daha var: Acaba röportaj tekniği bu kadar uzun bir çalışmayı sindirebilir mi? Yüzlerce sayfayı bulan bir röportaj yapmak, bu konuda alışılmış olan sınırları olabildiğince zorlamak anlamına gelmez mi? Bu ve buna benzer sorular sorulabilir. Çalışma boyunca bizler de defalarca kendimize sorduk. Şimdi bu soruya kendimce yanıt vermeye çalışayım.

Çalışmamızın esas iddiası tanıklık yapmaktır. Başka hiçbir özel iddiası yoktur. Eksene bu olgu oturtulunca, böylesi bir tanıklığı hangi yol ve yöntemlerle en iyi şekilde yapabileceğimize inanıyorsak, hemen onu seçmemiz gerekirdi. Karşılıklı konuşmayla gerçekleştirilen bir tanıklık bize daha rahat ve daha yalın geldi. Bu bakımdan tanıklığın gerçekleştiriliş sürecini doğrudan doğruya uzun bir röportajın konusu gördük. Diyarbakır Zindanı'nın, oradaki zulmün ve direniş yıllarının çok zengin bir tarihi kaynak olduğunu biliyoruz. Kuşkusuz yakın gelecekte bu zemini edebi ve estetik kaygıları öne çıkaracak şekilde yazacak şairler, romancılar, öykücüler olacaktır. Ortaya okuyanlara haz veren ürünler de çıkacaktır. Bu tür bir çalışmayı daha çok o insanların konusu görerek, anlatımın –bence– en dolaysız hali olan röportaja yöneldik. Elinizdeki bu çalışma belki röportaj türünün en uzun olanlarından biridir. Bunu doğal görmeniz gerekir. Zira öncelikle bizler röportaj uğraşısının teknik donanımını ilgilendiren bütünsel bilgilenmeye ulaştığımız iddiasında olan insanlar değiliz. El yordamıyla irdeleyip, her an yeni şeyler öğrendiğimiz bir çalışma sürecinden geçtik. İkincisi, sıradan bir yeri, durumu, gelişmeyi, olayı ele alsaydık, normal ölçüler içinde pekala kalabilirdik. Ama Muzaffer'in deyimiyle; "Diyarbakır bir deniz..."di. Anlatmakla bitmeyen, her an yeni boyutları uç veren bir olaylar ve yaşam denizi...Olağanüstü bir yeri, durumu, gelişmeyi, olayı pekala olağan üstü

ölçüler içerisinde ele almak, değerlendirmek mümkün olabiliyor. Bu yüzden elinizdeki röportajlar dizisini olağanüstü durumun yetersizliği ve kimi tekrarlar bakımından eleştirel bir tutuma girebilirsiniz. Ama -izninizle- bunu göğüslemek ve sizlere Diyarbakır Zindanı'nı bu biçimde anlatmak istiyoruz...

Yine görülmesi gereken bir başka boyutsa, röportajın kimi bölümlerinde yer yer olayların anlatımının dışına taşan, tümüyle PKK'nin sürece bakışını içeren değerlendirmeler yer almaktadır. Hatta kimi bölümlerin başlangıç kısımlarında, Muzaffer'in önerisi üzerine, Parti Önderliği'nin konuyu pekiştiren değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Açık ki, hiç kimse, hiçbir siyasi insan kendisini tümleyen ve yönlendiren dünyaya bakış açısını, ideolojisini, siyasi tutumunu bir kenara bırakarak, başka bir yaklaşım tarzıyla, ya da kendisine ait olmayan başka bir söylemle olayları, olguları, yaşamı değerlendirmez. Her siyasi insan, kendisini tümleyen ve yönlendiren siyasi kimliğiyle yaşam karşısında tutum alır. Yine açıktır ki, Diyarbakır gerçekliği PKK'siz açıklanamaz. Orada yaratılan hemen her türden direnişin tam odağında bulunan PKK'dir...

Direnişi ve süreci kendi siyasal değerlendirmeleriyle yönlendiren bu insanlar sonucu o değerlendirmeler ışığında almışlardır. Öyleyse direnişin odak noktasına oturan o değerlendirmeleri bilmek, anlamak, tarihsel dersler çıkarmak, eksikliklerini görmek, yerli yerine oturanı bilmek okuyucunun hakkıdır. Tabii bunları anlatmak da direnişi yaratanların hakkıdır.

Bu yüzden, röportajda yer alan değerlendirmeler çalışmanın nesnelliğini azaltmaz, tersine artırır. Değerlendirmelerin bir kısmına katılmayabiliriz, bir kısmını yanlış bulabiliriz, ama görülmeli ki, burada esas amaç, bir devrimci hareketin neredeyse tümünü kendisinin yarattığı bir tarihsel süreci, A'sından Z'sine kadar nasıl aldığını göstermektir. Amaç bu olunca bizim şu veya bu konudaki öznel tutumumuzun, bu değerlendirmelerin bir kısmıyla çeliştiğini, çatıştığını görmemiz, işlenişi açısından pek bir şey ifade etmez. Çünkü burada esas olan onlar ve yaşadıkları süreçtir. Buna "sızma" gibi bir hakkın en azından çalışmayı ilgilendiren boyut içinde olduğunu sanmıyoruz. Sadece şunu söyleyebiliriz: "Sağ olun, sürece yaklaşım biçiminizi ve yarattığınız tarihi ilk ağızdan öğrenebilme fırsatını verdiniz. Katılmadığımız yönler olursa kendi çabamızla açık-

larız..." Ama önce PKK'ye halklarımız, dünya kamuoyu önünde, devrimci-demokrat zemin üzerinde kendilerini anlatabilme, açıklayabilme fırsatını verebilmeli ve dinlemesini bilmeliyiz. Onların bu en doğal hakkı kullanabilmelerini sağlamak için gerektiğinde üzerimize düşen her şeyi yapabilmeliyiz. İnanıyorum ki, bizlerin, özellikle -onların deyimiyle- Türk solunun PKK'yi tanımaya ihtiyacı var.

Konunun bir de -onların deyimiyle- Kürt "solu"nu ilgilendiren yönü var. Bu yön ise, bizim için tam bir muamma diyebilirim. Kürt solu şimdilerde hangi özgün tutumlar üzerinde şekilleniyor? Sınıfsal mevzilenmenin neresinde? PKK gerçeği karşısında nasıl bir konumlanış içinde? Bilemediğimiz bir gerçeklik hakkında "görüş" ileri sürme hakkımızın olduğunu sanmıyorum.

Dolayısıyla, onları bilenlerin anlatımları karşısında "nötr" bir durumda olduğumuzu peşinen ifade etmek gerekir. Ve doğal ki tarafgir olmayan tutumum Diyarbakır Zindanı'nda yaşayan Kürt solundan arkadaşlar için de geçerlidir. Çünkü algılama ve kavrama süreci olmadan yorumlama, tutum alma da olmaz. Röportaj boyunca PKK hareketinin kendi dışında kalan Kürt soluna yaklaşım tarzını kendim açısından algılama ve kavrama sürecinin bir parçası olarak gördüm. Çok yararlı kimi bilgiler edindiğim de bir gerçek... Bu yönüyle Diyarbakır Zindanı'nı anlatan röportajda hakim olan PKK söylemi hepimizin bilgilenmesi sürecinin konusuyken, PKK'li arkadaşlar açısından bir muhasebenin netleşmiş ifade tarzı, siyasi tutum almanın billurlaşmış hali olabilir. Bu da onların en doğal hakkıdır. Çünkü bir şeyi yaratanlar, yarattıklarını tüm ilişki ve çelişkileriyle anlatma hakkına herkesten daha çok sahiptirler...

***

Gelelim bu röportajın okuyucudan ne beklediği sorusuna:

Çift yönlü etkileşim içinde bulunduğumuzu biliyoruz. Bizim sizlere ulaşma, sizlerin de -kesinlikle yok diyemezsiniz- Diyarbakır Zindanı'nı bilmeye ihtiyacınız var. Öyleyse karşılıklı etkilenme ara kesitinin kendisini konuşturacağı bir genel amaç bulmalıyız.

Bu röportajda, Muzaffer ve anlatıma katkıda bulunan diğer arkadaşlar ayları bulan bir çalışma içinde, sizlere yaşadıkları gerçekleri ifade ederlerken, bunu belli bir amaç için yapıyorlar. Yani amaçsız bir

anlatım değil bu. Anlatırken sizden bir şeyler bekliyorlar. "Bilmek yetmez, tutum almak da gerekir!" mesajını veriyorlar.

Sizler de sadece bilmek için okumuyorsunuz, tutum alma ihtiyacını hissettiren nedenlerin tümü, sizleri 12 Eylül gerçeğini her bakımdan bilmeye zorluyor. Kitapçının önünden geçerken, elinizi cebinize atıp, onca para karşılığında -Özal'lı yılların pula çevrilen parasıyla- bu kitabı edinirken, amacınız 12 Eylül'ü bilmekse, bu davranışınızın sizi tutum almaya zorlayan kimi asli yönleri olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse genel amacı gerek anlatanın, gerek okuyucunun aynı noktada buluştukları iki sözcükle ifade edebilmenin mümkün olduğunu düşünüyorum: "Diyarbakırlar olmasın!"

"Diyarbakırlar olmasın!" demek, "12 Eylüller, askeri faşist diktatörlükler olmasın!" demektir. Her sonuç bir başka sonuca gebedir. Bir şeyin olmamasını istemek, ona karşı aktif tutum almayı gerektirir. Faşizme karşı direnmeden, savaşmadan, onu ortadan kaldırmak mümkün müdür? Röportajdaki çağrının esas hedefi budur. Muzaffer: "İnsanlığı faşizme ve sömürgeciliğe karşı tutum almaya çağırıyoruz" derken bunu amaçlıyor. Okuyucudan sessiz kalmamasını, taraf tutmasını istiyor...

Gerçekten burada şu ilginç noktaya da değinmek gerekir: Bizimkine benzer yüzlerce çalışmayla birlikte eğer röportajda geçen onca insanlık dışı olay karşısında okuyucunun insanlıktan yana tutum alması sağlanamıyorsa, sessiz kalmayı, boyun eğmeyi tercih ediyorsa, sonraki yıllarda yaratılacak yeni Diyarbakır zindanları, yeni zülüm yuvaları, yeni işkence haneler biraz da onun sessizliğinden güç alarak oluşacaktır. Tarafsız kalmak bile onların tarafını tutmak demektir. Her şey böylesine keskin ve böylesine acımasız ilerlerken, bu röportaj amaçladığı düzlemde okuyucuyla aynı saflarda buluşabilme başarısını gösterebilirse ne mutlu bize...

***

Son sözlerimizi bu röportaja emeği geçen insanları anmakla bağlayalım. Elinizdeki bu çalışmada pek çok insanın emeği vardır. Bant çözümlemelerinden tutalım, taslak yazıların daktilo edilmesine kadar birçok arkadaş yardımlarını esirgemedi. Kuşkusuz bu yardımlar sayesinde süreç hızlanabilmiş, yapmak istediğimiz şey umulandan erken cisimleşmiştir. Dayanışmanın böylesinin çok güzel ve anlamlı olduğunu söylemek is-

terim. Tüm katkılarından dolayı, başta Rıza Altun olmak üzere H. Asgar Gürgöz, Abdulkerim Bozdağ, Haydar Geçilmez, Cemal Tatar, Osman Erdal, Ali Gaffar Akkar, Hüseyin Poyraz, Hasan Sökücü, İsmail Yücel, Haşim Kutlu ve emeği geçen daha pek çok arkadaşa sonsuz sevgi ve teşekkürlerimizi sunarız.

Çalışmamıza katkıda bulunan tüm arkadaşların hoşgörüsüne sığınarak bir ismi öne çıkarmak istiyorum: Yaşar Otan... Onu önce kırık dökük daktiloların başında aylarca uğraştırdık. Sonra Muzaffer'in çabasıyla getirilen bilgisayarın başına oturttuk. Bize en büyük yardım Yaşar'dan geldi. El yordamıyla öğrendiği bilgisayarın başında ayarlarını yaptı. Bitmez tükenmez enerjisini ve sabrıyla moral kaynağımız oldu. Hoşgörüsü ve inatçılığına hayran olduğum bu değerli insanın her sayfaya sızan saatlerce emeğinin hakkını hangi sözcükler verebilir ki. "Teşekkürler Yaşar..." demek o kadar hafif kaçıyor ki...

Ayrıca çalışmamızı kuyumcu titizliğinde okuyan, gerekli müdahalelerde bulunarak röportajı daha da nesnel hale getiren başta Mustafa Karasu ve Sakine Cansız olmak üzere emeği geçen diğer PKK'li arkadaşlara sevgilerimizi ve teşekkürlerimizi sunarız.

Çalışmanın kimi yerlerinde, bölüm sonlarında bir önceki konuyu güçlendiren bazı ek bölümler bulunuyor. Bu bölümler daha çok, Diyarbakır Zindanı'nda yatan tanıkların anlatımlarına dayanmaktadır. Bazıları da doğrudan belge durumundadır.

Ayrıca bazı tanıklar isimlerinin açıklanmasını istemediği için bu isteklerine uygun davrandık.

Röportaja başlarken Muzaffer'le birbirimize "Kolay gelsin..." demiştik. Çok içtenlikle söylerim: Size de kolay gelsin...

Rüşen Sümbüloğlu
1991/Gaziantep Özel Tip Cezaevi

Önsöz

Diyarbakır Cezaevi hakkında ne zaman bir şeyler yazmak istesem, kendimi çok güçsüz hissederim. Kalemi ilk defa eline alan insanlar gibi ne yazacağımı bilemem. Kuracağım hiçbir cümlenin anlatmak istediğimi vermeyeceği duygusuna kapılırım. Doğrusu gerçek durum da böyle Diyarbakır'la ilgili bu röportaja önsöz yazarken de aynı duygular içinde oldum. Bir türlü neyi nasıl yazacağımı, hangi konulara değinmem gerektiğini kafamda netleştiremedim. Sonunda önemli gördüğüm konulara dikkat çekmem, bu röportaj için en iyisi olur diye düşündüm.

Diyarbakır'ı yaşamadan kavramak olanaklı değildir. Yaşayan birisinin de kalemi eline alıp tüm yönleriyle ortaya koyması olanaklı değildir. Belki çok güçlü yazarlar, şairler, sinema yapımcıları, müzisyenler, ressamlar vb. bizzat olayı yaşasalardı; Diyarbakır'ı tümden olmasa da insanlığa anlatabilirlerdi. Böyle yetenekleri olmayanların anlatması; şu kadar işkence oldu, şu kadar insan öldü, sakat kaldı, yaralandı, akli dengesini yitirdi; insanların direnişi şöyle soylu oldu, şunlar şu konuda şu tutumu takındı gibi somut olguları vermekten öteye gidemiyor. Diyarbakır'ın kabaca anlatımı oluyor. Gerçeğin kuru öyküsü oluyor. Bu bana, bir tür insan duygularının matematiksel yoğunlukla anlatılması gibi geliyor. Kısmen o andaki havayı verseler de, Diyarbakır'ı bu türden anlatan ne kadar yazı, makale, kitap okusam da beni doyurmuyor. Güzel yazılmış da olsa, bana sorulduğunda beğendiğimi söyleyemiyorum. Bu nedenle gelişmeleri yoğunca yaşamama, yaşananları tüm ayrıntılarıyla en yakından bilen ve takip eden kişi olmama rağmen, Diyarbakır'ı yazmaya bugüne kadar cesaret edemedim. Çünkü yazacağım, işkencelerin ve direnişlerin en yoğun yaşandığı herhangi bir cezaevini anlatmak gibi bir ürün ortaya çıkaracaktı. Böyle bir sonuç, bana her zaman cezaevini yanlış ve eksik yansıtmak gibi geliyor.

Bana göre Diyarbakır öyle etkili anlatılmalı ki, insanlık bunu öğrendiğinde, "bir daha Diyarbakırlar olmasın" diye duyarlılığını olağanüstü arttırmalı, insanlık dışı uygulamalara karşı öyle bilenmeli ki, artık hiçbir güç bu tür insanlık dışı uygulama yapmaya cesaret edemez duruma gelmelidir. Diyarbakır Cezaevi'nde insanlığın on binlerce yılda kazandığı insanlık değerlerinin tümü o kadar alçakça ve akıl almaz biçimde çiğnenmiştir ki, insanlar o kadar düşürülmüştür ki, insanlığın

sürü yaşamından çıktığı günden bügüne kadar yaşanan milyarlarca insana karşı işlenebilecek en ağır suçlar işlenmiştir. Orada yaşayan biri, insanlığın hiçbir değerinin cezaevinin kapısından içeri sızmadığını görmüştür. İnsanlar manevi olarak kutupta çırılçıplak bırakılmış gibidir. Uygulanan binbir maddi ve manevi işkence türü ile insanların kendi içinde var olan insani özellikleri dahi boşaltılmış ve yaratılan bu tip ilk önce kendi kişiliğine karşı kullanılmıştır. 12 Eylül faşizmi Diyarbakır'da insanların çoğunu bu noktaya getirememiştir; ancak amaç, bütün insanları böyle bir tipe dönüştürmekti. Tüm uygulamalar bu amaca yönelikti. Özcesi, insanların tümü kendinden utanan, kendinden ürken tiplere dönüştürülmek isteniyordu. Nitekim bu uygulamaların pratik yöneticisi Esat Oktay Yıldıran, "sizleri öyle bir hale getireceğim ki, dışarı bıraksam da çıkmak istemeyeceksiniz" diyordu.

Böyle bir sonuç düşünüldüğüne göre, yapılanlar dünyanın herhangi bir yerinde yapılanla karşılaştırılarak anlatılamaz. Böyle değerlendirmek, Diyarbakır'ı dünyada yaşanmış cezaevi örneklerinden biri haline getirir. Bu da dünya insanlığını, Diyarbakır Cezaevi'ndeki işkence ve insanlık dışı uygulamalar konusunda büyük bir bilinç sıçramasından mahrum eder. Nasıl ki, Nazi kampları gerçeği, insanlığı işkence ve insanlık dışı uygulamalar konusunda duyarlı kılmış ve bilinç sıçraması yaptırmışsa, Diyarbakır Cezaevi ve anlatımı da insanlık için bu rolü oynayabilir, oynayabilmelidir. Diyarbakır'a böyle yaklaşılırsa, Nazi kamplarının tanıtılması ve teşhir edilmesinin getirdiği olumlu sonuçları doğurabilir. Ancak bu, Nazi kamplarının bir tekrarı olmayacaktır. Çünkü insanlık değerleri Nazi kamplarından daha fazla ayaklar altına alınmıştır. Bu nedenle insanlık, Diyarbakır'da kendi soyuna karşı işlenen suçlar karşısında eskisinden daha çok duyarlılaşıp insan olmanın sorumluluğunu anlayacak, bir daha Diyarbakırların olmaması için gerekeni yapacak, yapmaya çalışacaktır.

Nazi kamplarında çok insan öldürülmüştür. İşkencelerin ve diğer ölüm türlerinin yanında daha çok insan yakmalarıyla anılır. Ama Diyarbakır'daki tutsakların tümü alınıp bir fırına atılsaydı, yapılan fiziki işkencenin birkaç katı yapılmış olsaydı, daha az insanlık suçu işlenmiş olurdu. Bunun için diyoruz ki; Diyarbakır Cezaevi'ni, ortaya çıkan ölümlerle ve yapılan fiziki işkenceyle açıklamak yetersiz kalır.

İşte bu özelliğinden dolayı Diyarbakır, Nazi kampları için yazılanlar kadar yazılmalı ve insanlığın bilincine çıkarılmalıdır. Yukarıda belirttiğim

gibi, yazılanlar eğer güçlü sanatçı beyninden, kaleminden çıkarsa ancak o zaman Diyarbakır gerçek niteliğiyle ortaya konulabilir. Özellikle Diyarbakır'ı yaşamış, roman ve öykü yazmada belirli birikimi olanlar yazma sorumluluğunu duymalıdır. Çünkü, insanların içinde yaşadığı ortamın havası, fırtınalı ve karışık duygular, ruh hali, kişilikler bir sanatçı gözlemiyle işlenmediği taktirde anlatım ister istemez yetersiz kalacaktır. Bazı duygular, insanlarda yansımasını bulan uygulamalar ve bunun sonuçları sayı ile, pekiştirici kelime ve cümlelerle ne kadar anlatılsa da, o andaki insanların durumu ile örtüşecek bir anlatım gücüne ulaşmaz. "Yaşanmadan Diyarbakır kavranılmaz, her yaşayan da yazı ve sözle kavratamaz" sözümüz böylece anlaşılmıştır sanırım. Bu röportaja önsöz yazarken, Diyarbakır'ın bu özelliğinin altını çizmek istedim.

Bu röportaja da güçlü bir yazar ve sanatçı dili -zaten röportajlarda bu özelliği bekleyemeyiz- verilemediğinden istediğim doyuruculuğu bulamadım. Bunu söylerken okuyucunun hevesini kırmak istemiyorum. Aksine röportaj Diyarbakır için bugüne kadar yazılan derli toplu en etkili ürün olmuş. Cezaevini, yaşayan insanların durumunu ve o anki havayı bir röportajın verebileceği en üst seviyede vermiş. Bu konuda röportajı oraya çıkaran ve emeği geçen tüm arkadaşları kutlamak gerek. Röportaj okunduğunda insanlar için Diyarbakır yeniden keşfedilmiş olacak. Kanımca büyük yankılar uyandıracaktır. Okuma tembelliğinin ortaya çıkaracağı dezavantaj fazla etkili olmadığı taktirde, Türkiye'de ve ülkemizde en çok okunan kitaplar arasına gireceğini söyleyebilirim. Hatta yabancı dillere çevrilerek bir an önce tüm insanlığın belleğinde yerini almalıdır. Ayrıca her okuyucu, tanıdığı insanlara tavsiye ederek yaygınca okunması sağlanmalıdır. Özellikle Kürt insanı kendi gerçeğini, Kürt halk tarihindeki dönüm noktasının gerçek kanıtı olan Diyarbakır Cezaevi'ni öğrenmek için bu röportajı mutlaka okumaya çalışmalıdır.

Yine belirteyim; röportaj olma özelliği nedeniyle sizleri alıp Diyarbakır Cezaevi'nin o anki ortamına istenilen düzeyde taşımaz. Güçlü bir roman gibi sizi olayın içinde yaşatmaz. Ancak bitirdiğinizde Diyarbakır sizin için yabancı değildir artık. Hatta "şimdiye kadar okuduğum hiçbir roman, beni bu röportaj kadar etkilememişti" diyebilirsiniz.

Zaten hangi olay olursa olsun, içinde yaşayan bir insanı, olayla ilgili yazılan eser ve ortaya çıkan ürünler doyurmaz. Bizzat yaşayanlar, mut-

laka bir eksikliğini bulur. Şu konu iyi verilmemiş, olayın şu özelliği iyi konulmamış, diyebilir. Olayın dışındakiler için ise, bu pek söz konusu olmaz. Yaşayanlar için doyurucu olmayan bir eser, olayı yaşamamış okuyucular için bir şaheser olarak görülebilir. Her halde yaşanmış olaylardan yola çıkılarak yazılan ve çok beğendiğimiz bir kitabı, içinde yaşamış birçok insan yetersiz bulmuştur. Bundan ötürü benim için doyurucu olmuyor sözümü; hem içinde yaşamış olmam nedeniyle düşünmek, hem de olayın yukarıda anlattığım ve aşağıda anlatacağım çok önemli özelliklerinden dolayı değerlendirme gerekiyor diye düşünüyorum.

Diyarbakır Cezaevi düne kadar işkenceleriyle ve ona karşı direnişlerle bilinmiştir. Özellikle de yapılan işkencelerle tanınmış ve duyulmuştur. Bizce olayı yalnızca bu çerçeve içine oturtmak büyük bir eksiklik olur. Eğer bir ülke ve halk tarihinin değiştiğinin, yeni bir döneme girdiğinin kanıtı ve önemli bir sayfası değerlendirilecekse, Diyarbakır'ın bir bütün olarak siyasal özelliklerini öne çıkarmak yapılması gerekendir. Aksi taktirde Kürdistan halkında var olan belleksiz olma ve değerlerini yerli yerine oturtmama zaafına bir daha düşülmüş olur. Yukarıda belirttiğim gibi, insancıl boyutu çok önemlidir ve en iyi biçimde bilince çıkarılmalıdır. Bu da büyük bir görevdir; ancak Kürt halkı ve Kürdistan tarihi için birincil boyutu siyasal yanıdır. Doğal olarak kısa vadede insanları en çok etkileyen hümanizma boyutudur. Çünkü acı, zulüm içerdekileri ve dışarıdakileri etkileyen ilk unsurdur. Bir insan olarak ve bu cezaevinde yaşamış biri olarak bunu çok iyi anlıyorum. Ancak halk ve ülkeyle ilgili genel boyutu dikkate alınırsa, hümanizma boyutunun örtüsü altında siyasal gerçeklerin görülmemesi, Diyarbakır gerçeğinin tek yönlü kavranılması sonucunu doğurabilir.

Siyasal boyutunun önemini belirtmem doğal karşılanmalıdır. Bizler ülkemizin ve halkımızın özgürlüğünü sağlamak için çaba harcayan politik kişileriz. Cezaevine de bu kişiliğimiz sonucu konulduk. İşkence ve baskılar da, bizleri bu kişiliğimizden soyutlamak için yapıldı. İnsani boyutu bizi yakından ilgilendirmekle birlikte, siyasi boyutu daha öne çıkmaktadır. Hele siyasetten çok uzak durmuş olan bir halkın bireyi isek, cezaevinin bu yönü hakkında insanlarımızın dikkatini çekmek daha da gereklidir kanısındayım.

Yine Diyarbakır'daki uygulamaların insani boyutunu irdelerken, Kürt gerçeğini ve buna karşı TC'nin yaklaşımını dikkate almamak, anlatılan-

ların kavranılmasını zorlaştırır. Çünkü Diyarbakır'daki uygulamaların niteliğini ve niceliğini, TC'nin Kürtlere bakışı belirlemiştir. Nitekim "ben Türküm" denilmesi tutsaklardan istenilen ilk şey olmuştur. "Türküm" diyen biri, aynı zamanda kurallara uymuş ve cezaevi yönetimini politikalarına teslim olmuş oluyordu. "Sizin düşünceleriniz bizi ilgilendirmez, bize göre tümünüz Türksünüz" denmesi, Diyarbakır'da amaçlananın ne olduğunu gösteriyor. Bu, TC'nin 70 yıldır Kürtler üzerinde uyguladığı politikanın cezaevi koşullarında devamıdır. "Misak-ı Milli" sınırları içinde Kürtler ulus olarak yok edilmek isteniyordu. Zindanda ise, Kürt halkının ulusal demokratik uyanışı boğularak, TC'nin Kürt politikası önüne dikilen engeller temizlenmek isteniyordu. Bu cezaevinden topluma korku ve pasifikasyon yaymak diğer bir amaçtı. Bunlar röportajda uzun uzadıya işleniyor. Yine de önsözde belirtmeyi uygun gördüm. Eğer Diyarbakır, Türkiye'nin herhangi bir cezaevinde sömürgeci faşizmin yapmış olduğu uygulamaların daha fazla yapıldığı yer olarak görülürse, uygulamanın neden ve sonuçları yeterince bilince çıkarılamaz. Hatta başka ülkelerde de bu tür olaylar oluyor denilerek Diyarbakır Cezaevi'nin özgüllüğü gözden kaçırılabilir, özcesi, buradaki uygulamaların amacı tutsakları bazı kurallara uydurarak teslim almak veya kendi otoritesine, uygulamalarına itaat eder hale getirmek değildir. Bu cezaevindeki uygulamalara bakarak TC'nin Kürde bakışı ve Kürtler üzerinde uyguladığı politika ve amaç daha net görülebilir. 70 yıldır Kürtlere yönelik politika biliniyor. Ancak bu politika içinde gerçekleri saptırmak için yapılan demagojiler vardır; bazı niyetlerin saklanmak istenmesi, bazı uygulamaların amacının yanlış tanıtılması söz konusudur. Diyarbakır Cezaevi'nde ise, her şey açık oynandığından TC'nin Kürtler üzerindeki politikasının gerçek yüzü görülmüştür.

Burada şunu da belirtmeliyim: Bu kitapta yazılanlar ve söylediklerimiz fazla abartılı bulunabilir. Diyarbakır'daki tutsaklar da kendi aralarında konuştuklarında çoğu zaman; "biz buradaki uygulamaları dışarıdaki insanlara anlatsak da inanmazlar" derlerdi. Bu konuda her zaman kuşku taşımışızdır. Böyle olunca bu eserdekilere inanılmazsa şaşırmayız. Çünkü o güne kadar insanlığın vahşet, zulüm, işkence konusunda duydukları ve bu konuda edindikleri bilinç bu tür uygulamaların kurgusunu yapacak birikim düzeyinde değil. İnsanlığın havsalası bunları kavrayacak bir ufku kapsayamazdı.

Benzer bir anımı anlatmak isterim: "Direnme Savaşı" cezaevinde en çok okunan kitaplardan biridir. Vietnam'ın Paulo-Condor ve Saygon zindanlarındaki işkence ve baskıları anlatıyor. Devrimcilerin pişmanlığa zorlanması ve buna karşı gösterilen direniş, etkileyici biçimde belgesel roman haline getirilmiştir. 12 Eylül'den sonra Mamak cezaevindeki uygulamalar basına yansımıştı. Bu baskı ve uygulamaların Diyarbakır Cezaevi'ne yansıyacağının bilincindeydik. Cezaevinde bu konuda tartışmalar, sohbetler başladı. Sömürgecilerin bize yöneleceğini söylemekle birlikte, basına yansıyan nizami askeri yürüyüş ve "İstiklal Marşı"nı bize kabul ettirmelerinin olanaklı olmayacağını söylerdik. Yine de belirli hazırlıklar yapılması gerekirdi. Kendine güven belirten sözler sarf etse de, kitlemizin köylü, işçi, öğrenci, taraftar ve genç sempatizan ağırlıklı olması, onları baskılara karşı duyarlı hale getirmeyi zorunlu kılıyordu. Bizim koğuşta, "yararı olur, arkadaşlar için tecrübe olur, devrimci tutum konusunda daha bilinçli davranmalarını sağlar" düşüncesiyle "Direnme Savaşı" kitabını toplu okumaya karar verdik. Bir arkadaş okuyor, ben de açımlamasını yapıyor, bizlerin de hangi uygulamaya karşı hangi tutumu takınmamız gerektiğini anlatıyordum. Bu kitabı daha önce de okumuş, abartılı bulmuştum. İşkence olmuştur, ama bazı şeyleri, teşhiri daha iyi olsun diye abarttıklarını düşünürdüm. Kitapta bana abartılı gelen bölümler okunduğunda açıklamasını isteksiz yapardım. Abartılı bulduğum bölümleri anlatırken, sanki arkadaşları kandırdığım hissine kapılırdım. Anlatırken sıkılır, inandırıcı bir anlatım tarzı yakalayamazdım. Bu uygulamaları geniş açıklarsam ve altını çizersem, sanki arkadaşların içlerinden bana "bu kadar da olmaz, hiçbir insanın inanmayacağı şeyleri anlatarak bizleri hiçbir şey bilmeyen cahiller gibi kandırmak mı istiyorsun" diyeceklerini sanırdım. Söz konusu bölümler üzerinde fazla durmazdım.

Baskı ve kısıtlamalar 1980 Kasım'ından sonra tırmanmaya başladı. 1981 yılının hemen başında şiddetlenerek yeni boyutlara ulaştı. İvmesi her gün yükselen işkenceler kısa bir süre sonra Paulo-Condor ve Saygon zindanlarını aratmaya başladı. Böylece "Direnme Savaşı" konusunda yanıldığımız ortaya çıktı. Daha sonraki uygulamalarla birlikte, "Direnme Savaşı'ndaki uygulamalar Diyarbakır Cezaevi'ndeki uygulamaların yüzde biri şiddetinde bile değildir" değerlendirmesine vardık. Diyarbakır'da yaşayan herkes bu sonuca varmıştır. Bizce doğru bir değerlendirmedir.

Bu konuda son olarak şunu belirtmeliyim: Zor koşullar güçlü irade,

azim ve inanç gerektirir. Yani iradenin, inancın, azmin gücü mevcut ortamın zorluğuyla koşullanır. Röportajda anlatılan olay ve eylemlerde iradenin, azmin ve inancın gücünün ne düzeyde olması gerektiği iyi irdelenirse, koşulların zorluğunun düzeyi de daha kolay anlaşılır. Bu yöntemle koşulların ne olduğu kavranılabilirse, gösterilen tutumların değeri de hakkıyla verilebilir.

Diyarbakır Cezaevi'yle ilgili bir kitabı okurken, tutsakların sosyal bileşimine dikkat etmek önemlidir. Daha doğrusu bu sosyal bileşim görülmeden Diyarbakır Cezaevi'nin siyasal özelliğinden yeterli sonuçlar çıkarılamaz. Kürdistan tarihinde ilk defa her sınıf ve tabakadan, her yaştan kadın, erkek ulusal demokratik mücadele nedeniyle cezaevine doldurulmuştur. Kürdistan tarihinde ilk defa bu bileşimde ve sayıları binlerle, on binlerle ifade edilen tutsaklar yargılanmıştır. Röportajda da görüleceği gibi, yüzlerce "sanığı" olan, en azından on beş-yirmi grup Türkiye topraklarını bölmek, silahlı örgüt kurmak ve eylem yapmaktan yargılanıyor. Yüzlerce idam ve müebbet hapis kararı çıkıyor. Yine binlerle ifade edilen sayıda tutsak en az 15-20 yıl olmak üzere ağır hapis cezalarıyla karşılaşıyor. Yine yüzlerce tutsak siyasi savunmalardan dolayı binlerce yılla ifade edilen, ağır cezalar alıyor. Yargılananların çoğu işçi-köylü kökenli. Tutsakların bileşiminin Kürt halkının sosyal bileşimine denk olması, 12 Eylül öncesi ulusal demokratik mücadelenin etkisini ve derinliğini ortaya koyuyor. Diyarbakır Cezaevi'nin bu özelliği iyi irdelenir ve gerekli olan tasnif ile istatistik ortaya konursa, Kürdistan'daki ulusal demokratik mücadelenin siyasal tarihini ve özelliğini yazacak siyasal ve sosyal bilimciler için de önemli veriler sunar. 1984 sonrası sıçrama yapan ulusal demokratik mücadelenin sosyal ve siyasal temelleri de iyi kavranır. Böylece 1984 sıçramasını kolaycılığa kaçıp açıklamak isteyenlerin ne kadar yanıldıkları da gün yüzüne çıkar. Bizce Diyarbakır Cezaevi'nin sosyal bileşimi, birkaç yıl içinde on binlerce insanın burada yaşamış olması, uygulamalar ve buna karşı gösterilen direniş, bu zemini Kürdistan tarihindeki önemli duraklardan biri haline getirmiştir. Söz konusu sosyal bileşim ve böyle bir bileşimin ulusal demokratik mücadelemizin unsurları olarak sahneye çıkması, Kürdistan tarihinde ve Kürt halkındaki büyük değişimlerin kanıtıdır. Daha doğrusu yeni bir dönemin açılmış olduğunun göstergesidir.

Cezaevi sadece Kürdistan sosyal yapısının değil, aynı zamanda siyasal

yapısının da bir maketiydi. Bu yönüyle Kürdistan'daki siyasal güçleri ve özelliklerini incelerken önemli bir kaynak teşkil edecek durumdadır. Her siyasal grup, dışarıdaki pratiğinin benzerini içerde de göstermiştir. Başka biçimde ifade edersek, cezaevindeki pratikleri ve yaşamları incelenerek Dışarıda ne yapabilecekleri de değerlendirilebilir. Dışarıda türlü kurnazlıklarla, dil kaydırmacılarıyla kendi gerçeklerini gizleyebilenler, cezaevinin sıcak sürecinde yüzlerini gizleyebilecek olanağı bulamamışlardır. Her siyasi grubun ideolojik, pratik, politik çizgisinin güçlü izdüşümü bu zindanda herkes tarafından görülmüştür. Bu yönüyle çok öğretici olmuştur. Halkımız, Diyarbakır Cezaevi pratiğinde gerçek temsilcilerini tanımış, en zor koşullarda kimlerin kendisini sahipleneceğini görmüştür. Diyarbakır'ın yaşanmasını hiçbir insan istemezdi. Ama söz konusu yönüyle halkımız büyük bir kazanım elde etmiştir. Biz Diyarbakır'da diğer siyasal güçler kavramını kullanırken genellikle Türk solunu dışında tutuyoruz. Çünkü Diyarbakır'ı, Kürdistan ve Kürt insanın yaşamış olduğu cezaevi olarak kabul ediyoruz. Türk solunu farklı bir gerçeğin temsilcileri olarak görüyoruz. Ama şu bir gerçek ki, Türk solunun -özellikle TKP/ML'nin 1983 yılından sonraki- tutumu genel olarak diğer Kürt gruplarından daha iyi olmuştur. Bu noktayı da bir parantez açarak belirtmeyi uygun gördüm. Zaten röportajda tüm siyasi grupların cezaevi pratiği, konuyu aydınlatacak düzeyde işlenmiştir.

Yeri gelmişken kendisine yurtseverim diyen bazı kişi veya kişilerin Diyarbakır gerçeğini çarpıtmak için akıl almaz yalanlar ve ancak; Kürt halkına düşman olan güçlerin, daha doğrusu TC'nin yapabileceği biçimde olayları ters-yüz eden, olmamış şeyleri olmuş, bilinen gerçekleri olmamış gibi gösteren, neden yapıldığı bilinmeyen, sağlıksız bir ruh halinin yansıması olan yaklaşımlar için de bir şeyler söylemek isterim.

Böyle bir tutum takınanların Diyarbakır'da içine düştükleri sefillik de göz önüne getirilince, bunlar için bir şeyler söylemek cezaevi şehitlerine orada yaratılan değerlere ve tarihe karşı bir sorumluluğun gereği oluyor. Siyasal ve kişisel kaygı ve anlamsız bir isteri içinde olan bu insanlar her türlü değerin düşmanıdır. Diyarbakır'ın yarattığı değerlere böyle sorumsuzca yaklaşıp, gerçeği ters yüz etmek için her tür yalanı rahatlıkla söyleyebilecek kadar bozulmuş bir kişiliğe sahip olanları halkımızın çok iyi tanıması gerekir. Aslında ortaya koydukları seviyesiz tutum nedeniyle bu isimleri ağzıma bile almak istemiyorum. Çünkü ak-

lıma geldikçe insanlık adına sıkıntı duyuyorum. Bu tür yaklaşımları muhatap almak bile gereksiz, ancak halk tarihimiz için çok önemli olan değerleri saptırma söz konusu olunca, ister istemez değinmek zorunda kalıyor, en azından bir şeyler söylemek zorunluluğunu hissediyorsun. Diyarbakır'da bizlere her türlü işkenceyi yapanlar, PKK'ye düşman olan güçler bile, Diyarbakır gerçeğine bunlar kadar lanetli bir yaklaşım gösteremez, göstermemişlerdir. Yeri geldiğinde istemeyerek de olsa saygı bile duydukları görülmüştür. Kendisine örgüt liderliği -aslında örgüt değil, aristokrat nitelikli birkaç kişidirler- sıfatını yakıştıran Mümtaz Kotan adlı şahıs, Diyarbakır gerçeğinin her anı için "bir kara çalayım izi kalır" veya "şöyle söyleyeyim, insanların kafasına kuşku girebilir" anlayışıyla hiçbir insanın bin yıl düşünse aklına getiremeyeceği senaryo ve kurgular ortaya atarak, Diyarbakır gerçeğini lekelemeye çalışmıştır. Tüm bunlar yetmezmiş gibi cezaevindeki düşkün konumunu çok sıradan bir insanın bile takınamayacağı siyaset dışı kişilik ve tutumunu unutarak kendini kahraman, direnişçi ve önderlik yapmış kişi katına yükseltmeyi bile denemiştir. Bu nasıl utanmazlık, bu nasıl bozulmuş bir kişilik, insan hafızası almıyor. Böyle bir tutum göstermek için insanın ar damarının çatlaması, suratının manda derisi olması gerekir.

Diyarbakır'da yaratılan tüm değerler ve şehitler yalnız PKK'nin değil, tüm Kürt halkının ve yurtseverlerindir. İçinde yurt ve halk sevgisi olan her insanın koruması, yüceltmesi hakkını layıkıyla vermesi gereken değerlerdir. Kürt halkının, Kürt halk tarihinin ışıltılı, umut azim ve kararlılık aşılayan örnek değerleridir. Bunlar halk tarihimizin parçasını oluşturan olumlu özellikleriyle gelecek kuşaklara yol gösterecektir. Bu bir mirastır; olumlu ve olumsuz özellikleriyle halkımızın malı olmuştur. Bu değerleri çarpıtmak, gerçeği kişisel ve siyasal kaygılarla ters-yüz etmek her şeyden önce halkımıza karşı işlenen bir suçtur. Bu tür bir suça yönelerek kişisel ve siyasal yarar ummak hiç kimseyi iflah etmez. Hele halkımıza mal olmuş bir gerçeği ters-yüz etmeye hiç kimsenin gücü yetmez. Halkımız eski belleksiz tutumunu bırakmıştır. Artık halkımızın belleksiz, boş bir konumu yaşadığını düşünerek çarpıtılan gerçeklerden yarar ummayı düşünmek boş bir beklentidir. Bu cezaevinden binlerce insanın geçtiği düşünülürse, ortaya konan hafiflik sahibini vurur. Dört arkadaşın kendini yakmasını PKK'ye karşı yapılmış bir protesto gibi göstermek, bir kişiyi lanetli konuma düşürmeye yeter. Cezaevindeki teslimiyetçi

pratiğini; bir dakika bile direnmeden teslim oluşunu, Mazlum Doğan gibi, vahşi baskılara rağmen aylarca sürdürdüğü (1980-81 yılında) direnişi, mahkemelerdeki siyasi tutumuyla bilinen ve Newroz'da yaktığı kıvılcımla direniş ateşini tutuşturan şehidimizin, diğer gruplara sekter yaklaştığı karalamasına bağlayan biri, ancak sağlıksız bir kişi olabilir. Direnişçilerin sorduğu sorulara cevap vermeye dahi korkan, belki bir söyleyeceği olur diye düşüncesi sorulduğunda, "bana sormanıza gerek yok" diyen biri, kalkar "direnişçilere akıl veren, önderlik yapanlardan biriydim" derse bu kişiye ancak "utanmaz adam" denilebilir.

"Bir önsözde buna neden yer verilmiş, bu tür konuların yeri başka yazı ve zeminler olmalıydı" denilmesi doğrudur. Ancak bu röportajı Diyarbakır gerçeğini tarihe ve gelecek kuşaklara mal edebilecek bir eser olarak görüyorum. Bu röportaj okunduğunda bu tür kişilerin bulunduğunun da düşünülmesini; burada ortaya konan değerlerin daha iyi sahiplenilmesinin halkımıza ve insanlığa karşı bir sorumluluk olduğunun bilinmesini istedim. Kürt halkının en önemli eksikliklerinden biri; tarih içinde ortaya çıkan değerleri yeterince sahiplenmemesidir. Röportajdaki olumlu olumsuz tüm süreç ve olgular tarihimizin parçasıdır, halkımız titizlikle sahiplenmeli ve sorumsuzca yaklaşanlara olanak vermemelidir.

Halkımız kendi değerlerine sahip çıkarken, onları kişisel ve grupsal çıkarı için sermaye eden herkesin karşısında durmalıdır. Çünkü bundan sonra da yukarıdaki örnek gibi çok uç seviyede olmasa da, kimi çevreler gerçekleri çarpıtacak ya da kendileri için sermaye etmeye çalışacaklardır. Diyarbakır birçok değerimizin ortaya çıktığı bir hazinedir. Hiçbir değer şu veya bu kişinin çabası sonucu ortaya çıkmamıştır. Emek verenler, fedakarlık yapanlar olmuştur; yapmayanlar olmuştur. Kiminin katkısı az, kiminin çoktur. Ama şu kesindir ki, bu değerler en başta şehitlerimizin kanı üzerinde yükselmiştir ve onlarla birlikte fedakarlık gösteren, mücadele eden tüm insanlarımızın kollektif ürünüdür. Bunları şu nedenle söylüyorum: Bir takım insanlar hiç hakları olmadığı halde, ya da binlerce bireyden biri kadar bir katkısı söz konusuyken, "Diyarbakırzade" olarak sağda-solda kendini şişirmenin peşindedir. Bu değer hırsızlarına ve değerleri kendine ciro etmeye kalkan bezirganlara da fırsat verilmemelidir. Kaldı ki, verilen bir katkı varsa bu halk için yapılmış olmalıdır. Bu nedenle Diyarbakır'da kalmayı veya bir katkıda bulunmuş olmayı hiç kimse halkın önüne ve onun mücadelesine karşı alacaklı biri gibi koymamalıdır.

Röportaj okunurken şu konu üzerinde de düşünülmelidir: Teslimiyetin bedeli nedir? Görülecektir ki, çok ağırdır. Daha sonra, tahribatını ve olumsuz etkileri gidermek için çokça kan ve can verilmek zorundadır. Bu nedenle insanlar ister içerde, ister Dışarıda, her alanda teslimiyete düşmemek için her türlü fedakarlığı ve sıkıntıyı göze alabilmelidirler. Teslimiyet kadar yıkıcı, ezici, kahredici, yıpratıcı hiçbir statü düşünülemez. Teslimiyetten kurtulmak için verilecek bedel, teslimiyete düşmemek için verilecek bedelden kat be kat ağırdır. Ondan kurtulduktan sonra uzun bir süre daha tahripkar izleriyle yaşamak zorunluluğunda kalınmaktadır. Diyarbakır bu konuda önemli bir tecrübe alanı olmuştur. Kürdistan halkı bugün direnmektedir, ama bu direniş içinde bile, uzun yıllar süren boyun eğmişliğin yarattığı tahribatı yakından duymaktadır. Öyleyse bir daha boyun eğmiş duruma düşmemek için direnişe var gücüyle asılmak önem kazanıyor. Aksi durumda TC, bizlere cezaevinde yaşattığı bedelin katmerlisini Kürdistan halkına ödetecektir. Hatta bir daha ayağa kalkmamamızın tüm tedbirlerini tecrübelerinin ışığında döşeyecektir. Bu röportaj bu yönüyle de önemli derslerle doludur. O halde bu yönü de dikkate alınarak irdeleyici bir gözle okunmalıdır.

Diğer önemli bir ders de şudur: Direnmeden teslim olmak, bunu bir yaşam biçimi haline getirmek; insanların, toplumların, ulusların kendini diri diri mezara koymasından başka bir şey değildir. Biz böyle lanetli bir yolu seçenleri de Diyarbakır'da gördük. Direnmeden teslim olanların hiçbir durakları, bir kuyuya düşerken tutunacakları hiçbir şey bulunmamakta, kahredici bir konumu yaşamaktan başka bir tercihleri olmamaktadır. Yani direnmeden teslim olanların korumaya gerek duydukları tek bir değer kalmıyor. Bizce bu durum lanetlenmeli; halk olarak mücadele tarihimizde göz önünde bulundurulmalıdır. Röportajı okurken bu konularda olduğu gibi, her konuda Kürdistan halkının mücadelesine zenginlikler katacak özelliklere rastlamak olasıdır.

Yine Diyarbakır Cezaevi'nde şehitlerin oynadığı siyasi rol iyi görülebilirse, halk mücadelemizdeki rolü de daha iyi anlaşılabilir. Kürdistan halkının kendini özgürlüğe götürecek birçok özelliği bu röportajda da bulacağını düşünüyorum. Cezaevindeki eylemlerin biçimi ve bunun taşıdığı özle PKK kadrolarının ve şehitlerinin bugünkü mücadeleyi ortaya çıkarmasındaki rolleri arasında belirli benzerlikler görülebilir.

On binlerce insan bu cezaevinden geçmiştir, dedik. Bu on binlerin

TC'nin politikası konusunda yaşayarak bir değerlendirme yapmasını da beraberinde getirmiştir. Röportaj; on binlerce insanın TC'nin politik kişiliği konusunda nasıl bir bilinçle dışarı çıkmış olacağını da gösterecektir. Doğal olarak bu süreç bir politikleşme sürecidir de. Öyleyse Diyarbakır mücadele süreci, topluma politika taşıma işlevini de görmüş olmalıdır. Teoride zor kavratılacak birçok şey yaşamda görülmüştür. Hele 12 Eylül'ün hiçbir ayrım yapmadan kitlesel bir tutuklama politikası izlediği düşünülürse, halk; sömürgeciliği, her türlü maskeyi yüzünden çıkarmış, hiçbir demagojiye ve gerçekleri gizlemeye ihtiyaç duymayan yüzüyle tanımıştır. Özetle, Diyarbakır, TC'ye karşı bilinç tazelenen bir yer olmuştur. Bir kısım insan yılmış olsa da, korksa da gerçek önlerinde perdesiz olarak gelip oturmuştur.

Bugün Kürdistan halkı Diyarbakır Cezaevi'ne ve onun değerlerine büyük bir bağlılık içindedir. 1980'lerin Diyarbakır'ı halk içinde bir Kabe gibi görülmüştür. Halk büyük bir duygusallık ve sevgiyle tutsaklara bağlanmış; kalbinin sevgi köşesinin en nadide yerine oturtmuştur. Diyarbakır Cezaevi, tutsaklar ve yaratılan değerler, başlı başına siyasal mücadeleye atılmanın etmeni olmuştur. Eğer halk açık görüşlerde bu cezaevine akın ediyorsa, şehitlerin kaldığı hücreleri bir ziyaretgaha çeviriyorsa, bunun bir açıklaması olmalıdır. Bu; acaba yitirilen bir şeyin halka kazandırılması mıdır? En zor koşullarda Kürdistan halkının davasının ve onurunun düşman karşısında savunulması mıdır? Kendisini ezen ve görevini yerine getirmediğinden kişiliğini ezik hisseden insanlarımızın, evlatlarının şahsında bu eksiklikten kurtulmaları mıdır? Herhalde birçok nedeni olmalıdır. En azından on yıllardır açıkça ifade edemediği Kürt kimliğinin gurur verici bir noktaya getirilmesi bunların başında gelmelidir. Öte yandan 1984'lere kadar yanı başında her gün eziyet, acı, işkence gören bu değerli evlatlarına sahip çıkamamanın ezikliğini çok duymuştur. Birçok insan bu nedenle geceleri uyuyamamıştır. öfkesini, kinini ve sevgisini sürekli içine akıtmıştır. Eline geçen ilk fırsatta ise, daha önce sahiplenmemenin verdiği eziklikle kendisini bağışlatmak istercesine tutsaklara sevgi ve saygının en değerlisini sunmuştur. İşte halktaki bu etkinin tüm nedenlerini de yine bu röportajda bulacaksınız.

Halkın çok güçlü duygularla bağlandığı, kendisi için bir çekim merkezi olarak gördüğü bu cezaevinde her şey uç noktalarda yaşandı. Direniş de, ihanet de, yücelme de, alçalma da. Halk için olumlu ve olum-

suz örnekleri de tanımada bir laboratuar oldu. Diyarbakır'da ihanetin bu kadar uç seviyede ortaya çıkması, direnişin de üst seviyede ortaya çıkmasının kanıtından başka bir sonuç değildir. TC'nin kendisi için tehlikeli olana, hazmedemediğine vahşice saldırması söz konusudur. Kendisine karşı, hem de Kürt ve Kürdistan adına karşı koyulmasına tahammül edemezdi, edememiştir. Kürt ve Kürdistan gerçeğinin mahkemelerde yüksek sesle en açık biçimde haykırılmasına; sömürgeciliğin meydan okurcasına teşhir edilmesine tahammül edememiştir. TC'nin Kürdistan politikası ve bunun 12 Eylül faşizmi altında dışa vurumu dikkate alınırsa, bu insanları dize getirmek için yapamayacağı çılgınlık yoktur. PKK önderleri ve kadroları ise onu çılgınlığa götürecek her tutumu göstermişlerdir! Bu tutum karşısında sömürgecilik azgınca saldırarak bu insanları düşürmeye çalışmıştır. Doğal olarak büyük bir zıtlığı ifade eden güçler arasındaki bu mücadelede düşenler olacaktır. Nitekim bir kesim düşürülmüş, PKK'nin direnişine karşı kullanılmaya çalışılmıştır. Bunlara; PKK'yi mahkemelerde kötüleme, diğer insanları etkileme, PKK'nin yaptığı direnişin, savunduklarının boş ve yanlış olduğunu papağan gibi dillendirme görevi verilmiştir. Diyarbakır'dan neden fazla itirafçı çıkmıştır? Neden bunların çoğu PKK'lidir? Bu soruların açıklaması yine röportajdaki Diyarbakır gerçeğinde bulunacaktır. Bugün Dışarıda nasıl ki PKK adına yakalananların televizyona çıkarılıp teşhir edilmesi varsa ve bu teşhir PKK'yle devlet arasındaki amansız mücadelenin bir sonucuysa, yani devletin PKK'ye bakışı ve azgınca yüklenmesinin ortaya çıkardığı bir olguysa, cezaevinde de amansız bir mücadelenin doğal sonucuydu. Dışarıda yaptıklarıyla sömürgeciliğin zaafa uğratılmasında ve bağımsız Kürdistan fikrinin kitlelere yayılmasında belirleyici olan ve cezaevinde de bu tutumunu sürdürenlere, devletin bu tutumundan farklı tutum göstermesi beklenemezdi.

Dünyanın hiçbir ülkesinde bir halk için, bir halkın mücadelesi için herhangi bir cezaevi bu değeri taşımış mıdır bilemiyorum. Sanırım bir halkın tarihinde cezaevleri bu düzeyde bir rol ve etki sahibi olmamıştır. Yine kanımızca, olması da zor görünüyor. Diyarbakır'ın etki ve rolü böyleyse, tüm yönleriyle irdelenmeye değer bir yer olduğu açıktır. Başlı başına bu gerçek bile Kürt halkının yaşadığı dramın ve üzerinde hakimiyet sürdüren gücün barbarlığının kanıtıdır. Eğer bu özelliği olan bir cezaevinde PKK'nin varlığı, düşmanın yönelimini ve sürecin diğer

niteliklerini belirlemişse, daha o zaman bile PKK'nin Kürdistan tarihindeki rolünün öneminin de bir kanıtıdır.

Bu önsözü bitirmeden önce Türk halkına ve demokratlarına bir çağrı yapmak istiyorum.

Diyarbakır'daki tüm işkenceler sömürgecilik tarafından Türk halkı adına yapıldı. Tabii ki, biz buna hiçbir zaman inanmadık. Baskı ve zulmün Türk halkıyla hiçbir ilgisi yoktur. Ancak şu da bir gerçektir ki, Türk ulusu içinden çıkan güçler tarafından yapılmıştır. Hitler faşizmi de egemen güçlerin çıkarı için insanlara her türlü zulmü yapmıştır. Egemen güçler adına yapılmasına rağmen Alman halkı o günden bugüne böyle bir uygulamanın ağır manevi baskısı altındadır. Alman halkı bu gerçek altında kendisini sürekli rahatsız hissetmektedir. Bu töhmeti üstünden kaldırmak için, yıllardır çaba harcamaktadır. Bizce Diyarbakır'daki uygulamaları, istememiş olsa da Türk halkını töhmet altına sokmuştur. Kaldı ki, şu veya bu düzeyde sorumluluk altındadır da. Bu nedenle Türk halkı ve demokratları bu töhmetten kurtulmak, uygulayıcılardan hesap sormak ve bir daha Diyarbakırların olmasını engellemek için, Diyarbakır sürecini çok iyi bir biçimde bilince çıkarmalı; egemen güçlerin Türk ulusu adına bir daha böyle bir cinayeti işlemeyecek duruma gelmesi için gereken duyarlılık gösterilmeli ve bu tür uygulamalara karşı anında tavrını koymalıdır. Aksi taktirde bundan sonra da ağır manevi töhmet altına gireceği pek çok tutumla karşılaşacaktır. Bizce hiçbir halk buna layık değildir.

Böyle bir röportaj gecikmiş olarak değerlendirilebilir. Bu tür değerlendirmeler haklıdır. En azından üç-dört yıldır böyle eserleri ortaya çıkarmanın koşulları vardı. Ne var ki, biz Kürtler değerlerimizi yazılı hale getirme veya kalıcılaştırma geleneğinden yoksunuz. Bu özellik Kürt halkının belleksiz olmasının nedenlerinden biri olarak görülebilir. Değerlerin gerçek sahipleri, sahiplenmesi gerekenler bunları kalıcılaştıramazsa, ister istemez başkaları kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayacak ve değerlendirecektir. Nitekim Kürdistan tarihini de ancak sömürgecilerin, ya da başka ülke insanlarının dillendirdiklerinden öğreniyoruz. Eksik veya tek yönlü olunca halk olarak deney ve birikim dağarcığımız ya eksik ya da çarpıtılmış olarak gelecek kuşaklara ulaşıyor. Bir yerde belleksiz halk oluyoruz. Yani ışıksız kalıp karanlıkta el yordamıyla yürüyoruz. Belleği olmayan bir birey, ya da halk başkaları tarafından yönlendirilmeye

ve yönetilmeye mahkumdur. Kürtlerin bugüne kadar ki şaşkınlığında bu belleksizliğin büyük payı vardır. On yıllardır, Kürt halkının yaşadıklarını ve gerçeğini değerli bir Türk aydını olan İsmail Beşikçi ortaya çıkarmaya çalışıyor. Bu konuda öncülüğü yürütüyorsa, Kürt halkının bu alandaki zaafının ne kadar yüksek olduğu daha iyi anlaşılır. Bu bağlamda düşünülürse, Diyarbakır gerçeğinin tüm yönleriyle tanıtılmasında gecikilmiştir. Bugüne kadar birkaç kitap, birkaç değerlendirme yayınlanmış olsa da, Diyarbakır'ı bilince çıkarmada henüz yeterli ürün ortaya çıkarılmıştır denemez. Bence Diyarbakır onlarca kitap yazılacak kadar zenginliktedir; ilerde birçok eser üretileceğine inanıyorum. Bu röportaj birçok çalışmaya kaynaklık edecek materyal sunacak niteliktedir. Belki bazı konuların anlatılmasında, olayların ortaya konulmasında eksiklik ve yetersizlik olabilir. Bu normal karşılanmalıdır. Ancak, arkadaşın objektif yaklaştığı; titiz davranarak eksik ve yetersiz olmamasına dikkat ettiğini belirtmeliyim.

18 Mayıs 1991
Mustafa Karasu
Bursa Özel Tip Cezaevi

I. Bölüm

Muzaffer Ayata kimdir?

- Oldukça uzun süreceği belli olan bu röportaj maratonuna önce öz yaşam öykünüzden başlayalım istersen...

- Urfa'ya bağlı Siverek'in Tezharap(Tézxirap) köyündenim, okula kaydediliş tarihine göre 1 Ocak 1956 doğumluyum. Gerçekte ise yaz aylarında, köylülerin çadırda çıktığı günlerde dünyaya gelmişim. Çocukluğum okul çağına kadar köyde geçti. Siverek'te okula başladım. Okul dışı zamanlarım da köyde geçiyordu. Köylü yaşamının, sefaletin, yoksulluğun tanığıydım. Yaşamım kan davaları, aşiret kavgaları, eşkiya, ağa, jandarma baskısı, köylülerin çaresizliği ve yılgınlığıyla kuşatılmıştı. İnsani değerlere sahip çıkmanın zorlaştığı, insanların boyun eğer hale getirildiği, çelişkilerin en çıplak biçimde sergilendiği bu ortamda yaşamı tanıdım... Tabii, doğduğum yerde Kürtçe konuşulduğu için, Türkçeyi okulda öğrendim. İlk-orta-lise öğrenimimi Siverek'te yaptım. Bu yıllarda yaşamım ikiye bölünmüştü. İlçeyle köy arasında geçip giden bir çocukluk ve ilk gençlik dönemi...

Siverek, feodal aşiretçi ilişkilerin Kürdistan'da genel olarak en yoğun yaşandığı bir yer. Ayrıca Siverek, Kürdistan'da gözlenen çelişkilerin hemen tümünün en açık biçimiyle kendisini gösterdiği, hissettirdiği bir bölge... Gerek feodal ve işbirlikçi kesimlerin ihaneti, devletle iç içe geçmişliği, gerek halk üzerindeki devlet baskısı, gerek feodallerin devleti arkalarına alarak geliştirdikleri baskılar, talan, soygun bölge insanını iyice düşürmüş, sersemleştirmiş, çağdan, insanlıktan uzak bir ilişki ağı içinde neredeyse yaşam damarını kurutmuştu. Böyle bir ortamda dünyaya gözümüzü açtık; tanıdık, tanımaya çalıştık. Biraz okur yazar olunca, tarihle, bilimle yüz yüze gelince, insanlığın salt içinde bulunduğum bu yapıyla sınırlı olmadığını, daha geniş boyutlu, daha derin anlamlar ifade ettiğini, sezgisel ayırt edişten giderek bilince çıkarma dönemini yaşadım.

- Sizde ulusal bilincin uyanışı nasıl oldu? Çocukluk yaşamınız boyunca bu bilinci yoğuran, ilk duygusal, düşünsel tepkilerden söz eder misiniz?

- Yaşam parçalanmış, çelişkiler henüz çözümleme gücünden yoksun olduğum karmaşıklığı içeriyor. Başlangıçta çözümleyemiyoruz. Bilinç

buna elvermiyor. Ama somut yaşam pratik kendisini dayatıyor, bazı şeyleri kavratıyor. İlk önce ayırtına varılan, açık ve belirgin çelişki dil konusuydu. Kırsal alanda Kürt kimliği daha önde ve belirgindir. Türkçe konuşulmaz. Ama şehre geldiğimde yeni bir yaşamla karşı karşıya kaldım. Siverek'te köyde sürüp giden daha değişik bir yaşamı kucakladım. Verilen eğitim sistemine baktığımızda çelişkinin daha bir derinleştiğini görüyorduk. Biz kimdik? Dilimiz farklıydı... Eğitim sistemine atılan ilk adım Türklük andıyla başlıyordu. Sezgisel düzeyde ayırt ettiğimiz çelişkinin zamanla daha bir derinleştiğini görüyorduk. Yaşamımız, değerlerimiz farklıydı. Yabancısı olduğumuz bu sistem bizi öğütmeye, dönüştürmeye başlamıştı. Karşılaştığımız her şey derin bir farka işaret ediyordu, ama içinde yaşadığımız halkın adı yoktu. Halkımız, bize öğretilen bu tarihte geçmiyordu. Resmi tarih anlayışı bize ait olan her şeyi yerle bir etmiş unutturmaya girişmişti. Okuduğumuz tarih kitaplarında Şarlman'dan Roma İmparatorluğuna, aslan yürekli Richard'dan Çariçe Katerina'ya, kimlerin, hangi padişahların hangi işleri yaptığına kadar her şey vardı. Hepsini okuyabiliyorduk, ama biz kimdik? İçinde yaşadığımız, bir parçası olduğumuz halk tarihte yaşamıyordu! Okutulan tarihle gerçekliğimiz çelişiyordu; herkes Türktü! Kürdistan halkını yok etmeyi, tarihten silmeyi önüne koymuş devlet politikasına dönüştürmenin mimarı Mustafa Kemal kurtarıcımız olarak okutuluyordu. Biraz gözümüzü açıp dünyayı tanıyana kadar Türk olduğumuzu söylüyorduk. Böyle korkunç, çarpıtılmış bir tarih bilinci dayatılmıştı bize. Gerçek anlamda ulusal bilince erişmem, sol düşünce, sosyalizmle tanışmamla gerçekleşti. Kendi halk gerçekliğimizin farkına varma böyle bir süreçten sonra yaşandı. Türklüğün menkıbeleri, kahramanlıkları, Osmanlı sultanlarının çapulculukları, fetih ve talanları meziyet, kahramanlık olarak önümüze sürülüyordu. Yaşananlar başkaydı, yazılanlar başka. Başta sezgi düzeyinde o çelişkileri yaşadım. Farklı olduğumuz konusunda netleştikçe farklılığı tanımlar oldum. Biz Kürttük... Türk değildik... Gün geçtikçe de ulusal kimliğimizi sesli söylemeye başladım.

- Okulda bu çelişkiyi nasıl yaşıyordun? Öğretmenle olan ilişkileriniz de bu farklılığın belirgin bir şekilde yansıdığı anlar oluyor muydu?

- Bu çelişkinin derinleştiği alan benim için sadece okul olmamıştır. Çevre ilişkileri de bu derinlikte önemli bir faktördü. Okula geçmeden

önce, çevre ilişkilerinin beni etkileyen bazı yönleriyle ilgili bir parantez daha açalım. Aşiretçi feodal ilişkilerin yoğun, feodal baskıların ağır olduğu bir yaşamdan söz ettik. Bunun anlamı neydi? Nasıl yaşanıyordu? Soygunlar, talanlar, köylerden haraç toplamalar, keyfi uygulamalar, devletle feodallerin işbirliği sonucu yaşanan haksızlıklar, her şey bir arada ve iç içe geçmişti. Bir gece eşkiya baskınıyla gözlerini açan çocuk, ertesi gece çatışan aşiretlerin mermi sesleriyle, başka bir gece köyü basan jandarmaların dipçiklediği insanların inilti ve çığlıklarıyla gözlerini açabilirdi. Ölümü, korkuyu, paniği, sinmişliği, sömürüyü her boyutta yaşayan, tanınmaz hale getirilen köylülüğün içinde bulunduğu ruh hali beni çok etkilemiş ve tepkimi uyandırmıştır. Bu yapımla okumak için Siverek'e gittiğimde, oradaki yaşama ayak uydurmada çok zorlandım. Ki, orada da aşiretçi feodal ilişkiler büyük bir tasfiyeye uğramamıştı. Buna rağmen zorlandım. Ama tüm ilişkilere olan tepkiciliğim orada da sürdü. Bu tepkilerin sonucu olarak çevremde oluşturduğum ilişki ağı, yoksul çevreden gelen arkadaş grubuyla şekillendi.

Yani arkadaş çevrem başından beri hep yoksul kesimlerden gelen insanlarla sınırlı oldu. Çünkü, Siverek'in yoz, feodal, yaygın lümpen ilişkileri bende derinleşen bir tepkiyi ve uzaklaşmayı getirmişti. İşte bu sınırlı arkadaş grubunda ilk tepkilerimiz yavaş yavaş açığa çıkmaya başladı. Aramızda konuşmalar, tartışmalar, gazete ve belli devrimci yazarların romanlarını okumalar, giderek Marksist klasiklere yönelmeler şeklinde ilerleyen bir sürece doğru evrildi; ki bunlar daha çok lise yıllarına rastlar. Artık Kürt olmanın bilincine varma, Kürtlükten utanmama, onu savunma aşamasındayız... Ve lise yılların da hocaların Kürtlüğü aşağılamaları yapabildikleri bir şey değildi. Yaşanılan dönemde genelde ilericidevrimci, sol anlayışlar öne çıkıyordu. Bu, hocaları da etkiliyordu. Ve Kürdistan'da genelde bir canlanma hareketlenme söz konusuydu. 1973 sonrası ve 1976'ya akan yıllar... Bu konuda bir baskıdan çok, özel tartışmalarımız olurdu.

Bazen hocalarla ulusal kimliğimizin gerçekliği konusunda açık tartışmalara girerdik. Ama onların esas baskılarının ilk okulda yaşandığını söylemeliyim. Anımsıyorum; öğretmenler sınıfta, sınıf dışında aramızda Kürtçe konuşmayalım diye bazı öğrencileri görevlendirirdi. Eğer Kürtçe konuşurken yakalanırsak cezalandırılırdık. Dövülürdük. Bu dediğim boyut en yoğun biçimiyle Siverek'teki yatılı bölge okulunda yaşanıyordu.

Tam bir askeri kışla... Gerçek bir beyin yıkama merkezi... Okulda öğrencilerin Kürtçe konuşması kesinlikle yasaklanmıştı.

- Gizli de olsa konuşurdunuz değil mi?

- Tabii... Çoğumuz köyden yeni gelmiş çocuklardık. O zamana kadar hep Kürtçe konuşmuşuz. Annelerimizin ninnilerinden, babalarımızın sevgi sözcüklerine kadar karşılaştığımız, konuştuğumuz ana dilimizdi, ama onu konuşmamamız isteniyor, "Türkçe konuşun" deniyordu. Ancak onu da doğru dürüst bilmiyorduk. En iyi anlaştığımız anadilimizdi, yasak olduğu halde aramızda Kürtçe konuşurduk. Bir araya geldiğimizde, hocaların göremediği bir anda konuşmamak mümkün mü? Konuşurduk. Bu yüzden dayak yediğimiz anlar olurdu, ama tümden ortadan kaldıramayacaklarını kendileri de bilirdi. Yakaladıklarında dövme dışında, bir de öğüt fasılları olurdu. "Türkçe konuşun, Türksünüz. Konuştuğunuz diğer dil -Kürtçe demekten hoşlanmazlardı!- yabaniliktir, ilkelliktir, vahşiliktir, ondan vazgeçin. Türkçeden daha güzel bir dil yoktur" denilerek, ana dilimizin aşağılanmasına tanık olurduk.

- Belki de size "Türkçe konuşun" öğüdünde bulunan o öğretmen, kendi trajik çelişkisini yaşıyordu. Hemen tümüyle Kürtçenin konuşulduğu bölgede, böyle bir yasağın ne anlamı olabilir ki?

- Evet hem o var, hem de daha derin bir çelişki... Okul sınırları içinde Kürtçe konuşmak yasak, ama okul dışında Kürtlük ve kültürüyle kuşatılmış durumda. Bölgenin genel nüfusu Kürt. İnsanlar aralarındaki tüm ilişkileri, -devlet kurumlarıyla ilişkileri hariç- kendi dilleriyle sürdürüyor. Bölgede Kürt olmayan kimler var? Devlet işlerini yürütmek için getirilen subaylar, memurlar, öğretmenler vd... Onların dışında esnaf dahil, halkın kullandığı dil Kürtçedir. Kurmanci ve Zazaca lehçeleri konuşulur. Bazı esnaflar Türkçeyi hiç bilmez. Bize "Türkçe konuşun" öğüdünde bulunan o öğretmen, doğal ihtiyaçlarını karşılamak için Türkçe bilmeyen esnaflarla alış veriş ilişkisine girmek zorundadır. O zaman da ister istemez reddettiği dili ihtiyaçlarını giderecek ölçüde öğrenir, ya da yanına Kürtçe bilen birini alırdı. Birkaç yıl bölgede öğretmenlik yapanların bir kısmı Kürtçeyi çat pat da olsa öğrenirdi. Yasaklanmak istenen gerçekliğimiz onları da kuşatmıştı. Siverek politik olarak çok canlı bir yerdi. Gençlik sola açıktı. Etkilenme 1970'lere uzanıyordu. Mitingler olmuştu. Kıpırdanmalar vardı, ama Kürdistan'da bağımsızlık mücadelesi bir program dahilinde henüz ortaya konulmamıştı. Ve mü-

cadele halkın kendi kaderini tayin hakkı düzeyinde formüle edilmiş değildi. Sorunlar Doğu'nun geri kalmışlığı temelinde ele alınıyor; "yol, su, okul, fabrika isteriz"le sınırlanıyordu. Devrim yerine düzen içinde çözümler aranıyordu.

- *Bu da sorunu geçiştirme, görmek istememe anlamına gelir...*

- Tabii... Bu, sorunun bir yönü... Bugün resmi söylem de aynı edebiyatı yapıyor. Sorunlara ne denli geri düzeylerde yaklaşıldığını göstermeye yeter... Geçiştirme, üzerine yatma tutumunun yanında bir de Kürdistan'ın ülke ve halk gerçekliğinin yeterince bilince çıkarılmaması, bunun ideoloji ve politikalarının üretilmeyişinin eksikliği de söz konusuydu. Bir diğer deyişle, o günlerde Kürdistan'ın en büyük eksikliği formüle edilmiş tutarlı bir devrim programının olmamasıydı. Bu alanda bir şeyler oluşturmayı başaranlar da henüz ülkede yeterince taşıramamışlardı... Sorunu sığ ve kaba yaklaşımlarla ele alıp incelemek, üretilecek politikaların da sığ ve kaba olmasını beraberinde getirir... Kürdistan'da düğüm nasıl çözülebilirdi? Egemen görüş o zamanlar şuydu: "Okuyup aydın olmak gerekir. Aydınlarımız çoğalınca halkı aydınlatırlar. Okur yazar oranı artınca ilkellik ve geri kalmışlık da giderek ortadan kalkar." Tabii buradaki "okur yazarlık, aydın ve uygar insan olmak" iyi Türkçe konuşmak, Türk kültürüyle daha çok donanmak ve Kürtlüğe yabancılaşmaktı. "Cahil köylü ve yoksul ayak takımı", "aydınlar" eliyle "uygar insan" yapılacaktı!. Uygar, çağdaş olmanın ölçütü, Türkleşmek ve onun devlet kapılarının birinde memurluk yapmak veya yüksek okulda okuyup diplomalı olmaktı. Ayrıca "uygar" olmak da olanak sorunuydu. Yüksek okulda okumak ayrıcalığı zengin, feodal kesimindi. Öyle ki, TC'nin okullarında kışla kültürüyle donatılan "aydınlarımız"ın bir kısmı ana babasından bile utanırdı. İçinden çıktığı ailesini, toplumsal ilişkilerini ilkellik ve yabanilik olarak değerlendirmek, uygarlaşmayı, çağın insanı olmayı Türkleşmede görmek yaygın bir anlayıştı... Kısacası bir taraftan devrimci fikirler ve gerçekler o zamanın havasında mayalanırken, bir taraftan da genel bir canlanmanın zemini vardı. Bizler de ayrım noktasındaydık... 1965 sonrası TİP'in Siverek'te etkinliği olmuştu. Kürdistan gerçekliğine oturmadığı için kalıcı olmadı, saman alevi gibi yanıp söndü...

- O zamanlar nasıl bir tepki veriyordun? Bu tür yaklaşımlara karşı mı çıkıyordun?

- Evet, bizde bu ve benzer her yaklaşıma büyük bir tepki vardı. Sınıfsal ve ulusal bilinçle tam olarak örtüşmese de böylelerini ailesine, toplumuna yabancılaşmış, kendini yitirmiş insanlar olarak görüyor ve değerlendiriyordum. Bulunduğum her çevrede bunlara duyduğum büyük tepkiyi açığa vuruyordum. "Daha çok Türkleşme, üniversite diploması alma, memur olma, halktan daha çok kopma, egemen kültürle daha çok yoğrulma halkın sorunlarını çözemez, tersine daha derinleştirir" diye düşünüyor ve böylelerinden uzak duruyordum. Çok güçlü bir kopuş olayını yaşıyorduk. Onlar gibi düzenin istediği dönüşüme uğrama; toplumun ulusal öğelerini biraz daha parçalama, dinamitleme demekti. O günkü koşullarda bizi de içinde barındıracak bir düşünce sistematiğiyle kucaklaşmamıştık, arayış içindeydik. Bu arayış ve tartışmalarımız giderek belli kitapları okuma, birbirimize okutma, ufkumuzun biraz daha açılmasını getirdi. Zamanla sosyalist düşüncelerle karşı karşıya geldik. Tabii Kürdistan'la ilgili kitap ve yayınlar piyasada bulunmuyordu. Başvuru kaynaklarımız çok sınırlıydı. Özellikle sorunun ulusal boyutundan az çok haberdar olmamız, 1975'lerde Barzani'nin yenilgisinin basına yansımasıyla oldu. Bu konular üzerinde kafa yorma, belli soruları gündeme getirme, kendimize ve başkalarına sorma, ulusal kimliğimizi giderek daha çok bulma yolundaydık. Kürt kimliğinin tarihsel ve toplumsal boyutlarını yeterince araştırıp bilince çıkarma olmasa da daha bilinçlice "Kürdüm!" deme noktasına geldik...

- Burada şunu söyleyebilir miyiz? Lise yıllarına değin aslında sizdeki uyanış öz olarak ulusal uyanış biçiminde, tutumunuz henüz sınıfsal temele oturmamış durumda... Eğer böyleyse, lise yıllarında sizi siyasetle, sol düşüncelerle daha fazla haşır neşir eden gelişmeler nelerdi? Biraz önce sözünü ettiğin 1970'li yılların sol siyaseti üzerindeki albenisi sizdeki dönüşümü nasıl hızlandırdı?

- Öncelikle şu anlaşılmalı; bendeki gerçek anlamda ulusal uyanış sol ve sosyalizmle tanışmanın ardından gelir. Fakat dediğim gibi, yaşadıklarımızın anlamını esas olarak sorgulama lise yıllarına rastlar. Tabii ki, bu sonucu etkileyecek, onu çevreleyecek birçok boyutu olacaktır. Çocukluk yıllarından gelen birikimler, geneldeki sol esintiler, başka nedenler yaşamımızda bütünleşince, dönüşüm olması gereken yöne aktı. O yoğun

çelişkiler, kitlelerin ağır biçimlerde ezilmesi, horlanması, sömürülmesi, Kürtlüğün aşağılanması ve tüm bu durumların doğurduğu tepkilerin soldaki esintilerle buluşması daha yoğun bir arayışı beraberinde getirdi.

Gördük ki, Kürtlüğü her yönüyle yaşamadıkça, "biz Kürdüz!" demek yetmiyordu. Dilimiz vardı; yasaklanmıştı. Toprağımız vardı; gasp edilmişti. Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri yağmalanmış, yağmalanıyordu. Ulus bilinci köreltilmişti. Sözel düzeyde "Kürdüm" demenin ne önemi kalıyordu?.. Yeniden ayağa kalkmak, özgür, çağdaş bir toplum olmak, bağımsız bir gelecek kurmak için ne yapmak gerekir? Kürtlük olayı başlı başına ele alınabilir mi? Nasıl bir çıkış yapılmalı? Kürtlüğün hakları gündeme nasıl sokulabilir? Bizi bekleyen zorluklar, görevler, sorumluluklar neler?.. O zamanlar kendimize bu soruları sorar, yanıtlar ararduk.

İşte bu soruların yanıtları kendini bilimsel sosyalizmde buluyordu. Sürecin önünü açacak sağlıklı bir yön bulmada, araştırmada, incelemede, belli bir sistematiğe ulaşmada, yaşanan çelişkilerin özünü açığa vurmada ona ihtiyacımız vardı. Açık ki, Kürdistan sorunun çözümü dünya halklarına özgürlüğü bağımsızlığı, demokrasiyi sunacak olan sosyalizmdeydi. Ancak sosyalizmle bu sorun adil ve kalıcı biçimde çözülebilirdi. Başka hiçbir gerçek çözüm yöntemi yoktu. Kürdistan gerçekliğinin sosyalizm dışında ele alınamayacağı, gerçek anlamda emekçilerin, ezilen halkların kurtuluşunun devrimci dönüşümlerle, sosyalizmle olabileceğini gördüm. Ve lise yıllarının sonlarında tercihim sosyalizmden yana oldu. Ancak Kürdistan'ın kurtuluşu, devrimi konusunda netliğe ulaşmış değildim. 1976'ın başlarında Başkan Apo ile ilişkisi olan bir-iki kişiyle tanıştım. Silahlı mücadeleyi savunan bu grubun varlığını öğrenmiş oldum. Bu yaklaşıma daha yakın ve sıcak bakıyordum.

- "Türk solu" diye nitelediğiniz insanlar o zamanlar oralarda yok muydu?

- Genelde bütün anlayışlar vardı. O çevrelerin içinde olmadım. Siverek hemen hemen tüm sol görüş ve akımların örgütlendiği bir ilçeydi. Ancak bu akımlardan hiçbiri beni çekmiyordu, özellikle Türk solu bana yabancıydı. "Halkın kurtuluş yolu nedir?" sorusuna yanıtım giderek netleşiyordu. Lise öğrenimi sonlarında artık Kürdistan'lı bir devrimciydim. Halkımızın kurtuluşunun Türkiye devrimine bağlanamayacağının ayrımına varmıştım.

- "Türk solu" dediğiniz kesimlerin ilginizi çekmediğini belirttin.

Bunu biraz açar mısınız? Bu ayrımın maddi temellerini hangi yaklaşımlar üzerinde yükseltiyorsunuz?

- Kürdistan'a yönelik belli bir bilinçlenme, oluşum içine girdiğimiz o yıllarda Türk solu gerçekliğimizle ilgili değildi; yabancımızdı. Siyasi belirlemeleri ve yaklaşımları doyurucu değildi. Kürdistan'ın kurtuluşuyla ilgili öyle uzun boylu tahlilleri yoktu. Hatta birçoğu için böyle bir sorun da yoktu! "Ülkemizin kurtuluşu, halkımızın özgürlüğü artık kendi insanlarımızın eliyle olmalı" anlayışı bizde yer etmişti.

- *Bu sonuç, uzun bir tahlili gerekli kılmıyor muydu?*

- Tabii, düşünsel düzeyde ele alırsan öyle. Ama yaşamımız, gerçekliğimiz, gözlemlerimiz yapılması gerekeni Türk solundan daha çabuk görmemizi sağlayabiliyordu. Sorunun tam ortasında, Kürdistan'dayız, bütün çelişkileri yoğunlaşmış haliyle yaşıyoruz. Gerek Kürdistan'a yönelik baskılar, gerekse yabancılaşma ve halkımızın çağdışına düşürülmesi bir rastlantı değildi. Ya da bölgeler arası eşitsizlik gibi basit, doğru olmayan belirlemelerle açıklanabilecek konu değildi. Her şey bilinçli, sistemli, sömürgeci devlet politikalarının ürünüydü. Ayrıca Başkan Apo'nun belirlemesi de vardı: Ülkemiz Sömürgeydi! Bundan kurtulmanın yolu da halkın kaderini belirlemeyi başkalarının üstlenmesi değildi. Halkın kurtuluşu kendi elindeydi. Halkın kendi kaderini eline almasıyla, kendini yönetmesiyle kurtulacağı düşüncesi bizde öne çıkmıştı. Marksizm'le tanışıklığımız, diğer ulusal kurtuluş hareketlerinden haberdar olmamız, en zayıf halkların dahi ulusal kurtuluş mücadelesine atıldığında bağımsızlık mücadelesini kazanacağını gösteriyordu. Halkların kendisini yönetebileceğini, hiçbir halkın başka bir halktan üstün olmadığını görüp anlamamız, çözümü kendi iç dinamiklerimizde aramamız sonucunu veriyordu.

- *"Ortak örgütlenme" yaklaşımına hangi noktalarda eleştirel bakıyordun? Bunu sormam gerekiyor. Çünkü bu, saflaşmalarda bir maddi temel oluşturuyor...*

- Bu konu yıllardan beri o kadar çok tartışıldı ki, eklenecek fazla bir şey yok... Söylemler belli. Yaşanan ve varılan yer belli. Ama yine de, daha çok Ankara'da öğrencilik yıllarındaki tartışmalar yaşamımda önemli izler bıraktığı için biraz değinmek isterim. Kürt ve Türk halkının kendi gerçeklikleri, üzerinde yükseldikleri yapılanmaları, ilişkileri çelişkileri ve yaşamları farklı. İki ayrı yapılanmayı bir ve aynı göstermek, ele almak

olanaklı değil. Çünkü farklı yaşam tarzları, farklı çözümler gerektirir. Bu gerçekliğe denk düşmediği için Türk solunun anlayışları, tezleri ilgimizi çekmedi. Fazla iç içe geçmemiz, yüz yüze kalmamız durumu da doğmadı. Örgütsel, siyasal çevremizi daha çok Kürdistan'lılarla oluşturduk. O kanala aktık. Ankara'ya gittiğimde, Kürt soluyla Türk solu arasında tercihimi yapmıştım. Türk solu içinde yer almayacak, Kürdistan'ın kurtuluşuna hizmet edecek siyasi yapılanma ve oluşumlara katılacaktım. Ayrıca görüyorduk ki, Türkiye solu Kürdistan'a yabancıydı. Kürdistan'ı bilmiyor, tanımıyordu. Önüne Kürdistan'ın kurtuluşu diye bir sorunu koymamıştı. Biraz arşivler karıştırılırsa o dönem Türk solunun Kürdistan'a karşı yaşadığı ilgisizliğin boyutu da anlaşılır.

Kürdistan'la ilgili araştırma, değerlendirme, üstünde yoğunlaşma, ciddi çözüm arayışlarına girme söz konusu değildi. Herkesin ağzında bir "ortak örgütlenme" lafı vardı. Tanımlamanın üzerindeki süslü lafları biraz eşeleyince, ortak örgütlenmeden ne anlaşıldığı daha bir netleşiyordu. Buna göre; Kürdistan, Türkiye'nin bir eklentisiydi. Kürdistan'ın kurtuluşu Türkiye devrimine bağlanmıştı; bu kabulleneceğimiz bir şey değildi. Ancak süreç içinde, yaşam birleşmeyi dayatırsa ve olanaklıysa reddedilmez. Karşı çıktığımız böyle objektif bir gerçeklik değil.

Fakat baştan kayıtlar konulması, sınırlamalar getirilmesi bir yerde o halka ve gücüne güvensizlik duyma, kendini büyük görme olayıdır. Ayrıca sömürge bir halkın bu anlayışı kabul etmesi de kendisine olan güvensizliğini açığa vurmasıdır. Bükülmeyi, o boyun eğişi başka bir düzlemde yeniden kabul etmek demektir. Ya da kendi devriminin lokomotifini kendi gücünün dışında bir yerde aramaktır. Bu yüzden tercihimiz doğal olarak halkımızdan ve onun örgütlenmesinden yana oldu. Öte yandan gelişen ulusal kurtuluş hareketleri ve başarıları bize örnek oluyordu. Vietnam Devrimi'nin henüz canlılığı ve hareketliliği vardı. Afrika ulusal kurtuluş hareketleri ve yaşanan başka deneyimler önümüzde duruyordu. Filistin direnişi var; o da ulusal kurtuluş hareketlerinin haklı ve kazanılacak bir dava olduğunu dünya kamuoyunda daha bir bilince çıkarıyordu. Küba Devrimi'nin esintileri devam ediyordu. Türkiye'de yaşanmış bir gençlik hareketliliği var. 1970-71 hâlâ etkisini sürdürüyordu. Bütün bunların bizde bıraktığı izler var. Başkan onlarla tanışınca artık Kürdistan'da Kürdistan adına devrimciliğin yapılabileceğini, yapılması gerektiğini kavradık...

- Biraz da üniversite günlerinizden söz eder misiniz? Ankara'ya gelip de öğrenci gençliğin arasına katıldığınızda hangi duygular içindeydiniz? Yeni, farklı, ama gerçekliğinizin hemen hiç bilinmediği, sözünün edilmediği böylesi bir zeminde bulunmak karşısında yabancılık duygusu çektiniz mi? Geldiğiniz yerle bulunduğunuz yer iki ayrı dünya mıydı?

- 1976'da Ankara'ya geldiğimizde siyasi hareketlilik en yoğun günlerini yaşıyordu. Zaten gelir gelmez siyasi ve örgütsel ilişkiler içinde oldum. Yani siyasi faaliyeti okuldan arta kalan zamana sarkıtanlardan değildik! "Önce okul sonra siyaset!" gibi bir anlayışa hiç düşmedik. Siyasi faaliyetle olduğumuzdan, o ilişkiyi canlı tutacak ve her şeyin önüne geçirecek bir anlayışla hareket ettik. Hacettepe üniversitesi biyoloji bölümüne kayıt yaptırmıştım. Genelde ilişkilerimiz Kürdistan'dan gelen insanlarla oluyordu. Siverek'teyken haklarında bilgi sahibiydim; gider gitmez Başkan Apo ve arkadaşlarla tanıştım. Onların oluşturduğu grupta yer aldım... Ankara ayrı bir dünya... Üniversite, gençlik benim için yeni bir çevre, yeni bir ilişkiydi. O günlerde faşist saldırılar ve çatışmalar alabildiğine yoğundu. Faşist saldırılar üniversitelerde de yoğun olarak yaşanıyor. Üniversite gençliği yoğun bir çatışma, didişme içinde. Bizler de anti-faşist mücadele de aktif olarak yerimizi aldık, ama bu tür bir mücadele bana hiçbir zaman çekici gelmedi, hiç doyurmadı... Kürdistan'da yaşanan çelişkiler, halkımızın içinde bulunduğu durum, yapılması gerekenlerin boyutları ortadayken yaşadığımız bu anti-faşist mücadele pratiğine hiç ısınamadık. Bu tür mücadele yöntemleriyle bir yere ulaşılamayacağını görüyorduk. Buna rağmen Türkiye soluyla, arkadaşlara okulda, yurtta, o çevrede elden geldiğince anti-faşist mücadele içinde aktif olarak bulunduk ve herhangi bir çekince koymadık.

- Yani şöyle mi; anti-faşist mücadele içinde yer almak, havanda su dövmeye mi benziyordu?

- Yaşadığımız gerçeklikler ve varmak istediğimiz sonuçlar da farklı olduğu için söylediklerim biraz ters gelebilir. Bu olgunun bizim için büyük bir önemi yoktu. Tabii ki, Türkiye'deki devrimci demokrasi mücadelesinin genel başarısı için anti-faşist mücadele sürdürülmeliydi. Bunu küçümsediğimiz sanılmasın. Türkiye'deki devrimci hareketlerle dayanışmak, mücadeleye katkıda bulunmak Kürdistanlı devrimciler için de bir görevdi. Görevimizi yerine getiriyorduk. Hiç geri durmadık. Fakat

bununla bir yere gidilebileceği, belli şeylerin değiştirilebileceği inancı ve anlayışında değildik. Bizim düzlemimiz ayrıydı. O dönem görebildiğimiz ve yapmamız gerekenler daha çok Kürdistan'lı güçleri toparlama, mücadeleyi halka taşırma, halkı örgütleme, savaştırma gibi özlü sonuçlardı. Önümüze koyduğumuz ve yaptığımız buydu. Eğer milyonlarca emekçi, köylü, işçi savaş alanına çekilmezse öğrenci gençliğin anti-faşist mücadelesi neyi değiştirirdi? Salt bu mücadele ve didişmeyle herhangi bir yer ulaşılamayacağı açıktı...

Okuldaki devrimciler dışında küçük burjuva, burjuva çevrelerden gelenlerle arkadaşlık ilişkim de olmadı. Ruhen yabancılık duyduğumu söyleyebilirim. Kantinlerde sürüp giden ilişkiler, tartışmalar, sohbetler bizi doyurmuyordu. O dönem, PKK'nin temelini atan Kürdistanlı devrimciler grubu vardı. Siyasi geleceğimi onlarda gördüm ve orada oldum. Pratik ve siyasi ilişkilerde arkadaşlarla hareket ediyordum. Yaşamımın dönüm noktası onlarla karşılaşmaktı. Nasıl bir yaşam sürdüreceğimi belirlemem, kendime yön vermem, bir çizginin insanı olmam Başkan Apo ve arkadaşlarla tanışmamızla oldu... Kürdistan'ın statükocu "aydınları"nın genel karakterinden söz ettim. Aynı anlayışlar metropoldeki Kürt "aydın"ları, okumuş takım içinde geçerliydi. Biz ise grup olarak, ülkemizde köklü bir dönüşümle ancak geriliklerin, yabancılaşmanın, düşkünlüğün, uşaklaşmanın ortadan kaldırılabileceğine inanıyorduk. Türk egemenlik sisteminin eğitim kurumlarından geçerek, onun kültürüyle yoğrularak, onun bahşettiği makamlara kurularak ülkemize aydınlık değil, ancak karanlık, kokuşmuşluk ve ihanet taşınabilirdi. Bu eğitim, sömürgeciliği besleyen taze kandı. Sömürgeci TC'nin eğitim sistemi Kürtlerin beynini de sömürgeleştiriyordu. Türk yaşam tarzını Kürdistan'da her bakımdan yerleştirmek istiyordu. Bu iğrençlik kabul edilemezdi. Her halk kendi gerçekliğini yaşamalıydı. Aradığımız özgür insan, özgür toplum, özgür kimlik; baskıdan, sömürüden uzak bir ülkeydi. İdeallerimizde olan buydu. İşte bu ideallerimizi, bu kişilik tiplerini, bu yaşam biçimini Başkan Apo ve çevresindeki arkadaşlarda gördüm. Karşılaştığım çevre teori ve ideolojiyle sözün, çalışmalarla yaşam biçiminin kaynaştığı, düşüncelerin pratikle uyuştuğu güzel bir ilişki bütünlüğüydü...

Bu ısrarla arzuladığım, yaşamak istediğim kişilik ve ilişki biçimiydi. Artık kafamda ideal olarak şekillendirdiğim ilişki biçimini bulmuştum. Başkan Apo ve çevresi yaşam biçimleriyle, pratik ve düşünceleriyle göz

kamaştırıcıydı. Çekici ve kendine bağlayandı. Ki o zamanlar Kürdistanlı devrimcilerin grup faaliyetleri Kürdistan'a taşınmıştı, ama Başkan Apo ve bazı arkadaşlar henüz Ankara'da kalıyorlardı. Bir kısım arkadaş görevlendirilip Kürdistan'a gönderilmişti. Başkan Apo'nun çoğunlukla Ankara'da olması bizimle daha fazla ilgilenme olanağını yaratıyordu. Onu her dinleyişimizde aradığımız kaynağa kavuşma duygusunu yaşıyor, daha çok kendimizi buluyorduk. Başkan devrimci ideolojisiyle, engin yurtseverliği kaynaştıran kişiliğiyle, yaşamıyla eşsiz bir örnekti. Kişiliğinde önderliğin tüm meziyetleri bütünleşmişti. İşte onun bu yapısı, arayıp da bulamadıklarımın tümünü bulmamı sağlamış, ondaki ve diğer arkadaşlardaki yoldaşlık ilişkileri, devrime ve halka bağlılıkları, samimiyetleri, arı, katışıksız devrimci kişilikleri gözlerimi kamaştırmıştı. Ruhi şekillenmeleri, mücadeleci kişilikleri beni her yönüyle çekmiş, benimsediğim örnekler olmuşlardı. Kürdistanlı bir devrimci olarak gerçek kimliğimi bulmamda Başkan Apo'nun belirleyici rolü olmuştur. Burada Hayri Durmuş'u ve diğer arkadaşları da anmadan geçmeyeceğim.

- "Kürdistanlı bir devrimci" olarak kendini tanımladıktan sonra, örneğin, yurtta, ya da kantinde otururken, sizin gerçekliğinizi hemen hiç bilmeyen ve çok iddialı konuşmalar yapan, "çözümler" öneren insanları dinlerken neler düşünüyordunuz?

- Yakın süreç göz önüne alınırsa, bu tartışmaların sınırsızlığı ortadadır. Olayı formüle eden belli başlı kavramlar da vardır; ortak örgütlenme, ayrı örgütlenme, milli mesele, Doğu sorunu, Misak-ı Millici yaklaşım... Konuşuluyor, yazılıyor, tartışılıyor. Bazen kızgınlıkla, acımayla, bazen üzülmeyle, öfkeyle dinliyorduk onları. Bu duyguların hepsi şöyle, ya da böyle yaşandı, yaşadık. Çoğu insan, grup kendisini bile tanımlayamamış, Türkiye devriminin formülasyonunu yapmamış ve bu konuda da ciddi adımlar atılmamışken, kendini beğenmiş teorisyenler olarak gerçekliğimiz üzerine ahkam kesiliyordu. Bizi hesaba katmıyorlardı. Kürdistan adına konuşma hakkı da onların tekelindeydi!.. Bu da, bizde doğal olarak değişik duygular yaratıyordu; zaman zaman sertleştiğimiz, tartışmayı anlamsız bulup tartışmadığımız olmuştur. Türk solu kısır döngüsünü yaşıyordu. Kürdistan onlar için bilinmezlikti. Ama ortalıkta söz çoktu. Halkımız ve ülkemiz adına konuşmaları insanı çileden çıkarmaya yetiyordu. En önemlisi de Kürdistan'ı bir ülke olarak kabullenme ve bilince çıkarmanın olmayışıydı. Sorun Misak-ı Milli sınırları

içinde, Türkiye devrimi ölçeğinde ele alınıyordu. Bu çevrelerle fazla tartışmalara girmedim. Tabii sohbet ve tartışmalarımız da hiç olmadı değil...

Bu dönem aynı zamanda Kürt "solu"nun da ayrıştığı bir dönemdi. Ankara'ya gittiğimiz yıllarda, DDKD daha önceki DDKO mirası üzerinde yeniden boy vermişti. Başkan Apo, bu çevrelerle başından beri tüm bağları koparmıştı. Kürt feodal, küçük burjuva kesimlerle aramıza kalın bir sınır çizilmişti. Temel belirlememiz ulusal kurtuluş mücadelesinin proletaryanın öncülüğünde emekçi sınıflara dayandırılarak yürütülmesiydi. Ayrışma tüm hızıyla sürüyordu. Bu kesimleri az-çok hem ülkeden, hem de Ankara'dan tanıyoruz. Bunlara Türk solundan daha fazla öfke duyuyorduk. Zira Türk solu gerçekliğimizi fazla bilmiyor ve tanımıyordu. Kürdistan'ın yabancısıydı. Diğer kesimler Kürdistan'dan gelen, orada yaşayan, Kürdistan'ı az-çok bilen, tanıyan insanlardı... Onların Kürdistan devrimini ruhsuzlaştırma, sulandırma, kişisel çıkarlarını öne çıkarma, devrimciliğin genel prestijinden yararlanmaya çalışmaları hep ağrımıza gitmiştir. Devrim adına yola çıkanlara karşı olumsuz tavırları, yaklaşımları etkisiz kılma vb. tasfiye çabaları bizi öfkelendiriyordu. Genelde solda Kürdistan devrimi adına yola çıkanlar horlanıyor, dıştalanıyordu... Türk soluyla ve Kürt burjuva, milliyetçi kesimleriyle hemen her düzeyde kopuş yaşanıyordu... Bize karşı yapılan bütün ideolojik saldırılara, küçük görmelere rağmen ideolojik grup kimliğini kazanmıştık. Kendimizi giderek kabul ettirmiştik. Pratikte kimseden geri kalır yanımızda yoktu. Gerek faşistlere karşı yürütülen mücadelede, gerekse diğer alanlarda aktif bir biçimde yer alıyorduk. Bu konularda kimsenin bize söyleyebileceği bir şey de yoktu.

- Kendinize ne zamandan itibaren "Ben PKK'liyim" demeye başladınız? Özel ve genel süreç sizin açınızdan nasıl bir akış gösterdi? Gelişmenizde başka kimlerin katkısı var?

- Kürdistan'ı tanımam, kavramam, dile getirmem, kişilik tiplerini çözümlemem, daha iyi bilince çıkarmam gibi konularda Başkan Apo'nun belirleyiciliği vardı. Hayri, Mazlum, Haki ve diğer arkadaşlar da başlarda Ankara'daydılar. İlk çekirdek kadro olan arkadaşlar kişilik bulmamıza, devrimcileşmemize büyük emek verdiler. Çekirdek kadrodaki arkadaşların kişilikleri güçlüydü. Ve Kürdistan devriminin gereksinim duyduğu doygunluktaydı. "Apocu ruh" dediğimiz o ruh hali bu

arkadaşlarda vardı, öyle kendini beğenmiş, ayrık tutan, diğer insanlara tepeden bakan, kariyerist, bilgi birikimlerini kişisel kaprisleri için kullanan insanlar değillerdi. Her yönüyle yanlarında rahat olduğumuz, konuşup tartıştığımız bir çevreydi. Kürdistan'a giden Kemal Pir de zaman zaman geliyordu. Onlarla da ilişkimiz oluyordu. Henüz kendimi ideolojik-politik olarak eğitmiş, yetiştirmiş değildim. Daha çok arkadaşları dinleme, onlardan bir şeyler öğrenme durumundaydım. Ve gider-gitmez de zaten kendimi pratik faaliyet içinde buldum...

Gidince, Hacettepe de hazırlık sınıfına -ilk yıl İngilizce öğretilirdi- devam ettim. Faşistlerle çatışmaların yoğun olduğu bir yıldı. Okulda ve yurtta epey bir Kürt birikimi vardı. Onlarla ilişkiye geçme, tanışma, birlikte kalma, pratik işlere koşuşturma... 1978'e kadar böyle sürdü. Grubun belli kadroları Kürdistan'a dönüp mücadeleyi ülkeye taşırma çalışmalarını sürdürdüğü için Ankara'daki pratik faaliyetler daha çok bizlerin omzuna yüklenmişti. Bu uğraşıların giderek bütün zamanımı alması, kişi olarak bende büyük eksiklik yarattı; teorik ve ideolojik düzeyde kendimi yeterince eğitemedim. Günlük işlerin içinde boğularak devrimci teoriyi özümsemede geri kaldım. Devrimci bir kadro için gerekli olan ideolojik yetkinliğe ulaşamadım. İdeolojik eğitimimi ihmal ettim. İşlerin yoğunluğu teorik çalışmama engel değildi. Biraz daha enerjik davranmak, kendimi sıkmak yeter de artardı. Bu eksikliğin sonuçlarını, acısını devrimci yaşamım boyunca tattım. Kürdistan gibi ağır sorunları olan bir ülkede, ulusal kurtuluş mücadelesini yürüten, halka önderlik eden kadroların devrimci eğitimini savsaklaması, bunu sıradan bir iş olarak görmesi intiharla özdeştir. Kürdistan gerçeğine, devrimin ideoloji ve politikasına hakim olmayan mücadeleye de hakim olamaz...

Evet, sorunuzun diğer kısmına geçeyim: Biz o sırada kendimizi PKK'li olarak tanımlamıyorduk. Çünkü henüz parti kurulmamıştı. PKK resmi kimliği yoktu. "Kürdistan'lı devrimciler" adını kullansak da, bizdeki esas anlayış şuydu: Bir tabelaya, isme sahip olmak yerine, önce onun içini doldurabilecek bir güç olalım, yapılanmaya gidelim, daha sonra bir isim kullanırız. Ve 1979'a kadar böyle geldi. PKK kimliği 1979'dan sonra resmi kullanılmaya başlandı. PKK, 1978'de resmen kuruldu, ama ilanı, adının kamuoyunda kullanılması 1979 Temmuz sonrasında oldu.

- Yeri gelmişken sorayım: Partinizin ismi niçin "Partiya Karkeren Kürdistan" (Kürdistan İşçi Partisi) örneğin, Kürdistan Halk Partisi de

olabilirdi... İşçi sözcüğünü seçmenizin özel bir anlamı var mı?

- Bizler bu konudaki isim tartışmaları içinde olmadık. Yani parti kuruluş hazırlıklarında bulunmadık.. Ama partimizin ismi, doğal olarak Kürdistan'a bakış açımızın bir ürünü, ideolojik-politik tutumumuzun bir sonucudur. Partinin ismine yaklaşımın ne olduğunu Başkan Apo'nun bir konuşmasından aktaralım:

"(...) 1978'lere geldiğimizde grubun kendini dayatması daha da artmış durumdaydı. İşte böylesi bir döneme parti olarak kendimizi değerlendirip, parti olmaya cesaret ederek girmeliydik. (...) Bir ad vermek gerekirse karker (İşçi) olur, başka bir ad olur önemli değildi. Önemli olan kendimizi parti olarak değerlendirmemizdi. (...) Daha çok Kürtlük gerçekliğimizin emekçiler gerçeği olduğu, egemenlerin, işbirlikçilerin Kürtlük gerçeğiyle fazla ilişkisinin kalmadığı ortadaydı. Esas itibariyle Kürtlük adına savunulacak değerlerin emekçiler adına savunulması gerektiği, bunun da sosyalizmle mümkün olacağı, dolayısıyla partimizin böylesi bir özde ve biçimlenişte olacağı anlaşılmalıydı. Adımız da bu gerçeğin bir ifadesi olmalıydı... "

Kürdistan'da yaşanması gereken bir devrimdir. Bu devrim de, kesintisiz, sosyalizme evrilen, ulusal demokratik devrim olacaktır. Ulusal kuruluş savaşımıza proletarya ideolojik-politik önderlik edecekti... Bizde temel güç köylülüktür. Bu ideolojik belirlemelerimizi işin başındayken yapmıştık. Biz, Kürdistan'da proletaryanın ideolojik-politik öncülüğüyle yoksul köylülük ve emekçilere dayanarak devrimimizi yapacaktık.

Burjuvazinin, feodal kesimlerin Kürdistan'da devrime önderlik etme şansı yoktu. Ki, dünya genelinde burjuvazi artık gericileşmiş, devrimin bayrağını bir kenara çoktan atmıştı. Yani genelde demokrasinin yürütülmesi, toplumun demokratikleştirilmesi görevi de proletaryanın, emekçilerin omuzlarındaydı. Bu anlayışla hareket ettiğimiz için doğal ki kuracağımız partiye ya Emekçi Partisi diyecektik, ya da İşçi Partisi... Başka bir isimle tanımlamış olmamız gerçekliğimizle örtüşmezdi.

- Peki ondan sonraki günlerde ne oldu? Üniversiteyle ilişkilerin sürüyor mu? Ne yapmayı amaçlıyorsunuz?

- Hazırlık sınıfına devam ettim. Çünkü biraz da dil öğrenme isteğim vardı. Ancak aradığım çevreyle ilişkiye geçmiş ve onların pratik faaliyetlerine katılmış olmam beni okuldan da uzaklaştırmıştı. Kürdistan devriminin bürokrata, teknisyene, şuna-buna değil de en başta devrimciye,

öncüye, kadroya ihtiyacı vardı. Gerçek anlamda toplumun dönüşüme uğraması, devrimin yaşanması kadro sorununun çözülmesine bağlıydı. Bu anladığımız, kavradığımız bir olaydı. Arada bir uğrama dışında okula gitmiyordum. Çevremizde, Kürdistan'dan gelen azımsanmayacak bir gençlik kesimi vardı. İlişkileri sürdürme, öğrenciler içinde siyasi faaliyette bulunma gibi çalışmalar öne çıkınca okulun bir önemi kalmadı. Kısacası okul da dahil, düzenle ilişkileri koparma benim için zor olmadı. Tersi manzaralarla karşılaşmak da mümkündü. Kürdistan'dan, daha kapalı bir ortamdan gelip metropolde aile ilişkilerinden, feodal baskılardan kurtularak serbest hareket etme olanağına kavuşmuş birçok Kürt, bu olanağı kendisini eğitme ve devrimcileştirmede kullanmıyordu. Tersine kendini ona kaptırıyor, yitiriyordu. Burjuva, küçük-burjuva dünyanın ağına takılıp yutulan, düzene akan çok insan tanıdık. Bizler böyle bir yaşamı yabancılaşma; yitme, düzenin içinde erime olarak tanımladık ve başından beri elden geldiğince o "yalancı ve yanılsamalı cennetler"in cazibesinden kendimizi sakındık.

- Sonunda üniversiteden bütün olarak koptun değil mi? Bu kopuşu somut gerekçeleriyle anlatır mısınız?

- Üniversiteyi bırakmamın esas nedeni, daha bütünlüklü olarak zamanı devrimciliğe adamam, bir devrimci gibi yaşamam ve üzerime düşecek görevleri yerine getirebilmem içindi. Tabii bu konuda istekli, gönüllü olmak, kendini ikna etmek gerekir. Kendimi iknada zorluk çekmedim. Bilinir ki, düzenden kopuş çoğu insanda sancılı gerçekleşir. Aldığı bir kültür vardır, gelenek, ilişkiler... Ondan sonra belli idealler, amaçlarla kalkıp metropole gelir. Okur, önüne bir şeyler koymuştur. Ve onun için yeni bir yaşam başlamıştır. Eski ideallerle devrimcilik arasında bir çatışma, hesaplaşma başlar, iç hesaplaşmalar en derin boyutlara ulaştığında bir tercih gerektirir.

Böylesi insanları gördük: Devrimciliği benimseyip, düşünce olarak kabul ediyor, ama kurduğu sahte küçük sığınağı tercih ederek, kendini devrime vermiyor. Yaşanan sürece şimdi geri dönüp bakıldığında, bu tercihte küçük sığınaklarının altında kalmış, ezilip un ufak olmuş nice insan görürüz. Hatta birçok üniversiteyi bitirip diploma alanlar giderek düzene kanalize oldular. Büyük iddialarla ortaya çıkmış, sonunda düzene akmış sayısız "eski tüfek" var. Bu kopuşun esasını belirleyen kişiliktir. Yani özle sözün bir olması, davranışın düşünceyle uyuşması, kişinin ken-

disiyle barışık olması olayı önemlidir. Eğer bir ideoloji-politika veya yeni bir yaşam tarzı savunuluyor, doğruluğu kabul ediliyorsa, yaşam buna uygun kurulmalıdır. Pratiğe onun rotasıyla akılmalıdır. Hem devrimi ve yeni insan tipini savunacaksın, hem de pratikte ilişkileri koruyarak, eski kurumları, anlayışları yaşatacaksın! Böyle bir tutum, yaşam karşısında oportünistliktir. Oportünizm ise, bilindiği gibi bataktır. Geri ilişkilerin, kurumların içinde debelenmedir. Ben bu kopuşu çok rahat sağladım; zorlanmam, tereddüde düşmem söz konusu olmadı. Ve 1978 ilk baharında devrimci çalışma için Ankara'dan ayrıldım.

- *Ankara'dan ayrıldığınızda artık nasıl bir insandınız? Olumlu olumsuz yönlerle ele alırsak, neler söyleyebilirsiniz?*

- Bir devrim kadrosu açısından, Kürdistan devrimi gibi zor, ağır bir devrimi kaldırabilecek kapasitede yetkin, yoğunlaşmış, onun bütün zorluklarını, hışmını göğüsleyebilecek insan olma açısından ele alırsak; henüz çok yetersizdim. Yani işin başındaydık. İyi niyet, coşku, bağlılık, inanç, umut, güven var, ama bunun bir bütün olarak bilince çıkarılması, kişilikte somutlaşması zayıftı. Teorik-ideolojik eğitimimi ihmal ettiğimi, bu konuda ciddi boşlukların olduğunu söyledim. Bu yapıyla Kürdistan'a döndüm. Ama aynı zamanda, Kürdistan'a dönüş benim için yaşamımın en büyük olaylarından biriydi. Gerçek anlamda bir dönüştü bu. Hem ülkeyi, hem kendimi yeniden bulma, yeniden üretme anlamına geliyordu. Geçmişte, "biz Kürdüz, Kürdistanlıyız" diyorduk, ama bunun bilince çıkarılması, kavranması olayı zayıftı. Şimdi ise bu ülkeyi gün yüzüne çıkarma, tarihin önünü açmaya soyunmuştuk. Yani bir ulusal kurtuluş savaşı yürütme bilinç ve göreviyle yola çıktığını biliyorsun. Bu bilinçle, duygularla dolusun, soyunulan iş insanı coşturuyor, şevk veriyor. Bir yandan da seni bekleyen dağlar kadar zorluğun farkındasın. Halkımız tanınmaz hale getirilmiş, bilinci çarpıtılmış, kendini bilemez noktaya itilmiş, sömürünün her türüyle yüz yüze bırakılmıştı. Böyle bir topluma yeni yaşamı; devrimci yaşamı kazandırmak çok zordu. Ne ki, biz de bu zorluğu dize getirmeye soyunmuşuz. Arzumuzun düzeyi bu. Kararlıyız...

- *Belirginleştirmek için soruyorum: Sizin bu dönüşünüz aslında örgütsel bir tutumun ifadesi, değil mi? Yani Muzaffer Ayata'nın, ya da Hayri Durmuş'un dönüşü değil... Örgütsel anlamda kendi aranızda oturup karar alıyorsunuz, kimin gideceğini, niçin gideceğini belirliyorsunuz. Yani Kürdistan'a dönüş demek, bir örgütsel yapının dönüşüdür...*

- Tabii, bu dönüş bilinçli, örgütlü bir dönüş. Artık bireysel anlamda bir dönüş değil. Ankara'ya gidişimiz farklı, ama oradan ülkeye dönüşümüz çok daha farklı. Ankara'ya yalnız başıma gittim. Ülkeme örgütlü bir tutumun ifadesi olarak döndüm... Kendini daha iyi bulmuş ve tanımlamış, ülkeyi kavramış, ideolojik-politik olarak da tercihini yapmış, bunu örgütsel anlamda pekiştirmiş bir insan olarak döndüm. Bizim Kürdistan'a dönüş olayımız, Kürdistan devrimini omuzlayıp götürebilecek, buna karar kılmış insanların örgütlü dönüşüdür.

- Peki siz bu dönüşü nasıl gerçekleştirdiniz? Nereye, ne amaçla gittiniz, neler yaşadınız?

- 1978'in ilkbaharında Kürdistan'a döndüm. Kürdistan'da bu dönem mücadelemiz yaygınlık kazanmıştı. Faşist, feodal, ajan kişi, çevre ve kurumlara karşı yoğun bir eylemlilik içindeydik. Kürdistan'a akışımız, Kürdistan'da düzenle çıkar ilişkisinde olan bütün çevreleri karşımıza çıkarma sonucunu doğurmuştu. Hepsinin çıkarlarını sarsan bir akım, bir harekettik.

Devlet ve örgütlediği çevreler, ajan-feodal kesimler dahil bir bütün olarak PKK'ye karşı olmak temelinde bir araya geldiler. Kitleye, halkımıza ulaşmamız onların barikatlarını yıkmayla, yerle bir etmeyle olanaklıydı. Kitlelere cesaret, bilinç ve coşku verme, harekete geçirme ancak bu yolla gerçekleşebilirdi. Şimdiye kadar halkımız adına mücadele ettiğini ileri sürenler Kürdistan'a hiçbir şey kazandırmamışlardı. Legalizm, reformizm ve benzer anlayışlar, faaliyetler yeni bir yaşamı, dönüşümü mümkün kılmazdı. Biz illegal çalışmayı temel almıştık...

Kürdistan'a döndüğüm günlerde, Hilvan'da, Süleymanlı feodal çetelerle çatışmalar tüm hızıyla sürüyordu. Bunların bir kısmı ajanlaşmış, 1978'de polisle birlikte arkadaşlara saldırmış ve Halil Çavgun'u şehit etmişlerdi. Kemal Pir, Mehmet Karasungur ve başka arkadaşların çalışmalarıyla Süleymanlara karşı mücadele boyutlanmıştı. Hilvan'a geldim. Karasungur'la tanıştım. Bölge insanını, ilişkileri, yapıyı bilmemden ötürü Karasungur Hilvan'da kalmamı istedi ve orada kaldım. Artık Hilvan'da Süleymanlar geriletilmiş, köylerine çekilmişlerdi. Hareketimiz de kitlelere güven vermiş, kitleselleşme sağlanmıştı... Hilvan, PKK ve mücadelemiz açısından çok şey ifade eder. Oradaki çatışmalarımız ve çalışmalarımız, diğer sol güçlerle aramızdaki büyük farkın da somuta dökülmesidir. Hilvan, mücadeleyi öğrenci gençlikten ve şehir çalışmalarından kırsal alana taşır-

mada, köylülükteki -değerleri çarpıtılmış ve sersemletilmiş kırsal alan insanındaki- devrimci potansiyeli açığa çıkarmada, devrimci istemler etrafında kitleselleşmekte ilk örnek olmuştu. Aynı zamanda bu deneyim parti ve kadrolar olarak kendimizi tanımada, Kürdistanlılaşmamızda büyük bir rol oynamıştı.

Mücadele Hilvan'da boyut kazanmıştı, ama orayla sınırlı kalmadı. Kürdistan'da aşiretçi feodal ilişkilerin en yoğun olduğu Siverek'e taştı. Feodal aşiretçi kesimlerin en güçlüsü olan M. Celal Bucak'la Siverek'teki çatışmalarımız mücadelenin daha büyük boyutlar almasını doğurdu. İşbirlikçi, feodal ajanlara karşı mücadelemiz Mardin'e, Batman'a taştı. Yaptıklarımız, Kürdistan'da geçmişte hiç yaşanmayan yeni bir boyutu, cephe ilişkisi içinde milyonları kucaklamamızı beraberinde getirdi. Ve böyle pratik bir anlamda görev almak benim için büyük bir şans oldu. Zira kitlelerle doğrudan ilişkide bulunmak, yüz yüze olmak sayesinde yoksul köylülüğü, diğer kesimleri, emekçileri, şehirde ya da kırda olsun Kürdistan insanının genel özelliklerini daha iyi tanıdık. Kadrolar da, PKK de kendini gerçek anlamda bu mücadele içinde buldu, tanıdı. Mücadelemiz kitleselleşip boyutlandıkça Süleymanlar daha bir çıkmaza girdiler, devrimci otoriteye teslim oldular.

- Bu fiilen gerçekleşen, silah bırakma anlamında bir teslim olma mı? Yani gelip size silahlarını mı teslim ettiler?

- Evet... Feodallerin hafife aldıkları, adam yerine koymadıkları, "bir avuç talebe", ya da "çoluk-çocuk" dedikleri devrimciler onları dize getirdi. Devletin ve yerel gerici güçlerin desteğine rağmen bize karşı direnemediler. Doğru taktikler uygulamamız ve kitle desteği sağlamamız onları artık tutunamaz hale getirdi, silah bıraktırdı...

Kürdistan'da silah çok önemlidir. Namusla özdeş tutulur. Silahlarını getirip bize teslim etmeleri üzerine, biz, mücadeleyi Siverek'e taşırmayı kararlaştırdık. Süleymanlılar 1979'un Şubatı'nda teslim olmuştu. 1979'un baharında Siverek'e gittim. Oradan henüz güçlü bir grup bileşimimiz yoktu. Ancak yoğun bir devrimci birikim vardı. Gençlik büyük oranda DDKD, Kawa ve çeşitli reformist küçük-burjuva hareketlere kanalize olmuştu. Var olan güçlü potansiyel bu akımlarca köreltilmiş ve bize karşı şartlandırılmıştı. İşimiz çok zordu. Bir avuç arkadaşın özverili çabaları sonucu bir grup oluşturabildik. Tabanımız daha çok işçi, emekçi, yoksul köylü, diğer hareketlerin el atmadığı kesimlerden oluşuyordu. Hilvan

mücadelesinin sağlamış olduğu moral destek ve kısa sürede halkın özlemlerini kendimizde dile getirmemiz köklü atılımlar yapmamıza neden oldu. Alternatif güç olmamız diğer hareketleri ürkütmüştü. Çoğu tabanını bize kapalı tutmanın, bizimle konuşturmamanın yollarını aramaya koyulmuştu. Hatta DDKD gibi hareketler unsurlarının bizimle ideolojik tartışmaya girmelerini bile yasaklamıştı. Fiili saldırılar yanında karalama, çamur atma gibi devrimci olmayan yollara da başvuruyorlardı. Ama artık bizi hiçbir güç durduramazdı.

- Sizler bu arada geniş kitlesel ekipler halinde mi çalışıyorsunuz? Çalışma tarzınız nasıl oluyor?

- Yerel örgütsel faaliyetlerimiz sürüyor. Bölgesel faaliyet içindeyiz. Karasungur ve başka arkadaşlar bölgedeler. Hayri de zaman zaman denetlemeye geliyor. Cuma Tak, Salih Kandal gibi kadrolarla birlikteyiz. Artık ağırlıklı olarak Siverek'teydim. İlişkileri bilmemden ötürü zaman zaman Hilvan'a da uğruyordum. Çalışmaları Siverek'te yoğunlaştırma kararı aldıktan sonra oraya silah, insan gücü ve diğer olanakları kaydırmaya başladık. Gittiğimizde genel manzara anlattığım gibiydi. Zayıf da olsa, Türk solundan da insanlar vardı. Ve kitlelere umacı gibi gösteriliyorduk. Özellikle DDKD'nin bilinçli, sinsi, inatçı çalışmaları neredeyse arkadaşlarımızı kahvelerde oturamaz hale getirmişti. Bizleri "yandım Allah çetesi", "maceracılar" vb. isimlerle tanıtıyorlardı. Bütün arkadaşlar devrimci ahlak ölçülerine sığmayan yöntemlerle deşifre edilmiş durumdaydı. Ama şu da var ki; Siverek'te çelişkiler çok yoğundu. Feodal ilişkiler, baskılar, çelişkiler Hilvan'ın çok çok ötesinde ve çekilir gibi değildi. Açıktan talan var. Köyler basılıyor, sürüler götürülüyor, gündüz gözüyle Siverek'in içinde evler basılıp soyuluyor, fidyeler alınıyor, mutlaka her gün birileri öldürülüyor. Kan davaları ve daha başka nedenlerle insan kırımı sürüyor... Halk bunalmış, çıkış arıyor. Hilvan mücadelemiz o çevrede geniş bir yankı yapmış, halkı etkilemiş, bize doğru evrilen bir yönelim var...

Hilvan mücadelesi Kürdistan'da yerleşik feodal, aşiretçi geleneksel geri yapılarla devrimci temelde karşı karşıya gelip onu dize getirmenin ilk örneği. Bu güçlü avantajımızla Siverek'te devrimci çalışmaya sıkıca sarıldık. Bir yandan şehirdeki çalışmalarımız sürerken, diğer yandan da kırsal alandaki çalışmaları hızlandırdık. Çok geçmeden Bucak çeteleriyle çatışmayı da önümüze koyduk ve bunun hazırlıklarına başladık.

- Bu aşiretlerle yaptığınız çatışmalar, ya gerçekler tam bilinmediğinden ve üzeri örtük kaldığından, ya da belirli bir siyasi amaç için çeşitli spekülasyonlara malzeme olarak kullanıldığından geçmişte devrimci demokrat kamuoyunca tam ayırtına varılmayan bir konu olarak kaldı. Amacınız tam olarak neydi? Konunun açığa çıkarılması, daha belirgin hale getirilmesi için başka şeyler söylemek ister misiniz?

- Açıklaması oldukça geniş bir konu bu. Söylenenlerin tam olarak bilince çıkarılması için biraz Kürdistan'ı, Kürt halkını tanımak gerekir. Kürdistan'da sağlam temelde yol almak zorundaydık. Sağlam, ayakları yere basan bir zeminde güçlü bir çıkış yapmak... Hedef buydu. Biraz şuna benziyor: Yoğun bir kar yağışı var ve her taraf diz boyu kar. Ve bir grup insan gideceği yere varmak için karda yürümek zorunda. Bu yürüyüş için birinin önde bulunması, yol açması, iz bırakması gerek. Ancak bu şekilde arkadan gelenlerin zorlanmadan yol alabilmesi mümkün olabilir. İşte biz de Kürdisan'da yol açıyoruz. Devrimci anlamda kitleleri örgütleme, kitlelere ulaşma, açılan yolda onları yürütme çabasındayız. Kürdistan'da sömürgeci egemen güçler açısından bir boşluk yok. Yerleşik feodal ilişkilere, sömürgeci yapılanmaya, kurumlaşmaya karşı durma eksiktir... Sol, Kürtlük adına ortaya çıkan kesimler de düzen ilişkilerinin dışına taşamıyor. Onunla koşullanmış. Böylesine girift bir yapı içinde halka gidip onları örgütlemek için feodal kesimlerin halk üzerindeki baskısını kırmak, halka ulaşmanın yolunu açmak gerekir. Yerel işbirlikçi egemen güçler yoksul kitleyle bizim aramızda kurulan büyük bir barikattı. Onlarla olan çatışmalarımız, mücadelemiz karşı-devrimin katılaşmış barikatını parçalamaktır. Daha çok bu anlamda ele almalıyız. Yoksa feodalizmin tasfiyesi, ağaların topraklarına el koyma, yoksul köylüye dağıtma olayı değil. Örneğin, Hilvan'da örgütlenmemiz sömürgeci işbirlikçi feodal ilişkiler karşısında yeni bir ilişki yaratıyor; devrimci güç prestij kazandıkça, onlar güç kaybına uğruyordu. Doğal olarak ulaştığımız sonuçları hazmedemiyor, varlığımızı tehlikeli görüyor; boğmak, bitirmek için saldırıyorlardı. Kısacası güç olmamız, ilişkilerin önünü açmamız, genişlememiz, bunu örgütsel ilişkilere dönüştürmemiz için önümüze dikilen, yolu tıkayan bu engelleri kaldırmamız gerekiyordu.

- O geri ve engelleyici ilişkiler Siverek'te de karşınıza çıktı ve onlarla çatışmalar kaçınılmaz hale geldi?

- Evet... Bu, özellikle Siverek gibi bir yerde en yoğun biçimiyle karşımıza çıktı. Siverek, Kürdistan'ın prototipidir, bir aynadır. Kürdistan'ın tüm ilişki ve çelişkilerini yansıtan bir ayna... Gerek sömürgeci ilişkiler ve ulaştığı derinlik, gerek burjuva partiler, gerek sol ve solculuk adına yapılanlar, gerekse halkın sefaleti, yoksulluğu... Her şey iç içe geçmiş...

İşte böyle bir yerde halkı örgütlemek, halka ulaşmak, onlar üzerindeki baskı aygıtlarının, ilişkilerin dağıtılması, parçalanmasıyla olur. Dile kolay, binlerce yıllık bir yapılanmayla çetin bir kavga içine girecektik. Devrimcilik iddiasında olan, orada devrimcilik yapmak isteyen insan, örgüt, işi sözden çıkarıp kendisini konuşturan eylemliliğe dönüştürmek zorundadır. Binlerce yılın köhnemiş birikimlerini taşıyan halka güven vermek, onu kaçırtamayacak, ikna edecek, ama mutlaka devrimci tarzda dönüştürecek bir mücadele anlayışıyla mümkündür. Örneğin DDKD, kitlelere güven veremedi. Laf çoktu, ama iş yoktu. Halkın herhangi bir sorununda ağaların, aşiret reislerinin baskısı karşısında politikasız, çözümsüz kalıyorlardı. Çözüm üretemediğin yerde, kitleleri peşinden gelmeye ikna edemezsin, örgütleyemezsin, ulaşmak istediğin hedef için yürütemezsin. Bu gerçekliği kavradığımız için mücadeleye sıkıca sarıldık. Kırsal alanda ve şehirde, ilgili yerlerde gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, 30 Temmuz 1979'da M. Celal Bucak'a saldırı düzenleyerek Siverek mücadelesini başlattık. Esasında Siverek mücadelemizin boyutları büyüktür. Hepsini açmayacağız. Partinin oradan başlayarak Kürdistan'da gerilla mücadelesine geçme planı, tasarısı da vardı. Ancak pratiğimiz bu sonuca varmaya o günlerde yetmedi. Kendi içinde yetmezlikleri olan bir süreçti...

- Parti ne zaman ilan edilmişti?

- 1979 Temmuz'unda. Bucak saldırısıyla beraber parti ilanı da gerçekleştirildi. Bucaklar büyük bir güçtü. Halkımız bu saldırımızla bir anlamda kendi öz gücünü sınıyordu. İlişilmez, hedef alınmaz diye bildiği M. Celal Bucak ve çetelerine namlularını doğrultma cesaretini gösterenleri yakından tanıma, bunların sıkışınca sıvışan takımdan olup olmadıklarını görmek istiyordu. Üstlendiğimiz görevin ciddiyeti, ağırlığı küçümsenecek cinsten değildi. Partimiz ilk defa bu eylemiyle iç ve dış kamuoyuna Kürdistan şafağında doğan kızıl bir güç olduğunu duyuruyordu. Partinin gelişmesi, prestij kazanması, Kürdistan genelinde devrimci çalışma olanakları yaratması açısından Siverek mücadelesi bir

dönüm noktası olacaktı. Karşımızda yüzlerce silahlı eşkiya, gerici kesimlerin ve sömürgecilerin tam desteğine sahip M. Celal Bucak duruyordu. Mücadelenin omuzlarımıza yüklendiği bu sorumluluk bilinciyle dişe diş bir kavgaya tutuştuk.

- *Bu çatışmalar sizlere beklediğiniz sonuçları verdi mi?*

- Verdi. Halkın desteğini kazanmamız için yıllarca beklememize gerek kalmadı. Siverek mücadelesinin etkisi Siverek'le sınırlı değildi. Ülkemizde ulusal uyanışın gelişmesinde büyük rol oynadı. Örgüt ve mücadele pratiğini zenginleştirerek bekleneni verdi. O amansız mücadeleye tanık olan halkın yoksul kesimleri, köylülerin büyük bir kısmı kısa zamanda saflarımızda yerlerini aldı. Artık bölgeye kök salmıştık, sömürgeciler ve onların yamakları bizi sökemez olmuşlardı. Halk bizi barındırıyor, koruyor yanımızda elde silah savaşıyordu.

Çatışmalar bir yıldan fazla sürdü. Dikkat çeken bir nokta da; geniş kesimler, özellikle "cahil" denerek küçümsenen yoksul köylülük büyük oranda mücadelemize omuz verirken, bu sıcak çatışma ortamında aydın-gençlik, memur takımının hemen hiç desteğinin olmayışı, yanımızda yer almayışıydı. Bu sonuç da bize diğer hareketlerin etkin olduğu bu kesimlerde yarattığı tahribat hakkında fikir vermeye yeter. Yoğun çatışma, mücadele, eylemlilik içinde diğer siyasi gruplar yerel düzeyde bir anlamda da tasfiye oldu. Bu tasfiye bazı hareketler için genelde büyük bir darbeydi. Gerçek devrimcilikle düzenin çatışması karşısında sahte devrimciliğin açığa çıkması, varlık göstermemesi yaşandı. DDKD o yüzlerce, binlerce insanı anti-PKK temelinde koşullandırıp düzene kanalize etti. Kimisi askere gitti, kimisi memur vb. oldu. Onların çoğunu kaybettik, yeniden mücadeleye çekemedik.

Bu siyasi akımların objektif olarak devrime ihanet ettikleri ortadaydı. Yüzlerce, binlerce insanı devrime kazandırma yerine, karşı-devrimin yedek gücü olarak düzene kanalize etmek çok ciddi bir suçtu... Kitlelere güven vermemiz, kaçmayışımız, mücadeleyi bırakmayışımız devrimci prestijin inşasını sağladı. Bucak çatışmaları başladığında dışımızdakiler şöyle düşünüyordu: "Bunlar boylarından büyük işe giriştiler. Dayanamazlar, öğrencidir, gençtirler... Bucaklar eşkıyadır. Tecrübelidir, yüzlerce silahlı adamları vardır. Arkalarında devlet vardır..." İşte sıkıca sarılmamız Bucak çetelerini gerileterek sınırlayışımız, bitirme noktasına getirişimiz -ancak 12 Eylül'le birlikte bir nefes aldılar- kitlelerde derin izler bıraktı.

- Akıp giden yoğun pratik faaliyet, sizin devrimci gelişiminizi nasıl etkiledi?

- Böylesine sıcak çatışmanın olduğu bir bölgede çalışmış olmamı şans diye nitelemiştim... Güzel bir şans... Bu mücadele içindeki siyasi, askeri yetmezlik ve eksikliklerimizi parti ele alıp değerlendirdiği için bunlara değinmeyeceğim... Siyasi çalışmalar, yoğun hareketlilik, kitlesellik yaşandı. Pratik faaliyetin gerektirdiği görev ve sorumluluğu yerine getirmeye çalıştık. Pratik yanımız az-çok gelişti. Ama soruna bütüncül bir siyasi yetkinlik ve ideolojik çözümleme gücü açısından bakıldığında, bu alanda kişisel eksiklik ve yetmezliklerimin olduğunu, benden beklenen katkıyı sunamadığımı söylemeliyim.

Çünkü, partimin benden beklentileri vardı. Bunun bilincindeydim. Gerek Hilvan'da, gerekse Siverek'te geçen bu iki yıla yakın sürede devrimci eğitimimi çok aksattım. Büyük ihmallerimiz oldu. Hem kendimizi, hem kadrolarımızı, hem kitlemizi yeterince eğitemedik. İdeolojik-politik yetkinliğe erişemedik. Pratik içinde boğulduk. Dediğim gibi, pratikte iyi ve büyük şeyler yapılmasına rağmen bu yetmezliklerin açtığı olumsuz sonuçları, parti taktiğinin yetkince uygulanamamasında daha belirgin olarak gördük.

Örneğin, Kürdistan'da geleneksel mücadele anlayışı dışına bizler de taşamadık. Gerillayı örgütleyemedik, gerilla taktiğini geliştiremedik... Siverek mücadelesi parti açısından büyük bir deneyim alanı oldu. Akıp giden mücadele içinde epey kaybımız vardı. Salih Kandal, Cuma Tak, Mehmet Ağaç, Zeki Akıl gibi değerli kadrolar şehit düştü. Kürdistan'da mücadeleyi adım adım ileri götürüşümüz, kan bedeli ile gerçekleşti. Mücadele pratiğimiz kendimize, partiye, parti çizgimize olan güvenimizi pekiştirdi ve aynı zamanda yetmezliklerimizi açığa çıkardı, bulunduğumuz konumu belirledi. Başlangıçta yaptığımız belirlemelerimizin doğruluğunu, isabetli davrandığımızı, politikalarımızın yaşama geçirilmesi olanaklarının ülkemizin maddi koşullarıyla uyumluluk gösterdiğini açığa çıkardı, bizlere yaşattı. Bu yüzden birey olarak gelişme bu süreçten ayrı ele alınamaz. Birey Onun bir parçasıdır.

- O zaman şöyle sorayım, PKK saflarındaki mücadelenizde kişi olarak nasıl bir seyir izlediniz? Maddi anlamda ne tür görev ve sorumluluklar üstlendiniz? Onları yerine getirebildiniz mi?

- Partimizin beklentilerini yeterince karşılayamadığımı tekrarlayayım.

O günlük hay huy içinde partinin sınırlı olanaklarla çıkardığı yayınları bile izleyemedik. İdeolojide, politikada derinleşemeyenler, tabii ki görevlerin üstüne daha güçlü gidemezler, örgütsel görevleri yetkince yerine getiremezler. Ama pratik yanımız güçlüydü. Bölgeyi tanımamız, bağlılığımız, inanmışlığımız, değişik kaytarma ve çarpıtmalara gitmeyişimiz ikilcilikli davranmayışımız olumlu yönlerimizdi. Ancak bizlerle ilgili esas yargı ve kararı parti ve halkımız verecektir.

- *Peki kavga içinde, yanınızda yitirdiğiniz, ölümlerine tanık olduğunuz insanlar var mı?*

- Evet... Biraz önce saydığım arkadaşlarla çalıştık, onları yitirdik... Ve daha birçok taraftar, sempatizan, savaşçı yitirdik... İsim olarak andığım bu arkadaşlar, kişilik olarak Kürdistan devrimine büyük katkıları olabilecek insanlardı. Aramızdan çok erken ayrıldılar. Her kayıp aynı zamanda devrimi ilerletmede, ülke tarihine, geleceğe damga vurmada ve söz sahibi olmada parti ve halk için bir kazançtır. Ve şu da biliniyor ki, devrimde en büyük sözü, son sözü hep direnenler, savaşanlar söyler, söylemiştir. Bizim söylenmiş en büyük sözümüz şehitlerimizdir. Ama onlar yaşarken de gelecek vaat eden, Kürdistan'a büyük hizmetler sunabilecek insanlardı.

Örneğin M. Ağaç, yarıcılık yapan yoksul bir köylüydü. Köyden sürülmüştü. Şehirde amelelik yapan, emeğiyle zar-zor geçinebilen bir arkadaştı. Çat-pat okur yazardı. İlkokula bile gidememişti. Fakat, bir bölgede, hem de çatışmanın en yoğun olduğu bir bölgede ona askeri sorumluluk verebilmiştik. Bu denli partiye ve devrime inanmış, aralarından büyük komutanların, büyük yöneticilerin çıkabileceği insanlardı. Zeki, Cuma ve Salih'in kaybından duyduğumuz büyük üzüntüyü söylemeye gerek yok. Parti için büyük kayıplardı. Karasungur merkez komite üyesiydi...

- *Siz hiç ölümle yüz yüze kaldınız mı?*

- Tabii, bizim de ölümle karşı karşıya geldiğimiz anlar oldu. Mücadelenin o sıcak pratiği içinde bunu doğal görmek gerek. Ölüm gelip yakana yapışmasa bile, her an ölüm tehlikesi içindesin. Hem düşmanın bir an önce yok etmek istediği canlı bir hedefsin, hem de özelde çatıştığın yer nedeniyle feodal çetelerin hedefisin.

- *Peki bulunduğunuz yer, ulaştığınız nokta itibariyle partiniz açısından 1980 yılında genel konumunuz neydi? Hareketiniz artık Kürdistan'da maya tutmuş muydu?*

- Bu dönemde biz Kürdistan'da ulusal kurtuluş hareketi kimliğine kavuşmak isteyen bir akım olmaktan çıkıp, gerçek bir ulusal kurtuluş hareketi niteliğine kavuştuk. Kars'tan Mardin'e, Antep'e kadar uzanan yaygın, yoğun bir eylemliliğimiz, kitle ilişkilerimiz vardı. Kitleselleşmiştik. Kürdistan'da olmadığımız yer hemen hemen yoktu. Var olduğumuz, adım attığımız yerde, genelde tutunduğumuz, giderek güçlendiğimiz bir gerçekti. Kitleselleşen nitel bir güçtük.

- *Binlerle ifade edilen nitel bir güç...*

- Milyonlarla ifade ediyoruz...

- *Öyle mi?*

- Tabii, gerçek cephe boyutundaydık. 1980 döneminde, 12 Eylül öncesinde, kitlesel cephe boyutunda ilişkiler geliştirdik. Zaten bu dönemde yaşanmış bir örgütsel krizimiz vardı...

- *Hangi bakımdan?*

- Bu daha çok kadroların yakalanması, kaybı, o büyük potansiyeli, maddi gücü örgütsel güce dönüştürmeme, yani devrime kanalize edebileceğimiz maddi bir güce dönüştürmeme krizini yaşıyorduk. Eğer bu kitlemizi, potansiyelimizi örgütleyebilseydik, 12 Eylül'ü çok daha farklı bir biçimde karşılardık. 12 Eylül karşısında bir geri çekilme yaşanmayabilirdi. Ülke zemininde onu karşılayabilirdik. Bu konuda partinin geniş değerlendirmeleri de söz konusu... Yani, kitleselleşememe korkumuz ve sorunumuz yoktu... Tersine o yaygın kitle ilişkisini kucaklayamama, örgütsel bağ içinde tutamama sorunumuz vardı. Bu konuda parti kadrolarının yetersiz kalması yaşandı.

- *Nasıl yakalandınız?*

- Siverek'te -1980 yılının 16 Mart'ında olması gerekir- Bucaklar bir arkadaşımızı öldürdü. Ertesi gün binlerce insanın katıldığı büyük bir cenaze töreni düzenledik. Cenaze törenine katılanlar üzerine asker ateş açtı.

- *Ateş mi açtı?*

- Evet, ateş açtı. Kitle tarandı. Dört ölü, çok sayıda yaralı... Biz o hengame içinde genel bir operasyon olur düşüncesiyle bir kısım arkadaşı Siverek'ten çıkardık. Yakalanmalarını istemiyorduk. Ben Siverek'te kaldım. Sığınağımız vardı. Ertesi gün genel operasyon oldu ve sığınakta yakalandım. Sanının ihbar edildim. Öğlene kadar bulunduğumuz evi iki üç defa aradılar, bir şey bulamadılar. Öğlenden sonra doğruca sığınağa geldiler. Böylece ele geçirildik.

- Cezaevi yaşamına geçmeden geriye dönüp baksanız, dışarıdaki mücadelede Muzaffer Ayata olarak kendinizi nasıl değerlendirirsiniz? Dışarıdaki sürecinizin genel bir kritiğini yapar mısınız?

- Bugünkü ölçüler, deneyim, birikimle geriye baktığımda, o zamanlar henüz çocukluk dönemini yaşadığımızı görüyorum. Bilinen bir şey var ki, Kürdistan devrimi zor bir devrim olacak. Kan ve ateş çemberinden geçecek bir devrim... Böyle zorlu bir devrimde öncünün iyi donanması, düzen ilişkilerinden tümüyle arınması, proleter kimlik edinmesi gerekir. Yine bir öncü, parti değerlerini, parti kimliğini, ideoloji ve politikalarını şahsında somutlaştıran, onu topluma taşıran, bir çekim merkezi haline gelen insan olmalıdır. Öncü, halka ve devrime ait bütün olumlu özellikleri, meziyetleri, halkın aradığı, özlemini duyduğu her şeyi çözümleyici yeteneğiyle bütünleştirip, çekim merkezi olan kişidir. Ve biz Kürdistan'da yeni bir kişilik, yeni bir insan tipi yaratmaktan söz ediyoruz. Böylesine düşürülmüş, tanınmaz hale gelmiş, aptallaştırılmış insan yerine, kendini, insanlığını, çağını, dönemini tanıyan, tanımlayabilen, sorumluluk duygusuyla donanmış, görevlerinden kaçmayan, bunun gereklerini yerine getiren bir insan tipi yaratmayı hedeflemişiz.

Kuşkusuz böyle bir iddia ile yola çıkanlar, yeni insan tipi yaratma mücadelesinde öncülük edecek, bunu her şeyden önce en yetkin, en güzel biçimiyle kendi şahıslarında somutlaştırmaya çalışanlar olacaktır. Ama bu kolay bir iş midir? Böyle geri, ağır toplumsal özellikleri üzerinden atıp yeni anlayış, ruhla, ideoloji ve politikayla, kişilikle donanması söylemde belki kolaydır. Ancak ülke pratiğinde, mücadele içinde o kadar kolay olmadığı deneylerimizle yaşandı. On-on beş yıllık kimi kadroların geri toplumsal özelliklerinden, karşı sınıf ilişkilerinden kendilerini arındırmadığını, mücadelenin, partinin başına bela olduklarını gördük, yaşadık. Bu bağlamda ele aldığımızda, kendi geçmişimizi devrimin boyutuna veya parti ölçülerine vurduğumuzda, bütün iyi niyetime, saflığıma, dürüstlüğüme ve samimiyetime rağmen henüz işin başında olduğumu görüyorum...

Ama aynı zamanda geçmişe dönüp baktığımızda, belirttiğim bu eksikliklerin ve ölçülerin dışında yalpalayan, kişisel çıkarlarını öne çıkaran, ya da partiyi buna alet eden olumsuz bir sürecimiz olmadığını da görüyorum. Bu temelde ele alınırsa, çocukluk dönemimiz de olsa, geçmişimiz olumludur. Aynı şey parti tarihimiz açısından da geçerlidir. 1978'lere kadar olan dönemi "çocukluk dönemi" diye tanımlıyoruz. Bizde büyüme,

gerçek anlamda siyasi örgüt olma daha çok 1980 ve sonrasıdır. Kişi olarak da kendimizi bulmamız, tanımamız, olgunlaşmamız daha çok 1980 sonrası süreçteki cezaevi yaşamımızdır.

- *Artık Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin irdelenmesi aşamasına ulaşmış oluyoruz değil mi?*

- Evet... O süreci koyarken, aynı zamanda biraz da kendi kişiliğimizi dile getirmiş olacağız. Diyarbakır Zindanı'nı veya mücadeleyi, partileri, örgütleri ele aldığımızda, oradaki olay ve süreçlerin, oradaki kişilikleri de sınadığını göreceğiz. Kişilikler de orada anlamını buluyor. Kişilikler ve örgüt, mücadele, pratik birbirini dıştalayan şeyler değil. Tamamlayan, bütünleyendir. Ters düşmeler başladığında dışlama da başlar. Sürece ayak uyduramayan gidişe, genel akışa ters düşen insanlar elenir, dökülür... Diyarbakır bunun da öyküsüdür.

- *O halde ikimize de "kolay gelsin" diyerek, bu uzun röportaja başlayabiliriz...*

- Evet başlayabiliriz... Bizce ve kamuoyunca yeterince bilinmeyen ama çok önemli şeylerin yaşandığı Diyarbakır Cezaevi'nin kapısını aralayıp o günlere gitmeye, bu yolculuğa başlayalım...

Diyarbakır Askeri Cezaevi: Tarihin kaydettiği yaşanan en büyük vahşet ortamlarından biri...

"(...)

'Gidin Vietnam tarihini okuyun ve daha kötüsünü düşünün; işte durumumuz budur.' Bu sözler, Kürdistan halkının büyük önderlerinden M. Hayri Durmuş yoldaşın Diyarbakır Zindanı'nda ziyaretçisinin 'durumunuz nedir' sorusuna verdiği karşılıktır. Uluslararası Af Örgütü, işkence ile ilgili yayınladığı bir raporda tüm dünyada uygulanan 100 türlü işkence olduğunu belirtiyordu. Ve aynı raporda, Türkiye devletinin ise bu 100 işkence türünden 70'ini uyguladığı açıklanıyordu. Bir de faşist yönetimlerin olduğu ülkelerdeki cezaevlerinde tümden dışarıya kapalı uygulanan işkence türleri de bu sayıya eklendiğinde, Türkiye sömürgeciliğinin zindanlarda uyguladığı barbarlığa ve azgın teröre dünyada çok ender rastlandığı sonucu ortaya çıkacaktır.

Zindandaki yoldaşlarımız, en çağdışı yöntemlerin yürürlükte olduğu; teslimiyetin ve ihanetin fırtına gibi estiği koşullarda boğulmamak, Kürdistan ulusal kurtuluş devrimini temsil edebilmek için en katlanılmaz zorluklar pahasına büyük fedakarlıklar göstererek, zaferlerin çizgisine ulaşabilmeyi başardılar. Her türlü maddi güç olanaklarından yoksun olarak, yüreklerindeki azim, kararlılık ve beyinlerindeki ulusal kurtuluşçu direniş düşüncesiyle büyük, tarihi direnişler sergilediler. Teslimiyet ve ihanet politikasını boşa çıkarmak, ulusal kurtuluş mücadelesinin zindanların karanlığında boğulmasını engellemek uğruna, insanın yüreğinde ve beyninde biten ne varsa, onu sonuna kadar gerçekleştirmeye çalıştılar. Yapılan her şey, gösterilen büyük irade gücü ulusal kurtuluşun zindan pratiğindeki başarısı için yapıldı. Bunun için hiçbir fedakarlıktan kaçınılmadı, ölümden ise hiç korkulmadı.

Zindanlarda ihanetin at koşturduğu dönemde, savaş esiri yoldaşlarımıza dayatılan, 'ya teslim olur, ya ihanet edersin, ya da ölürsün' dü. Tabii bu politikanın başarılı sonuç vermesinde ölüm silahı bir motor rolü oynuyordu. Bu ihaneti dayatan silahı geri teptirmek, direnişin ateşine dönüştürmek gerekiyordu. (...)"

(Serxwebûn, Özel Sayı 14 Ağustos 1989 sayfa. 42)

"(...)

Eğer bu dönemde arkadaşların zindan direnişi olmasaydı ve ihanet sonuna kadar gitseydi, Kürdistan elden gitmişti. Biz bu yollarda ve her bakımdan burada, ülkede mücadeleyi yükseltmeseydik, ölüm tamdı. Yine söylüyorum; insanın kendisini, dar anlarda tanıması gerekiyor. Dar dönemlerde halkın kaderi üzerinde durmayan, kendisini dürüstçe davaya vermeyen, geliştirmeyen biri, gelecek için de hiçbir şey yapamaz. Gerçekten, o dönem öyle bir dönemdi. 1970'lerin başında ve 1980'lerde de böyledir. 1970'lerin başlarında iki doğru kelime söylememiz, 'Kürdistan bir ülkedir ve sömürgedir' belirlemelerinde bulunmamız, gelecekte ne yapacağımızın da ispatıydı. Yine 1980'lerde karşıt güçler, ihaneti ve teslimiyeti dayatmak istiyordu, bu dönemde de 'direniş' demek zorundaydık. Arkadaşlar bunun için zindanlarda 'direniş yaşamaktır' şiarını yükselttiler. Bu o dönem için çok doğru bir şiardı. Bir kişi için değil, bir halk için direniş yaşamaktı.

Bu dönemde halkı kim temsil ediyor? Elbette ki zindanlardaki direniş temsil ediyor. Mazlum yolunda, direnişin yaşamla bağını gördüğü içindir ki, ölümün üzerine yürüyor. Bunun için; o direniş, o yaşam, bu yılki Newroz'umuzda da halkımızın yaşamını temsil ediyor. Tarihimiz budur, bundan başka tarih yoktur. Bir insanın yaşamı bir halkın tarihi oluyor. Çünkü o halkın yaşamını temsil ediyor. Mazlum'dan sonra Kemal-Hayri-Ferhat grup grup bunu devam ettirdiler. Belki sayı olarak azdılar, ama onlar yaşamı temsil ediyorlar. Onların anısına bağlılığın bir gereği olarak ülkeye yapılan dönüş de yaşamın kendisini temsil ediyor. O tarihi anın üzerine yürüyenler sayı olarak azdılar, fazla güçlü değillerdi, hazırlıkları tam değildi, ama yine de tarihe yüklenmesini bildiler."

(Serxwebûn gazetesi / sayı 101 sayfa 15)
PKK Genel Başkanı Abdullah Öcalan'ın değerlendirmesinden

12 Eylül öncesi Diyarbakır Askeri Cezaevi

- Okuyucunun belli bir fikir edinmesini sağlamak bakımından Diyarbakır Askeri Cezaevi'ni zemin olarak tanıtır mısınız? Diyarbakır Askeri Cezaevi, şehirin neresine, ne zaman yapıldı? Blokların yerleşimi nasıldı, bu kentte başka cezaevleri de var mıydı?

- Sıkıyönetimin ilanından sonra Diyarbakır'da, kolordu içinde, siyasi tutukluların toplandığı üç cezaevi vardı. İlk cezaevi 1970'ler de betonarme ve sağlam bir cezaevi olarak inşa edilmiş. Ancak bu, daha sonra tutuklamaların yoğunlaşmasıyla ihtiyaca yanıt vermez olmuş. "İstihkam" dediğimiz iki askeri bina da –birine 2 Nolu deniyordu– bu nedenle cezaevine çevrildi. Bu binaların üçü de 12 Eylül öncesinde tutuklularla tıklım tıklım doluydu. Bizler tutuklandığımızda 15 gün kadar "İstihkam" da kaldık.

- Ne zaman tutuklandınız?

- Nisan 1980'de tutuklandım. Cezaevine getirildiğimizde bizleri ayrıştırdılar. Özellikle beni ve Rıza Altun'u sağlam yapılı binaya, 1 Nolu'ya götürdüler. Mazlum Doğan ve Hayri Durmuş'lar da oradaydı. Eylül'e kadar orada kalındı, fakat o kadar kalabalıktı ki, birçok insan koridorda yatmak zorunda kalıyordu. O dönem yeni bir E Tipi cezaevinin yapıldığını biliyorduk. Bu cezaevine taşınmak, yer darlığı sorununu kısmen gidereceği için bu yönde girişimler de oldu. Çok geçmeden diğer cezaevlerinden belli grupları E Tipi'ne topladılar. En son, 6 Kasım'da bulunduğumuz cezaevi kapatıldı. Bizler de E Tipi'ne götürüldük. Kolordu içindeki siyasi tutukluların bulunduğu cezaevleri iptal edildi ve bütün tutuklular E Tipi'ne aktarıldı. Fakat E Tipi'nin inşaatı henüz bitmemişti, yani kaba işleri bitmiş, pencereler falan takılmış, ama örneğin mutfak ve benzeri yerler henüz bitirilmemişti. Yemekler kolordudan getiriliyordu. Ve mimari yapı olarak bildiğimiz iç içe geçen bloklardan oluşmuş klasik E Tipi cezaevi... Tutukluların taşınmaya başlaması 1980 Ağustos'unda oldu. Gittiğimizde soğuklar başlamıştı...

- O ünlü "Diyarbakır Askeri Cezaevi" denilen yer burası mı oluyor?

- Evet burası... Aslında bina Adalet Bakanlığı'nın, ama sıkıyönetim komutanlığı el koydu. Dediğim gibi 1980'de askeri cezaevleri yoğun tutuklamalar karşısında yetersiz kaldı. Sıkıyönetim Komutanlığı binaya el koyarken, başlangıçta, kullanım konusunda ancak bazı bloklardan yarar-

lanmayı düşünüyordu. Bazılarında ise, adli tutuklular kalabilirdi. Ama bu gerçekleşmedi. Yoğun tutuklamaların ilk tahminleri aşması karşısında cezaevi tümden siyasilere ayrıldı. Cezaevinin yönetimi bir bütün olarak Sıkıyönetim Komutanlığı'na verilmişti. Zaten oraya getirildiğimizde baskılar başlamıştı. 12 Eylül sonrasını yaşıyorduk.

- *Cezaevinde kaç blok vardı?*

- İdari bölümle beraber beş blok... Cezaevimiz Diyarbakır'ın batısında, kentin tam bitim noktasında, Bağlar semtindeydi. Cezaevinin güney tarafı mahalleyle bütünleşmiş, düz bir arazide, kentin Urfa tarafından giriş yolunun alt kısmında bulunuyordu.

- *12 Eylül öncesi dönemde, Diyarbakır Askeri Cezaevi kurallar, uygulamalar açısından nasıldı, bu dönemde idare ile tutuklular arasındaki ilişkilerin düzeyi neydi, hak gaspları bu döneminde söz konusu muydu, haklarınız nelerdi?*

- Şiddet ve dayağın kullanıldığı açık bir fiziki baskı ortamı yoktu. Bizler tutuklanmadan önce böyle bir-iki olay, baskın ve saldırılar olmuş... Belli başlı hakların kullanımına gelince; bir yerde Sıkıyönetim Komutanlığı'nın iznine, ya da idarenin keyfi tutumuna bağlı, ya da onların verdiği şeylerle sınırlı olan bir durum yaşandı. Örneğin, daktiloyu o zamanlar içeri aldıramamıştık. Savunma malzemelerimiz beklediğimiz ve istediğimiz ölçüde verilmiyordu. "Demokrat" veya "Aydınlık" gibi gazeteler içeri sokulmuyordu. Kitap olarak tek tük roman verilse de, bu konuda da sorunlarımız vardı ve çözümüne yanaşmıyorlardı. En ciddi sorunlarımızdan biri sağlıkla ilgili olanıydı. Cezaevinde bir revir, sıhhiye dahi bulunmuyordu. Ancak ciddi bir hastalık olur ve kendini acil olarak dayatırsa hastaneye gidilebiliyordu.

Beslenme sorunu önemliydi, yemekler yenilmeyecek denli berbattı. Askeriyeye çıkan karavana yenmez durumdaydı. Bunun dışında, tutuklular kendi olanaklarıyla ihtiyaçlarını giderir, sağlık ve beslenme sorunlarını çözerlerdi. Oturmuş belli bir haklar listesi yoktu... Yeni haklar elde etmek için belli girişimlerimiz olurdu, ama öyle uzun vadeli açlık grevleri, ya da direnişlerle sürece yüklenmedik. Protestolar, kısa süreli açlık grevleri, uyarılar ve diyalog girişimleriyle sorunlar sürekli gündemde tutulurdu. Fakat taleplerimiz "Sıkıyönetim Komutanlığını'nın izni yok... ", "Her şey komutanlığın elinde, yapabileceğimiz bir şey yok..." gibi göstermelik gerekçelere çarpıyordu. Kısacası, haklar konusunda olumlu

yönde, elle tutulur somut bir statü oluşturamadık. Ancak o dönem kayda değer baskı, işkence ve fiziki yönelim de olmadı.

- İdareyle tutuklular arasındaki ilişkiler nasıldı? Yani bir askeri cezaevinde bulunmak nasıl bir günlük yaşamı ifade ediyordu?

- Bugünkü "cezaevleri statüsü"yle kıyasladığımızda çok farklıydı... Bugün bir anlamda, temel haklar direniş sonucu elde edilmiş, idarelerin de bir yerde kabullenmek zorunda kaldığı fiili bir statü yaşanıyor. –Bu fiili statü tüzük ve yönetmeliklerde yer etmiş değil, ancak mevcut faşist tüzük ve yönetmelikler örgütlülük ve direnişler karşısında uygulanamıyor– Ama o dönemde bunu görmek mümkün değildi. Muhataplarımız daha çok subaylar, iç yönetimden sorumlu olan iç emniyet amirliğiydi. Bize yönelik herhangi bir yaptırım ve bu temelde zorla kabul ettirme olayının olmadığını söylemiştim. Ayrıca, sorunlar talepler temsilcilerce idare karşısında gündeme getiriliyor, tartışılıyor, daha çok diyalog ortamında çözülmeye çalışılıyordu.

- Neler istenirdi örneğin?

- Kitap, savunma malzemesi...

- Hayır, idare tutuklulardan ne yapmalarını isterdi?

- Öyle özel bir istemleri olmadı... Bazen askeri cezaevinde olduğumuz hatırlatılırdı! Ama zorla saç, bıyık kesmek gibi değişik şeyler yoktu.

- Yani herhangi bir askeri yaptırım söz konusu değil miydi?

- Değildi. Personel, yönetim asker de olsa, sivil bir görünüm egemendi.

- Peki haklarınız nelerdi? İstersen o günkü koşullarda kullanmış olduğunuz hakları belirleyin; çünkü daha sonraki sürece ilişkin belli kıyaslamalar yapabiliriz...

- Şöyle özetleyelim: Bir defa havalandırma gün boyuydu. Hücreler, cezalandırma amaçlı kullanılmıyordu. 1 Nolu'da dört-beş koğuş vardı ve yer darlığından ötürü hücrelerden koğuş gibi yararlanılıyordu. Hücre kapıları da dahil, bütün kapılar açıktı. Koğuşlar arası gidiş geliş serbestti. Bu konuda herhangi bir kısıtlılık yaşanmıyordu. İdareye ulaşabilme konusunda da özel zorluklar yoktu. Her an başvurulabiliyor, ihtiyaçlar her zaman gündeme getirilebiliyordu. Eğer hastalar acilse, hastaneye götürülüyor, kantin serbest, gün boyu alışveriş yapılabiliyordu. Kürtçe konuşma konusunda da herhangi bir engelleme yoktu, serbestçe konuşabiliyorduk. Ziyaret haftada bir gündü. Ziyaretçilerin getirdiği yiyeceklerin

içeriye alınmasında zaman zaman sorunlar çıkardı. Aslında yiyeceklerin içeri sokulması serbest değildi; bazen bayramlarda, özel günlerde idare yiyeceklerin içeri alınmasına ses çıkarmıyordu. Kitap sorunumuz ise hep oldu. Kitapların içeri sokulması konusundaki keyfiliği ortadan kaldıramadık. Sol dergiler, Demokrat, Aydınlık gazeteleri hariç, diğer günlük gazeteler serbestti.

- Peki bu dönemde ulusal kimliğinize yönelik baskılar var mıydı? Varsa kimi örnekler verebilir misiniz?

- O zaman Kürt olduğumuzdan ötürü özel bir uygulama söz konusu değildi. Ama bizi resmen tanıma, öyle kabul etme de yoktu. Henüz baskı koşulları olmadığı için böyle özel bir yönelimin zemini de yoktu. Ancak, açıktan söylenmese de, PKK'li olmaya yönelik bir ayrım, özel bir yaklaşım söz konusuydu. Davranış ve uygulamalarda bu sürekli kendisini açığa vuran bir olguydu. PKK'yi daha tehlikeli görme, pratikte de daha fazla izole etme, daha fazla denetim altına alma gibi tutumları vardı. Ve bu, her şeye yansıyordu. Hastaneye götürmekten tutalım, yeni tutuklananları koğuşlara yerleştirmeye kadar. Bu, diyalog ya da diğer ilişkilerdeki her boyutta görülüyordu. Ama öyle açıktan hakarete varacak, değişik uygulamaya dönüşecek bir şey olmuyordu.

- O dönemde cezaevinde bulunan devrimcilerin bileşiminden bahseder misiniz? Kaba hatlarıyla, aranızdaki ilişkilerde olumluluklarınız veya olumsuzluklarınız nelerdi? Hangi sorunlarla karşılaşıyordunuz?

- E Tipi'ne geçmeden önce 1 Nolu cezaevi, PKK açısından merkezi konumdaydı. Çünkü önder kadrolar çoğunlukla oradaydı. Ayrıca KUK, KAWA, Rızgari, Ala-Rızgari ve Özgürlük Yolu siyasetlerinin yöneticileri de buradaydı. Bu dönemde cezaevinde ortak bir örgütlenme yaratma girişimlerimiz oldu, fakat tüm çabalarımız sonuçsuz kaldı. Merkezi anlamda bağlayıcı karar alma gücü olan ortak bir örgütlenme yaratılamadı.

- Niçin?

- Daha çok grupların birbirlerine yaklaşımları yüzünden diyelim... Dışarıya uzanan birbirine karşı tavırlar, ön yargılar, yerleşmiş bakış açılarının aşılamaması, düşman politikasının, ya da yönelimin yeterince kavranamaması, işin fazla ciddiye alınmaması... Ayrıca diğer grupların –ki temel olan budur– direniş diye bir sorunlarının, politikalarının bulunmayışını merkezi örgütlenmenin yaratılmayışının nedenleri olarak sıralayabilirim.

Daha sonra, 12 Eylül'ün gelmesiyle birlikte, diğer askeri cezaevine taşınma sürecinde, baskıların peyderpey gündeme gelmesi, tekrar belli birlikler arama, ortak hareket etme için yeniden zemin yoklama çabalarını dayattı. Değişik gerekçelerle sözünü ettiğim gruplar böylesi bir birlikteliğe yanaşmadı, hatta kendisini dayatan eylemlerle bile bazıları hiç katılmadı. (DDKD, KUK, Rızgari, Özgürlük Yolu gibi.) O dönemde henüz öne çıkan, yaşamı çekilmez kılan elle tutulur yoğun saldırı ve baskılar da yoktu. Ortak örgütlenmenin, ortak hareket etmenin varacağı sonuçlar, bazı şeyler soyutta, temelde bilinir, ama kimileri için pratik dayatma olmayınca bunu bile anlamak, bile bilmek çok zordur...

Grupların birbirine olan yaklaşımı böyle bir ortak hareket tarzının yaratılmasını mümkün kılmadı, özellikle UDG'yi oluşturan DDKD, KUK, Özgürlük Yolu'nun yeminli "anti Apoculuğu" tüm ilişkilere yansıdı. Şunun da bilinmesi gerekir: Örgütlenme ihtiyaçtan, var olan sorunları çözme isteminden doğar. Grupların genelinin direniş diye bir derdi, politikası olmadığından ortak örgütlenme de ciddi bir ihtiyaç olarak kendilerince görülmüyordu. Buna rağmen 1 Nolu'da gruplara, yaşamı daha örgütlü ve kolektif kılacağı ve gruplar arası ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacağı anlayışıyla, ortak yaşamı oluşturma önerisini götürdük. Ancak o da kabul görmedi. Ama ilişkilere mümkün olduğunca olgun ve seviyeli yaklaştık. Gruplar arası ilişkileri fazla ucuzlatırmadık. Ayağa düşürmedik... Genelde bütün gruplarla bir diyalog, görüş alışverişi ortamı vardı. Yani her konuda öneri götürebiliyorduk, gelen önerileri değerlendirebilme, görüş oluşturabilme, tartışma ortamı vardı.

- Aranızda çok ilkel de olsa bir mekanizma olduğunu söyleyebilir miyiz?

- Evet... Bağlayıcı bir şey olmamakla beraber yine de böyle bir mekanizma vardı.

- Tutum, tartışma sırasında mı çıkıyor? Söz gelimi; İdare diyor ki, "kitaplarınızı bundan sonra vermeyeceğiz!" Bu dayatma karşısında siz ne yapıyorsunuz?

- Grupların bir önerisi varsa diğerlerinin görüşüne sunuyor. Öneri gruplar arasında tartışılıyor, ortaya bir karar çıkarsa çıkar, çıkmazsa ortak görüşü taşıyanlar kendi aralarında tavırlarını oluşturur ve yaşama geçirirler...

- Eylül sonrası dönemde, ağır baskı koşullarının dayatmasında ve bir anlamda yerleştirilmesinde Eylül öncesinden devralınan kimi olumsuzlukların

etkisi olabilir mi? Eğer böylesi bir etkiden söz etmek mümkünse kısaca bu olumsuzlukları irdeleyebilir misiniz?

- Direnişi önlerine koyduğumuz gruplar düzeyinde sorunu ele aldığımızda, olumsuz yönde herhangi bir etkiden söz edemeyiz. Çünkü, bunların direniş diye bir politikası yoktu. Şöyle düşünelim: Bizimle diğer gruplar arasındaki ilişki iyi olsaydı, hatta bu ilişki belli bir ittifak örgütlenmesi biçiminde somutlansaydı, sonuç ne olurdu? Diğerlerinin teslimiyetini önlemede bu bir etken olabilir miydi? Kesinlikle hayır... Ancak direniş öğelerini içinde barındıran unsur ve gruplar açısından ortak örgütlenmenin olumlu etkileri olur. Bu örgütlülük birbirine yol göstermede güç, moral vermede haliyle etkileyici olur. Soruna bu temelde ve doğru yaklaşmak gerekir.

Göstermelik, biçimsel örgütlenmelerin rolünü abartmamak, her şeyin anahtarıymış gibi göstermemek gerekir. Böyle yaklaşılırsa teslimiyetçi, sağ anlayışların kaçkınlıklarına bir gerekçe olur. Şunu biliyoruz; sınıf mücadelesinde, ulusal-toplumsal mücadelelerde örgütsüzlük, yenilgiye açık kapı bırakılması demektir. Örgütsüzlük yenilginin geçtiği açık kapıdır. Ancak dediğimiz gibi, örgüt ihtiyaçtan doğar.

Örneğin askeri mücadeleyi reddeden bir siyasi hareket niçin askeri örgütlenmeye gitsin? Çünkü ona ihtiyaç duymuyor. Ancak askeri mücadeleyi siyasi mücadelesinin zorunlu bir parçası olarak gören hareket, bu örgütlenmeyi yaratır. Ayrıca kazanmak istiyor, teslim olmak istemiyorsan örgütlenmeye gidersin. Bu, hem kendi içinde, hem de dışındaki dost güçlerle yaratılmaya çalışılır. Tersi durumda, yani kazanma gibi bir sorunun yoksa, örgütlenmeye ihtiyaç duymazsın, "örgütlenelim, sürece örgütlü müdahale edelim" yaklaşımları senin için fazla bir anlam ifade etmez.

Diyarbakır özgülünde sağ, teslimiyetçi gruplarla böyle bir örgütlenme yaratmış olsaydık, sonuç belirttiğimiz gibi farklı olmayacaktı. Çünkü önlerine direnişi koymamışlardı. Saldırı ortamında, gelişen sert direniş içinde bu yapılar yine çözülür, dökülür ve bizi de kendileriyle birlikte geri çekmeye çalışırlardı. Dolayısıyla cezaevinde merkezi anlamda gruplar arası bir örgütlenmenin olmayışı, onların teslim oluşlarının nedeni değil. Direnişi önüne koyan gruplar direnselerdi, ortak hareket noktaları bulmakta zorlanmazlardı. Direniş içinde, düşman karşısında güç ve eylem birlikleri pekala yaratılabilir. Ancak direniş zemininde buluşmak için,

öncelikle direnmek ve bunu önüne koymak gerekir. Eğer bu yapılmazsa, ne kadar örgütlenme biçimi yaratılmış olursa olsun, o zeminde buluşulmaz. Diyarbakır gerçekliği dışımızdakiler açısında tamamen böyledir. Direniş zemininde çakışamadık. Bu durum haliyle ortak davranışı, ortak hareket etmeyi engelledi.

- 1978 sonlarında sıkıyönetimin çeşitli kentlerde ilanı ile birlikte, kimi askeri cezaevlerinde Diyarbakır Askeri Cezaevin'de olmayan, daha değişik uygulamalar gündeme getirildi. Örneğin Mamak Askeri Cezaevi'nde doğrudan doğruya "karıştır-barıştır" politikası ve bazı askeri kurallar uygulanmak istendi. (12 Eylül sonrasında ise tümden uygulandı.) O dönemde Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde böylesi bir politikanın uygulanmamış olması acaba devrimcilerin o bölgede bulundukları güçle doğrudan ilişkili bir şey miydi, yoksa başka politikaların ürünü müydü? Bu konuda belli düşünceleriniz var mı?

- Baştan şu anlaşılmalı: Diyarbakır'ın oluşumu farklı... Yani, tutuklu kitlesinin niteliği farklı. Genelde toplanarak cezaevine atılanlar, ezici çoğunluk olarak Kürdistanlı insanlardan oluşuyordu... Bir de, "karıştır-barıştır"ın uygulanabilmesi için cezaevinde idarenin belli mesafe alması gerek.

Yani kendi politikasını yaşama geçirmek için tutuklu kitlesinin direnişini kırması, onun zeminini oluşturması gerekir. Bu uygulamanın Mamak'ta olduğunu duyduk, basına yansıdı, orada askeri uygulamaların gündemleştiği söyleniyordu. Biz de, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde henüz bunlar yürürlüğe girmemişti. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bu tür yoğun saldırı ve baskılar 12 Eylül'den sonra başladı. Ayrıca, "faşist" olarak niteleyebileceğimiz bir tutuklu kitlesi de yoktu. Eylül saldırısından sonra yakalanan bazı işbirlikçi feodal kesimlerden insanlar, kaçakçılar vardı. Halktan olan kaçakçılarla bizim özel bir sorunumuz olmadı. Bizle birlikte kalmalarına da karşı çıkmadık. İdare ise bazen ayrı koğuş açtı, bazen karıştırdı... Ayrıştırma çok sonraları, 1985-86'lardan sonra oldu. Bucaklılardan, Dışarıda bizimle çatışma içinde olan işbirlikçi-feodal çetelerden tutuklananlar oldu. Bunlar arasında M. Celal Bucak'ın kendisi de vardı, ama ayrı koğuşta tutuldu, bize karıştırılmadılar. O baskı ortamında içeriye düşmüşlerdi, buna karşı idare onların can güvenliğini düşünerek yanımıza vermedi.

- Dışsal bir neden de var mı acaba? Cezaevinin kendi iç bileşimi dışında... Örneğin bölgenin genel karakteristiğinden kaynaklanan nedenler olabilir mi?

- Şimdi onu daha çok dediğimiz şeylerle ilişkili almak gerekiyor. Yani

Diyarbakır'a biçilen rol açısından düşünmek gerek. Diğer cezaevlerinde bu bağlamda karşılaştırmalar yaparsak, Diyarbakır iyi anlaşılmaz. Diyarbakır'da önlerine koydukları temel politika, Kürdistan bağımsızlık mücadelesini, PKK'de somutlaşan ulusal kurtuluş çabasını bitirmekti. Özcesi Diyarbakır özelinde Kürdistan halkını ve önderliğini yok etmekti. Esas amaçları sağ-sol ayrımını kaldırmak, ya da böyle bir görünüm vermek değildi; daha çok Kürtlüğü ezmek, devrimcilere olan güveni ortadan kaldırmaktı. Her zaman öne çıkan bu olguydu ve bunu göz ardı etmek Diyarbakır gerçekliğinin tam olarak anlaşılmaması, kavranmaması anlamına gelir.

- O zamanlar aranızda ülkenin geleceği ve genel gidişat hakkında belli tartışmalar oluyor muydu? Ve kimi kestirimlerde bulunuyor muydunuz?

- PKK olarak kendi içimizde yoğun tartışmalar yapıyorduk. Birçok konuda sözlü, yazılı değerlendirmelerin koğuşlara aktarılması biçiminde, kendi içimizde yoğun bir tartışma yaşıyorduk. En kalabalık kitle olduğumuz ve öyle bir-iki koğuşta kalmadığımızı da unutmamak gerekir. Örneğin, 12 Eylül darbesini nasıl değerlendirmek gerekir? Yönelimleri neler olabilir? Özel olarak ülkemizde, ya da cezaevinde hangi amaçları önlerine koyacaktı? Bunlar içimizde tartışılıyordu. Ama diğer gruplarla –ki çoğu bizden ayrı kalıyordu ve ayrı koğuştaydı– bu bağlamda bir siyasi tartışma içine girmemiz fazla yaşanmadı.

- Cezaevinde yaklaşık olarak kaç devrimci vardı? "Türk solu" diye tanımladığınız gruplardan olanlar da var mıydı?

- Vardı... Partizan ve Dev-Yol'dan arkadaşlar vardı. Belirgin olarak bunlardı, ama diğerlerinden de birer-ikişer kişi bulunuyordu. Ancak Türk solu açısından fazla bir varlıktan söz edilmez. Cezaevi mevcudu hakkında tam bir rakam veremiyorum, sürekli değişiyordu. Genel sayı yüksekti, sonra da giderek tırmandı, beş yüz-altı yüz, üç bine kadar çıktı...

- Peki bu bölümde özel olarak 12 Eylül öncesi döneme ilişkin söylemek istediğin başka şeyle var mı?

- 12 Eylül öncesi cezaevleri fazla dikkatleri çekecek bir odak olamadı. Yoğun bir işkence ve saldırı yaşanmadığı –12 Eylül öncesi Mamak'a yönelme söz konusuydu–, ayrıca toplumun terörize edilmesi ve sindirilmesinde bir basamak olarak kullanılmadığı için genel bir ilgi alanına dönüşmedi. Her ne kadar siyasilerin tutuklanması çok fazla olsa

da bir toplumsal soruna dönüşme boyutu kazanmadığı için daha sonraki yıllarda yaşanan yoğun saldırının hedeflerinden biri yapılmamış bu alanların yalnız kalması, sesini yeterince duyuramaması veya kamuoyunun ilgi odağına yeterince oturamayışı düşmanın işini kolaylaştırdı.

Ayrıca önemli olan ve saldırıyı yoğunlaştırarak PKK önderliğinde gelişen ve epey yol alan ulusal kurtuluş mücadelesini ezmek, bitirmek amacını güdüyordu. Ulusal kurtuluşun temsil edildiği, önder kadro ve savaşçıların toplandığı bir alandı. Düşman bu alanı da kapsayan politikalar üretecekti. Buna karşın ulusal-sınıfsal kurtuluşu temsil eden güçler de, karşıt politikalar oluşturacaktı ve bu politikalar çatışacaktı. Böylece cezaevleri gerçek çatışma alanları içinde yerini alacaktı. Sorun düşmanın yok etme, bizlerin de var olma savaşımını sürdürmemiz olunca, haliyle çatışmanın çok sert ve üst boyutlu olması kaçınılmazdı. Ancak Kürdistan'da ulusal kurtuluş temelinde cezaevlerinde düşmanla karşı karşıya gelme, bu siyaseti, yapıyı temsil etme yaşanmamış, cezaevlerindeki vuruşma topluma direnişçi temelde taşırılamamış olması gereken duyarlılık ve ilgi uyandırılmamıştı. Güçlü bir zindan direniş geleneğinin yaratılamayışı ve topluma mal edilmeyişi düşmanın saldırıyı pervasızlaştırmasını beraberinde getiriyordu. 12 Eylül sonrası uzun, kanlı ve zorlu bir mücadeleyle çatışmanın cezaevi boyutu gerçek yerine oturtuldu.

- Şu da bir etken olabilir mi acaba; 1980 kuşağının 1990'lara ve 2000'li yıllara kategorik olarak bir "cezaevleri mücadelesi" bırakacağı artık çok açık. Ama acaba 1971 kuşağının kendisinden sonra gelen kuşaklara böylesine deneyim yüklü olarak kurtarılmış bir cezaevleri mücadelesi geleneği bırakmamış olması da bir etken olabilir mi?

- Dediğim gibi gerek Kürdistan'da, gerek Türkiye'de olsun, cezaevlerinin toplumsal bir duyarlılık yaratmaması, ulusal ve sınıfsal mücadele bağlamında yerli yerine oturtulmamasında, ya da bu konuda toplumun duyarlı ve dinamik kesimlerinin politize edilmeyişinde bu öncel dönemin haliyle olumsuz etkileri vardır. Kaldı ki, bu konuda bırakılmış olumlu bir mirasın varlığından söz edemeyiz. 12 Mart'ın cezaevlerine yönelmesi 12 Eylül'deki gibi olmadı. Zaten sınıfsal ve ulusal mücadele o denli boyutlanıp şiddetlenmiş de değildi. Doğal olarak bu, cezaevlerine de böyle yansıdı; yoğun ve sistemli bir baskı, işkence, sindirme, ihanet ettirme ve devrime karşı kullanma bakımından belirgin bir politikaları olmadı. Dolayısıyla devrimciler açısından bütün bunları boşa çıkaracak

deney ve mücadeleler de yaşanmadı ve bize miras olarak devredilmedi. Bütün bunlar, haliyle siyasi kadroların kafalarının açık ve net olmayışında etkili oldu. Ve 1980 sonrası devrimciler, 12 Eylül koşullarında cezaevleri mücadele alanında direniş geleneğini yarattılar. Devralınan güçlü bir mirasın olmayışı, bu mirası yaratanların ağır bir dönemi yaşaması, büyük bedeller ödemesine de etkide bulundu.

- *Eylül öncesi döneme ilişkin son bir konu; Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bayanlar koğuşu var mıydı?*

- Evet... 1 Nolu cezaevinde bayanlar koğuşu vardı. Ve görüşebilme olanaklarımız da mevcuttu. Onların da sayısı değişiyordu. Grup grup geliyor ve gidiyorlardı. Bazen bir okuldan beş-on öğrenci getiriliyor, bir-iki ay sonra tahliye oluyordu. Devrimcilere yer vermiş, barındırmış yaşlı kadınlardan tutalım, toplumun değişik kesimlerinden birçok insan geliyordu. Ve bir süre sonra da bırakılıyordu. Uzun süre kalan arkadaşlarımızda vardı. Onlar da E Tipi açıldıktan sonra oraya nakledildiler.

- *Aranızda belli ilişkiler sağlanabiliyor muydu?*

- Eski cezaevinde her an görüşme olanağı buluyorduk, koğuşlarımız yan yanaydı, aramızda sadece parmaklık engeli vardı. E Tipinde ise bu düzeyde rahat bir ilişki kurma olanağı yoktu. Ama ilişkisiz de kalınmıyordu...

Eylül sonrası yaşanan ilk günler...

- Diyarbakır Askeri Cezaevi 12 Eylül'ü nasıl ve hangi ortam içinde karşıladı?

- Özellikle henüz E Tipi'ne gitmemiş, 1 Nolu'da bulunan bizlerin olayı nasıl karşıladığını anlatayım. 1 Nolu'da hepsi PKK'li olmak üzere üç koğuş kalmıştık. Darbenin olduğunu sabahın erken saatlerinde radyodan öğrendik. Hemen ardından idarenin saldırı-baskın şeklinde bir içeri girişi vb. olmadı. Darbe, beklemediğimiz bir olay değildi. Bizde fazla şaşkınlık yaratmadı. Deyim yerindeyse göstere göstere geldi. Ancak bilinmeyen, hangi gün olacağıydı. Türkiye ve Kürdistan'da genel gidişatın askeri bir darbeye doğru olduğunu basından ve generallerin homurtularından sıradan bir insan bile görebilirdi. E Tipi cezaevinde de arkadaşlar sorunu bize göre daha yetkince kavrayacak durumdaydı. Onlar da farklı ele almadılar.

- O gün MGK bildirilerinde Alparslan Türkeş'in kaçtığı yolunda açıklamaların yapılması sizlerde darbenin genel niteliğini anlama yönünden kimi yanılsamalar yarattı mı?

- Hayır... Darbenin programı açık ve netti. Türkeşlerin darbenin içinde olup olmaması ancak uygulamada nicel bir farklılık getirebilirdi. Amaç Kürdistan'da ulusal kurtuluş mücadelesini yok etmek, Türkiye'de de devrimci demokratik muhalefeti ezmekti. Ama biz 1 Nolu'dakilerde Türkeş'in kaçması bir ilgi uyandırmadı değil. İlk anlar askeri faşist darbenin nasıl bir işleyiş ve kimlerle yönetimi oluşturacağı konusu konuşuldu. Darbeyi gerçekleştiren tümden ordu muydu, içinde MHP kanadı da var mıydı, bunu anlamaya çalışıyorduk. Bu konuşmalar öyle uzun sürmedi, birkaç gün içinde durumu net olarak anladık. Yapılan, emir-komuta zincirli faşist askeri bir darbeydi.

- O ilk günlerden başlayarak darbe, cezaevi yönetiminde ne tür değişiklikler yarattı, sizlerin ruh hali nasıldı?

- Cezaevi personeli, yöneticileri artık karşımızda gördüğümüz eski insanlar değildi. Kendilerine daha fazla güvenli; "ordu yönetimde, sözümüz daha fazla geçer, istediğimizi yaparız..." hava ve tutumlarında oldular. Bu tutumlarını sözlü tehditler, sataşmalarla açığa vurdular. "Burayı da Mamak gibi yaparız, sizi asker yapacağız ve asker gibi davranacaksınız! Göreceksiniz hepsini yaptıracağız..." Tabii bu söz ve sataşmalara

karşı tutumumuz netti; bir panik, tedirginlik, şaşkınlık, ya da ne yapacağını bilmeme durumu söz konusu değildi. Onların yönelim ve tavırlarına gereken yanıtları anında veriyorduk.

- *12 Eylül'le birlikte sizin zindan politikası hakkındaki ilk değerlendirmeleriniz neydi?*

- Zindan politikamızı merkezi olarak belirleyen arkadaşlar E Tipi cezaevindeydi. Arkadaşların yaptığı ilk değerlendirme şöyleydi: Düşman bizi teslim alma, ajanlaştırma, partimize ve halkımıza karşı suçlu bir konuma getirme amacında... Bu böyle net ideolojik-siyasi bir tespit olduğu halde, genel yapımızca henüz kavranabilmiş, olayın siyasal-pratik anlamını bütünüyle etimizde, kemiğimizde duyumsayabilmiş değildik. Zindan politikamız bütün boyutlarıyla açık değildi, ancak özü biliniyor, tavır direniş biçiminde netleşiyordu.

- *Peki özetle idareyle ilişkileriniz nasıldı, yani idare temsilcilerinizi tanıyor muydu? Temsilcilik mekanizması var mıydı?*

- Yerleşik bir temsilcilik kurumu yoktu. Ancak temsilci arkadaşlarımız vardı, idareyle ilişkileri bunlar sürdürüyordu. İdare bunları kabul ediyor ve muhatap alıyordu. Yani muhatap almama, tanımama, ya da "konuşmuyorum" gibi bir tavra girmedi. Bu durum 12 Eylül'den sonra da bir süre devam etti. İdarenin başından beri bize yönelik şöyle bir yaklaşımı oldu: Kendilerince yönetici pozisyonda olan kadroları tanımaya çalışma, onları etkisiz kılma, tecrit etme "bunlar kışkırtıyor ve karıştırıyor" yaklaşımıyla hedef haline getirme tavrı takındı. Daha çok önder kadrolara yöneliyor ve onları etkisiz hale getirmeye çalışıyordu. Bunun dışında, bu aşamada –ki başından beri uyguladığı bir politikaydı– öyle açıktan reddetme, muhatap almama durumu olmadı. Tabii sonraki tırmanışlar ve baskı durumları ayrı bir konu, bunlar çok farklı bir şekilde gelişti.

- *Temsilci arkadaşlar, yaptıkları görüşmelerden edindikleri izlenimleri sizlere aktardıklarında önünüzdeki süreçte nelerle karşılaşacağınıza dair belli sonuçlar ortaya çıkıyor muydu?*

- Aslında temsilcilerin idareye gitmesi yerine, görüşmeler çoğunlukla koğuşlarda yapılıyordu. Subaylar gelir ve orada konuşulurdu. Böylece, zaman zaman bizzat kendimiz de müdahalede bulunuyor ve konuşmaya katılıyorduk. Haliyle havaları çok değişikti, artık "bundan sonra bizim dediğimiz olacak!" havası baskındı. Bizim de tutumumuz açık ve netti.

Ve kısaca "istediğinizi yapamazsınız!" diyorduk. Söylediğim gibi, o dönemde kaldığımız cezaevinde Rıza ve daha birkaç arkadaş bulunmamıza karşılık, esas kitlemiz ve diğer önder kadrolar E Tipi cezaevine taşınmıştı. Bizim cezaevinde iç emniyet amirliği yapan havacı başçavuş Mevlüt Akkoyun'du. Bu süreçte teslimiyet koşullarını yaratma ve baskıları tırmandırma işi Mevlüt'le başladı. Ayrıca bu yönelimler diğer cezaevinden daha yoğun yaşandı. Mevlüt, son derece gerici, şeriatçı, faşist bir tipti. Çok geçmeden yasaklamalar, kısıtlamalar, peyderpey geldi ve daha çok bizi teslimiyete zorlama çabaları gündemleşti.

- Aynı süreçte E Tipi'ndeki arkadaşlar için de böyle bir durum söz konusu muydu?

- Onlarda da hissedilir benzer bir durum yaşanıyordu. Ama bizdeki kadar pratikte somut değildi. Örneğin kaldığımız 1 Nolu'da, ileriki günlerde sürekli olarak provokasyon yaratma, taciz etme ve gardiyanların hakarette bulunmaları gibi olaylar tırmandı. Gardiyanın biri hakaret edip, arkadaşlardan birinin üzerine karavanayı atıyor. Böylece kavga çıkıyor ve birbirlerine vuruyorlar. Hemen sonrasında koğuş basılıyor, arkadaşlar binanın dışındaki bahçede öğlene kadar dövülüyor. Sonra inzibat karakoluna götürülüyor, bir de orada dövülüyorlar. Ardından E Tipi'ne götürülüp hücreye atılıyorlar. Buna benzer tek-tük olaylar yaşandı... Çok geçmeden koğuşlar arası ilişkiyi kesme gündeme geldi. Bazı koğuşlar arasında kapı şeklinde açık yerler vardı, onlara sac vurma, ayrı ayrı havalandırmaya çıkarma yoluna gidildi. Eski binanın esas olarak bir havalandırması vardı, çocuk ve bayanlar koğuşu dışında da üç belli başlı koğuş bulunuyordu. O ara bayanlar koğuşu boşaltılmış, çocuklar koğuşuna ise, kaçakçılar yerleştirilmişti. Bizler de esas olarak o üç koğuştaydık. Tecrit ve taciz etme giderek yoğunlaştı. Ayrı ayrı havalandırmaya çıkarma, tümden çıkaramama sonrası "saç kesme" gündeme getirildi. Saçları kesmedik; böylece epey bir didişme, sürekli çekişme, zorla kesme çabaları ve giderek hücreye atma uygulaması başladı. Fakat istediklerini yapamadılar. Sürekli fiili direniş ve karşı koyuşumuz nedeniyle istenen sonuca hemen ulaşamadılar.

- Baskıların süreç içinde tırmandığı gözleniyor, 12 Eylül zindan politikası cezaevinde ilk olarak hangi kuralla gerçekleştirilmek istendi? "Saç kesme"yle mi başlamıştı?

- Belirttiğimiz hava dışında, cezaevi yapı ve uygulamasını değiştirme

amaçlı ilk kural saç kestirme ile başlamadı. İlk uygulama sayım olayında gündeme getirildi. Daha önce normal yapılan sayım yerine, "biz sayıma geldiğimizde ayağa kalkacaksınız" denildi. E Tipi'nde de ilk gündeme getirilen "sayımda ayağa kalkacaksınız" oldu.

- Darbenin değerlendirmesine ve psikolojik durumunuza ilişkin olarak anlattıkların dışında ekleyeceğin şeyler var mı?

- Şunu söyleyebiliriz: Diğer cezaevine giden önder arkadaşların bulunduğu yerle diyalogumuz, haberleşmemiz kesilmedi. Dolayısıyla nasıl davranılması gerektiği konusundaki tavrımız, hareket olarak o haberleşme ve tartışmaların sonucunda belirleniyordu ve sonuç bizlere de aktarılıyordu. Uygulamaların kabul edilmemesi, direnişin esas alınması netti. Ve bu konuda bir kafa karışıklığı söz konusu değildi. Ama şu konuda eksiklerimiz vardı: Düşmanın yönelimi vardıracağı boyutlar, bunlara karşı pratikte geliştirilecek eylem türleri konusunda tam bir kavrayış içinde değildik. Yani daha önce değindiğimiz gibi bir genel kavrayış eksikliği içindeydik. Faşist darbenin niteliğinin anlaşılması ve yerli yerine oturtulması fazla zamanımızı almadı... Kısa sürede olayı kendi açımızdan doğru bir şekilde değerlendirebildik, yani niteliği nedir, nasıl bir darbedir ve neleri hedefleyecek; tüm bunlar kısa sürede açıklığa kavuştu. Psikolojik durum ise haliyle pek olumlu değildi. Kadrolarda bir tedirginlik, panik olmasa da, en azından kitlemizde –ki biz büyük bir kitle hareketi olduğumuz gibi, içerde de yoğun bir kitleye sahiptik– şöyle veya böyle kendini hissettiriyordu. Cuntanın dışarıdaki yoğun saldırıları toplumdaki yılgınlık, panik ve korku taraftar ve sempatizanlar üzerinde doğal olarak etkili olacaktı. Dışarıdaki saldırıya paralel olarak idarenin sürekli tacizleri, tehdit ve gözdağı vermesi kitlede olumsuz bir ruh hali ve tedirginlik yarattı.

- İlerleyen günlerde kimi saldırılarla yüz yüze kaldığınız ortaya çıktığında, direnişe geçmeyi düşünüyorsunuz... Bu konuda çeşitli belirlemeleriniz de var... Bunlar anlaşılıyor. "Cezaevinin bir direniş mevzisi olarak değerlendirilmesi" gerçekliği, genel kitleniz dışında kalanlar açısından nasıl değerlendiriliyordu?

- Bunu biraz daha açabiliriz. PKK olarak esas anlayışımız direnişti, bu kural ve dayatmaların kesinlikle kabul edilmemesiydi. Zaten yönetim de son derecede planlı ve bilinçli hareket etti. Daha sonraki teslimiyet koşullarında olduğu gibi bütün kuralları birden ve bütünlüklü olarak

dayatmadı. En hafif olanından, en sıradan ve fazla dikkat çekmeyecek, ya da kitlenin o anda tepkisine neden olmayacak şeylerden adım adım başlayarak süreç içinde en üst boyutuna kadar dayattı. Tümünün birden dayatılmasının büyük bir tepkiye neden olacağı açıktı. Başta küçük kısıtlamalardan; sayımdan, koğuşlar arası ilişki kesme, havalandırma süresini kısmak, saç kesme daha sonra bıyık kesme gibi şeylerden ilerlediler. Bu dönemde bunları reddediyorduk...

Kasım ayında bizi de E Tipi cezaevine götürdüler ve diğer üç cezaevi tümden iptal edilmiş oldu. E Tipi'ne gitmemizle beraber, İç Emniyet Amiri yine Mevlüt Akkoyun oldu. Oraya gider gitmez de baskılar başladı; gece baskın türünde gelip kitlenin ayakta sayım verilmesi istendi. "Herkes ayağa kalkıp saymak zorundadır, yoksa zorla saydırırız" dediler. Sopalı, zincirli gardiyanlarla ve baskın şeklinde gelmeler böyle başladı. Karşılıklı bir çatışma ortamı, gerginlik giderek sözden fiiliyata döküldü. Bu, 1980'nin sonuna kadar sürdü... Önceleri sadece saç, daha sonraları da bıyık kesme gündeme getirilmişti. O günlerde değişik nedenlerle koğuş dışına çıkarılanları koridorda yakalayıp dövmeye ve zorla yere yıkıp saçlarını kesmeye başladılar. Bu didişme, bizler hücrelere alınana, yani 1980 sonuna kadar devam etti... Bıyık kesme ise, saçtan sonra gündemleşti. Çatışma saç kesme işinde belli bir yoğunluk gösterince, "kendimiz keseceğiz" tavrını geliştirerek, bu konuyla daha fazla uğraşılmamasını istedik. Düzenli saç kesme olmasa da, hücrelere kadar taşsa da, bir yerde bu sorun idarenin istediği biçimde sonuçlandı diyebiliriz. Giderek bunların yanında yemek duası ve ziyarete giderken "kol uzatın" gibi askeri kurallar getirildi. Tabii bu sıralarda bir askeri kurallar bütünü tam olarak dayatılmıyor, ama "subayların önünde önünüzü ilikleyin" gibi dayatmaları da arttı. Bunları baştan beri reddettik.

- *Bu arada, dışınızdakilerin tutumu neydi?*

- Diğer gruplarla da sorun tartışıldı. "Böyle gitmez, sessiz kaldığımız sürece baskıların daha da tırmandırılacağı açık ve böyle giderse önünü almamız da mümkün olmaz. Bunları durdurmamız gerekir." diyerek eylem yapılmasını gündeme getirdik. Bütün gruplar tartıştılar, sonunda sekiz-on günlük açlık grevi düşünüldü; DDKD, Rızgari, KUK, Özgürlük Yolu, TKP, Denge-Kawa dışında bütün gruplar böyle bir eylemi kabul etti.

- *Bu siyasi hareketlerin eylemi kabul etmeyişinin gerekçesi neydi?*

- Esasında şuydu: "Darbe olmuş, devlet istediğini yaptıracak, dolayısıyla sonuç alamayız!.. Rahat durmazsak var olan haklar da alınacak!..." Zaten idarenin bu yönde tehditleri de olmuştu. "Televizyonları da alırız, diğer haklarınızı da tümüyle yok sayarız!" diyordu. Onlar da: "Var olanları da alacakları çok açık, onun için böyle bir şeye gelmiyoruz" dediler ve eyleme katılmadılar. Özellikle bu saydığımız grupların direnişe yaklaşımı bütünüyle olumsuzdu. Direniş karşıtı dile getirdikleri görüş ve düşüncelerin temel nedeni ölüm, vb korkularıydı. Devlet güçlüdür, kafa tutarsak bizi öldürebilir. Sağ kalmak için bu dönem boyun eğelim anlayışı her davranışlarına yansıyordu. İleriki süreci koyduğumuzda bunu ne denli yalın bir gerçek olduğunu tüm çıplaklığıyla göreceğiz. Boyun eğelim anlayışını şu sözlerle süsleyerek örtmek istiyorlardı. "Direniş sonuç vermeyecek, boşuna uğraşmış olacağız, esas hedef kurallara uymak ve kabul etmek, süreç içinde ise laçkalaştırarak istedikleri gibi uygulatmamak olmalı." Yani tamamen sağ bir düşünceden yola çıkarak "devlet güçlüdür, eninde sonunda bize kabul ettirecek ve uygulatılacaktır.

Direniş, ortamı daha da sertleştirir, bir yerde onları provoke eder, baskı ve saldırılar için daha uygun bir zemin yaratır" diyorlardı. Açıkçası direnişi tehlikeli görüyor ve direnişten korkuyorlardı. Bu daha çok DDKD, Özgürlük Yolu, KUK, TKP, Rızgari, Denge-Kawa'nın görüşleriydi. Direnişin kendisini yakıcı olarak dayattığı böylesi günlerde kaçkınlığın hangi boyutlara ulaştığını ifade etmek anlamında bir örnek vermek istiyorum: İdarenin bir koğuştan arkadaşları hücrelere almasına karşı tepki gelişti. Bu dönem Rızgari'nin liderleri Mümtaz Kotan ve Ruşen Aslan, PKK'lilerin koğuşlarında kalmayan, sorunlu, rahatsızlığı vb. olan taraftarlarımızla aynı koğuşta kalıyorlardı. Bu taraftarlarımızın da hücreye almaları karşısında geliştirilen tepkiye katıldılar. Bunun üzerine Mümtazlar bu koğuşu da tehlikeli görerek, oradan sıvışmanın yollarını aramaya koyuldu. Denge-Kawa'nın lideri pozisyonunda olan Nurettin Elhüseyni'yle anlaşarak, ayrı bir koğuş için idareye baş vuruyor ve cezaevinin öte ucundaki 1. Koğuşa taşınıyorlar. Kendilerini fiziki ortam olarak da direnişçi kesim ve koğuşlardan uzağa düşürdüler. Bu tür bölünmeler, direnişe olumsuz yaklaşımlar, idarenin işini kolaylaştırıp daha pervasızca davranmasına hizmet ederek direnişe karşıt etkide bulundu. Bu durum, yenilginin ve teslimiyetin nedenlerinden biri olarak ilerde daha da açılıp irdelenmesi gereken bir olgudur. Direnişe olumsuz

bakan grupların yaklaşımı başından beri en sıradan bir eylemden bile uzak durmaktı. Ki bizce bu eylem –önerdiğimiz sekiz-on günlük açlık grevi– taleplerle ve dönemin kendisiyle karşılaştırıldığında ihtiyaca yanıt vermiyordu. Talepler son derece ciddiydi. Örneğin; siyasi savunmalara müdahale edilmemesi, savunma malzemelerinin karşılanması, baskı ve kısıtlamaların kaldırılması gibi ciddi talepler söz konusuydu. Bir yandan cuntanın terör estirmesi, genel saldırısı, diğer yandan bütün bunların sonucu olarak kamuoyunun sindirilmesi ve dolayısıyla cezaevi gerçekliğinin kamuoyuna mal edilememesi ortamı var. Böyle bir ortamda tabii ki, eylemimiz çok hafif kalıyordu. Zaten eylemleri, kendi koşulları içerisinde ele alıp değerlendirmez, bütün bağlantıları dışında ele alırsak anlaşılmaz olur. Bu bağlamda, sekiz-on günlük açlık grevinin dönemin genel yönelimi ve boyutlarıyla kıyaslanmayacak ölçüde sıradan ve basit bir eylem olduğu ortadaydı. Ama bu tür eylemlere bile katılmadılar. Dolayısıyla bunlar kitlede olumsuzluk, güvensizlik ve moral bozukluğu yaratıyor, düşman açısından ise büyük moral kaynağı oluyordu.

- Bu sekiz-on günlük açlık grevi süreci de dahil olmak üzere, o dönemde, "Türk solu" diye nitelendirdiğiniz insanların yaklaşımları nasıldı?

- Bu döneme kadar onların köklü bir direniş programları ve anlayışları olmamakla birlikte, fazla da ayrı düşmedik. Yani onlar da kuralları olduğu gibi kabul etme pozisyonuna düşmediler. Söz gelimi bir DDKD veya Özgürlük Yolu gibi davranmayıp bu eylemleri kabullendiler, fiili karşı koymalar ve direnişlerde yer aldılar. Onlarla olan kopuş daha sonra yaşandı...

Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ayrışma başlıyor...

- Devrimci-demokrat kamuoyunun kimi kesimlerinde, hemen 12 Eylül sonrası Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bir şaşkınlık ve ardından teslimiyet döneminin yaşandığı ileri sürülmektedir. Bu yaklaşım tarzı doğru mudur? Nesnel bir yaklaşımla bu sorunu anlatır mısınız?

- Diyarbakır'da bir teslimiyet yaşandıysa da, bu, güçlü direnişlerin yenilgiye uğraması sonucu yaşanan bir teslimiyettir. Yani darbenin gelmesi, ardından bir şaşkınlık ve eş zamanlı olarak teslimiyet!.. Böyle bir şey yaşanmadı. Diyarbakır Askeri Cezaevi'de teslimiyetin yaşanması 1981 Haziran'ından sonrasına rastlar. Bu durumda arada epey zamanın olduğu kendiliğinden anlaşılır. İdarenin kuralları dayatarak işletmesi uzun zamanın olduğu kendiliğinden anlaşılır. İdarenin kuralları dayatarak işletmesi uzun bir sürece yayıldı, bütün kısıtlama ve dayatmaların gündemleştirilmesi parça parça ve tedrici oldu, hepsi de reddedildi. Fiilen direnirdi, ama teslim olmanın nedenleri ve gerekçeleri nelerdi? Teslimiyete götüren koşullar nelerdi; bunları ayrı bir başlık altında açabiliriz...

- İstersen onu bu bölümde irdeleyelim. Bir cezaevinde nicel ve nitel anlamda güçlü olmak geçekliği, sanki o cezaevinde yaşanan tüm olumsuzlukların da o siyasi hareketin kaderiymiş gibi gösterilmesi durumu var. Örneğin Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK'nin başından beri ağırlıklı bir konumda olması, onu tüm iddiaların hedefi haline getirebilir mi, yoksa iddialara kaynaklık eden gelişmeler başka bir alanın mı konusudur? Ayrıca, eğer kabul ediyorsanız "teslimiyet" dönemi kavramının getirmiş olduğu sonuçlar nelerdir, yani o anda tutukluların sahip olduğu haklar, kaybedilenler, ruh halleri vb. gibi unsurlarıyla bu konuyu irdeler misiniz?

- O halde biraz sürece bağlı kalarak gidelim... Kronolojik bir sıra izleyelim. Çünkü teslimiyetten önce bir direniş sürecimiz ve ayrışmanın yaşandığı dönem var... Darbe sorası bir şaşkınlık sonucu olarak bizde teslimiyetin yaşanması söz konusu değil, dedik. Şu da var: Yasaklar kısıtlamalar, faşist ve ırkçı içerikli marşlar, askeri uygulamalar gündeme geldiğinde, bütün bunları belli bir dönem için kabul etme ve geri çekilme mümkün müdür? Böyle bir şey olabilir mi, bir taktik olarak benimsenebilir mi? Bizde bunun tartışması bile yapılmadı. Her şeyi daha başından beri ve kesinlikle reddettik. Direnme konusunda bir ikilem, ikircikli bir tutum söz konusu değildi. Gayet açık ve nettik; olayı düşünce

düzeyinde bile kendimizle tartışmadık. Çünkü bu tür ırkçı ve faşist uygulamaların gerçek içeriği bizim için çok açıktı. Bırakalım devrimcileri, insanım diyenlerin kabul etmemesi gereken uygulamalar olarak ortadaydı. Bunun için reddettik. Dolayısıyla bu konularda idareyle açıktan cebelleşmemiz, çekişmemiz ve kavgalı olmamız söz konusuydu. Defalarca ziyaretler protesto edilip çıkılmadı, ziyarete gidenler dövüldü ve kanrevan içinde geri çevrildi. Bir sürü kısıtlamalar ve yoksunluklar göze alınarak bu uygulamalara karşı çıkıldı. Bu alanda diğer gruplar daha başlangıçtan itibaren işe bizim gibi ciddi yaklaşmadılar. Yani onlar düşünce düzeyinde de bir teslimiyet olayı yaşadılar. Aslında sorun şudur: Direnirsin, savaşırsın, ama yenilirsin... Yenilgi, ardından bir teslimiyeti de getirebilir, fakat bu düşünce olarak senin teslim olduğun veya teslimiyeti kabul ettiğin anlamına gelmez. Yenilgiyle sonuçlanan direniş, devrimci ruh kaybedilmedikçe yeni bir toparlanma ve derlenişin, direnişlerin ve güçlü atılımların basamağı ve ateşleyicisi olur. Ama düşünce düzeyinde direniş gereksiz görülürse ve esas alınmamışsa, bu durumda düşünce düzeyinde yaşanan teslimiyet yeni düşüncelerin, ya da yeni arayışların ateşleyicisi olmaz. Saydığım gibi DDKD, Özgürlük Yolu, Rızgari, KUK daha baştan teslimiyeti düşünce düzeyinde yaşamışlardı. Yani direnme gücünü, azmini ve ruhunu kendilerinde görmediler. Giderek teslimiyetin teorisini yaptılar. Burada da yine daha çok PKK suçlandı. "PKK rahat durmuyor!..." denildi.

- Yani tersi bir yaklaşımla Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki olumsuz gelişmeler için doğrudan siz suçlanıyorsunuz, öyle mi?

- Yaklaşımları tümüyle ters... Asli olan direnişken, direniş olması gerekirken, "PKK rahat durmuyor, eylem koyuyor! Eylem koydukça adamlar tahrik oluyor, provokasyon ortamı yaratılıyor. Onların saldırılarına zemin hazırlanıyor!..." diyorlardı. Aynı mantık şöyle de işletildi: "Eğer PKK direnmeseydi baskılar o kadar sert olmayacaktı. Yasaklar, baskılar birbirini izlemeyecekti. Ve işkenceler de bu kadar şiddetli olmayacaktı." Düşmanı tanıma, onun gerçek niteliğini kavrama, ya da genel yönelişini yerli yerine oturtma yerine, olayı tersten alma, direnişçi güçleri suçlama veya baskı ve işkencenin esas sorumlusu gösterme oldu. Sonraki pratik bütün bunları yerli yerine oturttu, yalanları yanlışlarını açığa çıkardı. Çoğu artık bu düşüncelerini savunamaz hale gelip değiştirmek zorunda kaldı. Bu grupların direniş çizgisine sahip ol-

mayışları, içine girdikleri ruhsuzluk, yalnız cezaevindeki saldırılara yaklaşımlarıyla sınırlı değildi. Faşist güçlere yönelme yerine, olup bitenin sorumlusu diye PKK'ye yönelmeleri söz konusuydu ve içerdeki direnişlerimize olan yaklaşımlar, aslında 12 Eylül faşist cuntasının gelişini ele alışlarına da uyuyordu. Dışarıda da PKK rahat durmadı, ortalığı karıştırdı ve cuntanın geliş nedenlerini hazırladı. Yani PKK yüzünden darbe yapıldı diyorlardı.

- O zaman PKK'nin nitel ve nicel gücünün Diyarbakır Askeri Cezaevi üzerindeki etkileri konusuna yeniden dönmek üzere bir parantez açılım; bu dönemin en önemli eylemi sekiz-on günlük açlık grevi miydi?

- Evet... Fiili direnişten sonra en önemli eylem belirttiğim gruplar dışında, diğer gruplarla ortak yapabildiğimiz bu açlık grevi oldu.

- Nasıl oldu?

- Genel hazırlıkları yapıldı, tartışıldı ve böyle bir eylem kararı alındı. Eylem 1981 yılının 2 Ocak'ında başlayacaktı, ama idare notlardan birinin eline geçmesiyle eylemden haberdar oldu. Eylem yine de 2 Ocak'ta başladı...

- Eylem tarihini öğrenince idarenin engelleme çabaları oldu mu?

- Tehditleri oldu... Aslında idarenin başından beri bize karşı tutumu çok farklıydı. Yaklaşımı diğer gruplara göre son derece değişikti. Başından beri bizi hedef alıyor, kendilerince en tehlikeli ve ezilmesi gereken grup olarak görüyordu. Sözünü ettiğim tehditleri de eylemden caydırmak için diğer gruplara yaptı. Eylem başlar başlamaz Dışarıdan inzibatlar getirdi ve koğuşlara baskınlar düzenledi. Ki, bu arada idare ayrışmayı büyük oranda yapmıştı. Özellikle PKK içerisinde kadro ve önder durumunda olan, kitleyi etkileyebilecek ve harekete geçirebilecek militan unsurların bir dökümünü yapmak, bunları gözlemleme, ya da belli istihbarat ağlarıyla tespit etme yoluna gitmişti. Direnişin, açlık grevinin kırılması da dayatılınca, aktif ve militan tutum alanlar hücrelere toplatıldı. Açlık grevinden önce Rızaların olduğu koğuşun tümü hücrelere alınmıştı. Bizim koğuşlar da tek tek basıldı, "yiyor musunuz, yemiyor musunuz?" diye sorup, kimine zorla yemek yedirmeye çalışıp, eylemi kırmak istediler. Kimi koğuşlarda eylem tümden kırıldı, kiminde de dökülmeler oldu. Bizleri hücrelere topladılar, eyleme orada devam ettik. Hücrelerde açlık grevi 12 gün sürdü. Uzaması, koğuşlara geri götürülme isteminden kaynaklandı. Eylem kitlesel olarak belirlenen güne

kadar götürüldü, bir kesimi 10 gün, bir kesimi ise, 12 gün devam etti.

- Eylemin olumlu-olumsuz etkileri neydi? Dökülmeler çok oldu mu?

- Dökülmeler de oldu... Ancak eylem güçlü kitlesel katılımla belirlenen süre içinde sürdürüldü. Fakat eylem talepleri, istekleri kabul ettiremedi, saldırıları durdurup püskürtmedi. Tersine düşman eyleme saldırdı, önlemleri daha da geliştirdi ve bunu eylem sonrasında da sürdürdü. Diğer grupların katılmaması, aleyhte propaganda içinde olması kitlenin ruh halini daha da olumsuz etkiledi. Ayrıca kitle mevcut durumda daha etkin eylem türlerini yaşamış ve görmüş değildi. Böyle eylemlerden beklentisi büyüktü. Bu eylemin sonuç alıcı olmaması kitlede direnişe ve açlık grevi eylemlerine karşı soğukluk ve güvensizlik yarattı.

- Eğer sakıncası yoksa şöyle bir döküm verebilir misiniz: Eylem başladığındaki insan sayısı eylem bittiğinde ne kadardı?

- Eyleme katılanların dökümünü yapmadık. Kitleseldi. Yüzlerce insan katılmıştı. Ayrıca bizler, kabarık bir sayı hücrelere alındık. Koğuşlarda da eylemi sürdüren epey insan vardı. Dökülenler olmakla birlikte eylem kitlesel olarak sürdürüldü.

- Eylem bittiği halde hücrelerde kaldınız değil mi? Peki bu sıralarda hücreler kısmında ve koğuşlarda neler oluyordu?

- Evet... Bizler artık bir daha koğuşlara alınmadık. Gidiş o gidiş oldu. Özellikle PKK'nin önder kadroları, militan, direnişçi insanlarının hemen hemen hepsi seçilip getirildiler. Yani daha Esat Oktay takımı gelmeden önce köklü bir ayrışma sağlanmıştı. Hücreler tıklım tıklımdı. E Tipleri'nde 80 hücre var. Her hücrede 5, 6, 7 hatta 8 kişilik yığılmalar oldu. Hücrelerde de kısıtlamalar devam ediyor; yemek vermeme, hiçbir ihtiyacı karşılamama, ziyarete gidildiğinde kol uzattırma, dayak atma, kol uzatmayanların dövülerek geri getirilmesi, yemek duası yapılmasının istenmesi... 1981 Şubat'ına kadar bütün bunlara karşı direnmeler devam etti. "Yapın" diyorlardı, ama biz yapmıyorduk. Yalnız, özellikle kitlemizin örgütsüz kalması, direnişçi öğelerin ayıklanarak hücrelere getirilmesi, cuntanın gelmesinin yarattığı hava ve giderek kendini açığa vuran olumsuz ruh hali koğuşlarda daha belirgindi.

Bu durumda idarenin parça parça şeyler istemesi, örneğin yemek duası yapılmasını istemesi karşısında şöyle bir mantık ortaya çıkmıştı: "Bir yemek duasından ne olur?", "Ziyarete gidildiğinde bir kol uzatmaktan ne çıkar?" vb. Bütün bunlar, kitlenin eğitilememesi ve doğru çözüm-

lemeler temelinde soruna yaklaşılıp, onlara önderlik edilmemesi ile birleşince genelde olumsuz bir havanın doğması kaçınılmaz oldu. Ayrıca bir kısım insan bütün bunları fazla önemsemiyor, kimilerindeki tahliye beklentisi, tehdit, şantaj unsuru olarak da kullanılıyordu. İdare, "işte bu tür direnişleriniz mahkemeye yansır, örgüt üyesi olduğunuz da ortaya çıkar" diyerek onları korkutuyordu. Böylece koğuşların tümü bu yaptırımları kabul etti, tabii diğer gruplar da böyle... Ancak hücreye gelenler direnişi sürdürüyordu. Açlık grevi sonrasında ayrışma şöyle tamamlandı: Koğuşlarda istenen kural ve yaptırımlara, işkence ve baskılara rağmen uymayanlar alınıp hücrelere getirildiler. Şöyle diyebiliriz: PKK'nin önder, direnişçi yapısı ve kadrolarıyla diğer kitlesi arasında bir ayrışma gerçekleşti. Direnenler hücrelerde toplandı, saldırıların odağı hücreler oldu. 12 Eylül sonrası başlayan baskı ve işkenceler 1981 Şubat sonlarında vahşet düzeyinde sistemli bir işkenceye dönüştürüldü. Dolayısıyla bizim de başından beri sürüp giden direnişimiz vahşetle birlikte doruğa çıktı.

Esat Oktay'la başlayan vahşet!..
Direniş!.. Ve ilk ölüm orucu...

- 1981'de vahşetin gündeme gelmesi yeni bir dönemin başlaması mıydı?

- Evet, yani bir dönem... Şubat sonralarında "Gestapo" dediğimiz Başçavuş Mevlüt Akkoyun, İç Emniyet Amirliği görevini Yüzbaşı Esat Oktay Yıldıran'a devretti. O dönem Sıkıyönetim Komutanı, Kıbrıs'ta da görev yapmış Kemal Yamak'tı. Kemal Yamak, cuntanın en güvendiği, kontr-gerillanın önde gelenlerinden biriydi. Anlatılanlara göre, Esat Oktay da Devegeçiti'ndeki tugayda 1. Bölük Komutanı'ymış. Kemal Yamak, "Apocuları, hainleri" yola getirecek birini aradığını belirtmiş. Esat Oktay gönüllü olarak görev alacağını söylemiş. Esat Oktay ırkçı, sadist, işkenceci biriydi. Bu konuda oldukça tecrübeliydi. Ayrıca kendisi Rum esir kapında görev yaptığını söylüyordu. İşkence konusunda pratikte deneyimli ve tescilli biri olduğu açıktı. Son derece geniş yetkilerle donatılarak Diyarbakır'a atanmıştı. Şu noktayı da düşelim: Diyarbakır'a yönelik politikalar kolorduyu da aşan, merkezi, Askeri Konsey'in oluşturduğu politikalardı.

- Nasıl mesela?

- Diyarbakır'a ilişkin politikaların daha çok Milli Güvenlik Konseyinde, en tepe noktalarda hazırlanmış olduğu artık açık bir gerçektir... Bunu ayrı bir bölümde de açabiliriz. Yani cuntanın geliş nedenleri, Kürdistan ve Türkiye'deki devrimci hareketi ezme amacını önlerine koyuşları ve ayrıca bunlar içinde bir cezaevleri cephesi olayı var...

Şimdi cezaevleri cephesine kısaca bir bakalım: Cuntanın gelişiyle, esas olarak Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin ezilmesi hedeflenmişti. Ki hareketin bu dönemde geri çekilme olayı var. Cuntanın Dışarıda meydanı boş bulması, azgınca saldırması, kitleleri yıldırması, genel pasifikasyon ortamı yaratması, Türkiye'deki devrimci demokrat muhalefeti ve kamuoyunu bastırması ve basını tamamen güdümüne alması cezaevlerine yönelmesi için son derece uygun bir ortam yaratıyordu. Ve cunta kendini en fazla bu dönemde güçlü hissediyor. Bu süreçte Mamak'ı düşürmüş ve askeri kuralları uygulatıyor.

Diyarbakır ise daha özel bir konumda, özellikle Kürdistanlı direnişçi, devrimci güçlerin toplandığı bir merkez ve haliyle buradaki politikalar da merkezi düzeyde belirleniyordu. Sonraki uygulamalardan da bunu

anlayacağız. Sıradan bir sıkıyönetim komutanının altından kalkabileceği, ya da kendi inisiyatifi ile gerçekleştirebileceği çapta olaylar değildi. Binlerce insanın yıllar boyu sistemli bir işkence altında tutulması, onlarca insanın öldürülmesi ve bütün bunların açıkça yapılması, mahkemelere kadar taşınması, zorla itiraf ve ihanetlerin gündemleştirilmesi, nasıl üst boyutta ve merkezi bir politikanın yürürlükte olduğunu gösterir. İşte bu bağlamda büyük yetkilerle donatılmış bir sıkıyönetim komutanı ve onun ekibini oluşturması ve aynı yetkilerin cezaevinde Esat Oktay'a devredilmesini görüyoruz. CIA'dan MİT uzmanlarına kadar çok geniş bir çevrenin kafa yorduğu planlı, programlı bir hazırlık bu... Son derece alçakça ve haince bir plan... Sadece bir yüzbaşının bu kadar geniş çaplı bir işkenceyi kendi başına yürütmesi ve altından kalkması, kalkabilmesi zaten söz konusu değil... Böylece her türlü yetkiyle donatılmış ve bu amaç için eğitilmiş ekip, görevi Şubat'ın sonunda devraldı. Esat Oktay, önce Mevlüt'le cezaevini gezdi ve bizlere şöyle bir baktı, tanışma, tanıştırma safhası diyelim...

- *Esat Oktay cezaevinde nasıl bir yapıyı devraldı?*

- Mevlüt döneminde koğuşlarda gerekli ayrışma yapılmış, direnenler hücrelere toplatılmış, belli yaptırımlar ve kurallar dayatılmıştı... Koğuşlarda artık dua, sayım düzeni, görüşlere nizami yürüyüşle gidip gelme olayları yaygınca yaşanıyordu. 35 ve 36'da, yani hücrelerde ise görüşlere sadece gidiş gelişte nizami yürüyüş, (kol uzatma) ön ilikleme vb. kurallar dayatılıyordu. Bütün bu dayatmalar işkence eşliğinde oluyordu. Karşısında ise güçlü bir direniş sergileniyordu. Esat geldiğinde altyapısı tamamlanmış bir cezaevi buldu. Ayrıştırma genelde gerçekleştirilmiş, gerekli siyasal, ruhsal ortam hazırlanmıştı. Kısacası 12 Eylül'le başlayan, 2 Ocak'la sistemli ve yaygın bir nitelik kazanan işkence ortamı vahşet boyutuna sıçrayan bir süreçle derinleşti.

- *Esat Oktay görevi devraldıktan sonra nereden ve nasıl başladı?*

- Esat göreve başladıktan kısa bir süre sonra bulunduğumuz hücrelerin –bu dönem hücrelere tecrit diyorlardı– önündeki koridora gelip, yüksek sesle bizlere hitaben konuştu: "Sen –bizleri toplu muhatap almıyordu. Her zaman karşısındakileri tek, birey olarak görme, ona indirgeme, yalnızlaştırma isteğiyle hareket ediyordu– beni iyi dinle!... Belirttiğim kurallar var. Kurallara uyacaksın!.. Her insanın bir dayanma sınırı vardır. Benim yöntemlerim karşısında bir insan en fazla iki ay

dayanır!.. Herkes kurallara uymak zorundadır. Sen de uyacaksın!.." Bu konuşmasında bize düşünmek için bir-iki gün süre tanıdı. Ve doğal ihtiyaçlar da dahil her şeyi bir silah olarak kullanacağını da açıktan ilan etti. Bizden uymamızı istediği kuralların öyle ağır, korkunç olmadığını göstermeye çalıştı!.. "Türklük andı"nın okunması, subaylar geldiğinde önlerinde kalkma vb...

- *Dikkat çekildiğinde sırtın dönülmesi filan da...*

- Henüz onlar da değil... Ziyaret yerine gidildiğinde nizami gidilip gelinecek "ihtiyaçlarınızı karşılayacağız" diyorlar. Esat bizim tarafta konuştuktan sonra karşı taraftaki hücrelere de gidip aynı içerikli konuşmayı yaptı.

- *Kurallara uymanız konusunda Esat Oktay'ın sizlere tanıdığı o bir-iki günlük süre bittikten sonra ne oldu?*

- Tabii ki, herhangi bir kurala uymadık ve verilen sürenin sonunda (1981 Şubat sonu) saldırı başladı... Koğuşlar düşürüldüğü için asıl hedef, düşürülmesi gereken direniş odağı hücrelerdi. Ve hücreleri düşürme, yani direnişi bitirme amaçlı vahşet, Diyarbakır'da yeryüzüne merhaba dedi! Aynı şekilde Kürdistan zindanlarında doruğa çıkan, ileride tarihin onurla kaydedeceği direniş de!..

- *Bu arada hücrelerin bileşimi, grupların dağılımı, kalabalık oluşları, uygulanan işkenceler hakkında biraz bilgi verir misin?*

- Bulunduğumuz hücre bölümünde dışımızdaki gruplardan pek kimse yoktu. Yalnız Paşa Uzun yanımızdaydı. Esat saldırmaya başlamadan kurallara uymayı reddeden HK'lilerden 4-5 kişi ve kurallara uyan Mehdi Zana yanımıza getirildi. İlk saldırıyla HK'liler kurallara uyacaklarını söyleyince alıp götürdüler. Mehdi Zana da kurallara uyduğu halde hücrede tutuldu. Bizimle direnen Paşa Uzun'du. Geri kalan 200'e yakın tutsağın tümü PKK'liydi.

Bizim tarafta M. Hayri Durmuş, Kemal Pir, Mustafa Karasu ve diğer arkadaşlarla beraberdik. Karşı hücrelerde de sayı böyle kalabalıktı. Mazlum Doğan, Ferhat Kurtay'lar da oradaydı. O tarafta dışımızdaki gruplardan birkaç HK'li, Partizan ve Kawa'cı vardı. İşkenceler vahşet boyutuna gelince; coplu gardiyanlar başlarında bölüm çavuşuyla hücrenin önüne gelip "ellerinizi açın" dediler. Biz ellerimizi açacağız, onlar dövecekler! Reddettik. Bunun üzerine onlar da sırasıyla hücre kapılarını açıp arkadaşları tek tek veya iki kişiyi çıkarıp ikinci katın ara koridorunda

işkenceye aldılar. Yumruklamadan falakaya, bitkin düşürünceye kadar bu seanslar gün boyu sürüyordu. Tüm hücreler bu şekilde elden geçiriliyordu. Karşı hücrelerde ise, arkadaşlar farklı bir tutum belirliyor. Onlar el açıyor. Bu da düşmanın işini kolaylaştırıyor, zaman kazandırıyor ve her gün tüm hücreleri döne döne defalarca işkenceden geçiriliyordu. Arkadaşları el açmaya götüren düşünce, dayaktan korkulmadığını göstermenin yanında, dökülmeleri sınırlamaktı. Çünkü hücre dışına çıkarılmalarda dökülme daha fazla oluyormuş.

Diğer işkencelerin yanında boklu suya atma, hücre dışının psikolojik ortamı. Toplu dayak vb. etkenler dökülmelerin kitleselliğini artırıyordu. Dolayısıyla hücre içinde kalıp, parmaklıklar arasından el ve ayak uzatmayı daha akılcı buluyorlar. Bizden bu işkenceler altında istenen tek şey ise; Türk olduğumuzu kabul etmemiz! İşkence altında bize "Türk müsün, değil misin?" diye soruyorlardı. Burada sorunun soruluş biçimine dikkat çekmek gerekiyor. Soruda da Kürt sözcüğü ağza alınmıyordu. "Türküm" dediğinde her şey bitiyordu. Sadece işkenceyle milliyet değiştirmiş(!) olmuyorsun, aynı zamanda –ki esas anlamı da budur– kurallara ve yaptırımlara da uymayı kabullenmiş oluyorsun. "Türküm" demeyi kabul etmediğinde direniyorsun ve hiçbir kuralı kabul etmiyorsun demektir. Türk olmayı kabullenmeyince doğal olarak düşman durumundasın, direniyorsun, ezilmesi, teslim alınması gereken biri oluyorsun.

- Tam bu noktada faşizm artık bir ulusal politika boyutunda saldırıyor diyebilir miyiz?

- Evet, bu noktada açık yüzünü ve gerçek amacını ortaya koydu artık. Ancak amaç tümden bitirme, kişiliksizleştirme olduğu için Türk kökenli arkadaşlar da aynı saldırı ve politikaların hedefiydi.

- Hücrelerde bulunan diğer siyasetlerden birkaç kişinin direniş içinde kaldığını belirtmiştin. Bu vahşet saldırısı karşısında tutumlarını sürdürebildiler mi?

- Saldırıların bu denli şiddet kazanmasından sonra Partizan, HK, Kawa'cılar da teslim olma kararı alıyorlar. Arkadaşlarımız özellikle Partizancılara, Kawacılara direnişi sürdürmeleri konusunda ısrarlı çağrılarda bulunuyorlar. Partizancılara, "İbrahim Kaypakkaya'nın çizgisi böyle temsil edilmez, direnmeniz gerekir..." diyorlar. Onlar kararından vazgeçmiyor, teslim oluyor, koğuşlara alınıyorlar. Sadece, Kawa'dan Mahmut Şahin dire-

nenler arasında kalıyor. Dışımızda her iki hücre kısmında Mahmut Şahin ve Paşa Uzun'dan başka kimse yok. Böylece her iki hücre bölümünde direnen, düşmanla karşı karşıya kalan doğal olarak yalnız PKK kadroları, direnişçi kitlesiydi. Diğerleri de direnseydi iyi olurdu. Bu, tabii ki düşmanın işini kolaylaştıran bir durumdu. O denli geniş kitlesel boyutlu bir cezaevinde sadece bizim kalışımızla, bu keskin hesaplaşma esas olarak düşmanla aramızdaki hesaplaşmanın somutlanışı oldu.

- Diğer grupların da koğuşlara gitmesinin ardından PKK olarak yalnız başınıza kaldınız... Hücrelerde karşılaştığınız uygulamaları anlatmaya devam edelim mi?

- Direniş dişe diş sürüyor. Esat'la saldırı ve işkence sınırlarını aşıp vahşet, kırıma dönüştü. Akşama kadar tutsaklar sırasıyla hücrelerinden çıkarılıyor, işkenceden geçiriliyordu... Bitmiyor, geceleri de sürüyordu. Teneke çalınıyor, uyutmama, rahat ettirmeme, taciz etme, psikolojik baskının her türü, hücrelerin içerisine parmaklıklardan kalaslar sokma, dürtme, dövme, tutukluların ve yatakların üzerine işeme, çöp bidonlarını içeriye ve üzerimize dökme, deterjanlı soğuk su ve yağlı yemekleri üzerimize atma... Bunlar sürekli uygulanan yöntemlerdi.

- Bütün bu insanlık dışı işler yapılıyor öyle mi?

- Evet... Bütün elbiseler, eşyalar alınmış, el konulmuş ve tam bir talan! Dışarıdan gelen eşyalar da aynı şekilde talana uğruyor, zaten ziyarete de çıkarılmıyorduk. Direniş süresince üç ay boyunca direnenlerden kesinlikle hiç kimse aile veya avukat ziyaretine çıkarılmadı. Bu denli ağır ve şiddetli bir saldırı söz konusu... Bu arada koğuşlara fazla bir yönelme yok. Bunun nedenini de iyi anlamak gerekiyor. Direniş sürüyorken, kurallara uyan koğuşlara yüklenmek, teslimiyeti çekici kılmaktan çıkaracaktı. Düşman hedefi genişletmek istemediğinden koğuşlara yönelmiyordu. Ancak temel neden teslimiyeti ödüllendirmeydi. Çünkü, "kurallara uyma eşittir rahat etmedir" formülü uygulanıyordu. Ve onlara yönelmemesindeki esas mesaj direnenlereydi. Dolayısıyla öncelikli hedef direnişi bitirmek, teslimiyeti derinleştirmekti. Ayrıca teslim olanlarda teslimiyeti içselleştirmeye yönelikti.

- Yani, "direniş merkezini kırarsak, gerisi kolay" diye mi düşünüyorlar?

- Tabii... Direnişin merkezi doğal olarak hücreler... Direnişin kırılması, bir bütün olarak politikalarını yaşama geçirmelerinin zeminini oluşturacak ve önlerini açacaktı...

- Direnişi kırdılar mı?

- Baskılar bu şekilde tırmanırken, bizde de tartışma ve arayışlar başlamıştı. Can alıcı bir soru ortadaydı: Ne yapmamız gerekiyordu? Dediğim gibi durumu yerli yerine oturtamama, biraz dar ve kısır bakma söz konusuydu. "Öncelikle bu durum mahkemelere kadar sürer. Bunların esas amacı, daha çok bizleri mahkemelerde susturmaktır, siyasi savunma yapacağımız biliniyor. Kürdistan bağımsızlık mücadelesi ve PKK'nin mahkemelerde savunulmasını engellemek istiyorlar" diye düşünüyorduk. "Yoğun bir saldırı, işkence ve taciz politikası esas olarak bunun içindir. Bir noktadan sonra bunu bir yerde durdurmak veya belli bir dengede tutmak zorunda kalacaklar" biçiminde değerlendirmeler yapıyorduk. Böyle değerlendirmemize rağmen vahşeti durdurmak, saldırıyı püskürtmek için tartışmalarımız durmadı. Bu tartışmalarda Kemal Pir'in önerdiği ölüm orucu eylemi uygun görüldü ve karara dönüştü. Daha sonra mahkemelerin başlamasına rağmen vahşetin tırmanarak sürmesi, bizim bu değerlendirmemizin eksikliğini de ortaya koydu. Ve 3 Mart 1981'de ölüm orucuna 14 kişiyle başladık.

- Ölüm orucunun ekseninde ne vardı?

- Baskı ve işkencelerin durdurulması...

- Ölüm orucunun sonunda mı "teslimiyet" gibi değerlendirmeler ortaya çıktı?

- Tabii, direnişin kırılmasından sonra... Teslimiyeti ayrı bir başlık altında inceleyelim isterseniz. Hem "teslimiyet" nedir? Teslim olmanın objektif ve sübjektif koşullarını iyi bilmek gerekiyor. Ama önce bu ölüm orucunu ele almak yerinde olacak. Yani ölüm orucu ve daha sonrası direnişin devam ettiği dönem... Diyarbakır'da henüz teslimiyetin yaşanmadığı dönemi konuşmaya devam edelim...

- Bu "teslimiyet" diye nitelendirilen dönem 1981'in ne zamanına rastlıyor?

- Haziran...

- O zaman Haziran'a kadar gelelim, çünkü buralar çok önemli...

- Evet... Bu dönem aynı zamanda 12 Eylül sonrasına ilişkin kimi sorulara da yanıt oluyor. Yani darbe sonrası önce "panik", ardından "teslimiyet"in olmadığına tanıklık edecek. Ayrıca Diyarbakır zindan gerçekliğinin çok daha başka olduğuna da yanıt oluyor... Ölüm orucu konusunda da çok deneyimsizdik. Türkiye ve Kürdistan'da ilk kez

yaşanan bir eylemdi. Üstelik vahşet ve baskının sınır tanımadığı koşullarda yapılıyordu.

- Kamuoyunda yeterince bilinmediğinden, ilk ölüm orucu eyleminin Metris'te yapıldığı sanısı var. Oysa durum daha değişik, hiç de öyle değilmiş...

- Anlatımımız süreci yerli yerine oturtacak. Ölüm orucu kararı alındı ve 14 kişiyle başladık. Katılanlar Rıza Altun, M. Hayri Durmuş, Kemal Pir, Ahmet Serin, Süleyman Günyeli, Mehmet Şener, Ahmet Öğretmen, Halil German, Ali Erek, Yılmaz Uzun, Celaletin Delibaş, Orhan Aydın, Zeki Yılmaz ve bendim.

- Bu arkadaşlar gönüllü mü çıktılar?

- Evet, gönüllü... Koğuşlardan fiilen yalıtılmış olmamıza rağmen, merkezi yapımız vardı ve hücrelerdeydi. Otoritesi de güçlüydü. İç tartışmalarımız ölüm orucu konusunda karara dönüşünce, gönüllü olduk. Hayriler de onayladı. 35'te 14 arkadaşla ölüm orucuna başladık. Tabii bu sırada iki hücre kısmında da fiili direniş sürüyordu. Ve işkence eşliğinde eleme de... İşkenceye dayanamayan, direnişi sürdüremeyenler kurallara uyuyordu. Direnenler arasında dökülmeler oluyordu. Bunların bir kısmı koğuşlara alındı. Mazlumların tarafında kurallara uyanların tümü koğuşlara götürüldü. Direnişi tek bir alana sıkıştırmak ve yeni tutuklananların konulması için 36. koğuş boşaltıldı. Direnenler 80-100 kişi civarında kalınca, ölüm orucunun yirmili günlerinde bulunduğumuz bölüme getirildiler. Böylece direnen yapımız bir araya gelmiş ve aradaki kopukluk da ortadan kalkmıştı... "Eylemi kısa sürede sonuçlandırmak ve saldırıları püskürtmek gerekir" diyorduk. Gerçekten bir kırım yaşanıyordu ve acilen durdurma kaygısı öne çıktı. Ölüm orucunda su da içmeme ve ölümleri erkenleştirme şeklinde tavrımız somutlaştı. İlk beş gün tek damla su almadık!.. Ama baktık ki olacak gibi değil, susuzluk yaman, ciğerlerimiz kavruluyor!.. Sonuç olarak tekrar konuştuk ve "bunu biraz esnetelim" dedik ve günde yarım çay bardağı su almayı kararlaştırdık. Zaten belli bir süre sonra vücudun suya olan ihtiyacı da azalıyor... Hücrelerde tutulmaya devam edildik. Ölüm orucundakiler 1. kata indirildik. Bazı hücrelerde iki veye üç kişi bir arada tutulduk. Orhan Aydın ve Zeki Yılmaz idam aldıkları için ayrı ayrı hücrelere konulmuştu. Vahşet de aynen devam ediyor, akşama kadar çığlıklar, dayak, küfür ve hakaret sürüyor, bu arada biz de payımıza düşeni alıyoruz...

- Ölüm orucunda olduğunuz halde mi?

- Evet... Vahşet bizim için de sürüyor ve pislik içindeyiz. Hiçbir ihtiyacımız karşılanmıyor. Hakaret, küfür, uyutmama, hücrelerimize işeme, üstümüze su ve çöp dökme, geceleri teneke çalma... Hepsine maruz kalıyoruz. Çünkü fiili direnişi sürdüren arkadaşlarla aynı bölümdeyiz. Bizi çıkarıp onlar gibi fiziki işkenceye tabi tutmuyorlar, ama onun dışında her şeyi birlikte yaşıyoruz. Bizim için en ağır işkence de akşama kadar işkence gören arkadaşlarımızın çığlıklarını dinlemek oluyordu...

- Ölüm orucunun dışında kalan ve fiili direnişi sürdüren arkadaşlara yapılanları da ekleseniz...

- Hepsini anlatmak, o manzarayı sözle resmetmek ayrı kitaplarla ancak mümkün olur... Yine de birkaç satırla yansıtmaya çalışalım. Arkadaşların üzerine sabunlu-deterjanlı su, yemek ve karavanayı dökme, bazen o tek kişilik hücrelere kırk, kırk beş kişi koyma ve birkaç gün bir arada tutma olağan uygulamalardı. Bu durumda herkesin ayakları şişiyor; ne oturma, ne kıpırdama hiç mümkün değil. Uykusuzluğun, işkencenin yanında ölüm orucunda olmayanlara yemek vermeme, aç ve susuz bırakma, sürekli taciz etme, nefes aldırmama olayı en üst boyutlarda yaşanıyor. Şimdi anlaşılması çok zor olabilir, ama baskı ve işkence sıradan bir olay olarak yaşanmıyor, kitleyi çabuk düşürmek için her şey en uç noktalarda kullanılıyor ve tabii bu amansız saldırı dökülmeleri getiriyor; belli bir kesimin süreç içinde giderek tek tek iradesi kırılıyor ve kurallara uyacağını söylüyorlar. Kurallara uyanların bir kısmı koğuşlara alındı. Ama daha çok 35'te tutuldular. Bununla amaçlanan değindiğim gibi, özendirmekti. Teslim olmayı özendirmek için iki katta toplanan tüm ihtiyaçları karşılanıyor ve diğer insanları düşürmede bir silah olarak kullanmaya çalışılıyordu.

- Dökülmeye çağrı için o iki katı çekici bir merkez haline getirmek mi amaçlanıyor?

- Evet, buradaki tutumları da bilinçliydi.

- Ölüm orucu devam ediyor... Dökülenler oluyor mu?

- Ölüm orucunun yirmi beşinci gününde sadece Ali Erek bıraktı.

- Ali'nin eylemi bırakması nasıl oldu?

- Eylemin yirmi beşinci günüydü. Sabah erken saatlerde bizi tek tek hücrelerimizden çıkarıp 36'daki –bu dönem 37. koğuş olarak adlandırılıyordu– 3. ve 4. katın hücrelerine götürüp yerleştirdiler.

Gerekçeleri ise; adli müşavirin bizlerle görüşmek için geleceğiydi. İşte 36'ya gittiğimiz günün sabahında adli müşavir henüz gelmemişken, Ali gardiyanı çağırmaya başladı. Ancak sesi çıkmıyordu. Hücredeki madeni bir şeyi betona vurarak gardiyanı getirtmeye çalıştı. Bizler kendisine defalarca seslendik, yanıt alamadık. Eylemi bırakacağını anladık. Fiziki bir çöküntü içindeydi. "Bekle, gitme, hiç olmazsa adli müşavirle görüşmemizden sonra eylemi bırak" dedik. Beklemedi. Çok geçmeden gardiyanlar gelip götürdü. Bu, bize bir eksilmenin üzüntüsünü, hüznünü de yaşatmış oldu.

- İdarenin ölüm orucuna karşı yaklaşımı, tavrı neydi? Adli müşavirle görüşme nasıl sonuçlandı?

- İdare ölüm orucuna oldukça kayıtsız görünmeye çalışıyordu. "Ölürseniz ölün, devletiz, güçlüyüz ve istediğimizi yaparız" tavrındaydı. Ancak eylemden son derece tedirgindiler, çünkü eylemimiz direnenlere ve genelde kitleye güçlü bir moral veriyordu... Direnişin aynı zamanda motoru durumundaydı. Düşman da direnişi daha fazla uzamadan kırmak istiyordu. Kayıtsız görünmesi, direnişçileri olumsuz etkilemede başvurduğu bir taktikti. Bizler de sergilediği vahşilikten ötürü Esat Oktay'la eylem hakkında konuşmak istemiyorduk. Birkaç kez Esat Oktay gelip konuşmaya çalıştı. Biz, "adli müşavirle konuşacağız" dedik. Tavrımız yukarıya yansıtılmış olacak ki, adli müşavir çıkageldi. İşte bizi 36'ya, görüştürmek için aldılar. Oraya almanın esas nedeni; adli müşavirle konuşma ve tartışmalarımızı 35'te bulunan diğer arkadaşların duymasını istememeleriydi. Bizim neleri, nasıl konuşacağımızı, tavrımızı az çok anlamışlardı. Diğer arkadaşların olumlu etkilenmelerini önlemek için kendilerince aldıkları bir önlemdi bu...

36'nın artık yeni tutuklananlar için kullanıldığını söylemiştik. Oraya gittiğimizde gardiyanların ayrılmasıyla bazı sesler duyduk. Bunlar Av. Şerafettin Kaya, milletvekilleri; Ahmet Türk, Celal Paydaş, Mustafa Kılıç'tı. Tanışıklığımız olduğu için selamlaştık, hal hatır sorduk. Hayri durumumuzu kısaca kendilerine özetledi. Av. Ş. Kaya mevcut durumu ve zemini yeterince kavramamış olacak ki, "isterseniz sizinle onlar arasında arabulucu olayım" dedi. Hayri de sadece "gerek yok, gelirlerse biz konuşuruz" dedi. Ve adli müşavir geldi. Tek tek hücrelerimizin önünde durup baktı. Fazla konuşma taraftarı değildik. Hayri'nin konuşmasını istiyorduk. Yine de geçerken bazılarımıza, "ne var, ne istiyorsunuz?..." diye sorduğunda, kısaca bir şeyler anlattık. Ben, "bizi niçin hücrelere atıyor-

sunuz? Bu vahşet, işkence nedir? İnsanlığa sığmaz. Elinizdeyiz. Bizi yargılayacaksınız. Yasalarınızı işletin. Bu vahşetin insanlara yaşatılmaması gerekir. İşkenceyi durdurun, başka bir isteğimiz yok. İnsanca muamele istiyoruz..."

Kendisi ise gayet pişkince ve rahat bir tavırla; "burası hücre değil, tek kişilik koğuştur. Kurallara uyun, o zaman bunlar yapılmaz" dedi. Hayri durumu daha uzunca anlattı. Müşavirin yaklaşımı aynı oldu. Fazla kalmadı. Çünkü haklı savunulacak bir zeminde değillerdi. Tartışacak pek pozisyonları da yoktu. Ancak şu durum daha da netleşti: Cezaevinde yapılan her şeyden üst makamlar haberdardı. Ve olup biten her şey onların onayıyla oluyordu.

- *Kimdi o? İsim olarak anımsıyor musun?*

- Hayır, ismini bilmiyoruz. Adamı ilk kez orada gördük. Havacı bir yarbay, ya da albaydı. Kolorduda görevli, cezaevinden sorumlu biriydi.

- *Sonra neyle karşılaştınız? Ve yanınızdan götürülen Ali Erek ne oldu?*

- Adli müşavir gittikten sonra eski hücrelerimize geri götürüldük. Ali'yi ise, revire götürüp serum takmışlar. Çok geçmeden Esat Oktay yanımıza geldi. Oldukça keyifliydi. Parmaklarını şakırdatarak –keyifli olduğu zaman hep böyle yapardı–, "Ali çok iyidir. Siz de bırakın, size de iyi bakalım. Ona çok güzel yemekler yediriyoruz..." gibi şeyler söyledi. Ali, bıraktığı o ilk üç-dört gün içinde biraz kendine gelmiş ve yeniden konuşmaya başlamış. Bu arada banyoda kendisine yardımcı olması için bir arkadaş yanına götürülmüştü. Ali'nin biraz düzeldiğini bize o söylemişti. Onu yıkarken konuşmuş, durumunu sormuş. Ali, "Türklük andı ve İstiklal Marşı"nı okumayı, teslim olmayı reddediyormuş. Sonunda Ali, Esat Oktay'ın istediği kurallara uymayınca bakım ve tedavisine tümden son veriliyor. Eylemi bırakmasından dört-beş gün sonra, onu 35'e apar topar geri getirdiler. 1. kat 1. hücreye attılar.

Nisan ayına yeni girmiştik, hücreler oldukça soğuktu. Ona en yakın hücrede Kemal kalıyordu. Birkaç defa kendisine seslendi, ancak yanıt alamadı. Kemal, Ali'yi dışarıdan da tanıyor ve çok seviyordu. Seslenişinde yitirdiği, ama yeniden bulmak istediği birini aramanın sıcak, telaşlı, içten hali vardı. Tıpkı ananın yavrusundan yoksun kaldığında onu araması gibiydi. Defalarca seslendi; "Ali niye konuşmuyorsun, yabancın değiliz ki... Arkadaşız... Ne oldu Ali? Sana ne yaptılar? Başına ne getirdiler? Bize anlat..." dedi. Tabii Ali'den yine hiçbir yanıt gelmiyordu.

Konuşma yetisini yeniden yitirmiş... Kendinde değildi. Hücredeki beton sedirden yere düşüyor, çıplak betonda saatlerce kaldıktan sonra askerin biri gelip onu kaldırıyor beton sedirdeki döşeğine yatırıyordu. Bir süre sonra tekrar düşüyordu. İki-üç gün boyunca hep inledi. İnleye inleye artık sesi çıkmaz, duyulmaz oldu. İbret olsun diye Ali'yi getirip gözlerimizin önünde ölümün kucağına attılar. An be an biz de onunla birlikte ölümü yaşadık.

- Şehit mi düşdü?

- Evet... Sesi tümden kesilince alıp hastaneye götürdüler. Diyarbakır'da, hastane raporlarıyla herhangi bir hastalık gerekçe gösterilerek, katletmeler dönemi başlatıldı. Ali'nin katledilmesinde, sahip olmadığı bir hastalık gerekçe gösterilerek rapor düzenlendi ve cenazesi ailesine teslim edildi.

- Peki, Ali'nin ölüm orucunu bırakmasını, O'nun teslim olduğu anlamında mı değerlendirdiniz?

- Hayır!.. Eylemi, ölüm orucunu bıraktı, ama hiç teslim olmadı... Gerçi biz, direniş sürecinde eylemi bırakmış olmasını hazmedemedik, bize çok ağır geldi ve bir anlamda sahiplenmedik. Yani ölümünü o şekilde bıraktık. Aslında değerlendirme ve yaklaşım tarzımız yanlıştı. O dönem bazı kavramları pratikte yaşamadığımız için, düşünce düzeyinde de somutlaştıramamıştık. Tabii ki, o koşullarda eylemi bırakma yanlış bir şeydi ve kabul edilmemesi gerekirdi. Ama eylemi o anda bırakmak, düşmanın uygulamalarını kabul etmemek, direnişi bir başka boyutta sürdürmek ve değişik biçimde ayakta kalmak, ihanet ve teslimiyetin olmadığının göstergesidir. Ali hiç teslim olmadı ve teslimiyeti yaşamamış Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki ilk şehidimizdi. Eğer bu şehidimizi direnişimizin bir tohumu olarak ele alıp değerlendirmiş olsaydık, bu direnişimize değişik bir boyut kazandırabilirdi. Bir ivme olabilirdi. Bu eksikliğimizi sonraları daha iyi anladık ve düzelttik...

- Bugün Ali Erek sizce nasıl biridir?

- Direniş şehitlerimizden biri... Diyarbakır direniş şehitlerinden biri...

- Bu arada eyleminiz hâlâ sürüyor, idareyle yeni görüşmeler yapıldı mı?

- Eylemimizin ilerleyen günlerinde, Esat Oktay gelip yoklamalara başladı ve pazarlıklar gündemleşti. Görüşmelerde Esat Oktay gayet mert pozlarda, "asker sözü veriyoruz, talepleriniz hallolacak" diyordu. Temelde yaklaşımı böyleydi. Biz ise kısaca şunları söylüyorduk: "Savun-

malarımıza müdahale edilmemelidir, istediğimiz gibi savunma yapmalıyız. Savunma malzemelerimiz; kağıt, kalem, iddianame vb. şeyler verilmelidir. Avukatlarımızla görüşmemizde bir kısıtlama olmamalı ve ziyaret normal koşullarda yapılmalı. İşkence, baskı gibi insan onuruna aykırı her türlü davranış son bulmalı..."

- Görüşmelerde bunlar kabul edildi mi?

- Evet, bunları kabul ediyordu. Fakat, "sizden istediğim şey, ziyarete gittiğinizde nizami yürüyeceksiniz, yanınıza herhangi bir subay geldiğinde ayağa kalkacaksınız" diyordu. İstedikleri bunlardı. Bu arada mahkememiz de açıldı ve PKK Ana Davası 13 Nisan'da başladı. Duruşmalar başlamadan birkaç gün önce getirip iddianame dağıttılar. Direnişteki kadrolar olarak davanın bel kemiğini oluşturuyorduk. En fazla suçlamaya bizler hedeftik ve davanın ağırlıklı yükü sırtımızdaydı. O vahşet ortamında her şey yasak ve her şey bizlere karşı kullanılıyordu. Ne kağıt, ne kalem var. Savunma hazırlamanın koşulları da kesinlikle yoktu. Duruşmaya çıkacak yüzlerce insanız, ama sadece üç-dört iddianame verildi. Yani sıraya koyarak okumak istesek ancak bir göz atabiliriz. Kim neyle suçlanıyor doğru dürüst öğrenemiyor. (Ki toplu dava olduğu için olaylar iç içe ve zincirleme, hepsi birbirine bağlı, Türkiye ve Kürdistan'da polis ifadelerinin hangi koşullar altında ve nasıl alındığı da biliniyor. Her şey Arap saçına dönmüş.)

- Oysa her sanığa bir iddianame verilmesi gerekiyordu...

- Öyle. Yazılı savunma yapmanın zaten olanağı yok, ayrıca mahkemeye yazılı bir şey götürmeye kesinlikle izin vermiyorlar. Bu koşullarda mahkemeye çıkarıldık. İlk günlerde arkadaşlar mahkemede işkence ve baskıları dile getirip bu uygulamaları protesto temelinde kimlik bildiriminde bulunmayacaklarını açıkladılar. Ayrıca baskı ve vahşeti durdurma, püskürtme temelinde başladığımız ölüm orucunu duyurdular. Böylece eylemimiz mahkeme kanalıyla dışarıya da taşırılmış oldu. Konuşmalarında cezaevindeki baskıların durdurulmasını ve savunma yapma koşullarının yaratılmasını özellikle dile getiriyorlardı. Ama cezaevinde sürüp giden vahşetin anlatılması karşısında mahkemenin sergilediği tavır çok ilginç: "Bizi ilgilendirmez, bu idari bir sorundur ve çözümü koloduya bağlıdır, biz karışmayız..." diyorlardı. Ve giderek arkadaşların bu sorunları sık sık tekrarlaması karşısında; "siz de kurallara uyun!" demeye başlıyorlar. İşin başında "bu iş bizi ilgilendirmez, idari sorundur, kolor-

duyu ilgilendirir" diyen mahkeme heyeti, vahşeti uygulayanların bizden istedikleri ve amaçladıklarıyla aynı noktada buluşmuş oluyordu.

Bu tutumlarında çarpıcı bir çelişki var gibi görünse de, özünde hiçbir çelişki yoktu. Faşist kurum ve mantığın üzerine gidildiğinde, üzerindeki perde biraz aralandığında gerçekliğin vahşi ve çirkin yüzü açığa çıkıyordu. "Bizi ilgilendirmez, karışmayız" diyenler açıkça karışıyorlardı ve işlenen suçların sorumlusu ve ortağı olduklarını itiraf ediyorlardı... Kimlik bildirimi için sanık sandalyesine çıkan arkadaşlar vahşeti dile getirmeye birkaç gün devam edince, mahkeme sözlü engellemelerle yetinmeyip inzibati tedbirlere başvurdu. Heyetin emriyle askerler arkadaşları coplayarak, hakaret ederek duruşma salonundan dışarı atıyorlardı. Aslında mahkemeye giden arkadaşların sanık kürsüsüne çıkıp sorunları ve vahşeti anlatmalarına hiç gerek yoktu. Vahşet, insanların üzerinde cisimleşmişti. Cezaevinde vahşi işkencelerden geçenler o tahribatı ellerinde, yüzlerinde, elbiselerinde, duruşlarında, görünüşlerinde resmeder gibiydiler. İnsanlar üstü başı yırtık, giysileri kir pas içinde, perişan, bir deri bir kemik kalmış... Uygulamalar anlatılıyor, nasıl bir ortamda yaşadığımız, cehennemi andıran bir ateş ortamında olduğumuz tekrar tekrar yineleniyor ve mahkeme salonuna gelinceye kadar nasıl baskı ve işkencelerden geçirildiğimiz ayrıntılarıyla ortaya koyuluyor.

- İlerleyen bölümlerde genişçe ele alacağız, ama bir ön fikir olması için mahkeme sürecini ilgilendiren bu uygulamaları biraz daha açıklar mısın?

- Tutsakların gece 00:2'de hücre ve koğuşlardan çıkarılıp akşam karanlığında geri getirilmesine kadar geçen zaman tam bir işkence çemberinde dönüyor. İşkence çemberinin her bir evresi tam anlamıyla dizginsiz bir zulmü yaşatıyor. Onun her basamağında zulüm yeniden, daha pervasızca üretiliyor, tam "cehennemin dibi" diye tasvir edilen bir yer işte...

Gece 00:2'de mahkemeye götürülecek tutsaklar hücrelerinden ve koğuşlarından yağmur gibi inen cop ve kalaslar eşliğinde çıkarılıp koridora diziliyor. Mahkemeye gidinceye kadar burada, duvar diplerinde saatlerce süren işkence ve hakaret sağanağı altındalar... Cop, kalas, tekme sesleri saatlerce koridorlarda tutsakların iniltilerine karışarak yankılanıyor. Yirmi-otuz kişilik gruplar aynı zincirle birbirlerine zincirleniyor ve mahkeme arabalarına bindiriliyor.

Arabalarda işkence çemberinin yeni bir basamağına adım atılıyor.

Amansız, soluk aldırmayan saldırılar kelepçeli ve zincirli tutsakları o daracık havasız "cenaze arabaları"nda bir kez daha tüm hışmıyla hedefliyor. Gardiyanlar tutsaklara alçakça ve vahşice yükleniyor. Mahkeme önüne gelindiğinde geceden beri pestili çıkarılmış halleriyle; açlıktan çökmüş avurtları, ölü rengini almış benizleri, uykusuzluktan kan çanağına dönmüş gözleri, yorgun yüzleriyle ölümcül şekilde yıpranan bedenler kafilesi arabalardan aşağı boşaltılıyor... Bitmiyor. Arabalardan mahkeme salonuna alıncaya, mahkeme heyeti salona girinceye kadar zulmün basamağında yükselme devam ediyor. Tutsakların ne zincirleri, ne kelepçeleri çözülüyor. Yargıçlar duruşmayı başlatıncaya kadar açılmıyor kilitler. Yetmiyor, işkence bu kez tanıklığına yargıçları da alıyor... Her şey onların gözü önünde olup bitiyor. Cezaevi üzerinde yükselen ölüm ve kan kokularının olanca ağırlığıyla mahkeme salonuna çöktüğünü, sindiğini yaşıyorsun. Apoletli yargıçların gözlerinin içine baktığında, sinsi ışıltılarla parıldayan göz bebeklerinde zulmü, ölümü duyumsuyorsun. Sanık kürsüsünde canı çekilmiş bedenleriyle tutsaklar, onurları ve değerleri, insanlık ve siyasi kimlikleri uğrunda her şeye göğüs germiş, meydan okuyan soylu duruşlarıyla yargıçların karşısında işkence çemberini anlatıyorlar. Bu da "suç"!.. Duruşmalardan işkenceyle dışarı atılıyorlar.

Duruşmalardan atılanlar dışarıda, kapalı arabalarda cezaevine dönene kadar işkence görüyorlar. Zira duruşmadan atılma, orada bulunan cezaevi subaylarına "bunları yola getirin!" mesajı oluyor. Mesajın gereği arabalarda, yolda, cezaevinde yerine getiriliyor. Salondakiler de rahat bırakılıyor değiller. Onlar da gün boyunca sayısız "gerekçe"lerle paylarına düşeni alıyor. Cezaevine dönüşte sabah yaşananlar kat be kat ağırlaştırılarak yeniden yaşatılıyor. Tutsak gün boyu kanlı bir meydan savaşı yaşamışçasına, susuz, yorgun, bitkin, gergin, bedeni morluk ve çürüklerle kaplanmış halde koğuşuna, ya da hücresine atılıyor.

- Cezaevine oranla mahkeme salonlarında daha rahat olacağını düşünen ve sürece ilişkin değişik beklentileri bulunan, fakat faşizmin soğuk yüzünü mahkeme salonlarında da tanıyan ve hayalkırıklığına uğrayan insanlar oldu mu?

- Evet... Faşist darbeyi, faşizmi teslimiyetçi sağ bir yaklaşımla ele alan siyasal anlayışlar açısından, mahkeme salonlarına "sığınak" gözü ile bakanlar için derin bir hayal kırıklığı yaşandığını söyleyebilirim... "Sığınak"ları başlarına yıkıldı... Ayrıca tabanımızda "tahliye olma" hayallerini

kuranların da hayalleri darmadağın oldu. Ve mahkemeler açıldığında, salonlarda faşizmin vahşetini teşhir edip şöyle veya böyle dışarı taşıracağımız, en azından bu nedenle vahşetin dizginlenmesi yönündeki beklenti ve düşüncelerimiz faşizmin bu kurumunun soğuk duvarlarına çarptı... Bu alandaki yanılgılarımız da açığa çıktı. Özcesi her kesim için değişik boyutlarda da olsa, beklenti ve "umut"ların üzerine mahkeme duvarları yıkıldı.

- Yeniden ölüm orucuna dönersek; eylemin kaçıncı günündesiniz? Durumu ağırlaşan, fenalaşan arkadaşlar var mı?

- Eylem artık kırklı günlerde. Fenalaşanlar, bayılanlar oldu, ama tedavi kabul edilmiyor. Anlayışımız ve eylemin ruhu gereği herhangi bir biçimde tedavinin kabul edilmeyeceği eylemin başında kararlaştırılmıştı. Açık ki, ölüm orucu eyleminin niteliği; ölümü önüne koyması veya hedeflemesidir. Tedavinin kabulü ise, ölümü engelleme, iyileşmedir. Dolayısıyla ölüm orucu ve tedavi birbirine karşıttır. Tedavinin kabulünde eylem ortadan kaldırılmış olur...

- Peki, ölüm orucunu sürdürdüğünüz koşullarda herhangi bir düzelme yok mu? Eylemin kırklı günlere dayandığı bu kritik anlarda karşılaştıklarınız nelerdi?

- Olumsuz koşullarımız tüm ağırlığıyla sürüyordu. Düzelme yerine daha da kötüleşti. Düşman, direnişin uzamasından rahatsızdı, direnişi bitirmek için vahşet de sınırsızdı. Ölüm orucu dışındaki, fiili direnişi sürdüren arkadaşlara daha bir yükleniliyordu. Ölüm orucunun kritik noktaya gelmesi, idarenin direnişi kırmak için yaptığı saldırıların dozunda herhangi bir düşüş yaratmadı. Biz ölüm orucundakiler de oldukça zayıf düşmüştük. Bedenlerimizin direnci artık en alt seviyelerde seyrediyordu. Bunların yanında fiziki koşullar ölüm orucu için son derece elverişsizdi. Hücrelerdeki dayanılmaz soğuk, elbise değiştirememe, üst-başımızın bit kaynaması, temizlik yapmama... Ki ölüm orucunda bünyenin zayıf düşmesi oranında sinirler de zayıflar.

Arkadaşlara yapılan işkencelere tanık olmamız, onların çığlıklarını dinlememiz, gece gündüz yatırmama vb. fiziki ortamın ne derece kötü ve ağır olduğunu göstermeye yeter. Ayrıntı görülebilir, ama hiç unutmadığım bir olayı anlatayım: Ölüm oruncunun kırklı günlerinde, bitler ordusunun istilası altındaydık. Bedenin hareket yeteneğinin zayıflaması bitlerin varlığını çok daha rahatsız edici ve çekilmez hale getiriyordu.

Bir sabah, Esat Oktay hücremizin önüne geldi. Kemal Pir'le konuşurken bir anlığına boş bulunup, "biraz bit ilacı verse..." dedim. Yanıtı şu oldu: "Kurallara uyun!" Göğsüme, beynime sanki top mermisi yedim. İstediğime pişman oldum. En sıradan bir istemde bulunmak karşısında istediği şeyin büyüklüğü –ki her şeyimizi istiyordu– insanı ürpertip, isyan ettiriyordu. Zamanla görecektik ki; Esat Oktay, insanlıktan çıkmanın dört dörtlük, eksiksiz bir örneğiydi...

- Kırklı günlerde hâlâ on üç kişiyle mi sürdürüyorsunuz, yeni katılımlar var mıydı?

- Evet... Ölüm orucuna Mustafa Karasu'nun da bulunduğu 15 kişiyi aşkın bir grup daha katıldı. Onların ölüm orucuna başlaması bizim eylemin yirmi-yirmi beşinci günlerinde oldu. Ölüm orucunu sürdürenlerin sayısı 25 kişiyi aşmıştı.

- Eylemin bitirilmesi ve pazarlık konularında herhangi bir gelişme yok mu?

- Esat Oktay sık sık gelip gidiyordu. Bizlerle konuşuyor, kurallar diye öne sürdüğü şeyler dışında fazla bir şey istemediğini, dediğini yaparsak kimseye dokunulmayacağını, ihtiyaçların karşılanıp koşulların düzeltileceğini söylüyordu. Biz de her defasında herhangi bir kurala uymayacağımızı dile getiriyorduk. İdareyle eylem konusundaki görüşmeler –eğer buna görüşme denilebilirse– bu şekilde sürüyor, şu talep, şu madde gibi herhangi bir ayrıntının görüşülmesinden çok, tümüyle kurallara uyma uymama konusunda odaklanıyordu. Fakat Esat Oktay'ın gelip benzer konuşmalar yapması devam ediyordu. Bu ara mahkemeye giden arkadaşların kimlik bildirmeme konusundaki karara aykırı tavırları söz konusu oldu.

- Nasıl yani?

- İddianamedeki isim sıralamasında ön sıralarda bulunan Yıldırım Merkit, sanık sandalyesine çıktığında içinde bulunduğu karmaşık ruh hali ve kararsızlığın bir sonucu olarak kimlik bildiriminde bulunuyor. Arkadaşlar arasında az-çok bilinen-tanınan, yeri olan biri... Ondan sonra sırası gelenler –kimlik bildiriminde bulunmayı reddedenler, direnip kurallara uymayanlardır– tereddüde düşüp kimlik bildirmeye başlıyorlar. Öyle bir oldu bitti yaşanıyor. Mahkemede kimlik bildirimi ölüm orucundaki Kemal Pir'lerde, bizlerde tepkiyle karşılandı. Direnişin mahkeme ayağında bir gediğin açılması şeklinde yorumlandı. Aramız-

daki konuşma ve tartışmalarda, ölüm orucundakilerin duruşmalara katılma ve uygulamaları daha güçlü deşifre etme eğilimi belirdi... Bu eğilimin su yüzüne çıktığı ölüm orucunun 43. gününde Esat Oktay gelip yeniden pazarlık yapınca, anlaşmayla sonuçlandı ve ölüm orucu bitirildi.

- *Ölüm orucunda Ali Erek'ten başka kaybınız oldu mu?*

- Ali'den başka şehit düşen arkadaş olmadı. Ama kayıp anlamında sorarsan, kaybımız çok büyüktü. Kayıp, daha fazla şehit vermemiz değil, vermeyişimiz yani şehit düşmeyişimizdi! Eylemi bu şekilde bitirmemiz, o gün şahadetleri göze almayışımız veya onun korkusu değildi. Çünkü eylem kırk üç gün sürdü. Dünyanın en zor ve ağır koşullarında gerçekleştirdiğimiz bir eylemdi. Kimin ne zaman, hangi gün şehit düşeceği hiç belli değildi. Ölüm de aramızda, bizimle yatıp kalkıyordu. Hele Hayri'nin sağlığı oldukça kötüydü. Deneyimsizlik yanında, özcesi o günlerde ölmesini bilemedik!.. Hem de sarsılmaz bir irade, inanç ve bağlılıkla bu işe soyunduğumuz halde!..

- *Gerçekten çok çarpıcı bir durum var. Başlangıç günlerinde hiç su içmiyorsunuz, işkence görüyorsunuz, soğuk betonlarda yatırılıyorsunuz, sayısız psikolojik ve fiziki yıpranmışlık içindesiniz, kırk üçüncü günlere gelmişsiniz... Bu koşullar altında yeni şahadetlerin olmaması bir mucize gibi değil mi? Bunu nasıl açıklarsınız?*

- En başta haklılığımıza olan inancımız, görev ve sorumluluk bilincimiz bizleri ayakta tutan temel öğeydi. Moral öğeler, bir eylemde çok önemlidir. Bunun yanında ölüme yürürken, ölüm kararı vermişken, yaşam coşkumuz, yaşam sevgimiz çok güçlüydü. Yılgın, bezgin, kendini koşulların insafına terk etmiş değildik. Tercih ettiğimiz bu eylemle, yani şahadete ulaşmakla aslında orada ortadan kaldırılmak istenen yaşamı kurtarma amacındaydık. Şahadete gidiş özünde soylu, onurlu ve güzel bir yaşama sevincine gönderilmiş sarsıcı bir mesajdı. Karartılmak istenen yaşamı aydınlığa taşırmaydı... Bunun yanında diğer önemli bir yan da, bizlerin yeni tutuklanmış ve genç olmamız, bünyelerimizin hâlâ sağlam ve güçlü olmasıydı. Yoksa o koşullarda böyle bir eylemi kayıpsız sonuçlandırmak olanaksızdı.

- *Eylem sonucunda yapılan pazarlıkta kazandığınız haklar nelerdi?*

- Baskı-işkence yapılmayacak, savunmalara müdahale edilmeyecek, avukat ve aile görüşleri normal yapılacak, doğal ihtiyaçlar baskı unsuru olarak kullanılmayacak. Biz de subaylar geldiğinde ayağa kalkacağız. Zi-

yarete gelişi güzel bir şekilde değil de, geçmişe göre biraz daha düzenli gidip geleceğiz, ama bu kesinlikle nizami, askeri yürüyüş şeklinde olmayacak.

- *"Türk olduğunuzu kabul etme" gibi istemleri ne oldu?*

- Bu sorun fazla tartışılmadı. Esat Oktay artık konuyla ilgili ısrarından vazgeçmişti. Gerçi onun literatüründe "Kürt" sözcüğü yoktu. Buna karşın, ısrarlı olması halinde eylemin bitmeyeceğini düşünerek pazarlıkta "Türk"lüğü ileri sürmedi. Temelde Esat Oktay pazarlık olayına sahte bir yaklaşım içinde olduğundan şu veya bu kuralın kabul edilip edilmemesine aslında hiç önem vermiyordu. Zira, eylem bittikten sonra hiçbir sözünde durmayacak, hiçbir hakkı tanımayacaktı. Evet, Esat Oktay bizi böyle sahte bir pazarlığa çekmişti. Verdiği "asker ve şeref" sözünün hiçbir değeri yoktu. Ancak biraz daha mantıklı yaklaşılsaydı, niyetleri anlaşılabilirdi. Zira sahtekarlık hiç de sırıtmayan cinsten değildi! Özcesi, ayrıntılar inmeden, sorunlar açılıp konuşulmadan onun "sizden istediğim sadece bu basit şeylerdir" demesine bakıp eylemi sonuçlandırmamalıydık. Yapılan bu pazarlıkla eylemimiz sona erdi. Ki, Haziran 1981'e kadar süren direniş sürecinde, teslim olma olayı dışında yaptığımız büyük hata, ölüm orucunu bu şekilde bitirmemizdi.

- *Ölüm Orucu içindeyken doktor kontrolünde miydiniz? Eylem sonrasında tedavi ve bakım konusunda önemli sorunlarla karşılaştınız mı?*

- Eylemimizin ilerleyen kritik günlerinde askeri hastahaneden üç-beş günde bir, birkaç doktor kontrol için cezaevine gelmeye başladı. Tedavi kabul etmediğimiz için, muayene yapılmasını da kabul etmiyorduk. Anımsadığım kadarıyla sadece nabız ölçmelerine izin veriyorduk. Hepsi bu... Eylemimizin bittiği gün Esat Oktay pazarlığa gelirken, yanında yine hastaneden gelen doktorlar vardı. Ölüm orucunun bitmesi üzerine doktorlar Esat Oktay'a "bunların bakıma ihtiyaca var. Diyet uygulanmas gerekir. Normal insan gibi beslenemezler, durumları çok ciddi..." dediler. Ama doktorların işin ciddiyetini önemle belirtmelerine rağmen –ki idare de bilmiyor değildi–, düşman kesinlikle bildiğini okudu ve uyarıların hiçbirisini dikkate almadı. 43 günlük açlık sonrası yememiz için verdikleri ilk yemek mercimek ve turşuydu!.. Evet, 43 günlük açlıktan sonra diyet ve tedaviye(!) böyle başladı.

- *Mercimek çorbası mı?*

- Hayır, yemeği...

- Mercimek yemeği ve turşu ha!.. Bu ikisini de yesen hemen öldürür...

- Öldürür... Ve biz yedik. Çünkü yiyecek başka hiçbir şey yoktu. Bekletilmekten kurumuş, sertleşmiş ekmekle yedik onları... Ve hiçbir zaman da idare karavana dışında, kantinden hiçbir besin maddesi satın almamıza izin vermedi. Hiçbir şey alamadık. Oysa ölüm orucu sonrasında bedenlerimiz öylesine zayıf, öylesine hassas ve savunma yetisini yitirmiş haldeydi. Tıpkı yeni doğmuş bir bebek gibi dış etkilere karşı korumasız, savunmasız... Sağlam insanların bile yemekte zorluk çektiği mercimek ve turşu, küçülerek son derece hassaslaşmış midelerimize gönderdiğimiz ilk şey oldu. Aslında istedikleri resmen bizi öldürmekti. Ölüm orucunda ölmemizi istemiyorlardı. Eylem içindeyken kucaklayacağımız bir ölüm; direniş şehitlerimizi, genelde direnişin güçlü mirasını, ateşleyici dinamiklerini ve kahramanlarını yaratacaktı. Bu ise düşman için tehlikeli bir durumdu.

Ama eylemin bitmesinin ardından bizleri bilinçli bir şekilde öldürme isteği ve davranışı içindeydiler. Ancak dediğim gibi, ilk eylemimiz olması ve gençliğimiz, bünye olarak güçlü olmamız mutlak bir ölümden kurtulmamızı sağladı.

Daha sonraki süreçte böyle bir olay yaşansaydı, sağ çıkmamız kesinlikle mümkün olmazdı... Bıraktıktan sonra sadece karavana yemeği yedik; bir hafta, on gün sonra birazcık da olsa yemek yiyebilecek duruma geldiğimizde –ki büyük bir açlık duymamız söz konusu, kemiklerin içi boşalmış–, bu kez de yemeği kısmaya başladılar. Aslında o yarı açlık durum ölüm orucunu sürdürmekten daha zor, daha sancılı ve tahribatları da daha büyük...

Biz ölüm orucundan yeni çıkanlar, devam eden duruşmalara sözünü ettiğim koşullarda götürülmeye başlandık. Şafak vakti alınıyor kahvaltı ettirilmeden mahkemelere götürülüyor ve akşama kadar orada tutuluyoruz. Aralıksız her gün mahkeme var. Bu arada ana dava olan, Urfa grubuna duruşma sırası geldi. Urfa grubunun –ölüm orucundakilerin çoğu o gruptayız– hücrelerin diğer bölümüne, 36'ya aldılar. Ana davaya en son biz çıkmıştık. Mahkeme Ana Dava'yı Diyarbakır, Batman, Urfa ve Mardin Grupları diye dörde böldü. Tüm grupları birlikte duruşmalara çıkarma yerine sırasıyla, ayrı ayrı çıkarma kararı aldı. Hayri, Mazlum, Kemal Merkez Komitesinden yargılandıkları için ana davanın bu dört grubuyla birlikte mahkemeye gidiyorlardı.

- Ölüm orucu sonrasında idare sözünde duruyor mu? Savunma hazırlama olanaklarınız yaratıldı mı?

- Hangi söz!.. Böyle "şeref" ve "asker sözleri"nin üzerine bir bardak soğuk su içilmesi Diyarbakır'da adet oldu. Verilen sözlerin hiçbiri tutulmadı. Ölüm orucunu bıraktıktan sonra bizleri öldürmek için geliştirdikleri tutuma değindik. Ayrıca fiili direnişimiz sürüyordu. Direnişçilere yönelik vahşet daha bir kurumlaşmış, tırmanarak devam ediyordu... Savunmasının ise sözü bile edilemez. Bırakalım yazılı savunma hazırlama olanaklarını, sözlü savunma olanakları bile yoktu. Bir şeyler bulup savunma yazma yoluna gitsen bile, mahkemeye götürmezsin. Yasak...

Mahkemede sorgu sırası bana geldiğinde ifade verebilecek durumda olmadığımdan, şöyle bir istemde bulundum: "Rahatsızım, hastayım, ölüm orucunu yeni bıraktık, kahvaltı bile yapmadan aç getirilip götürülüyoruz. Şu anda savunma yapacak durumda değilim. Diğer arkadaşların sorgusu bittikten sonra ifade vermek için süre istiyorum" isteminde bulundum. Mahkeme –yani hasta olup olmadığımın– yerindeliğini tespit emek için doktora havale etti ve rapor istedi. Mahkeme dönüşü cezaevine geldik. Bizleri 36'nın hücrelerine alırken gardiyanlar bana saldırdı ve yere yıkıp üzerimde tepinmeye başladılar. Ki, ölüm orucundan yeni çıkmıştık, bir deri bir kemiktik.

- Senden bir daha mahkemede cezaevi hakkında hiçbir şey konuşmamanı mı istediler?

- Evet... Cezaevindeki vahşet hakkında konuşulması kesinlikle yasaklanmıştı, en küçük bir şey söylenmeyecekti. Herhangi bir "ihlal" direnişi sürdürenler için gördüğü işkencelere ek, özel bir işkence seansını getiriyordu. 36'nın alt katında bazı hücrelerin tuvaletleri bilinçlice bozulmuş, tıkatılmış ve lağım suyu, pislik salona taşırılmıştı. Burası işkence yapmak için kullanılıyordu. Beni zorla o pisliğin, lağım suyunun içine yatırdılar, dövmeyi sürdürdüler. İçeri giren askerin biri, "yahu bu adam doktora götürülecekti. Mahkeme rapor istemişti. Yapmayın, ölüp elinizde kalacak..." dedi. Onlar da, "ölürse ölsün!" karşılığını verdiler. Tabii idarenin rapor için beni doktora çıkarması da söz konusu olmadı.

- Mahkemelerin sorgu aşamasında, sırası gelen grubun 36. koğuşa getirilip sorgu süresince orada tutulduklarından söz ettin. Niçin böylesi bir uygulamaya gerek duyuluyor?

- Vahşet ve yasaklar 35'te tüm hızıyla devam ediyor. İdare mevcudun

fazlalığını dikkate alarak mahkemeye giden gruplarla daha fazla uğraşmak, daha çabuk düşürmek, denetimine almak ve direnişin sesinin taşınılmasını önlemek için mahkemeye çıkan grupları sırasıyla 36'ya alıyordu. Ayrıca 35'ten kurallara uyanların, direnenlere yiyecek, sigara vb. gibi katkılarını engellemeyi, direnenleri bu katkılardan yoksun bırakmayı da hedeflemişti. 36'ya alınan ve mahkemeye gidip gelen arkadaşlara çok daha vahşice bir yönelim söz konusuydu. Sorgu aşamasında biz de oraya alınmıştık, vahşi işkencelerin, soğuğun, açlığın daha yoğun olarak kıskacındaydık. Direnişi sürdürüyoruz. "Türklük andı" gibi şeyleri kabul etme, kurallara uyma yok, teslim alınabilmiş değiliz.

- Geride kalan bölümde, 36'nın gözaltından gelenler için kullanıldığını söylemiştin. Onlar için durum nedir?

- Onlar için durum "cehennemin dip köşesini boylamak"tır! Uygulamaları uzun boylu anlatmayı sonraya bırakıyorum, şimdilik vereceğim şu örnek durumları hakkında bir fikir edinmeye yetecektir: Bir gece yarısıydı. Cezaevine yeni gelmiş bir grubu kaldıkları hücrelerin kapılarını açıp 2. kat ara koridoruna aldılar. Ben, 2. kat 2. hücrede kaldığım için, ara koridoru kısmen de olsa görebiliyordum. Oraya indirilenler on kişi kadardı. Hepsini çırılçıplak soydular. Ve alt kattaki salona götürdüler. Hücre bölümleriyle ilgilenen Mevlüt isminde faşist bir çavuş vardı. Yanındaki gardiyanlarla yeni gelen gruba yürüyüş yaptırmaya başladı. O lağım suyu içinde "yat, kalk, sürün" komutlarıyla her şeyi yaptırdılar. Çok ilginçtir; insan görüp yaşamadan inanamıyor, normal koşullarda anlatılsa inanılacak gibi değil aslında. O güçlü bünyeleriyle askerler, coplarını olanca hızla çıplak ve ıslak bedenlere indiriyorlardı. Hiçbiri, dövülenlerden en küçük inilti bile çıkarmıyor! Doğal olarak vücut et, kemik ve sinirden oluşmuş canlı bir yapı... Tepki göstermesi gerekir...

- O insanlar ses çıkarmamakla bir anlamda direnmiş mi oluyorlar?

- Hayır... Adamlar zaten zavallı, içeriye yeni düşmüş, şaşkınlar ve her şeye kayıtsız şartsız uyuyorlar. Onlara, "bağırmayacaksın, ses çıkarmayacaksın!" komutu verildiği için bağırmıyorlardı. Çünkü bağıran emri çiğnemiş sayılıyor; daha beter ediyorlar... Sessizlikleri bu korkunun sonucu! Verilen emri çiğneme kaygısının, korkunun boğaza yumruk gibi oturmasının sağladığı bir sessizlik bu. O pisliğe belenmiş, kan-revan içinde kalmış bu insanlara elbiselerini giydirtip hücrelerine attılar. Yeni gelenler için 36 işte budur...

- İstersen direniş sürecinin nasıl sonuçlandığına geçelim...

- Evet... Direniş devam etti, artık 1981 Mayıs'ının sonlarındayız. Direnenlerden dökülmeler de sürüyor. İradesi kırılan ve direnişi götürmeyen eylemi bırakıyor. Sayımız azaldı, dar bir kadro grubu direniyor. Bu sıralarda bazılarımızda şu kanı oluştu: "Bu kadro, bu yapıyla direnişi götüremeyiz, sonuç alamayız. Böyle götürüp tahrip olmaktansa, daha sağlıklı bir kafayla duruşmalara gideriz." Ki, baştan beri siyasi savunma yapmayı önümüze koymuştuk. Koğuştayken, mahkemeler başlamadan, iddianameler gelmeden, siyasi olarak nelerle suçlanacağımızı az çok bildiğimiz için Hayri ve Mazlumların savunma hazırlıkları vardı. 600 sayfalık bir savunma hazırlamışlardı, eksiklikler ise iddianame geldikten sonra tamamlanacaktı. Yani olaya ciddi yaklaşıyorduk. Düşman da bunun farkındaydı. Mahkemeye verdiğimiz önemden ötürü "duruşmalara çıkar, bir nefes alırız, soluklanırız, ayrıca arkadaşların içinde oluruz" düşüncesinin yanında, esas olarak direnişin bu haliyle sonuç getirmesi yönündeki inancımız zayıflamıştı... Özcesi, o noktadan sonra daha ilerisine götürmedik, yenilginin kahredici acı zehrini tattık. Kurallara uymayı kabul etmemizden sonra, oniki kişilik bir grup direniyordu. Bu arkadaşlar 36'ya alındı. Direnen insanların böylesine küçük bir rakama indiğinden, düşman direnişi tümden bitirmek için çok daha vahşice davranıyordu. Bizden üç-dört gün sonra bu son grup da teslim oldu. Ve Diyarbakır Zindanı'nda 1981 Mayıs'ının sonlarında direnişimiz bitti, yenildik...

- Bu Mayıs sonu, "teslimiyet dönemi" diye adlandırdığınız dönemin başlangıcı mı oluyor?

- Evet...

1981 yenilgisinin nedenleri, yenilgide PKK ve diğer siyasetlerin rolü üzerine...

- 1981 Mayıs'ında yaşanan yenilginin sizce içsel ve dışsal nedenleri nelerdi?

- Direnişimizin yenilgiyle sonuçlanmasının tabii ki, değişik nedenleri vardı. Objektif ve sübjektif nedenlerini genel hatlarıyla şöyle koyabiliriz: Askeri faşist darbenin estirdiği terörle devrimci-demokrat ve direnişçi odakların sindirilmesi, devrimci dalganın geri çekilmesi, kitlelerin içine düşürüldüğü suskunluk ve panikle direniş öğelerinin zayıflaması gibi sonuçların cezaevindeki kitleler üzerinde de olumsuz etki yarattığını söyleyebiliriz...

Tabii ki, bu da beraberinde sağlıklı düşünme ortamının ortadan kalkmasını, dönemin iyi kavranamamasını, doğru politikalar üretilememesini ve bunların sonucu olarak pratikte doğru eylemlerin geliştirilmemesini getirdi. Dönemsel de olsa, belli eylemlerin başarısızlığa uğramasında bu nedenlerin de payı var. Bunun yanı sıra direniş bakımından bizlerin tarihsel olarak devraldığımız olumlu bir mirasımızın olmadığını söylemiştik ki, bu çok önemliydi. Geçmişte düşmana karşı zindan cephesinde, topluma mal olmuş, tarihe devredilmiş bir direnme gelenek ve mirasının olmayışı, bizlerin bu alanda deneyimsiz olmamız sonucunu doğuruyordu. Ek olarak; kitlemizin heterojen bir yapıda olması, yani farklı sosyal kesimlerden gelmesi örgütlenme önünde engel teşkil eden zorluklardan biriydi.

- Bu nasıl bir zorluktu biraz açıklar mısınız?

- Evet... Konuyu Hayri'nin 35'te direnişteki arkadaşlara seslenerek yaptığı değerlendirmeyle pekiştirmeye çalışalım... Bu direnişin, Kürdistan tarihinde yeni bir çığır açtığını, geleceğe yön vereceğini ve belirleyeceğini söylemişti. Onu böyle bir değerlendirmeye götüren neydi? Bir cezaevinde gelişen bir direniş, bir halkın tarihinde nasıl çığır açıcı ve yön verici büyüklükte olabilirdi? Bunu anlamak için Kürdistan'ın tarihsel ve toplumsal yapısını bilmek gerekir. Halkımızın tarihi bir yandan başkaldırı ve isyanlara dayanırken, bir yandan da egemen sınıfların teslimiyet ve ihanetine dayanıyordu. Gelişen isyan ve başkaldırıyı, teslimiyet ve ihanet, egemen sınıfların şahsında iç içe yaşıyordu.

Ayrıca Kürdistan tarihinde zindanlarda, "düşman esareti altında direnmek" güçlü miras ve geleneği de yoktur. Tek tük kısmi çıkışlar ol-

muşsa da topluma, halka mal edilebilmiş değildi. Düşman, tarihi tek yanlı kendi tarihi olarak yazmıştı. İşte direnişimiz, halkımızın düşman zindanlarında bile başkaldırısının sürdürülüp, temsil edilmesi, geleceğe çok güçlü bir miras olarak aktarılmasıydı. Kürdistan halkı Diyarbakır Zindanı'nda direnen evlatları şahsında, bilinçli bir şekilde geleceğini belirliyor ve tarihini yazıyordu. İşte, Hayri bu halk gerçekliğimizin derin bilinciyle tarihin yeniden yazılışını bizlere de aktarıyordu. Ve Kürdistan'da geçmişte olmayan böylesine devrimci bilinçle donatılmış bir direnişin çığır açacağına, geleceğe yön vereceğine işaret ediyordu.

- Şöyle söyleyebilir miyiz: O zaman, 1981 direniş eylemliğinde bir kısım arkadaşın dökülmesinin özünde yatan, aslında onların önder kadrolardan yoksun kalmasıyla birlikte, belli bir direniş geleneğinin tarihsel olarak yaratılmamış olmasıydı...

- Evet, böyle düşünebiliriz, değerlendirebiliriz... Kürdistan tarihinde bulunduğumuz zeminde bir gelenek, miras yoktur. Ayrıca hareketimizin de böyle bir mirası yok. Ortaya çıkış ve gelişimi oldukça yenidir. 12 Eylül'le birlikte, yeni bir dönüm noktasıyla yüz yüzedir. İlk tecrübeye, yani düşman esareti altında ve zindanlardan nasıl tavır takınılması gerektiğine ilişkin ilk pratiğe giriyoruz. Bu da ister istemez birçok sorunu kendisiyle birlikte getiriyor. Hareketin genç olması, kadroların büyük ölçüde tecrübesizliği ve geniş bir kitleye, yeterince politikleşmemiş bir köylü, gençlik kitlesine sahip olması gibi dezavantajların yanında, sömürgeci devletin saldırı ve yönelim boyutu da Diyarbakır pratiğinde aslında ciddi olarak değerlendirilmesi gereken olgulardır.

Yani ülkemizde tarihsel-toplumsal açıdan devralınan olumsuzlukların yanında, sürece devrimci tarzda müdahale eden hareketimizin durumunu da ortaya koymamız gerekir. Partimizin henüz genç oluşu, mücadelenin diğer alanlarında olduğu gibi bu alanda da kendi devrimci pratiğini yaratması zorunluluğu vardı. O kısa tarihinde, pratikte yaşadığı, yarattığı güçlü bir miras ve gelenek henüz söz konusu değildi. Deneyimsizlik, genç oluş, tarihsel-toplumsal olumsuz geri yapının yanında en önemli boyutlardan biri de, sömürge olan ülkemize TC'nin sınırsız yönelimiydi. Sömürge bir ülke olmamız bize doğal olarak, Türkiye'de olduğundan daha üst boyutlu bir yönelimi getiriyordu. Bizde, Türkiye'deki sınıfsal baskının ve saldırının dışında ulusal baskı da vardı. Devlet daha acımasızdı; zor aygıtını, soy kırımcı politikaları daha güçlü

işletiyordu. Tüm bu olumsuz ve sert koşullarda bizler yeni yeni bir şeyler yaratmaya çalışıyorduk ve cezaevlerinde de yaratacaktık. Bir şeyi yaratmak ise, eldeki malzeme, içinde bulunulan koşullarla doğrudan ilişkilidir. Bu koşullar değerlendirildiğinde karşılaştığımız olumluluk ve olumsuzluklar daha net ortaya çıkar.

- ***Biraz önce yenilgi sürecine ilişkin olarak objektif ve sübjektif nedenlerden söz ederken, subjektif nedenlerin ideolojik anlamda belli bir netleşmeyi beraberinde getirmediği gibi bir yaklaşımda mı bulunmuştunuz?***

- Sadece o değil... Yenilginin nedenlerini daha kapsamlı ele almak ve açmak gerekiyor... Kitlemizin homojen bir yapı arz etmemesi, geniş kesimleri kucaklamış olmamız, düşmanın vahşice yönelmesi, kitlesel göz altılara başvurması, ağır bir işkence ve sorgulamadan sonra içeriye atması, içerde de vahşice saldırması, başta örgütsel yapıyı dağıtmayı önüne koyması, önder kadroları kitleden tecrit etmesi, kitlenin 12 Eylül darbesi psikolojisinden etkilenmesi, dışarı çıkma beklentileri, düşman politikasının iyice anlaşılmamış olması ve kitleye kavratılamaması, diğer grupların tutumu ve bütün bunlarla birlikte düşmanın yarattığı izolasyon gibi etkenler söz konusudur... Düşman bizi hep kitleden koparmaya çalıştı. Bununla birlikte kitleyle en fazla ilişki olanağına sahip diğer gruplar ise, koğuşlarda bulunuyor. Onların kitlemiz üzerinde yarattığı olumsuz etkiler ve etkilenmeler de vardı. Ne kadar da ayrı bir hareketin üyeleri olsalar, karşılıklı bir etkilenme oluyor... Bu propaganda açıktan açığa değil, gizlice ve sinsice yapılıyor.

Daha çok DDKD, Özgürlük Yolu, Rızgari gibi Kürt milliyetçi, ruhsuz kesimler yapıyordu. "Düşman güçlüdür, toplumu sindirmiş ve ezip geçmiş! Direnen yok! Silahsız ve savunmasız olarak cezaevinde mi direneceğiz? Dönemin esas olarak önümüze koyduğu görev, içerden sağ çıkmaktır!" diyorlar. Kendi bedenlerini kurtarmak için her türlü sahtelik, üç kağıtçı manevralar, sinsi politikalar ve propagandalar yapılıyor. Teslimiyeti daha baştan kabul etmeleri, bunun düşmanda yarattığı yüksek moral, şevk ve buna karşın genelde cezaevinde yarattığı olumsuzluklar yaşanıyor. Üstelik teslimiyetçiliklerine ve kaçkınlıklarına teorik kılıf üretmeleri söz konusudur... Bunların hepsi, dışımızda gelişen, objektif olarak teslimiyetin, ya da yenilginin nedenleridir.

- ***Peki ya sübjektif nedenler?***

- Sübjektif dediğimiz ve bizden kaynaklanan siyasi ve örgütsel yeter-

sizlikler –bu yetersizlikler ideolojik alanda değil–, yanlışlarımız ve zaaflarımız da var. Ağır tarihsel-toplumsal olumsuzlukla şekillenen mirasın devralındığını söyledik. Kürdistan'da güçlü bir yurtseverlik yoktu, bilinçli ve militanca vatan uğruna kendini feda etme ve adama yok... Böyle bir miras, böyle bir kişilik oluşmamış ve PKK'nin etkilediği, harekete geçirdiği kitle de bunu özümsemiş durumda değil. Kadrolar dahi sosyalist değerleri kendi şahsında somutlaştırmada ve her alanda, her koşulda, düşman karşısında bunları temsil edip konuşturmada yetersizlik içinde...

Düşman politikalarının yeterince kavranamaması, o sürecin doğru değerlendirilememesi söz konusudur. Biz şunu söylüyoruz: Kürdistan'da, Türk devletinin yıkıcılığını, vahşiliğini ve barbarlığını en fazla yaşayan ve hisseden biziz, PKK hareketidir. Bu konuda tarih bilincine sahibiz ve yakın tarihte de devletin en çok yöneldiği, ezip ortadan kaldırmak istediği tek hedef hareketimizdir. Bunları somut olarak yaşamamıza rağmen, esas olarak düşmanı tanıma ve bir yerde tam anlamıyla kafamıza dank etmesi sonraki süreçte gerçekleşti. Yine de vahşetin bu kadarını tahmin etmiyor ve beklemiyorduk. Yani genelde bu konuda bir değerlendirme eksikliği içindeydik. Bütün olumsuz nedenlere rağmen biz bir başlangıçtık. Halkımızın, partimizin devrimci direniş mirasını ve geleneğini yaratma yolunda düşmana karşı durma cesaretini göstererek, halkımıza ve kendimize ait her şeyi devrimci tarzda yeniden yaratma adımını zindan koşullarında atmıştık.

Vahşetin kollarında, insanlar çığlık çığlığa ve direniyorken, Hayri hücresinde bizlere seslenerek şöyle diyordu: "Bu insan çığlıklarını unutmayın! Kürdistan Vietnamlaşıyor!" Kürdistan Vietnamlaşıyor demekle kastedilen nedir? Hayri, dönemi, yaşananları, halk gerçekliğimizi ve geleceği bir bütün olarak görüyordu. Acılarımız, zorluklar, zayıf yurtseverliğe rağmen kavga bilincini bileyecekti. Kavgayı yüreklere kazıma, geleceğin bedelini göğüsleme bilincini ifade eden bir öngörüde bulunuyordu. Direnişin bütün vahşi uygulamalar, kan ve ölümler üzerinde yükseltme çağrısı ve emrini veriyordu.

Şimdi gerilla mücadelesinin Kürdistan'da gelişmesi ve güçlü bir yurtseverliğin yükselmesi, Kürdistan'ın Vietnamlaşması, Hayri'nin direnişin o ilk adımlarında ödenen ağır bedellerde bugünü görebilmesiydi. Artık yaşanan, bir halkın değerleri ve ulusal kimliği uğruna direnmesinin giderek bilinçlice gündeme getirilmesiydi. Daha önce bu özellikler bizde

yeterince yoktu. Bu eksikliklerimiz, süreci yerli yerine oturamayışımız, kitleyi de eğitemeyişimiz, daha sonra onları eğitme olanağının ortadan kaldırılması, genel olarak direnişe doğru yaklaşımda bulunmayı ve doğru bir değerlendirme yapmayı da zaaflı kılıyordu. Direnişi uzun soluklu, sürekli bir yaşam tarzı olarak önümüze koyma yerine, şöyle bir durum çıktı: Bütün kitle ve direnen kadrolar ölüm orucu sürerken, umutlarını ona bağladılar. Ölüm orucunda beklenen şekilde değil de, yeni olumsuzluklarla sonuçlanınca bir yerde direnişe olan inanç zayıfladı ve moral çöküntüsü yaşandı. Düşmeler, çözülmeler hızlandı... Bu tür olumsuzluklar ise sübjektif nedenlerdir. Ve bunların hepsi bir araya geldiğinde, Diyarbakır'daki olumsuz sonucu anlamak mümkün olur.

- Objektif koşullardan söz ederken, kamuoyunun tümüyle sindirilmiş olduğunu söylediniz. Kamuoyunun cezaevlerine ilgisi konusunda trajik bir boş vermişlik yaşanıyordu, değil mi?

- Hem de derin boyutlarda... Cezaevlerindeki direnişlerin cezaevine hapsolması, kitle desteğinin yaratılamaması ve dünya kamuoyuna mal edilememesi onları saldırılara daha açık hale getiriyordu. Bu da direnenler olarak bizlerin işini zorlaştırıyordu.

- Burada akla ister istemez şu soru geliyor: Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaşanan bu yenilgi süreci, özünde PKK'nin şahsında somutlaşan bir olay olarak mı algılanmalıdır? Kısa bir açıklama yaparsak; sözgelimi Metris'te yaşanan olumsuzluklar ya da olumluluklar Dev-Sola, Mamak'ta yaşananlar ise, Dev-Yol'a mal edilir... Diyarbakır gerçeği PKK hanesine nasıl yazılmalıdır.

- En başta şu ayrımı yapmak, PKK ile Diyarbakır Zindanı arasındaki ilişkinin özünü iyi anlamak ve vurgulamak gerekir. Diyarbakır ile PKK'nin bir bakıma özdeşleşmesinin nedenini sayısal çokluğumuzla açıklayamayız. Bu doğru olmaz. TC'nin ulusal imhayı gerçekleştirme politikası tek ve birinci engel olarak PKK'yi ezme, imha etme biçiminde somutlaşıyordu. 1981-84 sürecinde bu, teslimiyet-ihanet politikası biçiminde gerçekleşti ve dayatıldı.

PKK ile Diyarbakır'ın özdeşleşmesindeki gerçeklik budur. Mamak'ın Dev-Yol ile, Metris'in Dev-Sol ile anılması ve Diyarbakır'ın da PKK ile anılması aynı nedenlerle açıklanamaz. Bizim çok özgün bir sürecimiz var. TC'nin ulusal imha politikasının en katmerli, en özel, en özgün, en vahşi güncel somut uygulanışı olan Diyarbakır zindan politikasının

somut hedefi PKK'ydi. Çünkü PKK, ulusal kurtuluşun biricik devrimci temsilcisiydi... Evet, bizde objektif olarak böyle bir durum var. Esasında diğer cezaevlerinin durumunu değerlendirecek değiliz. Buna gerek de yok. Bunu söylerken diğer cezaevleri hakkında değerlendirme yapamayacak durumda olduğumuzu söylemek istemiyoruz. Tam tersine bu konuda kapsamlı değerlendirmelerimiz vardı. Ama şu an söyleşimizin konusu dışındadır. Bu açıdan sorunuzu Diyarbakır Askeri Cezaevi özgülünde, kendi gerçekliğimiz üzerinde ele alıp yanıtlamak daha doğru olacaktır.

- *Ama bu vurgu çok genel olmadı mı?*

- Evet, biraz daha özele inelim... Olaya daha gerçekçi ve daha anlaşılır bir açıklama getirmek için Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki bileşimleri, grupların niteliğini ve öngördükleri, uyguladıkları politikaları bilmeliyiz. Yoksa dediğimiz gibi, sorun sadece grupların sahip olduğu sayısal çokluk veya azlık sorunu değildir. Burada politika, politik tavır önemlidir. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde onlarca önder kadro, militan ve binlerce taraftar-kitleden oluşan bir bileşimimiz ve gücümüz var. Bu bakımdan Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin geleceğinin belirlenmesinde nicel gücümüz bir etkendir, ama belirleyici olan bu değildir. Belirleyici olan; ideolojik-politik hat ve pratik tutumdur. Olumlu veya olumsuz yönde bu böyledir. İdeolojik-politik hattımızın pratiğe güçlü direnişler şeklinde yansıması ve PKK'nin Diyarbakır'la özdeş duruma gelmesi, dışımızdaki grupların tarihsel sorumluluklarını hafifletme anlamına gelmez. PKK, Diyarbakır Askeri Cezaevi tarihini büyük direnişlerle ve yarattığı tarihsel zaferlerle yazdı... Yani kendi gücünü devrimci sorumluluk ve tavrını düşmana karşı kesintisiz bir direniş politikasında örgütledi. Yarattığı sonuçlar da ortadadır.

- *Fakat tersini düşünelim, direniş gösterilmeseydi?*

- PKK eğer Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yenilgili, yanılgılı, teslimiyetçi bir tutum izleseydi ne olurdu? İki açıdan bakmak gerekiyor. Birincisi; Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaratılan devrimci kazanım ve zaferler belki olmayacaktı, ya da çok daha ağır bedeller karşılığında ve çok daha zorlu bir süreçte gerçekleşecekti. İşin PKK'yi ilgilendiren boyutları ise bir tarafa... İkincisi; eğer PKK yanılgılı, yenilgili ve teslimiyetçi bir tutum takınmış olsaydı, bu hiçbir zaman, hiçbir grup için ne teslimiyetin, ne de direniş dışı başka bir tavır takınmanın ve politikanın gerekçesi olurdu.

Tarihsel sorumluluklarının bilincinde olan, buna sadık kalan gruplar, hatta tek tek kişiler bile yine direnmek zorundaydı. Bizim Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki bileşimimiz, gücümüz ve öngördüğümüz politikanın dışımızdaki gruplar üzerinde böyle bir etkisi olacaktı, olmalıydı. Dediğimiz gibi PKK, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ağırlıklı ve belirleyici konumdadır. Onun bu konumu temsil ettiği çizginin gerisinde kalanları direnişe davettir. Grupların halk ve tarih karşısında –varsa eğer– kendi devrimci görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye çağrıdır, ateşleyici bir faktördür, moraldir, güçtür. Yine tersinden bakacak olursak; Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK'nin temsil ettiği direniş politikasının ilerisinde daha radikal olan gruplar olsaydı, bu gruplar "PKK direnmedi, biz de direnmedik" gibi sahte ve sorumluluktan uzak bir takım gerekçelerin arkasına gizlenebilirler miydi? Kesinlikle hayır. Dışımızda kalan hemen tüm gruplar, ta başından beri direnişi ıskaladılar.

Direniş diye bir sorunları olmadı hiçbir zaman. Direnişi önlerine koymadılar. Bu da o grupların sınıfsal konumlarından, temsil ettikleri ideolojik-politik hattın –teslimiyetin– konuşturulmasından ileri geliyordu. Bu gruplar devre dışı kalınca, daha doğrusu kendilerini direniş saflarının dışında bırakınca, direniş saflarında olup düşmanla vuruşan, çatışan güç kendileri değil, PKK oldu... PKK gerçekliği bize bunu emrediyordu. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaşanan da budur. PKK başından beri direnişi tek başına götürdü. Büyük, güçlü direniş 1981 Mayıs yenilgisiyle sonuçlandı. Bundan sonraki süreçte de bütün karşı çıkışlar, arayışlar, düşmanla karşı karşıya gelmeler yine PKK'nin damgasını taşıdı. Kitlesel olarak da esas ağırlıklı güç olmamız durumu dikkate alındığında olumluluklar veya olumsuzluklar da, yani Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin geleceğinin, yazgısının belirlenmesinde PKK'nin önde gelen olması, başka bir deyişle; yaşanan gerçeklikten hareketle PKK denince Diyarbakır zindan direnişi; Diyarbakır zindan direnişi denince PKK'nin anılması anlaşılır bir şeydir ve doğrudur. Bu süreçten çıkan objektif bir durumdur, sonuçtur.

- "Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK nicelik olarak çoğunluğu elinde tuttuğu için orada olan biten her şey ondan sorulur, sorumluluk ona aittir" gibi bir yaklaşım özünde kolaycı bir yaklaşım değil midir? Böylesi bir durum başka bir siyasi hareketin direnmemesi için bir neden olabilir mi?

- PKK'nin Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde süreci belirleyecek konumda

olduğu bir gerçektir. Hem sorumlulukları, hem de nicel ve nitel konumuyla bu böyledir. PKK'nin kendisine bu büyüklükte bir sorumluluk ve önem atfetmesi de doğal bir şeydir. Zira gelişmeler bunu doğrulamıştır. Ancak doğal ve doğru olmayan şey, dışınızdaki grupların kendi gerçekliklerini görmemeleri veya inkar etmeleridir. Kendisine devrimciyim, bir halkın kurtuluş sorununu omuzluyorum diyen bir güç veya bir devrimci; "PKK, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde nicel çoğunluğu elinde tutuyordu. Her şey PKK'den sorulurdu. Bu nedenle de tavır geliştirmemize, direnmemize gerek yoktu" diyemez. Bu en hafif deyimle korkunç bir sorumsuzluk örneği olur, ötesi teslimiyetin teorisini yapmaktır.

Devrimcilerin bağlı kalması zorunlu olan genel ilkeler vardır. Bir yerde ihanet dayatılıyorsa, kişiliksizlik dayatılıyorsa, bu soysuzlaşmayı yaşamamak, yaşatmamak için gerektiğinde ölmesini bileceksin! Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bir kez değil, bin kez, her an, her saat ihanet dayatılıyordu. Bu korkunç ihanet çemberini inanılmaz bir direniş sergileyerek; düşman tarafından ölümün teslimiyet aracı olarak dayatıldığı yerde ölmesini bilerek parçalayabilirsin ancak. Varsayalım ki, PKK gücüne rağmen bu sorumluluktan kaçtı. Peki bu durum tek başına bile olsa, bir devrimcinin, hem de öyle sıradan değil, önderlik gibi büyük iddialarla ortaya çıkan bir örgütün veya devrimcinin kendi sorumluluklarını yerine getirmemesinin nedeni olabilir mi? Açık ki olamaz. Anlatmak istediğimiz; Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK'nin sorumlulukları elbette büyüktür. Fakat PKK'nin bu durumu diğer grupların ve bireylerin tarih ve halk karşısındaki sorumluluklarını hiçbir zaman gölgelemez. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK dışındaki gruplar baştan sona tutarlı, devrimci-direnişçi bir politika izlemedilerse, bunun yerine teslimiyeti hem eylemde, hem de düşünsel alanda yaşadılarsa –ki yaşadılar– bu hangi devrimci mantık üzerine oturtulabilir? Bedenlerini yakmak istediler de PKK'nin nicel çoğunluğu mu buna engel oldu? Ölüm kendisini bu gruplara ve sözde önderlerine hiç dayatmadı mı? Devrimci sorumluluk, halk sorumluluğu gelip en yakıcı biçimde çattığında bu gruplar "yok hayır buradan PKK sorumludur" mu dediler?

- Yani dışınızdaki grupların genel sürece ve direnişe yaklaşımları konusunda çok tutarsız davrandıklarını mı ileri sürüyorsun? Keza size ve politikalarınıza karşı yaklaşımlarında da sürüp giden bir tutarsızlık...

- Belirttiğimiz gibi bu gruplarda baştan sona bir tutarsızlık egemen

olmuştur. Kendileri direnmeyip teslim olurken, teslimiyetin teorisini yapmak için PKK'ye yönelik şunları söylemişlerdir: "Eğer PKK bu provakasyonları –ki onların provokasyon dediği direnişin kendisidir– yapmasaydı, baskı ve işkence de olmazdı! En fazla biraz bizi sıkarlar fakat daha sonra her şey düzelirdi." Açık ki burada Mamak gerçeğinin tersi söz konusu. Mamak'ta diğer gruplar, "Dev-Yol direnseydi teslimiyet yaşanmazdı..!" derken Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde söylenen şu olmuştur: "PKK direnmeseydi işkence ve baskı olmazdı..." Tam bir çelişki. Ve bu tavır başından beri teslimiyet temelinde direnişi mahkum etmek, ona ideolojik-politik olarak saldırmak, direnişin altını sürekli oymak biçiminde karşımıza çıktı. Mamak gerçeği ise çok daha farklı. Dev-Yol orada sürekli bir direniş politikası tutturamamıştır ve çoğunluktadır. Zaman zaman direnişler olmuşsa da, Mamak'ın o kahredici teslimiyet atmosferi yaratılamamıştır. Burada Dev-Yol'a elbette yönelmek gerekir. Eleştirilerimiz vardır. Fakat şunun altının bir kez daha çizilmesi gerekiyor: Mamak'ta Dev-Yol'un direnmemesi, hem de nicel çoğunluğa sahip olmasına rağmen direnmemesi, diğer grupların görkemli direnişler geliştirmemeleri, hatta ölümü kucaklamak gerekiyorsa ölmemelerinin gerekçesi olamaz. Böyle bir gerekçe ne doğru, ne de devrimci bir gerekçe olur. Bu hem gruplar hem de bireyler açısından böyledir. Diyarbakır Askeri Cezaevi ile Mamak arasındaki farkı görmek gerekiyor. Özetle bir önceki sorunuza tekrar dönersek; "Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK nicel çoğunluğu elinde tutuyordu. Bunun için orada olan biten her şey PKK'den sorulur, sorumluluk da ona aittir" yaklaşımı elbette gerçekçi, doğru ve devrimci bir yaklaşım değildir. Kolaycılığın da ötesinde kendi teslimiyetçiliğini gizlemedir, kendine yönelmemedir.

- Siz onu mahkum etmek istiyorsunuz, başkaları da sizin yaklaşımınızı mahkum etmek istiyor... Özünde bu değil mi gerçeklik?..

- Özü bu... İkisinin de birbirine benzer yanları var. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde direnişi başından sonuna kadar bir provokasyon ve olumsuzluk olarak değerlendirenler, Mamak'ta şöyle ortaya çıkmışlardır: "Dev-Yol direnmediği için biz yapamadık, edemedik..." Şimdi bunlar ilginç! Birbirine zıt gibi görünen, ama bir bütün olarak değişik zeminlerde ortaya çıkan farklı biçimlerdir. Bize göre Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki teslimiyet, yüzünü sürecin her döneminde açık açık göstermiştir. Fakat başka yerde ise, kendi teslimiyetçiliklerine gerekçe

yaratılmak istenmiştir. Burada şunu söylemek istiyoruz: Eğer bir yerde olumsuz bir süreç yaşanıyorsa, olumsuzluklardan o alandaki, o süreçte yer alan herkes belli ölçülerde sorumludur. Çünkü herkesin kendine biçtiği bir misyon, devrimdeki mevzilenmede kendine biçtiği bir değer, bunun sonucu ve göstergesi olan politikaları vardı.

- Tabii olaya biraz da özgün bağımsız politikaların konuşturulması anlamında yaklaşmak gerekir. Direnişte de, teslimiyette de her anlayış kendi çizgisini konuşturur. Kimse kimseye güdümlü bir politika, bir süreç sunamaz herhalde, öyle değil mi?

- Kuşkusuz öyle. Biz, süreci değerlendirirken; "Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde dışımızda pek çok grup var. Bütün gruplar direnmiyor. PKK olarak biz niye direnelim? Biz de çoğunluğa uyalım" deseydik, böyle bir anlayış Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK dışındakilerin sergilediği anlayışın tersi gibi görünür, ama devrimci sorumluluk, görev bilinci ve taşıdığı korkunç sakatlık bakımından aynıdır. Zira bu yaklaşım teslimiyetin kendisidir. "Diğer gruplar direnmiyor, teslim olmuşlar. PKK kendi başına niye direnşin, tek kalıyoruz, eziliyoruz, bütün saldırıların hışmına biz uğruyoruz, faturayı biz ödüyoruz! Çok ağır bir süreç ve bizim için ağır bir fatura olur" diyebilir miydik? Eğer sorumluluk kavramına onlar gibi, onların yüklediği anlamı yükleseydik, yüklersek; yani devrimci sorumluluğumuzu başkalarının davranışlarına, tutumuna göre ayarlarsak, gerekçemizin geçerliliği olur. Ama açık ki devrimci yaklaşım ve sorumluluk bakımından böyle bir gerekçe geçerli değildir ve olamaz. Bu yanlış bir yaklaşım, kabul edilmemesi gereken bir yaklaşım.

Biz kendimizi; ideolojimizi, politikamızı oluştururken veya örgütümüzü kurarken, dışımızdaki A, B, C, grubu şöyledir-böyledir, biz de öyle olmalıyız diye hareket etmedik. A, B, C'ye göre ortaya çıkmadık. Kürdistan'ın tarihsel-toplumsal koşullarının sonucu olarak ortaya çıktık ve devrimci tarzda, toplumun ileriye gidişini gerçekleştirme, değiştirme isteğinin, azminin ifadesi olduk. Hele düşman karşısında kendimizi ortaya koymamız, çözümlememiz ve onunla vuruşmamız söz konusu olduğunda, bunu temel anlayış olarak, öz gücümüze dayanarak yaparız dedik ve bu doğrultuda politikalar oluşturduk, pratik sergiledik. Büyük kayıplar ve büyük faturalar ödemek pahasına da olsa, yenilgileri de yaşasak, biz bunu söyledik, bunu uyguladık. Ama bu demek değildir ki, sürecin başında teslim olmamız, teslimiyeti yaşamamız iyiydi. Bunu son-

raki süreçte genişçe açacağız. Dışımızdaki grupların başlangıçtaki teslimiyetiyle, bizim direnerek yenilmemiz arasında --dost-düşman karşısında– son derece farklılık vardır!

Daha sonra beraberinde getirdiği sonuçlar açısından pratiğe yansıyan büyük farklılıklar olmuştur. O dönemde büyük zaferler yaratamayabilirdik, ama yaşayarak olmazsa da gerektiğinde ölümün üzerine üzerine yürüyerek devrimci değerleri, halk değerlerini düşman karşısında düşürmeyip yükseltebiliriz. Bunu süreç içinde yaptık. Gelecek kuşaklar onu bayrak edinip güçlü, doğru bir tarzda, iyi bir miras üzerinde yürüyüşlerini sürdürebilirler. Yani tarihsel-toplumsal açıdan baktığımızda biraz da geleceği düşünerek, bizden sonra geleceklere bırakacağımız değerleri, ya da daha önce yaratılmış, bırakılmış değerlerin korunması, geliştirilmesi bağlamında ele almak gerek. Diğer bakış açıları aslında günübirliktir, dar yaklaşımlardır.

- Peki şu soruya yanıtınız nedir? "Eğer Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde direniş yenildiyse, teslimiyet yaşandıysa bunun baş nedeni dışımızdakilerin direnmemesiydi" diyor musunuz?

- Biz Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde teslimiyet kavramını kendimiz için de, diğer gruplar için de genelde kullanıyoruz. Ama teslimiyet vardır, teslimiyet vardır! Ordular büyük zaferler kazandıkları gibi, yenilgiyi ve teslimiyeti de tadabilirler. Ama savaşma azmi ve kararı vardır. Savaşın olduğu yerde bunlar olası şeylerdir. Bir de başından beri savaşa atılmayan, başından beri düşünce, ruh ve eylemde beyaz bayrak çekenler vardır. Teslimiyeti en koyu biçimiyle yaşayanlarla, savaşarak yenilgiyi yaşayanların alanlarını birbirinden ayırmak, aradaki farkı görmek gerekir.

Bu kısa açıklamadan sonra, sorunuzun yanıtını şöyle özetleyelim: Biz hiçbir zaman Diyarbakır'da o yenilgimizi, teslimiyete giden sürecin sorumluluğunu dışımızdaki hareketlerin tutumuna bağlamadık. Bunlar olumsuz birer faktördür. Değerlendirmelerimizde onlara hiçbir zaman belirleyici olma rolünü biçmedik. Dışımızdaki grupların teslimiyetin ötesinde olan çözülmelerini, tutumlarını sadece olumsuzluklarını daha da derinleştiren etkileyici bir faktör olarak değerlendirdik. Ama yenilginin esas nedenlerini dışımızdaki gruplarda görme anlayışı bizi şu noktaya götürür: Yenilgiden çıkışı, yani zaferi yaşamayı da dışımızdaki gruplardan beklemek! Oysa değil. Yenilgimizi doğru çözümledik ve büyük zaferleri de bu temelden, bu anlayıştan hareketle ancak gerçekleştirdik...

Her hareketin öncelikle kendini, süreçteki rolünü doğru koyması ve belirleyici olarak da kendisini oturtması, kendisine yönelmesi gerekiyor. Eğer kişi, ya da örgüt, devrim gibi soylu bir işe soyunmuşsa, devrimde iddialıysa bunu yapmak bir zorunluluktur, yapmak durumundadır. Başkalarını sorumlu tutmak, kendi sorumsuzluğunu orta yere serme olur. Ve bu tutumla görevler yerine getirilmez. İddialara sahip çıkmak, gereklerini ruhta, bilinçte, eylemde yerine getirmek önemlidir. Bunun da baş ölçütü insanın, örgütün kendine yönelme, bilinç ve dürüstlüğünü gösterebilmesidir. Kendi yetmezlik, hata ve eksikliklerini gizleyen, yargılamada acımasız olmayanlar, devrim yolunda fazla başarılı olamazlar. Biz, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde kendimize bu espriyle yöneldik. Kendimizi affetmedik, kendimizi aklama çabasını öne almadık. Yaşadığımız yenilginin objektif ve sübjektif nedenlerini aradığımızda yine kendimizde bulduk. İşte bizi Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki destansı direnişler yaratmaya götüren, parti ve halk onurumuzu kurtaran, ipe çekilip yok edilmek istendiğimiz bir yerde, düşmanı kahreden, eritip acze düşüren, bu anlayış ve tutumumuzdu.

- Konuşmanızın bir yerinde, "biz düşünsel yenilgiyi hiç yaşamadık" dediniz, biraz daha açar mısınız?

- İlerde süreci ele aldığımızda ne demek istediğimiz daha da somutlaşacak. Burada yine iki farklı anlayışa değinmek durumundayız. Birincisi dışımızdaki gruplar, ikincisi biz... Dışımızdakiler Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde baştan sona dek teslimiyeti yaşadılar. Ve teslimiyeti yüreklerine oturtabildiler. Bunun adına da politika dediler! Düşmanla beyinde, yürekte, fiziki olarak hemen her alanda korkunç bir vuruşma gerekirken, bu gruplar uzlaşmayı ve teslimiyeti kendilerine temel aldılar. Bunu yapmakla da en doğrusunu yaptıklarını söylediler. Yani pratikte uzlaşma, teslimiyet tutumlarını içlerine sindirip "en doğrusu budur" deyip –tabii kendilerini aldatıyorlardı– bunu düşüncede kabullendiler. Bu nedenledir ki direnişlerimizi, teslimiyete karşı politikamızı maceracılık ve provokasyonla itham ettiler. "PKK olmasa bunca işkence, vahşet başımıza gelmezdi" dediler. Böyle bir mantığı yorumlamaya, tanımlamaya ve adlandırmaya kalkıştığımızda, politikada, düşüncede ve eylemde teslimiyet olduğunu görürüz. Bunun dışında bir tanımlama mümkün olmuyor.

Biz ise, yenilgi ortamında da tartıştık. Teslimiyet düzeyinde olan bu yenilginin kabul edilmeyeceğini, doğru-devrimci tutumun direniş

olduğunu sürekli savunduk ve vurguladık. Yenilgi süreci yaşandığında ise "yenilgi doğrudur, hazmedilebilir" gibi bir düşünce ve değerlendirmemiz hiçbir zaman olmadı. Yenilgi olayı bize çok ağır geldi. Örneğin, Kemal Pir'in şu deyişi vardı: "Ben Kemal Pir'im, bir Türk subayına, askerine komutanım diyecek adam mıydım? Binlerce insanı devrimcileştirdim, başında yürüdüm. Bu hallere düşecek adam mıydım?"

Evet... Kendimizi süreç içinde sürekli yiyip bitirmemiz, kendimizi belki de hak ettiğimizden daha ağır ithamlar altında bırakmamız oldu. Ama bu, kendimizi koyuvermemiz, "artık her şey bitti" anlamında değildi. Aslında daha çok kamçılayan, daha çok direnişe ve arayışa sevk eden bir durumdu. Bu bağlamda PKK'nin ideolojisini, düşüncesini, Kürdistan'ın tarihsel somut koşullarıyla belirlemelerimizde, düşmanı değerlendirişimizde bir sakatlık, yanlışlık söz konusu değildi. Vuruşan iki güçten birinin zayıf olması, belli koşullarda vuruşmayı sürdüremesi, silah bırakması olabilir. Bu anlamıyla bizimki taktik bir yenilgiydi. Yenilgiyi düşüncede, ruhta hiçbir zaman kabul etmedik. Her zaman kendimizle çatıştığımız, savaştığımız bir süreç yaşadık ve bu kendimizle barışık olmayan, çatışmalı durumumuz bizi tekrar yaşattı, diriltti ve süreci direnişle tamamladı.

- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin sonraki gerçekliği göz önüne alınırsa, aslında sizin 1981'de yaşamış olduğunuz olay bir uğrak noktası gibi gözüküyor...

- Öyle bir dönemdi o... Bir dönem, direnişin yenilgi aldığı bir dönem. Ama bizim açımızdan her şeyin bitmediği, mücadelenin değişik boyutlarda, değişik biçimlerde sürdürülmeye çalışıldığı bir dönem... 1983 Eylül direnişine kadar genelde teslimiyetin yaşatılmasına rağmen, gerek mahkemelerde yapılan üst boyutlardaki siyasal savunmalarımız, gerek içimizde --dar bir grup da olsa– örgütlü yapımızı sürdürmemiz, direniş arayışları içinde olmamız, gerekse değişik eylem biçimleriyle düşmanı protesto etme, politikalarını boşa çıkarma çabaları, direnişin tohumlarını atma, ya da halkalarını sıkı sıkı kavrayıp temelini döşeme, bir bütün olarak teslimiyet zincirini parçalama olayının yaşanması bizim açımızdan bir gerçeklikti. Şunu söyleyelim: 1983 Eylül toplu kitlesel kalkışı ve teslimiyetin kırılması olayı öyle bir günde gelinen, süreçten kopuk elde edilmiş bir sonuç değildir. Adım adım hazırlanan ve her tuğlası bin bir emekle, özenle yerleştirilen görkemli bir direniş süreci inşasıdır bu...

- Bu bölüme başkaca ekleyeceğiniz şeyler var mı? Yenilgi dönemine geçiş nasıl yaşandı?

- Ek olarak şunu söylemek gerekir: Cezaevindeki tüm olumsuzluklar idarenin politikasıyla birleşince, baskı ve işkence vahşet düzeyine ulaştı, hücreler kısımında odaklaştı. Ve hücrelerde de bir çözülme yaşandı. Direnenlerin sayısı giderek düştü, sayı son olarak 50-60 kişiye indi.

- Yüzlerce, binlerce kişiden 50-60 kişiye düştünüz, öyle mi? Adeta marjinal bir grup gibi...

- Evet, o kitleden 50-60 kişiye düştük. Durum ortadaydı ve değerlendirilmesi gerekiyordu...

Direnenler direnişin kaderini tartışıyorlar...

- Ölüm orucunun bırakılması, fiili direnişte bulunan arkadaşları nasıl etkiledi? Gelişmeler nelerdi? Süreç direniş açısından neler getirdi?

- 1981 direniş dönemimizle ilgili şimdiye kadarki anlatımlarımız, aslında onun büyüklüğüne denk düşen bir irdeleme, yeterli derinlikte bir ele alış olmadı. Bunu özellikle belirteyim. Dönem çok kapsamlıydı ve çıkarılacak dersler de aynı düzeyde... Kendimizi olumlu olumsuz yönlerimizle görme, daha bir açığa çıkmamızı, kendimizi her bakımdan tanımamızı getiren bir dönemdi. 1984'lere kadar yaşanan süreç çok zengin, kapsamlı ve yüklü olduğu için, o süreci de ilerleyen bölümlerde anlatacağımızdan 1981'i genişçe ele almadık. Ayrıca yaşanan tarihsel dönemi bir yazıda verebilmek mümkün olamıyor. 1981'e dair söylenecek çok şey olmasına rağmen, temel, öne çıkan yönlerine değindik. Bu ön kaydı düşme ihtiyacını duyuyorum. Şimdi sorunun yanıtına geçelim. Biz daha ölüm orucundayken direnişi sürdüren arkadaş sayımız yüzün üzerindeydi. 4. katta fiili direnişi sürdüren arkadaşlarla, ölüm orucundakilere yazdıkları notlar aracılığıyla durumlarını, sürece ve direnişe ilişkin düşüncelerini birbirlerine aktarıyorlardı. Hayri, fiili direnişi sürdüren arkadaşların durumlarıyla ilgili olarak aldığı bilgileri ve kendi düşüncelerini de içeren bir notu ölüm orucunda olan bazı arkadaşlara iletti. Aramada bu not ele geçirildi. Düşman, direnişi sürdüren militan yapının eylem hakkındaki düşüncelerini, ruh hallerini, genel durumlarını, direnişçilerin kendilerinden öğrenmiş oldu!..

- Hayri arkadaş notun yakalandığını öğrenince tepkisi ne oldu?

- Tabii ki, bu bizim için çok kötü bir durumdu. Hayri, bunun derin üzüntüsüyle dizlerine vurup; "kötü, çok kötü oldu!.." dedi.

- İdare notu ele geçirdikten sonra nasıl bir yönelime girdi?

- İdare uyguladığı tüm vahşete rağmen, direnişte bulunanların ruhsal durumunu, neler düşündüğünü tam bilemiyordu. Bunu öğrenmek onlar için çok önemliydi. Direnişi kırmak için uğraşıp dururken, direnişçilerin genel ruh hallerini öğrenmesi, yönelimini daha da geliştirecekti. Esat Oktay eline ulaşan notu okur okumaz 35'e geldi. Yüzünde zafer kazanmış birinin sevinç ifadesi vardı. Gözleri parlıyordu. Sevinci direniş karşısındaki aczinin ifadesiydi. Çünkü o kaleyi fethedemiyordu. Kullandığı tüm vahşete rağmen bunu başaramıyordu. Aldığı yeni bilgiler ka-

leyi fethetmede bir omuz, bir dayanak olabilirdi. Bu yüzden sevinçliydi. Notun ele geçirilmesinden sonra saldırıyı, vahşeti, yönelimi daha da boyutlandırıp koşulları dayanılmaz, nefes alınmaz hale getirmeye çalıştılar.

- İdarenin bu son yönelimi yeni dökülmelere neden oldu mu?

- Evet... Süregelen dökülmelerde kısmen bir artış oldu. Ancak direniş ölüm orucu gibi büyük bir eylemle beslenip sürdürüldüğü için, hâlâ gücünü koruyordu. Ölüm orucu silahının hedefini tam vurmaması, sonuç alıcı olamaması direnişe olan güvenin, umudun zayıflamasını ve çözülmenin hızlanmasını beraberinde getirdi.

- Söylediklerin, "arkadaşların direnişi ölüm orucu şahsında görmeleri, ona bu kadar çok bel bağlamaları bir eksiklikti" belirlemesine uygun düşüyor.

- Direnişi yaşamın temel bir ilkesi, yaşamın kendisi olarak ele almak gerekir. O sadece şu veya bu eyleme bağlanır ve sadece onda somutlaştırılırsa, bu tehlikeli sonuçları doğurur. Doğru bir değerlendirme olmaz. Yaşam birçok cephede, birçok silahla sürdürülen bir savaştır. Direnmek, yaşamak olduğuna göre, o da çok cepheli bir savaştır. Ölüm orucu 1981 direnişinde en önemli cepheydi. Her bakımdan öne çıkmıştı. Ancak bu cephede çözülme olabileceği, yenilgi alınabileceği de hesaplanarak direniş sürdürülmeliydi. Ölüm orucunun bu şekilde bitmesi tabii ki, direnişi en etkili silahından yoksun bırakarak her bakımdan, maddi-manevi açıdan koşulları daha da olumsuz etkileyecekti. Ancak yaşamak, var olmak direnişten geçtiği için, en zor koşullarda da olsa onu sürdürmek bir zorunluluktur. İşte biz bu zorunluluğu yeterince kavramamış, bilince çıkarmamıştık. Umut bağlanan ölüm orucu olumsuz sonuçlanınca, idare anlaşmanın gereklerini yerine getirmeyince, direnişe olan inanç zayıfladı, umutsuzluk arttı, çözülme hızlandı. Ve belirttiğimiz gibi direnişi sürdürenler 50-60 kişilik bir sayıya düştü.

- Peki sizlerin direnişin akıbetini değerlendirebilme imkanlarınız var mıydı? Eğer varsa, nasıl değerlendiriyordunuz?

- Bizler duruşmalara gruplar halinde çıkarılmaya başlandıktan sonra artık fiziki ortam olarak da belli arkadaşların aynı zeminde bir araya gelebilmeleri söz konusu olamadı. Örneğin, Diyarbakır grubu duruşmalara çıktığında o grupta direnişi sürdüren, Mazlum, Karasu ve diğerleri 36. koğuşta, bizlerse 35'teyiz. Urfa grubu duruşmalara çıkmaya

başlayınca ben, Rıza, Kemal ve direnen diğer arkadaşlar 36'dayız. Diyarbakır grubu ise, 35'te... Hayri ise tümden izole edilmiş, tecridi derinleştirilmiş. Onu bir süre kapalı (kör) hücrede tuttular, ardından da revire aldılar... Ancak mahkemeye gidiş gelişte 35'tekilerle 36'dakiler yan yana geldiklerinde birbirlerinden, "direnen kaç kişi kaldı? Durum nedir?" gibi oldukça genel bir bilgi alabilmeleri mümkün olabiliyor. Belli arkadaşların bir araya gelmesi, yazışması, değerlendirme yapıp birbirine aktarması koşulları yok...

- *Durumunuzu, eylemin kaderini tartışmak için hiç mi bir araya gelemediniz?*

- Direnişimizin son günlerinde sadece bir defa, bir grup arkadaş bir araya gelebildik. Revirde bulunan Hayri, direnişi değerlendirerek kurallara uymayı uygun görüp, uyacağını Esat Oktay'a söylüyor. Tabii, Esat Oktay da sık sık gidip kendisiyle konuşuyor, kurallara uyması halinde koşulların düzeltileceğini, bizlerden fazla bir şey istemeyeceğini söylüyor. Esat Oktay, Hayri'nin kurallara uyduğunu gelip bize kendisinin duyurması halinde, bizlerin de direnişi bırakabileceğimizi düşünerek Hayri'ye, "seni götüreyim, diğerleriyle konuş" diyor. Hayri' de onun bu yaklaşımını fırsat bilerek biraraya gelme, durumunu açıklama, bilgi verme, düşüncelerini iletmek için bizimle konuşacağını söylüyor.

Onun belli arkadaşlarla konuşmasını sağlamak için Esat Oktay, 35'ten Mazlum'la başka bir arkadaşı, bulunduğumuz 36'ya getirdi. Rıza'yı, beni, Kemal'i ve Celalettin'i 35'ten gelenlerle birlikte Kemal'in hücresinde bir araya getirdi. Ardından da Hayri'yi alıp geldiler. Hayri, oraya getirilmesini bizimle buluşmasının nasıl sağlandığı hakkında bilgi verdi. Kurallara uymayı kabul ettiğini, kendisini bu kararı vermeye götüren düşüncelerini anlattı. Başta şunu özellikle vurguladı: "Size kurallara uymanız konusunda bir şey söylemiyorum. Böyle bir hakkı kendimde görmüyorum. Direnen arkadaşların sayısı oldukça azaldı. Bu güçle direnişi başarıya götüremeyiz. Kalan arkadaşlar da genellikle önder, militan kadrolarımız. Ve bizler de yapımızdan koparılmış, tam bir tecritliğe alınmışız. Eğer kurallara uyarsak arkadaşların arasına gitmemiz, tekrar bir toparlanma yaşamamız, direnişi yeniden örgütlememiz, bir nefes almamız, bu arada da savunma yapmamızın olanakları olabilir.

Faşist Cuntacı iktidarın Diyarbakır Zindanı özgülündeki amaçlarını boşa çıkararak yeni ve daha güçlü bir direniş örgütleyip başlatmamız

için geçici, taktik olarak kurallara uyulabilir düşüncesindeyim" dedi.

Hayri'nin temel düşüncesi, yeniden örgütlenme, toparlanma, direnişi giderek daha da daralan durumdan kurtarıp –ki idare kitleyi teslim almış, teslimiyeti egemen kılmada büyük mesafeler kat etmişti– daha güçlü bir şekilde geliştirmekti. Hayri, geçici olarak kurallara uymanın getireceği olumsuz siyasi sonuçları görmüyor değildi. Dar bir kadroyla da yürütülse, bu direnişin yaratacağı olumlu sonuçların anlamını da bilmiyor değildi. Fakat bu aşamada ağırlıklı olarak militan yapımızın, kitle gücümüzün direniş sürecinin dışına düşürülerek bizlerden koparılmasını, düşmanın etkisine daha açık hale gelmesini istemiyor, kabullenmiyor. Bu yapıya ulaşıp onları tekrar kucaklayarak, daha büyük bir direnişin yaratılması gerektiğini düşünüyordu. Gerçekleştirilecek yeni bir direnişin bu geçici kurallara uymanın, ödeyeceğimiz bedellerin, çekeceğimiz acıların hepsini telafi edip, daha büyük siyasi sonuçlar yaratacağını düşünüyordu. Kurallara uyduğu ilk andan itibaren Hayri'nin önüne koyduğu yeni bir süreç vardı. (Hayri, çıkış yollarını arama, direnişi örgütleme, yaşamını bu işe hasretme ve direnişte şahadeti kucaklamanın adıdır.)

- *Pardon, bu konuşmalarınızı idareciler dinliyor mu?*

- Hayır... Esat Oktay gardiyanları geri çekti, kendi aramızda konuşuyoruz...

- *Hayri arkadaşın düşüncelerini nasıl karşıladınız?*

- Mazlum, "böyle bir teslimiyet sonrası toparlanıp daha güçlü bir direniş örgütleme olanağı olmaz. Bu şansı bize vermezler. Vahşetin hafifletileceğine de inanmıyorum. Bunlar teslimiyetle yetinmezler. Ardından ihaneti dayatırlar. Direniş esastır, tek doğru çizgidir. Direnen bir kişi de kalsa, direnmeli, ölüme kadar götürüp partiyi temsil etmelidir. Partiyi temsil etmek direnişle mümkündür." dedi. Karasu, 35'te Mazlum'la birlikte olduğu için aralarında tartışmış, aynı sonuca ulaşmışlardı. Kemal ise; "yenilen, düzenli geri çekilen bir ordunun yeniden toparlanması, savaşması olasıdır. Ama bizde yaşananın bir yenilgi, düzenli bir geri çekiliş olmadığını, bozgun olduğunu görüyorum. Bozguna uğramış orduları toparlayıp savaştırmak kolay olmaz. Bozguna uğramış bir orduyla zafer kazanılamaz. Düşman teslim aldığı bir orduyu dağıtır. Tekrar toparlanamaz hale getirir. Sonra da onu eritip bitirir." dedikten sonra, direnme yönünde görüşünü belirtti. Bizler de; "direnilmelidir" dedik... Bu bu-

luşmamızda ortaya çıkan karar; "direniş esastır, tek doğru çizgidir, direnen bir kişi de kalsa partiyi temsil etmeli ve ölmesini bilmelidir. Partiyi temsil etmek, ancak direnişle mümkündür" oldu.

- Bu buluşma biraz buruk, hüzün verici bir buluşma değil mi? O anda neler hissettin?

- Tabii... Cezaevindeki parti yapımızın içinde bulunduğu durum ağır ve zor bir durumdu. Ki, biz direnmeyi temel almış, bu ideoloji ve politikayla yoğrulmuş, sıcak bir pratikten geçmiş partililerdik. Bütün değerlere ters düşme gerçeğiyle karşı karşıyaydık. Askeri literatürle ifade edersek; orduları dağılmış, yenilmiş, eriyip elinden kaymış komutanlar gibiydik. Bu durumu yaşayan komutanın duygu ve düşüncelerini az-çok tahmin etmek gerekir. Gerek o zaman, gerekse daha sonraları yaşadıklarımızı ve duygu dünyamızdaki fırtınaları ifade etmek, anlatabilmek için tüm sözcükleri bir araya getirip yığmak bile yetersiz kalır.

- Buluşmanızdan çıkan sonuç; direnmek... Peki ama direniş nasıl bitti?

- Buluşmamızdan kısa bir süre sonra kurallara uymalar bireysel kararlarla gerçekleşti... Bu kararların yanlışlığı, parti çizgisiyle çelişik olduğu bilinerek... Bizlerin de kurallara uyup, 35'in 1. katına alınmamızdan sonra, 4. katta direnişi sürdüren 12 kişilik grup değindiğimiz gibi 36'ya alındı. Vahşice süren işkence seanslarından sonra, onlara yaptırımlara uyup uymamaları konusunda düşünmeleri için süre tanıyorlar. Onlar da aralarında konuşup tartışıyorlar, iki-üç gün sonra kurallara uyacaklarını söylüyorlar. Ve Diyarbakır Zindanı'nda direniş böylece tümden bitmiş oldu. Genelde direnişi bırakma kararı alan, gardiyanlar subaylar geldiklerinde, ya da sorulduğunda –ki sık sık soruyorlardı– kurallara uyacaklarını söylüyorlar, idare de onları alıp kurallara uyanların arasına koyuyordu.

- "Kurallara uyma"nın bireysel kararlarla gerçekleştiğini söylüyorsunuz ve altını özellikle çiziyorsunuz, bunun gerçekte önemi nedir? Ve daha sonraki süreç için ne anlama geliyor?

- Bu çok önemli... Bizde karar alma mekanizmasını oluşturan yapı, böyle bir karar alma güç ve yetkisini kendinde göremiyordu. Bir parti organının, partiyi temsil etme, onun adına karar alma sorumluluğu ve yetkisi sınırsız değildir. Onun görev ve sorumluluğunun sınırını çizen ideolojik-politik hattıdır. Bu temelde parti adına karar alınabilir ve parti yetkisi kullanılabilir. Partimizin ideolojik-politik çizgisine aykırı olan –

teslimiyet gibi– bir kararı alma yetkisini kimse kendinde göremezdi. Bunun bilincinde olan oradaki yapımız da bu yetkiyi kendinde görmedi. Bu, teslimiyetin teorileştirilmemesinde, teslimiyetin sindirilememesinde ve yeniden direnişlerde önemli bir etkendir. Bu tutum ahlaki, siyasal, örgütsel ve gelecek direnişler açısından da önemlidir. Ötesi, kurallara uyma konusunda çıkarılacak bir karar, direnişçi yönü zayıf olan veya hiç olmayan unsurların görev ve sorumluluktan kaçma, gerçek niteliklerinin üzerini örtme, kendisini yargılayıp sorgulamama için sığınacağı bir kale olur. Ayrıca, Diyarbakır sürecinde bizimle diğer gruplar arasındaki farkın önemine de tekrar parmak basalım: Diğer grupların hepsi teslimiyeti örgüt kararıyla yaşadılar. Sonraki süreçte bu örgüt kararları onların teslimiyetinin derinleşmesinde bir etken oldu...

- "Direnen partiyi temsil eder" şeklinde bir kararın ortaya çıkması daha sonraki süreçte çeşitli sorunlar yarattı mı? Örneğin, tümden bir yaptırım sürecinin başlamasıyla birlikte temsil sorunu kendisini dayattı mı?

- Hayır... Bizde böyle bir şey olmadı... Bir araya gelip "direnen, partiyi temsil eder" tutumunu tekrar dile getirmenin hemen ardından yenilgi geldi. "Direnmek esastır, direnen partiyi temsil eder" şeklinde somutlanan anlayış ve çizgimiz başından beri vardı. Direnişin oldukça güç kaybedip zayıfladığı o son buluşmada bir kez daha onanmıştı... Diyarbakır süreci boyunca daha iyi görülüp anlaşılacaktır, önderlik konusunda bizde bir boşluk veya sorun yaşanmadı. Yetkinin, otoritenin önder arkadaşlarımızın şahsında temsil edilmesi konusunda herhangi bir sorun yoktu.

- 1981 direnişinin yenilgiyle sonuçlanmış olmasına rağmen, bu direnişin sonraki yıllarda Diyarbakır sürecine nasıl bir etkisi oldu? Öz olarak bu direnişe nasıl bir anlam biçiyorsunuz?...

- Görkemli 1981 direnişimiz, ilerideki çıkış ve başarılarımızın zemini oldu. Diyarbakır'da yükselişimiz, direniş binası bu zemine oturdu. Süreç irdelendiğinde şimdi söylediklerimizin ne anlama geleceğini daha iyi görüleceğinden, bu yönü ayrıca açmayalım, derim...

Ama büyük tarihsel önemine özce değinelim: Kürdistan tarihinde katliamların, yıkımların bolca yaşandığını biliyoruz. Sömürgeci Türk Devleti, Kürdistan'ı kan dökerek ve şiddet temelinde dize getirmiş. 1940'lardan 1970'lere kadar da herhangi bir karşı çıkış, ya da kıpırdanış yaşanmamış. 1970'lerden 12 Eylül'e kadar PKK dışında herhangi bir siyasal yapılanma

TC ile Kürdistan'da ne pratikte, ne de düşünce ve ruhta karşı karşıya gelme cesareti göstermemiş. İşte 1981 direnişimiz tarihin gördüğü en olumsuz ve eşitsiz koşullarda, düşünce ve ruhta, çıplak bedenlerle düşmanla vuruşma, karşı karşıya gelme yürek ve cesaretini göstermeydi. Toplumsal ve tarihsel olumsuz koşul ve mirası dile getirdik. Güncelde de koşullar anlatılmaz olumsuzluklar ve zorluklarla bezenmiş, toplum sindirilmiş, parti geri çekilme kararı almış, partinin ne durumda olduğu bilinmiyor, kör bir kuşatılmışlık ve tecritlik içindeyiz. Devletin bilinen katliamcı, imhacı niteliği de buna eklenince, genç bir hareketin temsilcilerini işte bu ortamda yüreklerini avuçlarına alarak düşmana karşı durması, tarihsel bir çığır açması, yeni bir dönem başlatmasıdır. Ve Hayri'nin dile getirdiği "Kürdistan Vietnamlaşıyor" olayıdır. Ölüm korkusuyla titreyerek düşmanın önünde yerlere kapaklanıp kapıkulluğu yapanlarla, başkaldırıyı her düzeyde yaşayanların yenilgi alarak geçici bir süre teslim olması arasındaki fark neyse, Diyarbakır özelinde bizlerle diğerleri arasındaki fark da odur. Daha sonraki süreçte onlar alıştıkları teslimiyeti daha da içselleştirerek derinleştirirken ve kapıkulluğunun teorisini yaparken, bizler geçici statümüzü parçalayıp yıkmanın amansız savaşına koyulduk. Ve onlardan çok farklı kanla aktık. Dolayısıyla anlatmaya devam edeceğimiz süreç, "geçici statüye son verme" arayışlarının ve soylu çıkışların destansı direniş hikayesidir.

"Savunma hakkı" üzerinde odaklaşan soylu savaşımların öngünü...

- Anlatımlardan anlaşıldığı kadarıyla mahkemelere büyük bir önem atfediyorsunuz... Özellikle siyasi savunma yapma konusu daha bir öne çıkıyor... Konuyu sizin ve devletin yaklaşımı açısından kısaca ele alır mısın?

- Bir siyasi hareketin düşman karşısında temsil ettiği davayı mahkemelerde de savunması, temsilini o alanda da yaşama geçirmesi önemli bir görevdir. Karşı karşıya bulunduğu sınavı başarıyla vermesi, rüştünü bütün mücadele alanlarında olduğu gibi bu alanda da ispatlaması gerekir. Bu, bizim için daha yakıcı ve ertelenmez bir görevdir. Çünkü halk tarihimizde yaratılmış güçlü bir miras, devredilmiş bir gelenek yoktu. Savunmaların gerek parti tarihimiz açısından gerek Kürdistan toplumunun geçtiği dönem ve geleceği açısından, büyük tarihsel bir önemi bulunuyordu. Halk ve parti olarak ilk kez toplu savunma –ulusal kurtuluş ve bağımsızlık temelinde–, davayı temsil etme olayı yaşanacaktı. Bunu –büyük tarihsel önemini bilerek– cezaevi politikalarımızı oluştururken savunmalar konusunda gereken önemi ve yeri verdik.

Gerek 12 Eylül öncesi, gerekse sonrası saldırı ve direniş sürecinden günümüze kadar süren, günümüzde de devam eden bir mahkeme politikası oluşturmak ve yaratmak zorundaydık. Mahkemeler politikası Diyarbakır'dan taşırılarak Kürdistan ve Türkiye'deki PKK'nin tüm yargılamalarına temel olacaktı. TC, Kürdistan halk gerçekliğini, ulusal kurtuluş mücadelemizin inkarını ve bitirmeyi önüne koymuş. Mahkemeleri de bu devlet politikasının bir aracı, silahı haline getirmişti. Bizler, mahkemeleri onun inkar ve ört basını ortadan kaldırmak, topluma güçlü bir mesaj vererek mücadelenin sürekliliğini sağlayacak bir silah olarak kullanmalıydık. Faşist Cuntacı iktidar, bizden önceki tarihi süreçte inkar ve ört basını rahatlıkla yaşama geçirebilirken, bu yeni dönemde önünde engel olarak dikilen bizleri susturmayı amaçlayacaktı. Ötesi, bizleri de yargılama sürecinde temel politikasının bir aracı haline getirmeyi hedefleyecek, topluma teslimiyeti ve ihaneti şahsımızda taşırmak isteyecekti. Biz ise var olmanın, direnmenin ve başkaldırmanın ruhunu, mesajını Kürdistan'a taşırmada sanık sandalyelerini bir araç olarak kullanacaktık. Görüldüğü gibi bizim açımızdan parti, halk varlığımızın var olup yaşaması, düşman içinse bunları parçalayıp yok etme amacı söz

konusudur. Tabii ki, bu politika ve amaçlar amansız bir çatışma içinde olacaktı. Mahkemeler olayı bir soruyla yanıtlanamayacak derecede geniştir. O süreci ayrıca ele alıp başlı başına irdelememiz gerekir... Yok etme temelinde düşmanı, varolma temelinde de bizi karşı karşıya getiren, çatışma alanlarından biri olan mahkemelerin iki taraf için de önemi büyüktür...

- ***Öyleyse savunma hakkının pratikte nasıl engellenmeye çalışıldığı konusunda devam edelim...***

- Savunmaların bizim için ne anlama geldiğini koyduk... Mahkemelerde hiçbir biçimde yazılı savunma yapma olanağı yok. Cezaevinde yazılı savunma hazırlama ve mahkemeye götürmeyi engellemek için müthiş bir baskı ve çark oluşturulmuştu. Çark yalnızca cezaevi ayağıyla sınırlı değildi. Mahkemeler de tamamlayıcı diğer ayaktı. Direniş döneminde gerçekleşen bir olayı anlatmamız, işletilen çarkın kapsamı hakkında bir fikir verebilecektir. 1981 direniş sürecinde yaşanan bu olayın –gizlice yazılı bir şeyler götürmenin– bir benzeri 1983 yılına kadar bir daha yaşanmayacaktı...

Davanın başladığı ilk günlerde arkadaşlar kağıt parçalarına yedi-sekiz sayfalık bir yazıyı yazıyor ve imzalıyorlar. Bir arkadaş külotunda aramalarda yakalatmadan gizlice mahkemeye götürüyor. Ancak mahkeme heyetine verme fırsatını bulamıyor. Daha sonraki duruşma gününde birisi yazıyı yine külotunda götürüyor. Büyük zorluklar içinde yazılan ve mahkemeye ulaştırılan bu yazı mahkeme heyetine sunabilme olanağını yakalanıyor. Mahkeme heyeti Selim'i yerine oturtuyor ve vermek istediği savunmayı almıyor. Selim'de yazılı savunma olduğu ortaya çıkınca, salonda bulanan gardiyanlar başına üşüşüp elinden almaya çalışıyorlar. Ortaya böyle ilginç bir manzara çıkınca, heyette bulunan sivil yargıç Niyazi Erdoğan görevli askere yazılı savunmayı alıp kendisine getirmesini söylüyor. Ve alıp istemeyerek de olsa dosyaya koyuyorlar.

- ***Mahkeme heyeti başlangıçta niçin böyle davranmıyor, niçin almak istemiyor?***

- İstemiyor!.. Çünkü mahkeme olan bitenin farkında, politika ve uygulamaların doğrudan içinde!.. Mahkeme heyetleri işin içindeler! Dönemin, uygulamaların belgelenmesini, dosyalarda yer almasını istemiyorlar? İşlenen ve ortağı oldukları suçların kanıtlarını ortadan kaldırma çabasındalar. Kolordudan aldıkları talimatlar da bu yönde...

- ***"Mahkemeler işin içinde!.." diyorsun. Seni böylesine kesin yargıyla konuşturan somut olaylar mı yaşadınız?***

- Dediğimiz bazı durumlar oldu. Bunlar ne ki!.. Diyarbakır gerçekliğini siz ve bilmeyenler sadece bazı yasa ve kural ihlalleri olarak düşünebilirsiniz. Ama daha ilerde, diğer süreçlerin yanı sıra mahkeme süreci de tam açıldığında devletin bizi yok etme, bitirme politikası ve bu doğrultuda işlediği bütün suçların onun bir organı olan mahkemelerce de işlendiği açıkça görülecektir... Duruşmalarda arkadaşlar yırtınıyor, koşullarımızı anlatıyor. "Hücredeyiz, savunma yapma olanağı yok, ağır bir işkence var, açlık, susuzluk, doktorsuzluk vb. var. Savunma yapma koşullarını ortadan kaldırdılar" diyorlar. Onların yanıtlarının da; "bizi ilgilendirmez, idari bir sorundur" olduğunu söylemiştik. Ama orada hizaya getirilip getirilmediğimiz, onları çok yakından ilgilendiriyordu!.. Bu ilgilerini cezaevine gelip durumu yerinde görme, denetleme ile gösteriyorlardı. Artık suç ortaklıklarını gizleme gereği duymuyor, rollerini açık oynuyorlardı.

- Mahkeme heyeti cezaevine kadar gelip sizi denetliyor öyle mi?.. Böylesi bir olay yaşandı yani...

- Evet... Bizler daha ölüm orucundayken Ana Dava'nın mahkeme heyeti, Esat ve ekibiyle 35'e geldiler. Gelenler duruşma yargıcı Emrullah Kaya, Niyazi Erdoğan, mahkeme başkanı, diğer askeri yargıçlar, Ana Dava savcıları; Cahit Erdoğan ve Basri Özgenç'ti. Biz, ölüm orucundakiler alt katta olduğumuz için gelenleri yakından gördük. Alt katın hücrelerinin önünden geçtiler. Ayrılmadan önce Esat Oktay, cezaevinde yarattığı eserini, başarısını, kat ettiği mesafeyi, tutsakları nasıl "Kemalist" yaptığını ve hizaya getirdiğini onlara da gösterdi. 4. katta bulunan Av. Şerafettin Kaya'ya seslenerek; "Şerafettin Kaya!.. İstiklal marşının on kıtasını oku!" dedi. Şerafettin hücre parmaklıklarının önünde dikilerek o gür ve davudi sesiyle marşın on kıtasını okudu. Mahkeme heyetinin denetim töreni, İstiklal Marşı eşliğinde sona erdi!..

- Gerçekten çarpıcı bir olay. Herhalde mahkeme heyeti cezaevinden huşu içinde ayrılmıştır!..

- Zindan politikasının sac ayağından biri olan mahkeme heyeti gelip durumu gördü, gözlemledi. Gelişleri, kat edilen mesafeyi görüp sonrasında atılacak somut adımların belirlenmesine yönelikti.

- Sanırım bu anlatımlar kuşatılmışlığınızın derinliğini ve çapını iyice göstermeye yeter...

- Evet... Biz ölüm orucundayken cezaevinden sorumlu adli

müşavirle konuşup koşullar dile getirirken, müşavir bütün uygulamaların bilgileri dahilinde olduğunu, yaşananlara hiçbir itirazının bulunmadığını söylemişti. Mahkemeler de aynı tavrı sergilemiş oldular. Böylece kolordu komutanlığının emir, talimat ve eşgüdümünde bizimle ilgili bütün organ ve kurumlar bir araya getirilmiş, bütüncül bir politikanın uygulayıcıları olarak her biri kendi alanında üzerine düşen görevin gereğini yerine getirme çabasına koyulmuşlardı. Bu pratik işleyiş sıradan insanların bile görebileceği şekilde açıklık ve netliğe kavuşmuştu. Daha önce, "duruşmalara çıkarız, cezaevinde olup bitenleri teşhir eder, belgeleriz" şeklinde düşünce ve yaklaşımlarımızın ne kadar havada kaldığını, işin başında önümüze koyduğumuz o yaklaşımların, ördüğümüz duvarların çok sağlam olmadığını, bir bir yıkıldığı ve başından beri çürük olduğunu, bize bir yol düşmediğini, üzerinde yürüyebileceğimiz bir zemin yaratmadığını gösterdi. Tersine, baş aşağı gidişin basamakları oldu bu yanlış düşünceler...

- Mahkemeye savunma dilekçesi götürme gibi bir "suç" işleyen Selim'e, duruşma sonrası cezaevinde neler yapıldı?

- Yalnız Selim değil, onun da içinde bulunduğu arkadaş grubuna çok vahşi davranıldı. Yapılan işkencelerin düzeyini anlatabilmek çok zor... Yasakları çiğnemenin, bir yolunu bulup onu aşmanın cezası çok daha sert ve acımasızdı. Mevcut uygulamaların düzeyi düşünüldüğünde, bu ek ve özel cezalandırmanın ağırlığı daha iyi anlaşılır... Dilekçenin verildiği gün, daha mahkeme heyeti salondan çıkar çıkmaz arkadaşlar saldırıya uğruyor. Çığlıkları salonun hemen yanındaki dinlenme odasına geçen yargıçların kulaklarında... Arabalara alınan arkadaşlar cezaevine kadar işkence görüyor. Tabii vahşetin, "gösteri"nin büyüğü cezaevinde!.. Esat Oktay, dilekçenin içeriğini, olayı öğrenmiş, karşılama töreni hazırlamış, büyük bir öfke ve kinle mahkemeden gelecekleri bekliyor... Gardiyanlar ellerindeki cop ve kalaslarla koridorda göreve hazırlar... Arkadaşlar koridora girdiklerinde her zamankinden daha farklı ve olağanüstü havayı görüyorlar.

Zaten "ihlal"lerin karşılıksız kalmayacağını, cezaevinde kendilerini neyin beklediğini bilmiyor değiller. İsim yoklaması yapıldıktan sonra kurallara uyanları alıp koğuşlarına götürüyorlar. Esat Oktay, dilekçeyi imzalamış olan on üç arkadaşın karşısına geçip, "mahkeme kurallarına uyanlar!" diye bağırıyor ve parmağıyla karşı duvar dibine geçmelerini işaret ediyor. (Kastedilen: "kurallara uyacak mısın, uymayacak mısın?

Teslim olacak mısın, olmayacak mısın?"dır.) Manzara karşısında arkadaşlar biraz şaşırıyor... Esat bir daha bağırıyor: "Yok mu ulan!" .Onun tavrı karşısında ilk çözülen ve teslim olan Yıldırım Merkit oluyor. Gruptan ayrılıp karşı duvar dibine geçiyor. Gardiyanlar kalaslarla arkadaşlara girişiyor. Esat Oktay bir daha gürlüyor: "Kurallara başka uyan yok mu?" Altı kişi daha gruptan ayrılıp teslim oluyor. Esat Oktay, Mevlüt Çavuş'a "bunları 36'nın oraya götürün" emrini veriyor. Arkadaşları işkence ederek götürüyorlar. Kendisi de az sonra gelip; "soyunun!.." diye bağırıyor. Kimse soyunmuyor. Gardiyanlar leş kargaları gibi çullanıp arkadaşların üzerindeki giysileri parçalıyorlar. Herkes don katına kalınca; "onları da çıkarın!" diyor.

Arkadaşlar sıkıca donlarına sarılıyor, ama nafile... Gardiyanlar donları da parçalayarak çıkarıyor ve arkadaşları çırılçıplak bırakıyor. Esat Oktay, "herkesin arkasına bir gardiyan geçsin!" emrini veriyor. Ve arkadaşları tek tek gardiyanlara tanıtıyor: "Bu Akif Yılmaz... Bu Mazlum Doğan... Sinan Caynak... Selim Çürükkaya... Hamit Baldemir'dir" diyor. Sonra da yorulana kadar çıplak bedenlere vuruyor. Selim'in omzundan tutup, "bayanlar koğuşundaki Aysel neyin oluyor?" diyor. Selim de eşi olduğunu söylüyor. Esat Oktay, "bu kalsın, herkes karısını kucağına alsın, marş marş!.." diyor. Gardiyanlar önlerinde duran tutsakları kucaklayıp 36'ya doğru gidiyorlar. Selim'i de uzun bir gardiyan kucağına alıyor ve bayanlar koğuşuna doğru götürüyor. Oraya vardıklarında Esat Oktay koğuş gardiyanına, "Horoz, Aysel'i getir!" emrini veriyor. Gardiyan koşup gidiyor. Esat Oktay, Selim'e dönüp; "senden tek şey istiyorum. 'Türküm' de... Başka bir şey istemiyorum. Başka bir şey isteyen şerefsizdir. Marş, dua okumanı istemiyorum. 'Türküm' de, elbiseni vereceğim, kimse size karışmayacak..." diyor. Ve Selim'e düşünmesi için beş dakika süre tanıyor. Tabii "Türküm" demek, kurallara uymaktır, teslim olmaktır. Selim de "Türküm" diyor, teslimiyete adımını atmış oluyor. Esat Oktay keyifle parmaklarını şakırdatarak, "elbiselerini verin, Aysel'i getirmeyin..." diyor. Ayrıca Selim'e "bak Yıldırım Merkit'le konuştum, her şeyi kabul etti. Git Mazlum'la konuş, artık direnemezsiniz. Aklınızı başınıza toplayın. Devlete karşı gelinmez. Hepinizi öldürürüm. Kim bana ne diyecek, manyak mısınız siz? Seni Mazlum'un yanına götüreyim" diyor. Mazlumları da su dökülmüş kör hücreye çırılçıplak koymuşlar. Aç susuz, pis suyun içinde soğuktan tir tir titriyorlar...

- *Bu olay tam olarak ne zaman oldu? Hücrede Mazlum arkadaşın yanında kaç kişi vardı?*

- Sanırım 1981 yılının Nisan ayının yirmili günleriydi. Kör hücreye alınan, direnişi sürdüren arkadaşlar; Mazlum, Karasu, Akif ve Sinan'dı. Bu dört arkadaşımız dışında o gün Diyarbakır grubunda direnişi sürdürenlerin tümü teslim alınıyor.

- *Kurallara uymayan, başka deyişle direnen arkadaşların mahkeme dönüşlerinde karşılaştıkları uygulamaları biraz daha sistemlice ele alabilir miyiz?*

- Direnen arkadaşlara yönelme sistemli, kesintisizdi. Bu soluk aldırmaz sistemli işkenceler koridorlarda, mahkemeye giderken arabalarda, mahkeme salonlarında, mahkeme dönüşlerinde sürüp birbirini besliyordu. Özellikle, dikkatle uygulamaya çalıştıkları şey, direnenleri, direnmeyip kurallara uyanlardan ayrı tutmaktı. Koridorlarda, arabalarda, mahkeme salonlarında bu yalıtma hep korunuyor, karıştırmamaya dikkat ediyorlardı. Mahkemeye çıkan grup cezaevine geri getirildiğinde koridora diziliyor, isim yoklaması yapılıyor, ardından "kurallara uyanlar ayrılsın" komutu veriliyor, bunlar koğuşlarına götürülüyorlar. Geriye kalan direnişçilere hitaben de, "kurallara uyacak mısınız?" deniliyor ve saldırı başlıyor. Bu saldırı sonucunda teslim alınan olursa, kurallara uyanların arasına gönderiliyor. Uymayanlar da baygın, bitkin getirilip hücrelerine atılıyor. Her grubun sorgu aşaması bitene kadar –ki hemen hemen her gün mahkemeye gidiliyor–, her mahkeme dönüşü bu uygulama ve manzaralar yaşanıyor.

- *Yeri gelmişken sorayım; duruşmaların sabah saat 8-9 sularında başladığı düşünülürse, sizleri niçin gecenin bir yarısında mahkeme için hazırlıyorlar?*

- Bu, Diyarbakır'da vahşeti niçin uyguluyorlar gibi bir soru!.. Diyarbakır'ı anlatmaya sıfırdan başlamak gerek!..

- *Hayır, yani mevzuatı mı kalabalık bu işin?*

- Zulmün, vahşetin ve keyfiyetin sınırı yok... Tutsaklar üzerindeki olağanüstü kuşatılmışlık duygusunu sürekli canlı tutma ve onun ezici psikolojisini yaratma çabasının bir parçası... Ayrıca tutukluyu rahat bırakmama, uykusuz, aç, susuz bırakma, sağlıklı düşünme ortamından yoksunlaştırma vb. hedefli... Gece yarılarında koridorlara çıkarılıyoruz, isim yoklamaları yapılıyor, direnenlerle direnmeyenler ayrı taraflara

alınıyor. Ayrıca o gün farklı gruplar mahkemeye çıkıyorlarsa, gruplar birbirinden ayrıştırılıyor, yan yana diziliyor, kelepçeler vuruluyor, zincirleniyorlar ve işkence, küfür, cop sesleri, hakaret senfonisi saat 8'e, arabalara binene kadar sürüyor. Yüzlerce insan uyuma saatlerinde bu senfoni eşliğinde ayakta bekletiliyor. Gece yarısı kalkıyoruz, 9'da mahkemedeyiz, akşam geri dönüyoruz, koğuşlara dağılma işi saat 19-20'de bitiyor. Gece yarısı aynı şey yeniden başlıyor. O beş-altı saatlik sürede de vahşet tüm hızıyla sürüyor. Direnenler hücrelerinde yatırılmıyor, yani koridordaki bekleme işi bitiyor, ama bu kez de hücre faslı uyutmama, yemek vermeme vb. eşliğinde başlıyor... Kısacası zulmün mimarları bu çarkı eksiksizce işletiyorlar. Gruplar üst üste gidip geliyor... Hücreye getirilip atılıyor. İnsanlar hücrelerde baygın, bitkin ve aç. Ve yine asmalar, zincire vurmalar, dayaklar...

- *Asmalar mı? Nasıl asmalar?*

- Ayaklarından, kollarından tutukluları demirlere asıyorlar.

- *Hücrelerde çengeller falan mı var?*

- Evet, asılacak yerler var... Akın diye bildiğimiz bir onbaşı vardı. İri cüsseli, kuvvetli biriydi. Bir gün kalın bir zincirle Mazlum'la Sinan'ın olduğu hücreye daldı, zincirle vurmaya başladı. Ama müthiş vuruyor, ölümüne!.. Yine bir gece Rıza, H. H. Karakuş'tan Zazaca sigara istedi. Hücredeyiz ve sigara bulunmuyor. Zulasında birkaç sigarası olan da var. O sırada ben de uyuyordum. Gardiyanlar gelip Rıza'ya; "konuşan sen miydin?" dediler. "Yok, ben istemedim" dedi. Kayserili olduğu için Rıza'nın Kürtçe bilmediğini düşünmüş olmalılar ki, bana sordular. "Benim bir şeyden haberim yok" dedim. Asker, "Rıza Kürtçe bilmiyor, o halde konuşan sendin" dedi. Kapıyı açtılar ve beni ölümüne dövmeye başladılar. Hırsını alamadı, eline bir hortum geçirdi, üzerimdeki giysileri çıkartıp çıplak bedenime yorulana, hırsını alana kadar vurdu. Yani bir sigara isteminin bedeli bile bu denli ağırdı.

- *Acaba tepki neye gösterildi dersiniz? Bir sigara istemeye mi, yoksa sigarayı Zazaca istemeye mi? Yani tepki dile mi?*

- Dilden çok denetim ve disiplin olgusunun zedelendiğini düşünme tepkisiydi... Dil de dahil her şeyin yasaklanmasıyla karşı karşıyayız... Biz henüz o dönem direniyoruz. Teslimiyet koşullarında uygulamalar "emir-komuta"ya bindiğinde her şey daha da ağırlaşacaktı... Yaşamın bir bütün olarak kontrol edilmesi, her şeyi ile idarenin denetimine

geçmesi olayı var. Diyelim sigara yasaktır, idare vermiyor, o zaman bir kişinin sigara istemesi "ceza"landırılması gereken bir durum oluyor. Ya da sürdürdüğü direnişin kırılması yönünde kullanılabilecek bir araç haline geliyor. Her şeyin silah olarak kullanıldığından söz etmiştim. Ama kullandığı tüm silahlarla insanlar arasında, özellikle devrimciler arasında bunu tümden başarabilmesi, yardımlaşma ve dayanışmanın önüne geçebilmesi olası mıdır? Tabii ki, hayır... İnsan kendisini konuşturmanın yollarını bulacaktı. Şu örneği de vereyim: Bir gün mahkeme dönüşünde, gardiyanlardan birisi Kemal veya Rıza'ya bir sigara verdi. Ölüm orucundan yeni çıkmıştık, ayakta duramıyorduk, arabada yerde oturuyorduk. Ellerimiz arkadan kelepçeliydi...

- O zaman elleriniz arkadan mı kelepçeleniyordu?

- Evet, Diyarbakır'da eller hep arkadan kelepçelendi. 1984 sonrası da, hâlâ da sürüyor. 1987 sonunda ben Diyarbakır'dan ayrılana kadar bunu çokça gündeme getirdik, idare, "kolordunun kesin emri var, bunu değiştiremeyiz." dedi... Neyse bu iki arkadaş o sigarayı dudaktan dudağa alıp öyle içmek durumda kaldılar, hem de ağızlarını yakmadan...

- Sigaranın o an ortak içilmesi sahnesini gözlerimin önüne getiriyorum, gerçekten çok etkileyici olmalı...

- Evet etkileyici... Böylesi bölüşüm, paylaşımlar yaşandığı gibi, tersi de oldu. Örneğin direnen insanlara sigara, yiyecek gibi şeyler gönderenin yakalanması durumunda işkence görme olasılığı yüzünden, bizimle yıllarını bölüşmüş, yan yana savaşmış birçok insan sigara ve yiyecek göndermeyi göze alamadı. Bir de o dönemde –sonra da ele alacağız– idarenin gardiyanlara yaklaşım olayı var; bize ait hemen her olanak, gardiyanlara sunuluyor ve onlar daha da azdırılarak üzerimize salınıyor. Türk ordusunda görülmemiş bir durum söz konusu. Askerlere içki serbest, içki içiriliyor!

- Neden? Operasyonlarda daha canlı ve şevkli vursunlar diye mi?

- Evet... Akşamları içki veriliyor, tutukluların istihkakı tutuklulara zaten yedirilmiyor. Yasak!.. Havalandırmada, koridorlarda mangallar kuruluyor, etler pişiriliyor, içkiler içiliyor... Direnişimiz boyunca bu fasıllar devam etti. Sarhoş edilen gardiyanlar daha çok insanlıktan çıkarılıyor ve üzerimize salınıyordu. Çoğunlukla hücrelerin önündeki koridorlarda karşımızda içiyorlar, gizli saklı değil, nöbet sırasında açıktan açığa içiyorlardı.

- Karşınızda mı?

- Evet... Karşımızda! İçki içip boş şişelerini bize fırlatıyorlardı.

- Bu tür olaylarla tam olarak ne zaman, hangi tarihlerde karşılaştınız?

- 1981 direnişi kırılana kadar açıktan yapıldı. Ocak'tan Haziran'a dek sürdü bu uygulamalar. Karşımızda esrar içmeler de oldu. Esat Oktay'ın kendisi serbest bırakıyordu... Gerçi daha sonra özellikle uyuşturucu ilaçları tutukluları ispiyonlaştırmada çokça kullandılar. Bunun örneklerini ilerde vereceğiz. Ama ilk dönemlerde, özellikle içtimalarda yapılan ırkçı, şoven propaganda-ajitasyonun yanı sıra bir de bu yollarla gardiyanları kendilerine bağlayıp bize saldırttılar.

- O dönem zulmün mimarı olmaya soyunanlardan bazı isimler alsak... Esat Oktay dışında, şu anda yaşayan sorumlular var mı?

- O dönemde cezaevi müdürü Binbaşı Alaattin Bayar'dı. İç Emniyet amiri Havacı Başçavuş Mevlut Akkoyun zamanında ve Esat Oktay'ın geldiği, direnişin sürdürüldüğü dönemlerde o cezaevi müdürüydü. Bayar'dan sonra müdür olan Birol Şen, önceleri iç emniyet amiri yardımcısı iken, daha sonra iç emniyet amiri olan Ali Osman Aydın bu zulmün mimarlarından ve uygulayıcılarındandır... Yeri gelmişken A. Bayar'ın kendini zapt edemeyip, iplerini nasıl kopardığına dair bir örnek vereyim: Ölüm orucumuzun kırklı günlerinde ben, Rıza, Kemal, S. Günyeli aynı hücredeydik. Müdür A. Bayar içmiş, gece baskınına gelmiş... Yanında Esat Oktay, subaylar ve gardiyanlarla gecenin saat üçünde hücrelere geldiler. 4. katta direnen arkadaşlar, 1. katta ölüm orucunda olanlar, ortada da kurallara uyanlar var. İlk önce yukarıya çıkıp, küfür ve hakaretler yağdırdı, arkadaşlar hücrelerinden çıkarılıp dövüldü, ondan sonra da alt kata indiler.

- Sarhoşça dolaşıyorlar ve her istediklerini tam bir keyfilik içinde yapıyorlar, öyle mi?

- Sarhoş, sallanıyor, ayakta zor duruyor... Ölüm orucunda olan arkadaşların hücrelerine girmeden, kapı önlerinde küfür ve hakaret ederek bulunduğumuz hücreye kadar geldiler. Bizim orada bir tartışma çıktı. A. Bayar, "sizin kafanız çalışmıyor! Siz hiçbir şey bilmiyorsunuz!" gibisinden bir şeyler söyledi. Biz de ne yaptığımızı iyi bildiğimizi söyledik.

- Müdür size ne demişti de hoşuna gitmeyen yanıtlar aldı?

- "Kemalizmi bilmiyorsunuz. Komünistiz diyorsunuz, komünizmi

de bilmiyorsunuz..." gibi şeyler. Biz de, "komünizmi de, Kemalizm de biliyoruz. Bu yolu bilinçli seçtik ve bu yolda yürüyeceğiz" dedik. Bunu hazmedemedi. Hücre kapısını açtırdı, Rıza takatsiz düşmüş ve kapının önünde yüzüstü uzanmıştı. A. Bayar tekmesini olanca hızla Rıza'nın yüzüne savurdu. Sonra da tek tek hepimizi yumruklamaya, tekmelemeye başladı. Kemal ayakta duramıyor, yere düşüyordu. İki gardiyan onu kaldırıyor, ayakta tutuyor, Bayar da yumrukluyordu. Elinde bir fener vardı; büyükçe bir şeydi. Arka kısmıyla kafamıza, neremiz rast gelirse vuruyordu. Yarım saat kadar böyle dövüldük. Ama hırsını alamadı, yataklarımızı, elbiselerimizi almalarını emretti, aldılar... 35-40 gündür ölüm orucunda olmamıza rağmen bizleri elbisesiz, battaniyesiz, yataksız, çıplak betonda bıraktılar. Uzun süre böyle gitti... O geceki baskında yanındakiler de sarhoştu.

Eylül sonrası süreçte idarenin tutuklulara bakış açısı ve izlediği politikalar üzerine...

- İdare koğuşlar arası ilişkileri ve koğuş içi yaşamı nasıl denetliyordu, yöntemleri nelerdi?

- Direniş süresince kurallara uyan koğuşlara ağır bir yönelim yaşanmadı... Yemek duasıyla, ziyarete giderken kol uzatılmasıyla, günde bir iki marş söyletmeyle, biraz yürüyüş yaptırmayla yetinildi. Bütün doğal, sosyal, kültürel ihtiyaçların denetim altına alınması, yasaklanması, ağır işkencelerle günün yirmi dört saatinin doldurulması henüz yürürlüğe konulmamıştı. Direniş sürdüğünden, teslimiyeti çekim merkezi haline getirme çabaları vardı. İdare direnişi cezaevinde bir bütün olarak kırdıktan sonra, bu defa daha pervasızca koğuşlara yönelmeye başladı.

Yasaklar birbiri peşi sıra geliyordu. Gazeteyi kesmeden çay yasağına, yemek kısma, marş adedini, "eğitim" süresini artırma, giderek ideolojik-düşünsel değerlere yönelme, hakaret, siyasi kimliğin düşürülmesine yönelik saldırılara kadar tırmandı... Öyle bir noktaya gelindi ki, yaşam, günün yirmi dört saati idare tarafından denetlenir, belirlenir oldu.

Tutuklu sabahın erinde kalkıyor; tıraş olmak zorundadır, açlık, susuzluğa rağmen sayım düzenine geçiyor, marşa başlıyor, sayımı veriyor, sayımdan sonra öğlene kadar tekrar marş; öğleden sonra akşama kadar –tutuklular havalandırmaya çıkarılıp eğitime alınmadığı süre içinde dahi– koğuş veya marş sorumlusu denetiminde koğuş içinde yerinde sayarak askeri düzende marş söylüyorlar... İzinsiz tuvalete gidememe, oturamama, sigara içememe yaşanıyor. Kuralların ihlalinin açığa çıkması durumunda, örneğin marş söyleme sırasında, gözetleme deliğinden iki tutuklunun aralarında konuştuğunun görülmesi halinde bütün koğuş işkenceden geçiriliyor, yemek cezası veriliyor, süründürülüyor, ranza altı yapılıyor, düşürmek için özellikle koğuş sorumluları daha fazla hedefleniyor. Bütün cezaevinde koğuş sorumlularının idarece atanması ve onlara ispiyonculuğun dayatılması, koğuşta olan biten her şeyin onlardan öğrenilmek istenmesi söz konusu...

- Koğuş içi yaşam nasıl denetleniyordu? Pencerelerden, kapı mazgallarından, her anı, her dakikayı izleyebiliyorlar mıydı?

- Bu denetleme yöntemleri var... Gözetleme deliklerinden askerler nöbetleşe içeriyi gözetleyebiliyorlar. Bunun dışında uygulamaların ken-

disi, kendi içinde bir denetleme mekanizmasını getiriyor. Öyle bir ayarlanıyor ki her şey, o uygulamanın içinde kendi kendisini denetleyen bir takım faktörler taşıyor... Hücreler kısmında ise, her hücrenin koridora bakan yüzünde demir parmaklıklar vardır. Hücrelerin karşısındaki duvarda gözetleme delikleri bulunur, o deliklerden hücrelerin içi sürekli gözetleniyordu. Ayrıca hücrelerin önünde bir metre eninde bir koridor var, gardiyanlar orada sürekli geziyordu. Koğuşların kapı ve mazgallarından içerisi nöbetçilerce sürekli gözetleniyor...

- *Koğuşlarda ve hücrelerde büyük bir gözaltı yaşanıyor yani...*

- Evet... Subaylar da ayrıca nöbetçileri gözlüyor, denetliyor; zulmün nöbetçiliğinde "kaytarma var mı yok mu" anlamak istiyor. Denetleme işi yaşama yayılmış, koğuş içlerine değin uzanmış. Gizli yöntemlerinin yanında koğuşlarda tutuklulardan nöbetçiler de var. Geceleri ikişer saat arayla nöbet tutuluyor. Ayrıca ispiyoncuların olduğunu da söylemiştik. Koğuşlara ispiyoncular yerleştiriliyor, ki bazı koğuşlarda artık kendilerini saklama gereği bile duymayacak denli fütursuzlaşıyor, açıktan ispiyonculuk yapıyorlar. Koğuştakiler bunların ispiyonculuk yaptığını, bilgi verdiğini biliyor ve ister istemez bu duruma göre kendilerini ayarlamak zorunda kalıyorlar. Ayrıca gece nöbetçilerinin nöbetleri sırasında "vukuat var!" ya da "vukuat yok" diyerek gardiyanlara verdikleri raporlar var. Nöbetçilerin, kurallara aykırı davrananları bildirmeleri zorunluluğu getirilmiş. Ama genelde nöbetçilerin çoğu bunu yapmasalar da, yine de geliştirilen denetleme mekanizmasının bir faktörü olarak işaret etmek gerekiyor. Kısacası hem nöbet, hem ispiyoncuların durumu, hem gözetleme delikleri, mazgallar ve hem de askerlerin istediği saatte istediği koğuşa girip çıkmasının getirdiği avantajlar başlı başına yaşamın her yönünü denetleyebilen bir mekanizma yaratmalarını sağladı.

- *Peki sizin koğuşlar arası ilişkileriniz oluyor muydu? İdarenin yasaklamasına rağmen bir biçimde ilişki kurma yöntemleri geliştirmiş miydiniz?*

- Direnişin olduğu dönemlerde ilişki kurmanın koşulları tümüyle ortadan kaldırılmıştı. Biz hücredekiler için hele hiç yoktu. Kesinlikle dışarı çıkarılmıyorduk. Ancak mahkemeye gidiş gelişlerde diğer koğuşlarda gelenlerle aynı arabaya bindirilme gibi bir fırsat olursa onlarla bağlantı kurma olanağı doğardı. Ringlere bindiğimizde karşılaştığımız tutuklularla konuşuyor ve direnmeleri gerektiğini söylüyorduk. Bu da kısa sürede idarece fark edildi ve koğuşlardan gelenlerle aynı arabaya binmemizin

koşulları ortadan kaldırıldı. Koğuştakiler ringlerle götürülmeye devam etti, bizlerse ya kariyerle, ya da ayrı arabayla götürülmeye başladık. Yine mahkemeye giderken koridorda, salonda bekletilirken koğuştakiler ayrı tutulurdu, her koğuş ayrı ayrı diziliyordu. 35 ise her zaman ayrı bir tecritlik statüsündeydi. Yine mahkeme salonunda biz, ya en arkada oturtuluyorduk, ya da en önde. Böylece koğuşlarla ilişki kurma olanağımız kalmadı. Teslimiyetin koyu, ilerleyen sürecinde giderek hücrelerin de birbirleriyle ilişkisi yasaklandı, tüm bağlar koparılmaya çalışıldı. İdareye ve mahkemeye götürülmek için koğuştan bir tutuklu koridora çıkarıldığında, karşıdan başka bir tutuklu getiriliyorsa, birini hemen kaçırıp bir ara boşluğa koyuyor ve birbirine göstermiyorlardı. Öte yandan mimari açıdan 35-36'nın o koşullarla ve birbiriyle ilişki kurabilme olanağı yoktu, ancak yan yana, karşılıklı birbirine bakan, altlı üstlü koğuşlar açısından böyle bir olanak vardı. Ama yaşanan teslimiyetin derinliği ve böyle bir girişimin açığa çıkması halinde bedelinin ölüm olacağı korkusu var olan ilişki olanaklarını kullandırmıyordu.

- Güncel yaşamda, koğuş içi ilişkilerde insanların birbiriyle konuşamadığı, konuşmanın yasak olduğu türünden duyumlarımız var, bu doğru mu?

- Doğru!.. Ve bu genel bir uygulama. Yalnızlaştırma ve yalnızlaştırdığı oranda teslim alma; bireyleştirme ve bireyleştirdiği oranda teslimiyeti derinleştirme, içselleştirme, yalnız bir takım maddi ve düşünsel birlikleri değil, her yönüyle yalnızlaştırma, insanı kendi değerlerinden koparma, tüm insani erdemleri hiçe sayarak yalnızlaştırma boyutlu bir büyük olaydır bu... Konuşma yasağı hem bulunduğumuz bölümde, hem de bütün koğuşlar arasında ve koğuşlarda uygulanan bir yöntemdi. Koğuşların mevcudu 50, 100, 150 arasında değişiyor. Bu insanların çoğu gerek içerde, gerek Dışarıda birçok şeyi birbiriyle paylaşmış ve birbirini tanıyıp bilen insanlar. Siyasal toplumsal belli değerlere sahipler. Bulundukları koğuşlarda yaşamı paylaşıyorlar, yazgılar ortak... Onlara "birbirinizle konuşmayacaksınız, yasak!.." diyorlar. Bu ne kadar işler? İdare tırmandırdığı vahşet ortamında kısmi başarılar elde etse de, genelde konuşma yasağını dört dörtlük uygulayamadı. Çünkü nihayetinde karşısındaki insan...

- Yanında duran arkadaşıyla konuşmak için gidecek kapıdaki askerden izin mi alacak?

- Yok, öyle değil! O yasak zaten! Yani yanındaki arkadaşınla konuşacak hiçbir şeyin olamaz. Yanındaki insan, arkadaşın, senin için hiçbir anlam ifade etmiyor! O insan değil, kaya parçası, ya da bir taş! Taşla konuşulmaz!..

- Gerçekten oldu mu bu?

- Tabii!.. Yasaklar silsilesi içinde bir yöntem olarak uygulamaya konuldu. Koğuş içinde konuşmalar yasaklanmaya çalışıldı. Ama bunun ne ölçüde başarılıp başarılmadığı ayrı bir konu.

- Söylemek istediğim başarılıp başarılmadığı değil, ama böylesine insanlık dışı bir davranışın sergilenmesi... Ne demek yanındakiyle konuşmayacaksın?

- Bu sadece iş olsun diye yapılan bir uygulama değil, bütünlüklü bir politikanın parçasıydı. Bu yönelimi diğer yaptırımlarla ve yönelimlerle bağlantılı, tamamlayıcı bir öge olarak kabul etmek gerekir. Bu uygulama tutsaklara itirafçılığı dayatma sürecinde derinleştirildi. İnsanların arkadaşlarıyla bağlantı kurmamasını sağlayarak, karşılıklı moral veya bilgi alışverişini engellemek, onları yalnızlaştırmak, yalnızlık çukurunda bütün ümitlerini kırmak ve böylece düşürme politikasının bir parçasıydı bu.

Konuşma yasağının özünde yatan mantığı iyi kavramak gerekiyor. Bu Diyarbakır'da sömürgeciliğin önüne koyduğu hedefe varma mantığının doğal bir sonucudur. Dönemin temel hedefi, temel politikası bitirmek, ihanet ettirmekti. Bunun yaşam bulması sıradan yasak ve kısıtlamalarla gerçekleşemez. Bu temel politikanın hedefi olan kişinin üzerinde yoğunlaştırılmış özel bir uygulama ve kuşatma bütününün devreye sokulması gerekir. Şimdi düşmanın temel politikalarının hedefi olan ve tüm baskıcı uygulamaları yoğun şekilde yaşayan bir tutukluyu düşünelim; eğer idare onu düşürecekse her şeyden önce mutlaka kendi başına, yapayalnız bırakması gerektiğini biliyor ve ona göre davranıyor. Tedbirlerini alıyor, sıkıca yaşama geçiriyor, uygulama ve kuşatmasında küçük bir boşluğa yer bırakmıyor. İnsanların birbiriyle konuşabileceği ortamı yaratırsanız, doğaldır ki karşılıklı etkileşim içine girecek, birbirine moral verecek, destek olacak, yol gösterecekler. Olumsuz durumlara düşme ihtimali olanlar ayakta kalanlarca korunacak, onun düşürülmesi engellenmek istenecektir.

İşte konuşma yasağının özü bunu ortadan kaldırmaktır. Yasağı uygulayanlar sadist duygularını tatmin etmek için, keyif olsun diye böyle

davranmıyorlar. Belirlenen politikaların yaşama geçirilmesi için araç olarak kullanılan bir uygulamadır bu. İnsani açıdan bakıldığında konuşma yasağının konulacak bir yeri, hiçbir mantığı yok. Ötesi zaten böyle bir yasağı binlerce insanın yaşadığı daracık bir yerde uygulayabilmenin olanağı da yok. Ama politika bunu gerektiriyor. Tamamen başarılamasa bile, başarıldığı oranda bu politikanın yerleştirilmesine çalışıldı.

- Ama bir de zorunlu ilişkiler var; yemek yerken, tuvalete giderken, lavaboda el yıkarken, aynaya bakarken insanlar şu veya bu nedenden dolayı birbiriyle konuşabilir. Tümden konuşmama... Bu bana çok tuhaf geliyor.

- Bizde 1981 Eylül'ünden sonra konuşma yasaklandı. "Ses gelmeyecek, çıt çıkmayacak!" dediler. Ve her bakımdan denetleme olanağına sahiptiler. Yasağın kapsamı o kadar genişti ki, öksürmek bile yasaktı! Havalar soğumuştu, zayıf düşmüştük. Veremliler artmıştı. Doğal olarak da öksürmeler çok olacaktı. Öksürme de yasaklanınca gardiyanlar bu defa "öksürenler avına" çıkmaya başladılar. Öksürenleri cezalandırıyor, işkence ediyorlardı. Ancak öksürmeler öylesine çoktu ki, gardiyanlar cezalandırmaya yetişemez, yorulur oldular. Sonunda kendilerince soruna "pratik bir çözüm yolu" buldular. "Öksüren hücresinin demir parmaklığına kafasını vursun? Kendi kendini cezalandırsın!" emri verildi. Ve uygulamaya sokuldu.

- Öksürmeyi bile yasaklayan bu alçak mantığı teşhir edebilmek için trajikomik olaylardan bir örnek verseniz...

- Uyguladıkları vahşetten ötürü ciğerleri çürüyen veremli tutsakların öksürmelerinin aramızda bir haberleşme aracı olduğunu öne sürdüler!.. Öksüren arkadaşın yakasına yapışıp, "niye öksürdün? Kime ne mesaj verdin?" diyorlardı. "Hasta olduğum için öksürdüm" denmesi hiçbir şeyi çözmüyordu. Gel de niye öksürdüğünü ispatla!

- Konuşma yasağının hücreler kısmındaki uygulama çabalarını biraz daha anlatır mısın?

- Gardiyanlar sık sık "çıt çıkmasın!.." emrini yinelerdi. Bir fısıltı işittiklerinde cezalandırma hemen peşinden geliyordu. O an uygun gördükleri "ceza"larla, "suç işleyenleri", bazen salt konuşanı, bazen o hücredekileri, bazen de herkesi birden cezalandırırlardı. Bir fısıltı, bir ses duyduklarında "koğuş, niye ses çıkıyor? Dayak düzeni al!" diyerek bütün hücreleri işkenceden geçirirlerdi. Ardından, "bu öğün –ya da

bugün– size yemek yasak" gibi ek cezalar verilirdi. Bazen de eğer konuşanlar "suçüstü" yakalanmışsa işkencelerden geçirilirdi, ya da onların hücresindekilerin hepsi hedeflenirdi. Gardiyanlar sık sık gizlice hücre önlerinde gezerek sessiz, fısıltıyla, gizlice konuşanı yakalamaya çalışırdı.

Örneğin; sabah kahvaltısı sırasında, marş söyleme işi başlamadan önce, o sessizlikte birkaç gün üstüste yapılan böyle gizli dinlemelerde 2. kat 8. hücre yakayı ele verdi! Burada Mehdi Zana, Zülfikar Tak, S. Günyeli'nin de bulunduğu beş kişi kalıyordu. Aralarında fısıltıyla konuşurlarken gizlice dinleyen gardiyanca "suçüstü" yapıldı(!) Konuşma yasağı katlar arası, hücrelerarası değil, hücre içlerine kadar uzanıp bir arada kalan insanların yanındakiyle konuşmaması noktasına kadar vardırılmıştı. Tabii sorun sadece konuşma yasağıyla sınırlı değildi.

Konuşma yasağının gölgesinde hazırlanan hain bir komplo: "Hayri Durmuş itirafçı oldu!..."

- 200 kişinin bulunduğu bir koğuşta, günün yirmi dört saatinde insanların tek kelime konuşmamasını sağlamaya çalışmak, devletin, dolayısıyla temsil ettiği sınıfın kendinden, ideolojisinden, ideolojisinin güçsüzlüğünden ne kadar çok çekindiğini göstermez mi? Karşınızda Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde adeta fısıltıdan bile ürken bir devlet var!..

- Her şeyden önce şunu anlamak gerek: Onların önüne koyduğu hedef; siyasi imha, ulusal imha, insani imha... İnsancıl olan her şey hedeflenmiş! İnsana ait bütün değerler ezilip geçildikten sonra, sık sık sözünü ettiğin bu insani ilişkilerin de ezilip geçilmesi son derece doğal bir sonuç değil mi? Devlet Diyarbakır Zindanı'nda; Kürt, Kürtlük, Kürdistan, PKK ve sosyalizmle ilgili insanca dayanışmayı, her şeyi bitirme, imha etme çabası içine gireceğini açıkça ilan etmiş...

Siyasi olarak imha, ama bunun için gerekirse fiziki olarak da imha etmeyi hedeflemiş... Bizde şu durum vardı: Teslim olmuşuz, işkence de var, "eğitim" de, ama mahkemeye gidip geliyoruz, hücrelerarası yüksek sesle konuşuyoruz, haber veriyoruz, cezaevinde olan biten hemen her şey, bizi ilgilendiren gelişmeler hakkında birbirimize bilgi aktarıyoruz, kim savunma yapmış, mahkemedeki tavrı nasıl olmuş, birbirimize sormamız, yardımcı olmamız gereken her şey hakkında, hangi arkadaşın nasıl davranması gerektiğine kadar ilgiliyiz. Aramızda konuşuyoruz. Bunlar o dayağa ve işkenceye rağmen bizim açımızdan 35'te ortamı son derece canlı kılan ögeler oldu...

Siyasi ortam çok canlı, hep böyle şeyler konuşuluyor, tartışılıyor. İdare bunu nasıl kabul edecek? Önüne ihaneti koymuş, ihanet için oyun oynayacak, komplo hazırlayacak, üçkağıt yapacak, hileli davranacak. Bunun için vahşeti, kuşatılmışlığı daha üst boyutlara çıkaracak. Çünkü mevcut işkence ve kuşatılmışlık düzeyi aramızdaki canlı ilişkileri ortadan kaldırmaya yetmiyor...

- "Hileli davranma, üçkağıt, komplo" dedin. Bunlar tam olarak ne anlama geliyor? Komplolar da mı var?

- Diyarbakır'da idarenin bu konudaki uygulamalarında sınır yok... İtiraflar konusunu işlediğimizde çok örneklerle karşılaşacağız. Kuşatılmışlık

muazzam ölçülere vardırılmış, vahşet dizginlerinden boşalmış ve ihanetin üzerinde yükseleceği zemin güçlü biçimde yaratılmıştı. 35'de de konuşma yasağının uygulanmasında büyük mesafe kat edilmişti. Katlar, hücreler arası konuşma artık olanaksız bir duruma getirilmişti. Konuşmanın bedeli korkunçtu. Bu yoğun kuşatılmışlığın yaşandığı 1982'nin Nisan veya Mayıs ayında 4. kat 9. hücrede bulunan Hayri'yi hücresinden alıp götürdüler. Kendisine "savunma yazmak istiyordun gel yaz" diyorlar. 36'nın 2. katında bir hücreye koyup, kağıt kalem veriyorlar. Yazılı savunma bizim arayıp da bulamadığımız bir şey. Hayri kağıt kalemi alıp yazmaya başlıyor...

Onun götürülmesinden sonra, 35'in hücreleri alışılmadık biçimde açılmaya, hemen hemen her hücreden bir tutsak götürülüp birkaç dakika sonra getirilip yerine konulmaya başlandı. Ne olduğunu ancak beni de götürmelerinden sonra anladım. 36'daki hücrelerin karşısındaki duvara götürüp mazgal deliklerinden baktırınca durum açıklığa kavuştu. "Bak, Hayri itiraf yazıyor. Hepinizi yakacak, her şeyi biliyor, siz de yazın, kendinizi kurtarın vb." dediler. Aynı şeyleri oraya götürüp Hayri'yi gösterdikleri tüm arkadaşlara söylemişler. Her hücreden birini götürmelerinin nedeni ise onun yanındaki insanlara gördüklerini anlatması içindi. Böylece idare herkese duyurulmasını sağlamış olacak... Akşam, Esat elinde birkaç sayfalık bir yazıyla 35'e damladı. Yüksek sesle, "bu Hayri'nin yazdığı itiraftır" dedi. Sesi gür olan İsmail Hakkı Oruç'a verdi ve "al, zamanım yok. Burasını oku, duysunlar" dedi. "Oku" dediği yer, Hayri'nin ismiyle, mahkeme başkanlığına yazdığı dilekçenin başlığıydı! Esat o gece Hayri'yi 35'e getirmedi...

- ***Bir başkası değil de niçin Hayri arkadaş?***

- Hayri'nin konumunu düşman iyi biliyordu. Kitlemiz, militan yapımız üzerinde büyük bir saygınlığı, yanımızda özel bir yeri vardı. Mazlum, Kemal, Hayri büyük kişilik ve önder nitelikleriyle Diyarbakır'da düşmanın her zaman en büyük hedefiydi. Hayri'nin mahkemelerdeki tutumu ve konumu da dikkatlerin üzerinde toplanmasını getirdi. PKK kitlesini en fazla Hayriler etkileme durumunda olduğu için, düşman bu komplolara onların şahsında başvurdu. Bu arkadaşlar dışında kalanların kitleyi fazla etkilemeyeceğinden hareketle bu komploda Hayri seçildi. İdare kısa bir süre de olsa, oyunu açığa çıkana kadar kitleyi ne kadar olumsuz etkileme yoluna giderse, bu yolla birilerini etkilese bile onun

açısından kar olacaktı... Ayrıca böyle yöntemlere başvurmayla genelde bir tedirginlik yaratma, olumsuzlaştırılan ortamı daha da derinleştirme, güvensizliği daha da yaymak, "her türlü yola başvururum" mesajını vermek istiyordu. İdare büyük oynuyordu, büyük kişilikleri de özellikle hedefliyordu.

- İdarenin komplosu kitle üzerinde nasıl yankılandı? Sizleri nasıl etkiledi?

- Biraz derin düşünülüp ele alındığında, olayın hiç de basit olmadığı görülür. İnsanların birbirlerinden hemen hiç haber alamadığı o koşullarda, mahkemeye gittiğinde eski dava arkadaşlarından bazılarının hain olarak karşına çıkmış olduğunu görüyorsun. İdarenin itirafçı yaratma politikasında belli bir mesafe aldığı, kimin ne olduğunun ya da ne olacağının bilinmediği, emin olunamadığı, kara bulutların üzerimizde dolaştığı bu büyük kuşatılmışlık ortamında, böyle bir komplo tabii ki insanları –az veya çok– etkileyecekti. Hayri'nin böyle bir şey yapacağına inanılmasa bile, düşmanın işi Hayri'ye el uzatmaya kadar vardırıp komplolar tezgahladığını görmek başlı başına ürkütücü bir şeydi. Ve doğal ki olumsuz etki ve ruh halini yaratmaya yeterdi.

Nitekim üzerimizdeki etkisi bu yönüyle büyük oldu. Belki o gün bazı arkadaşların kafasına Hayri için "acaba, doğru olabilir mi?" sorusunun çengeli takılmıştır. Ancak Hayri'nin böyle bir şey yapabileceğine inandığını, kuşkusu olduğunu söyleyen hiçbir arkadaşımız yoktu. Durumu hemen kavrayan ve oynanan oyunu fark eden bazılarımız; "inanmayın, yalandır. Bu bir oyundur... Ayrıca kalıcı olan kurumlardır, partimizdir. Düşmanın dediği doğru olsa bile, PKK demek Hayri demek değildir. Kürdistan'da davanın, partinin büyüklüğünü omuzlayıp yürütecek çok Hayrileri halkımız bağrından çıkaracaktır..." mesajını ileterek olumsuz havayı dağıtıp etkisiz kılmaya çalıştık. Hücreler ve katlar arasında yüksek sesle konuşup duyurma olanağı olmasa da, bütün hücrelere yemek dağıtan arkadaşlar aracılığıyla ve değişik yöntemlerle, yollarla mesajları ulaştırdık.

- Komplonun açığa çıkması, hücrelerdeki herkesin bunu anlaması nasıl oldu?

- Hayri hücresinden alınıp götürülmesinden bir gün sonra, akşamleyin geri getirildi. Onun geri getirilişi bile komplonun açığa çıkmasına yetiyordu. Esat Oktay en kısa zamanda Hayri'nin de, 35'dekilerin de oynanan oyunu öğreneceğini bilmez değildi... Olay doğru olsa, neden geri

getirsin ki... Hayri'nin bulunduğu 9. hücreye en yakın olan 7. hücrede kalıyordum. Onun gidişinden sonra idarenin yaptıklarını kendisine yazdığım bir notla ulaştırıp bilgilendirdim. Gerek savunma yazma süresi içinde, gerekse 36'dan geri getirilişine kadar olan bitenlerden hiç haberi olmamıştı... Hayri'nin hücresine konulmasından hemen sonra durum 35'te net olarak anlaşıldı. (Hayri'nin 36'da tutulduğu o gece, 1981 Haziran'ından şehit olduğu günlere kadar geçen süre içinde bizlerden ayrı kaldığı ilk ve son geceydi.)

- Eğer konuşma yasağı böylesine derinleştirilmiş olmasaydı, idare bu komploya böylesine kolay başvuramazdı değil mi?

- Tabii ki başvuramazdı. Bunun için yalıtılmışlık, iletişimsizlik özellikle gereklidir. Hayri hücresinden alınıp götürülürken, "savunma hazırlamak için" götürüldüğünü söyleyebilse, daha ilk adımda bu oyun bozulurdu. Ya da bizler mazgal deliğinden bakarken bağırıp haberdar edebilsek, hücrede arkadaşlar birbirleriyle konuşabilse oyun yine açığa çıkar, herhangi bir olumsuz etkilenmenin lafı bile olmazdı. İşte bu kuşatılmışlık, idarenin planlarını ve amaçlarını gerçekleştirmek için önemli bir silahtı. Koğuşlardan adam alınıyor, bir süre geri getirilmiyor, ya da gelip "filan kişi itiraf yaptı, aleyhinde ifade verdi vb." diyorlar, dayatmalarda bulunuyorlar. Eğer bu iletişimsizlik, yasaklar olmasa, bir anlık da olsa kafa karışıklığı, moral bozukluğu gibi şeyler yaşanmazdı.

- İnsan olmanın en önemli edimlerinden biri olan "konuşmanın yasaklanması, hücre içlerine kadar ulaşıp yan yana yaşayan insanların ağızlarına kilit vurulmak istenmesi karşısında neler hissederdiniz?

- Tanımsız duygular içindesin. Çok ağır bir duygu... Konuşma insan olmanın fiili bir durumudur. İnsanı var eden temel özellikler olur ve onlar olmayınca özünde varlığının da pek bir anlamı olmaz. Seni sen yapan, insanlaştıran şeylerden uzaklaştırılmak isteniyorsun. Konuşma olayı gibi insan olmanın en doğal bir edimi elinden alınıyor. Burada duygular o kadar yoğun ki sözcüklerle ifade edemezsin, sözcükler çok yetersiz kalır. Bulunduğun yerde onlarca hücre var, her hücrede birkaç arkadaşın yaşıyor, ama yanındakiler de dahil onlarla konuşman yasak! Konuşmaya kalkıştığında, yasağı çiğnediğinde ölümcül işkenceler ve arkası gelmeyen yasaklar başlıyor. Ya insan olmanın temel öğelerinden vazgeçeceksin, ya da ölüm dahil amansız işkencelere göğüs gereceksin.

Ayrıca amaç salt konuşmayı yasaklama değil. İnsan olmanı bütün

olarak bitirmede yararlandığı araçlardan biri olarak kullanıyor. İşkence, ölüm, vahşetle, konuşma yasağı karşı karşıya duruyor. Sana, bu ikisi dışında bir tercih yapma hakkı kalmıyor. Konuşamazsan insan olmanın temel öğelerinden birini yitireceksin, tersini tercih edersen kendini cehennemi bir ortama atacaksın. Şu söylenebilir: "Böylesine temel bir insani öğeyi elden çıkarmamak için yasak çiğnenmelidir." Çiğnenmiyor değil, ama ortaya atılıp "uymayı reddediyorum" demek hiç de o kadar kolay değil. Bunun için, "hiçbir kuralınıza uymuyorum, reddediyorum" diyebilmek gerekir. Zira dayatılan, uygulanan, kaybedilen salt konuşma hakkı değil ki! Sorun, bu yasağı birkaç defalığına işkenceyi, diğer doğal ihtiyaçların kısıtlanmasını göze alarak ihlal etmek de değil. Yaşamın bütününün kural ve yasaklarla örülmesi, her ihlalin, her yasağın, her doğal ihtiyaç kısıtlamasının sarmal biçimde birbirini besleyerek gelişmesi söz konusudur. Özcesi insanlığı yitirip yitirmeme noktasındasın.

- Gerçekten tam bir faşist çember... Bu faşist çemberi kırmanın, insani bir edim olan konuşma tavrını sonuna kadar kullanmaktan başka bir yolu da yoktur galiba...

- Haliyle... Biz, bir de devrimci insanlarız. Ve bizde esas olan bölüşmedir, yaşamı bölüşmedir; maddi manevi kuşandığımız tüm zenginlikleri bölüşmedir. Doğal ki, yaşamımızın en büyük zenginliklerinden biri olan sözü de bölüşeceğiz. Yanımızda bulunanlar sıradan insanlar değil, dava arkadaşlarımız, her şeyi bölüştüğümüz, yaşamı, ölümü bir bütün olarak bölüştüğümüz insanlar... En güzel bir yaşamın; yeni ve soylu bir yaşamın savaşçısı olan, onun özleminde, düşü peşinde koşan insanlarız. Ve böyle deli dolu, belalı bir dönemden geçiliyor. Bu soylu yaşam idealini zindan koşullarında bölüşen savaşçıların birbirine destek olmaması, duygularını, özlemlerini, acılarını, kederlerini, sevinçlerini bölüşememesi... Bu sanırım insan olmasını bilen biri için dolu dolu yaşayacağı en ağır, en yoğun duygudur... Bölüşemiyorsun, bunun sorumluluğu altında eziliyorsun. Düşün ki, yanındaki insanlar dava arkadaşlarındır, beraber ölümlere gitmişsiniz ve yarın yine birlikte ölümlere gideceksiniz, ama konuşamıyorsunuz...

- Öyle anlaşılıyor ki, Diyarbakır Zindanı'nda seni etkileyen, yaşamında ve yüreğinde derin izler bırakan yasaklardan biri; konuşma yasağı... O günlerde ruh halini, duygu ve düşüncelerinde yaşadığın fırtınaları biraz daha anlatır mısın?

- Büyük amaçlar ve ideallerle yola çıkmış, davası büyük olan insanların aynı ortamda bulunması, ama dönemin ya da tarihsel anlamda çok ağır bir dönemin gergefinde işlendiği, amansız sınavından geçildiği ve yan yana olunduğu böylesi bir zeminde, yaşadıklarını, sözcüklerini birbirleriyle bölüşememe, birbirlerine katkıda bulunamama, bunun yarattığı eksiklikler insanda son derece derin izler bırakır, ruhsal dünyasında, kasırgalar, tufanlar yaratır...

- Seçtiğim "fırtınalar" sözcüğü zayıf kaldı!

- Kasırgalar ve tufanlar yetiyor mu? Onlar da eksik kalır. Dava arkadaşlarınla yan yanasın, her şeyini bölüşmüşsün, aynı duyguları taşıyorsun, aynı düşüncedesin, ama konuşamıyorsun, yan yana olamıyorsun, bölüşemiyorsun. İçinde bulunulan o kötü durumda birbirine akarak, iç içe geçerek duyguda, düşüncede hissetmek ayrı bir olay, bir de bunu beraber yaşamak, tadına varmak, açığa çıkarmak daha ayrı bir olay... Yaşamım boyunca hiçbir şeyi arzulamadığım, büyük bir istekle, ihtirasla arzulamadığım, ama orada bir yerde akıl ve mantığın sınırlarını zorlayarak arzuladığım, uğruna binlerce defa ölümü isteyebilecek, göze alabilecek kadar arzuladığım tek şey şuydu: Orada, o ortamda bir arkadaşımla oturup bir sigara, bir bardak çay içmek... Yani beş on dakikalığına bir sohbet dünyada her şeyimi verebileceğim ve dünyaya değişebileceğim bir istek olarak öne çıkabiliyordu.

- Faşizm dönemleri yaşam biçimleri arasındaki sınırları böylesine korkunç bir şekilde derinleştirip uçurumlaştırabiliyor... Oysa "dünyayı değişirim" dediğin bir sohbet dışarıdaki insan için ne kadar sıradan ve önemsiz bir istek olarak görülür, değil mi?

- Böyle doğal, sıradan bir isteğin bu denli kavurucu bir arzuya dönüşebileceği aklına bile gelmez! Çünkü, yokluğunu fazla yaşamadığından, etinde kemiğinde hissedecek denli arzulamaz... Burada arzulanan o büyük şey ortamdır, aranan insandır. Ama nasıl bir insan?... Yoldaşın... Dava arkadaşlığının, yoldaşlığın değeri daha çok zor tarihsel dönemlerde ortaya çıkar. Güçlü insanların değerinin en fazla anlaşıldığı, en fazla ihtiyaç duyulduğu anların böyle dönemler olduğunu daha iyi kavrıyorsun.

Zafere ahdetmiş gözyaşları...

- Konuşma isteğini bastıramadın, yanındaki arkadaşınla konuşmaya başladın ve bu gardiyanlarca görüldü. Konuştuğun insanı ölümcül işkencelerden geçirdiler... İşte tam bu anda neler hissederdin?

- Bu yüzden yaşadıklarımıza ek olarak çokça işkencelerle karşılaştık. Çünkü hücreler büyük bir denetim ve gözetim altındaydı. Konuşanlar sık sık yakalanıyordu. Elimizden geldikçe konuşma yasağını kırmaya çalışıyorduk. Bu yüzden koğuş düzeyinde cezalandırıldığımız pek çok an vardı. Fiziki işkencenin yanında aç bırakma, sürekli ayakta tutma gibi cezalar veriliyordu. Birey olarak işkenceyi göze alsan bile, konuştuğun arkadaşının, hücrenin tüm koğuşun işkenceden geçirilmesine "neden" olmuşsan bunun rahatsızlığını duyuyorsun. Bu kadar zulmün üstüne bir parça da senin "suçunu" bahane etmelerine gönlün razı olmuyor, eziklik duyuyorsun ve ister istemez kendini sınırlamak zorunda kalıyorsun. Ama konuşmayınca da yine büyük bir rahatsızlık duyuyorsun. Sıradan bir konuşma bile büyük değerdedir. Ölüm sessizliğini yırtmak, düşmanın yasağını delmek bile, tek başına moral ve coşku öğesidir. Her şey o kadar iç içe geçmiş ki, duyguların yoğunluğu da o boyuttadır.

- Konuşma yasağından yola çıktık, ama bütün bu kurallar, yasaklar düşünüldüğünde şu soruyu sormak istiyorum: Önder arkadaşlar açısından şöyle özgül bir durum yok mu? Yaşanan her şeyin en küçük noktasına, ayrıntısına kadar farkında, olayların zulmün, işkencenin özünde yatan gerçeği görüyor. Ve gerçeği bu şekilde bütüncül bir algılayış tarzı, onları bu cehennem cenderesinde insanlara yapılanların ağırlığı karşısında daha çok acı çeken, daha çok üzülen, daha derinden etkilenen insanlar haline getirmiyor mu?

- Nasıl anlatmalı, nasıl dile getirmeli... O büyük beyin ve yüreklerin ruhsal dünyalarında patlayan volkanları, an be an yaşadıkları o büyük duygusal depremleri anlatmamanın acizliği var. O arkadaşların o günlerde yaşadıklarını, hallerini hatırladıkça yüreğim göğsümü parçalayıp dışarı fırlamak, bedenimi terk etmek istiyor. Bunu tam olarak verebilecek durumda değilsem de, kısaca değineyim: Üzerinde titrediğin, kazanmak, yeni yaşama, yeni dünyaya kazanmak; onu yüceltmek, insanlık kavgasında yürütmek, beraber yürüme, onlarla beraber yücelme kavgası verdiğin, halkın temiz, seçkin evlatlarını devrimcileştirmek için, parti ve

birey olarak yıllarını veriyorsun, yaşamını ortaya koyuyorsun, örnek olmaya, onlar için bir çekim merkezi haline gelmeye çalışıyorsun ve bu bağlamda emekler boşa gitmiyor, binlerce insan saflarımıza geliyor. Bu değerli insanları gözünün önünde, üzerinde titrediğin, laf söylemeye, kırmaya, incitmeye kıyamadığın o gencecik insanların akşama kadar, sabahlara kadar inlemesini, haykırışını, işkencedeki çığlığını, iniltisini, açlığını görüyorsun, duyuyorsun, yaşıyorsun... O vahşetin tanıklığında yaşamak, insanın kendine yapılan işkenceyi yaşamasından bin kat daha ağır, tahripkar bir duygu, bir etki bırakıyor... Açıkça belirtmek gerekir ki, bu, hepimizde bir yürek yarasıydı, ama önderlerimizde daha büyük bir yürek yarasıydı. Özellikle Hayri'yi –ki arkadaşlara büyük bir sevgisi, bağlılığı bulunuyordu, bunu davranışlarıyla, varlığıyla hissettiren bir yapısı vardı– her şeyden fazla bu durum kahretti... Arkadaşların böyle bir cehenneme düşmesi, kendilerinin de aynı şeyleri yaşaması, her şeyin gözlerinin önünde olup bitmesi onların yaşamları boyunca görebilecekleri en büyük acı ve hüzündü.

- Belki psikolojik yönü ağır bir soru olacak, yanıtlayıp yanıtlamamakta serbestsin... Geçmişte hareketin en ön kadroları diye isimlendirilen arkadaşların, önderlerin cezaevinde sıradan herhangi bir unsurun gördüğü muamelelerle benzer muamele görmesi, yaptırımlar uyması, kabul etmesi kitlede önder arkadaşlara karşı, "işte benimle eşit bir pozisyonda yakaladığım bir noktadır bu!" gibi bir değer yıkımı yaşanmasına neden oldu mu, acaba böylesi bir gözleminiz var mıydı?

- Temelde hayır... O konuda da bizde tam tersinin olduğunu söyleyebilirim. Ama devrimci değerleri almamış, süreç içinde biçimsel de olsa aldığı olumlu öğeleri terk edip bencil, bireyci, burjuva, küçük burjuva kişilik yapısının kendisini konuşturduğu, egemen kılındığı, olumlu öğelerinin bastırıldığı soysuzlaşmış, kendini kaptıranlar hariç, genelde kitlemizde önder arkadaşlara karşı muazzam bir sevgi ve bağlılık vardı. Aynı koşullarda onlara gelecek işkence ve hakaretin bin kat fazlasının kendilerine gelmesini tercih ettiler.

Dayağa dayanamayan, zaafı olan –ki işkenceye, acıya alışılmaz ve Diyarbakır'da zulmün sınırı da yok– arkadaşlar dahi, önderlerimize bilgi vermek, ulaşmak, bağlılığını ve sevgisini hissettirmek için işkence görmeyi rahatlıkla göze alıyordu. Onların kendilerine tebessüm ettiklerini görmeleri, ya da bir selam vermelerini kendileri için en büyük ödül

sayıyorlardı. Yine yasakları gerektiğinde çiğneme, mahkemeye gidiş gelişlerde tek bir defa işaretleşebilme, koridora ziyarete çıktığında bir yerde, birçok arkadaşın, "ben hâlâ sizinleyim beni sizden bilin, bize güvenin" şeklinde davranışlarla mesaj vermelerine de sıkça rastlanılırdı. İdarenin zaman zaman önder arkadaşları küçük düşürücü davranışlarda bulunması kitlemiz üzerinde kendisine yapılandan daha fazla yıkıcı etkiye neden oldu.

- Küçük burjuva değer yargıları, çıplak zorla donatılan belirsizlik ortamında şaha kalkabildiği için, geçmişte kendisinin önderi olan insanın kendisi gibi sopa yediğini, el açtığını, yerlerde süründüğünü vb. gördüğü zaman ister istemez bir değer yıkımı yaşanıyor... Bu, çeşitli cezaevlerinde çeşitli boyutlarda görülen, tanık olunan bir durum ve o değer yıkımının bir sonucunda "işte bu adam da benim gibi sopa yiyor, el açıyor!.. Hani bunun önderlik vasfı? Hani bizi bu zor durumlardan kurtaracak adam? Oysa önderlerimiz en zor koşulların insanlarıdır, diyorduk..." yollu yaklaşımlarla bir güvensizlik ortamına neden olabiliyor... Bu anlamda sormuştum...

- O dediğin türe uygun bazı tipler var, ama bizde önder arkadaşların kişilikleri o kadar güçlü, o kadar belirgindir ki, kitlemiz üzerinde muazzam etkinliği ve saygınlığı zedeleyemedi. Yenilgiden sonraki süreçte de, kurallara uyulmasına rağmen, önderlerimizin partiyi en iyi biçimde şahıslarında temsil edebilme çabası, mahkemeleri ve savunmaları yönlendirme, en açık, en olumlu tavrı gösterebilme, idare ile olan zorunlu ilişkilerde, konuşmalarında saygın kişiliklerini öne çıkarma, değerlere ters düşmeyi kesinlikle reddetme, tüm bu konularda örnek olmaları yaşanıyordu... Kitlemizde istisna olan, tam anlamıyla düşkünleşmiş tipler dışında, önderlerimizin bu durumuna sevinme, değerlerin erozyona uğraması yerine bir yerde yüreklerinin kan ağlaması, içlerinin dağlanması durumu yaşanıyordu. Ki sıradan, kaçakçılıktan ve basit nedenlerden içeri düşmüş, Dışarıda bizimle sadece bir merhabası olan insanların önder arkadaşlarımızı mahkemelerde o hallerde görünce, "ağlıyorduk, içimiz kan ağlıyordu" demeleri vardır.

- Zaten bu bir hüzün durumu olsa gerek...

- Elbette, genelde acı veren bir durum... Fakat her arkadaşımız, kitlemizden olan her kişi bu acıyı daha çok önder arkadaşların maruz kaldığı baskı ve işkencelerde yaşıyorlardı. Çünkü önderlerimiz, partimizi, özgür geleceğimizi en iyi temsil eden, en iyi konuşturan insanlardı...

Dolayısıyla onlara yapılan her hakaret, her alçaltıcı davranış, onların şahsında tüm parti ve halk değerlerimize yapılıyor. Ve böyle biliniyor böyle kavranıyordu. Öyleydi de; bütün insanlarımız buna inanıyordu. Bu nedenle kitlemizin önderlerimize olan bağlılıkları, sevgileri ve saygıları müthişti. "Biz o koşullarda kurallara uymayı, yenilmeyi, teslim olmayı ruhen, düşünce olarak hiç sindiremedik" dedik... Şöyle bir örnek vereyim: Yenilgimizden sonraki ilk bayramda, Esat geldi bütün hücre kapılarını açtırdı, tutsakların alt koridorda bayramlaşmasına izin verdi. Güya kendince bir jest yapmıştı. Bütün arkadaşlar, alt kattaki koridorda bir araya geldik. İşte o manzara unutulmaz... Hiç unutamadık. Hiç unutmadım, yaşamım boyunca da unutabileceğimi sanmıyorum. Arkadaşlarla kucaklaştığımızda hepimiz ağlıyorduk... Ama gözyaşlarımızı düşmanın görmesini engellemek için başlarımızı öne eğiyorduk. Bu, yenilgi almış bir ordunun onu hazmedemeyen, kendine yediremeyen bir görünümü, içler parçalayıcı bir anıydı.

- Doğrusu o bayramlaşma sahnesine tanık olmak isterdim... Orada gözlerden süzülen her damla gözyaşının belli bir anlamı, bir geleceği temsil ettiğini düşünüyorum... Hazmedilemeyen bir yenilginin yengiye dönüşmeye ahdettiğine işaret oluyor o gözyaşları... Böyle dersem fazla mı duygusal davranmış olurum?

- Duygusal, ama gerçeği tanımlıyor... Bir yenilgi döneminin beraberinde getirmiş olduğu bozgun, o bozgunlarda bireyselliğin öne çıkması, güvenin kırılması olayı ister istemez gelişiyor... Bu bir ruh halidir; psikolojik bir durum, ancak bizde bunun yaygın olarak gelişmemesinin, yerleşik bir hal almamasının nedenleri var ve o nedenler, PKK'nin kendisi, kendi varlığı, örgütlenme anlayışıdır. İkincisi ise; cezaevinde ve mahkemelerde o yenilgi döneminde önder durumda olan arkadaşların konumları ve tavırlarıdır. Mahkemelerdeki savunmalar, önder durumdaki arkadaşların PKK'yi savunmaları başlı başına bir örnek tavırdır. Direnişi simgeleyen de bir yönüyle budur. Yine peş peşe önder arkadaşların, gözlerini kırpmadan kendilerini feda etmeleri, halkın seçkin evlatları olarak ölümü kucaklamaları, bizde sözünü ettiğin o olumsuz ruh halinin gelişmesi yerine, önder yapıya, partiye daha çok bağlılığı getirdi. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde daha sonraki o büyük patlamaların, kitlesel eylemlerin gelişmesinin özünde önderlerimizin doğru siyasal önermeleri, direniş çizgimizin stratejik ve taktik belirlemelerin, direniş hattımızı

doğru ve kararlı bir önderlikle oturtmaları yatıyordu. Dışarıdaki önderlik vasıflarının Diyarbakır Zindanı'nda hiçbir zaman yitirmeden korumaya devam ettiler. Kadrolarımızın, kitlemizin, yaşayacağı tek bir duygu olmalıdır ve olacaktır. Onlara karşı sonsuz bir sevgi ve saygı beslemek...

- Kitlenizin çoğunlukla yoksul köylü kökenli olmasından ve kültürel bakımdan geri kalmasından söz ettin... Ve yine, kitleniz dünyadaki ulusal kurtuluş hareketlerinin tecrübesinden ve direnme geleneğinden yoksun... Üstelik, yine sizin deyimizle "olumsuz bir miras" devraldınız... Peki tüm bunlara ve yıllarca süren vahşete rağmen, insanlara nasıl ihanet ettirilmedi. Ve nasıl ispiyonculaştırılmadı, mahkemelerde hareketini kötülemedi; bu son derece olumsuz koşullar altında onları, bir anlamıyla da hareketi yani sizi ayakta tutan neydi?

- Bizim kendisini süreç içinde ele verecek özgün bir durumumuz var... Bazı dezavantajlarımız söz konusuydu. Kitleye siyasi anlamda fazla bilinç verememe, kitleselleştikçe düşen eğitimin düzeyini tekrar yükseltmeme gibi... Ama tüm bunlara rağmen kitlemiz militan bir ortamdan geldi. Feodallere, ajanlara, faşistlere karşı sıcak bir çatışma ortamından geldi. Özellikle belli yörelerde feodallere yönelik eylemlerimiz, çalışmalarımız bizi kitleselleştirdi; binlerce köylü, emekçi saflarımıza katıldı. Şimdi bu insanlar hareketimizde somutlaşan güçlü değerlerin ürünü olarak bizimle ilişki içinde olmayı korumuşlar ve bizimle beraber içeriye düşmüşler... Kadroların ölüme yürümesini, savaştığı halk için, verdiği sözler için baskılara, ajan faaliyetlere ve faşistlere karşı ölüme gittiğini görmüşler... Birçok arkadaşımız şehit olmuş, sıcak bir ortamda bizimle ilişkide oldukları için Dışarıda kurulan bu güçlü bağ, içerde de devam etti... Bu nedenle söylemden çok pratikten, yaşamdan gelen çok güçlü bir bağ var aramızda. Ve işte bu bağlardır esas olarak kitlemizi bize o denli saygılı, bağlı kılan... Ve bu ortam, cezaevinde de teslimiyet döneminin ardından bir anlamama, kavramama, muğlaklık, moral bozukluğu yaşandıysa da ondan sonra, mahkemelerde daha sonraki süreçte kitlenin önderliğe ve harekete olan bağlılığını, inancını daha da pekiştiren, daha da güçlü kılan bir durum yarattı...

- Kitlenizin militan bir ortamdan gelmesi sonucu yaratılan o güçlü bağın kaynağında ne yatıyor? Onların siyasi insan olma özellikleri mi, yoksa yiğitlik, mertlik gibi feodal kültürden devralınan özellikler mi?

- Bunlar çok yönlü yanıtı gereksindiren konular. Nedenleri de çok

yönlü... Kürdistan halkının öne çıkan şöyle belirgin bir özelliği var: Söylemden çok yapılana bakar, değerlendirir. Çünkü tarihi süreç içinde isyanlar ve başkaldırılar görmüş, ama ihanetleri, yüzüstü bırakılmayı, puştluğu da görmüş, aşiret kavgalarında bunları çokça yaşamış, kendi kavgalarında, aile ilişkilerinde pek sıkça görmüş... Bu bakımdan propagandadan, anlatımdan çok, kişilerin, hareketlerin kendini pratikteki dile getirişine değer verir...

Buna göre kendisini konumlandırır. Onların değer yargıları var; yiğitlik, mertlik, sözünde durma. Aslında bunlar Kürt insanının olumlu meziyetleri ve değer verdiği özelliklerdir. Bunların erozyona uğradığını veya hiçe sayıldığını görür, ama bu özellikler hep aradığıdır, özlemidir, idealidir... Çağdaş akımlarla yüz yüze gelmemesi –özellikle dünyayı tanıma olanağından yoksun bırakılmış yoksul köylüler, emekçi kitleler için söylüyorum– arzuladıkları tüm özellikleri pratikte hareketimizde görmesi ve kadroların şahsında da aradığı, önem verdiği değerlerin birçoğunu yaşaması söz konusu... Bazı yerlerde kadrolar, ideolojiden ve siyasetten daha çok sürükleyici, toparlayıcı olabiliyor. Bu ilişkiler içerisinde, onlara siyasi bilinç verme olayı, bir yerde daha çok arkadan geliyor. Aydın gençlik ayrıdır. Alıp tartışıyorsun, eğitim çalışmaları yapıyorsun, belli bir siyasi bilinç veriyorsun, bir noktadan sonra çabaların o kişinin şahsında eyleme, örgüte dönüşüyor. Kürdistan köylülüğünde ise bunlar; eylemlilik, söze bağlılık, davaya bağlılık, onun uğrunda ölme, ölüme yürüme, onları arkadan sürükleyen, etrafımıza getiren, toparlayan öge oluyor. Bu bağlamda ilk girişte sadakat, bağlılık daha güçlü oluyor. Verilmiş sözümüze sırtımızı dönmeyişimiz, ölüme gidişimiz, burada bir de onların bize verdiği söz, bizimle birlikte yürüme, sözüne sadık kalmaları ve bu değerleri süreç içinde pratiğimizde, ideolojimizde, söylemimizde öne çıkmış halde görmeleri, kitlemizin en zor koşullarda bile bizlere bağlılıklarını sürdürmelerine neden oluyor...

- ***Sözünü ettiğin tüm bu özellikler toplandı ve Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde kendisini ifade edip, gösterdi diyorsun...***

- Evet, ifade etti... Tabii bu süreç düz bir rota izlemiyor. Uzun bir süreç ve çatışmalı geçiyor... Net olarak biri öne çıkıyor, biri geride kalıyor diyemiyoruz. En adi, en düşkün biçimiyle yaşananların yanında, zamanla kendini aşıp toparlayan ve egemen olan olumlu yanlar var. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ihanetten direnişe, kahramanlığa kadar

halka, davaya bağlılık, sözünün eri olma gibi özellikler en uç noktada yaşanıyor... Kürdistan tarihinde de şimdiye kadar en çıplak, en uç noktada yaşanmış örnekler bunlar...

Davaya sadakat örneği: "Pişmanlık duymam! Hamit komünisttir!"

- Yerigelmişken, bağlılık, sadakat konusunda özellikle önder arkadaşlar bazında değil de, kadro ya da kitleniz durumunda olan insanlar açısından birkaç örnek verebilir misiniz?

- Bizimle birlikte hücrede yaşayan arkadaşlardan ikisini anlatalım. Biri, Cemal Kılıç... İşkenceyle öldürülen bir arkadaş. Saf, temiz bir köylüydü, çobanlık yapardı. Sadakat, bağlılık dendiğinde hemen onun ismi aklımıza geliyor. Müthiş bir sadakat ve bağlılık örneğiydi. Direniş sonrası teslimiyet döneminde ne doğru dürüst dayatılan kuralları hazmedebildi, ne de istedikleri biçimde uydu. Partiyi, arkadaşlarını kalbinde en sıcak biçimiyle yaşatan, ona gölge düşürmeyen ve direnişte en son teslim olanlardandı. Dışarıda üst düzeyde görev almış, kendisinden beklentilerin büyük olduğu birçok kadro bocalarken ve direnişi erken bırakırken, o direnişi en son bırakanlardandı. Direnişi bırakıp kurallara uyanların yanına giderken de bizlere danışarak, durumunu ortaya koyarak giden biriydi...

Bir diğeri de Hamit Kankılıç'tır. Bu arkadaşımız da daha sonra akli dengesini yitirdi. Bir terzi kalfasıydı. Çok genç yaşta Siverek'teki Bucak çetelerine karşı verdiğimiz mücadelede bize sempati duymuş, harekete katılmıştı. İlkokul 3. sınıftan terk, çat pat okuma yazma biliyor, yaşamında hiç kitap okumamış, bizim de eğitme olanağımız olmamış, ama o sıcak pratikte arkadaşlarla tanışması, onlardan etkilenmesi muazzam bir bağlılık yaratmış. Ve bu arkadaşımız katıldığı 1982 Büyük Ölüm Orucu'nda akli dengesini yitirdikten sonra idare onu itirafa zorladı. Sağlık durumu açığa çıkınca mahkemede itiraf yapmasını, ihanet etmesini, ideolojik olarak partiye saldırmasını istediler. Ama Hamit "düşmana inat", direnişi bilinç altına yerleştirerek, tam üç yıl boyunca akli dengesi bozuk olmasına rağmen bu oyuna gelmedi. Kendi kendisine konuşurken düşmana sürekli küfür ediyor ve "pişmanlık duymam! Hamit komünisttir!" diyordu. Yıllar boyu hep aynı şeyi tekrarladı. Yine Şahin Bozdağ isimli arkadaşı sadakat konusunda örnek verebiliriz. Bu arkadaş eski 36. –hücre değil– koğuş sorumlusuydu. Koğuştaki arkadaşları koruduğu için çok fazla işkence görüyordu. Şahin fedakarlığını sürdürdü, ama ağır işkenceler sonucu akli dengesini yitirdi. Bizde

bunlar, halka, partiye, arkadaşlığa bağlılığın, bu bilinç düzeyine rağmen en uç noktaları... Bu arkadaşlar halk ve parti değerlerimiz, yüz aklarımız...

Bir de dayanışmanın ve bağlılığın bir başka boyutu var. Koğuşlarda teslim olan arkadaşlar, hücrelerde direnen arkadaşların savaşımlarını sürdürmelerine kendi çaplarında katkıda bulunmak için didinip duruyorlar. Kendilerine gelen parayı biriktiriyor, hücredeki arkadaşlara fırsat buldukça aktarıyorlardı. Bunlar hep sıradan insanların, siyasi bilinç düzeyi yeterli olmayan arkadaşlarımızın sadakat ve fedakarlıklarına örneklerdir. Yine aramızda yaşlı insanlar var, kitlesel bir halk hareketi olduğumuzu söylemiştim, her yaştan insanlar bunlar. Direniş sürecinde direnen arkadaşlar her şeyden mahrumlar, doğal ihtiyaçlar silah olarak kullanılıyor, bu arada direnmeyenlerin de kısmen bazı ihtiyaçları karşılanıyor. Sabahın erinde mahkemelere gidiliyor, gecenin geç saatlerine kadar kalınıyor, tek lokma bir şey yenmediği için aç-bitap geriye dönüldüğünde üst katta bulunanlar alt kata ip sarkıtıp bazı şeyler alıyorlardı. Bu, bazen bir not oluyor, bazen sigara veya yiyecek maddesi oluyor. Sarkıtılan ipin ucundakini alırken tehlikesi söz konusu. Yakalandığında çok ağır işkence yapıyorlardı. Böyle yardımlaşmalarla insanın ihtiyaçlarını gidermesi zaten söz konusu olamaz. Ama bir lokma da olsa, bunlar duygu ve moral açısından direnişçiler için büyük bir takviye anlamına geliyordu. Dayanışmayı ve yoldaşlık duygularını öldürmeyen, hâlâ onlarla aranda bazı şeylerin korunduğunu ortaya koyan, hissettiren anlamlar taşıyor. Eski güçlü bağlarımızın tümden kopmadığını bu davranışlar göstermiş oluyordu.

- Teslim olmuş insanlar hücrelerde direnen arkadaşlar için seferber olup yardıma koşarken kendi kendisiyle barışık olmama halini yaşıyordu diyebilir miyiz?

- Evet, o hali yaşıyor... Ruhsal ezikliği, suçluluğu aynı zamanda yaşıyor. Teslim olmuş, kurallara uymuş, ama gönül bağı olarak hâlâ sana bağlıdır, destekliyor... Bu yaptığı, aynı zamanda tekziptir!.. Davranışını onaylamamaktır. Eğer bu insanlar direnişi anlamsız, gereksiz görseler böyle bir dayanışmaya haliyle hiç girmeyeceklerdir. Aslında onların o konuma düşmelerinin özünde yatan, yoğun işkence ve baskıların dayatılması karşısında boyun eğmeleridir. Boyun eğdirilen insan kendisiyle barışık olmaz. Ağır işkence ve yapılanlara dayanamıyor, bu konuda zayıflık gösterdikleri için teslim oluyorlar, ama bir bağ var; o da

öldürülmeyen, partiye ve halka, değerlerine bağlılık duygusudur. Onlarda şu veya bu şekilde varlığını sürdürüyor.

Bunun yanında şuna da tanık olduk: Bir yerde hemen her şeyini harekete borçlu olan, yani insanlaşmayı, gün yüzüne çıkmayı, devrimcilerle olan ilişkilerine borçlu olan insanlarımız vardı. İki cop yememek için bir sigara, bir lokma yiyecek vermeyi reddetme, hatta vermek isteyen arkadaşlara sorun çıkarma, "sizin yüzünüzden dayak yiyeceğiz, rahat durun, yapmayın, etmeyin!" diyenleri de gördük. Böyleleri de oldu ve bu olaylar da yaşandı... Tipik bir örnek vereyim: İsmini hatırlamıyorum, kendisi Arap olduğu için gardiyanlar onu "Arap" diye çağırırdı. Kişiliği sıfırlanmış, insanlığı kalmamış, gardiyanların elinde oyuncak olmuştu... ölüm orucundaydık. O günlerde bir gün, Arap'ın eline bir parça ekmek verdiler, üzerine de yağ sürdüler, hücrelerde ölüm orucunda olan bizlerin ve direnişi 4. katta sürdürenlerin karşısında iştah uyandıracak şekilde yemesini istediler, istendiği gibi karşımızda yedi. Sarırsın balla kaymak yiyordu!

- *"Arap" geçmişte arkadaşınız mıydı?*

- Bilemiyorum, olabilir. Üst katta direnişte olan, açlıktan bir deri bir kemik kalmış insanların önünde, elinde yağlı ekmekle gezmesi, hücrelerdekileri imrendirmeye çalışması, üstelik bunu idarenin isteği üzerine yapması... Bunlar tiksindiren, iğrenç, daha doğrusu acındıran –ki acıma bile duymuyorsun– değişik duygular... İnsanın bu kadar düşmesini kabullenemiyorsun. Sende apayrı bir duygu uyandırıyor, artık acıma ve tiksinmeden de öte bir şey. Bunu adlandırmak da çok zor.

- *Bu anlattıklarınıza tanık oldukça, bırakın diğer yönlerini, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bir insanlık savaşı verildiği gerçeği tüm çıplaklığıyla ortaya çıkıyor... İnsanlaşmayla hayvanlaşma arasında sürüp giden amansız bir savaş...*

- Tarih boyunca insanlığın yarattığı, kendine kimlik aldığı, onu insanlaştıran, insanım dedirten özelliklerinin sınandığı bir savaş alanıdır bu. Zaten düşman, elindeki tutsakların insani yönlerini düşüremezse, siyasi yönünü düşüremeyeceğini de görüyor. Tabii siyasi yönelim, onu siyasi kimliğinden sıyırma olayından sonra, insan olarak düşürme, düşkünleştirme de söz konusu. İnsani kimliğe sahip çıkan biri, siyasi inançları, verdiği sözler uğruna savaşacak durumda olur. Onun için bunların hepsi hedef alınmış. İnsani değerler ve ölçüler yok edilecek, kişi

bir boşluğa düşecek, tutunacak bir dalı kalmayacak, sarılacak bir ideali, değeri olmayacak ki siyasi olarak onu imha edebilsin ve istediği gibi ihanet ettirip kullanabilsin. Bu, tersi için daha bir doğrudur, yani siyasi kimliğinden, inançlarından soyundurursa insani kimliğini yok etmesi daha bir kolay olur.

- Peki çelişkilerin böyle uçurumlaşmış bir düzeyde yaşandığı bir yerde, sen şahsen hiç karamsarlık duydun mu? Bu atomize edilmişlik karşısında, biz bir daha kolay kolay belimizi doğrultup ayağa kalkamayız, bir daha doğrulamayız" gibi, kimi zaman çeşitli çelişkilere düştüğün, karamsarlık yaşadığın oldu mu?

- Bu da çok boyutlu yaşanmış bir ruh hali, bir hesaplaşma... Yani bu soruya yüzeysel bir yanıt vermek, evet ya da hayır demek, gerçek anlamını vermez. Kendimle ilgili söylersem, bendeki yaklaşım ve duygular çok farklı, çok çatışmalı, çok karmaşık... Oradaki yapı için bir yerde şunu diyorsun: "Bu cehennemden kurtuluş mümkün olabilecek mi?" Bunu sorguluyorsun ve kestirmeden sonuca varamıyorsun. Ama bizde, özellikle belirgin kadrolarda, yan yana yaşadığımız, sonuna kadar birbirimizden haberdar olduğumuz, ilişkiyi sürdürebildiğimiz arkadaşlarda egemen olan düşünce şudur: Değerleri korumak, kurtulmak, partiye layık olmak... Bu, yaşamla değil, ölümle olur!... Süreç içinde artık bu sonuç da belirginleşmiş. Kendine güvenen, ağır işkenceleri ve yaptırımları, ölümü göğüsleyebilecek unsurların gideceği yol budur. Bu konuda ideolojik anlamda, partiye bağlılık anlamında bizde zerre kadar sarsılma yok. En büyük avantajımız bu. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Yıllar boyu partiden habersiz yaşadık, koyu bir tecritlik içinde kaldık, haber, bilgi alamıyoruz. Dışarıda kim ne yapıyor? Parti ne durumdadır? Yaşıyor mu? Darbe mi yemiş? Hatta parçalanma mı var, parti diye bir şey kalmış mı? Net hiçbir bilgimiz yok. Ama Dışarıda ne olursa olsun, bizde partiye bağlılık konusunda tereddüt de yok... İlginç bulanlar olabilir, ama böyle işte... Bağlılığın bu düzeyini kimileri anlamakta zorluk çekebilir. Özellikle Başkan Apo'nun varlığı, yaşadığını bilmemiz bizde şu inancı hep ayakta tutmuştur: "O, tek başına kalsa bile Kürdistan ve devrim için savaşacak, direnecek örgütleri yaratacaktır. Bu açıdan Kürdistan devrimi güvencededir, garantisi ve sigortası vardır.

Bizlerin bu tutsaklık koşullarında, bu zulüm ve vahşet koşullarında savaşarak ve direnerek ölümümüz, Başkan Apo'nun devrim için yürüt-

müş olduğu soylu savaşımlara birer basamak ve takviye olur, onu güçlendirir." Bu konuda inançlar sarsılmadığı için bizlerde "artık bu işten kurtulmanın yolu yok, bittik, bir daha ayağa kalkamayız" gibi genel bir karamsarlık ve çıkışsızlığın görülmesi söz konusu bile değil... Dezavantajımız da şuydu; direnme azminin zayıflaması, süreç içinde o vahşet, o şiddet, fiziki yıpranma, teslimiyetin giderek kanıksanması, direncin zayıflamasıyla beraber kitlede yaşanan örgütsüzlüğün aleyhimize dönmesi, olumsuz öğelerin, karşı-devrimle işbirliği içinde olanların giderek artmasıydı...

Tekrar dirilmesinin, güçlü, kitlesel bir direniş ve çıkış yapmanın bizim için daha zor olduğunu, bunun için ölümler düzeyinde ödenecek ağır bir faturanın olması gerektiğini çok açık bir biçimde görüyorduk. Zorluğumuz buydu. Yani ne düzeyde, nasıl bir çıkış yapacağız? Direnme azmimizin, kendimize olan güvenimizin zayıflaması vardı, ama geçmişten 1981 Ölüm Orucu'nun o şekilde bırakılmasından da dersler çıkarmıştık. Yani olaya eleştirel yaklaşmamız gerekiyordu, bunu yaptık. Akıntıya kürek çekmedik. Teslimiyeti düşünce ve ruh düzeyinde kabul etmediğimiz için arayış içinde olmamız, tartışmalarımız hep sürdü... "Bizde ölümler olacak, çok olur ama bir sınıra kadar olur, ondan sonra yaptırımlar mutlaka püskürtülür" diyorduk. Bu yorumun ve koşulların özgün biçimde değerlendirilmesinde bu kestirimin bizim için bir çıkış yolu olacağı giderek içimizde daha da netleşip pekişti...

- Pratikte askerlerin dayatmış olduğu o yaptırımlardan herhangi birini kesinlikle hiç yapmadığınız söz konusu oldu mu? Bunu, şunun için soruyorum: Örneğin Mamak Askeri Cezaevi'nde bir yığın yaptırım gelmiştir de, ama nedense ta başından itibaren tutuklular sesli bağırmama konusunda kendiliğinden de olsa "bağıracağız" yollu ortak bir tavır karar alma şeklinde değil, zımnen sergilemiştir. İdarenin tüm isteğine rağmen, normal sesle bağırmak sanki tahkim edilmiş bir tepeydi. Kazansan da, kaybetsen de hiçbir önemi olmayan bir tepe ve onlar açısından da, tutuklular açısından da hemen her şey bu tepenin etrafında dönüp durdu. Sizde de böyle pratikte fiilen yaşanan durumlar oldu mu?

- Şunu görmek gerek: Daha önce de söyledik, bizdeki uygulamaları, plan ve hedefleri Mamak'la ya da başka bir cezaeviyle kıyaslamak doğru olmaz. Çünkü amaç, hedef ve program farklı boyutta, dayatma ve uygulamalar da ona göre gerçekleşiyor. Yapılanların ortak yanı olmakla be-

raber aradaki fark ve ayrım görülmeli. Düşman Diyarbakır'da hiçbir şeyde sınır tanımamış, kendini dizginlemek için önüne bağlayıcı hiçbir sınır koymamış, her uygulamada sınırsız, en uç noktada, fütursuzca davranıyor. Buna karşın pratikte uyulmayan çok şey var, ama teslimiyet döneminde "uymuyorum..." demek isyandır, açık biçimde isyandır. Askeri komutaya karşı gelmektir, bu da her şeyi göze almak demektir. Teslimiyet döneminde değil, ama onun parçalanmaya kalkışıldığı, yanlız daha çok bağırmaya karşı çıkmak konusunda değil, "hiçbir şeye uymuyorum" denilen başkaldırı, isyan dönemleri de yaşanacaktı...

- ***"Uymuyorum" demek şeklinde değil de örtük bir savaş şeklinde bir karşı koyuşu, emirleri laçkalaştırmayı kastetmiştim...***

- Evet, istedikleri şekilde uyulmayan şeyler de çok oldu. Konuyu iki farklı boyutta koyalım. 35 ve koğuşların tutumunu ayrı ayrı ele alalım. 35'te, bazı uygulama biçimleriyle ilgili zimmi tavır birliğinin ötesinde almış olduğumuz kararlarımız da var. Örneğin idare mahkemede sanık kürsüsüne çıkan tutsağın topuk selamı çakıp tekmil vermesi kuralını uygulamaya soktu. Bu uygulama gündemleştiğinde, 4. kattaki arkadaşlar siyasi savunma yapanların buna uymaması kararını aldı. 35'teki diğer arkadaşlara karar iletildi. Zaaf gösteren bir-iki unsur dışında, işkence ve uygulamalara karşı tekmil vermeme tutumu sonuna kadar sürdürüldü. Mahkemelerde önder arkadaşların tavırları kitlemizce esas alınıyordu. Tekmil vermeme tavrımız salt siyasi savunma yapanlarla sınırlı kalmadı. Bir kısım arkadaş daha topuk selamı çakmaya uymadı. Pratikte uymadığımız böylesi konuların tümünde "uymuyorum" demek yerine, fiili olarak uymama tutumu sergileniyordu... Daha başka önemli kararlarımız da var; bizi televizyon vb. çıkarıp halka ve partiye karşı kullanma durumunda tavır koyup açıktan reddedeceğiz ve direnişi gündemleştireceğiz. Ayrıca genelde insani, siyasi, parti ve halk değerlerimize yönelik küçük düşürücü davranışlara girilmeyecek, sosyalizm, parti ve halk değerlerimize küfretme, tutuklunun tutukluya hakaret ettirilmesi gibi küçültücü tavırlar reddedilecek şeklinde tutumumuz da vardı.

- ***Tutuklunun tutukluya hakaret ettirildiği, değerlere küfür ettirildiği dayatmalarla karşılaşıldı mı?***

- Evet... İş tutuklunun tutukluya tecavüz ettirilmesine kadar vardırılmıştır. Bütün değerleri hedefleyen, insanı bitirici uygulamalar gündeme gelmişti. Bazılarını sıralayayım; tutukluya askerler tarafından

ana-avrat küfür edildiğinde emir tekrarı yapılması, yani "emredersin komutanım" denilmesi... Sosyalizmin önderlerine ve değerlerine küfür ettirilmesi, tutukluların birbirini ihbar etmesi, pişmanım dedirtmek, hayvan sesleri çıkarmasını istemek vb. vb... 35'te bunların hepsi reddedilmiş, uygulanmamıştır. Örneğin, "kim konuştu?" denildiğinde, kimin konuştuğunu gardiyanlara söyleme gibi durumlar da kabul edilmemiş, bu tür şeyler ilke düzeyinde ele alınmıştır. Öylesi bir anda kimin konuştuğunun söylenmesi belki gardiyanı bizlere yönelik herhangi bir tavra götürmeyecek, olay birkaç copla sonuçlanabilecektir. Ancak tüm hücrelerin söylememesi, karşılarında dilsiz kesilmeleri, onları asıl bu çıldırtıyor ve koğuş işkence ve cezalara hedef oluyordu. Bu, istenen her şeyin yapılmayacağını, uyulmayacağını, bir noktadan sonra hükmedemeyecekleri insanlar olduğumuzu onlara gösteriyordu. Koğuşlarda ise durum farklı. Çoğu değerler düşürülmüş, özellikle başından beri teslimiyeti kabul etmiş siyasi gruplar, bileşimi zayıf koğuşlar üzerinde tüm bu uygulamalar yaşam bulmuştu. Asker sorduğunda, "ben pişmanım" diyebiliyor. Asker ana avrat küfrediyor, "emredersiniz" diyor. Kendisine "ben puştum!" demesi veya başka küfürler etmesi istendiğinde onaylıyor, emir tekrarı biçiminde istenen her küfrü yapıyor. Hayvan gibi ses çıkarması isteniyor, yapıyor. Eşek gibi anırması istendiğinde anırıyor.

- Koğuşlarla hücreler arasında köklü bir farklılık olduğu gözleniyor. İdare koğuşlar üzerindeki fütursuzluğunu hücrelerde niçin gerçekleştiremiyor?

- Bu, bizim direnişçi geçmişimizden kaynaklanıyor ve idarenin koğuşlarda yaptığı gibi bir fütursuzluğu hücrelerde yapamamasını, bize karşı temkinli davranmasını beraberinde getiriyor. Yani yeni bir direniş, patlama olasılığını hep hesap ederek yola çıkıyor, adımlarını atarken bu yaklaşımla karşımıza çıkıyor. Koğuşlar kendiliğinden teslim olduğu bizim gibi direnmedikleri için yeniden patlama, direnme tehlikesi onlar açısından yoktur. Bu yüzden de idare, teslimiyet döneminin o cehennemi andıran günlerinde onlara karşı daha pervasız davranıyordu.

İdarenin esas hedefi olan, en çok düşürmek istediği 35'ti. Koğuşlarda tüm ağırlığıyla dayatılan uygulamalar hücrelere de dayatılmadı, istenmedi değil... 35'in bu yapısı dikkate alınarak, koğuşun tümüne uygulamak yerine, birilerinden başlatarak, alacağı tepki ölçüsünde ya vazgeçecek, ya da daha ileri götürecekti. Örneğin, 35'te bir hücredeki arkadaşlardan eşek gibi anırmaları istendi. Arkadaşlar red-

detti. Otuz beş gün boyunca yemek vermemeyle, işkenceyle bunu yaptıramayınca diğer hücrelere de dayatmadan vazgeçmek zorunda kaldılar. Yani reddeden o hücrenin şahsında 35, bu dayatmayı püskürtmüş oldu ve bir daha da hiç kimseye teklif edemediler. Hücrelerde arkadaşın arkadaşa küfretmesi reddedildi, sosyalizmin değerleri, ya da parti değerlerine küfretme, saygısızlıkta bulunma reddedildi, emir tekrarı yapmak reddedildi. "Pişman mısın" sorusuna hiçbir zaman "pişmanım!" diye yanıt verilmedi. Birbirini ele verme, "kim yaptı, kim yaptırdı" sorularına yanıt verme reddedildi. Bunlar bizde olmayan şeylerdi! İdarenin bunu sağlayamaması, bütün çabalarına rağmen koğuştakine benzer bir durum yaratamaması 35'i teslimiyet döneminde de apayrı bir yere oturttu. Başından sonuna kadar nasıl ki Diyarbakır Askeri Cezaevi, Kürdistan'da binleri toplamanın, işkencenin, direnişin merkezi haline geldiyse cezaevinde de 35. koğuş idare için çıban başı, kitle ve bizim içinse direnme odağı oldu..

İspiyonculaştırmanın bin bir yolu...

- *Diyarbakır Zindanı'nda idarenin kendi denetleme mekanizması dışında, koğuşlarda ispiyoncu olarak kullandığı insanlar çok muydu? Bu tür insanları nasıl elde ediyordu? Yöntemleri nelerdi?*

- İspiyonculuk, Diyarbakır'da çok geniş boyutlarıyla uygulanan, pervasızca yaşama geçirilen vahşetin bir ürünü, insanı düşürmenin bir aracıydı. Kişilikleri vurma, insani özellikleri kırıp parçalama, bir daha bir araya gelemeyecek, dökülen parçalarını birleştirmeyecek şekilde darmadağın etme uğraşısında ispiyonculaştırma en büyük araçlardan biriydi.

Başta şunu koyalım: Faşist otorite ve disiplinin oluşmadığı 12 Eylül öncesinde, hatta Esat Oktay takımının cezaevine gelmesine kadar olan ve henüz vahşetin uygulanmadığı 12 eylül sonrası günlerde, Diyarbakır Zindanı'nda ispiyonculuk olayı hemen hemen hiç yoktu. Koğuşlarda, özellikle siyasi insanların bulunduğu, devrimci otoritenin şu veya bu şekilde kurulduğu, disiplinin sürdüğü, iç bütünlüğün düşman karşısında korunduğu koğuşlarda, genel olarak normal insani ilişkiler egemen olmuş, zayıf ve kararsız insanlar olsa da böyleleri mevcut yapının coşkusuyla, moral desteğiyle yaşamını kimseye zarar vermeden sürdürebilmişlerdi. Ancak vahşetle kişiliklerin erozyona uğrayabileceği, zayıf ve kararsız unsurların dökülebileceği uygun iklim elde edilebilmiştir.

Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde böyle bir zemin üzerinde ispiyonculuk mekanizması inşa edilmiştir... İspiyonculuğu ele alırken, salt bir cezaevi bağlamında görüp, orada olup bitenleri anlatmaya çalışmak yanlış olur. Olayı faşizmin mantığıyla, ideolojisi ve politikalarıyla, egemen sömürgeci burjuvazinin çıkarları doğrultusunda ele almak gerekir. 12 Eylül faşist cuntasını, toplumun hizaya getirilmesi, faşist insan tipinin; kişiliksiz, boyun eğmiş, onurunun ayaklar altına alınmasına karşı sessiz kalan insan tipinin yaratılması bazında ele almak yerinde olur. Faşizmin önüne koyduğu, yaratmak istediği insan tipi buydu. Dışarıda yoğun bir terör estiriliyor, ülke açık bir cezaevi halini almış, her tarafı sorgu merkezlerine dönüştürülmüş. Operasyonlar, tutuklamalar, gözaltına almalar, işgaller yaşanıyor; insanlar işkencelerden, bitmez tükenmez sorgulamalardan geçiriliyor ve bu ortam içinde devrimci dalga geri çekilmiş, genelde yılgınlık, karamsarlık, pasifikasyon, kitlenin gözünün korkması hali yaşanıyor. İnsanlarda geleceğe olan güvenin sarsılması, cuntanın terörüyle atbaşı gidiyor.

Ümitlerin kırılmasında, karamsarlığa kapılmada cunta önemli başarılar elde etmiş. Dönem ve ortam bu. İşte zulmün tüm topluma yayıldığı, dışarıyla içerisi arasındaki farkın giderek belirsizleşmeye başladığı cunta döneminde, gözaltına alınan ve tutuklanan insanlar aylarca süren o ağır işkencelerin psikolojisiyle cezaevine geliyorlardı. Polis sorgusu bittiğinde, savcılığa çıkartılana kadar insanlar Devegeçidi Tugay'ında tutuluyordu. Daha sonra istihkamda –eski cezaevi– tutulmaya başlandı. Cezaevi idaresiyle polis iç içe çalışıyordu. Sorgudaki insanın tutumunun ne olduğu, daha cezaevine adım atıldığı andan itibaren idarece biliniyordu. İşkence karşısında nasıl davranmış, zaafları, eksiklikleri, zayıflıkları, çözme derecesi nedir? Hep biliniyordu. Polis, bilgileri içeren özel bir dosyayı idareye teslim ediyordu. Ayrıca daha sorgudayken, polisin insanları ajanlaştırma, ispiyonculaştırma çabaları olduğu da bilinen bir şeydi. Hemen herkese benzer teklifler yapılıyordu. Bazılarına kabul ettirdiği ortadaydı.

Polis, her zaman ele geçirdiği insandan en uç noktalarda yararlanmak ister. Satın almak, kendi tarafına geçirmek, davasına ihanet ettirmek ister. Ancak birey tutuklanıp da cezaevine geldiğinde, eğer devrimci otoritenin egemen olduğu bir ortam söz konusuysa, oradaki yaşam ilişkileri içerisinde bu tür insanların açığa çıkarılması, kafalarının açılması, eğitilmesi, halka ve devrime zarar vermenin anlamının kavratılması mümkün olur. Ama devrimci otorite dumura uğratılmışsa, idarenin baskı ve terörü üzerinde yükselen faşist otorite mevcutsa, polisçe ağa düşürülen insanlar genellikle "mevcut konumlarıyla" cezaevi idaresine devredilirler.

- Yani o birey için bir anlamda sistem kendisini içinden çıkılmaz bir biçimde yeniden üretiyor...

- Tabii... Bu dönemde o kişinin peşinin bırakılması söz konusu olmuyor. Bu devretme ilişkisinin mantığı iyi anlaşılmalı. Tutuklu cezaevine getirildiğinde, polisler onun genel durumu hakkında Esat Oktay'a bilgi veriyor. "Şu ajanlaştırılabilir", "şu ispiyonculaştırılıp kullanılabilir", "şu itirafçı olabilir" yollu yorumlarda bulunuyorlardı. İdare de aldığı bilgiler ışığında yeni gelen insana yöneliyordu. Poliste zayıflık gösteren için cezaevinde daha ağır ve zor günler başlıyordu. Giderek daha fazla batağa gömülmek gibi bir şey... Polisten cezaevine gelen herkesin istihkama konulduğunu söyledim. Her yeni "konuk" burada on-on beş gün kadar

kalıyor. Bazen bir aya ulaştığı da oluyor. Orada askeri kuralların ve marşların öğretilmesinden başlıyorlar. Diyarbakır vahşetine atılan ilk adım burası oluyor. Terör ve vahşet eşliğinde tekleştirme, kendinden başka hiçbir şeyi düşünememe zemini hazırlanıyor. Ki, bu "konuk evi"nin yönetimi de kolorduca Diyarbakır Askeri Cezaevi idaresine, Esat Oktay'a bırakılmış durumda.

Orada geçen vahşet günlerinin şokuyla insanlar tutuklanıp Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne getiriliyor. Özcesi tutuklu, kurdun ağzından alınıyor aslanın ağzına bırakılıyor. Tutuklu cezaevine adım attığında, istihkamdakinden çok daha ağır bir vahşetle karşılanıyor. Tam bir cehennemi ortam... Gerek istihkamda, gerekse cezaevinde polis merkezindekinden çok daha fazla, çok daha yoğun, şiddetli bir işkence ve kuşatılmışlıkla yüz yüze kalıyor. Böylesi azgın bir terörün mantığında, tutukluya verilmek istenen mesaj şudur: "Burası (hücre) cehennemdir. Seni burada ıslah edeceğim ve ancak ondan sonra koğuşlara göndereceğim. Her uygunsuz davranışında seni buraya getireceğim. Bir daha buraya düşmemeye çalış. Buradan çıkabilmek için de her dediğimi yapmak zorundasın. Senden bulunduğun her koğuşta idare adına çalışmanı, 'yardımcı' olmanı, uslu durmanı, disipline uymanı istiyoruz. Eğer bu isteklerimizi yerine getirsen, seni gittiğin her koğuşta rahat ettiririz..." Tehditler, vaatler, şantajlar en açık biçimiyle yapılıyor. İşkenceler karşısında yalnızlık, karamsarlık, yılgınlık ve kuşatılmışlık duygusu içine düşenler kurtuluşu dayatılanları kabul etmekte buluyor. Birçok insanı sistemli yönelimle ağlarına düşürüyorlar. Zayıf unsurlar özellikle hedefleniyor, düşürülenler koğuşlara ispiyoncu olarak gidiyor.

- *Peki koğuşlarda sizlerin ispiyonları önleme, idareye akan kanalları tıkama çabalarınız olmuyor mu?*

- Bu çaba zaten her zaman vardı. Başarılı ya da başarısız, az ya da çok, ama her koğuşta mutlaka ispiyonculuğu önlemek için bir şeyler yapılırdı. Tabii böylelerinin gittikleri koğuşların yapısı da önemli. Eğer koğuşta iyi bir yapı varsa, nitelikli unsurların bulunduğu bir koğuşsa, hemen ispiyonculuk eğilimleri taşıyan, ya da ispiyonculuk yapan insanlara el atılıyor, onların gerçek yüzleri açığa çıkarılarak içine düştükleri açmazın ne anlama geldiği gösteriliyordu. Yeni gelenler koğuşta bulunan eski ispiyoncuların ağına düşmemesi konusunda uyarılıyor, onların güdümüne girmelerine izin verilmiyordu.

Cezaevindeki uygulamaların özünde yatanı kavratmaya çalışıyorlardı. Hemen herkesin aynı işkencelere maruz kaldığını, hatta ispiyonculuğa soyunanları, taşıdıkları zaaflar yüzünden bazen daha fazla işkence gördüklerini, yakasını bir kaptırdığında tekrar reddetmenin daha ağır işkenceler görmeye neden olduğunu, idareye zaaflı olduğu hiçbir şeyi hissettirmemek gerektiğini anlatıyorlardı. "Koğuşta düşmanın uyguladığı vahşete bir tutuklunun da katkısının olması büyük bir suçtur; insana, insanlığa, geçmişe, geleceğe karşı işlenen büyük bir suçtur" denilerek ikna edilmeye, çalışılıyordu. Bunların büyük kesimi ikna ediliyor, durum kavratılıyor ve ispiyonculuktan vazgeçmesi sağlanıyordu.

- İdare bu ağa daha çok kimleri düşürebiliyordu? Kitleden insanları mı yoksa geçmişte kadro görevi yapmış insanları mı?

- Tabii ki, birincileri... Diyarbakır'da, özellikle 12 Eylül öncesinde tutuklamalar daha çok kadro, militan, savaşçı düzeyinde olan insanlar arasında gerçekleşiyordu. Kitleden de tutuklananlar var, ama Eylül dönemindeki kadar yoğun değildi. 12 Eylül'ün halka olan o topyekun saldırısı artık savaşçı militan unsurlar da dahil herkesin gözaltına alınabileceği, tutuklanabileceği objektif bir durum yaratmıştı. Devrimcilere selam vermiş insanlar bile soluğu içerde alıyordu. Devrimcilerle en alt düzeyde ilişkisi olmuş, ya da hiç olmamış, ama değişik çelişkilerden, çözülmelerden ötürü yüz binleri bulan tutuklamalar olmuştu. Kısacası kitleden, politik seviyenin çok çok düştüğü, bilinçsiz, zayıf, kişilik olarak henüz kendini tümleyememiş çok sayıda insan vardı içerde. Ve o sözcüklere sığmayan vahşi ortamın içinden geçerken bu insanlar arasında düşmeler, dökülmeler, çözülmeler daha fazla oldu. İdare de öncelikle böylelerini hedefliyordu. İspiyonculuğun bu denli yaygın işletilmesinin temelinde bu gerçekliği görmek gerekiyor.

- Bir ispiyoncu, "ben artık ispiyonculuk yapmıyorum, vazgeçtim!" derse ne olur?

- Diyarbakır'da esas olan şiddetti. İdare açısından esas yönelim, esas çıkış, istediği şeyleri elde etmede esas araç ve en etkili yöntem şiddetti... Diğer şeyler arkadan gelirdi. Düşman şunun farkındaydı: Kendisinin baştan beri ikna gücü, haklılık payı yoktu. Bu temelde tutukluya yaklaşmasının, onu ikna edeceğini düşünerek, haklı olduğunu yineleyerek tutukluyu yanına çekebilmesinin mümkün olmadığını, böyle bir çabaya girmesinin de fazla bir şey getirmeyeceğini, fazla bir anlamı olmayacağını

biliyordu. İspiyonculara işin başında verilen sözlerin, "sizlere işkence yapılmayacak, rahat edeceksiniz" denmesinin de bir anlamı yoktu. Eğer ispiyoncu idareye bilgi taşımaktan vazgeçmişse, bunu mutlaka göğüslemesi gerekiyordu. İnsanları ispiyonculaştırmak da vahşetle oluyordu, devamını sağlamak da... Vazgeçenlere tüm kiniyle yöneliyordu. Eğer vazgeçen kimse, idarenin yönelimini boşa çıkarırsa, bir noktadan sonra artık peşi bırakılıyordu. Ama vazgeçen kişiden zaaflı yön işkencelere dayanıksızlıksa, idare kesinlikle onun peşini bırakmıyordu. Denebilir ki, işkenceye zaaflı olan ispiyoncuların başı daha çok beladadır. Diğer tutukluların ispiyoncu-lara göre daha az işkence gördüğü anlar olmuştur. Diyelim bir ispiyoncu işkenceye karşı zaaflıdır ve idare de bunu biliyor. Her defasında istediği bilgiyi almak için sürekli o kişiye daha çok işkence yaptırıyordu... Kısacası "ben artık ispiyonculuktan vazgeçtim" demek sözel düzeyde bir anlam ifade etmiyordu. Böylelerinin bu kararlarını diğer tutuklulara, idareye ispatlamalarından önce, kendine, zaafına karşı ispatlamaları gerekiyordu.

- İdarenin en çok kitleden insanları ispiyonculaştırdığını söyledin. Bunun için de özel bir sınıflandırması var mı? Örneğin kitleden en çok kimlere yöneliyordu?

- En fazla hedeflediği, yaşlılar ve çocuk yaşta olanlardı. Bu iki kesimin de direncini zayıf ve politik bilinç düzeylerinin düşük olması, zorda kalınca daha çabuk çözülmeleri sonucunu doğuruyordu. Ayrıca yaşanan teslimiyet ortamının getirdiği olumsuzluklar da göz önüne alınırsa, ruhsal ve moral açıdan çöküntü bu kesimlerde daha yoğundu. Bu son faktör, diğer tutukluları da şu veya bu düzeyde mutlaka etkiliyordu. Eylül sonrası, insanlar cezaevine geldiklerinde güçlü bir siyasi ortamla, direniş ortamıyla karşılaşmıyordu. Bu baskı ve işkencenin öyle gelip geçici bir şey olmadığını, aylarca, yıllarca sürdüğünü görüyorlardı. Bütün bu olgular, nedenler bir araya geldiğinde ispiyonculuğun ne denli yaygın –ki binlerce insan gelip geçiyor cezaevinden– olduğu anlaşılabilir, bunun genelde bir devlet politikası olduğunu, faşizmin insanları düşürme, kişiliğine tecavüz etmek çabasının bir ürünü olarak devreye sokulduğunu düşünürsek, onların bu çabaların insanların ruhsal ve kişisel çöküntü içinde olmasıyla bütünleşince kendilerine duyduğu güven ve saygının tümden bitmesine neden olabiliyordu.

Toplum kullanılmış, posası çıkarılmış, bitmiş tükenmiş bu yaratıklarla zehirlenmek isteniyordu. Ayrıca toplumun onlara güven ve saygısı da

kalmamıştır. Bu insanların şahsında, Kürdistan insanının, insanlığın düşürülmesi olayı var. Yani konuyu bu bağlamda, genel anlamda ele almak gerek. Cezaevinin sıradan bir koğuşunda olup biten şeyleri öğrenmek, bir direnişi, bir örgütlenmeyi, bir siyasi faaliyeti denetleyip önlemek amacıyla sınırlı bir konu olarak değerlendirilemez. Amaç böylesine kapsamlı olunca, idare cezaevinde bulunan toplumun çeşitli katmanlarından gelen her kesime el atıp, onları çıplak zoruyla beslediği kişiliksizleştirme, düşürme ve bunu topluma yayma politikalarıyla kuşatıp teslim almak isteyecektir. Bu bakımdan sorun sadece yaşlılar ve çocukları ilgilendiren bir konu da değildi.

- İdarecilerin cezaevinde, koğuşlarda ne olup bittiğini öğrenmeye çalışması da ispiyonculuk olayının önemli bir halkasını teşkil ediyor değil mi? Yani bu da az bir konu değil...

- Tabii, bu da var. Aslında böylesi bir ağ, genel anlamda idarenin cezaevini denetlemesi ihtiyacından dolayı oluşturulur. Bırakın sadece siyasi tutsakların, ya da bizim gibi savaş esirlerinin bulunduğu cezaevlerini, sıradan bir cezaevinde de idare, koğuşlarda bir ispiyonculuk ağı yaratmayı, koğuş içlerine bu şekilde uzanmayı ertelenemez bir görev olarak önlerine koyarlar. Yöneticiler içerdekilerden daima çekinirler. Onları sadece resmi yollardan değil, gayri resmi yollardan da denetim altında tutmaya çalışırlar. Kaldı ki, söz konusu olan bizim gibi siyasiler olunca bu gayri meşru, gayri ahlaki çabalarını daha da artırırlar. Çünkü siyasilerden daha çok çekinirler. Direniş olabilir, koğuşlarda denetim dışına taşan çalışmalar, örgütlenme faaliyetleri, eylem hazırlıkları olabilir. Bunları öğrenmek, eylem hazırlıklarını önlemek, eylemleri boşa çıkarmak ister. Yani işin bu yanını zaten görüyoruz.

Hemen her cezaevinde idare, ispiyoncularını bu ve benzer amaçlar için kullanır. Ama bu konu üzerinde odaklaşan çok farklı bir yan daha var ve biz o yönü daha önemli buluyoruz. Diyarbakır Zindanı'nda ispiyonculuk olayının gerçek anlamı nedir? Sadece koğuşlarda olup bitenler hakkında idarenin bilgilenmesini sağlamak mı? Eğer öyleyse her koğuşta bir-iki ispiyoncu olsa, bilgi akışını sağlayacak hat kurulur ve amaç yerine getirilmiş olur. Ama bazı koğuşlar var ki, neredeyse mevcudunun yarısı ispiyonculaştırılmış. Ki, var olanla da yetinmiyor, koğuşun tümünü düşürmeye çalışıyor.

Niye bu kadarına ihtiyaç duyuluyor? O sınırlı amaçla bu soruyu açık-

layabilmek mümkün müdür? Yanıtı ise az önce söylediğim boyutta gizlidir. İnsanların bir bütün olarak düşürülmesi, boyun eğdirilmesi, posasının çıkarılması, insanlığa ve topluma karşı, devrime, devrimciliğe karşı kullanılması, kişinin kendine karşı kullanılması olayıyla yüz yüzeyiz. "Bir daha iflah olmasın, bir daha kendine gelmesin, insan yüzüne bakamasın..." düşüncesiyle hareket ediliyor. Genelde ihanet ve itirafın dayatıldığını, her itirafçının aynı zamanda ispiyoncu olduğunu da söyledik.

- *İdarenin ispiyonculaştırmak için hiç çaba sarf etmediği, buna karşın kendileri potansiyel anlamda ispiyoncu olan kesimler de var mıydı?*

- Vardı... Bu konuma en uygun düşenler, geçmişte bizimle çatışmış bazı feodal çete ve eşkıyaların cezaevinde oluşturdukları çevrelerdi. Cezaevinde Bucaklardan, Süleymanlardan olan epey insan vardı. Bunlar, vahşet döneminden önce bizlerden ayrı tutulmuşlardı. Ayrı koğuşlarda kalıyorlardı. Bu yüzden bizlere herhangi bir zarar verebilmeleri de mümkün olamıyordu. Vahşet döneminde bunların bir kısmı koğuşların idarece denetlenmesini sağlamak amacıyla ispiyoncu olarak koğuşlara dağıtıldılar. İşte bu insanlar bir yerde potansiyel ispiyonculardı. Bunlar, politikleşmiş insanlar değillerdi. Hepsi adli mahkum statüsündeydi. Eğer onlarda bir siyasi yan aranacak olursa, çok kaba biçimiyle "anti-PKK'-cilik"le donanmışlardı. Bu olgu dışında gerçek anlamda kişilik bulabilmiş insanlar değillerdi. İspiyonculuğu yadırgamıyorlardı. Buna karşı, o çevre içinde zaman zaman gururuna yedirmeyip ispiyonculuğa karşı direnenler de oldu...

Özcesi Diyarbakır Zindanı'nda ispiyonculuğun coğrafyası yaygın bir zemine oturuyordu. Bir yandan itirafçılar, bir yandan bu feodal kesimden gelenler, bir yandan kaçakçılar arasından çıkarılmış insanlar, bir yandan değişik biçimlerde zayıf düşmüş yılgınlar ve daha başkalarından oluşan bir coğrafya...

- *Cezaevine yeni gelenlerin idarece her bakımdan kuşatmaya alındığını söyledin. Peki ya gidenler?*

- Kuşkusuz o genel amaçtan tahliye olanlara da düşen "pay" var. Onların ajanlaştırılması, bu temelde dışarı çıkarılması çabası idarece hep oldu. Cezaevinde kaldığı sürece ispiyonculuk yapmamış insanlar tahliye olduğunda çeşitli tehditlerle, kaldığı koğuşta olan biteni anlatmaya zorlandıkları da bildiğimiz bir şeydi. İdare ispiyoncu çıkaramadığı koğuşlar

hakkında bilgiyi bu yoldan da sağlamaya çalışıyordu. O dönemde tahliye olan biri, tam bir keyfilikle bir-iki ay, bazen daha fazla bir süre rahatlıkla cezaevinde alıkonulabiliyordu. İnsanlar tahliye olur olmaz bırakılmıyorlardı. O alıkonulan süre içinde tahliye olanlar hücrelere atılıyor, olmadık tehdit, şantaj ve işkenceyle yüz yüze bırakılıyorlardı. "Eğer istediğimiz şeyi yapmazsan seni bir daha sorgulanman için polise teslim ederiz. Tahliye ettirmeyiz, tahliyeni geri aldırırız, cunta işbaşında, elimizde her yetki var..." denilerek insanları ağa düşürmeye çalışıyorlardı.

Bu insanların bazıları bir defalığına gördüğü, bildiği, şeyleri vererek, istenileni yapabiliyordu. Kaldığı koğuşta insanlar ne durumdadır, kimler neyle uğraşıyor, kimin hangi konuda zaafı var, tek tek kişilerin belirgin zayıflıkları neler, kim koğuşta kalan insanları olumlu, ya da olumsuz yönde etkiliyor, kim öncülük ediyor konularında bilgi veriyorlardı. Ayrıca bu keyfi alıkonma sürecinde dışarıdaki mücadeleyi etkisizleştirmek için insanları ajanlaştırma, ispiyonculaştırma ağlarını dışa yönelik de örüyorlardı.

- Yani idareciler cezaevi sınırlarının dışına taşacak şekilde, geniş bir yetkiyle ve görevle donanmış sayıyorlar kendilerini öyle mi?

- Evet öyle de demek mümkün. Cezaevinden tahliye olup da gidenlerin yeniden devrimci mücadeleye katılmasını engellemek için elinde bulunan tüm olanakları sonuna kadar kullanıyor. MİT, polis ve koloduyla ilişki içinde programını uyguluyor. Dediğimiz gibi dışarıya çıkanları devlete hizmet edecek ajanlar haline getirmeyi de kendi görevleri arasında görüyor. İçeriye ve dışarıya uzanan büyük bir ağ...

Moral üstünlüğünü ele geçirmek ve pekiştirmek, tutukluyu etkilemek için idare olmadık yönteme başvuruyor. Örneğin, Esat Oktay, kendisini bütün yetkileri elinde toplayan biri gibi gösteriyor. Hoparlör yayınlarında zaman zaman konuşuyor ve "sana ancak ben yardımcı olabilirim. Seni ancak ben kurtarırım. Benden başka kimse sana yardımcı olamaz. Kimse kurtaramaz, mahkemeler de dahil, ipler benim elimde. Bana gelin..." diyordu. Sonraki bölümlerde göreceğiz ki Diyarbakır Zindanı'nda iç emniyet amirliği yapan bu cani, söylemde kalan, boş bir öğünme içinde değil, büyük yetkilerle donatılmış biri. Böyle olunca da tahliye olan insanları alıkoyma, ajanlaştırma gücünü kendinde bulması yadırgatıcı, şaşırtıcı bir durum olmuyor. Faşizm dönemlerinde sistem zaten hep böyle işler...

- Peki, ispiyoncu bu aşağılık görevini nasıl yerine getiriyor. Bilgiyi kime veriyor, nasıl veriyor, yöntemleri neler?

- Bunun yolu çok... Zaten uygulamada sınır yok. İdare istediği zaman koğuştan istediği adamı çıkarıyor "sen gel, koridor temizliği var" ya da "revire çıkacaksın" deyip, alıp götürüyor. Dışarıda istediği bilgiyi alıyor. Ayrıca ispiyonlar da sistemleştirilmiş durumda. Belli kurallara bağlanmış. İspiyoncunun çok olduğu koğuşta idare, koğuş içindeki uzantılarından bilgileri rastgele alıyor, açıktan yapıyor. Böyle koğuşlarda kendisine gerekli olan bilgiyi zaten fazlasıyla elde etme olanaklarına sahip olduğundan ispiyoncuları saklamaya gerek duymuyor, hatta onları açığa çıkarmakla genelde güvensizliği, ümitsizliği ve karamsarlığı yaymaya, kimsenin kurtuluşu olmadığı havasını vermeye çalışıyor. İspiyoncunun çıkarılmadığı veya çok az olduğu koğuşlarda ise idare, ispiyonculuk yapanları saklıyordu. Bazılarını Esat Oktay odasına getirtiyor, istediği bilgiyi orada alıyordu. Önemli gördüğü ispiyoncuları doğrudan kendisine bağlıyordu. Çoğu da işi gardiyan aracılığıyla yürütüyordu.

- Başka düşürme metotları var mıydı? Örneğin mektuplardan tutuklunun ruh hali tespit edilebilir ve yararlanılabilir.

- Mektup yok ki kullanılsın! O dönem, Diyarbakır'ın mektupsuz olduğu dönemdi!

- Peki o zaman başka hangi metotlar vardı?

- Aklına gelecek, gelmeyecek her şeyin, insan yaşamına konu olacak her şeyin bu kirli amaçlar için kullanılması söz konusuydu. Örneğin revire giden hastalara genelde uyuşturucu ilaçlar verilerek bağımlılık yaratılmaya çalışılıyordu. İlaç, esrar ve hap alışkanlığı olanlara karşı silah olarak kullanılıyordu... Açlık, susuzluk, yorgunluk hepsi kullanılıyor. İspiyoncu yapmanın bin bir yolu var. Aslında karşıdaki birine ispiyonculuk teklif etmek öyle kolay olmayan, büyük cesaret gerektiren bir olaydır. Çünkü karşısındakinden istediği kişiliğini, inançlarını, her şeyini çiğnemesi, onlara ters düşmesidir.

Ama Diyarbakır'da işin ne kadar ayağa düştüğü, yaygınlaştığı konusunda yeterli fikir vereceğine inandığım şu örneği anlatayım. Düşün ki, bize bile itiraf yapmamız teklifiyle geliyor. Ve şunu diyebiliyor: "Gel itiraf et! Seni koğuşa götürürüz. Orada rahat edersin. Çay da içersin!... " O cehennemi ortamda bile siyasi savunma yaptığımızı, inançlarımızı koruduğumuzu gördükleri halde, davaya, partiye, ülkeye ihanet etmemiz rahatlıkla isteniyor. İstenen şey çok büyüktür. Bedelinin de "büyük" olması gerekir. Gel gör ki o büyük şeyin karşılığında teklif edilen şey bir

bardak çaydır, koğuşa gitmedir. Koğuş dediği yer ise cehennemin bir başka köşesi!..

- Bazen de bu bedel yağlı ekmek oluyor değil mi? "Arap"ın elindeki bir dilim yağlı ekmek!..

- Evet... İhanetin bedeli gelip bir saat fazla istirahat etmeye, marştan kurtulmaya, koğuşa gitmeye dayandırılıyordu... Bizde yıllarca çay içme yasaklandı. Her doğal ihtiyaç yasak konusu olduğu için, "bak, şimdi koğuşta olsaydın, oturmuş çay içiyor olacaktın, oysa sen burada marş söylüyor, eğitim yapıyorsun, itiraf et, tüm bunlardan kurtul" diyorlardı.

Senden pırıl pırıl şavkıyan, varlığını adadığın koskoca bir dünya isteniyor ve o soylu dünyayı, o büyüklüğü tekmeleyip atman isteniyor, karşılığında yapılan teklif ise bir hiç!.. Yani tanımsız bir dengesizlikle yüz yüzesin. Ölçülerin böylesine birbirine karışması, her şeyin ne denli çığırından çıktığına işarettir. İdare dayattığı politikaların yaşama geçeceğine ve koğuşlarda ispiyoncu bulacağından emin olduğu için artık kişilere gelip yalvarma, ikna yöntemleri kullanma gibi yollara gerek bile duymuyor. Sınırsız bir terör ve vahşet ortamında ya dayanacaksın, ya ölümü göze alıp öleceksin, ya da ölüm korkusuyla, işkence korkusuyla, dayağı daha az yemek için isteneni yapacaksın. İnsanlar, bu ikilemle baş başa bırakılıyor.

"Koğuşa götürüp rahat ettirme" vaatleri –ki yaşam gerçekten çok zor, çok acı verici bir durumda, hiçbir doğal ihtiyaç karşılanmıyor, açlık, yorgunluk, susuzluk, işkence, göz açtırmama, tüm zamanı denetim altında tutma söz konusu–, bazı zayıf ve kararsız insanlarda etkisini gösterip, onları bu cehennemden, bu azaptan birazcık da olsa kurtulma isteğine sürüklüyordu. Sonuç, böyleleri için ağa takılmak anlamına geliyordu. Bir anlığına kurtulma duygusuyla hareket ederek kendisinden isteneni yapan kimse, daha sonra vazgeçse de kurtulma şansını hemen hemen tümüyle yitirmiş oluyordu. Çünkü idare sürekli o "bir anlığına kurtulma" zaafının üzerine gidiyor, kişiyi yeniden, yeniden düşürüyordu. Böyleleri idareye yakayı kaptırmış demekti. Tabii bu sonuç insanlık açısından çok acı bir durum. Sömürgeciler açısından da alınlarında her zaman taşıyacakları büyük, kara bir leke, suçluluk yaftası... İnsanlığın reddettiği, en aşağılık bir yere oturttuğu ispiyonculuk, pis ve iğrenç emelleri için teşvik edilip sistemli şekilde kurumsallaştırılıyordu ve ödüllendiriliyordu.

- Bu ödüllendirme işini biraz daha açabilir miyiz? Ödüllendirme mekaniz-

ması genelde insanlar tarafından saygınlık ve güzellik gerektiren onurlu işlerde kullanılır. İspiyonculuk gibi, itiraf ve ihanet gibi insanlığın yüz karası olan iğrenç işlerin ödüllendirilmesini nasıl açıklarsın?

- Kuşkusuz ödüllendirme için ortada insani açıdan bir saygınlık ve güzellik gerektiren işin, edimin, etkinliğin olması gerekir. Burada söylediğimiz kavramı sadece görünüşüyle, dışsallığıyla kullanma anlamında bir ödüllendirmedir. Kavramların içeriğinin insanileştirilmesi bakımından ele alacak olursak, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde zulüm ve kan mekanizması içindeki birinin diğerini ödüllendirmesinden sözedemeyiz. Çünkü ödüllendirme, insana insan tarafından yapılabilecekse, ancak burada genel anlamda insanlığın çıkarı söz konusu olur.

Oysa Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bu işkenceci güruh tarafından tam anlamıyla bir insanlığa yönelme, insanlığı düşürme var. Ve tabii ki, kendi amaçlarına varmak için mekanizmayı en iyi işleteni, en iyi iş göreni teşvik etmeleri gerekir. Buna ödüllendirmeden çok güdülerine seslenme, onları harekete geçirme diyelim. Tıpkı Pavlov'un köpeklerine yaptığı şartlandırma gibi bir işleyiş. "Daha çok işkence, daha çok yemek, daha çok içki veya uyuşturucu vb..." Buna elbette ödüllendirme denilemez. Çünkü burada insaniliğin dışına çıkıldığı, insanlığa düşman olunduğu ölçüde bir "ödüllendirme" var. Nasıl ki insan kasabı Dr. Mengelev, Hitler'in amaçlarına hizmet ediyor ve ödüllendiriyorsa, bugün Kürdistan'da da insan kasapları ödüllendiriliyor. Kürdistan'da halka bok yedirenler, işkencelerle insanları öldürenler, halka nefes aldırmayanlar ödüllendiriliyor. Subaylar terfi ettiriliyor. Kemal Yamak gibi Diyarbakır'ın yaratıcılarından olan eli kanlı katiller terfi ediyor, basamakları tırmanıyor. Devletin kilit noktalarında olmaya devam ediyorlar.

- "Saygınlık" kazanan bu statü(!) pratikte kendini nasıl konuşturuyordu?

- Belirttik, genelde koğuşlarda idarenin amacını açığa çıkarma, ispiyonculuğun gerçek anlamını yerli yerine oturtma, böyle işleri yapanları dizginleme, tehdit etme, "saygınlık"larını düşürme gibi şeyler oluyordu. Tek tük koğuşlarda ise durum gerçekten tanımlanamayacak kadar kötü, acı vericiydi. "Saygınlık" bir örümcek ağı gibi sarmıştı. Örneğin, bir çocuk koğuşu bu bakımdan çok tipik! Çok çarpıcı! İspiyonculların çok olduğu koğuşlarda, bunlar bir anlamda denetimi ele geçiriyorlar.

Bir Hasan Garip olayı var. Alçağın biri. Her bakımdan düşürülmüş, insanlıktan çıkmış bir ispiyoncu, hain... 14. koğuşta "saygınlığını"

konuşturuyor. Sorumluluk yapıyor, çocuklardan birini kadın gibi kullanıyor! Çeşitli tehditlerle defalarca çocuğa tecavüz ediyor. Tam bir "saltanat" kurmuş. Elbiselerini tutuklulara yıkatıyor, paralarını gaspediyor, tüm ihtiyaçlarını onlardan sağlıyor. Ve koğuşta bulunan tutuklular ona yaranmak için ellerinden geleni yapıyor. Aynı durum diğer koğuşlardaki ispiyoncular için de geçerli. Tutuklular onlardan kendilerine bir zarar gelmesini önlemek için iyi geçinmek, yaranmak yarışına girmek zorunda kalıyor. Hele zayıf ve işkenceye dayanamayan unsurlar, işi uşaklık boyutuna kadar vardırıyor.

İspiyoncular, lanetlenmiş bir mesleği icra ederken, "bey" gibi yaşıyor! Kimse saltanatlarına ilişsin istemiyorlar. En küçük bir tehlike hissettikleri zaman hemen ihbara koşuyorlar. Lanetlenip selam verilmemesi, tek bir saniye bile yanında durulmaması, geçtiği yerden geçilmemesi, soluduğu havanın solunmaması gerekirken, ispiyoncuyu "saygınlık" mertebesine ulaştırmak, tabii ki insanlığa karşı işlenmiş en büyük suçlardan biri olacaktı. TC, bu suçu Diyarbakır Zindanı'nda sınırsızca işledi...

- ***Koğuş sakinlerinin ispiyonculara karşı ilgi yarışına girmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?***

- Dikkat edilirse, koğuş sakini demedim, koğuşta bulunan bazı zayıf ve işkenceye dayanamayan insanlar dedim... Diyarbakır'da yaşam ateşten bir gömlek, iki tarafı keskin bir bıçak gibidir. O cehennemde devrimci olmak, özünü korumaya çalışmak çok riskli ve tehlikeli bir duruma getirilmişti. Bunlarla gezmek, konuşmak, birlikte hareket etmek de tehlikeliydi. İşte koğuşlarda bazı zayıf unsurlar bu tehlike ve risklerden korunmak, o gün bu ateşten gömleği giymemek için devrimcilerden uzak durdular. İspiyoncularla konuşup onlarla düşüp kalktılar. Bir yandan o günü kurtarmaya çalışırken, üzerinde yükseleceği değerlere sırt çevirip halkı, partiyi, insanlığı karşılarına alma suçluluğunu yaşadılar. Esas olarak parti, halk önderleriyle bütünleşme, onları koruma kendilerini de onlara katma yerine, devrimci saygınlığı Diyarbakır cehenneminin o iğrenç saygınlığına tercih ettiler...

İspiyonculuktan şehitliğe giden yolda bir insan: Tacettin Arat...

- Bu mekanizmanın günlük yaşamda işletiliş biçimi üzerinde biraz daha konuşsak iyi olacak galiba... Örneğin, idare bir koğuştan hiç ispiyoncu çıkarmazsa ne olur?

- İspiyoncu elde edemediği koğuşu gerekirse dağıtır. Ya da başka koğuşlardan ispiyoncu getirip o koğuşa yerleştirir... Diyarbakır Zindanı'nda idarenin hiç ispiyoncu çıkaramadığı koğuşlar olmuştur. Dörtler'in kendilerini yaktığı 34 ve eski 36. koğuş böyle yerlerdi. İdare bu koğuşlarda bir türlü ispiyoncu çıkaramıyordu. Devrimciler 34'te sürekli birbirlerine güven vererek, bu işin böyle gitmeyeceğini, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde zulmün günün birinde mutlaka yenileceğini, değerlere bağlı kalmak gerektiğini söyleyerek aralarında idarenin sızıp geçemeyeceği bir bütünlük oluşturuyorlar.

Oradaki arkadaşlarımız, o zor günlerde, o vahşet içinde tüm engellemelere rağmen aralarında geneli kapsayan bir komün kuruyorlar. İdare defalarca koğuş sorumlusuna işkence yapıyor, bilgi istiyor. Hiç ispiyoncu çıkarılamayan koğuşlarda idare baskılarını, koğuş sorumluluğu yapan insanlar üzerinde yoğunlaştırıyordu. Onları düşürmek ve ispiyonculuk zincirinin bir parçası haline getirmek isterdi. Böyle anlarda en zorda kalan insanlar onlardı. Her şey onlardan sorulur, her "vukuat"ın işkencesi ilk önce onlara yapılırdı. Bu arkadaşlar ya çok güçlü, dirençli olup yapılan her şeyi göğüslerdi ve idare sonunda bunları değiştirip yerine zayıf, zaaflı tipleri koğuş sorumlusu yapardı, ya da ispiyonculaşırdı.

Kısacası, Dörtler'in koğuşu öyle bir zemindi, koğuş sorumluluğu yapan arkadaş da idarenin tüm yönelimini göğüsleyebildi... Başka koğuşlar da var. Eski 36'nın sorumlusu işkencelerden ötürü akli dengesini yitirmişti. İdare amacına ulaşamayınca orayı dağıtmıştı. Tek bir ispiyoncu çıkarabilmek için sürekli uğraştığı koğuşlar da oldu. 35 ve bayanlar koğuşu böyleydi. 35'te de çok uğraştılar. İspiyoncu çıkarmadığı koğuşlara sonunda Dışarıdan ispiyoncu getirmeye başladılar! Dışarıdan gelen ispiyoncular genelde farkedilir, açığa çıkarılırdı. İlk elden kendileriyle konuşulmaya, durumları kavratılmaya, bu işten vazgeçirilmeye çalışılırdı. Çoğu yola getirilirdi. Ancak vazgeçmeyen de olurdu. Deşifre olunca idareye başvurup oradan alınmalarını isterlerdi.

- Sizin 35'te sonradan hiç ispiyoncu çıkaramadılar mı?

- Sürecin başında hayır... Daha sonraları Partizan'dan içeri girmiş İ.H. Oruç üzerinde durdular ve onu düşürdüler. Bu adam koğuştan getirilip aramıza konulmuştu. Tahliyesine bir-iki ay kala yeniden koğuşa götürüldü. Orada ispiyonculuğu sürdürdü. Koğuşta daha açık ve pervasız yapmış. 35'teki genel hava onu sınırlıyordu. "İşini icra ederken" ikili oynuyordu.

- Niçin ikili oynamak zorunda kalıyordu?

- Bunu önder arkadaşlara olan saygısı, üzerinde bıraktıkları etki, 35'teki ciddi siyasi havayla açıklayabiliriz. Örneğin, Hayri'ye derin bir saygı duyuyordu. Koğuştan getirildikten sonraki ilk bir-iki gün Hayri'nin hücresine konuldu. Hayri'nin sıcak ve samimi yaklaşımı, kişiliği onda müthiş bir etki yaratmıştı. Bir örnek vereyim: Oruç, zaman zaman 4. kata su dağıtması için çıkarılırdı, bidonla su dağıtıyordu. On hücre var, her birimiz bir hücrede kalıyorduk, daha sonra beş kişi kaldık. Bidonla getirdiği suyu bölüştürürken Hayri'ye fazla verirdi. Ona duyduğu saygıdan böyle davranırdı. Diğer arkadaşları ispiyon ederken, en fazla haberleşen, hücreden hücreye not gönderen biz olduğumuz halde ispiyon etmezdi. Bizimle, bazı arkadaşlarla ilişki biçiminin ciddi olması gerektiğini, tersi bir davranışta bulunursa tehlikeli sonuçlara varacağını biliyordu.

- İdarenin bazı insanlar üzerinde bilinçli bir şekilde kuşku bulutları oluşturma çabası olur muydu?

- Tabii, o da ayrı bir yöntem... Yapılan tüm işkencelere rağmen bir türlü ispiyonculuğu kabul ettiremediği insanlar üzerinde kuşku bulutları yaratmak için gece ya da gündüz, uygunsuz bir zamanda gelip koğuştan çağırıp götürüyor, sonra da geri getiriyordu.

- İdarenin bu yöntemi üzerinizde etkili oluyor muydu? Haksız yere güvensizlik duyduğunuz insanlar var mıydı?

- İlk dönemlerde kısmen etkili oldu ve bazı insanlar hakkında kuşkuya düşülüp güvensizlik duyuldu... Bu politikayı itiraf yaptırma döneminde de yaygın olarak kullandılar. İspiyonculaştırma ile itiraf ettirmede yöntemler çakışıyordu. Yerli-yersiz koğuştan adam alıp götürüyor ki, koğuş ona güven duymasın, ispiyoncu bilsin... Bunlar çok oldu. Bayanlar koğuşunda bir arkadaşımız üzerinde böyle bir kuşku yaratmak istediler... Tabii oynanan oyunun farkına varıldı.

- Açıktan, koğuş içinde ispiyonculuk yapan, kendini gizleme gereği duymayan insanlar var mıydı?

- Evet, böyleleri vardı... Süleyman ve Celal Öğer isimli iki kardeş tam da sorduğunuz tipten insanlardı. Diyarbakır'lıydılar. Zengin aile çocukları, kuyumculuk yaparlarmış... Birisi koğuş sorumlusuydu. Herkes ispiyoncu olduklarını biliyordu. Onlar da kimseden çekinmeden yapacaklarını yapıyordu. Gizleme gereği de duymuyorlar. Özellikle bileşimi zayıf olan koğuşlarda, kimsenin kimseden hesap sormadığı bir ortamın olması, böyle şeylerin açıktan yapılmasının zeminin hazırlıyordu.

- Sanırım olayın değişik bir boyutu da, idarenin zorla ispiyonculaştırdığı insanların "görev iğfa ederken" yaşadıkları durum olsa gerek... Herhalde onların arasına "canı gönülden" çalışmayan vardır...

- Bazı koğuşlarda, özellikle bileşimi zayıf olan bir-iki koğuşta, neredeyse herkese bir ispiyoncu düşüyor. Ama adam zorla bu işe girmiş ve hemen yanı başında yatan arkadaşının zaten cehenneme dönmüş yaşamını daha da beter etmek istemiyor. Bildiklerini idareye söylemiyor... Böyle davranan da var. Fakat onun idareye anlatmadıklarını başka bir ispiyoncu hemen idareye ulaştırıyor. Zaman zaman ispiyonculann birbirilerini ihbar ettikleri de oluyor. Tabii böyle bir durumda, görevini yapmayan ispiyoncu idarece cezalandırılıyor, hesap soruluyor.

- Görevini iyi yapıp yapmadığını kontrol etmek için askerin askeri denetlemesi gibi, ispiyoncu da ispiyoncuyu mu denetliyor?

- Tabii... Kaba bir benzetme yaparsak, diyebilirim ki, bu konuda ispiyoncular diğerlerinden daha fanatik ve gözü karadır. Uygulama ve yöntemi ne olursa olsun, ispiyoncu ispiyoncudur!.. Onun bilgi vermesine süreklilik kazandıran faktörler de var. Örneğin, aynı koğuşta birden fazla ispiyoncunun olması, değişik nedenlerle istemeyerek bu ağa takılanların ispiyonculuğuna süreklilik kazandırıyor ve artık geri dönülmez bir noktaya kadar sürükleyebiliyor. Sistem bir kez kurumlaşınca, o ağ içinde bulunanlar bir daha kolay kolay kendini kurtaramaz. Kurtarmak isterse diğerlerinin ihbarlarına hedef olur.

- Böylesine her şeyin baştan çıktığı, insani olan her şeyin bombardımana tutulduğu, müdahale etmenin, devrimci disiplinin ve otoritenin koşullarının giderek daha da ortadan kalktığı, çözümleyici olma gücünün çok zayıfladığı bir ortamda ispiyonculuğu nasıl önlüyordunuz, nasıl sınıflandırılıyordu, yaklaşımınız ve çözüm gücünüz neydi?

- Bunu az çok koyduk. Sorun bizlerin ikna gücüne bağlı olduğu kadar insanların direncinin, kişiliğinin, kararlılığının da konusu, eğer, işkenceye

dayanabiliyor ve baskıları göze alabiliyorsa sorun yok. Kandırılmış olsa bile ikna edebilmenin koşulları hep var. Çünkü vahşet ayyuka çıkmış. Kendisi görüyor, yaşıyor. Ayrıca arkadaşlar bulundukları her yerde anlatıyorlar: "Kürdistanlıyız. Devrimciyiz, insanız. Bundan ötürü içeri atılmışız. Ve burada hepimiz vahşete maruz bırakılıyoruz. Bu bilindiği halde düşmana yardım etmek insanlığa karşı suç işlemektir..." İspiyonculuk yapanlar da aynı koşullardadır. İdarenin bu vahşiliğinin, yapıp ettiği işlerin nedenlerinin konulması, onlara sorunun insani yanının birazcık olsun kavratılması, güven verilmesi, sıcak ve insani ilişkiler içine çekilmesi, caydırmada, ispiyonculaşmayı önlemede en büyük ve temel silah...

Başka yöntemler yok muydu? Tabii ki, vardı. Bazılarının açıktan açığa tehdit edilmesi, bu işin böyle gitmeyeceği, karşı-devrimin bu saldırılarının sonsuza kadar sürmeyeceği, faşizme ve sömürgeciliğe karşı mücadelenin düşmanın yaptıklarının hesabını soracak şekilde güçleneceği günlerin hiç de uzak olmadığı, devrimcilerin bu kuralları, teslimiyet koşullarını parçalayıp yırtacağı ve böyle gelişmiş mücadele koşulları içinde bugün ispiyonculuğa, ihanete varanların o gün mutklaka hesap vereceği, üzerlerine düşen bu kara lekeyi silemeyecekleri yönünde açık uyarılar da yapılıyordu.

Yani cezaevindeki vahşetten bunalmış, daralmış, körelmiş beyinlerin açılması, yarını düşünmesinin sağlanması, ufkunun genişletilmesi çabası da bir yöntem olarak hep mevcuttu. Başka kimi koğuşlarda, bütün riskler göze alınarak bazı ispiyoncuların cezalandırılması da yaşandı... Dediğimiz gibi, ispiyonculuk epey yol almış ve neredeyse kurumlaşmaya doğru gidiyor... İdare güçlü bir denetim mekanizmasıyla giderek bu ağı daha da fazla örüyor. Eğer buna rağmen koğuşlarda bir takım gelişmeler olmuşsa, dayanışma yaşanmışsa ve bazı eylemler gerçekleştirilmişse, o zaman ispiyoncuların biraz da olsa etkisiz bırakıldığından söz etmek gerekir. Bunun da bazı belirgin yöntemleri var, örneğin Dörtler'in bulunduğu koğuşta, idarenin ispiyonculaştırmak için el attığı her insana yaklaşım onları açık biçimde karşı cepheye alma şeklinde somutlaşmıyor; dövme, koğuştan atma vb. yerine ikna yöntemi seçiliyor. Ama eski 36. koğuşta olduğu gibi tehdit ederek dövmeler de söz konusu olabiliyor.

- Onları tehdit eden arkadaşlar yeniden ispiyon ediliyor muydu?

- Olmaz mı!.. Ama artık tahammül gücünün son haddine gelen arkadaş ispiyon edilmeyi, cezalandırılmayı göze alarak ispiyoncuyu

uyarıyor, tehdit ediyor, ya da dövüyor. Böylesi tipik bir örnek 28. koğuşta gerçekleşmişti. Birçok arkadaşın başvurduğu ikna yöntemi sonuç getirmeyince, dayanma sınırının son noktasına gelen A. Kerim Bozdağ, M.G ve S.A isimli iki ispiyoncuyu şişliyor. Ayrıca tutuklu öyle bir noktaya gelmiştir ki, artık gözü hiçbir şeyi görmez oluyor ve ispiyoncunun yüzüne haykırıyor ve "git! Kime söylersen söyle! Alçak!.." diyor, dövüyor.

Anında ispiyon edileceğini bildiği için işkenceyi göze alıyor. Zaten o insanı hemen bulunduğu koğuştan alıp başka bir koğuşa sürgün ediyorlar. Ya da eğer koğuşta birlik sağlanmışsa ispiyoncuyu kovma şeklinde bir tutum da sergilenebiliyor. Kısaca bir yerde bıçak kemiğe dayanıyor, ölümü göze alarak ispiyoncuya karşı tavır geliştiriliyor. Bir ispiyoncuyu tehdit etmek, belli bedelleri ödemeyi peşinen kabul etmek anlamına geliyor... İspiyoncu açısından ispiyondan vazgeçmesi bir noktadan sonra artık çok zor, bunu görüyorsun, paçayı kaptırmış bir defa! Geriye dönmesi büyük ölçüde ölümü göze almasıyla özdeştir. Buna rağmen yine de birçok insan ispiyoncu olmaktan vazgeçirilebildi. İdarenin vaadlerinin bir anlamı olmuyor, en küçük hatada ispiyoncusunu da unufak ediyor. Nitekim çoğu defa öyle olmuştur. Adam ispiyoncudur, ama yine dayak yiyor, türlü işkencelerden geçiriliyor. Zorla yaptırılıyor...

- *Size gelip, "zoraki ispiyonculuk yaptırdılar!" diyenler oluyor muydu?*

- 35'te İ.H. Oruç dışında yoktu. Ama koğuşlarda durumunu açıkça ortaya koyanlar vardı. Söylemese de biliniyor artık, açığa çıkmış, kendisini saklasa da artık bir şey ifade etmiyor. 35'te işkence ve dayağa olan zaafından dolayı ispiyonculaştırılmış bir insan vardı. Bir grup arkadaşla birlikte koğuşa götürüldü. Orada arkadaşlar konuşuyor. Kendisine "bu işe bir son ver!" diyorlar. O da durumunu koyuyor ve "dayağa ve işkenceye karşı tahammülüm yok, kaldıramıyorum, bir noktadan sonra direncim kırılıyor, bana sorduklarını yanıtlamak zorunda kalıyorum" diyor. Arkadaşlar "şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da üzerine gelecekler, kullanmak isteyecekler, zaafını aşman gerekir..." diyorlar. İspiyonculuktan vazgeçildiğinde, tekrar düşürmek için müthiş yöneliyorlar. Her gün koridorlara çıkarıp defalarca dövüyorlar, havalandırmada gün boyu "yat-kalk-sürün" yaptırıyorlar. Gerekirse bütün koğuşu cezalandırıyorlar, tam bir terör estiriyorlar... Sözünü ettiğim bu arkadaşa da aynı işkenceleri defalarca yapıyorlar... Ama en sonunda tavır koyuyor ve artık ispiyonculuk yapmayacağını söylüyor. İdare ne yaparsa yapsın arkadaşın

direncini kıramıyor. Ve ondan ümidi kesiyor... Bu arkadaşımız o günlerde tahliye olup partiye ulaşıyor, durumunu anlatıyor. "Bana cezaevinde ispiyonculuk yaptırdılar, ama süreç içinde zaafımı aştım, o zinciri kırdım. Yeniden saflara katılmak, halkımın kurtuluş mücadelesinde bir sıra neferi olmak istiyorum" diyor. Tekrar saflara katılıyor. Kürdistan dağlarında TC'yle sürüp giden çatışmaların birinde şehit oluyor...

- *Sizin için bir sakıncası yoksa, bu arkadaşı isim olarak burada anabilir miyiz?*

- Tacettin Arat...

- *Böylesi başka örnekler var mı?*

- İtiraf yaptırılıp, daha sonra itirafını geri alan, tahliye olduktan sonra partiye gidip mücadeleye katılan, şehit olan da var. Aynı durumda olan, gerçekten dayak ve işkence zoruyla ispiyonculaştırılan, ya da tümden olmasa da kısmen ispiyonculaştırılan birisi var... Dayak karşısında bu işi yapmayı kabul ediyor, ama koğuşa döner dönmez de yaptığı işi yanındaki arkadaşlara açıkça söylüyor. "Beni götürüp işkence yaptılar, ispiyonculuk yapmamı istediler, dayanamadım, kabul ettim, şu şu bilgileri verdim. Bundan sonra işkenceye dayanamadığım için istenen bilgileri vermek zorunda kalacağım. Ama bunu mümkün olan en alt düzeyde yapacağıma inanmanızı istiyorum" diyor...

Osman Erdal'ın kaldığı koğuşta ispiyoncunun biri, bir grup arkadaş oturmuş, kendi aralarında cezaeviyle ilgili sorunları konuşuyorsa, bu ispiyoncu, onların yanına gitmek zorunda kaldığı anlarda, uzaktan "Vınn! Vınnn! Anten geliyor!..." diye seslenerek konuşanları uyarıyor. Bu davranışıyla, "Ben geldim. Konuşmayın. Anlattığınız şeyleri duymayayım!" demek istiyor. Yani ispiyonculuğu alenen yapıyor, ilan ediyor, kimseye zarar vermek istemediğini de bu davranışlarla sergiliyor...

Yine aynı koğuşta Mehmet İzol diye biri var. Dışarıda bize karşı savaşmış ve ajanlaştırılmış biri. Koğuşta da koğuş sorumlusu ve ispiyoncu olarak idare tarafından kullanılıyor. Bir gün yaptığı bir ispiyon sonucu bir arkadaşımızı askerler feci biçimde dövüyorlar. O an başka bir ispiyoncu da İzol'un dövülen arkadaşa iftira ettiğini söylüyor. İdare gerek ispiyonculara, gerek koğuşta bulunanlara kendisine bağlı olarak çalışan kişileri her bakımdan denetim altında tuttuğunu göstermek için İzol'u çıkarıp dövüyorlar. İzol sopayı yedikten sonra koğuşa geliyor, orta yere çıkıyor, herkesin duyabileceği yüksek sesle karısının adını anıp küfür ediyor. M.

İzol karısının arazi kapma sevdası yüzünden bu işlere bulaşmış. Yani bir yerde yaptığı her şeyden duyduğu pişmanlığı, kendisini o hallere düşürdüğüne inandığı karısına küfür ederek açığa vurmuş oluyor...

Başka, verdiğimiz İ.H. Oruç örneği var. Bu insan uyuşturucu karşılığında ispiyonculuk yapıyor. Uyuşturucu almadığı zaman sürekli baş ağrısı çekiyor. İsmail, başlangıçta yaptığı işi mümkün olduğu kadar bizlerden gizlemeye çalıştı. Fakat gizleme olanağı yok. İdare bu adamı öylesine acemice kullanıyordu ki, görüş ya da avukat günü olmadığı halde, "hadi görüşe, hadi avukat görüşüne gidiyorsun" diyerek alıp götürüyordu. Anlamamak için aptal olmak gerekir. Sonra da anlattığım gibi ikili oynamaya başladı.

- Biraz önce esrarın da bu iş için bir yem olarak kullanıldığından söz etmiştin?

- Diyarbakırlı biri varmış. Bu adam lümpen biri... Esrar alışkanlığı var. Esat Oktay ona sürekli esrar içirerek, bu alışkanlığından yararlandı ve ispiyoncu olarak kullandı...

- İsim vermenizde bir sakınca var mı?

- İsmi Şaban Menekşe...

- Peki, ispiyon yüzünden yaşamını kaybeden insanlar oldu mu?

- Oldu tabii... En tipik örnek Ali Sarıbal'ın ölümüdür. Kaldığı koğuşta bulunan Nevzat isimli bir ispiyoncu tarafından idareye, "yemek duası okumuyorlar" diye ihbar ediliyorlar. Ali, Partizan Davası'ndan yargılanıyordu. Bunun üzerine Ali ve bir-iki tutukluyu koğuş dışına çıkarıp kalaslarla dövüyorlar, Ali'yi öldürüyorlar.

- Ne acı bir durum. Ölüm ne kadar ucuz! Başka ne gibi örnekler var? Burada anlatılması gereken çarpıcı olaylar, değişik tipler var mı?

- Öyle çok ki, hangi birini anlatacaksın... Ama sanırım, "uyanık"ları da burada ele almak gerekiyor... Çok az da olsa, uyanıklar dediğimiz bir kesim vardı. Onları şöyle tanımlayalım: Biliyorlar ki bulundukları koğuşta devrimciler arasında belli bir ilişki var ve bu ilişkilerin idarece açığa çıkarılmaması için çaba içindeler. Devrimciler koğuşlarından bazı insanların ispiyonculaştırılmasını önlemek için ellerinden gelen her şeyi yapıyor, zayıf ve kararsız insanları her bakımdan idare karşısında korumak, ağa düşmesini önlemek istiyor ve böyle insanların ihtiyaçlarını karşılıyorlar. Dostluklarını sunmadan tutalım da, olanakları paylaşmaya kadar açık ve samimi davranıyorlar. Hatta böylelerinin dayağa karşı za-

afları varsa, sıra dayaklarında olsun, başka nedenlerden kaynaklanan dayaklarda olsun, onların mümkün olduğu kadar az dövülmesini sağlamak için aralarında anlaşıyorlar. Bazen onların yerine sopa yemeler bile yaşanıyor. İşte "uyanıklar" devrimcilerin bu güzel ve insani yaklaşımlarını istismar etmeye soyunuyor ve soysuzlaşıyorlardı. Örneğin; "bana beş paket sigara alınmazsa gider ispiyonculuk yaparım" gibi şantaja başlıyorlar.

- *Açık biçimde ha!..*

- İstisna da olsa böyle açıktan hissettiren tipler var... Avanta, başkasının sırtından geçinme, bunu sağlamak için de değerlerini satışa çıkarma olayı yaşanıyor. İstediği bazen sigara oluyor, bazen başka bir şey. Reddedilirse ispiyoncu olacağını söylüyor!..

- *Peki siz ne yapıyorsunuz? İsteneni alıyor musunuz?*

- Alınıyor... Her şey açık oynanıyor. Düşman sana karşı bir politika geliştiriyor. Sen karşı politikayla onu ve amacını etkisizleştirmek zorundasın. Ortam ne olursa olsun hâlâ devrimci değerler korunuyorsa ve belli düzeyde de olsa bu değerleri o zor koşullar altında bir yaşam biçimi haline getirme mücadelesi veriliyorsa, düşmanın geliştirmek istediği taktiklere karşı sen de sahip olduğun bu amaç için elindeki her aracı kullanmak zorundasın. Yani bir tarafta ispiyoncu durumuna düşürülenleri vazgeçirmek ve kendilerine getirmek için onca çaba sarf edip onları bir noktada tutmak için politikalar üretirken, öte taraftan böyle bir yaklaşımın bazı türedi uyanıkların doğmasına neden olabildiğini görüyorsun. Başkasının sırtından insanlığı satarak geçinmek isteyen kişiler çıkıyor. Çok az olsa da devrimcileri istismar etmenin yanında bu tipler esas olarak zayıf insanları daha çok hedefliyorlardı. Onlar da ispiyona uğramamak için isteklerini karşılıyor, hatta bazıları yaranmak, gözlerine girmek için tüm olanaklarını sunuyorlardı.

- *"Şu bisküvileri al da, bizi bağışla!.." dediğiniz "insanlar" mıydı?*

- Böyle işler daha çok koğuşlarda olmuş... Hücreler kısmında ise Oruç bu eğilimler içindeydi. Böyle açıktan dayatma yapmıyordu, ama genel konumumuzu bildiği için bazı şeyleri hücresinde bulunan arkadaşlara karşı koz olarak kullanmak istiyordu. Ve aralarında örtülü bir dövüş başlıyordu. Komün kurulmuş, ona hissettirilmemeye çalışılıyor, bunun için çeşitli yöntemler geliştirilmiş, titizlikle uygulanıyor. Ama içimizdedir, bir noktadan sonra seziliyor. Komünün varlığını anladığını fark ediyorsun. Oyun başlıyor. O bu durumu koz olarak kullanıp

seni kemirmek, senden yararlanmak istiyor. Kantinden gelen yiyecekleri, eşyaları hiç kimseye danışmadan gidiyor "denetliyor". Fazlasıyla alıyor. "Yapma!" diyemiyorlar. Eğer dersen, büyük bir pervasızlıkla "yapıyorum işte!" diyor. Ötesine gidiyorsun. Gittiğin zaman komün açığa çıkacak, o ilişki tarzından da vazgeçemezsin. Ve başlıyor ödünler verilmeye. Bazen açık taleplerde bulunuyor, "benim param yok, bana şunları şunları alın" diyor. Eğer karşılamak istemezsen, o an ispiyoncu yönünü bir koz olarak şöyle ifade ediyor: "Hepimiz devrimci değil miyiz?" Aslında bu "devrimci değil miyiz!" sözleri sana yapılan bir uyarıdır! Çok kurnaz, tilki gibi birisi. Yanında kalan arkadaşlar iyi tanımışlar, özelliklerini biliyorlar. "Devrimci değil miyiz?" uyarısı aslında "kafamı bozmayın, gider ilişkinizi, komünü, bildiğim her şeyi idareye söylerim!" anlamına geliyor. Şu da var ki, bu tipleri dizginlemede geliştirdiğimiz karşı tavırlar hep olumlu sonuç verdi. Oruç, komün ilişkimizi hiçbir zaman idareye bildirmedi.

- İspiyonculuğun uyanıklıkla örtüştüğü bunun gibi başka çarpıcı durumlar var mı?

- Aslında Diyarbakır Zindanı'nda bu olay incelenirse, kendi başına ciltler dolusu bir malzemenin ortaya çıkacağını belirtelim. Değişik sınıf ve kategorilerden, farklı anlayışlarda olan, değişik yöntem ve uygulamaların getirdiği, açığa çıkardığı insan tipleri görürsün.

Örneğin Mümtaz Kotan... Adam güya siyasi kimliktir. Bir hareketin lideridir. Koğuşta kimin ispiyoncu olduğunu biliyor. İdareye gitmesini istediği bilgiyi onun aracılığıyla gönderiyor. Kendisi açıktan ispiyonculuk yapmıyor. Kimseye sezdirmeden, hatta belki de ispiyonculuk yapan adama bile fark ettirmeden istediği bilgiyi sızdırabiliyor... Böyle tipler işte... HK'li bir arkadaştan dinlemiştim. Koğuşlarda başka ilginç yöntemler de kullanılmış. İdare 14. ve 38. koğuşta kalan itirafçılar arasından bazılarını seçip, "mehmetcik okulu" diye adlandırılan, cezaevinin sinema salonuna götürüp eğitiyor. MİT'le ilişkisi olan subay ve Esat Oktay da bu eğitimde bulunuyor. Bunlara koğuşlarda nasıl çalışılır, nelere dikkat edilir, nasıl haberleşilir vb. konularda sıkı bir eğitim veriliyor. "Siz artık MİT elemanısınız!" denilerek "paye"lendiriyorlar. Aslında MİT üyesi falan değiller, kullanılan sıradan ispiyonculardır. Sonra, sanki cezaevine yeni gelmiş gibi eski koğuşlarına değil de başka koğuşlara gönderiyorlar. Ki, bu da ilişki kuramamanın ve tecritliğin ne derece kötü sonuçları olduğuna bir örnektir.

Koğuşlar arası ilişki olsa kimin ne olduğu, hangi koğuştan geldiği,

yeni tutuklanıp tutuklanmadığı kısa sürede tüm cezaevinde öğrenilir. Bir koğuştaki ispiyoncuları başka koğuşlar öğrenemiyor. İspiyoncu olduğu bilinmiyor. İdare alıp başka koğuşa verdiğinde herhangi bir tutuklu olarak karşılanıyor. HK'li arkadaşın anlattığına göre, o dönem 22. koğuştan idare ispiyoncu çıkaramıyor, Dışarıdan iki kişi getiriyorlar. Bunlar Batman'da muhtarlık yapan biriyle, Ergani ASK-DER (Anti-Sömürgeci Kültür Derneği) başkanlığı yapmış bir ala-Rızgarici... İkisini de getirip 22. koğuşa yerleştiriyor. Bunlar bir gün kapı altından not atarken yakalanıyor, not ellerinden alınıp okunuyor. Şöyle şeyler yazılmış: "Sayım sırasına göre 1'den 21'e kadar olan kişiler koğuş içinde siyasi faaliyet sürdürüyorlar. Marş söylemiyorlar, yatıyorlar. Sondan iki kişi de MİT'ten dir."

- *Desenize adamlar ciddi ciddi kendilerini MİT elemanı saymışlar...*

- Öyle ciddi havalar verilmiş... Ama "mehmetcik okulu mezunu" sıradan ispiyoncular işte!.. Bu olaydan sonra gerçek kimlikleri açığa çıktığı için idare bunları açıktan çağırıp bilgi alıyor. Arkadaşlarsa onları etkisiz hale getirmek için epey çaba sarf ediyor. Sonunda ikisini de başka koğuşlara götürüyorlar... Bazı koğuşlarda ise idare, ispiyonculara koğuş ve tek tek insanlarla ilgili olarak kapı arkasında rapor yazdırıyor. Bu raporlar Esat Oktay ve A.O. Aydın'a gidiyor. Hatta dosyalanıp savcılığa bile gönderiliyor...

- *Sizin tüm bu süreç içinde tespit ettiğiniz ne kadar ispiyoncu vardı? Ve nasıl değerlendirmeye gittiniz?*

- Sayı olarak bir hesap çıkarmadık... Tabii bunların çeşitli kategorilere göre ayrıştırılması var. Cezaevine giren ve çıkanlarla birlikte sayı artar. Bu sorunu süreci, bu süreçte ortaya çıkan ispiyoncuları çevreleyen koşulların yanı sıra, etken olan diğer değişken, özgün faktörlerin ışığında ele almak, incelemek daha doğru. En genel anlamda çoğunu yeniden kazanmak yönünde politikalar izledik. Şöyle sorulabilir: Acaba onları kazanmaya çalışmamız yanlış mıydı? Hayır, değildi. Bu yaklaşımımız doğruydu. Ve sonuç alıcıydı. Düşman insanca olan her şeyi yıkıp ezmek, geçmek istiyor... Diyarbakır Askeri Cezaevi bir savaş alanı... Gerçek bir laboratuar! Faşist devlet, tutsakları kobay olarak kullanılıyor... Ama aynı zamanda Diyarbakır Askeri Cezaevi bizim için de bir laboratuar, gerçek bir sınav yeri.

Kendimizi tanıma, öğrenme yeri... Üç yıllık vahşet döneminden sonra, direnişlerle düşman otoritesi kırıldı, saldırı püskürtüldü. Bir yerde

geçmiş hükümetlerin dediği gibi "enkaz devraldık!.." İşimiz çok zordu. Hem bu, hem de dumura uğratılan örgütlü yaşamımızın yeniden yaratılması gibi konularda yapmamız gereken çok şey vardı. Geçmişten örnek alacağımız tecrübeler yok. Olanı biteni, insanları kategorilendirme, sınıflandırma ve buna göre tavır koyma zorunluluğumuz var. Çok şeyler yaşanmış, ama yaptırımların ve cezalandırmaların kitlede bilince çıkarılması, düşüncede sistemleştirilerek açıklanması hep eksik kalmış. Bunları tanımlama, adlandırma, onlara karşı tavır belirleme bir ihtiyaç ve zorunlu bir görev. Çok uğraştık...

İnsan, insanlıktan çıkarılmış, enkaz haline getirilmiş. Ama sorumluluğun var. Atamıyorsun, reddedemiyorsun... Yüzlerce insanı nereye atacaksın, nasıl ret edeceksin? Onları yeniden şekillendirmek, yeniden topluma kazandırmak yeniden insani ilişkilere sokmak gerekiyor. Sorun bu... Ama bunu yaparken de örgüt ölçülerini, ilişkilerini sulandırmamak, devrimci ölçülerden, değerlerden ve anlayışlardan taviz vermemek için açık kapı bırakmamak zorundayız. Devrimci otorite ve devrimci disiplin tutsaklar arasında yeniden inşa edilince, böyle insanlar kendilerini boşlukta buldular. Örneğin, 1983 Eylül direnişinde, alçaklığın ve rezilliğin en koyusunu yaşayan, işi kendi arkadaşlarına işkence yapmaya kadar götüren bir Hasan Garip gelip bize sığındı. 35'e geldi. Birkaç gün hücrede kaldı. Bizden kabul görmeyince geri götürüldü... Yine o direnişin bitiminde, daha önce sözünü ettiğim Cemal Öğer ve kardeşi de gelip bize sığındılar. Onlar da birkaç gün hücrede kaldıktan sonra sahip çıkmadığımız için geri götürüldüler. Bu işi gönüllü yapan ve her bakımdan bitmiş insan eskilerine kapımızı bir daha açmadık. Ama içinde bir nebze de olsa ışık kalmış her insana yeniden yönelmeyi ve kazanmayı bir görev bildik. Çoğunu kurtardık. Aralarında Tacettin gibi gidip şehit düşen insanlar da çıktı... Bunlar hep sınıflandırıldı, değerlendirildi. Sonuçta çoğunun koğuştan atılmamasını –gönüllü, sistemli yapanlar hariç–, diğerlerinin kendilerini teşhir etmek, kitle önünde mahkum etmeleri kaydıyla bizimle kalmalarını, yeniden eğitim sürecine sokulmalarını sağladık...

- *Peki bu bölümde eklemek istediğin yeni bir şey var mı?*

- Bir iki şey daha ekleyelim... Cezaevinde vahşet, terör, her şeyin tutsağa karşı kullanılması söz konusu. Ana-baba sevgisi, aile ilişkileri, fazla ceza alma kaygısı ve bütün bunları geride bırakan, ne zaman ve

nasıl biteceği bilinmeyen, aslında hiç bitmeyecekmiş gibi görünen zulüm günleri, çekilen acılar, cehennemi azaplar hep tutsağı düşürmenin aracı olarak kullanılmak istendi, kullanıldı. Tutsak sigarasızdır, açtır, susuzdur. Tek bir saniye boş vakti yoktur, rahat bırakılmaz, en küçük bir sohbetten, en insani şeylerden uzaktır, mahrumdur. Bunlar sonunda insanı öyle bir noktaya getiriyor ki, toplumu düşünmek, genelde insanlığı düşünmek, oradaki kitleyi düşünmek, onlarla bütünleşmek, sorumluluk duymak, onlar için fedakarlıklarda bulunmak olayı, bütün bu kısıtlamalar ve kuşatmalar içinde sınırlanabiliyor. Kendi kendisiyle baş başa kalan kişinin düşüncesi dumura uğrar, ufku kararır. Bu sığlık koyulaştıkça, tüm dikkati kendi "beni" üzerinde yoğunlaşır, bütün melekelerin, yeteneğin ve zekanın oraya kanalize olmasına varır. Yani kişideki kaygı artık "topluma, halka bir katkım olsun, bu toplumun, halkın, devrimin, sosyalizmin değerlerini, özelliklerini koruyayım. Öne çıkarayım" değildir. Onun yerine, "kendimi kurtarayım, daha az acı çekeyim, fiziki varlığımı ne pahasına olursa olsun koruyayım, sürdüreyim" kaygısı ağır basar. Bu koşullar bazı insanların her yönüyle bitişini getirebilir. Adam kendiliğinden gelmiş teslim olmuş, ailesinin teslim ettiği, devrimcilikle ilgisi, herhangi bir bağı kalmamış insanların sayısı hiç de az değil. Politik yaşamla gerçek anlamda bir tanışıklığı olmamış, kimlik bulamamış insanların da sayısı az değil. Böyle bir bileşimi olan, binlerce insanın gelip geçtiği Diyarbakır Zindanı'nda, faşist iktidarın genel olarak insanları düşürmede önüne koyduğu hedefler ve bunda vardığı nokta veya bunu uygulama derinliği, katettiği yol hiç de az değil. Niye az olmadığının da bu manzara çerçevesinde görülmesi, anlaşılması gerekir...

Ek Bölüm
Ali Sarıbal'ın öldürülmesinde bir tanıklık...

"Kaldığımız koğuş çok kalabalıktı. Mevcudumuz yaklaşık 110 kişi civarındaydı. Üç katlı tahta ranzalarda istifleme uyuyorduk. Aynı yöreden olma ve aynı davalardan yargılanma nedeniyle koğuştaki tutukluların çoğu birbirini tanıyordu. Ali Sarıbal hücrelerden koğuşa götürülenlerdenmiş. Yeni koğuş açıldığında, 30-35 kişilik bir grup oraya yerleştirilmiş, Ali de onların arasındaymış.

Ben Mardin'den geldiğimde Ali sorumluydu. Dürüsttü, iyi bir insandı. Fakat koğuş sorumluluğu kısa sürdü. Çünkü ikide bir cezaevinden polis soruşturmasına alınıyordu. Sanırım o ara iki-üç defa gitti geldi. Her gidişinde, geri getiriliş süreci uzadığı için koğuşa yeni iki sorumlu atandı. Hasan Bora, Nevzat Gültekin. İlk sorumlu Hasan'dı. Bunlar ilk önce bizden yanaydı. Ya da biz öyle sanıyorduk. Koşullar ağırlaştıkça, karakterleri de değişmeye başladı. Sonunda "Haydar'ın bir uzantısı" olmuşlardı ('Haydar': Kalastan yapılma sopa. R.S.)

Ali'nin olayı, Aralık'ta başlar, ama bütün yoğunluğunu daha çok Kasım'da hissettirdiği için, önce o günleri anlatmak gerekir. Yukarıda sözünü ettiğim iki kişi sorumlu olduktan sonra, Ali sürekli kendi dönemindeki uygulamalarla bunların uygulamalarını karşılaştırır, eleştirilerde bulunurdu. Ve bunu çoğu kez açık açık yapardı. Yeni kural ve yeni yaptırımlar, yeni dayatmalar daha çok o günlerde uygulamaya sokuluyor ve çarkın vidaları sıkıştırılıyordu. Diyarbakır bölgesindeki olayların birçoğunda adı geçtiği için, üsteğmen A.O. Aydın'ın kendisini çağırdığını, itirafçı olması için 'tavsiye'lerde bulunduğunu söylemişti. Bu olaydan sonra bazı çavuş ve erler ona takılıyordu. 10 Kasım günü onunla bir başka tutuklu Atatürk heykelinin önünde saygı duruşunda bulunmaya götürüldüler.

Koğuşta düzensizlik ve kurallara uymayanlar var diye idareye ispiyon gidiyor. 19 Kasım günü sabah havalandırmasına çıktıktan sonra dört arkadaşın adı okundu. Bunlar, Ali ve aynı davadan yargılanan iki kişi, bir de HK'den yargılanan bir başkasıydı. Özel işkence uygulamaları başladı. Niyetlerinin ne olduğu belliydi. Sürekli işi yokuşa sürüyorlar, bilmem hangi marşın on kıtasını oku! Bilmem hangi marşın dördüncü kıtasını tersten oku, vb. denerek yapılan her yanlışta dövüyorlardı. Dayak ve

marş söyletme faslı bittikten sonra içeri alındık. Daha ranzalarımıza oturmamıştık ki –öğleden önceydi– Kara Bela denilen çavuş, dokuz-on gardiyanla koğuşa girdi. Elinde bir kağıt parçası vardı. Biz koğuşun en dip köşesindeydik. Ali'nin yatağı da oradaydı. Çavuş, 'bu koğuşta dua okumayanlar var' diyerek sözünü ettiğim dört arkadaşın isimlerini okudu. Biri mahkemeye gittiği için diğer üçüncü koğuşun ortasına çıkardılar. Sorgusuz sualsiz yere yıkıp vurmaya başladılar. Hepsinin ellerinde kalaslar vardı. Uzunca bir süre dövdüler. Sonra koğuştan dışarı çıkardılar. Bu aradan HK'den olan arkadaş bayılmıştı. Onu yatağına yatırdılar. Ali'ye uzun süre dış kapının önünde dayak atıldı. Biz hep ne olduğunu anlamaya çalışıyorduk. Öğlen yemeğinden kısa bir süre önce, Hasan'ı içeri getirdiler. Diyarbakır Zindanı'nda dayak yemenin nasıl olduğunu yaşayanlar bilir. Hasan içeri girdikten sonra, Dışarıda kapının önünde tekrar Ali'nin sesi gelmeye başladı. İstiklal marşının on kıtasını yüksek sesle okutuyorlardı. Ama sesi kesik kesikti. Sonradan öğrendiğimiz kadarıyla, esas duruşta İstikla marşını yüksek sesle okurken askerin biri elindeki sandalyeyle sırtına sürekli vurup onu devirmeye çalışıyormuş.

Ali'nin her yere düşmesinde tekrar ayağa kaldırılıp hem marş söyletiyor, hem de vuruyorlarmış. Sandalye demir olmasına rağmen kaynak yerinden atmış kırılmış!.. Yemek saati gelince onu bir torba gibi içeri attılar. Vücudu simsiyahtı. Teni dokunulmayacak denli şişmişti. Yarı baygın durumdaydı. Kapı önünden alıp yatağına getirdiler. Tam bu sıra yemek geldi. Yemeği içeri alıp duaya başlamak üzereyken Ali'nin zorla kaldırılıp duaya katılmasını sağladılar. Onu zorla duaya kaldıran koğuş gardiyanıydı. Ali'nin sesi kısılmıştı, çıkmıyordu, inliyordu.

Öğleden sonra durumu daha da ağırlaştı. Durum koğuş gardiyanına söylendi. Yanımızda tıpta okuyan bir öğrenci olduğu için gelişmeleri biliyorduk. Nabzı hemen hemen hiç atmıyordu. Bütün hayati fonksiyonları durmuş gibiydi. Bu haldeyken onu alıp dışarı çıkardılar. Koğuşun bitişiğindeki fotoğrafhaneye götürdüler. Orayı gardiyanlar kullanıyordu. Ali orada bekletilmeye başlandı. Bu ara tıpta okuyan arkadaş da başında bekledi. Akşam oldu. Cezaevi doktoru gelip muayene etti. İkinci günün akşamı hastahaneye kaldırıldı. Birkaç gün sonra da öldüğünü öğrendik.

'Bunlar koğuşta huzursuzluk yaratıyor, yemek duası okumuyorlar' diye Nevzat tarafından ispiyon edilmişler..."

(Aynı koğuşta kalan Cuma Kuyukan'ın anlatımından...)

İbiş Ural'ın öldürülmesi olayına bir tanıklık...

"İbiş Ural namazında niyazında yaşlı biriydi. Aynı koğuştaydık. PKK'ye yardım, yataklık ettiği gerekçesiyle içeri alınmıştı. Yurtsever bir insandı. Bir gün, A.O. Aydın tarafından çağrıldı. D Blok ana koridor kapısına götürüldü. Orada kendisine bu kişi tarafından ispiyonculuk dayatıldı. Kabul ettirmek için çok zorladılar.

İbiş Ural büyük bir moral bozukluğu içinde koğuşa döndü. Kendisine ispiyonculuk teklif edildiğini PKK Ceylanpınar-Viranşehir Davası'ndan yargılanan Aziz Eryılmaz, Mahmut Manas, Halik ve Şakir Ayav'a söyledi. Bu arkadaşlar ise moral verip bu işi yapmamasını, 'tekliflerini reddedersem başıma bir şey gelir' düşüncesine kapılmamasını, korkmamasını, bunun geçici bir durum olduğunu, bir süre sonra atlatılacağını, o günlerin uzak olmadığını, o zamana değin onurunu koruması gerektiğini anlattılar.

İki gün sonra sorgudan yeni dönen İbiş Ural koğuştan dışarı çıkarıldı. Kürtçe konuştuğu ve siyasi propaganda yaptığı gerekçesiyle işkence edilip 36'ya alındı. Aradan iki saat kadar bir süre geçmemişti ki Esat Oktay koğuşa damladı. Anti-komünist bir nutuk çektikten sonra gitti. Ardından da İbiş Ural'ı geri getirdiler. Bu arada tüm koğuş sakinleri tek ayak üzerinde saatlerce bekletildi.

Bir gün sonra İbiş Ural tekrar kapı arkasına çağrıldı. Gençliğe hitabe okutulmaya başlandı. Okuyamayınca feci şekilde dövüldü. Dayaktan sonra aynı gün İbiş Ural idarenin kendisini öldürmek istediğini ve çok korktuğunu bazı arkadaşlara söyledi.

Bir hafta sonra, Salı günü ziyarete giderken yolda kendisini durduran koğuş gardiyanı ispiyonculuk yapma teklifini geri çevirmemesini, kabul etmesinin kendisi için iyi olacağını söylüyor. İbiş Ural bu kez açık biçimde böyle bir olayı kabul etmediğini, yapmayacağını belirtiyor, teklifi bir kez daha reddediyor.

Bir daha feci şekilde dövüldü. Kafası defalarca duvara vuruldu. Beş dakika sonra şuursuz şekilde sürekli bağırarak ve 'merhamet edin, yeter artık' haykırışlarıyla koğuş kapısından içeri atıldı. Orta yere yığılıp kaldı.

Hemen koğuş gardiyanını çağırdık. Durumu haber verdik. Gitti, çok geçmeden de Esat Oktay, Minik asteğmen, doktor, blok çavuşları

topluca geldiler. İki iğne yapıldı. Minik 'bu adam numara yapıyor' dedi. Numara yapıp yapmadığını anlamak için bir çaput parçası yaktı. İbiş Ural'ın yüzüne tuttu, burnunu yaktı. Tepki vermediği görülünce hastaneye kaldırmaya karar verdiler. Üç-beş gün sonra hastanede öldü. Öldüğü gün Esat Oktay koğuşa geldi 'başınız sağ olsun. O yaşlı adam yüksek tansiyondan öldü' dedi. Konuşurken yüzünde alaylı bir ifade vardı.

Aynı günün akşamı saat on bir sularına hepimizi alıp askerlerin istirahat ve yemekhane olarak kullandıkları bölüme götürdüler. Tek tek hepimize önceden hazırladıkları yazılı iki soru verdiler ve yanıtlamamızı istediler. Kağıttaki sorular şöyleydi:

1- Ahmet oğlu İbiş Ural görüş sonrası üzüntülü müydü?

2- Herhangi bir şekilde personel tarafından kendisine sert bir şeyler vurulmuş muydu?

Hemen hepimiz ikinci soruyu yanıtladık. Olanları yazdık ve onun işkenceyle öldüğünü belirttik. Yanıtlarımızın aynı olması üzerine A.O. Aydın küfrederek üzerimize yürüdü. Askerlere bize saldırması emrini verdi. Saldırdılar. Uzun süren bir işkence seansından geçirildik.

Ardından tek tek, savcı Muzaffer Yarabaşı'nın karşısına çıkarıldık. O da aynı soruları sordu. Bizden yine aynı yanıtı alınca kızdı. 'Trafik kazası geçirdi mi?' diye alaylı bir soru sordu. Bu tarz, yani isteğine uygun yanıt verenlerin ifadesini aldı, diğer arkadaşlarınkini almadı. Gece saat 00:1 sıralarında koğuşumuza geri getirildik. Kapı önünde blok çavuşu tarafından tehdit edildik. Ertesi günün sabahı İbiş Ural'ı döverek öldüren Minik alınıp, yerine Tito lakaplı göçmen bir gardiyan getirildi. İlk iki ya da üç gün bize hiç dokunmadılar. Eğitime çıkarmadılar.

Üçüncü günün sabahı Minik yeniden koğuşumuzun gardiyanı oldu..."

Direniş kırıldı, zulüm şaha kalktı!

- Direnişin kırılmasından sonra, "teslimiyet dönemi" diye tanımladığınız dönemde idare ne tür uygulamalarda bulundu, nelerle karşılaştınız?

- Direnişin odağı hücreler olmuştu. Hücrelerin adı direnişi anımsattığı için, "hücre" olarak geçmesin diye bulunduğumuz kısma 35, karşı tarafa ise bir ara 37, daha sonra ise 36. koğuş dediler. Daha sonra hücrelerdeki direnişi tek bir alana hapsetmek amacıyla 36'yı boşaltıp oradaki direnişçileri de 35'e getirdiler. Direnişin merkezi burası oldu. Bu süreçte koğuşlara yönelmediklerini, onların yeme, içme gibi ihtiyaçlarının karşılandığını söyledik. Ve koğuşlarda yenilgi baştan kabul edildiğinden, bizlerinse direnerek yenilgiye uğramamızdan dolayı, o zaman ve daha sonraki süreçte karşılaşılan uygulamalar iki farklı temelde gerçekleşti. Biz teslimiyeti yaşasak da, marş söylesek de, subaylar ve askerlere "komutanım" desek de koğuşlardaki uygulamalarla bizdekiler arasında farklılık vardı. Gerek bizdeki ruh hali, gerek kendimize, sürecimize yaklaşımlarımız, gerekse düşmanın bize ve koğuşlara yaklaşımı arasında fark vardı. Koğuşlarda direniş olmadığı için onlara yönelmede sınır tanımadılar. Teslimiyet döneminde onlara karşı daha pervasız, daha sınırsız davrandılar.

- Neler yaptırıyorlardı mesela?

- Başta askeri marşlar ve "eğitim" yaptırdılar. Günde bir saat havalandırmaya çıkarıyor, yürüyüş, marş, "yat-kalk-sürün", şınav çekme... Güneş kızgın, –Diyarbakır'ın yazları yaman olur–, beton ısınır, yakar adamı. Dakikalarca çıplak, sırtüstü yatırma... Giderek tırmanan "eğitim" süresi tam güne dönüştü... Bazı koğuşlar sabah çıkartılıp, öğleye kadar "eğitim" yaptırılıyor, öğleden sonra ise geri kalan koğuşlar çıkıyor ve akşama kadar sürüyor. Yani başlangıçta uygulamaların tümü birden devreye sokulmadı. Kademe kademe geldiler. Yenilmemizden sonra yaklaşık bir ay boyunca idare belli ihtiyaçlarımızı karşılamamıza izin verdi. Kantinden paramızla yiyecek vb. alabilme imkanımız oldu.

- Hâlâ 1981'deyiz değil mi?

- Evet... O bir ay boyunca bizler 35'te kısmi bir rahatlık yaşarken koğuşlarda marşlar başladı. Havalandırmalarda yürüyüşler, dayaklar aldı başını gitti. Askerin, askeri kuralların mantığı –ya da mantıksızlığı– az

çok bilinir. En ufak bir hatada, örneğin esas duruşta el pantolonun yan çizgilerine tam oturmamışsa, "esas duruşu bozdun, kuralı ihlal ettin!" gelsin işkence... "Kafanı dik tutmadın!" gelsin ceza...

Artık insanların giderek makineleşmesi, düşünceden yoksun hale gelmesi söz konusu. Kendini yöneten biri olmaktan çıkıp idarenin Dışarıdan kumandayla yönettiği bir robot haline getirilmeyle yüz-yüze kalınmış. Öylesi bir robotun yaratılması için gereken her şey pervasızca yapılıyor. Haliyle insanın kendine ayırdığı zamanı kısmen, kendisine zaman ayırmasını önlemek, sürekli "eğitim"le zamanı doldurmak, giderek tüm zamanı denetim altına almak, baskı, işkence, korku, panik, tedirginlik, bekleyiş, o ruh hali içinde insanın dikkatini bu olgulara çekip sağlıklı düşünme ortamını yok etmek, ortadan kaldırmak... Amaç böylesine geniş çaplı... Esas önüne koyduğu hedef ise siyasi imha, ihanet dediğimiz olay... Bu o kadar açık bir şey ki, ilk bakışta gerçek niyet hemen anlaşılabiliyor. Eğer amacı salt teslim almaysa, kurallara uydurma ve kendince o şekilde hizaya getirmeyse tutuklular gelinen yerde, direnişin kırılmasıyla birlikte zaten bu sonucu yaşıyor, yaşatılıyor. O kuralların reddedilmesi, ona karşı başkaldırma, örgütlenip eyleme geçme, zincirleri kırıp atma da henüz söz konusu değil... İdare her alanda tam bir kuşatma yaratmaya çalışıyor, örneğin, günde yarım saat her tutuklunun marş okumak zorunda olduğunu söylüyor. Tutsaklara bunu kabul ettiriyor, yaptırıyor...

Bir adım daha atıyor, marş okuma süresini iki katına çıkarıyor, kabul ettiriyor, yarım güne çıkarılıyor yine kabul ettiriyor... Vahşetin dozajını artırıyor, doğal insani ihtiyaçları daha fazla kısıtlama yoluna gidiyor. Bir askere istihkak olarak, günde iki küçük somun veriliyor. İşin başında tutsaklara da o kadar verilirken, bu bire düşürülüyor. Sonra yarıma düşüyor, yetmiyor ardından çeyrek ekmeğe düşürüyor. Ve tutsağın yemek için çeyrek ekmek bulamadığı pek çok anlar da oluyor... Yemeğe el atıyor, üç çeşitse ikiye, bire düşürüyor. Aslında mutfakta istihkakımızın bol olduğunu biliyoruz, ama bize vermiyor. Askerlerse bolluk ve israf içinde, çünkü istihkakı onlara harcıyorlar. Tutsaklara bilinçli olarak vermeme, dökme, yemek cezası verme gibi uygulamalar geliştiriyor. Gardiyan şunu yapıyor: Karavanayı koğuşun önüne getiriyor ve herkesin gözü önünde içine pislik, yabancı madde atıyor.

- *Siz de bu durumu görüyorsunuz, gözünüz önünde oluyor yani?*

- Görüyoruz, gözümüzün önünde oluyor.

- *Gerçekten bu denli düşebiliyorlar mı?*

- Düşüyorlar!.. Ama burada sorun o gardiyanın bu işi yapması değildir. Sorun ona bunu yaptıran, emir, talimatı veren yapıdır, sistemdir. Yapan, işleyen işletilen bu sistemdir. Gardiyanlar oluşturulan sistemin sadece bir parçasıdır. Verilen emirleri yerine getiriyorlar. Esas olan sistemin bu büyük suçluluğu, vahşiliği ve düşmüşlüğüdür.

- *Anlattıklarınıza eklenecek kim bilir daha ne çok işkence yöntemleri vardır... Bunca zulüm, bunca işkence yönteminin ortaya çıkmasının zemini üzerinde biraz dursak...*

- Her amaç kendi araçlarını, üzerinde yürüyeceği zemini yaratarak ilerler. Eğer amaç insanı, siyasi imha ve ihanetse, onu gerçekleştirecek bir zemin mutlaka yaratılmaya çalışılacaktır. Zemin devletin mevcut politikası, bunun uygulamaya konulması için gereken yetkinin tanınması, örgütlenme ve olanakların sunulmasıdır. Büyük bir organizasyon var. Cezaevinde M. Akkoyun'la başlayan Esat'la zirveye tırmanan bir vahşet yaşanıyor. İnsanlar hallaç pamuğu gibi oradan oraya savruluyor. Öldürme dahil hiç kimseden hesap sorulmuyor. Süreç bir bütün olarak konulduğunda, bu işkence yöntemlerinin ve kullanılan araçların ne kadar zengin olduğu daha iyi anlaşılacak... Dünya çapında zindanlardan, esir kamplarından, toplama kamplarından edinilen deneyim ve birikimler var. Osmanlının, ünü dünyaya yayılmış zindancı geleneği var. Ve tüm bunların yanında katiller sürüsünün başında Esat Oktay gibi işkence konusunda müthiş yetkinleşmiş biri var ve askerleri bize karşı her bakımdan donatması var. Askerlere içtimalarda "hainliğimiz" bol bol işleniyor. Onlara insan olarak gösterilmiyoruz. Cahil, insanlıktan nasibini almamış ve bu çarkın içine düşmüş, onun bir dişlisi haline gelmiş olan askerler üzerimize salınıyor. İşkencede, aşağılamada sınır yok. Yaratıcılık sergileniyor. Her biri kendi fantezilerini konuşturuyor. Aklından geçen her işkence yöntemini tutsaklar üzerinde deniyor. İdarece etkili olduğu görüldüğünde, cezaevi genelinde uygulanıyor. Ve bu vahşi tipler ödüllendiriliyor, popüler oluyor.

- *"Ödülleri" ne oluyor?*

- Değişik boyutlarda, değişik biçimlerde oluyor. Sıradan bir eri, toplum içinde adam yerine konulmamış, toplum dışı kalmış kişiliksiz bir eri, onbaşılığa ya da çavuşluğa yükseltmek büyük bir ödül olabilir. Ki,

Diyarbakır Zindanı'nda çavuş ve onbaşılar, Esat'ın en çok güvendiği işkenceci insanlar arasından seçiliyordu. Ve erlerin bu şekilde terfi ettirilmesi, "ödüllendirilmesi" genel bir kuraldı. Yine bazı erlere görev verilmesi, onların pohpohlanması da bir ödüllendirme şeklinde kendini gösteriyordu. Örneğin mahkemeye giden grubun başında olan çavuş ya da onbaşı yoksa, en çok göze giren erlerden birisine "sen bu grubun sorumlususun" diyor. O, kendini mahkemeye giden gruba, erlere sorumlu olarak görüyor "koltukları kabarıyor", bu okşama onun işkenceci yönünü kamçılayan bir faktördür. Veya cahil işkenceci erlerin, komutanlarından "aferin!" alması da onları daha bir istekli, şevkli yapmaya yetiyor. Ya da bir içtima anında bütün askerlerin bir arada bulunduğu sırada, komutanın adından söz etmesi de er için bir ödül oluyor. İş bunlarla bitmiyor tabii. Tutsakların istihkakının erlere sunulması, peşkeş çekilmesi var. Askerlerin içki içmesi, onlara ziyafet çekilmesi, memleketine izne gönderilmesi gibi birçok ödüllendirme yöntemi uygulanıyor.

- Cezaevinde görev yapma, erlerin çok özel bir statüye oturtulması gibi bir sonuç çıkıyor buradan...

- Onların ayrı bir havası, statüsü var. Adeta dokunulmazlıkları söz konusu. Tabii bu sisteme hizmet ettikleri oranda... Kolordudaki diğer asker ve birliklerinden daha imtiyazlılar. Onlara giydirilen elbiseler çoğunlukla terzi tutuklulara diktirilir. Elbiselerinin kumaşı en iyi cinsten. Mahkemeye çıktığımızda ne askeri yargıçlarda, ne de başka subaylarda bu kalitede elbise görmedik!.. Erlerin çoğu yoksul çevrelerden gelme, ilk geldiklerinde hepsi filtresiz sigara içerdi. Ama denenip iç göreve alındığında filtreli sigara içerlerdi. Parası da tutsakların istihkakından ya da tutsaklardan gasp etmeyle karşılanırdı.

- Zulüm için seçilmiş ve ayrıcalıklı hale getirilmiş olan bu özel işkenceci erlere, Esat Oktay kadın da getirtiyor muydu?

- Kadın getirme, gece düzenleme, dansöz oynatma işleri de var. İşkenceci erler zulüm çarkını döndürmek için yirmi dört saat müthiş bir tempoyla koşturuyorlardı. Sırtları sıvazlanıyor, pohpohlanıyor, karşılığında hayvan gibi çalıştırılıyorlar. Öte yandan çoğunlukla çarşı izni bile verilmiyor. Esat "çarşı iznini yasakladım" demiyor, onun yerine "eğer çarşıya giderseniz, PKK'lılar ya da diğerleri sizi öldürür, isimleriniz onlara çoktan ulaştırılmıştır, sizi tanırlar ve öldürürler!" diyor. Böylece hem onları cezaevinde tutuyor, hem de böyle dolduruşlarla daha da

saldırgan hale getiriyor. Cumartesi, Pazar dahil gece gündüz demeden, aralıksız cezaevinde işkence seansları sürüyor. Bazen de onlara çarşı izni veriyor, hepsinin cebine para koyarak geneleve gönderiyor. Askerleri öyle bir hale getirmiş ki, Esat onlar için sanki tek güç ve en büyük otorite... Ayrıca bu "özel zulüm erleri"ne yaptırdığı talan olayı var...

- *Nasıl talan?*

- Eşyalarımızı, ziyaretçilerin getirdiklerini talan ediyorlar. Eşyaları askerler inceliyor ve istediklerini alıyorlar... Yine 1981 direniş döneminde koğuşlardan getirdiğimiz veya koğuşlardan alınan elbiseler, eşyalar depoya doldurulmuş. Depo ağzına kadar tıklım tıklım dolu. İzne giden, teskereyi alan askerlerin uğradığı ilk yer burası oluyor, istediği kadar elbise seçiyor, valizini doldurup götürüyor...

- *Salt bu yöntemlere dayanarak askerlerin zulüm çarkının dişlisi durumuna getirilebileceğini söyleyebilir miyiz? Onları da çevreleyen korku vb. gibi başka faktörler yok mu?*

- Ödüllendirme, gardiyanların sırtını sıvazlayıp pohpohlama madalyonun bir yüzü. Salt bu yöntemlerin yetmeyeceği açık. Salt bu yöntemlerle zulüm makinesini istediği gibi işletemez. Askeri asıl bu düzende tutan emir-komuta ilişkisi, şiddet ve cezalandırma madalyonun ikinci yüzüdür. Açık ki, onlara karşı da çok vahşi davranılacaktı. Zira bu çarkın işleyişini sekteye uğratan, paslandıran hiçbir şeye tahammülleri yoktu...

Askerler cezaevine görevli olarak geldiklerinde ellerine hemen cop verilip tutukluların üzerine salınmıyorlardı. Cezaevinin koridorlarında, koğuşlarda, havalandırmalarda zulüm çarkını işletmekte işinin ehli olan gardiyanlarca gezdiriliyorlardı. Tutuklulara karşı nasıl davranmaları gerektiği gösteriliyor, yapılması gereken işkence biçimleri öğretiliyordu. Yeni gelenler, tutsaklara yapılanlar ve gördükleri manzara karşısında şaşkınlığa düşüyordu. Hemen hepsinin seçilerek getirildiği, işkence yapmaya eğilimli olduğunu söylemiştik. İşkencenin ve vahşetin hayal güçlerini aşan boyutu onları şaşırtıyordu. Ama günler geçtikçe insani özelliklerinden ağır ağır sıyrılıyorlardı. Yirmi dört saat işleyen o müthiş işkence çarkının nesnesi haline geldiklerinde artık onlar birer robottu.

O ağır uygulamaları işkence desteğinde yürüten askerlerden biri gelip 35'teki kat merdivenlerine oturduğunda önce derin bir soluk alıyor, sonra tutsaklara kinini kusmaya başlıyordu. Küfür ederek "ulan siz bizden rahatsınız" diyordu. Yani zulüm çarkının içinde hayvan gibi çalıştırılması

karşısında kinleniyor, ama kinini kendisini çalıştıranlara kusamıyordu. Onlara karşı çaresizdi. Kinini boşaltabileceği bir yer vardı, bize yöneliyordu. Esat'ın da istediği, amaçladığı buydu. Eğer amacına hizmet etmeyen veya onu aksatan bir asker varsa onu bizden daha beter hale getirirdi. Çünkü biz ona karşı direnebilirdik, onu deşifre edebilirdik. Ama askerin böyle bir durumu da yoktu. Ona yapılan işkencelerden ötürü kim hesap soracaktı? Hiç kimse. Nitekim bunu çokça yaptılar. Ve asker istedikleri niteliklere sahip değilse, en basitinden tekmeleyip cezaevinin, zulüm çarkının dışına atılırdı...

Asker bize yapılanları görüyor, yaşıyordu. Ne bir sınır tanırlık vardı, ne de bu yapılanlardan hesap sorma. Esat'ın kolorduca büyük yetkilerle donatıldığı ortadaydı. Her istediğini yapabiliyordu. Bunu bilip gördükleri için de çarkın dışında olmayı isteyenler çıksa bile göze alamıyorlardı. Zamanla çoğunluğu çarka adapte oluyor, giderek bunu iş, görev belleme, sindirme olayı yaşanıyordu. Sistem öylesine etkili ve denetimli kurulmuştu ki, erler Esat'ın, idarenin emir ve talimatları dışında hiçbir şey yapamazlardı, nefes alışları bile denetlenirdi. Ama er işkence yapmakta serbestti. Amaca hizmet temelinde tutsağa her türlü işkenceyi rahatlıkla yapabilirdi. Ayrıca oluşturulan bu güçlü denetim mekanizmasına rağmen Esat Oktay yine de erlerine güvenmezdi. Onları birbirine denetlettirecek özel tedbirler geliştirirdi. Örneğin, sorumlu koğuş gardiyanı dışında başka koğuşların gardiyanları o koğuşa giremezdi. Tutuklulardan bir şey alıp vermezdi. Tersi bir durumda o er için çok zor günler başlıyor demekti...

- Böylesi açığa çıkmış ilişki hiç oldu mu? Varsa, askerin tutukluyla ilişkiye geçmiş olmasının bedeli ne oldu?

- Esat'ın kurduğu ve her anını denetlediği bu ilişki sisteminde erin, tutukluyla ilişki geliştirmemesi için sıkı bir denetim ve disiplin, sıkı bir işkence uygulanıyordu. Bir örnek verelim: 12 Eylül öncesinde milletvekili olan Nurettin Yılmaz 36'daydı. Girmiş çıkmış, cezaevini bilen biri. İyi bir asker var, onunla konuşuyor ve aralarında yardımlaşma oluyor. Nurettin Yılmaz kimi basit ihtiyaçlarını onun aracılığıyla el altından karşılıyor. Bir defasında harcaması için askere bir miktar para veriyor. Asker parayı gizlice cebine koyuyor. Sonra da kantinden Maltepe sigarası alıyor. O sırada başka bir gardiyan onun alış veriş yaptığını görüyor, doğruca Esat'ın yanına giderek, "komutanım, bu askerin evden hiç parası gelmedi, parasızdı, bugün kantinden alış veriş yaparken gördüm"

diyor. Tabii Esat Oktay hemen devreye giriyor doğruca o askerin yanına gidiyor. Üzerini arıyorlar, Maltepe sigarasıyla paranın üstü çıkıyor, "bu parayı nereden buldun" diyerek işkenceye başlıyorlar. Asker uzun süre direnmesine rağmen işkencenin ağırlığı karşısında dayanamıyor, Nurettin Yılmaz'dan aldığını söylüyor.

- *Askeri hemen tutuklamışlardır...*

- Öyle olsa iyi, ama değil. Çok trajik bir sonu var. İşkenceye devam ediyorlar. İtiraf ettikten sonra, bu kez de emir ve yasakları ihlal ettiği için işkenceyi sürdürüyor, döve döve öldürüyorlar... Yetkililer askerin teskeresini alıp memlekete gittiğini ailesine bildirmişler. Hürriyet gazetesi yazmış, Giresunlu teskere almış, ama kayıp diye...

- *Ailesi kayıp ilanı mı vermiş?*

- Evet... Askerlik şubesine sormuşlar. Şube "oğlunuz teskere alıp evine gitti!" yanıtını vermiş. Aylar geçtiği halde oğulları eve gelmemiş, bunun üzerine de ailesi "teskeresini alıp, evine dönmek için yola çıkan oğlumuz kayıp" diye ilan vermiş. Adı geçen asker iyi biriydi. Zaman zaman tutukluların ufak tefek işlerini yapar, yardımcı olurmuş. Esat hem sindiremediği için, hem de diğer askerlerin gözünü korkutmak için onu ibret olsun diye öldürdü! Aslında buradaki derin çelişkiyi biraz deşmek gerekiyor: Oluşturulan düzende tutuklunun eşyalarını, parasını daha başka şeylerini talan etmek serbest. Esat'ın haberi olduğu ve amacına hizmet ettiği sürece asker her şeyi yapabilir. Ki, zaten yaptırıyor, teşvik ediyor. Talan etmenin olanağını yaratıyor. Ama bir de gardiyan ve tutuklu arasında denetimi dışına taşmış bir ilişki kurulursa ya da herhangi bir alış veriş olursa işte bunu affetmiyor. Bunu yapan askerin ocağı sönüyor. Falaka, dayak, her türlü insanlık dışı uygulama söz konusu. Sonunda ölüm de var...

- *Sistemin böylesine fütursuz işlemesi biraz da Esat'ın kişisel özelliklerine bağlı gibi gözükmüyor mu?*

- Kuşkusuz öyle. Bu işler iyi bir örgütçüyü gerektirir. İyi bir denetçinin, iyi bir örgütçünün yapabileceği şeyler bunlar. Doğal olarak bu özellikler pek çok insanda bulunmaz. Bir amaç için emrindeki insanlara sınırsız yetki vermek, bu yetkilerin amaç için kullanılmasını denetlemek, kendinde yoğunlaştırmak büyük bir istek ve yetenek sorunudur. Bu bakımdan Esat Oktay yetenekli, istekli, çalışkandı. Bu sistemin aksatılmadan çalıştırılmasında Esat Oktay'ın kendisini katmasının küçüm-

senmeyecek payı var. Çok az subay, görevli, bu tempo ve enerjiyle kendini tümden katarak çalışabilir, kendini bu işe adayabilir... Subaylar ve erler üzerinde güçlü bir denetim mekanizması var. Esat harıl harıl çalışıyor. Gecesini gündüzüne katıyor. Cezaevinden çıkmıyor. Askerler fantezilerini, yaratıcılıklarını konuşturuyor, tutuklular ellerinde birer kobay. Esat Oktay hepsini izliyor. Sonuçları olumsuz yönde tutuklular üzerinde etkili oluyorsa, onu değerlendirip genelleştiriyor ve tüm cezaevine uygulanıyor.

İşkence yöntemleri bir noktada durmuyor, bitmiyor. Sürekli üretiliyor. Esat başlarından hiç ayrılmıyor. Bir birey ya da koğuş üzerinde yapılan işkencenin etkisi en ince ayrıntılarına kadar hesaplanıyor, işkence yöntemleri kendini üreterek an be an daha da zenginleşiyor. İşleyiş gerçekten korkunç!.. Sürekli artan bir üretim var. İşkencenin sınırsızca yayılması, durmadan yeni boyutlarda üretilmesi Esat'ın askerlere tanıdığı işkence yapma serbestisiyle mümkün olabiliyor...

Tabii kendi başına bu sistemi yaratması ve üretmesi mümkün değil, ama yine de bu sistem açıktır ki, ona çok şey borçludur. Bütün bu sistemi, çarkı Esat'la açıklamak yerini bulmaz, eksik kalır. Ki, bu işin MİT, CIA, cunta, kolorduca koordineli yürütüldüğünü, yürürlüğe konulduğunu söyledik. Ancak bu planın yürütücüsü, içerdeki uygulayıcısı, baş işkencecisi Esat Oktay'dı. Ayrıca bu rol dağıtımında ondan aşağı kalmayan cezaevi müdürü Birol Şen'i unutmamak gerekir. Esat Oktay'ın arkasında olan, sahnenin önüne çıkmayan, yönlendiren, suç ortaklığının büyük bir ismi de Birol Şen'dir.

- *Esat Oktay, işkence uzmanı kişilik olarak nasıl biriydi?*

- Dediğimiz gibi o, insanlıktan çıkmış, sadist, işkenceyi iş, görev olarak algılamış, insan soyuna ve değerlerine düşman biriydi. O, insanlık açısından tamamen yitirilmiş ve karşı saflarda, insanlığın yıkılışına, tüketilişine çalışan biriydi. O ve onun gibilerin varlığı insanlık için zararlıdır. Cezaevindeki uygulamalar konulduğunda nasıl canavar, vahşi bir yaratık olduğu daha iyi anlaşılacak. Diyarbakır tam olarak anlatıldığında, Esat Oktay ve onun gibilerinin nasıl birileri oldukları daha iyi tanınıp anlaşılmış olur. Sadece şöyle bir insandı demekle Esat Oktay'ın niteliği anlaşılmaz...

O zulmün yuvasına, "burası askeri okuldur, siz de askeri okul öğrencisisiniz!" ve "artık buraya cezaevi demeyeceksiniz!" derdi. Tabii bu

"okul"un gerçek işlevi insanlığı bitirmeydi. Burada insanlara bitirişleri, tüketilişleri okutuluyordu. Bizler bir yandan, "hain, komünist, vatan millet düşmanı, vb." ilan edilirken, bir yandan da askeri okul öğrencisi oluyorduk! Oradan iyi bir Türk olarak dışarı salınacaktık!..

Diyarbakır Zindanı eğer zulmün ete kemiğe bürünmesiyse, Esat da işkence ve vahşetin kendisinde ifadesini bulduğu, dile geldiği cisimleştiği bir yaratıktı... Esat'ın Türk ordusuna katkısı büyüktür. Ancak işlediği büyük suçlarından ötürü cezalandırılıp öldürüldüğünde kimse ona fazla sahip çıkma cesaretini gösteremedi. Genelkurmay bir bildiriyle, onun Diyarbakır'da görevli olduğu sırada talimat, tüzük ve yasaları uyguladığını açıkladı. Aslında ordunun ona daha fazla sahip çıkması gerekirdi. Amaçlarına bunca hizmet etmiş, ordunun karakter ve niteliğini kendisinde olanca yetkinliğiyle toplamış ve temsil etmiş birine daha fazla sahip çıkılmalıydı! O, Türk ordusunun niteliklerinin, yapısının kendisinde yoğunlaşarak cisimleşmiş haliydi. Esat bu ırkçı-faşist ordunun kendinde dile gelmesiydi.

- Esat Oktay genelkurmayın dediği gibi eğer yasaları, tüzükleri, talimatları yerine getiriyorsa, o zaman tüm bu yasalar, talimatlar, tüzükler zulmü tanımlamış olmuyor mu? Bu sistemin açık bir itirafı anlamına gelmez mi?

- Kuşkusuz öyle... Esat'ın talimat, tüzük, yasalara bağlı kaldığının, bunları uyguladığının söylenmesiyle bu yasaların niteliğinin ne olduğunu da resmen kabul etmiş, onaylamış, ilan etmiş oluyorlar. İşte Diyarbakır! İşte Türk ordusunun, devletinin tüzük ve yasaları!.. Diyarbakır Zindanı, ordunun, burjuva devletin ırkçı-faşist özünden kaynaklanan tüzük ve yasalarının ne olduğunu en iyi ve çarpıcı biçimiyle gözler önüne serer.

- Esat Oktay'ın işkence konusundaki uygulamalarına ilişkin bazı örnekler vermek mümkün mü?

- Dediğim gibi uygulamalar anlatıldıkça ondan söz etmek zorunda kalacağız. Zaten onsuz Diyarbakır vahşeti anlatılamaz, her şeye sinmiş biri... Ama şu anda aklıma gelen birkaç örneği vereyim: Esat hücreleri, koğuşları geziyor "bir ihtiyacınız var mı?" diye soruyor. Bir arkadaşımız "ekmeğimiz yetmiyor, aç kalıyoruz, cezaevinde pide satılıyormuş. Pide satın almak istiyoruz" diyor. Esat hemen yanında duran çavuşa "oğlum çocuklara istedikleri kadar pide al" talimatını veriyor. Çavuş "emredersin komutanım" diyor. Sonra Esat Oktay çıkıp gidiyor. Gardiyanlar onu kapıya kadar uğurluyor, tekrar içeri gelip tutsaklara soruyorlar: "Kaç

pide istiyorsunuz?" Yanıt: "Yüz tane!" Gardiyanlar gülüyor: "Dayak düzeni al!" diye bağırıyorlar. İstenilen pidenin miktarı kadar koğuştakilere kalas cop vuruluyor. Ardından da, "haydi afiyet olsun, pidenizi yediniz!" diyorlar.

- *Gerçekten çok çarpıcı...*

- Sorun ortada... Tüm çıplaklığıyla ortada. Karşımızdaki böyle bir yaratık. Devam edelim: 20. koğuşta tutuklular ekmek içinden satranç yapmışlar, onu yakalatıyorlar. Haber Esat'a gidiyor. Hemen koğuşa damlıyor, oldukça sakin görünüyor. Adeta koğuştakileri övercesine yapılan satrançtan dem vuruyor; "sizler çok yaratıcı insanlarsınız, ekmek içinde satranç yapmak kimin aklına gelir?" gibi şeyler söylüyor. Koğuştan çıkarken de "ben gittikten sonra çocukların satrancını verin, oynasınlar" diyor. Emrin hemen ardınan 20. koğuşa vahşet başlıyor.

Bir de herhangi bir şey istediğin zaman, onu sana karşı kullanma taktiğine başvuruyordu. İstemin bir işkence aracına dönüşmesi artık onlardan hiçbir şey istememeyi doğuruyordu. Pide örneğinin bir de diğer boyutu var. Esat tutuklulara pide alınacağını duyuruyor. Gardiyanlar gelip liste yapıyor. Diyelim adam başı bir pide istiyorsun, gidip yirmi beşer tane alıyor! Aslında bu davranış pide istediğin zaman dayak yeme olayına ters gibi gözükse de, özünde aynı amaca hizmet ediyor. Diğerinden amaç bakımdan farklı değil, kendisidir. "Kaç pide istiyorsunuz?" diyor ve liste vermemizi istiyor. Liste istemenin anlamı, bazen adam başına kaç cop vuracağının, bazen de talebi aşırılaştırıp baskı, eziyet ve pişman ettirmenin aracı oluyor. Diyelim ki, adam başına bir ya da iki pide istiyorsun. Normal olarak istediğin kadar gelmesi gerekir. Ama Esat "her birine yirmi beşer tane götürün" diyor. Gardiyanlar gidip pideyi satın alıyor, adam başına yirmi beşer pide getiriyor ve parasını istiyor. İtiraz edemiyorsun, tutarını veriyorsun. Yirmi beş pideye de razısın, ama talebin iğdiş edilmesi bu noktada durmuyor. Yeni bir emir geliyor; "yarın sabaha kadar bu pideler bitecek! Sabahleyin koğuşta, hiçbir hücrede tek bir pide kalmayacak!" Eğer o yirmi beş pideyi yiyip bitiremezsen, emir yerine getirilmediği için işkence ve cezaya tabi tutuluyorsun, kalanları sabahleyin gardiyanın önünde çöpe atmak zorunda kalıyorsun. Ya da gardiyanın kendisi toplayıp götürüyor. Yani pide bile istemek bir işkence haline gelebiliyor.

- İstemin lehine gibi hareket ediyor, ama bu arada yine de vurmuş oluyor...

- Tersten, birbirine zıt gibi görünen uygulamaları tek bir hedefe ulaşmanın araçları haline getiriyor. Ve hiçbir şeye insani açıdan yaklaşmıyor. Hepsini, her şeyi kullanıyor. Yalan, hile, komplo, her şeyden bolca bulunuyor. Her uygulamada müthiş bir denetim mekanizması var. Ondan habersiz cezaevinden sinek uçamıyor. İşte esas olarak bunu görmek gerek. Bütün bir sistemi harekete geçirecek şalterin başında duruyor... İyi rol keser. Tutuklunun karşısında istediği an, istediği yüzle çıkabiliyor. Bu da yüzsüzlüğünden ileri geliyor. Sanki yüzüne takıp çıkardığı yüzlerce maskesi var, gerçekte her biri sadist ve kan emiciliğinin bir başka görüntüsü...

Zalim, "mert", "babacan", örgütçü, emreden, demagog, birçok yüz... Karşısındaki insanı etkilemek için hangi yüz gerekiyorsa anında onu kuşanıyor. Eğer karşısındakini bu yöntemlerle düşüremiyorsa, o zaman vahşi yüzünü kuşanıyor, onun karşısına sonuna kadar kan emici, gerçek sadist yüzüyle çıkıyor. Ama koyu bir cahil olduğunu hiçbir şey gizleyemiyor, yaptığı konuşmalarda bir yığın deli saçması sözlerle niteliğini, cahilliğini, yalancılığını ele veriyor.

Kısacası Esat Oktay, 12 Eylül faşizminin ve Türk egemenlik sisteminin Diyarbakır'daki zulmünün sembolüdür.

- İşkenceci kişilikleri bakımından Esat'la Mamak Askeri Cezaevi Müdürü Raci Tetik'i kıyaslayacak olursak, hangisi daha baskın gelir?

- Öncelikle bu işkencecileri, oluşturulan sistemin, kendilerini çevreleyen koşulların dışında ele almak doğru olmaz. Eğer Raci yaratılmış Diyarbakır cehennemine zebani olarak atansaydı oranın bir dişlisi, bir parçası olacaktı. Bir Esat kadar şevkli olmasa da, kendini tümden katmasa da aynı görevi üç aşağı beş yukarı yerine getirecekti.

Örneğin korkak, pısırık, beş para etmez üsteğmen A. Osman Aydın yaratılmış o sistemde bir "Fatih"ti... Raci Tetik'in eline su bile dökemez, ama yaptıkları, ettikleri onunkinden çok çok fazladır. Çünkü esas yaptıran, nicel veya nitel oranını belirleyen sistemin kendisidir. Esat'ı ortaya çıkaran, devletin Diyarbakır'a biçtiği roldü. Her şey mubah görülmüştü, her yetki verilmişti. Esat Oktay da yetkileri kullanıyordu.

Mamak'a da aynı rol biçilseydi, Esat Oktaylar çıkardı. R. Tetik, "Esat Oktay" olurdu... Kişinin rolünü de küçümsememek gerekir. Kendisini katma durumu, işleyişi şöyle veya böyle etkiler... Ancak insanlığa karşı

suç işlemiş işkenceciler arasında bir kıyaslamaya gidilmesini doğru görmüyorum. İşkenceci işkencecidir. Birinin daha az, diğerinin daha çok işkence yapması, onların niteliklerini değiştirmez. Toplum içindeki yerleri, kişilikleri, özellikleri, suçları aynıdır, değişmez... Ama yine de diyebilirim ki, mevcut koşullarda Esat hepsini bastırır. Diyarbakır diğer cezaevlerinden amaç ve uygulamalar açısından ayrı, özel bir yere oturtuluyorsa, kuşkusuz bunun işleticisi Esat Oktay'ı da ayrı bir yere oturtmalıyız.

- Görünen o ki, Diyarbakır'la Esat Oktay'ı birbirinden ayırmak mümkün değil. Onun kendisini bu zulüm sürecine katarken yaratıcılığını konuşturması konusunu biraz daha işlesen...

- İnsanı aşağılamak için onda o kadar çok yöntem var ki... Hangi birini anlatmalı. Bunları anlatmak bile insanı yaralıyor... Daha sonra anlatacağımız gibi, çocuk koğuşuna gidecek olanların seçimi yapılırken tek tek bütün koğuşları geziyor, tutsakların önünde aynen şunları söylüyor: "Ben kendimi tecavüz saldırılarına karşı koruyamam diyenler öne çıksın. Parlak olup da kendisinden korkanlar öne çıkmazlarsa, burada kalmalarından, başlarına gelecek işlerden sorumlu olmam!" Bu denli alçalabilen biri...

Cezaevi dişçisine "sana seçip gönderdiğim tutuklunun sağlam dişlerini çekeceksin" diye talimat veriyor. Ve sağlam dişlerin çekilmesi cezaevinde yaygınca baş vurulan bir işkence yöntemi. 20. koğuşta Hasal Olca, 35'te Sinan Caynak buna örnek gösterilebilir. Yüzbaşının emriyle sağlam dişleri çekiliyor. Karşısındakini insan görmeme, olmadık biçimde aşağılama, eşya gibi yaklaşma tavrını en uç noktalarda sergiliyor. Onun sınırsız alçaklığına bir başka örnek de Co'dur. Co, Esat'ın köpeği. Dişi bir kurt köpeği. Co'nun maceralarına yeri geldikçe değineceğiz. Diyarbakır'da yaşanan vahşet CO'suz da anlatılamaz. Esat, CO'yu tutsakların üzerine salıyordu. Köpek istediğini ısırıyor, istediğini yaralıyor, kimse ona dokunamıyordu. Co istediği yere, koğuşa, havalandırmaya girip çıkıyordu. Tutuklular, Co koğuşa girdiğinde ayağa kalkıp esas duruşa geçmek zorundaydı. Esat'ın emri böyleydi. Sonunda bu esas duruş işine Co öyle bir alıştı ki, koğuşa girdiğinde esas duruşa geçmeyen olursa hırlayıp saldırıyordu. İnsanın değeri Esat Oktay'ın yanında bu kadardı.

- İnsan bunları dinledikçe, 12 Eylül faşizminin, halklarımız ve insanlık için ne büyük bir yıkım olduğunu düşünmekten kendini alamıyor. Bu keyfilik, bu vahşet, bu gözü dönmüşlük, bu korku, içine düştükleri bu panik... Tanımı kitaplara sığmayacak büyük utanç bunlar... Peki, Esat Oktay'ın

yarattığı o korkunç işkence çemberinde işkenceyi uygulamakla görevli erlerden, çavuşlardan, onbaşılardan hiçbiri yaptığı işin yanlış ve insanlık dışı bir şey olduğunu düşünmüyor mu? Size karşı hiç özeleştiride bulunan yok muydu?

- Oldu böyle şeyler... Laz Ali'yi anlatayım. Laz Ali, tam da Esat'ın gökte ararken yerde bulduğu tiplerden biri. Cahil, pohpohlanmayı seven, sırtı sıvazlandıkça işkenceci yönü daha da gelişen, dizginlenemez hale gelen biri... Esat Oktay cezaevine geldiğinde Laz Ali de beraberinde getirdiği o ilk ekipteydi ve görevli olarak hücreye verildiler. Başlarında Mevlüt isimli bilinçli bir faşist çavuşla, Akın diye bildiğimiz bir onbaşı vardı. Hücrelere sorumlu olarak atadıkları Aspirin lakabı takılmış serseri, lümpen bir çavuş daha vardı. O ekibin hepsi canla başla çalışan, kendilerini vermiş, seçilmiş askerler... Yirmi dört saat hücrelerden çıkmıyorlar...

- Bu, işkence yapmak anlamında bir çalışkanlık değil mi?

- Tabii... Çark müthiş işliyor. Bu ekip 35 ve 36'dan sorumlu... 36, yeni gelenlerin konulup "terbiye edildiği", ondan sonra koğuşlara gönderildiği yer... 35'ten çıkıp 36'ya gidiyorlar, orada yeni gelenleri işkenceden geçiriyorlar, oradan çıkıp yeniden 35'e geliyorlar. Bu işkence ekibinin başını kaşıyacak zamanı yok. Aralıksız çalışıyorlar. Gece gündüz, yirmi dört saat böyle. Hiçbiri işkenceye doymuyor, yaptıkça daha da iştahlanıyorlar. Ve Laz Ali o kadar doyumsuz ki, insanlara işkence yapmaktan zevk alıyor. O kadar canla başla çalışıyor ki, Esat'ın gözde erleri arasına girmiş durumda. Dediğimiz gibi işkencecilerin geliştirilip yaygınlaştırılması konusunda fantezilerin konuşturulması, yeni biçimlerin yaratılması, ödüllendirilmesi olayı yaşanıyor. Çok işkence yapan, çok zulüm uygulayan, tutsaklara çok acımasız davranan gardiyanların diğerlerine hükmettiklerini, öne çıkarıldıklarını, çavuş ya da onbaşı yapıldıklarını anlattık. Lümpen kültüre batmış kişiliklerinde eksiklik duydukları birçok yönü böylelikle gidermeye çalıştıklarını, zaaflarını örttüklerini, bastırılmış duygularını tatmin ettiklerini söyledik... Zaten idarenin de ihtiyaç duyduğu insan tipi hep böyleleridir. İdarece öne çıkarılan, değer verilen, çeşitli olanaklar tanınan tipler hep Laz Ali'ler olmuştur. Tabii, bu şekilde bir hükmetme onları daha dizginsiz hale getiriyor. Çoğu, ailesi tarafından bile adam yerine konulmamış, ezilmiş, horlanmış, geliyor binlerce tutukluya hükmediyor, aralarında avukat, milletvekili, yüksek okul mezunu, okumuşu var. İl yönetmiş, parti siyasi kadrolar vb. var.

- Bir avukatı, milletvekilini ya da böylesi popüler bir insanı dövmesi, emretmesi, istediğini yaptırması karşısında, kim bilir ne büyük haz duyuyordur. Gözlerinde o hazzı yakaladığınız anlar oldu mu?

- Çokça... Adam tutukluların hepsini esas duruşa geçiriyor, dayak atıyor, hakaret ediyor, düzenin onu düşürmesi karşısında bir yerde öcünü alıyor. Kendini bulma, hükmetme arzusunu yaşıyor ve o yanılsama içinde bunu gerçekleştiriyor. İdarenin de teşvik etmesiyle dizginlenemez oluyor. İşte bu Laz Ali de bütün tutuklulara el-aman dedirtmişti. Aylarca işkenceci kişiliğini acımasızca konuşturdu ve izine çıktı... Askerlik hali bilinir, izine çıkanlar gittikleri yerde anılarını ballandırarak anlatırlar. Şu kadar insanı şöyle dövdüm, onlara hükmettim, başlarında komutan oldum gibi şeyler anmadan edemezler. Laz da çevresine, ailesine, arkadaşlarına mutlaka yaptıklarını anlatmıştır. Kanımızca çevresi ve ailesi iyi ve tutarlı bir çevre... Böyle şeylerin yapılmaması gerektiği söylenerek uyarılmış ve konuşulmuş.

Ailesi Ali'ye zulme ve işkenceye ortak olmamasını, kimseye eziyet etmemesini söylemiş. İzinden son derece değişmiş olarak döndü. İzinden döndüğü günlerdi, Kemal, Hayri, Mazlum'un da içinde bulunduğu bir grup arkadaş "eğitim" adı altında işkence görmek için 4. kattan 1. kata indirildik. Yere su dökmüşler, "sürünün" dediler, sürünme var... Esat'ın gözdelerinden Laz Ali de orada. O sırada çavuşa şunu söyledi: "Vur! Hayri'ye vur, okkalısından vur ki ne derece sadist olduğumuzu görsünler, bilsinler!.." Ama söyleyişi imalıydı ve itiraf etmeydi. "Biz bunları yapıyoruz, ama yaptığımızın sadizm olduğu ortada. Böyle değerlendirmem gerektiğinin farkına vardım, yaptıklarımın yanlışlığını anladım, bilin..." diyordu sanki.

- Tabi o anda siz "yine biz kazandık!" diyorsunuz...

- Evet... Teskereyi alıp giderken yanımıza gelip itiraf eden, özür dileyen birçok asker gördük. Bu vahşet temposuna ayak uyduranlar da "bir kastımız yok, emir kuluyuz, bize böyle emredildi, bunun için yaptık!" diye günah çıkarır oldu.

- Bu konuda başka söyleyeceğin şeyler var mı?

- Askerlerin ne denli müthiş yetkilerle donatılmış, ellerinde insana hükmetme yetkisinin bulunmuş olduğu, bu sayede her türlü zulmü uyguladığı bir yerde, adeta elindeki fare gibi olduğunuz halde, bu insanların, bu kafanın günden güne acizleştiği esas olarak kaybedenin biz ol-

madığımız, onlar olduğu ortadaydı. Başından beri hep onlardı. Çünkü işlenen suçların aleti olarak kullanılan, insan olmaktan çıkarılıp işkenceci olanlar onlardı. Bizde ise devrime, halka olan inanç giderek pekişti. İnsandık. Teslim de olsak, belli zaaflar da göstersek, zayıflıklarımız da olsa insandık ve insanlığın tarihine, geçmişine dönüp baktığımızda bunların yaptıklarını insanlık süreci içerisinde hiçbir yere oturtamıyorduk. Bu uygulama, bu dizginsiz vahşet, insanlığı silip süpüren, hiçbir kural, ölçü ve değer tanımayan bir yönelişin insanlıkta yeri olmadığını görüyorduk... Bunun reddedilmesi gereken bir durum olduğu inancı bizde tüm yakıcılığıyla daha fazla öne çıkıyordu. Yürüyüş tarzımızda, düşüncede bu inanç giderek bilince çıktı, pratiğe döküldü. Düşman politikaları, gardiyanların bu şekildeki fantazilerini uygulaması, etkili olması, tutukluyu daha fazla kendini ve yapılanları sorgulamaya, siyasi kimliğine, onuruna ve değerlerine sahip çıkması doğrultusunda insanlık tarafında kalıp tavır koymaya itiyordu.

Seyirci kalmak taraf tutmaktır! Onların tarafını...

- Bilinen siyasi kimliğiniz dışında, en genel insani değerlere, insanlığa ve yaşama hakkına saldırıyla da karakterize olan bu yaptırımları nasıl değerlendiriyorsunuz ve bunlara karşı çıkışın içeriği hakkında devrimci, demokrat, ilerici kamuoyu, insanlık için neler söyleyebilirsiniz?

- Bunun değerlendirmesini genel hatlarıyla yaptık. Genel olarak Kürdistan'da ulusal kurtuluş mücadelesinin ve Kürt halkının yeniden dirilişinden ve bu dirilişin tarih sahnesine çıkışından, bunun zindanlarda boğulmaya çalışılmasından az da olsa söz ettik...

Bu boğma olayının gerçekleştirilmesi için insanların en temel insani öğelerinden, en temel özelliklerinden arındırılması, düşürülmesi gerekiyor. Bu bağlamda haklarını vermek gerek! Hiçbir sınır, hiçbir ölçü tanımadılar. Uzun yıllar boyunca bunu en uç noktada sergilediler. En temel insani değerlerin ayaklar altına alındığına tanık olduk. Bir arkadaş bir arkadaşa sigara verdiğinde, sohbet ederken yakalandığında ceza ve işkenceye maruz kalıyor. Tutuklunun tutukluya tokat atması, küfür etmesi, dövmesi isteniyor, ihbar ettiriliyor. İnsanlık tarihine bakıyoruz, ajanlık, aşağılık bir meslek olarak kabul edilip lanetlenmiş. Bu, bir yerde insanlığın en üst boyutta düşürülmesidir. Bu, devlet eliyle, onun mekanizmasıyla cezaevinde sistemli olarak gerçekleştiriliyor. Yetinilmiyor, insana, bütün siyasi ve insani değerlerine, kimliğine ihanet ettirilmesi dayatılıyor. Siyasi davaya ihanet, hele halkın kutsal kurtuluş davasına ihanet zaten insanı insanlıktan çıkarır. Siyasi inançlara ihanet ettirmekle de yetinilmiyor, daha ötelere gitmek istiyor. Zaten ona bir başladı mı, düşüş çorap söküğü gibi arkadan geliyor. Bir noktada durma da mümkün olmuyor. En sıradan insani ilişkilerin, en sıradan insani kuralların yok edilmesini görüyoruz.

Bu, büyük bir insanlık suçudur. Biz bunu insanlık ve insani değerler açısından soykırım ve katliam olarak değerlendiriyoruz. O işkencelere maruz kalanlar, Diyarbakır Zindanı'ndan gelip geçen belki otuz binin üzerinde insan oldu.

- Otuz bin mi?

- Belki de otuz beş bin... O süre içinde yakalanıp bırakılan ve bu uygulamalara maruz kalan insan sayısı otuz bini aşkındır. Ama şu

görülmeli: Onlarla hedeflenen bir bütün olarak insanlıktır. Sayı burada önemli değildir. On kişiye de yapılsa, otuz beş bin kişiye de yapılsa özünde aynıdır. Tarih boyunca insanlığın kazandığı bütün mevzilerin ve bütün değerlerin düşürülmesi hedefleniyor. Milyonlarca yahudiyi öldürdü diye insanlık bugün Hitleri ve Nazileri lanetliyor. Açık ki, Kürdistan halkının tarih sahnesinden silinmesi, silinmek istenmesi, halk olarak ortadan kaldırılması bir fiziki imhayla gerçekleşmese de ulusal dönüşümle ortadan kaldırılmaya çalışılması da bizce bir katliam ve soykırımdır. Yani mutlaka insanların fiziki olarak ortadan kalkması gerekmez. Temel, insani değerlerine yönelenmişse, bunlara bir saldırı, yok etme gündeme gelmişse, bu da bir soykırım ve tarihten silme olayıdır. Kurallarına uyduğumuz, teslim olduğumuz halde bununla yetinmemesi, imhayı, katliamı hedeflemesindendir. Ulusal kimliğini koruma, eşit ve özgür bir yaşam isteğiyle yola çıkmış bir ulusun, bu denli vahşice şahsımızda imha edilmesi, katliamla karşı karşıya bırakılması olayında kesinlikle sessiz kalınmamalıdır. Taraf olmak gerekir. Sessiz kalmak suç ortaklığıdır. Sessiz kalma, tarafsız olma, insanlık avına çıkmış bu kanlı katiller sürüsünün, kelle avcılarının meydanı boş bulması, daha çok suç işleme olanaklarına kavuşması demektir. Haliyle bunlar da, yani sessiz kalanlar da onun suç ortağı olurlar. Türkiye'deki devrimci-demokratların, kamuoyunun, kendisine 'demokratım' diyen insanların Kürdistan'da gelişen imha hareketine karşı sessiz kalmaları, bizce bu büyük suçu işlemektir...

- Peki ne yapabilirler? Ne yapmaları gerekir acaba? Gerçi bu son bölümlerin konusu olmakla beraber, erken bir final gibi gözükse de, olayı giderek olgunlaştırmak açısından soruyorum: Evet bir çağrınız var, sizin insanlık değerlerinin ve en genel anlamda siyasi kimliğinizin ayakta tutulması noktasında bir çağrı... Ne türden bir beklentiniz var, ne yapabiliriz?

- Tarihten günümüze, günümüzden geleceğe, insanlık yönüne akış, bir direnişimiz var. İnsanlık ailesiyle, özgür halklar ailesiyle bütünleşmek yönünde durdurulamayan bir çıkışımız var. Süreç ilerliyor, bu akışın sekteye uğratılmaması için ölümüne sergilenen bir direniş var. Burada insanım diyenin, devrimci demokratım diyenlerin bu akışın önünü açması, hem insanlık, hem de enternasyonalist bir görevdir. Sınıfsal ve insanlar arası bir dayanışma. İnsanlığın değerleri bir partiye bir ulusa ait değildir. İnsanlığın ortak değerleridir. Keza şahsımızda düşürülen sadece PKK'nin, Kürt halkının değerleri de değildir. Aynı zamanda Türk

halkının, diğer halkların, insanlığın, ezilen sınıfların da ortak değerleridir. Karşı karşıya kaldığımız, bizde somutlaşmakla beraber ulus olarak uğradığımız kıyım ve katliam, bütün halkların, Türkiye halkının da yarasıdır, yarası olmak zorundadır. Aynı zamanda Türk egemenlik sistemi, bugün Türkiye halkının da baş belasıdır. Salt Kürdistan halkının ve PKK'nin başına bela olma olayı yok, aynı suç Türk halkına karşı da işlenmiş. Türkiye'de de cezaevleri olayı yaşandı. Bunlar tarihe geçecek, irdelenecek, tarihin yargılayacağı konular. Türkiye egemenlik sisteminin, diğer anlamıyla faşizmin suçu çok büyük. Bu suçun daha çok işlenmemesi, daha ileri gitmemesinde onu caydıracak olan, ona karşı savaşmak ve tavır almaktır. Aman dilemek, pohpohlamak, yalvarmak değil. Şunu görüyoruz: Türkiye'de gelişen 12 Eylül faşizmine karşı bir direnme olayının olmaması, solun içinde taşıdığı zaaflar, yetmezlikler, eksiklikler, ideolojik-politik-örgütsel sorunların aşılmaması, netliğe ulaşamama, kitleleri ona karşı harekete geçirmeyi engellemiştir. Devrimci, demokrat, aydın geçinen insanların teslimiyeti, giderek düzenle bütünleşmeyi, kişisel çıkarlarını tehlikeye atmamayı beraberinde getirmiştir. Tüm bunlar faşist cuntanın bu denli büyük suçlar işlemesinde işini kolaylaştırmıştır. Burada söyleyeceğimiz ne olabilir? Her insanın, ezilen sınıfların, her örgütün, her kesimin, her çevrenin kendi çapında riskleri, baskıları göze alarak bunlara karşı direnmesi gerekir. Çünkü kaçmak kurtuluş değildir. Sessiz kalmak da öyle. Hedef olanlar imha edilip ortadan kaldırıldığında yarın sıra onlara gelir. Faşizmin doğası budur. Ne diyoruz; faşizm, sermayenin en kanlı, en terörcü, en baskıcı yönetim biçimdir. Kendinden olmayanı düşman belleyecektir. Haliyle insanla, insanlık değerlerinin ortak yönüyle onun bir ilgisi yoktur. İnsanlığı koruyacak, ayakta tutacak değerlerle faşizm çelişir, çatışır. Bu yüzden de faşizmin karşısında olan herkes onun hışmına uğrayacaktır. Bugün silahlı mücadele yürütenler, ya da ona karşı mücadeleyi başka biçimde yürüten diğer kesimler ortadan kaldırıldığında, yarın sıra seyredene gelecektir. O da kendisini kurtaramayacaktır. Nitekim kurtaramamıştır. Eylül faşizmi kendinden olmayan herkesten, en geniş kesimlerden, topluma çok ağır bir fatura ödetmiştir.

- *Alman profesörün sözleri vardı.*

- Evet... "Önce gelip komünistleri götürdüler, ben sesimi çıkarmadım, çünkü beni ilgilendirmiyordu. Sonra sosyalistleri ve sosyal

demokratları götürdüler, ben yine sesimi çıkarmadım, çünkü beni ilgilendirmiyordu. Sonra gelip Yahudileri götürdüler, ben yine sesimi çıkarmadım. En son gelip beni götürdüler bu kez de artık ses çıkaracak kimse kalmamıştı" gibi bir şey söylemişti Alman Papaz N.Müller. Duyarlılık körelince doğal olarak direnme güçleri de dağılıyor.

- İdarece duvarlara asılan tüzük ve yönetmeliklerin otoriter, faşist disiplini dayatan yazılı panoları, gerçek uygulamaların derinliği karşısında duvarlarda biraz yetim ve zavallı gibi kalıyorlar değil mi?

- O yazılar artık işin göstermelik yanı, içinde ne yazıldığı bile tutukluya okutulmuyordu. Tutuklu o faşist tüzük ve yönetmeliğin uygulanmasını bile isteyecek durumda değildi. Onun çok gerisine düşmüştü. Koğuşa asılı talimat ve yönetmelikte tutukluya tecavüz edilmesi, insan pisliği yedirilmesi, eşyalarının talan edilmesi, savunma yaptırılmaması, işkencelerle öldürülmesi yer almaz. Ancak bunların hepsi yapılıyor. Tüzük ve yönetmelikler yetim görünse de yapılan ve yazılanıyla birlikte faşizmin eseridir.

- Yani Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde faşizm, bir anlamda kendi paniğini yaşıyordu?

- Evet.

- Ve bu panik yüzünden böylesine hırçınlaşıyor, acımasızlaşıyor, insan haklarını, insani değerleri tümüyle yerle bir ediyor, yaşama hakkına saldırıyordu... Böyle diyebilir miyiz?

- Diyarbakır'da yaşanan, büyü tarihsel vuruşmanın bir kesitidir. Yani salt bin-iki bin tutukluya yapılan işkence ve insan haklarının ihlali değildir. Eğer tanımladığın biçimiyle bakarsak, yaşananlar anlaşılmaz. Diyarbakır'ı yerine oturtamayız. Söyledik; halkımızın bin yılları bulan esareti, köleliği var. Bunun son bin yılına yakını Osmanlı, Türk egemenlik sisteminde geçiyor. Bu egemenlik sisteminin bu sürede insanlığa ve halkımıza karşı çok büyük suçlar işlediğinden söz ettik. Tarihin gidişatını tersine çevirme, durdurma, tarihe, insanlığa karşı durma olayı var. Bizim ise insanlıkla bütünleşme, tarihe çıkma, yürüme çabalarımız var. Öyleyse şöyle özetleyebiliriz: Diyarbakır özgülünde yaşanan; tarihin ileri götürülmesiyle geri götürülmesi arasında, insanlık tarihini ilerici, devrimci akımlarıyla karşı-devrimci akımlar arasında, Kürdistan halkının ulusal uyanışının boğulması, Diyarbakır karanlıklarında tekrar toprağa gömülmesiyle toprağın üstüne yeniden çıkıp yaşam bulması arasında

tarihsel bir vuruşmadır. Diyarbakır özgülünde somutlaşan vuruşma öz olarak Türk sömürgeci sistemiyle Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi arasındadır.

- *Anladım.*

Dağdan küçük bir notla gelen müjde, büyük coşku...

- Daha önceki bir konuşmamızda, 1985 yılında size dağdan küçük bir not geldiğinden söz etmiştin. Şu anda tartıştığımız konuyla çok yakın bir ilgi içinde bulunması yüzünden, istersen o notu ve altında yatan gerçekliği bu bölümün konusu yapalım.

- Kendimizi tanımamız, Kürdistan ya da dünyanın genel gidişatında, ulusal kurtuluş akımları arasında kendimizi daha iyi görmemiz açısından söyleyecek çok fazla sözümüz var. Öyleyse kendimizi çözümlemeye devam edelim: PKK'li savaşçılar ve kadrolar olarak gerçek anlamda, halk önderliği, savaşçı ve direnişçi kimliği, kişiliğini tam bir yetkinlikle temsil edememe, özümseyemeyişimiz söz konusuydu. Bunlar geniş konular. Her yönüyle irdelenmesi gereken konular. Bir de bizim kendimizi bulmamız olayı yaşanıyor. Bir çıkış yapmışız, ideolojik arayışımızı sonuçlandırmamız, programa ve örgüte dönüştürmemiz var, ama henüz gerçek anlamda kişiliklerin, kadroların kendini bulması, ideoloji ve örgütü kendinde somutlaştırması olayı zayıf... Yetkince yaşanmıyor, netleşme yetersiz... Komünist kişiliklerin, dava adamında olması gereken özelliklerin, tarihsel vuruşma ve hesaplaşmanın muhasebesini yapacak, onun yükünü kaldırabilecek kişiliklerin gelişmesinde Diyarbakır'ın azımsanmayacak katkısı oldu.

- Notta yazılanlar bu bağlamda bir yaklaşım tarzı mıydı?

- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde düşünsel düzeyde bir yenilgiyi hemen hiç yaşamamış olmamız bir rastlantı değil. Özünü doğrudan PKK ideolojisinden, Başkan Apo'nun kişiliğinden alan, oradan somutlaşan, teslim alınmaz bir ruh halinde görülmeli. Ve bu ruh hali bilimsel sosyalizmin, Marksizm-Leninizmin Kürdistan'da konuşturulmasıdır. Apo'nun şahsında bize ve örgüte yansımıştı. Böyle olmasına rağmen o tarihsel kesitte bunu yetkince kavrayamamış, özümseyememiştik. Bize düşünce düzeyinde verilen ihtilalcı, isyancı o ruh, o anlayış Diyarbakır Askeri Cezaevi'ni amansız koşullarda büyük bir inançla donanmış insanlarımız tarafından konuşturuldu... Fakat karşı-devrimin donanmış, eğitilmiş orduları, kurumları, uzman ve kurmayları karşısında biz bir avuç genç insandık. Bir direniş geleneğinin, mirasının üzerinde yükselmeyen, onu kendisi yaratmak zorunda kalan bir avuç insan. Yani

genel ilkelerin, genel doğruların ülkeye taşınması ve ideolojik taşınma dönemindeyken saldırıya uğramamız var, politik nitelik kazanmamız, politik nitelikli insan olmamızın getirdiği ağır sorumluluk var.

- Yani Eylül faşizmi sizin tam da emekleme döneminde bulunduğunuz bir anda mı saldırıya geçiyor?

- Tabii... Artık her şey bir yerde bizim için ölüm-kalım olayına dönüyor. Ama bu sadece bizim kişiliklerimizle de değil, partinin ve halkın kaderiyle ilgili bir durum. Gelelim bize: Bu belirlemeleri, sonuçları ne kadar özümsemişiz? Yeterince değil. Kadrolar belki düşünce düzeyinde bazı şeyleri kavramış, ama genel yapının onu pratikte somutlaştırması, bilince çıkarması, yaşam tarzı olarak algılaması ayrı bir olay. Bizde bu, süreç içerisinde gelişecek. Çok şey yaşıyoruz, ama anlamını tam veremiyoruz, yerli yerine oturtamıyoruz. Çok hızlı bir sürecimiz var. Her şeyi bilince çıkarmakta ve öyle yaşamakta yetmezliğimiz var.

- Sizler Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaşanan her şeyin gerçek anlamda ayırtındasınız, ama o tarihsel kesit içinde ulaştığınız sonucu bugünkü kadar net olarak göremiyorsunuz öyle mi?

- Evet... Bugün partinin mücadelemizle ilgili değerlendirmelerinden karar ve çalışmalarından yeterince bilgilendiğimiz için durumu çok daha yetkince görüp değerlendirebiliyoruz. Ancak o gün de yaklaşım ve değerlendirmelerimiz partininkiyle özünde çakışıyordu.Yaşadığımız 1981-84 dönemini özgülümüzde, 1984'de öz olarak aramızda şöyle değerlendirdik: "Düşmanın ulusal imha süreciyle, ulusal kurtuluş sürecinin yaşamsal bir döneminde ve zemininde ulusal kurtuluş umutlarını söndürmek isteyen düşman politikalarının püskürtülmesini sağlayan tarihsel önemde bir olay gerçekleştirdik."

- O gün daha çok hangi boyutları öne çıkararak böylesi bir değerlendirmeye ulaşmıştınız?

- Özellikle 12 Eylül'den sonra halkımızın çok zor ve karanlık bir dönemden geçtiğini görüyorduk. Düşman, Kürdistan'da ulusal imha, ideolojik akım olarak ulusal kurtuluşu tümden yok etme, başkaldıran direnen bir yapıyı karşısında bırakmamayı önüne koymuştu. Buna karşın bizler de halkımızın umutlarını, mücadele ve örgütsel sürekliliğini koruma, ulusal kurtuluş akımını mahkemeler de dahil her zeminde savunma, halkımızın susturulmasına izin vermeme, direnen, başkaldıran insan örneğini ortaya çıkarma, direnişçi-devrimci bir miras, gelenek

yaratma amacındaydık. 1981-84 süreci düşmanın amacıyla bizim amacımızın dişe diş, kıran kırana çarpıştığı tarihsel önemde bir dönemdi.

- O en zor, en karanlık vahşet günlerinde bile bu üçlü boyutu –direnme, miras, devrimci kişiliği yaratıp savunma– görüp ona göre yürüyorsunuz, diyebilir miyiz?

- Evet... Anlattığımız süreçten bu sonucun çıkarılabileceği ortada. Büyük ve soylu amaçlar olmasa, yapılanların tarihsel önemi fark edilmezse sürece böyle dişiyle, tırnağıyla ölümüne bir yüklenme ve kendini katma olmazdı. Kısacası; "direnmeliyiz, Kürdistan'da yeni bir insan tipi oluşturmalı, direnme mirası ve geleneği bırakmalı, düşman bu halkı susturmamalı" diyoruz. O karanlık ortama rağmen bunları açığa çıkarmaya, ayakta tutmaya can havliyle çabalıyoruz.

- Ulaştığınız o önemli sonuca uzanan tarihsel evriliş içinde çatışmanın kıran kıranlığını, diş dişeliğini o yakıcı ortamını biraz daha irdelesek...

- Teslim olmuşuz, yerlerde süründürülüyoruz, her türlü aşağılama, dayak, işkence var. Varlığımızla çelişen, bizi yadsıyan bir yaşam tarzı sürdürüyoruz, faşist marşları söylüyoruz. Ama bir diğer yandan da mahkemede, en uç noktada Kürdistan'ın ulusal kurtuluşunu savunuyoruz! Türk faşist sömürge sistemini kendi mahkemelerinde, yargılanırken yargılıyoruz. PKK'liyiz. Böyle ağır ve çelişkili bir süreç içindeyiz. Ve yaşadıklarımızın boyutu ne olursa olsun bizi hâlâ ayakta tutan değerlerimiz var. Nedir bu değerler? Özellikle parti önderliğinde, Başkan Apo'nun şahsında cisimleşen parti ve halk değerleri... Ve şundan korkuyoruz: Müthiş bir korku içindeyiz, bizi kamçılayan müthiş bir korku. "Yarın dışarı çıksak bile Başkan Apo'nun karşısına hangi yüzle çıkacağız, yüzüne nasıl bakacağız?" Bu kadar işlenmiş suç var. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde parti değerleri açısından kabul edilmemesi gereken bir yaşam tarzı sürdürüyoruz. Evet, bilincimizde ve yüreğimizde dindirilmez bir biçimde halkımıza duyduğumuz sevgiyi hâlâ taşıyoruz. Onun coşkusu, dürüstlüğü, bağlılığı, samimiyeti içindeyiz ve biz hâlâ kendimizi her zerremize kadar, yaşadıklarımız ne olursa olsun PKK'li görüyoruz.

Mücadeleye atılım döneminde yetersiz, deneyimsiz olsak bile atılımımız son derece içten ve temiz, kişisel çıkarları ve kurtuluşu bir kenara atmış, hapis, ölüm olacağını da bilerek, göze alarak, bu soylu savaşıma katılmışız. Halkın içinde kitle ilişkilerimiz olmuş, binlerce insanla yüz yüze gelip yaşamışız, bu insanları mücadeleye katmışız ve geli-

nen yerde bu insanların büyük bir kısmı zorluklarla karşılaşmış, kimisinin çocukları çatışmalarda ölmüş, kimisi işkencelerden nasibini almış, kimisinin yuvası dağılmış, kimisi sürgün edilmiş. 12 Eylül sonrası örneğin bir Hilvan ilçesi neredeyse tümden boşaltılmış. Halkın büyük çoğunluğu bizimle. Çoğunun çocukları öldürülmüş. Binlerce köylü taraftarımızın, halktan insanların çoğu işkenceden sonra cezaevine gelmiş, bizimle yatıyor. Yerlerde süründürülüyoruz, ama bizi tümden düşürmeyen, tamamen kalkamayacak duruma getirmeyen veya kaldırabilecek motor güçlerimiz, yaşam dayanağımız ya da damarlarımızda akan kan, yaşam değerlerimiz bunlar. Yani ideolojiye, halka, partiye olan bağlılık ve güven bütün bu ağır koşullara rağmen bizi direnmeye götürüyor. Tarihten, süreçten düşmeme, kopmama çabasındayız. Diyarbakır, Kürdistan tarihinde önemli tarihsel bir rol oynadı.

- Yeniden nota dönersek; size ulaştırılan notta bu sonuç mu içeriyordu?

- Evet... Partinin yaptığı değerlendirme ve çıkardığı sonuç şuydu: "Diyarbakır direnişi, 12 Eylül sonrası 1984 çıkışına kadar Kürdistan'da ulusal kurtuluş mücadelemizde tarihsel rolünü oynamıştır." Partinin yaptığı bu değerlendirme, cezaevinde yaptığımız değerlendirmeyle çakışıyor, tamamlıyordu. Dünya tarihinde ve Kürdistan'da ilk defa bir cezaevi böylesine büyük tarihsel bir misyonu yerine getirmiş oluyordu.

- Tam bu noktada sürecinize ilişkin değerlendirmeyi kapsayan o not elinize ulaşıyor ve açıp okuduğunuzda fiili önderliğin Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde olduğu sonucu parti bildirisi olarak karşınıza çıkıyor. Bu fiili öncülük PKK ve Kürdistan açısından nasıl bir öncülüktü?

- Partimiz geri çekilmiş, pratikte direnişi, mücadeleyi sürdürme durumunda olamamıştı. Düşmanın saldırısı karşısında, Kürdistan'da başkaldıran, söndürülemeyen direniş alevi, dağıtılmayan direniş odağı Diyarbakır oldu. Diyarbakır, Kürdistan halkının haykırışı, çığlığı, susturulmayan sesi ve halkın soldurulmayan, yeşertilen umutları oldu. PKK açısından ise Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki direniş çizgisinin sınanması, bu çizginin pratikte doğrulanması ve önderliğin kanıtlanması olayı da yaşandı. Düşman siyasi açıdan geriletildi.

Diyarbakır'da 12 Eylül vahşeti, insanlık önünde teşhir ve tecrit edildi. Daha sonra partide bir Semir olayı yaşanıyor, partiyi sağa çekmek, tasfiye etmek istiyorlar. Diyarbakır Askeri Cezaevi direnişi ve şehitler bizde hattı oluşturuyor. Esas hattı, esas yürüyüş çizgisinin oluşturuyor. Bu

konuda Parti Önderliği'nin çabalarına en büyük yardım ve destek Diyarbakır Askeri Cezaevi direnişinden geliyor. Biz Diyarbakır Zindanı'nda çok değerli arkadaşlarımızı şehit verdik. Kürdistan'da ulusal çapta bir partinin kazanılması, partinin ulusal kurtuluş hattının, kadro ve savaşçılarının kimlik kazanması, partinin devamlılığının sağlanması söz konusu. Bugün eğer dağda binlerce gerillamız ülke uğruna, parti ve halk değerleri uğruna savaşıp ölüme gidiyorsa, bunların temelinde yatan, savaşçı kişiliklerin yaratılmasıdır. Diyarbakır'ın direnişçi, kendisini davaya adayan, savaşçı kişilikler yaratılmasında, netleşmesinde büyük katkısı olmuştur.

- Peki yıllar sonra partinin gönderdiği bu mesaja ulaşabilmeniz sizleri nasıl etkiledi?

- 1985'in ilk gününde yılbaşı görüşü vardı. O gün elimize ulaştı. Dört-beş arkadaş bir hücredeydik. Notu açıp okuduğumuzda, dağdaki arkadaşlardan geldiğini anladığımızda büyük bir coşkuya kapıldık. Müthiş bir duygu. Ama dolu dizgin coşkunlukla gelen, içimizin içimize sığmadığı bir duygu. Dört yıl boyunca omuzlarımıza binmiş vahşetin yükü, etkileri bir anda gitmiş, yıllar boyu çektiklerimizin bir çırpıda atılmış, kendimizi yeniden doğmuş gibi hissetmiştik.

Tam beş yıl sonra ilk defa parti bize ulaşıyordu. Onun yarattığı mutluluk ve muazzam bir coşku var. Bizde partiye bağlılık hiçbir zaman sıradan bir olgu olmadı, bunun iyi anlaşılması gerek. Zaten bizim vahşi bir dönemden, teslimiyetten tekrar böylesine güçlü bir direnişi, dirilişi yaşamamız, partiye olan bağlılık gücümüzden kaynaklanır. Yani müthiş bir bağlılığımız var. Bu küçük not olayı bizde, yaşamımız boyunca iz bırakabilecek, unutulmayacak denli yoğun coşku ve sevinç yarattı. İçeriğini okuduğumuzda –ki çok kısa bir nottu– iç içe geçmiş pek çok güzel duyguyu bir arada yaşadık. Notta, arkadaşların kendilerini ülkeye taşırdıkları, silahlı mücadeleyi sürdürdükleri, durumlarının ve gelişmelerin iyi olduğu, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yürütülen direnişin 12 Eylül'den silahlı çıkışımıza kadar Kürdistan'daki ulusal kurtuluş mücadelesinde tarihsel rolünü oynadığı yazılıydı. O yoğun duygular yumağında okuduk. Yanlış eğilimde olup, olayı doğru değerlendiremeyerek, yerli yerine oturtamayanlar şımarabilir kaygısıyla bir arkadaş, "Diyarbakır'ın konumuyla ilgili cümleyi sildikten sonra notu arkadaşlara okutalım" önerisinde bulundu.

- *Niçin o cümle silinmek isteniyor? Bu nasıl bir yanlış anlama olabilir?*

- Arkadaşlar, okuyanlar kendilerini fazla büyütmesinler istedik. Gerçi daha sonra hepimiz, bütün arkadaşlar, yeni yakalanan ve tutuklananlardan partinin Diyarbakır ile ilgili değerlendirmelerini genişçe öğrendik. Aslında nottaki o cümlenin silinmek istenmesinin kaynağında yatan düşünce şuydu: Yaptığımız iş normal görevimizdi. Biz, partili olmanın gereklerini ve insani görevlerimizi yaptık. İnsanlarımız, değerlerimiz elden gidiyordu, bunun kavgacısı olduk. Kendimizi böyle görelim, daha değişik yerlerde görmeyelim, anlayışıydı esas olan...

II. Bölüm

Teslimiyet Dönemi Uygulamaları

Bir ceza: "Size bugün yemek yok!.."

- İstersen artık pratik konulardaki söyleşiye geçelim. Konuşmamızın başından beri özellikle yemek konusunda belli pürüzler olduğu ortaya çıkıyor. Öylesine tuhaf bir durum var ki, örneğin idare yemek vermeme gibi bir tavra gidebiliyor. Nasıl ve hangi mantıkla yemek vermiyor? Tutuklulara genellikle ne zaman yemek vermeme cezası uygulanırdı?

- Bu, direniş boyunca, sonrasında, ihanet ettirme ve teslimiyet dönemi bitene kadar hep kullanılan bir silahtı. Yalnız bir yemek olayı değil, bütün doğal ve insana özgü ihtiyaçların silah olarak, en kaba biçimiyle, en son sınırına kadar kullanılması vardı... Direniş günlerinde yemek ve ekmeğin hiç verilmediği çok günler oldu. Yüzlerce insan günlerce açlık, susuzluk, uykusuzlukla pençeleşti. Bir deri bir kemik kaldığımızı söyledim. Yenilgiye uğradığımızdan sonraki süreçte besin kısıtlamasında daha bir katmerleşme olayı yaşandı. Teslim olduktan, karşı devrimci otorite cezaevinde borusunu öttürdükten sonra tutuklu "asker"di. Gardiyana "komutanım!" diyordu. Temel kural şu:

Madde 1- Komutan her zaman haklıdır.

Madde 2- Komutan hata yaparsa da birinci madde uygulanır.

Yani ne yaparsa yapsınlar işkenceciler hep haklı! Tutsak hiçbir konuda hak arayamaz, şikayette bulunamaz. Hem şikayette bulunacağın en üst makam kimdir? Esat Oktay!.. Ondan habersiz de cezaevinde sinek uçmuyor. Her şey onun elinde, inisiyatifinde ve emrinde. Tutukluyu düşürmek, ihanet ettirmek, hem fiziki, hem de ruhsal olarak çökertmek için açlık dahil her şey kullanılıyor.

Cezaevinde yemek konusunda askeri karavana sistemi vardı. Üç çeşit yemek çıkardı, ama 1981'in ilk günlerinden sonra kesinlikle üç çeşit yemek verilmedi. Bu uygulama iki yıl sürdü. Bazen sadece "sulu yemek" getirirlerdi. Ya da bir çeşit yemek geliyor, bazen hiç gelmiyor. Sistematik şekilde yemeği azaltıyor, azgın bir saldırı eşliğinde tutuklu fiziki olarak tamamen çökertilerek adım adım ölümün kucağına itiliyordu. Tutuklunun parasıyla da beslenmesine izin verilmiyor, kantinden iki-üç ayda bir ancak yararlanılabiliyor. İdare yemek vermeme cezasını sistemli uygulatıyordu. Hangi "suça" hangi "cezanın" verileceği kurala bağlanmış değildi.

Diyelim gardiyan marş söyleme sırasında bir tutuklunun esas duruşu bozduğunu görüyor, hemen rahatlıkla, "bugün koğuşa yemek yok, ceza-

lısınız!..." diyebiliyor. 35'in 4. katından sorumlu olan şişman bir gardiyan vardı. Tembel bir tip. "4. kat!... Dayak vaziyeti al!..." derdi, ama kendisi yukarı çıkmaya üşeniyor, varsa başka bir gardiyan gönderip dövdürüyordu, yoksa kendisi dövmek için yukarı çıkmıyor, onun yerine, "bugün yemek yok" diyordu. Gelip dayak atmadığı için bize o gün yemek verilmiyordu. Yine görevli asker yemekhaneye gidip karavana getirmekten, taşımaktan eriniyorsa, o gün de yemek yiyemiyorduk. Son derece keyfi ve rahatça, "bugün size yemek yok" diyebiliyordu. Tabii bu uygulamaların hepsi düşürme amaçlıydı. Yani, "her şey bizim elimizde, bunu bilin!.. Yemeniz, içmeniz, var olmanız her şey bize bağlı. Elimize bakacaksınız, kendinizi ona göre ayarlayacaksınız. Her şey bizden sorulur!.." diyor. Beş kişilik hücreye 200 gramlık ekmekten yarım, bazen de bir tane veriliyordu. Bazen günlerce hiç verilmiyordu. Fiziki işkencelere ek olarak bu cezalandırma biçimine sık sık başvurulurdu.

Sözgelimi konuşmak yasak olduğu halde bir hücre yasağı ihlal etmişse, o hücreye yemek, ekmek verilmezdi. Mahkemede onların istediği gibi davranılmamış; askeri duruş biçimi ihlal edilmiş, topuk selamı çakılmamış, mahkeme heyetine komutanım diyerek hitap edilmemiş, ya da salonda arkadaşınla aranda bir fısıldanma olmuşsa, tüm bunlar işkencenin yanında ek cezaların da nedeni olabiliyordu. Paramızla alınan yağlı boyalarla bütün cezaevi boyanıyordu, bize yazı yazdırıyorlardı. O sıralarda tek kişilik hücrelerdeydik. "Bir karış boş yer bırakılmayacak, her yer yazıyla dolacak" denerek, iki gün süre verildi.

- O dönem diğer askeri cezaevlerinde de sık sık görüldüğü gibi, Türkleri, Türklüğü, orduyu öven, 12 Eylül'ü göklere çıkaran duvar yazıları değil mi?

- Evet... Yazıldı. İki gün sonra gelip kontrol ettiler, beğenmediler. "İstediğimiz gibi olmamış, size iki gün yemek yok" dediler. Gördüğümüz işkencelere bir de bu eklendi. Yani aklına gelen her durum cezalandırma nedeniydi. Ki zaten insanların görünüşü de bu konuda ne denli ileri gittiklerinin kanıtıydı. Arkadaşlarımızı ancak mahkemeye gittiğimizde görebiliyorduk. Kışın soğukta "eğitim" yaparken, yazın sıcak betonda süründürülürken hemen hemen hepsinin bedenleri kavrulmuş, kurumuş, bir deri bir kemik kalmışlardı. Karşımızdaki içler parçalayıcı insan manzaralarını yaratan işkence ve açlıktı. Açlık, Diyarbakır tutsaklarının her zaman en büyük belalarından biri olmuştur.

- Peki şöyle çarpıcı bir nokta ortaya çıkmıyor mu? Örneğin eylemli

hallerde diyoruz ki; "biz açlık grevine gidiyoruz, yemek yemeyeceğiz!" bu zamanlarda zoraki yemek yedirmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Ama normal, eylemsiz zamanlarda cezalandırmanın bir başka aracı olarak da günlerce yemek vermiyorlar. Bu çelişki gibi görünen durumu biraz irdelesek...

- Bir çelişki yok. Yüzeysel, sıradan bir yaklaşım bile ortada bir çelişki olmadığını gösterir. Politikanın yaşama geçirilmesinde bir uyumluluk, gereklilik var. Bir yandan sen kendini, iradeni konuşturuyorsun, açlık grevi yapıyorsun, eyleme giriyorsun. Tavrın ona karşı bir çıkıştır. Bu defa sana boyun eğdirmek, eylemini kırmak ve zorla yedirmek istiyor. Eylemini kırmak için olmadık dolaplar çeviriyor. Ama fiili bir direnişte fiziki olarak güçlü ve sağlıklı olman gerektiğini düşünüyorsun ve yemek istiyorsun. Bu defa seni düşürmek, çökertmek, teslim almak, ihanet ettirmek amacıyla iradeni kırmak ve karşı çıkışını tüketmek için yemek vermiyor. Açlık grevi yapılmadığında, yani iradenin istem dışı bir açlıkla yüz yüze kalındığında insanı bedenen yıpratmasının yanında, ruhsal, düşünsel alanda da olumsuz etkilediği bir gerçektir.

- Bazı filmleri seyrediyoruz, Nazi kamplarında bile, tutukluya tecrit de olsa yemek verildiğine tanık oluyoruz. Yine Türkiye cezaevlerinde genel olarak sayım, yemek saatleri hemen hiç değişmez ve bu saatlerde sayım alınır ve yemek de verilir. Ne ki, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yemeğin baskı unsuru olarak kullanılması çok çarpıcı değil mi?

- Diyarbakır'da her yönüyle bir başkalık, aykırılık yaşanıyordu. Bir defa insanlığın yok edilmesinin amaçlandığı yerde kural, kaide, normal ölçüler sıfırlanır. Onlardan söz edilmez. Normal insan yaşamını oluşturan ölçüleri aramaktan söz etmek ve niçin olmadığını sorgulamak yanlış olur. O tarihi koşulları, onu koşullandıran çerçeve içinde ele almak gerek. Ve o koşullar kaba taslak şöyle: Sabah 5'te ayaktasın, tıraş olacaksın, tuvalete gideceksin, eğitime başlayacaksın. Tıraş ve tuvalet faslından sonra yemek saatini kaçırıp da yemek yiyemeden eğitime başlandığı çok olmuştur. Örneğin, iki yüz kişilik bir koğuşu düşün, sadece iki tuvaleti var ve insanlar verilen sürede ihtiyacını bu iki tuvaletten karşılayacaklar. Verilen süre ise birkaç dakikalık. Bu durumda ihtiyaçlarını karşılayabilirler mi? Mümkün mü? Ötesi çoğunun sindirim sistemi işlemiyor, kabız olmuş, mideye pek bir şey gitmiyor. Sabah yedirmeyebiliyor, öğlen ve akşam yedirmeyebiliyor. Diyelim öğlen yemek molası veriliyor, bakıyorsun çok geçmeden bir gardiyan geliyor, "size kim oturun dedi lan! Ayağa kalk,

marşa devam et!" diyor. Artık akşam sayımına kadar açlığınla baş başasın. Akşam da yedirirse yedirir, yedirmezse sayım yapıldıktan sonra gardiyanın tek kelimelik o meşhur komutu gelir: "Kaybol!.." Onun ağzından bu sözcük çıktıktan sonra herkes battaniyeyi üstüne çekmek, kıpırdamadan sabaha kadar yatmak zorundadır. Böylece akşam yemeği de gitti!

- Acaba siz bu durumu herhangi bir zeminde dile getirme imkanını bulabildiniz mi? Örneğin mahkemelerde ya da başka zeminlerde?

- Mahkemelerde başta olmak üzere, direniş döneminde bunlar gündeme geldi ve her yönüyle anlatıldı.

- "Bize yemek vermiyorlar" mı dediniz?

- Evet o da söylendi... Aç olduğumuz zaten her halimizden belli. Perişan görünüyoruz, dökülüyoruz, yorgun, bitkin, yara-bere, kan revan içindeyiz. İnsanlar bu şekilde mahkemeye çıkarılıyor, kendileri de gözleriyle görüyor, ek olarak biz de söylüyoruz. Dilekçe hikayesini anlattık. Uygulamalar, merkezi devlet politikasıyla belirlenmiş ve sıkıyönetim komutanlığınca yürürlüğe konuluyor, mahkemeler de ona bağlı. Devletin, askeri faşist cuntanın, sıkıyönetim komutanlığının işlettiği mekanizmanın bir çarkı olan ve onun emrinde çalışan, çalışmak zorunda olan sıkıyönetim mahkemeleri mi açlığı, baskıları sona erdirecek?

- Mahkemelerin tüm bu olan bitenlere tepkisiz kalmasının cezaevinde yaşatılan insanlık suçuna ortak olacağı anlamına geldiğini somut bir şekilde o zeminlerde dile getirdiniz mi?

- Hem de kaç defa. Mahkeme aşamasını irdelediğimizde bu durumu daha net göreceksiniz. Sadece bu konu değil, mahkeme salonunda savunma hakkının gasp edilmesi, en genel kural ve ölçülere uyulmaması da yaşanıyor. Ve mahkeme heyetlerinin yaptığı, yaptırttığı şeyler bunlar. Daha sonra geniş geniş anlatırız.

- Peki size hangi yemekleri veriyorlardı? Taşlı mercimek, nohut, bulgur gibi şeyler mi?

- Genelde öyle. Nohut, mercimek, kuru fasulye, pırasa gibi şeyler. Bazen bu yemeklerin suyu gelirdi, yediğimizin ne olduğunu anlayamazdık. Karavanalar doyurucu değildi. Ama şunu söyleyelim, yemek çok bol. Erzak bakımından Diyarbakır Cezaevi'nde görülmemiş bir bolluk yaşanıyor. Özel yetkiyle donatılmış Esat Oktay'a istediği kadar erzak veriyorlar. Öyle çok ki, Co'nun önüne getirip et atıyorlar, yemiyor. Köpek

et yemekten bıkmış artık. Gardiyanlar da bıkmış. Tutukluya verilmesi gereken yiyecekler, gardiyanlarca tüketiliyor. Yani bize az miktarda yemek verilmesi mutfakta ve depoda erzakın olmamasından, istihkakın azlığından ileri gelen bir şey değil, bilinçli bir tutumun sonucu.

- Yemekle ilgili belli bir düzen var mıydı? Örneğin yemek duasıdır, karşılaştığınız muamelelerdir, biraz da bunlardan söz eder misiniz?

- Süreç çok karmaşık, her şey iç içe geçtiği ve birbirini bütünlediği için yemek olayını veya başka bir şeyi diğer uygulamalardan ayrı ele alamazsın, ama yine de yanıtlayayım: Her yemek öncesi tutuklular günde üç defa şu duayı okuyorlar: "Bismillahirrahmanirrahim. Allahımıza hamdolsun, ordu millet var olsun!" Bazı koğuşlarda "komünistler kahrolsun" gibi şeyler de ekleniyor. Dua okunuyor, gardiyan beğenmiyor, "sessiz okundu" diye tekrar tekrar söyletiyor. Yine beğenmezse "yemek yok, yasak" diyor. Tabii o anda fiziki işkenceler de oluyor. Dayak, hakaret, küfür bunlar zaten gırla gidiyor. Hiç lafı olmaz, sorulmaz. Yemekleri gardiyan getiriyor, tutuklulardan biri hücre parmaklıklarından dağıtıyor.

- Yemeği dağıtmadan önce tutuklunun ne yapması gerek? Askere tekmil mi veriyor?

- Her çıkışta, hücre kapısı her açıldığında zaten tekmil verilir. Koğuşlarda, içeriye yemek alınmadan önce askere mutlaka tekmil verilir. Hücrelerde yemeğin son sürat dağıtılması gerekiyor. Dağıtan arkadaşın hücrelerdekilere bakması, konuşması, durması, oyalanması söz konusu olamaz. Gardiyan alıcı kuş gibi başında bekliyor. Yemek tam bir hengame içinde dağıtılıyor. Altı-yedi kişilik hücrelere bir tabak yemek veriliyor ve hepsi birlikte yiyor. Daha sonra verem yaygınlaşınca –insanın fiziken, ruhen çökmesi için gereken tüm koşullar bir araya gelince, verem de yaygın bir hastalık olarak cezaevinde gelişti– veremliler diğer tutuklulardan ayrı bir yere konulmadı, hepsi aynı tabaktan yemek yiyor. Birlikte yaşıyorlar ve aynı yatakta yatıyorlardı. Daha sonra veremlilerin balgamları karavanaya atılmaya, o şekilde tutuklulara yedirilmeye başlandı. Veremin cezaevi genelinde yaygınlaştırılması düşürmesinin bilinçli bir aracıydı.

- Veremli adama zorla karavanaya mı tükürtülüyor?

- Tükürtülüyor, ya da tükürüğü karavanaya atılıyor. Pislik atma, eşya atma, karavanaya işeme, yani her şey yapılıyor ve öyle yediriliyor. Karavanaya ne atılırsa atılsın yemek zorundasın ve yiyorsun.

- Karavanaya tükürülmesine, balgam atılmasına, işenmesine hiç tanık oldunuz mu? Somut bir örnek verebilir misiniz?

- 35'te karavanaya işeme hiç olmadı. 35'in konumu farklıydı. Koğuşlarda olmuş bu. Bir koğuşta kapı önünde, karavanaya gardiyanın işediğini Serdar Can'ın gördüğünü bana anlatmışlardı. Bazen 35'te yerdeki bir çöpü tutup karavanaya atabiliyorlar, karavananın içine tükürme, çöp atma gibi şeyler çok sık oluyor. Sigara izmariti zaten atılıyor. İster ye, ister yeme. Açlıkla karşı karşıyasın, kıvranıyorsun, yemek zorundasın. Çok şiddetli geçen bir saldırı döneminin ardından – ki bu ayları kapsıyor– ayda yılda bir kantinde alış-veriş yapılıyor. Kantinden de istediğin şeyleri değil, orada ne varsa veya canı ne isterse onu getirir. Kantin olayı da başlı başına bir alem. Örneğin koğuşa iki çuval acı biber getiriyor ve "yemek zorundasın" diyor. Üzüm veya karpuz gelmiş, "bunların kabuğu çöpe atılmayacak. Kabuğuyla, çöpüyle beraber yiyeceksiniz" diyor. Tutuklu onları kabuğuyla çöpüyle yemek zorunda kalıyor. Yani paramızla aldığımız her şey bir eziyet, pişman ettirme aracı haline getiriliyor.

- Anımsıyor musun; sanırım 1981'in ortalarıydı. Tercüman gazetesinde Yavuz Donat'ın Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaptığı geziye ait bir dizi yayımlanmıştı, günlerce sürdü, orada tutukluların eline tabldot içine son derece güzel yemekler konulmuş ve resimler çektirilmişti. O resimler de gazetelerde yayımlanmıştı. Çarpıcılığı, sahtekarlığı, ikiyüzlülüğü ortaya çıkarmak anlamında isterseniz olayı bu boyut içinde değerlendirelim...

- Türk basınının, özellikle bir kesiminin, halklarımızın celladı faşist cuntaya nasıl hizmet ettiğini Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki işkence ve vahşi uygulamaları, hunharca tutumları nasıl "insanları topluma kazandırma, devlete, millete kazandırma" olarak göstermeye çalıştığını ve aslında insanlıktan çıkarma, düşürme, yok etmeyi nasıl ters yüz edip sunduklarını, kamuoyunu aldattıklarını verdiğiniz örnek çarpıcı biçimde içeriyor ve bu işlere Diyarbakır'da çok tanık olundu.

Bize göre onlar, yaptıklarıyla, kamuoyunu aldatmalarıyla, işkenceyi uygulayanlardan daha büyük bir suç işlemişlerdir, işin doğrusu budur. Sözünü ettiğin kişi Yavuz Donat değil, tescilli MİT ajanı Tugay Gözütok'tur. Bu işleri meslek edinmiştir. Diyarbakır'la ilgili sıkça yazdı. Sözünü ettiğin olay, bir defa da ihtiyarlar koğuşunda olmuş. Sadece bir grup insan oturtulmuş, bağdaş kurarak oturan insanlara birer birer tabak

verilmiş, ama koğuşun büyük bir kesiminde arka tarafta aç karnına ayakta bekliyor. Ve böylece tutuklulara "düzenli ve bol yemek" verildiği resmedilmiş. Yemekten sonra da havalandırmada marşlar söyletilmiş. Tutukluların ayaklarını karın boşluğuna çekerek yürürken ve var güçleriyle bağırarak marş söylerken fotoğrafları çekilmiş. "Bunların eski hain, nifak tohumları taşıyan düşüncelerinden nasıl arındırıldığını, Mehmetçik, Türk askeri tarafından Atatürkçü yapılarak topluma yeniden nasıl kazandırıldığını" göstermeye çalışmışlar! Yazı dizisi bu temelde hazırlanıp yayımlanmış.

İşkence ve vahşet topluma işte böyle ters yüz edilerek sunuldu ve bu suç defalarca işlendi. Bu çekim işiyle ilgili bir olay daha anlatayım. Bir koğuşta da çekimler sırasında idare tutsaklara paralarıyla kantinden reçel, yağ vb. yiyecek maddeleri aldırmış, tabaklara koymuşlar, koğuşun büyük kesimi çekimde görünmeyecek şekilde arka tarafa alınmış. Bir grup tutuklu da figüran olarak seçilmiş ve kendi paralarıyla aldıkları tabaklardaki yiyecekleri yemeleri istenmiş. Ve çekim başlamış. Çekimle birlikte "yemeye başla!" komutu verilince tutuklular aç oldukları için –cezaevinde başından beri açlık olayı hep kullanıldığından müthiş bir açlık var– önlerindeki yemeğe saldırıp, silip süpürüyorlar. Manzara dehşet verici tabii –aslında Diyarbakır gerçeğinin bir yönü birkaç film karesiyle de olsa tarihe belge olarak düşüyor– insanlardaki korkunç açlığın konuşturulması, görüntülenmesi var. Bu çekim, pek tabii ki onların propagandalarının tersine hizmet edecek bir işlev göreceğinden durduruyorlar. Gardiyanlar sopalarla yemeği silip süpüren tutuklulara girişiyor "vahşiler, hayvanlar, size böyle mi yiyin dedik?" diyerek dövüyorlar. Yeni çekime geçmeden önce çekim anında yemeği nasıl yiyecekleri sıkı sıkı tembihlenip, gösteriliyor. Tekrar paralarıyla kantinden reçel, yağ, zeytin, peynir gibi şeyler alınıyor ve normal bir kahvaltı yapma manzarası görüntüleniyor.

- *Bu yapılan iş, Yahudilerin toplama kamplarında ne kadar "rahat" yaşadıklarını göstermek için SS'lerin çektiği propaganda filmlerine benziyor.*

- İki gün önce burada cezaevinin video kanalında bir film izledik, sen de izlemişsindir. Polonya'da bir Yahudi Getto'sundaki olayları anlatıyordu. Uluslararası kamuoyunun baskıları sonucunda Alman faşistleri Gestapo'larda işkence yapılmadığını kanıtlamak için bir propaganda filmi çekiyorlardı. Aynen şöyle bir sahne var: Çay bahçesine önce kameraları yerleştirdiler, masalara ise kamptaki diğer Yahudilere göre daha kanlı-

canlı olanları oturttular, önlerine tavuk gibi yiyecekler koydular. Çekim sırasında SS'ler masalardaki insanlardan gülümsemelerini istediler, gülmediklerini görünce çekimi durdurdular, hepsini dövdüler ve dayak zoruyla gülmeleri sağlandı! Çok iştahlı, gülerek, sohbet ederek yemek yeme sahnesinin çekimi yapıldı. Eğer bir kıyaslama yaparsak Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndekilerin çok daha vahşice, fütursuzca gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz.

O Getto'da olanların çok ötesinde uygulamalar var. O dönemde gazetelerde yayınlanan röportajlar, dizi yazıları, filmler, televizyon gösterimlerinin tümü oradakilerin bir benzeriydi ve aynı amaçlıydı. Naziler hiç olmazsa tutukluların önüne propaganda filmi için de olsa tavuk koydular. Ama Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde tavuk koymadılar! İnsanlardan o tabak başlarında memnun olduklarını gösterecek davranışlarda bulunmalarını ve yaşamlarının bu dramatik rollerini oynamalarını istediler.

- Ya da şöyle diyelim; belki de çekimler sırasında o yemeği yiyen arkadaşlar, propaganda için kamuoyuna çok iyi bir izlenim verirken, perdenin gerisinde kalan arkadaşlar da belki şu veya bu nedenden dolayı yemek yememe cezasına çarptırılmışlardır.

- Çekimler bittikten sonra, Diyarbakır'ın "normal", yasaklı, cezalı yaşamı otomatik olarak devreye girer. Çekimler sırasında diğerleri tabii ki ayakta, aç ve bu dramın seyircisidirler. Bir de o dönemin itirafçıları ve ispiyoncularıyla yaptıkları çekimler var. Bunlar diğerlerine göre daha rahat oluyor ve çekim daha rahat yapılıyor. Propaganda filmleri için figüran olacak yeterince itirafçı, subayların ve askerlerin yemek yediği salona götürülüp masalara oturtuluyor, önlerine görüntüyü daha da güzelleştirecek yemekler konuyor, istedikleri gibi çekim yapabiliyorlar. Normal tutuklularla çekim yapıldığında birçok zorluk çıkıyor. Tutuklulardan istedikleri çekim havasını alamıyorlar, zayıflıkları, bir deri bir kemik kalmışlıkları önlerindeki yemeklerle zıt görüntü veriyor. Ama itirafçılar ve ispiyoncuların katılımıyla gerçekleştirilen çekimler hem daha kolay oluyor, hem de her bakımdan sorunsuz! Tembihlenmese de çekim anında istenen her pozu yaranmak ve yaltaklanmak için fazlasıyla veriyorlar. Ve çekim, beklenenden daha güzel yapılıyor...

- Peki bu arada yeni süreç de tüm hızıyla ilerliyor değil mi? Bu süreç hücrelere nasıl yansıyor?

- 35'teki uygulamaları geneldeki uygulamalar bütünü içinde aldık ve

almaya devam edeceğiz. 35'teki yaşamı bir soruyla ortaya koymak olası değil. Anlatılanların yanında kısa bir değinme yapıp, kalanı sonraki sürece yayarak ilerlemek daha doğru olur. Diyarbakır'da zulüm açısından yaratıcılığın sınır tanımadığını söyledik. Tutuklunun bütün zamanını gasp etme, günün tümünü doldurma ve giderek tutukluyu makineleştirme, düğmeye basıp yönetir hale getirme olayı var. Teslim olduğumuzdan yaklaşık bir buçuk ay sonra bizi alt kata indirip eğitim yaptırmaya başladılar. Alt kata indirmeden önce, sadece bir gün havalandırmaya çıkardılar. Bir daha hiç çıkarmadılar.

Askeri yürüyüş, "eğitim" hücrenin alt katındaki salonda yaptırıldı. "Eğitim" sırasında alt kattaki salonda işkence girla gidiyordu. Böyle "eğitim" de işlerine gelmedi, çünkü salona indiriliyor, birbirimizi görüyor ve bir araya geliyorduk. Vahşete rağmen insanlar fısıldanıyor, işaretleşiyor, birbirilerinden güç ve moral alıyordu. Ki temel amaçları bizi koyu bir tecritlik içinde tutmaydı. "Eğitim" gerekçesiyle tutsakları alt kata indirme, bu temel amacı az da olsa sekteye uğratıyordu. Ayrıca arkadaşların dayak vb. karşısında diklenmesi, copu tutması gibi şeyler oluyordu, bunlar istenen durumlar değildi. Bu nedenlerden ötürü alt katta eğitim yaptırmaktan vazgeçtiler. Belden yukarı çıplak yürüyüş yapmalar, coplar, hakaretler, "daha çok bağır", "yat-kalk-sürün-koş"lar, tutukluların üstüne su dökmeler, "sırt üstü sürün", "yüz küsur şınav çek" demeler, ayakları havaya kaldırıp sırtüstü dizleri kırmadan beş dakika bekletmeler. (En iyi sporcu bile bu kadarını yapamaz!) Bir-iki ay böyle gitti. Alt kattaki eğitime son verilmesinin ardından tutukluları bulundukları hücrede kıpırdatmadan, esas duruşta bekletme, sabahtan, akşama kadar marş söyletme uygulamasına geçildi. Ki böyle bir uygulama – kıpırtısız bekletme– eklemlerde kireçlenmelere, damar genişlemelerine, varislere, ayaklarda davul gibi şişmelere neden oluyordu.

Kısa vadede görülen etkilerinin dışında uzun vadede etkisini gösterecek daha bir yığın hastalığın tohumu o günlerde atılmıştı. Aramızda konuşurken şunları söylerdik: "İnsanlarımızın bünyeleri henüz güçlüdür, gençtirler, yeni yakalanmışlar ve fazla yıpranmamışlar. Bugünlerde kapılan hastalıklar tüm olumsuz etkileriyle kendisini gösterecek ve ortalama ömür düzeyimiz çok düşecektir. Çoğumuz genç yaşta yaşamımızı yitireceğiz." Nitekim, birçok arkadaşımız da Dışarıda, şimdi kaldıkları cezaevlerinde hastalıkların kendini açığa vurmasıyla bir yığın derdin,

sorunun içerisinde cebelleşip duruyor.

- Cezaevinde bilinçli bir şekilde su sıkıntısı yaratıldığı söyleniyor. Bazen tutukluların hiç su içmediği günlerin olduğu, tuvalet temizliği, banyo gibi en doğal insani ihtiyaçların yerine getirilmediği türünden duyumlarımız var, bunlar doğru mu?

- Bunların hepsi de yaşanan şeyler. Diyarbakır dediğimiz o labirentin kapısını aralayıp içeri girdiğimizde manzarayı daha iyi göreceğiz. Su da yemek gibi bir silah olarak kullanılıyor. Susuzluğun derdi, acısı aç kalmaya göre daha fazla. Susuzluk yaman olur. Üç gün yemek yemeden ayakta durabilirsin, ama bir yaz sıcağında üç gün susuz kalamazsın. Biz, Diyarbakır sıcağında hücrelerdeydik, hücrelerde sular aktığı zaman bile üst katlara çıkmıyordu, çok tazyikli akması gerekiyor ki üst katlar su alabilsin. Su bidonlarla alt katlardan yukarı taşınıyor. On kişiye bir bidon su veriyorlar ve bölüştürürken, "verilen su iki gün kullanılacak" deniyor. Banyo olayı yok. Sana verilen suyu bütün ihtiyaçlarını karşılamak, her gün tıraş olmak, bulaşık, tuvalet, arada bir banyo yapmak ve çamaşır yıkamak için kullanmak zorundasın. Ama bazen iki gün üst üste bir damla içecek su bulamıyorsun, verilmiyor. Böyle kıvrandığımız, içimizin yandığı çok zaman oldu. Bu yasakların tam işlemediği, vahşet düzeyine çıkmadığı teslimiyetin başlangıç dönemlerinde ip sarkıtıp alt katlardan naylon torbalarla su alıyorduk. Alt katta sular aktığı için arada bir bu yolu kullanıyorduk, ama yakalanan arkadaşlara işkence yapılması, çeşitli cezalar verilmesi, iplerin hücrelerden toplanması, bu işlerde kullanılabilecek her şeyin alınması söz konusuydu. Yapılan onca işkencelerden, verilen cezalardan sonra su içip içmemen yine onun insafına kalmış, ne zaman verirse o zaman içersin. Yine alt katta "eğitim"e çıkarıyor, zemine, tutsağın üzerine su döküyor, "yat-kalk" yaptırıyor. Bendenler çamura, kire bulanıyor. Hücrene döndüğünde banyo yapmak zorundasın, artık bizde giderek suyun hesaplı kullanımı konusunda uzmanlaşma başlamıştı. Bir tas suyla vücudu yıkamayı, bir süngeri sabunlayıp vücudu temizleyerek "banyo" yapmayı öğrendik! Üst katta kalan yüz-yüzelli kişilik büyük koğuşlar günde bir bidon suyla idare ediyorlardı. Bütün gün kullanacak, tuvalet işini halledecek, tıraş olacak, içecek...

- İçecek su ihtiyacını karşılamak için arkadaşından, ya da yanındaki hücreden bir tas su alıp da yakalanan insanın cezalandırılması, onda nasıl bir duygulanım yaratır acaba?

- Evet... Banyo kapısında tutuklular dövülerek içeri tıkıldıktan sonra gardiyanlar hortumlarla buz gibi suları üzerine püskürtüyor. Bırakın sıcak suyu, soğuk suyla yıkanmalarına dahi izin verilmiyor. Tutuklular ıslatılırken hakaret, cop, küfür devam ediyor. Sonra dışarı, koridora çıkarılıyorlar. "Yat-sürün" komutlarıyla tutuklular yerde sırt üstü süründürülerek koğuşa getiriliyor. Koğuşta da, "yat, sürün, ranza altı ol" komutlarıyla ranzaların altına sokuluyor. Ranzalar üç katlı yapıldığından alt kısım çok dar, insanlar zor sığıyor, ikinci bir emre, ya da belirlenen saate kadar ranza altından çıkılmayacak deniliyor. Etkili olduğu için bu yönteme daha çok kışın başvuruluyor. İnsanlar, buz gibi betonun üzerinde ıslatılmış, dayak yemiş çıplak bedenleriyle saatlerce ranza altında kalıyor.

- *Banyo bu mu?*

- Diyarbakır Zindanı'nda banyo bu!

- *Hepsi bu mu?*

- Teslimiyet süresince kullanılan banyo yöntemi bu. Normal banyo olayı kesinlikle yok, hele sıcak su hiç yok, olursa da istisna. İçmek için yeterince su verilmediği ve suyun silah olarak kullanıldığı ortamda bırakalım sıcak suyu, soğuk su da yok. İnsanlar pislik içinde.

- *Bu durum ne zamana kadar devam etti?*

- 1981-1983 Eylül direnişi sonrasına kadar her banyo günü, banyo yapma esas olarak böyledir. Bunun dışında normal bir yıkanma olmuşsa yine işkencelidir ve istisnadır. Bazen geceleri biraz suyumuz olursa, banyoyu gizlice yaparız. 35'i banyoya götürme hiç söz konusu olmadı. Mahkeme, ziyaret dışında hücre kapılarının kesinlikle açılmadığını söyledik. Alt katlarda su yakıyor. Bu, oradakiler için bir avantaj. Soğuk suyla da olsa fırsatını bulup askere görünmeden banyo yapıyorlar. Ama üst katlar eğer o koşullarda banyo yapabiliyorsa, bunu kendilerine verilen suyun sınırları içinde yapmak zorundadır. Çoğunlukla sünger veya bez parçasını ıslatıp bedenlerine sürmekle banyo yapmış oluyorlar! Çamaşır konusu da aynı. Teslimiyet döneminde "çamaşır yıkadık" diyemiyoruz. Kirli çamaşırları eve göndermek, içerden dışarıya herhangi bir nesne çıkarabilmek kesinlikle mümkün değildi.

- *1983'e kadar soğuk suyla da olsa ağız tadıyla bir banyo yapamadınız değil mi?*

- Evet... Normal bir banyodan söz edilmez. Bir tas suyla üzerimize

sinen kokuyu ve kiri az da olsa gideriyorduk. Banyoyu nasıl yapacaksın, su yok ki. Üst katlarda kalanların hali buydu.

- *Banyo konusunda da işkencecilerin yaratıcılığı konuşmuş. Bu aracın işkence yapmak için nasıl elverişli hale getirileceği konusunda kafa yormuş, birçok yöntem bulmuşlar.*

- Amaç yaşamı daraltma, çekilmez kılma, kendi denetimine almadır. İdareden herhangi bir şey talep edip istediğin zaman mutlaka isteminin tersten işletildiğini, baskı ve işkence aracı haline getirildiğini görüyorsun. Diyelim ki banyo yapmak istedin, karşılığında deterjanlı suyu üzerine döküp seni daha kötü bir durumda bırakıyor. Su istiyorsun bidonlarla üzerine atıyor. Yemek istiyorsun, kepçelerle üzerine döküyor. Yani hiçbir şey talep etmemek, hiçbir şeyi istememekle yüz yüze kalıyorsun. Bütün uygulamaların altında yatan mantık bu. Ne olursa olsun idareden talep ettiğin her şeyin karşılığında şu veya bu şekilde mutlaka olumsuz bir yanıt alıyorsun. Bazen düşman bir taktik olarak istemine "olmaz" veya "olur" demiyor, ama her talep, istemin olan her şey sonunda mutlaka sana karşı bir işkence ve baskı unsuru olarak kulanıyor. Öyle bir noktaya geliyor ki, talebi ihanete davet etmeninin bir aracı haline getiriyor.

- *Yani her istemi önce iğdiş ediyor, sonra da "esasını kullanmak istersen itirafçı ol!" diyor. Öyle mi?*

- Evet... Bir ihtiyacın var, kazara karşılanması için idareye başvuruyorsun. Zaten normalde bir şey istemenin, isteyebilmenin koşulları ortadan kaldırılmış, yasaklar örgüsü sıkıca örülmüş. "Yok karşılamam" demiyor. Fakat onu, seni düşürmenin aracı olarak kullanıyor. Bir daha başvurduğunda açıktan niyetini, itirafçı olmanı istiyor. Bu, yalnız su, banyo sorununda değil, her konuda, cezaevi yaşamının her alanında böyledir.

- *Su sorununda ele alınması gereken, eksik bıraktığımız yönler olduğunu düşünüyor musun?*

- Tüm yaptırımlar içinde fiziki etkilenim bakımından en ağır ve dayanılmaz olan susuzluktu. Öyle ki susuzluktan kavrulduğumuz günlerde bazı filmlerde çöl ortasında kalan insanların serap görerek vahalara koşması gibi biz de düşlerimizde suya koşuyorduk. Suyla yatıp suyla kalkıyorduk. Gerçek olan ise, susuz yatıp, susuz kalktığımızdı. Susuzluğu mahkemelerde karşılaştığımız bazı örneklerle tamamlayalım: Cezaevinde yeterince su verilmediği için insanlar baygın, bitkin bir durumda mahkemeye gidiyor. Mahkemede öğlen arası heyet kendi ihtiyaçlarını karşıla-

mak için duruşmaya ara veriyor. Bu arada tutuklunun götürülüp, tuvalet ve su ihtiyacının karşılaması gerek. Ama tutukluyu tuvalete çıkarmama ve su içirmeme orada da devam ediyordu.

- *Bunun görüntüsel de olsa bir gerekçesi var mıydı acaba?*

- Gerekçe şudur: Cezaevinde ördüğü yasakların ve kuşatmanın delinmesi, mahkemede bir günlüğüne, bir defalığına da olsa tutuklunun ihtiyacını karşılayarak nefes almasına izin vermemekti. Görüntüde, uygulamada ise; salon güvenliği cezaevi yönetimince belirlenen gardiyanlarca sağlanıyor. İdare, organizesi sırasında bu ekibin başına faşist güvenilir çavuşlar koyuyor. Mahkeme salonunda tutuklunun tuvalete götürülüp götürülmemesi, su ihtiyacının karşılanıp karşılanmaması tümüyle gardiyanlardan soruluyor. Bir gün, arkadaşın biri mahkeme heyetine "tuvalet ihtiyacımız var" dedi. Mahkeme başkanı ara verip "bunları tuvalete götürün" dedi. Aradan sonra duruşma yeniden başladı o arkadaşımız tekrar el kaldırıp "tuvalet ihtiyacımız var" dedi. Duruşma başkanı şaşkınlıkla sordu: "Tuvalet ihtiyacınızın karşılanması için ara verdik, niçin gitmediniz?" Arkadaş, gardiyanların "götürmeyiz, yasak" dediklerini söyledi. Ve gardiyanların mahkeme salonundaki otorite ve tek yetkili olma durumu karşısında mahkeme heyeti sustu, duruşmaya devam etti. Yine başka bir oturumda bir tutuklu çok sıkıştığını, tuvalete gitmek istediğini söyledi. Mahkeme heyeti, "bu tutukluyu tuvalete götürün!" dedi. Asker ise, heyete "tutukluları tuvalete götürme emri yok!" dedi. Mahkeme heyeti yine hiçbir şey yapamadı. Mahkeme salonunda da her şey cezaevi idaresinden sorulurdu.

- *Oysa mahkeme salonunda neyin yapılıp neyin yapılmayacağına sadece mahkeme başkanının karar vermesi gerekir.*

- Tabii... Kuralına göre, duruşma salonunda her şey mahkeme heyetinin yetkisi ve inisiyatifindedir. Ama yetki ve inisiyatifi elinden alınmış, el konulmuş bir mahkeme heyeti vardı karşımızda. Yetkiler daha ceberut olanlara devredilmiş, heyetler de bunu kabul etmişlerdi.

Ek Bölüm

Süreci yaşayan başka tanıkların anlatımlarından

"(...)

1981 yılının 3 Haziran'ında 85 kişilik bir grup, toplu olarak 38. koğuşa götürüldük. Oraya gittiğimizde teslim olmuştuk. Ancak istenilen kurallara bütünüyle uymuyorduk. Cezaevi idaresi de bizi kısa sürede hizaya getirmek için yoğun bir baskı uyguluyordu.

Çok geçmeden, Esat Oktay, Şahin Dönmez ve Erol Değirmenci'yi koğuş sorumlusu olarak atadı. 38. koğuş idarenin karşısına düşüyordu. İtirafçılığı ve ajanlığı geliştirmede daha o günlerde pilot yer olarak seçilmişti. Nitekim daha sonra Şahin Dönmez, Erol Değirmenci gibi hainlerin itirafçı olması bu zeminde gerçekleşti.

85 kişinin kaldığı bu koğuşta tek tuvalet, iki su musluğu vardı. Koğuş banyonun bitişiğindeki asker yatakhanesinin üstündeydi. Sular bilinçli olarak kesiliyordu. Bazen de kirli, paslı su akıtılıyordu. Altı-yedi gün aralıksız su akmadığı olurdu. Büyük bir susuzluk yaşatılıyordu. Ardından bazen geceleri kaynar su akıtıyorlardı. Susuzluktan kavrulan bizler, su sesini duyunca uyanıp musluklara koşuyor, kaynar su içiyorduk.

İdare bir süre sonra yemek ve su kısıtlamasını daha da artırdı. Havalandırmada altı-yedi saate varan dayak ve eğitim faslı başladı. Artık toplu mahkemelere çıkılıyor, duruşmalar da sürüyordu. Bir gün Esat Oktay, Şahin Dönmez ve Erol Değirmenci'yi idareye çağırdı, saatlerce konuştu. Aramızda bu görüşmenin anlamını tartıştık. İdarenin bunlar aracılığıyla koğuşta denetim kurmayı, teslimiyetçiliği ve ajanlaştırmayı sağlayıp pekiştirmeyi amaçladıkları sonucuna vardık.

O, 85 kişilik grubun içinde, Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana, milletvekili Celal Paydaş, Devlet Bakanı Mustafa Kılıç da vardı. (Tabii artık hepsi "eski"mişti.) Bir süre sonra Mehdi Zana'yı Kürtçe konuştuğu, propaganda yaptığı gerekçesiyle alıp 35'e, Paydaş ve Kılıç'ı da 12. koğuşa götürdüler. Onların götürülmesinden birkaç gün sonra sabahleyin bir karavana dolusu mercimek çorbası verdiler. Çorbanın üstü epeyce köpüklüydü. Birkaç arkadaş dışında herkes çorbayı içti. Geceleyin, çorbayı içenlerde müthiş bir sancı başladı. İleri derecede ishal ve kusmalar alıp başını gitti. Dayanılmaz sancılar içinde herkes tuvalete koştu. Tuvaletten çıkan yeniden kuyruğa gidiyordu. Koğuşun tek tuvaleti önündeki kuyrukta azalma olmayınca, durum daha da ağırlaşınca beş-altı kişi birden girmeye başladı. Sırtımızı birbirimize dönerek aynı tuvalet

taşının başında bir çember oluşturup işimizi görüyorduk. O gün mahkemeye çıkan arkadaşlar da vardı. Mahkemede oldukça zor durumda kalmışlardı. Altına kaçıranlar da olmuştu! Örneğin, İzzet Aktaş mahkemede altına kaçırdığı için ayrıca saatlerce işkence gördü. Durumumuz bu denli ağır olmasına rağmen doktora götürülmedik, ilaç falan da verilmedi.

Bir süre sonra, işkence ve yasaklar daha da şiddetlendi. Herkesin ishal olduğu o mercimek çorbası olayından bir hafta sonra tekrar sular kesildi. Susuzluk kavuruyordu. Kıvranıyorduk. Gün boyu altı-yedi saate varan askeri eğitim, ağır spor vücutta büyük su kaybına neden oluyordu. Hepimiz oldukça halsiz düşmüştük, baygınlık geçiriyorduk.

Gece yarısı birden musluklardan sıcak su akmaya başladı. Uyanan herkes birbirini ezercesine musluklara koşuyordu. Musluğa ağzını dayayan bir türlü ayrılmak bilmiyordu. Kimi arkadaşlar musluktan zorla koparılıyordu. Sıcak suyu içmemizden birkaç saat sonra hepimizde müthiş sancı başladı. Kusma, baş dönmesi, baygınlıklar oldu. Hemen herkesin idrarından kan geldi. Bu durum epey sürdü. İçtiğimiz o pis, bulanık kaynar suya ilaç atmışlardı. Suya ilaç karıştırıldığını kısmen ilişkimiz olan bir gardiyandan öğrendik.

Sağlığımızı böylesine ciddi etkileyen, tahrip eden ilacı, cezaevi doktoru, müdür Alaattin Bayar, Esat Oktay, A. Osman Aydın (Kambur) Asteğmen'in bilgi ve denetiminde suya karıştırılmıştı.

İlacın üzerimizdeki etkisi büyük oldu. Ağır işitme, vücutta uyuşukluk, altına kaçırmalar, yorgunlukla birlikte böbrek rahatsızlıklarına yol açtı. Uzun yıllar koğuşun yarısından fazlası bu olaydan dolayı kan işemeye devam etti. Yine PKK Mardin Grubundan Osman Taş'ın öksürürken akciğerinden kopan parçayı bir kağıt parçasına koyup, doktora gösterdik.

(Olaya tanık olan bir arkadaşın anlatımından)

Deterjanlı su,
Mehmet Emin Yavuz'un midesini eritiyor...

- İnsanların üzerine deterjanlı su dökme uygulamasının olduğunu da söyledin. Bu iş neyin nesidir, biraz açıklar mısınız?

- Olay şöyle gelişti: 1981 direnişi sürecinde, o büyük susuzluk günlerinde, arkadaşlar gardiyanlardan bağırarak su isterdi. Bazen tek bir kişi, bazen bir hücredekiler, bazen direnenlerin tümü "gardiyan su!" diye bağırırdı. Uzun uzadıya konuşup istemi dile getirmenin gereği, ortamı yoktu. "Su" sözcüğü her şeyi ifade etmeye, meramı anlatmaya yetiyordu. Direnişte bağırıp su isteyebilirken, teslimiyet döneminde bunu da yapamaz ve isteyemez olduk. İşte o günlerde "gardiyan su!" diye bağırıldığında, gardiyanlar bidonlara deterjan döküp karıştırır, parmaklıklardan arkadaşların üzerine döker, "alın size su!" derlerdi.

Deterjanlı su dökme süreklilik kazandı. Deterjanlı su o kadar kir, pislik doluydu ki, kırk kişinin yan-yana ayakta durduğu, oturma imkanının bulunmadığı bir yerde koku, pislik, bitlenmeyi daha da fazlalaştırdı. Bu uygulama hücrelerden taştı, cezaevine yayıldı. Giderek uygulama derinleşti, başka bir boyut aldı, tutuklulara içirmeye başladılar. İçmeyenleri zorla yere yatırıp ağzına deterjanı dolduruyor, sonra da su döküp içirtmeye çalışıyorlardı. Deterjanlı suyun insan vücudunda yapacağı tahribatların ne derece ağır olacağı ortada. En başta sindirim sistemini tahriş ve tahrip eder, diğer hastalıkları davet eder. O günün tahribatı, çekilen acısı yanında uzun vadeli kalıcı ölümcül hastalıklara neden olur. Olayın etkisini ve ağırlığını iyice gösterebilmek için Mehmet Emin Yavuz örneğini verebiliriz.

- Ölen arkadaş, değil mi?

- Evet şehit düştü. Diyarbakır'da açlık grevinde şehit düşen arkadaşımız. Mahkemelerimiz başladığında, baskıların büyük boyutlarda seyrettiğini anlatmıştık. Mehmet Emin Yavuz'a da gardiyanlar "Halk Mahkemesi Başkanı" (İddianamede öyle geçiyordu) diyerek sürekli işkence yapıp baskı uyguluyorlardı. Mahkeme gidiş gelişlerinde, sonrasında özel olarak yükleniyorlardı. Merdiven demirlerinde çokça asıldı. Ayrıca midesinden de rahatsızlığı vardı. Gardiyanlar koğuşta bulunanların tümüne deterjan yedirip su içirtiyorlar. M. Emin'de "göze batmış biri" olduğundan zorla deterjan yutturma uygulamasına daha çok hedef oluyor.

- *Zorla nasıl deterjan yutturuyorlar?*

- Gardiyan "herkes bir avuç deterjan alıp yutsun" emrini veriyor. Ki çoğunluk söyleneni doğal olarak yapmıyor. O zaman da tek tek her tutsağı gardiyanlar yere yatırıp, göğsüne çöküyor, zorla ağzını açıp deterjan dolduruyor. Yutmasını sağlamak için de ağzına su döküyorlar. İşte bu uygulamalar M. Emin Yavuz'un midesinde onulmaz yaralar açıyor, tahrip ediyor. Tedavi de söz konusu değil. Bu tahribatı derinleştirecek açlık, korku, tedirginlik vb. ortamı da fazlasıyla var. M. Emin'in sindirim sistemi bir daha hiç düzelmedi. 1988 yılında Diyarbakır'da yapılan açlık grevinin 11. gününde şehit oldu. Normalinde açlık grevine katılan bir insanın ölümü 40'lı, 50'li günlere rastlarken M. Emin'in böylesine erken şehit düşmesinin nedeni, sürecin ve uygulamaların yarattığı ağır tahribattı.

- *Geçen gün parti yayını Serxwebûn'un sayılarından birinde Parti Önderliği'nizin ağzından M. Emin'le ilgili bir değerlendirme okumuştum, eğer uygun görürsen onu buraya alarak arkadaşı anmış olalım.*

- Evet... Arkadaşı olumlu ve güzel yönleriyle verdiği için söyleyeceklerimiz de bunların bir tekrarı olacak. Yazı "Zindan Direnişinde 8. Yıl Dalgası ve M. Emin Yavuz'un anısına" başlığıyla yayınlanmıştı ve şöyleydi: "(...) M. Emin Yavuz yoldaşı yakından tanırım. Bizim ilk grup faaliyetlerimize ilkokul düzeyinde bir eğitime sahip olduğu halde, ama bir emekçi olarak en canlı bir biçimde katılan yoldaşımızdır. O, Hilvan'daki çalışmaların en önünde yer aldı. Taş ocaklarında ve diğer işlerde çalışıyordu. Fakat çok canlıydı, hiçbir şeyi esirgemezdi; çok fedakar ve cesurdu. Ağalığa karşı çok büyük bir kini vardı. Kesinlikle anti-feodal, demokratik bir çıkışla mücadeleye gelmişti. Nefret ettiği ağalığa ve faşist güçlere karşı halk kişiliğini dayatmak ve halkın özgürlüğünü temsil etmek için çok azimli ve kararlıydı. Geniş aile sorunları, bakmakla yükümlü olduğu çocukları vardı, yoksuldu. Sürekli feodal baskılarla yüz yüzeydi, buna rağmen katılımını esirgemedi. En az donanımla zindana girdiğinde uzun süre direnebildi. O, PKK'nin ilk kitleselleştiği dönemden başlayarak kavgalı yumruklu direnişlerden silahlı gösterilere kadar ve her türlü zorluk altında bütün direnişlere katılmış en son olarak da TC egemenliğine karşı böylesi bir direnişte sonuna kadar kararlılığını korumuştur. Bu bir gerçeği kanıtlamaktadır ki, o da şudur: Baştan itibaren PKK'nin direnişinde bu kişiliklerin imzası vardır... Bazıları bugün PKK adına çok şey söyleyip kendilerini çok şeye sahip görebilirler. Ama bunlar

önemli yanılgılarla doludur. Oysa PKK'yi PKK yapan en başta günümüze kadar bu tip çalışmalar ve bunların sahipleridir. Büyük parti yüreği, partinin büyük direnişçi-tutkulu kişiliği bu kahramanların omzunda yükseliyor. Belki çok laf yapmasını bilmemişlerdir, ama bütün önemli direnişlere imzalarını atmış veya buna katılmışlardır..."

M. Emin'i bizler de yakından tanıdık. Dışarıda da birlikte olmuştuk. Teoriyle yetkince donanmış biri olmasa da, parti bayrağı altında sonuna kadar yürümesini bilen ve bunu yaşamıyla ortaya koyan değerli bir arkadaşımızdı.

Hain Şahin Dönmez eski arkadaşının başına tenekeyle insan pisliği döküyor...

- Peki banyo konusunda şu ek soruyu sorabilir miyim? Bazı askeri cezaevlerinde tutuklular yaygın bir şekilde banyoya götürülecekleri söylenerek, alınıp işkenceye götürülüyorlar ya da yeni gelen insanlara banyoda falaka fasılları çekiliyor. Bu tür şeyler Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde var mıydı?

- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde 36. koğuş yeni gelenlerin uğrak yeridir. Yani en ağır işkencelerin yapıldığı yerlerden biridir. Gelenler oldukça "kibar" bir havada karşılanıyor. Kendilerine nasıl bir koğuşta kalmak istedikleri soruluyor, banyolu ve televizyonlu koğuşların bulunduğu söyleniyordu. Tabii tutuklular genellikle durumun farkında değil. Soruşturmada biriken kirden, bitlerden arınmak için banyolu koğuşu tercih ettiklerini çokça söyleyen çıkardı, sonuçta ne söylenirse söylensin, hepsi 36'ya alınırdı. Oraya gelenlere: "soruşturmadan geliyorsun, haydi banyoya!" deyip alt kata alırlardı. Alt katta iki hücrenin tuvaletleri bilinçli olarak tıkatılmıştı. Oradan çıkan pislik alt koridoru kaplardı. "Banyo" yaptırılacaklar oraya konuluyordu. Dayak, küfür, hakaret eşliğinde tutuklular süründürülür, o pis su içilir, tepeden tırnağa ıslatılarak "banyo" ettirilirdi.

- Desenize burada Diyarbakır Askeri Cezaevi zulüm merkezinin hazırlık sınıfı oluyor!

- Evet... Burada yeni gelenlere neler yapılmıyordu ki. İlk gelindiğinde tutuklu çırılçıplak soyundurulur, domaltılır, kıçına bakılır, tüm eşyasına el konur. Arama faslı bittikten sonra, "banyo", işkence fasılları, küfür, hakaret arasında hücreye atılır. Küfürler; tutukluya "karın, kızın var mı? Onlara bilmem ne yaparım" demelerden, beşikteki çocuklarına, doğmamışlarına, tohumuna kadar uzanırdı.

Yeni gelenlere hemen hemen her şey burada öğretiliyordu. Yaşanan şöyle bir olay var: Bir köylü 36'ya getirildiğinde "and"ı ezberlemesi isteniyor ve ona "And"ı cümle cümle söylüyorlar. Köylü ilgiyle dinliyor, andın "hiç durmadan çalışacağım" bölümüne geldiğinde karşı çıkıyor. "Ben bunu söylemem" diyor. Hemen gardiyanlar başına üşüşüyor, dayak, falaka, küfür arasında, "niye okumuyorsun, niye karşı geliyorsun?" diye soruyorlar. Adam, "bak, burada hiç durmadan çalışacağım diyor. Ben hiç yemek yemeden, istirahat etmeden, yatmadan çalışacağına dair and içmem, yemin etmem!" diyor.

Gardiyanlar yükleniyor, o karşı koyuyor, her türlü eziyete rağmen adam ısrarını koruyor. 36'nın hücrelerinde böyle traji-komik manzaralar çokça yaşanıyor. Yine cezaevine ilk getirilenlere özellikle daha önce hastalık geçirip geçirmediği soruluyordu. Gelenler, "belki işkenceden kurtulurum" düşüncesiyle hastalığı olsun olmasın bir şeyler uyduruyor. Kimisi, "bende kalp yetmezliği var", kimisi, "bende verem var", kimisi, "Bende sakatlık(lar) var" diyor. İdare, tutuklunun cezaevine gelmeden belirtilen hastalığı olduğuna dair tutanak düzenliyor ve kendisine imzalatıyor. Bu belge sonra kullanılmak üzere tutuklunun dosyasına konuyor. Eğer zamanla cezaevinde işkence sonucu ölürse, hazırlanacak ölüm tutanağına imzalanan belgede yer alan hastalık yazılıyor. Tutuklunun işkence ve baskı sonucu öldüğünü gizlemeden bu "belge"deki hastalık düzenlenecek tutanakta ölümünün nedeni olarak açıklanıyor. Böyle "belgeli" hastalık beyanında bulunanlar gerçekte kendi ölümlerinin gerekçelerini imzalayıp verdiklerini hayal dahi edemiyorlardı.

Ama Diyarbakır sürecinin resmi açıklamalarına bakıldığında görülür ki, ölümlerin hepsi kılıfına uydurulmuştur. Kimisi veremden ölmüştür, kimisi kalpten, kimisi de başka bir şeyden. Katledilenlerin "ölüm tutanakları"nda ölümlerin nedeni olarak hep böyle hastalıkların isimleri vardır.

- Ama bu çok müthiş bir olay! İşkence yapmış olmanın sorumluluğundan kurtulmak için bu denli ince ve sistemli miydi her şey?

- Her şeyi açıktan açığa yaptıklarını sıkça vurguladık. Ellerini kollarını bağlayan, onları sınırlayan hiçbir şey yoktu. Ancak her şeye rağmen, olası bir aksiliğe karşı işlerin "yasa ve kurallara" göre yapıldığını gösterecek formaliteleri hazırlamaktan da geri durmuyor, tümden göz ardı etmiyorlardı. Daha sonraki bölümlerde bu konuyu da inceleyeceğiz. Ve ölen arkadaşlarımızın listesini vereceğiz. Nasıl öldüklerini söyleyeceğiz. Onun için şimdilik fazla açmayalım.

- Yeni gelen tutukluların etkilenim düzeyini anlamak için herhangi bir doğal ihtiyacın karşılanmasından, örneğin banyodan yola çıkarak, cezaevinde devrimci otoritenin bulunduğu dönemle, teslimiyet dönemi arasında bir kıyaslama yaparsak neler söylersin?

- Cezaevine adım atıldığında karşılaşılan ortam çok önemlidir. Eğer teslimiyet, örgütsüzlük, dağınıklık yaşanıyorsa, bu, yeni gelen tutukluyu daha bir pençesine alır. Olumsuz etkiler. Bu, ruhsal, düşünsel ve örgütsel alanlarda derinliğine incelenmesi gereken önemli bir konudur. Biz kısaca,

önemli yönlerine bazı vurgular yapalım. Sorduğunuz şekliyle sıradan doğal bir ihtiyacın karşılanıp karşılanmamasında yola çıkıp bıraktığı etkilere bakalım: 12 Eylül öncesi cezaevinde örgütlü bir yapımız ve devrimci denetimin geliştiriciliği altında süren sosyal bir yaşantımız vardı. Bu, PKK açısından daha belirgin bir durumdu. Zira parti otoritesi yaşamın her alanında kendisini konuşturuyordu. Yeni tutuklanan böyle bir ortama adımını atıyordu. Onunla ilgilenme, yardımcı olma, durumu kavratma insani bir yaklaşımın ötesinde görevimizdi. Yeni gelen insan, işkenceden geçmiş, zayıflamış, büyük acılar çekmiş, hastalık kapmış, her tarafı yara bere içinde sakat bırakılmış. Günlerce yıkanmamış, kir içinde, bitlenmiş. Bu insanlar her şeyden önce fiziki olarak kendilerini toparlama, beslenme ihtiyacı içindeler.

Örneğin sıcak suyla yıkanıp kirden, bitten arınma, temiz bir elbise giyme azımsanamayacak bir arzudur, ihtiyaçtır. Banyo yapması onu rahatlatacaktır. 12 Eylül öncesi koşullarda, yeni gelenlere hemen banyo yaptırır, temiz elbise sağlardık. Olanaklar ölçüsünde gerekli ilgi gösterilerek rahat olacakları ortam sağlanırdı. Bu sıcak ortam tutukluya güven ve huzur verirdi. Ayrıca polisteki tutumu, cezaevinde düşman politikasıyla ilgili bilgi alışverişi yapılarak sürecin daha iyi kavranmasına yardımcı olunurdu. Zamanla siyasi eğitim çalışmalarına alınır, kişinin düşünsel ve ruhsal açıdan kendine olan güveninin artması, varsa olumsuzluklarını aşması kolaylaşırdı. Devrimcilere, örgüte olan güveni artar, pekişirdi. Var olan direnişçi, devrimci yapının bir parçası olurdu. Düşmanın polisteki maddi-manevi işkenceleri, hapise atmayla yaratmak istediği ruhsal, düşünsel ve moral çöküntüsü aşılmaya çalışılırdı.

- *Madalyonun öbür yüzü epey iç karartıcı değil mi?*

- Özellikle 12 Eylül'den sonra Dışarıda terör estirilmiş, düşman moral ve psikolojik üstünlüğü ele geçirmiş. İçerde de devrimci yapı ve ortama daha amansız, daha yoğun bir yönelim içinde. Polisten geçen tutuklu hapse ayak attığında açlık çekiyordur, fiziki, ruhsal yıpranmışlık içindedir, bir banyo, temizlenme özlemini duyuyordur. İnsancıl, örgütlü bir ortama büyük ihtiyacı vardır, özlemi yakıcıdır.

Diyarbakır Zindanı'na ayak basan biri, poliste yüz yüze kaldığından daha büyük bir vahşetle karşılaşıyor; banyo yapma, temizlenme vb. yerine boklu suyla "yıkanıyor", daha çok açlık çekiyor, ilişki kuracak, tartışacak, kendisine yardımcı olacak, olanı-biteni kavratacak birini de bulamıyor.

Böylelerini ancak koğuşun birine gönderildiğinde bulabilecek. İçerde tamamen düşmanın üstünlüğü var. Vahşet sarmalında faşist otorite "disiplin"i sağlamış, nefes aldırmıyor, moral-psikolojik üstünlüğü ele geçirmiş. Yeni gelen bu ağı, havayı soluyor. Olumsuz bir zemin, teslimiyet, örgütsüzlük yaşanıyor. Dolayısıyla yeni gelen tutuklunun bu yapının bir parçası haline getirilmesi daha kolay gerçekleşiyor. Çünkü ayağını basacağı sağlam, güçlü bir zemin yok. Moral bozukluğu, yılgınlık, karamsarlık onda daha da derinleşiyor. Özcesi mevcut ortam; direniş veya koyu bir teslimiyetin yaşanması, tutuklanan insanı iki farklı biçimiyle de çok etkiler. Birinde olumlu, diğerinde olumsuz.

- Lağım suyuyla insanlara "banyo" yaptırıldığı o günlerde, burada özellikle anılması gerektiğini düşündüğünüz olaylar var mı?

- Bize, hücredekilere yapılanlara biraz değineyim, 1981 direnişinde, bir gün mahkeme dönüşü beni ve Rıza'yı lağım suyuna attılar. Çarpıcı, etkileyici bir olay var: Şahin Dönmez, Bişar Hoca'nın üzerine bir teneke boklu su döktü.

- Yine mi Bişar Hoca? Bu kez ne oldu?

- Faşist Mevlüt Çavuş'la sayısız inatlaşmalarından birine denk geldi. Bişar direnişçi tutumuyla düşmanın da ilgisini çekmiş, öne çıkmış, dikkatleri üzerine toplamış biriydi. O yenilmez kişiliğinin karşısındaki acizlikleri bir yandan büyük bir saygı yaratırken, diğer yandan bu kişilik karşısındaki ezilmişliklerinin getirdiği büyük bir kin, öfke de doğuruyordu. Örneğin, Mevlüt Çavuş gelip hocaya takılıyor, "Hoca senden çok gıcık kapıyorum" diyor. Hoca da en çok neden "gıcık" kaptığını soruyor, Çavuş "Ermeniler'den" diyor. Hoca da "öyleyse ben bugün Ermeniyim" diyor. O vahşet ortamında Hoca'nın düşmana karşı tavrı böyleydi.

- Peki bu olay nasıl oldu?

- Düşmanın karşısında ezildiği, büyük bir kin duyduğu, ama dize getiremediği bu kişiliği aşağılamak, küçük düşürmek için bir "inatlaşma"nın sonunda hücresinden çıkarılıp alt kattaki salona indirildi. Ardından Çavuş "Şahin Dönmez'i de aşağı indirin" diye gardiyanlara seslendi. Biz, ölüm orucundakiler de alt kattayız. Her şey karşımızda gelişiyor, seyrediyoruz. 35'in tuvaletleri –36'daki gibi– tıkatılmadığı için, Mevlüt, 36'dan bir teneke boklu su getirtti. Tenekeyi Bişar Hoca'ya uzattı. "Bunu Şahin Dönmez'in başına dök" dedi. Hoca; "dökmem, onu yapacak adam değilim" karşılığını verdi. Çavuş kayanın sertliğini bildiği

için fazla ısrarlı olmadı. Bu defa Şahin'e dönüp "Bişar'ın kafasına sen dök lan!" dedi. Şahin biraz "nazlandı". Ancak iki cop yiyince, tenekeyi aldı ve Hoca'nın başından aşağı döktü.

- *İki cop için bu tür bir alçalmayı kabul etti öyle mi?*

- O, alçalma sürecine orada, o anda başlamamıştı ki. İhaneti poliste sergilemişti, alçalma cezaevinde giderek daha da derinleşti. İlerde göreceğimiz gibi tutsaklara itiraf yaptırmak için Esat Oktay'la birlikte canla başla çalıştı, işkencelere katıldı. Böyle düşmüş bir tip için tenekeyi alıp bir direnişçinin üstüne dökmesi fazla şaşırtıcı bir olay değil. Şahin Dönmez'in polisteki ihanetinden tutalım, cezaevindeki o çözülmüş kişiliği ne kadar iyi biliniyordu. Hoca'nın karşısına Şahin Dönmez'i getirmeleri de rastlantı değildi. Bir yanda güçlü bir direnişçi, karşısında da çözülmüş, düşmüş bir tip. O anda seyrettiğimiz elle tutulur ve en çıplak haliyle direnişçi kişilikle, çürümüş, dağılmış, ihanete koşan tiksindirici kişilikti.

- *Peki Bişar dostun tepkisi ne oldu?*

- Bişar dönüp Çavuş'a, "Çavuş! Bu yaptığınız insanlığa sığmaz! Bu yiğitlik değildir. Yiğitsen G3'ünü getir, bana iki kurşun sık! Böyle aşağılık yöntemlere başvurma..." dedi. Çavuş sustu... Aşağılamak istedikleri Hoca'nın karşısında aşağılaşan ve ezilen, yanıtsız kalan yine kendileriydi. Bişar'ın sesi 35'in hücrelerinde direnişin sesi olarak çınlıyordu. O ses hiç dinmedi. Hoca hâlâ yurdumuzun her yerinde ve yüreklerimizde çınlıyor. Bizler bugünlere, ordulaşan, başkaldıran halk ve parti olmaya bu direnişlerle ve kişiliklerle geldik...

- *Sevgili Bişar hoca... Güzel insan...*

"Bakışma" yerinde idare ellerden ürküyor!

- İstersen söyleşimizin bu bölümünde görüş günlerine geçelim... Görüş günlerinde bir tutuklunun en fazla yarım dakika görüş yapabildiği, ana dilini kullanamama yüzünden insanların tek sözcük etmeden görüş yerlerinden ayrıldığı doğru mu? Görüş günleri karşılaştığınız sorunları genişçe, örneklerle anlatır mısınız?

- En başta buna "görüş" değil, "bakışma" dediğimizi, o günlerin görüşlerini böyle tanımladığımızı belirteyim... Görüşle ilgili uygulamalar ve sorunlar Esat öncesi dönemde başladı ve onunla birlikte giderek ağırlaştı, ayrı bir zulme dönüştü. Baskıların başlangıç dönemlerinde görüşe giderken sıraya girerek kol uzatmamızı, nizami yürümemizi istediler... Bu uygulanmaların başlaması, Gestapo Mevlüt'ün dönemine rastlar. Ailelerin baskısı gibi nedenlerden dolayı kitlesel, uzun süre görüş yaptırmamayı henüz göze alamıyor, ziyaret yaptırıyorlardı. Ancak ziyaret gidiş gelişlerinde kol uzatmayanlara meydan dayağı çekip işkence yapıyorlardı. O zamanlar henüz askere cop dağıtılmamıştı; zincirli, sopalı, kalaslı, tekme tokatlı meydan dayakları dönemiydi... Bu 1981 Şubat'ına kadar sürdü. Şubat'ta Esat Oktay'ın gelmesiyle birlikte direnişi sürdürülenlere görüş tümden yasaklandı... Direniş bittikten, yenilgi süreci başladıktan sonra bizler de ziyarete çıkarıldık.

- Görüşe başlamadan önce, görüşçülerin önünde marş okuma gibi uygulamalar var mı?

- Yok... Kimin hangi kabinde görüş yapacağı önceden belirlendiği için, kabin numarası biliniyor. O kabinlere sırasıyla tutuklular yerleştiriliyor sonra da ziyaretçiler içeri alınıyordu. Başlarda böyle bir sistem de yoktu. Kabine giriyorduk, ziyaretçileri içeri aldıklarında önümüzden geçerken görüp çağırıyor ve öyle görüş yapıyorduk. Görüş süresi çok kısaydı, en fazla bir buçuk dakika sürüyordu. Sadece "nasılsın-iyi misin?" içerikli konuşabiliyorduk.

Yaşamın bütün alanlarında tutukluyu kuşatma, zulüm çemberini yetkinleştirme olayı giderek ziyarete de yansımaya başladı. Diyelim tutuklu, görüşçüyle konuşurken, el kol hareketi yapıyorsa hemen yeni bir yasa çıkarıyorlar. "Tutuklu bundan böyle el kol hareketi yapmayacak. Ve herkes ziyaretçisiyle görüşürken elleri arkada esas duruşta olacak!" Görüş kabininde bile esas duruştasın ve eller arkada, birbirine yapışık, yani ellerin

"esas duruş"ta. Bu yasağın mantığında da –ya da mantıksızlığında– tutuklunun el kol işaretiyle görüşçüsüne mesaj verebileceği düşüncesi yatıyordu. Onlar için bunu önlemenin de çaresi vardı... Getirirsin bir yasak, tutuklu elini kolunu kıpırdatamaz! Ötesi, bu sadece tutuklular için değil, ziyaretçiler için de geçerliydi.

- *Ama bu ziyaretçilerin hakkına hukukuna saldırı anlamına gelmiyor mu?*

- Hangi hukuktan söz ediyorsunuz? Ortada hak-hukuk, insanlık mı bırakılmış! Ayrıca bunun ötesi de var. Görüşçülere Dışarıda, cezaevi önünde daha beter şeyler yapılıyor. Hepsini anlatacağız, ama önce şu kabin işini tamamlayalım. Çok ilginç bir nokta var; ziyaret salonunun duvarına büyük harflerle şunlar yazılmıştı: "Türkçe konuş, çok konuş!" Böyle dendiği halde, biz yıllarca ziyaretlerde Türkçe konuştuk, ama bir türlü çok konuşma yolunu bulamadık! Teslimiyet döneminde görüş en fazla bir dakikaydı. Düdük çaldığı an cümlen yarım kalsa bile kesilmek zorunda, o noktada duracaksın. Eğer düdük sesine rağmen konuşmayı sürdürürsen gardiyan görüşçünün önünde tekmeyi yapıştırıyor. Kabinden atıyor. Kazara ağzından Kürtçe bir cümle, bir sözcük kaçırırsan, ya da ziyaretçin farkına varmadan dalgınlıkla Kürtçe konuşursa, kesinlikle ziyaret o anda biter ve yaka paça görüş yerinden dövülerek alınır, götürülürsün. Hücrende ya da koğuşunda artık suçunun derecesine göre esas ceza neyse ayrıca verilir. Bazen senin görüşte işlediğin "suç" yüzünden bütün koğuş cezalandırılırdı.

- *Peki görüş günü koğuşlardaki tutuklular görüşe nasıl götürülüyordu?*

- İşin başında idare görüş konusunda tam bir kuşatmayı, denetimi henüz yerleştirmemişti, bazı boşluklar vardı ve bu boşluk bir ay kadar sürdü. Sonraki dönemlere göre kısmen rahat –bir buçuk dakika da olsa– görüşler yapılabiliyordu, ama sistem yetkinleştirildi ve boşluklar dolduruldu. 35. koğuşu temel alarak sistemi inceleyelim. Gardiyanın biri görüşe gelen tutukluların hücre kapılarını açar ve koridora çıkanlar alt katın salonunda toplanırdı. Onların başında gardiyanlar bekler, tutuklunun hücreden çıkmasıyla birlikte işkence, küfür, hakaret başlardı. Dayak atmak için neden yaratmak kolay. "Niye öyle yürüdün? Niye o tarafa baktın? Niye yavaş geldin? Niye askere baktın?..." Her şey işkence konusuydu. Ama sen görüşe gittiğin için işkence gördüğünü biliyorsun.

Neyse, orada dayak başlıyor. Çıkma işlemi de şöyle: Görüşçüsü gelenlerin listesi okunuyor, o arkadaşlar bulundukları hücreyi belirtmek

için parmaklıklardan elini dışarı çıkarıyor. Ve gardiyan 1. kattan başlayarak görüşçüsü gelen tutukluların hücrelerinin kapılarını açıyordu. Görüş günleri işkencenin en yoğun olduğu günlerdi. Görüşçüsü gelenler koğuşlardan çıkarılır ve kapıda yaklaşık yarım saat kadar bekletilirdi. 35'te de alt kat salonunda... İşte bu bekletme süresince işkence aralıksız sürerdi. Kabinlere kadar askeri yürüyüş ve marşlar eşliğinde giderdik. Kabinlere girdiğimizde ziyaretçiler henüz içeri alınmamış olurdu. Her kabinde bir gardiyan bekliyor ve tutuklu kabinden içeri adımını attığı an esas duruşa geçip gardiyana künyesini, yani doğumunu, adını, soyadını, memleketini bir çırpıda söylüyordu. Sonra da sırtını kabine dönüp bekleme emri veriliyordu. Tutuklu sırtı dönük beklerken kabinin öte tarafına görüşçüler getirilip tek tek yerleştiriliyor, bu işlem de bittikten sonra düdük sesiyle, birlikte gardiyan "geriye dön!" komutunu veriyor –askeri nizama uygun geriye döneceksin– ve görüşme başlıyor. O bir-birbuçuk dakikalık görüş süresinde belirlenen sözcükler etrafında konuşuyorsun. Sonraki günlerde görüş süresi daha da kısaldı, girmemizle çıkmamız bir oluyordu. Süre yarım dakikaya kadar indi. Daha "nasılsın" bile diyemeden görüşün bittiğini haber veren düdük sesini duyduğumuz anlar çok oldu. Senin tarafında olan asker camlı bölmeye, yani ziyaretçine senden daha yakın durur, sen onun gerisinde olmak zorundasın.

- *Sanki görüşü sen değil de asker yapacak.*

- Evet, o mesafe hep korunacak. Eller arkada esas duruşta put gibi duracaksın. Ama buna rağmen hemen her görüşte şöyle veya böyle "vukuat" olurdu.

- *İdare başlangıçta dilinizden korktu, onu adeta pranga altına aldı. Sonra da ellerden korkmaya başladılar diyebilir miyiz?*

- Ellerimizden korktular! İnsan el kol hareketiyle çok zorunlu kalırsa mutlaka bazı mesajları verebilir, yani bu yetisini kullanabilir. Ama Diyarbakır'da ellerimize vurulan kelepçe şu veya bu mesajı vermeyi engellemekle sınırlı bir olay değildi. Onlar diğer uygulamalarla birlikte bizleri görüş yapamaz hale getirmek ve "ziyaretçiler gelmesin, görüş tümden kalksın" istiyordu. Görüşlerde öyle çok şeyler yaşandı ki, hepsini anlatmaya kalkarsak ciltler dolusu romanlar çıkar. Bir anlamlı bakışa bile idare kimi zaman binlerce anlam yüklemiştir. "Haberleştiniz, mesaj verdiniz" demiştir.

Sözgelimi gayri ihtiyari ya elini, ya kaşını oynatıyorsun, o an görüş

bitmiş demektir. Sadece görüş bitmiyor, aynı zamanda göreceğin işkencenin, cezaların başlangıcıdır. İçerden görüşe gidiş, görüş, görüşten dönüş böyle. Dönüşe ilişkin birkaç ayrıntıyı daha vermek gerekirse; bitiş düdüğü çaldığı zaman, sözün ne olursa olsun kesip hemen maltada toplanmak zorundasın. Anında çıkmasan bile gardiyan döverek, sürükleyerek çıkarıyor. Koğuşa dönüş sırasında gidişte yaşananlar yineleniyor. Görüşün ikinci postası varsa ona geçiliyor. İlk gruba yapılanların aynısı tekrarlanıyor. Akşama kadar böyle sürüp gidiyor. Görüş yapan tutuklu hücresine geldiği zaman sanki büyük bir savaştan çıkmış olmanın yorgunluğu içinde ağrılarıyla, sızılarıyla baş başa kalıyor.

- Peki bir de olayın öbür boyutuna geçelim: Göründüğü kadarıyla görüş yapabilmek sizin için başlı başına bir sorun olduğu gibi, görüşe gelenler için de öyle olmuş. Biraz da onların karşılaştıkları sorunları ele alıp irdeleyebilir miyiz?

- Sizin bir öykünüz vardı: Türkçe bilmeyen Kürt bir ananın Mamak Askeri Cezaevi'nde bulunan oğluyla yaptığı görüşmeyi konu ediniyordu. O görüşmede annenin, kendisine önceden ezberletilen Türkçe bir cümleyi (Kamber Ateş nasılsın) sayısız kez, her defasında ayrı bir anlam yükleyerek, oğlunun gözlerine bakıp söylemesiyle ilgiliydi. Yani dili yasaklanmış bir annenin tüm duygu ve düşüncelerini o üç sözcüğe sığdırıp oğluna aktarmasını dile getiriyordu.

Diyarbakır'da yaşanan bunun çok daha derin ve geniş boyutlusudur. Kürdistanlı anne ve babaların büyük dramının yeniden yeniden sahnelenmesidir. Diyarbakır görüş kabinlerinde anaların herhangi bir sözcük kullanmadan tüm duygu, sevgi ve düşüncelerini gözlerine, bakışlarına yükleyip yüzünde yansıttığı ve oğullarına aktardığı hep olmuştur. Kuşkusuz öykünüzde incelenen konunun büyük bir olay olduğu ortada. Bunu yazmak da güzel bir şey. Fakat Diyarbakır Zindanı'nda yaşananlar karşısında bu büyüklük deryada damla, çölde kum tanesi olur. Bir defa görüş süresi yarım dakika! Mamak'takinin yirmide biri. Nasılsın, iyi misin dışında neredeyse sözcük kullanmak yasak. Görüşe gelen ailelerin çoğu Türkçeyi bilmiyor. Yine tutukluların bir kısmı da Türkçeyi bilmiyor. Yarım dakika içinde "nasılsın, iyi misin"in çerçevesinde, o kısa anda ailesiyle yüz yüze gelen insanlar ne yapar? Diyarbakır'da anneler o sözcükleri de bilmiyor, Kürtçesini de söyleyemiyor. Yine tutuklular görüşte Kürtçe konuşmama konusunda kendisini denetleyebiliyor, ama karşıdaki bazen ağzından kaçırıp Kürtçe, "çawayi?" (Nasılsın) diyebiliyor. Bu sözcük

ağızdan çıktığı an söyleyen kim olursa olsun; kadın, erkek, çocuk, genç, yaşlı olmasına bakılmaksızın üzerine yürünüyor, dövülüp atılıyor ve görüş o noktada bitiyor.

- *Resmen görüşçüleri dövüyorlar mı?*

- Görüşçüleri senin gözünün önünde, seni de onların önünde dövüyor, küfür ve hakaretlerle dışarı atıyorlar. Yani karşı taraftaki ailen dövülmene tepki göstermeye kalksa bile fırsat kalmıyor ki. Ya da onun durumu senden daha iyi değil ki! Sana ne yapıyorlarsa, ona da aynı şeyleri yapıyorlar. Kim kime nasıl tepki gösterecek orada? Her ikisi de aynı işkenceyi görüyor. Kısacası Kürtçe konuşmak, kesinlikle yasak.

- *Bunun iğrenç de olsa, bir mantığı var. Ana dilin kullanılmasını engelleme noktasında bir iğrençlik!..*

- Tam ırkçı bir kafadır bu!..

- *Peki ama görüşçülerin dövülerek getirilmesi, esas duruşta yürütülmesi, yollarda onlara bir takım insanlık dışı muamelelerde bulunulması, hatta görüş yerlerinde dövülmesi... Bunu nasıl izah ediyorsunuz? Her şey bu kadar fütursuz mu?*

- 12 Eylül gerçeği; tamı tamına Diyarbakır Askeri Cezaevi gerçeğidir. Bunu yaşadık. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaşadıklarımızın ulusal boyutlarını koyuyoruz. İşte o boyut halkımız için de geçerlidir. Yani 12 Eylül'ün Kürdistan'daki uygulamaları; görüş yerinde ailelerimize yapılanlar, içerde bize yapılanlar bir bütünün parçalarıdır. Nasıl ki biz ulusal kimliğimizden arındırılmak isteniyorsak, nasıl ki halk gerçekliğimiz inkar ediliyorsa, aynı politika Dışarıda da temel alınarak yaygınca uygulanıyor. Kürdistan'da en küçük yerleşim birimlerinden, en büyüklerine kadar toplu tutuklamalar oluyor. İnsanlar köy meydanlarına toplatılıp işkenceden geçiriliyor. Yine yakalanan devrimcilerin kahvelere, meydanlara, köylere götürülüp halkın gözü önünde işkencelere tabi tutulması, "teşhir" edilmesi, halkın her an, her saniye baskı altına alınması söz konusu. Aslında Diyarbakır Askeri Cezaevi gerçeğiyle bütünleştiğinde her şey daha net ve çıplak anlaşılıp görülür hale geliyor. Yani olayın ulusal boyutları daha da belirginleşiyor. Bu genel yaklaşımla Diyarbakır'da ailelere yapılanları değerlendirmek gerekiyor. İçerdeki havayı, uygulamayı kaba hatlarıyla da olsa verdik. Bırakın Kürtçe konuşmayı Türkçeyi bile yarım dakika konuşturuyorlar. Kürtçe konuşmanın bedeli işkencedir. Kürt ve Kürdistan'a ait olan her şeyi yok etme amaçlıdır. Bir

de aileler cephesi var ki, o cepheyi anlattığımızda ne kadar çarpıcı, ne kadar insanlık dışı olduğu hemen görülecektir. Ve bu yönüyle de içerde yaşananlardan pek farklı olmadığı anlaşılacaktır. Aileler cezaevinin önüne geldiği andan itibaren işkence başlıyor. Nizamiyeye yığılıyorlar; tek tek isimleri yazılıyor ve yazılanlar grup grup cezaevi avlusuna alınıyor. O andan itibaren de içerde tutuklulara yapılanların aynısı onlara da yapılıyor. 1- Esas duruşta olmak zorundalar. 2- Askerlere "komutanım" diye hitap etmek zorundalar. Örneğin, aileler içeri alındıktan sonra, birden bire asker komut veriyor ve "yere yat!" diyor. Yere yatıyor! "Sürün!" diyor, sürünmeye başlıyorlar...

- *Nasıl olur? Gerçekten ulusal zulüm bu!*

- Cezaevinden bir tutuklu mahkemeye götürülüyorsa, onların önünden geçmek zorundadır. Asker, ziyaretçilere "herkes duvara dönsün, eller enseye konulsun" emrini veriyor. O anda kucaklarında kundaklık bebekler varsa yere bırakmak zorundalar. Yağmurmuş, çamurmuş, bebek ıslanırmış, ağlarmış bunlar önemli değil. Önemli olan görüşçüyle mahkemeye gideni bir anlığına bile olsa göz göze getirmemeyi becerebilmektir, sağlayabilmektir. O anda ziyaretçilerin geriye bakması kesinlikle yasaktır. Ama bakışmayı, gözlerden taşan sevgiyi aktarmayı engellemeleri mümkün mü? Çoğu kez ziyaretçilerin yanlarından geçen tutukluları görme isteği baskın gelir. Duvar dibinde sırtı dönük, esas duruşta, elleri ensede bekleyen görüşçülerden bazıları küçük çocuğunun yaramazlığını bahane ederek dönüp bakmaya çalışır, ya da bazıları hastadır, yaşlıdır, bayılma numarası yaparak yere yıkılır ve o anda yanlarından geçen tutuklulara kaçamak bir bakış fırlatır, aralarında varsa yakını görmüş olur. Görüşçülerin bu sıralarda yaratıcılıkları oldukça fazladır, ama tüm bu yaratıcılıkların da bir bedeli vardır ve kesinlikle hakarettir, işkencedir. Ziyaretçiler nizamiye kapısından içeri alındıktan sonra nizami yürüyüşle cezaevi kapısına, oradan da kabinelere kadar getirilir. Görüşçülere yaptığı bu işkenceler bazen idareye yetmez olur ve (E Tipi cezaevlerinde, giriş kapısının hemen yanında bir kapısı da dışarıya açılan bir havalandırma vardır. Burası diğer havalandırmalardan büyüktür. İdam cezalarının infazı için özel yapılmıştır) ziyaretçilerin hepsini; çoluk-çocuk, kadın, erkek, yaşlı demeden getirip bu havalandırmaya doldururlar. Ondan sonra da gardiyanlar coplarla havalandırmaya dalardı.

- *Nasıl, görüşçülere mi saldırıyorlar?*

- Evet... Görüşçülere saldırıyorlar.

- *Ama nasıl olur?*

- Oluyor işte. Kürdistan ve Diyarbakır'da bunların olması için ayrı bir neden mi gerekiyor? Çoluk-çocuk, kadın, erkek, hepsi karışık. Başlıyorlar dövmeye, kırımdan geçiriyorlar hepsini. Bu büyük havalandırmada bazen ziyaretçilere atılan toplu dayakların yanından, "yat, kalk, sürün" de yaptırılıyor. Ayrıca içerde direnen, hedef alınan arkadaşların ailelerine daha çok zulüm ediliyordu. Böyle ailelere özel olarak yöneliyorlardı, saatlerce tuvalete kapatmaktan tutalım da daha ağır uygulamalara kadar çeşitli işkenceler yapılıyor. Örneğin Şener'in annesi Saliha, Esat Oktay'ca saatlerce tuvalette kapalı tutuluyor. Hemen hemen her hafta Saliha'nın yaşadığı macera bu. Bir başka yıldırma biçimi de genç kızların, gelinlerin kimlikleri alınıyor, yakını olan tutukluya getirilip gösteriliyor. "Bak elimizdeler. Kurtuluş yok istediğimizi yaparız" mesajı verilerek tutukluyu biraz daha çökertmeye çalışıyorlar.

- *Bu zulmün görüntüsel nedenleri de mi yok? Yoksa doğrudan doğruya mı yapıyorlar?*

- Yok... Hiçbir neden yok. Yani neden yaratmak kolay! Görüntüsel neden diyorsun, değil mi?

- *Evet.*

- Biz sorunun özünü koyuyoruz.

- *Özünü anladım. Ulusal sorunun yakıcı bir biçimde ortaya çıkması gerçekliğinin yansımaları. Ama tüm bu fütursuzluğu aklım almıyor.*

- Önemliyse görüntüsel nedenlerini söyleyelim.

- *Bilelim... Bu alçakça mantığın pratikte nasıl yansıdığını görmek bizler için öğretici olmaz mı?*

- İçerde nasıl ki tutukluyu dövmek için, "niye öyle yürüdün, niye sağa sola baktın, niye sallanarak geldin" vb. bir nedense, dışarıdaki görüşçüler için de bir nedendir. Onlara da "niye görüşe geliyorsunuz? Çocuklarınız haindir... Onlar devleti, milleti, bölmek istedi. Niye bunları evlatlıktan reddetmiyorsunuz. Hangi yüzle buraya geliyorsunuz? Sağa sola baktın, fısıldaştın..." diyorlardı. Bundan iyi neden mi olur? "Neden" sıralaması sadece bu noktada kalmıyor! "Görüşte oğlunla ne konuştun? Yanındaki ziyaretçiye ne dedin? Niye güldün? Neden askere imalı imalı baktın? Niçin ağladın?..." Görüntüsel neden aramaya çıkınca onlar için neden bulmak o kadar kolay ki!.. Bunların dışında görüşçülere yapılan daha

çok şey var. Bir de onur kırıcı davranışlar; gelen genç kızlara, gelinlere sarkıntılık yapmak, yaşlı kadınların bile sağına soluna el atma, el attırma gibi pek çok iğrenç olay var. Ailelerimiz gerçi çoğu zaman kendilerine yapılan küçültücü davranışları bizlere hissettirmiyordu. Daha fazla kahrolmamamız için önemsemiyor görünürlerdi. Sarkıntılık laf ve el atma hem çok yaygındı, hem de yapanın yanına kâr kalıyordu. Kısacası ziyaretçilerin durumu içerdekilerden hiç de farklı değildi.

- ***Adeta haftada bir işkenceye gelir gibiler.***

- Evet, aynen öyle. Bu işkenceler Kürdistan'daki direniş hareketini, ulusal uyanışı ezmek, yok etmek, mezara gömmek amaçlı. 12 Eylül faşist darbesinin niteliği iyi görülmeli. Kuşkusuz ki, böyle bir hareket toplumun tümünü hedefleyecek, en başta öncü, örgütlü gücü hedef alacak, sonra da hedefin ekseni giderek genişleyip tüm toplumu kuşatacak.

- ***"Kürdistan'da ezme, yok etme hedeflendi" diyorsun, aileler onların bu hedefe varmasında nasıl bir "araç" olabilirler?***

- Ailelerimiz de Kürdistan toplumunun bir parçasıdır. Kürdistan'a dayatılan, egemen kılınmak istenen pasifikasyonun içindeler. Bir de kendi ayağıyla gelip Diyarbakır cehennemine, işkence merkezine girmesi söz konusu. Onlara devletin gücü, kudreti daha iyi gösteriliyor. Diyarbakır'ın devlete karşı çıkanlar için nasıl bir cendere, nasıl bir cehennem olduğu kendilerine de yaşatılarak tanıklıklarına sunuluyor. Daha bir sindirmeye çalışılıyor. Onlar aracılığıyla devlete başkaldıranların, karşı çıkanların akıbetinin ne olduğu, devlete karşı gelinemeyeceğinin topluma taşırılması amaçlanıyor. Bu taşırmayı güçlendirmek için kendilerine de vahşet ve terör tattırılıyor.

Bir ulusu, onun bütün canlı öğelerini kendinde somutlaştıran, başkaldırı cesareti gösteren öncünün şahsında ezmesi, hesap sormaya kalkması amacı var. Bunu zembereğinden boşalmış vahşet ve terör eşliğinde, öncüye, merkeze vurarak, dalga dalga toplumun her kesimine yaymak, bu zulüm yuvasında çok daha güçlüce teslimiyeti yeniden üretmek topluma tekrar taşırmak istiyor. Aileler bir taşıyıcı, basamak olarak görülüyor ve hedefleniyor. Cezaevinde ailelere yapılanlar. Diyarbakır vahşetinin gösterilmesi, zulmü yaşatarak tanık hale getirilmeleri bu anlattığımız politikalar çerçevesinde bilinçlice yapılıyor. Yani ailelerin hedeflenmesi bir rastlantı, ya da bir iki işkenceci personelin eziyet ederek kendilerini tatmin etme amacıyla yaptıkları bir şey değil. Özcesi, yapılanları devletin

politikası temelinde ele almak gerekir. Uygulamaların sınırsızlığı görevlilerin keyfi tutum ve ruhsal hastalıklarından değil, devletin vahşi politik hedeflerinden kaynağını alıyor.

- *Peki ama bu devlet şimdiye değin genellikle yaptığı işkenceyi, işlediği suçları hep örtme yoluna gitmiş. Şimdi neden açıktan açığa yapıyor?*

- Devlet, Kürdistan halkına imha ve pasifikasyonunu yetkince taşırmayacaksa neden Diyarbakır'ı yaratsın ki? Salt birkaç bin kişiden intikam almak veya kendini tatmin etmek için bunu yapmaz. Sindirilmiş, tüketilmiş ve toplumun arasına salıverilen tutuklular aracılığıyla korku ve paniği yeterince topluma şırınga edemez. Başka kanallar açması, mevcut kanallarını genişletmesi gerek. Bitmiş ve tükenmiş insanların yanında ihanet ettirilmiş, itirafçılaştırılmış tiplerle de mesajını verir, ama kalan tüm yolları da büyük bir açgözlülükle kullanacaktır. Çünkü amaç kısa sürede Kürdistan'daki dirilişi ve uyanışı bitirmekti. İşte bu noktada hiç kaygı gütmeden, açıktan açığa ailelerin korku ve paniği dışarıya, topluma taşıran birer taşıyıcı haline getirilmeleri hedeflenmişti.

- *Pratikte aileler bu "görevi" nasıl yerine getiriyordu?*

- Kürdistan'ın sosyal yapısında aşiret, kabile, aile ilişkileri güçlüdür. Diyarbakır Cezaevi bölge düzeyinde bir "toplama merkezi"dir. Gelen ziyaretçi bir aşirete, kabileye mensupsa, görüp tanık olduğu, yaşadığı her şeyi –bilinçli bilinçsiz– aşiretine, geniş ailesine, çevresine, köyüne, mahallesine aktarır. Bu aileler aracılığıyla Hakkari, Mardin, Urfa, Dersim vb. her tarafa verilmek istenen mesaj ulaştırılır. Toplumun sindirilmesi işinde bir düğüm daha atılır. Sömürgeci Türk devletinin Kürdistan'da zulmü, işkenceyi ve paniği açıktan açığa yaymak istediğini söyledik. Ancak bu açıklığın da bir kapalılık, tecritlik, yalıtılmışlık üzerinde inşa edildiğini görmeliyiz. Kürdistan dünyaya kapalı tutuluyordu, bütün basın yayın kurumları devletin elinde, denetimde, onlarda Kürdistan işlenmiyor. Dünya kamuoyundan da elden geldiğince gizlenmeye çalışılıyor. Ne ki, ülkemiz, Türk devletinin tüm kurum ve kuruluşlarıyla vahşete, soykırıma, pasifikasyona açık bir alandı. İstiyordu ki, beşikteki bebekten, ölümü soluyan yaşlılara kadar tüm Kürt halkı Diyarbakır'da olanı biteni görsün, bilsin, duysun, korksun, yılsın, içine kapansın, sinsin.

- *Ailelere yapılan işkence ve terörle siz içerdekilere yönelik bir mesaj da verilmek isteniyor olabilir mi?*

- Kuşkusuz bir diğer boyut ise bizim yalnızlaştırılmamız, toplumdan

tecrit edilmemizdir. Şu bir gerçek ki bütün tecritliğimize ve onlarla doğru dürüst konuşmamamıza rağmen, ailelerimiz dışarıyla bağımız ve o koşullarda önemli bir dayanağımızdı. İdare, tutukluyu her yönden yalnızlaştırma uğraşının bir parçası olarak tutuklunun aile ve çevresine yöneliyordu. Baskı ve işkencelerin, kan bağı ile bağlı olduğun insanlara taşırılmasının özünde seni onlardan, toplumdan yalıtmak amacı yatıyor. Baskı, işkence, hakaret küçük düşürmeyi, aşağılamayı ailelerin ziyarete gelmemelerini sağlamak için de yapıyor.

Bunların ailelere, tutukluyu ziyarete gelmemeleri için yapılması az önce anlattıklarımızla çelişik görülmesin. Tersine, onun daha da tamamlanmasıdır. Aile bir defa o vahşeti emip sindikten sonra topluma taşıracağını yeterince taşırır. Düşman bu noktada amacına ulaşmıştır. Dışarıya uzanan bir bağ olan aileleri ziyarete gelmez kılarak, bu bağı da kesmek, tutukluyu o vahşetin, cehennemin derinliklerine biraz daha gömmek, yalnızlaştırmak, umutlarını tüketmek, ihanet ettirmekte bir düğüm daha atmak istiyor. Çoğu kez de açıktan açığa "gelmeyin" diyor. Bu işkence, bu baskı boşuna değil. Oğluna, kızına sahip çıkmaması için yapıyor. Şu da var ki, olay bizim için sadece kan bağı olarak görülemez, ziyaretçilerle kuşatılmış zeminde kurulan o doğal ilişki, bir yerde Kürdistan halkıyla kurduğumuz ilişkidir. Zira onlar bu halkın bir parçasıdır. Düşman bu yönelimiyle halkla olan ilişkimizin tümden kesilmesini de amaçlamaktaydı. Daha sonraki süreçte aileler üzerinde birçok oyun oynandı. Aileleri bize karşı kullanma, onlardan yararlanmaya çalışma değişik biçimlerde sergilendi.

- *Nasıl yani, ne türden oyunlar?*

- Ziyarete gelmemeleri için baskı yapılırken, bunun yanında tutuklunun itirafa zorlanmasında onlardan da yararlanılmak isteniyordu. Cezaevi kapısında ailelere karşı-propaganda yapılarak; "çocuklarınıza söyleyin, pişman olsunlar, devlet güçlüdür, böyle giderse devlet hepsini asacak, öldürecek! Söyleyin aman dilesinler!" deniliyordu. Bu propagandalardan etkilenen, paniğe kapılanlar içerdeki yakınına, "aman oğlum itiraf et, kendini kurtar, seni öldürecekler, değer mi bunca çektiklerine!" gibi "öğüt" ve telkinlerde bulunuyorlardı. O zaman pişmanlık yasası henüz çıkmamıştı. Zaman zaman ümitsizliğe düşen ailelerin olduğundan söz edebiliriz. "Kurtuluş yok, bu çocukların hepsi ölecek" propagandası bazen maya tutabiliyordu.

"Mercimekten söz edilmeyecek" genelgesi ve bir özeleştiri: Te hes dikim Sümer Ana

- Görüşe çıkıyorsunuz, o kuşatma altında bakışıyorsunuz, konuşamıyorsunuz, hatta başınıza görüş anlarında sayısız olay geliyor, karşınızda gözlerinizin derinliğine düşen en sevdiğiniz insanlar var, ama iki yabancı gibisiniz. Bu durumun yarattığı duygular neler? Neler hissedersiniz?

- Yaptığınız iş ziyaret değil, bakışmaydı. Karşına ninen, annen, baban gelmiş, tek kelime Türkçe bilmiyor, ancak bakışıyorsun. Artık bakışlarınla neyi ifade ediyorsan, onlar neyi kapabiliyorsa onu kapıyorlar. Genelde ifade edilen de oradaki eziklik, kahredici durumlar. Ben, babamla yaşamımda tek kelime Türkçe konuşmadan büyümüştüm. Köyde oturduğumuz için hep Kürtçe konuşurduk. Babam Türkçeyi bilirdi, ben de bilirdim, ama konuşmazdık. O bize yabancı bir dildi. Aile ilişkilerimiz içinde yoktu. Ailede konuştuğumuz dil kendi ana dilimiz Kürtçeydi.

Babam görüşüme geldiğinde Türkçe konuşmak zorunda kalıyorduk. Babamın benimle, benim babamla Türkçe konuşmamız, aramıza bir perde, sınır çekmekti. Yabancılaşma duygusunu en üst boyutta yaşamak demekti. Bize bu yabancılaşma duygusunun kahrediciliğini defalarca tattırdılar. Baba-oğul ilişkisinin o sıcaklığına, canlılığına, sevgiye, saygıya, karşılıklı akışa adı Türkçe olan büyük bir duvar çektiler. Kendini ifade etmede yetersiz kaldığını, yabancılaştığını, o güzel, temiz ilişkileri iğrenç, kirli bir şeyin süngülediğini hissediyorsun ve o duyguların kahrediciliğini yaşıyorsun.

- Daha önce özel bir sohbetimizde anlatmıştın, bir ziyaret gününde seninle baban arasında geçen konuşmada bir mercimek meseleniz var. istersen yeri gelmişken, o olayı da buraya alalım...

- Babamın zaten her ziyarete gelmesi bir panik havasında oluyordu. "Acaba oğlumu görebilecek miyim? Sağ mıdır, ölü müdür? Ne haldedir?" kaygı ve telaşıyla yüklü bir panikti bu. Durumumuzu, siyasi savunma yaptığımızı da biliyor, işin ciddiyetini sezmiş. Siverek'te çatışmalar vardı, o bölgede faaliyet yürüttüğüm için olanın bitenin farkında ve devletin bize yöneliş biçimini de çıkarıyor, kestiriyor.

Genel kaygılar yanında kişisel düzeyde de bir panik yaşıyor. Ki, aslında babam son derece soğukkanlı, dingin, hapse düşmüş, görmüş

geçirmiş bir insandı. Dışarıda olduğum günlerde amcamın iki oğlu aynı gün içinde öldürüldü. Ağladığını, ya da paniklediğini görmedik. İçindeki fırtınaları dışa vurmayan, duygularına hakim olmasını bilen, bu özellikleriyle tanınan biriyken, o görüş günlerinde büyük bir panikle saldırıyordu tellere, "yavrum, nasılsın?" diyordu. Öyle bir deyişi var ki, yaşamında kullanmadığı sözcükler ve o kendisine yabancı ses tonu...

Oysa birbirimizle ilişkimiz çok daha değişik boyutlardaydı. İnsan birden çok değer verdiği bir insanı; hakkında çok güzel duygular beslediğini, ona anlatabileceği çok şeyi olan bir insanı aniden karşısında, vahşi, düşman bir ortamda, kuşatılmış ilişkiler içinde görünce konuşmakta zorlanıyor. Sanki konuşacak hiçbir şeyi yokmuş gibi tıkanıyor. Zaten o ortamda, ezikliğimiz, o halde karşılarına çıkmak istemeyişimiz de söz konusu. Bizi böyle görmelerini istemiyoruz. O halimizle karşılarına çıkmak bizim için de bir azap. "Nasılsın iyi misin?" dedikten sonra tıkanıyorsun. İşte o görüşte öyle bir tıkanma anımız oldu, ikimiz de konuşmadan birbirimize bakıyoruz. Aklıma nereden, nasıl geldiyse, "ekinleri ektiniz mi? Buğday, mercimek bu yıl nasıl?" dedim. Ziyaret yeri gürültülü olduğu için babam anlamadı. Bir daha söyledim, bu defa gardiyanın dikkatini çekmiş ki –idare bazı insanların görüşmesini özel olarak dinlerdi– bu sözlerimden kuşkulanmış ve bir haberleşme, şifreli bir mesaj sanmış. Görüş bitti, koğuşlara döndük, çok geçmeden idare tüm cezaevine bir duyuruda bulundu. Duyuru şöyleydi: "Bundan sonra, kimse görüşte mercimekten, buğdaydan bahsetmeyecek, yasak!" idarenin mantığı bu.

Kendine güveni var, mekanizma kurulmuş, denetime alabiliyor, kuşkulandığı her şeyi yasaklamada sınır tanımıyor. Acaba bu yasaklar karşısında tutukluların, insanların tepkisi ne olur, insanlığı ayaklar altına alırsam, ne yaparlar? Bunu önemsemiyor. Yine ziyarette ziyaretçilerin başından geçen, takındıkları çok zengin, ilginç tavırlar var. Bir arkadaşın annesi görüşte oğluyla hiç konuşmuyor. Eğer konuşursa farkında olmadan ağzından istenmeyen bir şey çıkabilir, oğluna bu yüzden dayak atılabilir diye düşünüyor, görüşte nelerin suç olacağını da bilemiyor. İçerde işkence yapıldığını da öğrenmiş. Kabindeki askerle, "oğlum nasılsın, iyi misin" diyerek konuşmaya başlıyor. Oğluyla aylarca tek kelime konuşmuyor. Hep askerle konuşuyor. Oğlu da annesine sadece bakıyor, o da hiç konuşmuyor. Bazıları Türkçeyi çap-pat bilirdi. Konuşurken çok

zorlanır, ellerin kolların yardımıyla ifadeyi güçlendirerek meramını anlatmaya çalışırdı. Ziyarette görüşçülere de el-kol hareketi yapma yasaklanınca bu tutuklunun babası meramını anlatmak, ifadeyi güçlendirmek için başını da kullanmış. Her sözle kafasını bir sağa, bir sola eğiyor, ama öyle normal bir götürüş getiriş değil. Oğlunun karşısında adeta bir sarkaç gibi sallanıyormuş. Evet... İnsanlarımızı bu hale getirdiler.

- *Kürtçe, "seni seviyorum" nasıl söylenir?*

- Te hes dikim. Onlara yapılanların boyutu çok büyük. Ailelerimizin hakkını teslim etmek gerek. Onlara borçlu olma olayından da söz edebiliriz. Borçluyuz zira, yeterince sınıfsal-ulusal bilinç almadıkları halde kendilerini bu kadar vahşi boyuttaki bir ulusal-sınıfsal çatışmanın tam da ortasında buldular. Bilinç ögesi olmasa bile kan bağı, evlat sevgisi, bağlılık duygularıyla tam da o ateş hattında oldular, bize sahip çıkmak için çok şey yaptılar. Onlara yapılanlar da ayrıca acı, hüzün nedeni. Ölenler de oldu. Kahırdan, kalpten. Ve babam her an ölüm haberimi beklemenin ağırlığına dayanamayıp hiçbir rahatsızlığı olmadığı halde kalpten öldü. Böyle kalpten ölen başka arkadaşların yakınları da oldu.

- *Aslında benim için her dil çok güzeldir. Ama bir babayla oğul arasına girdiğinde, bir baskı unsuru gibi ortaya çıktığında, dilin güzelliğini ve anlamını kaybettiğini, iğrençleşip kirlendiğini düşünürüm. Ben bu anlamda o boyutu kendi açımdan gidermek için mektuplarımda "te hes dikim Sümer anam" diye yazmayı onur sayarım.*

- Ağzına kirli bir şey sürülmüş gibi oluyor. Yoksa biz, Türkçeyi de seve seve kullanırız... Ve çok açık ki, onu kirleten kendileridir. Sana ait olmayan bir şeyi zorla ağzına sokuyor, kullandırtmaya kalkıyor. O doğal güzelliğin sihrini bozarak kirletiyor. Biliriz ki, haksızlığın, zorbalığın olduğu yerde tepki de doğar. En iyi şey olana da biri onu zorla kabul ettirmeye çalıştığında ona temiz gözüyle bakamıyorsun. Babam için verdiğim örnek çarpıcıdır. Bana bağlılığında sınır yoktu, aramızdaki ilişki çok güçlüydü. Onun kişiliğini, özelliklerini biliyorum ve ölümü benim kahrımdan oldu. Tabii ki, bu ölümlerin sorumlusu da buna neden olan faşist devlettir. Onun uygulayıcılarıdır.

- *Sizlere yapılan uygulamalara tanık olmak, ona çok ağır gelmiş olmalı...*

- Çok ağır geldi. Cezaevine düşmem, uğradığımız vahşet ve baskılar, bizleri o halde görmesi, tanık olması her an ölüm haberinin beklenir olması, görüş yerine getirilişimiz, yaşadığı gerginlikler... Bunların hepsi

babam için dayanılmaz ve çekilmez olaylardı. Yaşlıdır, onurlu bir insandır. Uğrunda savaştığımız ideallerin neler olduğunu da az çok bilir. Beni o halde görünce kabullenemiyor ve kahroluyor. Bir baba için oğlunun ölüm haberini alması büyük de olsa sadece bir olaydır. O haberi alır, zamanın törpüsünde yaralar kabuk bağlar, acılar diner. Ama her gün oğlunun ölüm haberini beklemek, her ziyarete gittiğinde onu karşısında biraz daha erimiş görmek, biraz daha ezilmiş, düşürülmüş görmek ölüm haberinden daha kahredicidir.

Bu bir defaya özgü olmadığı için yıpratıcılığı, kahrediciliği daha derindir, daha fazladır. Ölüm oruçları olmuş, günlerce hastanelerde beklemiş bizi. 1982 Ölüm Orucu'nda hastaneye geldi. Yanıma getirdiler, yaşamım boyunca ağladığına tanık olmamıştım, ama daha içeri girer girmez üzerime kapandı ve yıllarca içinde biriktirdiği öfkeyi, kini, acıyı, üzüntüyü, kederi gözyaşlarıyla dışarı akıtarak ağlamaya başladı. "Sizleri bu hallerde mi görecektim?" dedi. Kendisine durumu kavratmaya çalıştım. Yaptığımız eylemin başarı ya da başarısızlığının yalnız bizimle değil, binlerce insanın kaderiyle doğrudan ilgili olduğunu söyledim. Bana şunu söyledi: "Yemin ediyorum, eğer bir haftaya kadar bu iş bitmezse, ben senden önce kendimi öldürürüm! Ölümünü görüp bu acıyı çekmek benim kaldırabileceğim bir şey değil, önce kendimi öldürürüm..."

- *Burada bu amcayı da isim olarak analım mı?*

- Ömer... Babam gibi anılacak daha yüzlerce, binlerce insanımız var. Aslında bütün ailelere yer vermek gerekir. 1988-89 yılları içinde cezaevlerinde yaygın eylemlilikler yaşandı. Diyarbakır Cezaevi'nde süren açlık grevine paralel olarak, şehir merkezinde ailelerde açlık grevine başladı. Çocuklardan tutun ta 70'lik kadın ve erkeklere kadar geniş bir katılımla açlık grevini 35'li günlere vardırdılar. Ayrıca Diyarbakır içinden, çevre il ve ilçelerden dayanışma içine giriyor, destek veriyorlar. Diyarbakır'da tutuklu olan insanların aileleri neden bu kadar gözü kara olabiliyor. Neden bu kadar nitelikli eylemlere giriyorlar?

Bunun nedenlerini, anlattığım süreçte görmek gerekiyor. Onlar artık eskisi gibi değiller, günden güne yetmezliklerini aşıp politikleştiler, ulusal bilinçleri daha bir arttı. Nereden aldılar bu bilinci? Mücadele ve direnişten. Diyarbakır'dan çok ölü çıktı. Çocuklarının cenazelerini bile istedikleri gibi kaldıramadılar. Çıkan cesetlere seyirci kaldılar. Çaresizliği çokça yaşadılar. Korkutuldular, korktular. Ancak bu korkunun, seyret-

menin hiçbir işe yaramadığını, ölümlere, kendilerinin ve çocuklarının çektiklerine engel olmadığını gördüler, yaşadılar. Ve cezaevinde gelişen direnişler korkularını aşmada, kendilerine gelmelerinde yol gösterici oldu. Diyarbakır'da ailelerin artık yeni ölümlere tahammülü kalmamıştı. Ayrıca Kürdistan'da yükselen gerilla mücadelesi onları daha bir sarsmış, güç ve cesaret kaynakları olmuştu. Aileler müdahaleci, daha bir katılımcı oldular.

- Karşı devrim onların bu politikleşme sürecini hızlandırdı mı?

- Evet, çünkü saldırı ve baskılar cezaevindeki tüm tutuklulara yönelikti. Dolayısıyla aileler de doğrudan etki alanı içindeydi. Ayrıca onlara da özel bir yönelimin söz konusu olduğunu anlattık. Başlarda korkan, sinen, içerdeki yakını dışındakileri yok sayıp "beni ilgilendirmez, başkasından bana ne?" tutumunda olanları da düşmanın politikası değiştirdi, anlayışlarındaki dönüşümünü hızlandırdı. Çünkü, tek tek seslerini bir yere duyuramıyor ne kendilerine, ne de çocuklarına bir yarar sağlayabiliyorlardı. Ancak çocukları ölümün kucağındaydı. Bir şeyler yapma çaba ve istekleri onları arayışlara götürdü. Cezaevi kapısında biriken yüzlerce, binlerce insan doğal olarak en çok içerdeki çocuklarını konuştular. Sorunları genellikle aynıydı, duygu ve düşüncelerdeki ortak bağlar daha da çoğalmıştı. Ve içerdekiler için bir şeyler yapma amacıyla yardımlaşma, dayanışma, eylem geliştirme ve tüm bunların eşliğinde düşmanı çıplak yüzüyle görüp tanıma onları daha bir politikleştirdi. Düşmanın ulusal zulüm politikasının onların politikleşmesini hızlandıran bir faktör olduğunu eklememiz gerekir.

- Sizlerin yönlendirmeleriniz de bu süreci hızlandıran bir faktör olabilir mi?

- Bir döneme kadar, yani 1983 Eylül'üne kadar kayda değer müdahalemiz ve katkımız olmadı. Vahşet döneminde onları yönlendirme, yol gösterme temelinde bir şey söyleyemedik. Ancak esas etkilenmeleri direnişimizdendi. Daha sonraları ise müdahale ve katkılarımız oldu. Şunu da söyleyelim ki, 1983 sonlarında ailelerimizle belli bir ilişki ağımız vardı. Kendilerini ilkel de olsa bir ilişki oluşturma, tanışma yardımlaşma zemininde bulduk. Örneğin görüşte ailemize "şu aileyle tanışın" diyoruz. "Ben o dediğiniz insanı tanıyorum, evinde şu kadar gün kaldım" gibi şeyler söylüyor. Yani onları birbirleriyle tanıştırmamıza gerek de kalmamıştı. Yaşamın kendisi onları bir araya getirmiş, tanıştırmış, kaynaştırmıştı.

1984'ün havasını bir örnekle vereyim: Rıza anlatmıştı. Annesi gelmiş

Siverek'te günlerce kalmış. O da "Ankara neresi Siverek neresi, Siverek'te ne işiniz vardı" demiş. Annesi de "oğlum görüşüne geldik, seni göremedik, yanında kalan arkadaşının ailesiyle Siverek'e gittik, onlarda kaldık. Sonra Batman'a gittik, Batman'dakilerle tanıştık, orada kaldık..." Ve gittiği daha birçok yeri saymış. Yani onlar arasında kurulan küçümsenmeyecek güçlü bağlar var. Sonraki yıllarda aileler Ankara'ya gidiyor, Bursa'ya, Eskişehir'e, Aydın'a gidiyorlar. Birbirleriyle yardımlaşma dayanışma, haberleşme içindeler. Politik bilinçleri gelişkin olmasa da içinde bulundukları koşullar, yani bizlerin cezaevi gerçekliği onların bir araya gelmesini, ilkel düzeyde de olsa aralarında bir mekanizma oluşturmasını, bir örgütlülüğe dönüşmesini sağlamıştı. Ve bu ilişki hâlâ tüm sıcaklığıyla, her gün biraz daha yetkinleşerek gelişmeye devam ediyor. Aile hareketimiz direniş sürecinde böyle ortaya çıktı.

- Tüm bu anlattıklarınız göz önüne alındığında, daha önceki bölümlerde sözünü ettiğiniz dağdaki arkadaşlarınızdan 1985'te gelen notun, bir anlamda yerli yerine oturduğunu ve dış boyutlarıyla ele alındığında da çok önemli gerçeklikleri ifade ettiği şeklinde bir değerlendirme yapabilir miyiz?

- Evet, öyle söyleyebiliriz. Çünkü olaylar, gelişmeler bu sonuçları açığa çıkardı. Her şey birbirini besleyip tamamladı. Eğer 1984 Ağustos çıkışına kadar Diyarbakır Askeri Cezaevi, Kürdistan'daki devrimci mücadelede rolünü oynadıysa, aile hareketi de bu olgunun bir parçasıydı. Bu anlamıyla da direnişin bir parçasıydı. En zor günlerde yaptıkları eylemler var. 12 Eylül koşullarında ailelerin kolorduya kadar yürüyüş yapma, toplu dilekçe verme, cezaevi önünde gösteri yapma vb. çabaları oldu. Basına yansımasa da, ses vermese de, yaşanan vahşet ortamında önemli eylem ve girişimleri de oldu. Ailelerin yapılan işkenceler karşısında başlangıçtaki içe kapanıklığı, boyun eğmişliği daha sonra direnişlerimizin gelişmesiyle birlikte eyleme dönüştü. Açlık grevlerinde, ölüm oruçlarında bulundular. Cezaevinin önünde toplanıp günler, geceler boyu kaldılar, cezaevini taşladılar.

- Kaç tarihinde oluyor bu olaylar?

- 1984 direnişinde. Zırhlı araçlarla cezaevinin etrafı sarılmış polis, asker kordonu var ve aileler cezaevine yaklaştırılmıyor. Bir-iki gün değil, eylem süresince hep orada bekliyorlar. Cezaevinden durumlar yükseliyor, haykırışla, işkenceler ailelerin patlamasını getiriyor ve kordonları aşarak cezaevinin iç kapısına gelip kapıyı taşlıyorlar. Bizim onları

örgütleme imkanımız yoktu. Yarım dakikalık görüşlerde "nasılsın, iyi misin" demenin dışında her şeyin yasak olduğu o görüşlerde propaganda-ajitasyon yapamazdık. Onları bu eylemlilik noktasına getiren şehitlerimiz, görkemli direnişlerimizdi.

- Görüş günlerinde ailelerin yüz yüze kaldığı o insanlık dışı uygulamalardan bazılarını burada ele alabilir miyiz? Şimdiye değin söylediklerinize ek olacak şeyler.

- Onlara yapılanların hepsini veremeyiz. Bazılarının gözaltına alınıp işkenceyle katledilmeleri bile söz konusu. Bir olay anlatayım: Teslim olduğumuz o ilk günlerde yanlarında valizi kalmış bazı arkadaşlar vardı. İdare "içerde valiz kalmayacak, yasak, dışarı verilsin!" emrini verdi. Arkadaşlar valizlerini ilk görüşte ailelerine teslim ettiler. Dışarıda aramada, askerlerin valizlerden birinin iç kısmında gizlenmiş bazı yazılı dokümanları bulduğu söylendi. Yazıların bulunması üzerine o postada ziyarete çıkan ve ailesine valiz teslim eden bir grup arkadaşla aileleri gözaltına alındı; sorguya, polise götürdüler. Aralarında Mazlum'un annesi, kız kardeşi ve bir-iki yaşındaki yeğeni, Hamit Kankılıç'ın annesi, Zeki Yılmaz'ın, Medeni Gürgen'in babası ve birkaç kişi daha vardı.

Poliste hepsine işkence yapılmış. Ziyaretçilerin çoğunu tutuklayıp Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne getirdiler. Medeni Gürgen'in babası emniyette bekçiydi ve gözaltında işkence yapılarak öldürüldü. Valiz olayından götürülen ve cezaevine geri getirilen tutuklu arkadaşlara idare de çok işkence yaptı. Bazılarının cinsel organlarına ip bağlayıp çektiler. Yani sıradan bir valiz olayı, içinde not bulunduğu söylentisi bile işi polise vardırma bağlamında ele alınıyordu ve ailelere çok yönlü yönelmelerinin bahanesi yapılıyordu. Ziyarete gidiş gelişler başlı başına bir işkence yöntemiydi. Yaptığımız ziyaretlerden de hiçbir şey anlamadığımız, istediğimiz gibi konuşamadığımız için ailelerimize gelmemelerini söylüyorduk. Ayrıca bu gidiş gelişler ailelerimize hem maddi açıdan bir yüktü, hem de boş bir masraftı. İşin doğrusu biz de o halde onları görmek istemiyoruz; hepsi sevdiğimiz insanlar. Birbirimizi çok şeye katlanır halde görmek ağırımıza gidiyor. Biz, "gelmeyin" dedikçe, onlar daha çok geldi ve giderek durumun ağırlığını anladılar.

Direnişler, öldürmeler, cesetlerin çıkması onların bize olan ilgi ve bağlılığını daha da arttırdı. İdarenin işkencesi, dayatması onların görüşe daha çok gelmesi sonucunu doğurdu. Ki bizde aileler genellikle çok yok-

suldur. Kimisi mücadele döneminde bize katılmış, barındırmış, çocukları katılmış, kendileri sürgün olmuş, göç etmiş. Gerek feodal gerici çevrelerin baskısı, gerek devletin, polisin baskısı, takipler... Kimisi Çukurova'ya gitmiş, ailesi bölünmüş, ta oralardan geliyor. Çapada, pamukta çalışıyorlar. Borç edip ziyaretimize koşuyorlar. Buna rağmen, biz de "gelmeyin" dediğimiz halde, bu gelişlerinin anlamını vermek, niteliğini bilmek gerekir. Onların bu tutumları büyük bir bağlılığı, bir sahiplenmeyi sergiliyor. 1987'deydi, Bir gün cezaevi müdürü olan yarbay geldi, kendisine ziyaret süremizin çok az olduğunu söyledik.

- *1987'de görüş kaç dakikaydı?*

- Beş-on dakika olmuştu. Güya cezaevi koşulları düzelmişti. Biz hâlâ, 1987'de bile 10 dakika –ki en fazla süre buydu– görüş yapabiliyorduk. Neyse, yarbay bize şunu söyledi: "Bu nasıl iştir? Bizim de insanlarımız hapiste oldu, oluyor. Ayda yılda bir yanlarına uğruyoruz, ya da mektupla, postayla ihtiyaçlarını gideriyoruz. Siz, 'ailelerimiz yoksul' diyorsunuz, ki bakıyoruz öyledir. Ama nedir bu? Her hafta binlerce insan buraya yığılıyor. Bu ziyaret değil, başka bir şey!"

- *Kalabalıktan ürküyorlar değil mi?*

- Tabii artık siyasi, ulusal-toplumsal bir boyut ve bakış açısıyla yaklaşıyor. Biz de kendisini şöyle yanıtladık: "Sizin korkunuz var, ailelerimizle aramızdaki insani ilişkilerin arkasında bile başka şeyler arıyorsunuz" dedik. Onların süreçte ailelerin bağlılığını ve sahiplenmesini görmesi, anlaması var. Aslında onların, toplumu ezme, sindirme, pasifikasyonu yayma hedeflerine karşı bizim içerdeki durumumuz, mahkemelerdeki savunmalarımız ve direnişlerimiz var. Ve tüm bunlar süreci tersine çevirdi. Bize olan bağlılığı, güveni daha da arttırdı. Ki, onlar aracılığıyla dediğimiz gibi birçok kesime ulaşmamız söz konusu oluyordu. Tabii bunu planlı, programlı yaptığımız söylenemezdi, ama doğal ve karşılıklı etkilenme olayı yaşandı. Görüş günleri sabahın erken saatlerinde cezaevine geliyor, sıraya giriyorlar. Bizim 35'e ziyaret özellikle akşam saatlerinde yaptırılıyor. Ziyaretçiler kışın dondurucu soğuğunda, yazın kavurucu sıcağında yarım dakika görüşmek için akşama kadar bekletiliyor.

- *Görüşçüler için cezaevi önünde özel bir bekleme yeri yok muydu?*

- Yok, açıkta bekliyorlar. Bir bayram günü görüş yaptıracaklardı. Gece karanlığına kadar bekletildik. Ve vahşi bir terör eşliğinde görüşe çıkarıldık. Güya bayram!.. Oraya gidene kadar arkadaşların yarısı yıkıldı,

yedikleri dayak sonucu ancak sürüne sürüne hücrelerine dönebildiler. Yine bir ziyaret günü ziyaretçiler gelenlerin isimlerini okudular. Kapılar açıldı, alt salona indik, grubumuzda Cemal Kılıç da vardı. Cemal İstiklal Marşı ve Türklük andını ezbere bilmezdi. İşkenceci, sadist "kara", "çingene" dediğimiz gardiyan, Cemal'e andı okumasını söyledi. Tabii bilmediği için okuyamadı. Önce çerez misali ellerine cop vurmakla başladı. Hızını alamayınca "normal" coplamaya geçti. Cemal'in iki elini birleştirdi –bu uygulama ilk başlarda yoktu. Ellere tek tek vuruluyordu. Zaman ve enerjiden tasarruf olsun diye iki eli birleştirip ikisine de bir darbeyle vurur oldular. Diyelim her ele yirmi cop vurulması gerekiyorsa gardiyanın toplam kırk cop sallaması gerekir. Ama ikisi birleştirilirse toplam yirmi cop sallanmış ve iki ele de vurulmuş olacak. Yaratıcılık, her alanda uzmanlaşma yaratıyor– ve var gücüyle vurmaya başladı. Anddan bir kelime söylüyor, Cemal tekrarlıyor ve ardından cop iniyor. Anımsıyorum, biz ilkokuldayken and daha kısaydı, epeyce uzatmışlardı. Her kelimeye bir cop. Cemal hastaydı da. Acıdan iki büklüm oldu, yere yapıştı yürüyecek halde değildi. Ziyaret için dışarıdan seslenince işkence bitti. Bir arkadaş Cemal'i sırtına alıp ziyarete götürdü. Ayrıca Esat Oktay'ın köpeği Co görüşe gidiş gelişlerde üzerimize salınırdı. 1983, 23 Nisan görüş gününde yaşadığımız olay var. Çocukları ana maltaya almışlar, haberimiz yok. Bizler görünüm olarak zaten insanlıktan çıkarılmışız. Askeri yürüyüş ve marş eşliğinde iç ana maltada görüş yerine doğru geliyoruz.

- *Çocuklar sizi görüyor mu?*

- İşte onu anlatacağım. Çocuklar sanki zaman tünelindeler. Ayrı bir dünyaya girmiş gibi bakıyorlar. Şaşkınlıktan açılmış gözlerle bizi izliyorlar. İnsanlar tanınmaz hale getirilmiş. Saç, bıyık kesilmiş, bir deri bir kemik. Gittik, ziyaret yerine varmadan, koridorda bizi durdurdular. "Herkes çocuğunu alsın" dediler. Biz yıllardır çocukları görmemişiz. Çoğu tanımıyor. Bir kağıda isimler yazılmış, göğüslerine tutturulmuş.

- *Ne acı değil mi?*

- Evet... Biraz büyük olanlar içerdeki tutuklu yakınını tanıdı. Tanımayanlar da göğsündeki isimlerden okuyarak tanıdı ve kucaklayıp görüş kabinlerine gitti. Bekleyen ziyaretçilerle normal görüş yapıldı. Bu nasıl bir duygu ve etki bırakır, anlamak gerek, anlatılmaz, yaşamak gerek. Bir insanın; gerçek kimliğini bulmuş veya bunun arayışında olan bir insanın, ideolojik-politik, ulusal ve sınıfsal açıdan kimliğini bulmuş bir insanın,

özgür ve insanca yaşama kavgasının savaşçısı olan bir insanın, gelecek kuşaklara özgür bir düşünce, kişilik ve kendisini konuşturacak bir miras bırakma azminde olan, alnı açık, başı dik, yeni ve özgür insan tipinin yaratılması için, bu tipin maddi zeminini oluşturma savaşında olan bir insanın gelecek kuşakların ve geleceğin umudu olan kendi çocuklarının karşısına bu şekilde çıkarılması, sanırım dünyada işlenecek, ya da işlenen suçların en büyüklerinden biridir. İnsanı, bizleri öldürmek, yaşadığımız olaylar karşısında çok hafif kalıyor. Ölüm bizim açımızdan önemli değil, bunların görülüp yaşanması, bize göre Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde insanlığa karşı işlenen, insanlığın gördüğü en ağır suçlardandır.

Diyarbakır Zindanı'nda Kürdü de, Alman'ı da, Fransız'ı da herkes Türktür!

- Görüşlerde Kürtçe konuşmak yasak. Kim konuşursa cezalandırılıyor. Ama bir de cezaevine ziyaretçi olarak değil de tutuklu olarak gelen insanlar var. Türk olmayan, belki Kürt de olmayan. Böyleleri var mı? Varsa bunlar hangi zorluklarla karşılaştılar, anlatır mısın?

- Dedik, Diyarbakır'da insanlık için yaşam zordu. Orası insanlığa göre bir yer değildi. Bunca anlatımlarımızdan sonra sanırım zorlukların boyutu elle tutulur, anlaşılır hale gelmiştir. Hücreler arası konuşmamızın henüz yasaklanmadığı dönemde Kürtçe konuşulması ve bunun da gardiyanlar tarafından duyulması mutlaka cezalandırmayı gerektiriyordu. Ayrıca konuşulanları anlamamaları onları daha da kudurtuyordu. Askerin kafasını ırkçı, şoven propaganda ve ajiteyle yıkayıp bizlere yöneltiyor ve saldırtıyorlardı. Farklı bir dili kesinlikle hazmedemiyorlardı. Cezaevinde tutsakların birbirleriyle Kürtçe konuşmaları yasaktı. Bir de sorduğunuz gibi Türkçe bilmeyen, İranlı, Suriyeli vb. yabancı uyruklu insanlar da getiriliyordu. Hatta tutuklanan yabancı uyruklular arasında tek tük de olsa Avrupalılar da bulunuyordu.

Herkese askeri kurallar dayatılıyordu; marş ezberletme, tekmil, söylenen komuta göre davranma, "sağa dön, sola dön, yat-kalk" yaptırma gibi kurallara Türkçe bilmeyen insanların da uyması, kabullenmesi, anlaması ve karşılığını vermesi gerekiyordu. Yaşamında tek kelime Türkçe konuşmayan insanlar; Kürttür, Araptır, ya da başka bir ulustandır mutlaka Türkçe konuşmak zorunda bırakılıyorlardı. Cezaevine bazen on beş-yirmi kişilik gruplar getiriliyor, bir hücreye dolduruluyor, yatak yerine hepsine toplam bir-iki battaniye veriliyor, vahşi uygulamalar başlatılıyordu. Cezaevinde nasıl bir ortama düştüğünü henüz anlayacak durumda olmuyorlardı. Bu insanlar zaten polis sorgusundan geliyor. Olumsuz bir ruh hali içindeler, kendilerini derleyip toparlamadan yeni bir cehenneme düşüyorlardı. Geldiği cezaevi hakkında bir şey bilmiyor, ama kendini bir ateş ortamında buluyor. Bu ürkütüyü, paniği, çöküşü hızlandırmak için onlara müthiş bir yönelme var. Yemek vermeme, dövme, çıkarıp yürüyüş yaptırma, lağım suyunda yüzdürme vb. Hiç aman verilmiyor. Gardiyan hücre kısmına her girdiğinde dikkat çekilip tekmil "1. kat, 1. hücre emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım" biçiminde veriliyor. Her giriş

çıkışta tekmil verme zorunluluğu var. Gardiyan günde yüzlerce kez girip çıkardı. Ayrıca herkesin İstiklal Marşı'nı, Türklük andını işin en başında öğrenmesi gerekiyordu.

- *Herkes mi?*

- Herkes. Öğrenmeyen koğuşa gidemiyor. Diğer marşlar da öğretiliyor. Okuma yazması olan, Türkçe bilene marşların listesi veriliyor bu marşlar "eğitim", yürüyüş sırasında söyletiliyor. Öğrenip öğrenmediklerini anlamak için tek sınavdan geçiriyorlar.

- *Peki Türk olmayanlar ne yapıyor?*

- Türk olmayan da Türk olmak ve ezberlemek zorunda. Çünkü öğrenmedikçe koğuşa göndermiyorlar. Orada insanlara koğuşun daha iyi bir yer olduğu havası veriliyor. Yeni gelenler hücrelerdeki işkencelerden kurtulmak, bir an önce koğuşa gitmek için var gücüyle çalışıyor. Bütün enerjisini, yetisini, zihinsel becerisini ortaya koyuyor, can havliyle ezberlenmesi istenen her şeyi ezberlemeye ve öğrenmeye çalışıyor. Bu çabaya da vahşet eşlik ediyor. Vahşet eşliğinde orada dünyanın en hızlı "eğitim"inin yapıldığını söyleyebilirim. Biz, biraz da kendimizden biliriz; kimimiz var ki yaşamında bir şiir bile ezberlememiş, ama üç-beş günde gençliğe hitabeyi, İstiklal Marşı'nın on kıtasını ve başka marşları ezberleyebiliyordu. 50-52 marşı ezbere söylüyorduk. Hücreden koğuşa gidildiğinde herkes marşların hepsini ezberlemek zorundaydı, tabii yabancı uyruklular da.

- *Hiç böylelerine tanık oldunuz mu? Kimler gelmişti?*

- Evet... 1982 Ölüm Orucu sonrası, hastane dönüşünde 36'ya getirilip tecrit edilmiştik. O dönemde bir grup İranlı getirildi. Kaçakçılar, sınırı izinsiz geçmişler. Bunlar girişte diğerlerine göre biraz daha iyi karşılandılar. 3. kata alındılar, orası daha az nemli. Lağım suyu gibi bir "lüksü" yoktu. Onlara da marşları öğrenme emri verildi. "Biz geldiğimizde esas duruşa geçecek, komutanım diyeceksiniz. İstiklal marşını ve Türklük andını öğreneceksiniz, Türk olduğunuzu söyleyeceksiniz, bu cezaevinde Türklükten başka hiçbir şeye yaşam hakkı yok" dediler.

- *Herkes Türk!.. İranlısı da, Almanı da, İngilizi de öyle mi?*

- Herkes Türktür! Hitler'in, Naziler'in kulağı çınlasın! Onlar, "Almanlar tüm halklardan üstündür" dediler. "Herkes Almandır" demediler. Ve İranlılar marşlarla istenenleri birkaç gün içinde geceyi gündüze katıp öğrendi. Yine bazı tanıdıklarımız var. Siverek'ten, Bucaklı

firarilerden. O çatışmalar döneminde bizim de ilişkilerimiz olmuştu. Onlardan ikisi tutuklanmış, 36'nın bir hücresine konulmuş. Bir gün tekmil verdiklerinde isimlerini duydum, baktım bizim Zazalar. Birisi tek kelime Türkçe bilmiyordu, diğeri askerlik yaptığı için azıcık biliyor. Bunlar cezaevine getirildiğinde idare dosyalarına bakmış, asker öldürmekten de tutuklandıklarını görmüş. Bu olay da sanırım 1978'de olmuştu. Bucak'taki çatışmada asker de bulunmuştu. İki aile çatışıyor ve o çatışmada askerler dört genci öldürüyor. O gençlerden biri de iki asker öldürüyor. Dosyalarına bu olay işlenmiş. Gardiyanlar "asker öldürenler el uzatsın" dedi. Büyük bir kin var. İkisini de bir an bile boş bırakmıyorlar, gidip gelip sürekli dövüyorlardı. O azıcık Türkçe bileni izah etmeye çalışıyor, "komutanım bizim dört gencimiz öldü, o iki askeri ölenlerden biri öldürdü. Onların ölümüyle ilgimiz yok" diyordu. Tabii dinleyen kim. Adamın açıklamaları kâr etmiyor. Tek kelime Türkçe bilmeyene "İstiklal Marşı'nı oku" diyorlar. Diğeri henüz yapılmak istenenin farkında değil, müdahale ediyor. "Komutanım o hiç Türkçe bilmez ve anlamaz" diyor. Ve tercümanlık ettiği için ayrıca sopa yiyor. Günlerce böyle sürdü. Hiç Türkçe bilmeyen de kendisinden isteneni öğrenerek koğuşa gitti.

- O anda birçok traji-komik durumlar yaşanmıştır değil mi?

- Evet, Türkçenin revize edilmesi vb. Adamın bir öğrenme çabası var, okula gitmemiş, okuma yazma bilmiyor, sopa eşliğinde söylüyor. Ama son derece bozuk bir telaffuzla söylüyor. Tabii bu da birçok komik duruma yol açıyor. Bazen onun ifade tarzı, telaffuzu askerleri de güldürüyor. Farklı yanıt verme, istenen ve söylenen şeyden farklı davranma, farklı anlama, ilgisiz şeyler söyleme gibi durumlar oluyordu. Bir noktadan sonra gardiyanlar da onun dilini alay konusu yapıp eğleniyor, bir yandan da dövüyor, "yat-kalk" vb. yaptırıyorlardı.

- Peki "Avrupalı da vardı" dedin, onlar nelerle karşılaştı?

- Onlarla hiç karşılaşmadık. Ama bayan arkadaşlar anlatmıştı. Bayanlar koğuşunun alt kısmında arkadaşların ilişki kurduğu Avrupalı biri tutuluyormuş.

- Hangi ülkedenmiş?

- Alman. İsmi Ralph Braun. Ralph'ın bulunduğu hücrede tuvalet olmadığı için günde üç defa tuvalete çıkarılıyormuş. İşte bu götürüp getirmelerde bayan arkadaşlar onunla ilişki kurup yazışmaya başlamışlar. Ralph turist rehberiymiş. Dünyanın birçok ülkesini gezmiş, tanınmış biri.

Biraz da Türkçe biliyormuş. Van Akdamar'da bir grup turistle tarihi eserleri incelerken "buralar Ermenilere, Kürtlere aittir" diye propaganda yaptığı gerekçesiyle ihbar edilmiş ve tutuklanmış. Arkadaşlara yazdığı bir notta, Türk olmadığı halde üniformalı adamın kendisine Türk olduğunu söylediğini, zorla "komutanım" dedirttiğini yazmış. Başka bir notunda "mümkünse başka bir dilden yazışalım. Artık bu Türkçe denilen dilden nefret ediyorum. Ben Türk değilim, zorla Türküm" dedirtiyorlar, yürütüyorlar, dayak atıyorlar. Ben yaşamımda hiç dayak yememiştim. Bunlardan korkmamak mümkün değil, bunlar vahşidir" diye yazmış. Kendisi hakkında istenen cezanın çokluğunu, uygulamalara anlam veremediğini, şaşkınlığını vurgulamış. Bayanlar koğuşunun gardiyanı eğitim için Ralph'ı koridora çıkarır, yürüyüş eşliğinde kendisine "ne mutlu Türküm diyene" dedirterek daha çok bağırmasını istermiş. Ralph bağırdıkça daha çok coplanır, çığlıkları bayanlar koğuşundan duyulurmuş.

- *Bu tür başka insanlar var mı?*

- Hatırladığım kadarıyla aynı bölüme Lübnanlı ve Filistinli iki bayanla bir erkek daha konulmuş. Onlara da aynı şekilde davranılmış. Arkadaşlar kendileriyle yazışabilmiş. Ralph da, diğerleri de tahliye olup yurtlarına gittiklerinde Diyarbakır'da olup bitenleri dünya kamuoyuna yansıtmaya çalışacaklarını söylemişler. Yine koğuşlarda kalan Suriyeliler, başka Ortadoğulular var, pasaport sorunundan dolayı yakalanmışlar. Onlar, sınırı izinsiz geçenler, başka işlere bulaşıp tutuklananlar. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde paylarına düşeni aldılar. 28. koğuşa Suriye uyruklu 62 yaşında Ahmet Ramazan isimli birini getirmişler. Bu adam da tek kelime Türkçe bilmiyor. Kendisinden İstiklal Marşı vb. şeylerin söylenmesi isteniyor, ama Arapça ve Kürtçe'den başka bir dil bilmediğinden isteneni yapamıyor. Her defasında Arap olduğunu, Türkçe bilmediğini, yeni bir dili öğrenmek için de çok yaşlı olduğunu, "ene maaref Türki, ene Arap" diyerek durumu anlatmaya çalışıyor. Dinleyen kim? Her gün çırılçıplak soyup copla cinsel organına vurarak marşları ezberletmeye çalışıyorlarmış. Ayrıca onun yüzünden "bu adama Türkçeyi öğretmediniz" diyerek bütün koğuşun sık sık cezalandırıldığı da oluyormuş.

- *Kim olursa olsun, dil sorunu yakıcı bir gerçeklik olarak kendisini hep hissettiriyordu değil mi?*

- Tabii, müthiş bir olay aslında. Bir olay daha anlatayım: Kürdistan'da genel olarak mahkemelerde birbirleri aleyhinde ifade vermek, ihbar

etmek adet değil. Bunlar bizde küçük görülen, aşağılanan şeyler. Bu, bir anlamda da Kürt insanının Türk yargı sistemine duyduğu güvensizliğin ifadesi. Çünkü bilir ki, bu çarkın dişlileri onu daima ezmiştir. Bu yüzden de sorunlarını karakolsuz, mahkemesiz çözme eğilimi çok güçlüdür. Osman Şakir isimli biri vardı. Ketum, nüfusa kaydedilmemiş, 55-60 yaşlarında. Tek kelime Türkçe bilmez. Yaşamı boyunca çobanlık yapmış. Osman da bizim davadan yargılanıyor. Örgüte yardım, yataklık ve militanlıktan. Hiç Türkçe bilmediğinden cezaevindeki yaşam onun için daha bir dayanılmaz hale gelmiş, cehennemin cehennemine dönüşmüş. Söyleneni anlamıyor, gereğini yerine getiremiyor, getiremediği için de emirleri ihlal etmiş sayılıyor ve sürekli dayak yiyor. Yaşına, dil bilmemesine bakılmıyor. Verilen emir neyse, herkesten karşılığı isteniyor. Karşılığını bulmayınca, emir yerine gelmeyince işkence yapılıyor, yasak uygulanıyor.

Bir gün mahkeme salonunda duruşmadaydık. Osman Şakir de vardı. Birden oturduğu yerden fırlayıp kalktı –ki yaptığı yasaktır, önce el kaldırıp konuşma izni alması, tekmil vermesi gerekir– Kürtçe olarak "welle derewe, hemu derewe, iftireye" diye bağırdı, yani "hepsi yalan, hepsi iftiradır" dedi. Osman artık dayanma sınırının son noktasına gelmiş patlamıştı. Boşuna içerde tutulduğunu söyledi. Askerler üzerine yürüyüp susturdular. Daha sonra oğlu da yakalanıp tutuklandı. Oğlunun dosyası bizim gruba eklendi ve bizimle duruşmaya çıkarıldı. Oğlunun sorgusunun yapıldığı ilk duruşmaya yargıç Osman Şakir'i çağırıp sordu: "Bak, senin oğlun yakalandı, Apocu olduğu söyleniyor, doğru mu?" dedi. "He hakim beg, vellehi, billehi oğlum Apocudır" dedi. Yargıç Emrullah Kaya büyük bir şaşkınlıkla Şakir'e baktı. Çünkü bizim davadan yargılanan itiraf yapmışların dışında kimse kimsenin aleyhinde ifade vermiyor. Hele birisinin oğlu aleyhinde ifade vermesi Emrullah'ın tanık olmadığı aykırı bir tutumdu. Osman'ın kendisini anlamadığın düşünerek ve o şaşkın haliyle birkez daha sordu: "Oğlun Apocu mudur?" Yanıt yine aynıydı: "He welleh hakim beg, oğlum Apocudur."

- Niçin böyle davrandı acaba?

- Şakir'e oğlu aleyhinde ifade verdiren şey, Diyarbakır cehenneminden can havliyle kaçma, kurtulma çabasıydı. Bizimle çatışma halinde olan bazı insanlar var, o geleneklerden ötürü gelip aleyhimize ifade vermiyor. Eğer jandarma zoruyla alıp getirilmişse, duruşmada "bilmiyorum, bir şey görmedim" diyor. Olay hakkında bilgisi olduğu halde bizimle

kendisi hesaplaşma kaydıyla da olsa mahkemede susuyor. Ama Osman'ın, o yaşlı insanı böylesine galeyana getiren, mahkeme heyeti karşısında konuşturan şey başka duygu ve düşüncelerdir. Adamın yaşamı dağda, bayırda serbestlik içinde geçmiş, içeri düşene kadar hiç kimse ona gem vuramamış. Oysa cezaevinde her şeyine gem vuruluyor. Hiçbir şey anlatamıyor, anlamıyor. Nereye baksa işkence, her şeyde işkence, her şeyde yasak. Özellikle dil sorunu, bu insanı yargıç karşısında oğlunu ele verecek pozisyona kadar itti. "Ben oğlumun aleyhinde böyle söylersem, bir şeyle ilgimin olmadığına daha bir inanır ve beni salıverirler, bu cehennemden kurtulurum" demek istiyor. Bu yakıcı istekle oğlunu yırtıcı, vahşi hayvanın önüne bir kurban olarak atıyordu.

- *Bir an önce yaylasına ve diline kavuşmak istiyordu demek ki. Mahkemeye Türkçeyi bilmeyen tanıklar gelince ne oluyordu?*

- Çat pat da olsa Türkçe bilenlerin ifadesi Türkçe alınıyordu. Ama hiç bilemeyenler de çıkıyordu. Araptır, Kürttür, Türkçeyi hiç bilmiyor. Bu durumda tercüman kullanılıyordu. Orada, mahkemelerde çalışan bir görevli, katip, bekçi, onlar da yoksa avukatın biri tercüman oluyordu. Zaman zaman avukatlarımız yeminli tercümanlık yaptılar. Bazen tercüme hatası oluyor, şive farklılıklarından kaynaklanan hatalar yapılıyordu. Böyle durumlarda müdahale ediyorduk. Tanıklara tercüman bulan mahkeme, iş Türkçe bilmeyen tutuklulara gelince ketum davranıyordu. Ve savunmasını Türkçe yapmasını dayatıyordu. Varlığı yasaklanmış, inkar edilmiş bir halkın, ırkçılığın şahlandığı bir dönemde dil sorunu da belalı ve yaman olur.

Makatlarda yapılan aramalar...

- Görüş günleri içeriye giyeceklerin alınmasında karşılaştığınız zorluklar oluyor muydu?

- Özellikle teslimiyet döneminde ailelerin getirdiği elbiseler parçalanarak, işe yaramaz halde tutuklulara veriliyordu. Bu bilinçli bir uygulamaydı. İlk başlarda gömleklerin, ceketlerin yakalarını, astarlarını yırtıp parçalıyorlardı. Daha sonra cezaevinde tutukluların tüm yaşamını denetim altına almalarıyla bu noktada da tam bir sınırsızlık sergilendi. Ailelerin bin bir zorluklarla satın aldığı elbiseler giyilmez hale getiriliyordu.

- İçeriye hangi eşyaları alıyorlardı, her türlü giyecek giriyor muydu?

- Bir döneme kadar giyecekte sınır yok gibiydi. Ceket, palto, hatta parka türü giysiler de serbestti. Nevresim, çarşaf gibi şeylerin içeri alımında sınır yoktu. Zaten kendilerinin tutukluya verdiği hiçbir şey yoktu. İhtiyaçlarımızın hiçbiri karşılanmıyordu. Ailelerimiz aracılığıyla kendimiz karşılıyorduk. Bir de tutuklunun o baskı koşullarında işkence görürken, yerlerde süründürülürken giysilerinin yırtıldığını da eklemek gerekiyor. Normalde böylesi eşyaların hepsi alınıp çöpe atılır, çünkü hepsi paramparça oluyordu. Ama nasıl atabilirsin? Onları giymek zorundasın, yoksa çıplak kalırsın. Sabahtan akşama kadar eğitimin olduğu, akşamda "kaybol" denilerek yatmak zorunda olduğun bir yerde yırtıklarını nasıl dikeceksin, nasıl onaracaksın, nasıl giyilir hale getireceksin? İşte fırsat bulunur da bir anlığına da olsa "kaytarabilirsen", iğne ipliği bir köşede ya da tuvalette yırtıklarını gizlice dikiyorsun.

- Yani bir yırtığı dikecek kadar bile boş zamanınız olmuyor.

- Boş zaman yok. Bir sigara molası bile yok!

- Orada aramalar nasıl oluyordu, kaç günde bir yapılıyordu?

- Diyarbakır'da aramaların ne zaman yapılacağı belli değildi. Normalde cezaevinde ayda iki defa arama olur. On beş günde bir gardiyanlar yapar, diğerini de jandarma. Ama askeri cezaevlerinde, hele Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde böyle düzenli bir aramadan söz edilemez. Nitekim idare istediği zaman, istediği saatte arama bahanesiyle, terör fırtınası estirerek koğuşları basıyordu. Aramalar tümüyle keyfiydi. Bakarsın üç günde bir gelir, bazen beş gün olur, bazen yedi gün. Aramalar panik yaratma havasında, çok önemli şeyler aranıyormuş gibi yapılır. Ama işin özüne bakarsan Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde arama

yapmanın bir gereği ve anlamı yok, çünkü aranacak bir şey yok! Dışarıdan içeriye giren her şey parçalanarak veriliyor, tutuklunun her şeyi, her dakikası kontrol altında. Koğuşa giren sineğin bile cinsiyeti biliniyor dedik. İdareden habersiz koğuşa herhangi bir nesnenin girmesi kesinlikle mümkün değil. Baskın şeklinde aramaya geliyorlar ve hiçbir sınır tanımadan istedikleri gibi parçalayıp dağıtıyorlar. "Tutuklunun eşyalarını dağıtmayalım, yırtmayalım, diğer insanların eşyalarıyla karıştırmayalım" düşüncesi kesinlikle yok. Tam tersine bilinçli, kasıtlı dağıtılır. Yüz, iki yüz kişilik bir koğuşta bütün eşyalar orta yere yığılır, karıştırılır, yırtılır, yataklar parçalanır. Yataklar askeriyenin çaputlarından, pis pamuklardan yapılmıştır. Kantinden alınan reçel, süt ve diğer yiyecekler o eşya yığınının üzerine dökülür ve çiğnenirdi. Tutuklunun, tanınan birkaç dakikalık sürede o eşya yığınında kendine ait olanları ayırıp bulması ise başlı başına bir sorundu. "Bu gömlek benim mi senin mi" diye sormaya hiç gerek yoktu. Kim neyi bulduysa, giyebiliyorsa onu rahatlıkla kullanırdı. İnsanlığın kaybettirilmek istendiği bir yerde bir gömlek kaybolmuş, bir kazak kaybolmuş, onun lafı olur mu?

- *Yiyecekleri giysilerin üzerine dökmelerinin bir mantığı yok!*

- Mantıksız gibi görünüyor, ama kendi içinde tutarlıdır, mantıklıdır. Amaç zaten yedirmemektir, tutukluyu her bakımdan teslim almaktır, baskıdır, işkencedir. Diyelim adamın giydiği elbiseye reçel, süt dökülmüş, onu öylece giymek zorundadır. Hem yıkaması, temizlemesi için yeterli miktarda su yok, hem de zaman. Keza pamukları ve çaputları reçelli de olsa, yoğurtlu da olsa döşeğin içine o haliyle koymak zorundadır. Koğuş tam bir talan havasında ve savaş meydanı gibi. "Yarım saat içinde her şey eskisi gibi olacak!" diyor gardiyan. Amansız bir koşuşturma başlıyor, herkes ortalığa saçılmış, dökülmüş ne varsa kaldırıp yerli yerine koymak için zamanla yarışıyor. Bu uygulamaların her biri başlı başına bir işkencedir. İşkence her alanda kendisini üretmeye devam ediyor.

- *Yarım saat içinde düzenlenmezse ne oluyordu?*

- O durumda koğuş topluca işkence görür, aç bırakılır, değişik cezalar gündeme getirilir veya eşyalar eskisinden daha beter darmadağın edilir ve bu kez "on beş dakikada her şey eskisi gibi olacak" diye emir verilir. Bu sık sık yapılırdı. Diyarbakır'ın "normal" yaşamının bir parçasıydı. Ferhat Kurtayların kendilerini yakmalarından sonra koğuşta bulunan bir grup arkadaşı 35'e getirdiler. Koridora girdiklerinde gardiyanlar bize

"herkes arkasını dönsün ve duvara yanaşsın" dedi. Bir gürültü-patırtı, panik havasında alt koridora birilerini ve bir şeyleri atıyorlar. Biz ne olduğunu göremiyor ve anlayamıyorduk. Yalnız hücrelere bazı insanların getirildiğini anlamıştık. Bunlar günlerce işkence görmüşler, aramışlar, eşyaları parçalanmış, dağıtılmış ve hücrelere getirilmişler. Böyle olduğu halde, 35'te, "bunların eşyalarını tekrar arayın" diyerek gardiyanlara emir verildi. Sesler geliyor, eşyaları yırtılıyor, parçalanıyordu. Amaç aramak değildi, parçalayıp zarar vermekti. Beş dakikada aramayı bitirdiler, çekip gittiklerinde ortada giysi değil, çaput yığını kalmıştı.

- Diyelim ki aramalarda idarenin yakaladığı herhangi bir nesne bulundu, tepkileri ne oluyordu, hangi uygulamalarla yüz yüze kalıyordunuz?

- Eğer kişinin kendi özel eşyalarının arasından çıkmışsa o kişi akla gelebilecek her cezayla yüz yüze bırakılır, dayak atılır, yemek vermeme cezasına vb. çarpıtılırdı. Bazen koğuşta toplu dayak atılıyordu. "Niye bunu görmediniz, engel olmadınız, idareye bildirmediniz?" diyerek, veya başka gerekçelerle herkes payına düşeni alırdı. Kişiye ait olmayan, ortalık yerde bulunan sahipsiz bir nesneyse, o durumda koğuşa daha fazla saldırılır, amansız bir terör estirilirdi. Bunda da amaç kimsenin yasaklanan bir şeyi yanında bulundurmamasını, insanların birbirini ele vermesini sağlamak, ispiyonculaştırmak ve böyle bir ortamı yaratmaktı.

Bir gün, 35'te 1. kat, 10. hücrede betonla boru arasında bir tornavida parçası buldular. Eskiden konulmuş ve iyice derine gitmiş, elle çıkarmak mümkün değildi. Şiş soktular, demir sesini alınca o bölümü olduğu gibi yıktılar ve tornavida parçasını "ele geçirdiler." O hücrede bulunan dört arkadaşı salona çıkardılar. Ve "kimin bu" diye sordular. Onlar da kendilere ait olmadığını, bulundukları hücrenin daha önceleri de başkaları tarafından kullanıldığını söylediler. Gardiyanlar gidip dam direği gibi kalın ve uzun bir kalas getirdiler. O kalasla arkadaşların ayak tabanlarına vurdular. Her darbede dertop oluyorlardı. Kaldırıp, sırtlarına binerek yürütmek istediler. Arkadaşlar kütük gibi şişmiş ayak tabanlarına basamıyor, duvarlara tutunarak topallayıp ancak bir iki adım atabiliyorlardı. Büyük bir acı içindeydiler. Sakat olmayla yüz yüze kalmışlardı. Yine 1982 yılının başlarıydı. Aydın ve Zeki Yılmaz'ın kaldığı hücrede eskiden kalma bir zincir parçası buldular. Arkadaşların zincirden haberi yok. Gel de onlara laf anlat. Onlara da ağır işkence yapıldı. Kısacası bir şeyler yakalandığında çok amansız davranıyorlardı. 35'te hücreler arası haber-

leşmeyi iple sağladığımızı söylemiştim. İdare bunun farkına vardığında dikiş ipliğini bile yasakladı. Eğer arama sırasında kazara birisinden iplik çıkarsa, emirlere itaat etmeme, yasaklara uymama, dolayısıyla başkaldırma olarak değerlendirilip cezalandırılıyordu.

- Zaman zaman idarenin 30-35 günlük yemek vermeme cezası uygulandığını söylediniz. Diyelim ki böyle bir ceza öncesinde "kiler"inizde bulunan şeylerin bir kısmını sakladınız, bisküvi vb. şeyler gibi. Aramalarda bunlar bulundu. Bu durumda karşılaştığınız tutum nedir?

- Yine aynı şey. En basitinden yemek vermeme cezasını bir ay ise, rahatlıkla üç aya çıkarabilir. Ayrıca dayak ve işkencenin bini bir para. Hücreler ise zaten ayrı bir olay, her bir hücrenin anlatılması bir roman. Hücre beş-altı kişiyse, her birinin çektiği acılar, onlara yapılanlar, idarenin onları hedeflemesi ciltlerce kitabın konusu.

Rahatlıkla söyleyebilirim ki, o dönem, Kürdistan ve Türkiye tarihinde kişi başına en fazla bisküvinin tüketildiği dönemdi. Koğuşlara satmak için maltalara kamyonlarla bisküvi yığılırdı. Açlığımızı bastırmada en fazla kullandığımız şey, bisküviydi. O da kantinden almanın yasak olmadığı dönemlerde yararlanabildiğimiz bir "nimet"ti. Öyle bir nimet ki, depolarda uzun süre bekletilmiş, işe yaramaz, içinde tel, plastik vb. maddeler doluydu. Aldıklarımızı da hücrelerde farelerden kurtarmak ve onlarla boğuşmak da ayrı bir sorundu. Yerden yüksek bir yere astığımda fareler oraya da çıkıyordu. Kutunun bir yerinden sen yiyorsun, bir yerinden de onlar yiyor.

- Koğuşlarda ve hücrelerde fareler cirit mi atıyordu?

- Evet... Büyük büyük fareler lağımlardan geliyordu. İdare, farelerin insan sağlığına zarar verdiğini bilmesine rağmen önlem almıyordu. İdarenin "emir-komuta"sında bir de fareler ordusu vardı. Bulaşıcı hastalık mikrobu taşıyorlardı. Kapların üzerinde geziyor, yiyeceklere dadanıyor ve insandan sakınmıyorlardı. Uyurken gelip kulaklarımızı ayaklarımızı ısırıyordu.

- Anlaşılan "fareler ordusu"yla da epey maceralarınız olmuş. Başınızdan geçen, bu konuyla ilgili bir olay varsa anlatır mısınız?

- 1982 Ölüm Orucu'ndan sonra 36'nın bir hücresine ben ve H. H. Karakuş konulmuştuk. Kendimizi toparlayamamış, büyük bir açlık içindeydik. Bu ara kantinden bazı besin maddeleri almamıza izin verdiler. Böyle bir olanak ayda yılda bir olduğu için, biraz fazla alış-veriş yaptık.

Ancak onları farelerden koruma gibi büyük bir sorunumuz vardı. Domates ve üzüm bulunan kasayı yattığımız beton sedirin yanına çektik. Karakuş'la sabaha kadar sırayla ikişer saat nöbet tutacaktık. Hava çok soğuk olduğu için yatağımızdan çıkamıyorduk. Elimizde tuttuğumuz havluyla kasaya gelen fareleri kovmaya çalışıyorduk. Ama öyle korkup kaçacak türden değillerdi. Yapacağını yapıyorlardı. Müdahalemiz bir kaçını bir anlığa kadar uzaklaştırsa bile, diğerleri kasaya doluşuyordu. "Mücadele" gece boyunca sürdü. Sabahleyin kasadaki üzüm ve domates tarumar olmuştu. Onlardan artanı dökmedik, yıkayıp yedik. İlaçmış, kapanmış, kediymiş, bu gibi önlemlerin hiçbirinin sözü edilmez. Bazı hücrelerde ve koğuşlarda tutuklular tuvalet deliklerini tıkıyordu, ama fareleri böylesine komik ve basit önlemler durdurmaya yetmiyordu.

- Mevsimin sıcak olmasından dolayı sinek, böcek gibi ek sıkıntılarınız da var mıydı?

- O da sorulur mu hiç. Sinek, böcek çoktu ve yaşamın doğal bir parçası haline gelmişlerdi. Ama öyle bir doğallık ki, Diyarbakır cehenneminin tamamlayıcı bir öğesiydiler. Sinek ve böcek ordusu da düşmanın hizmetindeydi. Eğer yaşamını düşman, başka bir irade düzenliyor ve sen yaşam koşulları üzerinde söz sahibi olmaktan, önlem almaktan yoksunsan, en sıradan şeyler düşman tarafından kuşatmanın bir aracı olarak rahatlıkla karşına çıkarılıp kullanılabilir.

- Aramalarda ortaya çıkan eşyaların darmadağınık edilmesi olayı sayımların da konusu muydu? Örneğin, Mamak'ta sadece aramalarda değil, sayımlarda –günde iki kere– bütün eşyalar yerlere atılır, darmadağın edilirdi.

- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde farklı biçimlerde ve zamanda yapılıyordu, arama zamanı belirsizdi. Eşyayı arama adı altında tahrip etme uygulamasının yanında, bir de kişinin aranma biçimi var. Ve bu son derece alçakça yapılıyor, tutuklular aşağılanıyor, küçük düşürülüyorlardı. Tutuklular havalandırmaya alınıyor ve çırılçıplak soyunduruluyor. Sonra da eğilmeleri, domalmaları ve kendi makatlarını elleriyle açmaları isteniyor, yaptırılıyor. O sırada gardiyanlar sataşıyor, laf atıyor, insanlarla dalga geçiyorlardı. Örneğin, sırıtarak "Diyarbakır karpuzlarını çatlatın" diyorlardı. Tabii uygulamaların kahrediciliğinin üzerine bir de bunlar eklenince tutuklu daha bir kahroluyordu. Bu uygulama sadece aramalarda değil, mahkemeye gidiş-gelişlerde de vardı.

- *Oralarda ne bulunacağı sanılıyor?*

- Ne bulacak, hiçbir şey. Amaç küçük düşürmek. O panik, vahşet ortamında ellerin arkadan kelepçeli olduğu, gardiyanların başına yığıldığı bir anda, her gidiş gelişte tutuklunun çırılçıplak soyundurulup arandığı bilindiği halde not götürebilmek, onu yanındakine verebilmek, alanın da onu alıp saklayabilmesi olanaksızken, güya böyle alışverişi engellemek için makat araması yapılıyor! Oysa amaç bu değil. Amaç, sürekli direnme öğelerini, insani tepkilerini, karşı çıkışlarını, duygularını köreltmektir. Ve bu uygulamaları olağan hale getirip kanıksatmak, yaşamı daha da çekilmez kılmaktır. Onlar da arayacak bir şey olmadığını bildikleri halde yapıyorlardı. Diyelim koğuştaki normal aramalarda tutuklunun külotunu indirip, domaltıp makatına bakıyor. Orada ne olacak, ne olabilir? İnsan makatında ne saklayabilir?

- *Öylesi bir arama anında neler hissediyordun?*

- Karmakarışık bir duygu. Aşağılık bir duruma düşürülmek istendiğinin bilincindesin. Kendisi de "insan geçinen" birinin veya birilerinin bu kadar pervasızlaşması, bilerek, isteyerek insanlığı küçültüp ayaklar altına alması karşısında ürperiyorsun, şaşkınlaşıyorsun. Seni küçük düşürmek isterken, insanlığı küçük düşürdüğünü bilmiyor, kendisini küçültüp aşağıladığını fark etmiyor, fark etse de bunu önemsemiyor. Onun yaptıklarını görüyorsun ve haklı olduğun konusunda bir defa daha netleşiyorsun.

Yıllarca insanlara elindeki tüm olanakları kullanarak senin sapık bir ideolojinin peşinde olduğunu, kandırıldığını, canavarlaşıp, hainlik ettiğini vb. söylüyor. Yine yaptığı propagandalarla seni "kökü Dışarıda olan ideolojilerden" kurtarıp kazanmaya çalışıyor ve diyelim itirafçılık temelinde –tabii bizim anladığımız ihanet temelinde– bunu yapmaya çalışıyor. Düşünüyorsun, onun istediği o aşağılık duruma düşsen ne olur? Elindeki tutsağa böylesine amansız davranan birinin, bir anlayışın tarafına geçsen ne olur? Ve onların bu aşağılık sistemlerinde yaşanmaz olduğunu tüm çıplaklığıyla görüyorsun ve ayrı dünyalardan olduğunu daha bir anlıyorsun. Karşındaki dünyada insan yok, insana yer yok. İnsanlık tüketilmiş. Nasıl orada olacaksın? O seni bitirmek için böylesine vahşileşirken, nefretin, kinin daha da artıyor. İnsandan yana olan değerlerle kalma onurunun tadına daha bir varıyorsun.

- *Yani "bunları ben düşmanıma yapmam"mı diyorsun?*

- Yapılacak şey değil. İnsan olan kendisine, insana yakıştırmadığı hiçbir şeyi başkasına yapmaz. Başkasına yapıyorsa, yapabiliyorsa, özünde kendisine de aynı şeyi yakıştırıyordur. O yaptıklarıyla kendi insanlığını düşürüyor. Bir de karşındaki yaratıklardan nefret ediyorsun. Bu işi zevkle yapanlar var, sadistçe yapanlar var, kahkaha atanlar var, faşistler var veya "mecburum ne yapayım" diyenler var.

- Bir anlamda o duygusal dalgalanmalar onlarda da yaşanıyor.

- Tabii... Etki düzeyi farklı da olsa, hepsinde şöyle veya böyle yaşanıyor. Onlarda şunu görüyor: Ezip geçmek istedikleri insanlar, kendilerini davalarına adamış kimseler. İdamla, ağır ceza istemiyle yargılanıyorlar. O kadar işkence, vahşet görüyor ve yapılanlara göğüs geriyorlar, ihanet etmiyorlar. Bunu görüyor, kendisi aynı durumda olsa, belki çok şey ifade edecek, ihanet edecek. Ama o kadar hakaret edip, küçültücü davranışlarda bulunmaları için gece gündüz beyinlerinin yıkanmasına rağmen insanlıktan düşmede yine de bir sınır noktasında duranlar var. O kadar duygusuz olmaz insan. En arsızca, pervasızca davrananlar bile kimi zaman küçülüşünün boyutları karşısında ürkmüştür. Gece uykuları çığlıklarla bölünen, sıçrayan nice gardiyan olmuştur. Ama bu sistemin içinde öğütülmeye, düşürülmeye, kullanılmaya devam edilmişlerdir.

- Bu tür aramalarda, yani kişi aramalarında; "ben domalmıyorum" vb. gerekçelerle isyan eden arkadaşlar oldu mu?

- Evet oldu, ama genelde koğuşlarda uygulandı. Anlatmıştık "ben yapmıyorum" demek, emre, askeri kurallara karşı gelmektir. Çok ağır bedelleri gerektirir. Ağır işkencelerle onu sana yaptırmaya çalışırlar. Ama bu uygulamaları 35'e, bize yaptırmadılar. Şöyle bir gelişme oldu: 1982 Ölüm Orucu'ndan sonra 36'ya on kişi alınmış, tecrit edilmiştik. Bizi, 10 Mart 1983 yılında 35'e geri getirdiler. O işkenceleri, vahşeti Mahmut Güvenç arkadaşımız yazıp külotunda mahkemeye götürdü. Mahkemeye dilekçenin sunulmasından sonra, mahkeme gidiş gelişlerinde bizim de çırılçıplak soyundurularak aranmamız gündeme geldi. 35'te aramalarda külot çıkarılmıyordu. Belden yukarı çıplak kalınıyor, öyle arama yapılıyordu. Daha önceleri "çıplak arama yapılması kesinlikle kabul edilmeyecek" yönlü karar ve tavrımız vardı.

Ancak eylem hazırlığında olduğumuz için eylemi, hazırlıkları sekteye uğratacak tutumlardan kaçınıyor ve çok titiz davranıyorduk. Bu durumu

gündemimize aldık, tartıştık. Hazırlık çalışmalarımıza rağmen bu dayatmayı kabul etmeme, eski kararımızı, yani "kabul etmeme" tutumunu sürdürme kararını aldık. Bu arada mahkemeye gidenler "aratmıyoruz" dediler. Arkadaşlar dövüldü, sineme salonuna götürülüp işkence edildi. (Sinema salonu işkence yeri olarak kullanılıyordu.) Zorla üzerinden külotlarını yırtarak çıkartmışlar. Birkaç defa denediler, zaaf gösterip çıkaranlar olduysa da karşılarında böyle bir aramaya karşı aktif tutum görünce vazgeçtiler ve 35'e bunu uygulayamadılar. Ama koğuşlarda bu bağlamda bir karşı çıkış olayı pek yaşanmadı. Çoğu insan için olay giderek bir yerde de kanıksanır oldu.

- Peki tüm bu denetleme mekanizmasının ağırlığına rağmen idarenin gözünden kaçırdığınız, mahpus deyimiyle "zulalarınız"a, sakladığınız nesneler oluyor muydu?

- Bu konuda evet diyemeyeceğiz. Cezaevinin altüst edilmesi, hallaç pamuğu gibi dağıtılması olayı var. Kullanılan eşyalar, zulalanan yerler açısından da bu böyle. Örneğin, bizler henüz koğuşlardayken zulaladığımız yazılarımız vardı. Bir kısmını içerde arkadaşlarımız kaleme almışlardı. O yazılar yıllarca sonra yapılan aramalarda ele geçirildi. Teslimiyet döneminin vahşet ortamında koğuşlarda yakalanıyor ve terör estiriyorlar. Ele geçirilen yazının yıpranmasından, sayfalarının renk değiştirerek sararmasından bile çok eskiden saklanmış olduğu anlaşılıyor. Buna rağmen o an koğuşta bulunanlar yazmış gibi cezalandırıyorlar.

Diyelim ranzalar, yataklar kapı araları vb. yerlere zulalanmış olsunlar; nerede fark edilirse edilsin onu ele geçirmek için her şeyi yapıyorlar. Gerekirse duvar yıkıyor, ranzaları parçalıyorlar, yatakları kullanılmaz hale getiriyorlar. Vahşet öncesi koğuşlarda sakladığımız pek çok yazımızı vahşet sonrası sakladığımız yerde bulamadık. Diyelim yazıları yatakların veya ranzaların içine saklıyoruz, idare onları götürüp kırıyor, parçalıyor veya değişik koğuşlara koyuyor. Böylece neyin nerede olduğu bilinmez oluyor. O döneme özgü günlük tutma, yaşananları belge olarak düşme, yazıya dökme, kurtarma, daha sonraki süreçte de onları kullanma mümkün olmadı. O çok sıkı arama ve denetim, yazma imkanımızı ortadan kaldırdı. Sürekli gözetlendiğimizden bunu yapamadık. Bir de yapmış olsak bile yakalanıp düşman eline geçmesinin ve içindeki bilgilerin bizlere karşı kullanılmasının getireceği tehlikeler söz konusu olduğundan böyle bir çabaya girmedik.

Örneğin, Mazlum'un kendisini feda etmesinden sonra –arama gibi konularda epey tecrübeliydiler– hücresi didik didik arandı. Hiçbir şey bulunamadı, ama içleri rahat etmedi. Mazlum bir vasiyet, yazı, bildiri, mesaj bırakmış olabilir diye döşeğini yırttılar, pamuklarını santim santim elden geçirdiler. Bir şey bulamadılar. Saklama konusunda iş insanın belleğine kalıyordu; bugün bizim anlattıklarımız olsun, diğer arkadaşların tarihe mal ettikleri ürünler olsun, belleğin arşivlerini yazılı belgeler haline getirme çabasıdır. Şu örneği vereyim, Ferhat Kurtayların kendilerini yakmadan önce geride kalanlara bir bildiri bırakmışlardı. Arkadaşlar eylemden sonra bildiriyi görmüş, okuyup ezberledikten sonra yakmış. Bildirinin düşmanın eline geçmesini istememişler.

- *Tümüyle ezberlemek mümkün mü?*

- İçeriğini kavramış ve bildiriyi imha etmişler.

- *Sonradan bildiriyi metin haline getirebildiniz mi?*

- Hemen hemen. Ezberden yeniden metne dönüştü; gerek partiye ulaşması, gerek arkadaşların tümüne okutulması, gerek geliştirdiğimiz cezaevi direniş kültürünü anlatan yazılarda yer alması sağlandı.

- *Sizin ulus olarak zaten böylesi bir özelliğiniz var değil mi? Tarihi değeri olan şeylerin yazılı belge olması yerine sözle kuşaktan kuşağa aktarılması işi pek yaygın. Bu da onun benzeri bir örnek gibi görünüyor.*

- Evet... Ama bu içinde bulunduğumuz zorunlulukların sonucudur.

- *O bildiri şu anda sizde var mı acaba?*

- Şu anda elimizde yok, ama içeriği hakkında bilgimiz var.

- *Birçok arkadaşın emeğinden süzüle süzüle geçen böylesi bir bildiriyi keşke buraya alabilseydik.*

- Tabii, bizim açımızdan da çok değerli. Böyle güçlü ve büyük bir eylem yapanların insanlığa verdikleri mesajın anlamı çok büyük. Bir anlamda soylu bir mirasın halkımıza ve insanlığa devredilmesi var. Ötesi böyle yiğit insanların geride kalanlara bıraktığı mesaj da güçlü olur. Yaşamın yine yaşam için soyluca son bulması büyük bir anlam ifade ettiği için söylenecek o son sözler de güçlü ve büyüktür. Bildirinin içeriği hakkında bilgimiz var, Ferhatların eylemini anlattığımızda içeriğine değiniriz.

- *Acaba ispiyonların, koğuşta herhangi bir şeyin aranmasını sağlamak amacıyla yaptıkları ispiyonlar olmuş muydu, anımsıyor musun?*

- Böyle şeyler oluyordu. Yasaklanmış bir şeyi tutuklu başkasına

verdiğinde gören ve ispiyon edenler çıkıyor. Onlar da gelip, "verildi mi verilmedi mi" diye soruyorlar. Tabii verilmedi deniliyor. Arama, işkence yapılıyor. Bulunmazsa cezalar veriliyor, ortada böyle alıp vermeler olmadığı halde, ispiyoncu ya da idare kuşkulanmışsa yine benzeri aramalar yapılıyor.

- *Hiç su araması yapıldı mı?*

- Akla gelen her şeyin araması yapılmıştır. Bir hücrenin diğerine su verdiği görülmüşse, gardiyan gelip soruyor: "Su verdin mi?", "yok" diyorsun. O da hemen arama yapıyor. İlginç bir durum oldu. Ölüm orucunu bıraktığımız o ilk günlerden biriydi. Üst kattan arkadaşlar ip sarkıtarak bize azıcık yağ ve reçel gönderdi. Gardiyanlar görmüş. Fark etmesinler, ya da gördüklerinde gönderenlere zarar gelmesin diye hemen yedik. Yiyeceklerin gönderildiği naylon torbayı da Rıza Altun çöp tenekesinin alt kısmına sakladı. Sabah oldu, Esat Oktay doğruca bizim hücrenin önüne gelip "patron ne yediniz bu gece" diye sordu. Biz de hiçbir şey yemediğimizi söyledik. O "kimi kandırıyorsunuz, bir şeyler yediniz" dedi. Sonra da hücrenin aranması emrini verdi. Hücreyi dağıttılar, çöpü döktüler o naylonu buldular. İşkence gördük.

- *Aramalar konusunda başkaca söylemek istediğiniz şeyler var mı?*

- Yok. Özel olarak ayrıca söyleyeceğimiz bir şey yok, ama genel tabloda, cezaevindeki genel uygulamalar ele alındığında tutuklunun yaşamını bir bütün olarak aleyhine kullanma, bütünüyle işkence ve vahşet düzeyine getirmede aramaların da etkin bir silah olarak çeşitli şekillerde kullanıldığı anlaşılmalı.

4. Kat alt katlara "rapor" veriyor: Ay çıktı arkadaşlar

- Tüm bu vahşet içerisinde havalandırma süreniz ne kadardı? O zeminde tutukluların karşılaştığı keyfi uygulamalar nelerdi? Biraz da bunlardan sözetseniz.

- Biz 2 Ocak 1981'de hücreye atıldıktan sonra havalandırmaya çıkarılmadık. Esat Oktay'ın gelmesi, saldırının tüm yoğunluğuyla sertleşmesi, teslim olmamız, havalandırma hakkının gasp edilmesiyle at başı gitti ve kesinlikle çıkarılmadık. Yalnız bir tek gün çıkardılar, orada da askeri yürüyüş yaptırma, kızgın beton üzerine yatırma gibi şeyler oldu. 1983 Eylül direnişi sonrasına kadar hücredekiler havalandırma yüzü görmedi.

- Hiç mi çıkmadınız?

- Hiç çıkmadık. Hücredekiler olarak kesinlikle hiç havalandırma yüzü görmedik.

- Gerçekten çok büyük bir ihlal.

- İnsanlığın ihlal edilmesi, rafa kaldırılması yaşanıyor. Havalandırmanın lafı mı olur. Tutuklunun sağlığının bozulması, direncinin kırılması, umudunun tükenmesi için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Tutukluyu can derdine, ölüm paniğine düşürmeyi amaçlıyorlar ve her şey bu amaç için kullanılıyor. Ayrıca veremlilerin sağlıklı insanlarla bir arada tutulması, beraber yemek yedirilmesi, bu tür hastalıkların yaygınlaştırılması, işkencelerle sakat bırakılmaları, bunların hepsinin üst biçimleriyle uygulamasının yaşandığı bir yerde sağlık olayının, tüzüğün bir havalandırma maddesinin ihlalinin lafı bile olmaz. Şimdi dışarıdaki insan için bunlar belki de inanılmaz bir boyut.

- Temiz hava özlemi, bırakalım temiz havayı, gün yüzü! Bundan bile yoksun olup özlenebileceği bir ortamı herhalde hiç düşünemezler.

- Özlem büyüktür. İnsan canlı bir varlık, ihtiyaçları vardır. Bir şeyi mutlaka istediğimizi ve ona sahip olma duygumuzun ne derece yüksek olduğunu belirtmek için "hava gibi, su gibi, ekmek gibi" nitelemesini kullanırız. Yani bu üçü yaşamı sürdürmenin asgari ve vazgeçilmez öğeleri olduğu için başkalarını, başka istemlerin derecelerini bunlarla kıyaslamaya çalışırız. Dışarıdaki çoğu insanın aklına bunların bazen birinin, bazen üçünün birden gasp edilmeye çalışılacağı gelmez. Dediğim gibi, dışarıdaki insan da kolay kolay bunları dert etmez, düşünmez. Ama

Diyarbakır Askeri Cezaevi insanlığın düşünemeyeceği çok şeyin sahnelendiği, yaşatılmaya çalışıldığı bir alandı. Orada insan olanla zalim olan çatışıyor. Zalim, insan olanı yok etmek için havayı da kullanır, suyu da, ekmeği de. Tutuklunun inancı, iradesi ne kadar güçlü olursa olsun temiz hava almayı da mutlaka özler. Biz kendimizden biliriz. 4. katta kalıyorduk. Koğuşun pencereleri bizim tam karşımızdaydı.

- Bir hayli havadardır.

- Havadardan çok gökyüzü. Gökyüzü, pencere hizasından görünürdü. İnsanın içine işleyen, güzelliğiyle kendine çeken bazı yaz akşamları olur. Yıldızların uçuştuğu, ayın salınarak pencere hizasına geldiği yaz akşamları... Böyle anlarda bambaşka bir duygu, bambaşka bir güzellik yaşıyorsun. Dışarıdayken, gökyüzü karşısında özgürken ya da gökyüzü sana karşı özgürken, karşılıklı bir oynaşı içindeyken, ondan yoksunluğu pek fazla hissetmiyorsun. Ya da sürekli onu yaşadığından yokluğunun yakıcılığını duyumsamıyorsun. Ama buradaki tutsaklık bir yerde karşındaki şeylerin de, örneğin gökyüzünün, ayın, yıldızların, akşam esintilerinin, yaz akşamlarının da, doğanın da tutsaklığını getiriyor. Tutsaklığın özgürlüğe olan özleminin açığa vurulduğunu ve onu tüm çıplaklığıyla yaşadığını hissediyorsun. Burada dışındaki nesne canlı olmasa da bunu hissediyorsun.

- Aşağı katlarda pencere yok değil mi?

- Yok. Aşağı katlarda soğuk, soluk, kuru, hoyrat çıplak duvarlar var. Tutsaklar beton duvardan başka hiçbir şeyi göremiyor. Gökyüzü, ay, yıldız alt katlardan yoksun, arkadaşlarımız da onlardan.

- Peki siz 4. kattakiler olarak zaman zaman aşağıya rapor veriyor muydunuz, ya da onlar sizden rapor istiyorlar mı? Örneğin, "bugün hava bulutlu mu, bugün gökyüzünde yıldız var mı? Ya da bugün hava güneşli mi" vb.

- Evet, bunlar sorulan, anlatılan şeylerdi. Konuşma yasağının olmadığı, tam uygulanamadığı günlerde pencereden gördüklerimiz hakkında güzel sohbetlerimiz olurdu.

- Peki ne diyordu arkadaşlarınız?

- Bazen "Bugün ay çıkmış!" derdik. "Ay görünüyor, ne güzel on dördünde, yarım ay, dolunay" derdik. Alttakiler imrenirdi. "Biz o kadarını bile görmekten mahrumuz" diye düşünürlerdi. Bizim lüksümüze takılır, imrendiklerini belli ederlerdi. Gördüklerimizin güzelliğini, havanın güneşli olduğunu, pencerelere kuşların konduğunu, bazen

karın lapa lapa yağdığını, bazen doğanın kendine özgü kokusunun pencerelerden bize kadar ulaştığını anlatırdık. O an yaşadıklarımızı aktararak paylaşırdık.

- *Öyleyse bir nebze de olsa, gökyüzünü görmek bir avantajdı.*

- Bir imtiyaz. Evet, bazen büyük bir lüks. O koşullarda, her şeyin karanlıklara gömüldüğü, güzelliklerin yok edilmek istendiği ortamda, bir avuç gökyüzü bir nimet, büyük bir ayrıcalığımızdı!

- *Aşağıdaki arkadaşlarınızın böyle bir ayrıcalıktan mahrum olması, sizleri zaman zaman hüzünlendirir miydi?*

- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde insanın yaşamı boyunca ruhsal ve duygusal dünyası açısından yaşayabileceği her şeyin üst boyutta yaşanması söz konusu. Nasıl ki ihanetin, düşkünlüğün, uşaklığın veya kahramanlığın, halka kendini adamışlığın en uç noktada sergilenmesi olayı varsa, duygu karmaşası açısından da bunun en üst boyutta yaşanması, çatışması olayı vardır. Yaşamayan insan fazla bilmez, anlamını veremez. Dizginsiz, dağ başında yanan bir top ateş gibi, özgürlüğe çağrıyı dile getiren ay karşısındasın, göz kırparak, seni duygudan duyguya sürükleyerek önünden geçiyor, alt kattaki arkadaşın bunu göremiyor ve önünden akıp giden güzelliği, gece manzarasını, yıldızlı gökyüzünü onunla bölüşmek istiyorsun. O anki duygularını, hüznünü, sevincini, yaşamdan duyduğun zevki, her şeyi dostlarınla, yoldaşlarınla bölüşmek, dertleşmek, birlikte gökyüzünü seyretmek istiyorsun. Ama olmuyor, bölüşemiyorsun. Gökyüzü bazen kapalı, bulutlu olurdu. O bulutla hüznümüzü, kederimizi yüklenmiş Diyarbakır'ın üzerine tüm ağırlığıyla çökecekmiş gibi asılı dururdu.

Yıllarca o vahşetin, vurulmuşluğun acısını, hüznünü, boyun bükmüşlüğünü Diyarbakır'ın üstünde bulutlar, ay, gökyüzü, yıldızlar da yaşadı. Gördüklerimizin, yaşadıklarımızın tanığı oldular. Bunların hepsini birden yaşıyor, hissediyorsun ve o yoğunluğu, o hissedişi yoldaşlarınla istediğin gibi bölüşemiyorsun. Bir boşluk duygusu sarıyor her tarafını, bir eksiklik yaşıyorsun. Ve cehennem karmaşası bir dünya içindesin, o da tüm hızıyla sürüp gidiyor.

- *İnsanın insana yapabileceği alçaklığın, zalimliğin en üst sınırında yaşandığını tüm çıplaklığıyla görmek ve buna yıllarca tanık olmak, kim bilir ne denli zor bir duygudur.*

- Evet, onlar hiçbir sınır tanımadılar. Düşmanın vahşiliği, hunharlığı, gaddarlığı hiçbir olayda, hiçbir insani ilişkide, hiçbir sınır tanımadı. Her

şey en üst boyutta uygulandı. Aylarca, yıllarca bunu yaşamanın yanında, bir de tanık olmak tabii ki çok zor bir olay. Şunu söyleyebilirim: O cehennem ortamında bazı şeylere tanık olmak, onları yaşamaktan çok daha zordu. Yeri geldiğinde bu olayları da anlatacağız. Neyse, hücrelerde havalandırma olayı böyleyken, yani kullandırılmazken, koğuşlarda ise tersi söz konusuydu. Havalandırma vardı, ama bir işkence aracı olarak vardı. Her koğuşa bir havalandırma düşmesi zaten mümkün değildi. İki koğuş bir havalandırmayı sırasıyla kullanırdı. Öğlene kadar koğuşlardan biri, öğleden sonra da diğeri çıkarılırdı. Ama tutuklular havalandırmaya spor yapması, temiz hava alması, sağlığını koruması için çıkarılmıyordu. Tersine o alan düşmanın işkence yapmasının başka bir aracıydı.

- Nasıl bir araçtı? Havalandırmada ne türden işkencelerle yüz yüze kalıyordunuz?

- Tutuklu artık "askerdir". Teslim alındıktan, kurallara uyulduktan sonra "askerlikte askeri eğitim olur, siz de askersiniz, eğitim yapacaksınız" dediler. Ve sabah yataktan kalkar kalkmaz belli işlerden sonra –ki sözünü ettik– askeri kurallara uygun sayım düzenine geçilir ve yerinde sayarak akşama kadar süren marş söyleme maratonu başlardı. İşte bu arada bazen 2 saat, bazen 3 saat, yani gardiyanlar nasıl talimat almış ya da kendileri nasıl uygulamak istiyorsa, ona göre tutukluları havalandırmaya çıkarırlardı. Herkes belden yukarı çıplak olurdu. Altta sadece bir eşofman vardır ve yaz kış hep böyledir. Marş eşliğinde, havalandırma etrafında sürekli dönülerek yürüyüş yaptırılırdı. Yürüyüşün biçimi de başlı başına bir olaydı. Türk ordusunun normalde ve tören günlerinde yaptığı yürüyüş biçimleriyle kıyasladığımızda tutuklulara dayatılan biçimin çok daha farklı ve kasıtlı olduğu hemen görülebilir. Dizler karın boşluğuna çekilecek, kollar omuz hizasına kaldırılacak ve en ufak bir yanlışlık yapılmayacak. Bir ayak kaydırması, ağır yürüyüş ve marşı yavaş söyleme ya da söylerken şaşırma kesinkes işkence yapmanın gerekçesiydi. "İyi olmadı, yürüyüşünüzü beğenmedim" gibi bahanelerle "yat-kalk-sürün" işleri başlardı. Kafası duvara da gelse, betona da çarpsa, birbirleriyle de çarpışsalar "yat" denildiğinde tutuklu yatmak zorundadır.

Ya da bir duvardan bir duvara kadar sürünme emri gelir. Yetinmez, yüz-iki yüz şınav çektirir. Yetinmez, sırt-üstü yatırıp ayaklar bitişik, dizler kırılmadan otuz santim havada, beş dakika boyunca ayakları yere değdirmeden bekletir. Yapılmadığı zaman da bunların hepsi işkence ne-

deni olur. Eğitimi bir eğlence, işkence, alaya etme, kişiyi düşürme, yaşamı çekilmez kılma aracı olarak gören bir anlayış vardı karşımızda. Beğenmediğinde çırılçıplak soyundurur, süründürür, küçük düşürür. Bu, saatlerce sürebilir. Bir de Diyarbakır'ın yazı çok sıcak olur, beton yanar. Bazen beton zemin üzerine sac koyarlar, tutukluya sacın üzerine yatması, sürünmesi emri verilir. Emir yerine getirildiğinde tutuklunun derisi soyulur, yanar. O sıcak sac üzerinde ne kadar kalınacağını, nasıl yatılacağını hep düşman belirler.

- Tutuklunun sıcak sac üzerinde süründürülmesi gardiyanın geliştirdiği işkence fantezilerinden birisi olsa gerek.

- Bunlar çok yagın işlerdir. Öyle arada bir başvurulur, keyif için yaptırılan şeyler değil, hepsinin belli bir amacı olduğunu söyledik. Yazın kızgın beton üzerinde yatırır; kışın ise havalandırma karla doludur, her taraf buz kesmiştir, yarı çıplak yere yatırır, süründürür. Tutukluyu saatlerce kar içinde bekletiyor, vücutlar mosmor kesiliyor. Bunların yanında müthiş bir terörle korku ve panik yükseltilmeye çalışılır. Kar yağıp da havalandırma karla dolunca gardiyan emir veriyor: "Havalandırmadaki karı temizleyeceksiniz!" Ama nasıl? Onu da söylüyor: "Hepsini yiyerek bitireceksiniz!" Yenmesi istenen kar donmuş, hem de pislik içinde! Hadi bir parça yedin diyelim –ağzın dişin donar, uyuşur, soğuk alır hastalanırsın– ama hepsini nasıl yiyeceksin? Bu, umurunda değil. Zaten bilinçli yapıyor. Bazen bir koğuş havalandırmada gün boyu kalıyor ve tek bir saniye bile aman vermeden baskısını sürdürüyor.

- Ama o kadar kar nasıl yenilebilir? Tutuklu mikrop kapar, zatürree olur. Diyelim ki oradaki karı yiyerek bitiremediler, bitirmek zorundalar mı?

- Bu dediklerinin tümü oluyordu, zaten olmasını istiyorlardı. Emir gereği bitirmek zorundalar. Ama nasıl bitirsinler? Yemeyle bitecek gibi değil ki. İstese de bitiremez. Bu durumda da yeni emir hazırdır. "Sürüne sürüne bu kar eritilecek." Bir süre de bu emrin yerine getirilmesi için çalışır çabalarsın. Hâlâ bitmemişse kalan da bir yere döktürme, taşıtma emrini verir. O zaman da artan kar ya tuvalete dökülür, ya da havalandırmadaki lağım çukurlarına kapakları açılarak oralara doldurulurdu. Kısacası mevsim ne olursa olsun havalandırmanın mutlaka açık ve temiz olması gerekir.

- O zaman tam da yeriyken, havalandırmada baskı ve işkencenin bir aracı olarak kullanılan "eğitim"in nasıl yapıldığını, nelerin yapıldığını ele alalım. Bu konuda neler diyeceksiniz?

- 35, havalandırmaya çıkarılmadığı için orada yapılanların muhatabı koğuşlardı. Hepsi başlı başına insanlık dışı şeyler olmasına rağmen, birçok traji-komik olayın, durumun yaşandığı da olurdu. Daha sonra koğuştan 35'e gelen arkadaşlar, yapılan zulmün boyutunu ve çeşitliliğini anlatmakla bitiremiyorlardı. Örneğin, tutuklulara kule yaptırıyorlar. Havalandırmada insanlar birbirinin sırtına binerek dört-beş kat yüksekliğinde kule yapıyorlar. En üsttekinin eline Türk bayrağı yerine cop veriyorlar. Ya da en üste çıkan tutukluya Türklükle ilgili bir şeyler söyletiyorlar. Bu işlem tamamlandıktan sonra gardiyan, "kule yıkıl!" diyor. Emir verilir verilmez herkes birbirinden omzunu, kolunu çekip yere yıkılıyor. Kim kimin üzerine düştü, kimin neresi yarıldı veya kırıldı, bunlar onları hiç ilgilendirmez. Tersine tutukluların acı çekmesi amaçlanıyor.

"Çek çek" denilen bir işkence biçimi de uygulanırdı. Tutukluya çırılçıplak soyunması emri verilir, soyunduktan sonra da cinsel organına bir ip bağlanır. İpin ucundan gardiyan tutar ve havalandırma boyunca koşar. Cinsel organına ip bağlı tutuklu da gardiyanın peşinden sürüklenmek zorunda kalır. Öyle anlar olur ki cinsel organına ip bağlanmış ve askerlerin peşinde koşuşturan onlarca insanı bir arada görebilirdiniz.

- İnsan kendini düşürmek, insanlığını yerle bir etmek istediği zaman, gerçekten çok çarpıcı ve trajik biçimde alçalabilir. Cinsel organa ip bağlama meselesi de, bu alçalmanın başka türden bir ifadesi.

- Diyecek bir şey yok. Fazla söze gerek var mı? Yapılanların kendisi konuşmuyor mu? Uygulamanın kendisi vahşetin hangi boyutlara tırmandığına işaret ediyor. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde öylesine şeyler yapılmıştır ki, onlarla kıyaslandığında küçük düşürülmenin bu biçimi biraz hafif kalabilir. Çek çekin bir de 36'da yeni gelen tutuklulara yapılan işkenceler sırasında gerçekleştirilen biçimi var, onu da burada anlatalım: Hücrede ne kadar tutuklu varsa askerin emriyle çırılçıplak soyunur ve cinsel organına ip bağlar. Sonra da demir parmaklıkların önüne gelir, ipin ucunu askere verir, esas duruşa geçer, beklemeye başlar. Asker elindeki onlarca ipi adeta bir orkestranın şefi gibi, ya da bir merkezi sistemdeki üniteleri harekete geçiren kol gibi çeker durur.

Kimin bağlı olduğu ipi çekerse o hemen tekmil verir. Sözgelimi; "Şakir Dal. Maraş, 36. koğuş, 1. kat, 3. hücre emret komutanım" der. İpi çeken asker tekmil veren tutukludan herhangi bir şey yapmasını ister. Bu bazen bir marş, bir şarkı veya türkü olabilir. Bazen de elinde bulunan

onlarca ipin hepsini birden çeker. O anda ortalık ana-baba gününe döner. Herkes birden tekmil vermeye başlar. Ya da herkesin ipini birden çeker ve türkü söylemesini ister, onlarca insan değişik ton ve makamdan türkü söylemeye başlar.

- *Daha başka neler var? Böylesine utanarak dinleyeceğimiz, daha başka ne türden uygulamalar.*

- Çok... "Tren" yapma var. İki tutuklu çırılçıplak soyundurulur, birisine "eğil ve domal" emri verilir. Tutuklu emri yerine getirir, eğilir ve domalır; elleriyle dizlerinden tutar. Bu şekilde boydan boya havalandırma etrafında defalarca döndürülür. Öndeki yorulunca arkadaki öne geçirilir, uygulama devam ettirilir. Bazen sadece iki kişiye değil, koğuştakilerin hepsine "tren" işkencesi toplu yaptırılır. Yüze yakın insan çırılçıplak soyunuk halde domalarak ve birbirinden tutarak havalandırmada yürütülür.

Bir de kervan yürüyüşü var. Tutuklular birbirinin sırtına bindirilerek yürüyüş yaptırılırdı. Taşıyan kişi yürürken hem marş söyleyecek, hem de askeri yürüyüşünü bozmayacak! Bu işkence alttakinin yorulup yere düşmesine kadar sürerdi. Emirsiz, izinsiz yorulup da yere düşen insan müthiş bir saldırıya uğrardı. Yine diyelim bahçede kar var; eğitim sırasında beş-on tutuklu yere yatırılır, diğer tutukluların eline kürekler verilip yatanların üzerine kar atmaları söylenir. Emir yerine getirildiğinde insanlar kar yığının altında kalır, donma noktasına kadar bekletilir.

Bir de tutukluların havalandırmada üst üste yığılmalarını, etten bir tepe –Kocatepe diyorlardı– oluşturmalarını sağlayan işkence yöntemi var. Havalandırmada bulunan yüze yakın tutuklu gardiyanın emriyle birbirinin üzerine yatarak tepeyi oluşturur. Bu sırada altta kalanın ezilmesi, birinin ayağının başka birinin kafasına gelmesi, kolunun sıkışması, kırılması, canının yanması gibi sayısız acılar yaşanır. Tepe oluşturulduktan sonra en üstteki tutuklu ayağa kalkar, Mustafa Kemal'in Kocatepe'ye çıkışını taklit eder. Sonra da bazen İstiklal Marşı'nın on kıtasını birden en gür sesiyle okur. Altta kalan, ezilen insanların çığlıkları, iniltileri İstiklal Marşı'na karışır.

- *İnsan merak ediyor; acaba Türk halkı kendi adına yapıldığı iddiasını içeren bunca zulme tanık olsaydı, nasıl tepki gösterirdi?*

- Bu ve buna benzer işkence yöntemleri içinde daha çok şeyler var. Açıkça aklımıza geliyor. Hepsi de güya "askeri eğitim"in gereklerinin

yerine getirilmesi gibi gösteriliyordu. Açık ki bunlar, sadece işkence yapmanın değil, insanı kişiliksizleştirmenin araçlarıydı. Bırakalım Türk halkının, tüm ulusların, halkların bu olaylara tanık olması, özündeki vahşeti, zulmü anlaması, tanımlaması gerekiyor. Bir "Direnme Savaşı"nı okuyoruz, Saygon Zindanları'nda yapılanları görüyoruz. Toplama kamplarında Naziler'in insanlığa reva gördüklerine tanık oluyoruz, ama abartmasız söyleyebilirim ki; Diyarbakır Askeri Cezaevi geçmişte ve günümüzde kimliğe yönelmenin, yaşanan işkencelerin en yoğununun, en acımasızının yapıldığı yerdir.

Yine uygulamalara dönersek; örneğin, tutukluları havalandırmaya çıkardıklarında bazen tek tek, bazen tüm koğuşa "öl!" işkencesi yapılırdı. Buna göre; kaskatı kesilen bir insanın o konumu hiç bozmadan yere düşmesi gerekiyordu. Gardiyan "öl" dediğinde, tutuklu bazen yüz-üstü bazen sırt-üstü kendisini yere atar. Burnunun üzerine düşer, kafası yarılır, ya da başka sakatlıklarla yüz yüze kalır. Tutukluyu böyle "öldüren" düşünce, tabii ki onu kişilik ve değer bakımından da öldürmek isteyecekti. Sözgelimi; istediği gibi marş söylemediği gerekçesiyle tutuklu dövülüyor, dövülüyor, dövülüyor. Ama asker hızını alamıyor, bu defa da vahşi işkencelerden biri olan fosseptik çukurunu kullanıyor. Havalandırmadaki fosseptik çukurunun kapağını kaldırtıyor, tutuklunun içine girmesi emrediliyor ve üstü kapatılıyor. Ya da çukurdan pislik çıkartıp yemesini emrediyor ve yediriyor.

- Bu iğrenç işler de mi yapıldı? Canlı tanıklarıyla örnekleyebilir misiniz?

- Bu uygulamaya Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bulunan binlerce insan tanıktır. Sadece beş-on kişiye yansıyan bir tanıklık değil, binlerle ifade edilen bir tanıklık. Bazı yöntemler bulunup uygulandığında, etkili olduğu görüldüyse hemen genel uygulamaya dönüşüyordu, yaygınlaştırılıyordu dedik. Havalandırmaların tümünde fosseptik çukurları var. Yine 36'nın tıkatılan tuvaletlerindeki lağım suyundan da söz ettik. İnsanları pisliğin içinde yüzdürüyorlar başından aşağı kovalarla döküyorlar. Bunları yapan bir anlayış niçin havalandırmadaki fosseptik çukurlarını kullanmasın? Yürüyüşü beğenmediğinden, ya da diğer şeyleri ihlal etmekten tutalım, her "neden" için insanlar bu çukurların içine atılıyordu. İtiraflar gündeme geldiğinde vahşet daha da tırmandırıldı. 34. koğuş en fazla itirafçının çıktığı yerdi. Elazığ grubu bu koğuşa konulmuştu. İtirafçılaştırmak için 34'e azgın bir terör eşliğinde yüklenme başladığında

en sık kullandıkları araçlardan birisi fosseptik çukurları olmuş. İnsanlar sık sık buralara atılmış.

- Nasıl yapıyorlardı? Tam olarak nasıl gerçekleştiriliyordu bu aşağılık iş? Birkaç örnek verebilir misiniz?

- Fosseptik çukurlarının en derini bir metre civarında. Çukurun kapağı kaldırılıyor, tutuklu içine atılıyor. Kapağı yeniden kapatabilmek için tutuklu çömeltiliyor. Sonra da kapak kapatılıyor. O koku, havasızlık içerde kalan insanı müthiş zorluyor; gözleri yuvalarından fırlıyor, kendinden geçecek noktaya getiriyor, saatlerce böyle kalıyor. Bazen de tutukluyu ayaklarından tutup baş üstü çukura salıyorlar, başı lağım suyuna gömülüyor. Uzun süre suyun içinde tutulduğundan o pis suyu yutmak zorunda kalıyor. Boğulma noktasına geldiğinde çekiliyor, birkaç nefes alması sağlandıktan sonra yeniden baş aşağı daldırılıyor. 1983 Eylül direnişi öncesi Mehmet Ballı hücreye getirilmişti. Kendisinin fosseptik çukuruna konulduğunu anlattı. Direnişler sonrası arkadaşlarla bir araya geldiğimizde gördük ki, bu uygulama bireysel değil, toplu, genel bir uygulama. Sadece direngen, baskılar karşısında iradesi kırılmayan insanlar için uygulanan bir şey değil. Gözdağı olsun, herkes kurallara daha iyi uysun, verilen emirler harfiyen yerine getirilsin, itirafçılaşsın diye yaygınca kullanılan bir yöntemdi.

- Peki "tutukluyu çukurun içine sokuyorlar sonra kapağı kapatıyorlar ve saatlerce içerde kalıyor" dedin. Bu olabilir mi? İçerdeki insan ölmez mi?

- Kapak az da olsa hava sızdırıyor, ama yine de boğulur duruma gelirsin. O ağır koku, gaz, onun bunaltıcılığı, yeterince hava almaması insanı ölüm noktasına getiriyor, ama fosseptik çukuruna atılıp da boğulan ve ölen olmadı. Kerim Bozdağ'ın anlattığı bir olayı aktaralım: Bir gün 28. koğuşta havalandırma sırasında 17-18 yaşlarında Bülent Kılıç isimli genci ispiyonculaştırmak, gözünü korkutmak ve yıldırmak amacıyla lağım çukuruna atmışlar. Bülent'ten, önce çırılçıplak soyunmasını istemişler, soyunduktan sonra da çukura koyup kapağı kapatmışlar. O sırada tutuklular "eğitim"lerine devam etmişler. Havalandırma saati bitene kadar o genç insan tam iki saat boyunca çukurda kalmış. Koğuşa girildiğinde kapağı açıp onu çıkarmışlar, ölümcül bir hale gelmiş, boğulmak üzereymiş. Yıkanmasına, temizlenmesine izin vermeden elbiselerini giymesini emretmişler.

- Yani lağımdan çıktıktan sonra tutuklunun yıkanıp temizlenmesine izin vermiyorlar.

- Yok... Eğer fırsatını bulursa gizlice yıkanır. Su varsa tabii. Su yoksa öyle dolaşacaktır. Bilinçli olarak tutuklunun fosseptik çukurundan çıktıktan sonra yıkanmasına izin verilmez. Çukurda kalmış olmanın etkisinden kurtulmasını istemezler ve uzun vadede sürekli onu hissettirme, yaşatma, etkisinde kalmasını sağlamayı isterler. Tutuklu kaşla göz arasında bazen temiz bir bezi vücuduna sürebilir, ama tiksintinin, psikolojik rahatsızlığın devam etmesi, giderek sinirsel yapının zayıflaması önlenemez. O etki hep kalır. Bu da zaten onların hedefidir. Daha sonraki aylarda ve yıllarda birçok insan uygulamalar yüzünden akli dengesini yitirdi.

- Vücudun yara-bere alması mümkün, mikrop kapar. Bunlar nasıl olacak? Hadi yıkanmadı diyelim, tiksinme duygusunun da ötesinde bir durum var, mikrop kapacak.

- Mikrop kapan çok. Onu bırakalım da, zaten gardiyanların dövme sırasında açtığı yaralar-bereler var. Tutuklu düşüyor, yaralanıyor; öyle yarayı temizleme, ilaç verme, pansuman yapma gibi işler pek yok, istisna. Eğer revire çıkabilirse –bu da büyük bir şanstı– yarasını beresini pansuman ettirebilir. Yoksa her şey o şekilde devam edecektir ve tutuklunun dayanıklılığına, direncine, bünyesinin ve moralinin sağlamlığına kalmış. Normal bir bakım, tedavi yok.

- Peki havalandırmada konuşma yasağı var mıydı?

- Tabii... Konuşmak serbest olsa bile konuşmak için zaman, imkan yok, gardiyanlar sürekli havalandırmada tutukluları gözlüyor. İyi yürüyemediyse, sürünemediyse, ya da başka bir ihlal varsa onları görüp cezalandırıyor. Her şeyin böylesine yoğun yaşandığı sırada hiç durmadan marş söyleyen bir insanın yanındakine bir şey söyleyebilmesi kolay mı?

- Hiç mola falan verilmiyor mu? Birkaç dakikalık, bir sigara içimlik?

- Hayır, onlar da genelde olmaz. Çok nadiren olabilir.

- Gardiyanın çok istisna da olsa sigara içme izni vermesi onun insani yönünün belirmesi anlamına mı geliyor? Yoksa bu "izni" vermesinde bile özel bir baskı amacı mı var?

- Her şeyin silah olarak kullanıldığını çokça anlattık. Bu izin ve her şeyi öyle yorumlayacaksın. Biraz daha açayım: Tutuklulara aylarca süren sigara yasağı da verilirdi. Bazen iki-üç ay terör estirir amansızca, acımasızca davranırlardı. On-on beş gün baskıları biraz hafifletmiş gibi görünürler ki, bu yeni bir sıçratmanın, daha azgın geçecek yeni bir evrenin hazırlık aşamasıdır. Bu kısa ara, toplu ölümlerin peş peşe

gelmemesi için verilirdi. Oldukça bilinçli ve uzmanca bir tutum sergilenirdi. Hemen ölmeni istemiyor, ihaneti gerçekleştirmek, planlarını uygulamak için zamana yayıyor.

Vahşet baş döndürücü hızla gelişmesine rağmen düşman bilinçli bir ekip çalışmasıyla önünü geçici olarak biraz kesmek ister. İnsan vücudunun direncini, dayanıklılığının sınırlarını dikkate alırlar. Toplu imhayı birden gerçekleştirmeyi amaçlarına uygun görmüyorlar. Tabii bunu yaparken bir de özendirme, yaşamın tatlı olduğunu, dünya nimetlerinin hâlâ var olduğunu gösterme taktiğine başvuruyor. Sık sık tutukluya iki-üç ay süren kantin yasağı verildiğini söyledim. Ama bir gün kantin alışverişi yaptırıyor. "Bakın işte yaşam güzeldir! Yenecek, içecek nice şey var" dercesine. Ayrıca tutuklunun ailesi, sevdikleri geliyor, az da olsa onları görüyor, tutuklu her ne kadar cehennemi yaşasa da onlarda bir yaşam öğesi buluyor. İdarenin yarım dakikayla da olsa görüşü sürdürmesinin, tümden yasaklamamasının altında yatan bir anlam da yaşama ümidinin kesilmesini tümden istememesidir. Yani bir yandan ölüm, işkence, vahşet dayatılırken, diğer yandan da yaşama ait güzelliklerin ucunu gösterme ve ondan yararlanmanın, nimetlerini kullanmanın, sahip olmanın yolunun bütünüyle boyun eğmek ve ihanet etmekten geçtiği mesajı veriliyor.

Diyor ki: "Şimdi bir ucunu gördüğün yaşamın bütününe sahip olmak istemez misin? Kantinden her şeyi yasaksız, engelsiz almak, ailenle, sevdiklerinle daha rahat görüş yapmak, çay ve sigara içmek 'yaşamak' istemez misin?.. Eğer istersen yolu bellidir: İhanet et!" Böyle yöntemlerle tutuklunun direncinin, dayanıklılık sınırlarının zorlanması, kırılması amaçlanıyor. Yaşamın güzellikleri, bazı cezp edici yönleri gösterilerek yaşama umudunu yitirmemesi sağlanmaya çalışılıyor. Ama bu, yaşamın seni vurması, ihanet ettirme aracı olarak kullanılması amacıyla yapılıyor. Yaşamanı istediklerinden veya acıyıp biraz insafa geldiklerinden değil, son derece bilinçli, profesyonel uzmanlarca yürürlüğe konulan ihanet ettirme planının bütünlüğü içinde davranılıyor.

- Çok karmaşık ve iç içe geçmiş süreçlerle, tutumlarla örülen bu bütüncül plana bakmasını bilen bir göz, hemen sırıtan "ihanet" amaçlı basit gerçeği görebilir değil mi?

- Tabii, bakmasını bilirsen. Eğer bir gaflet ve siyasi körlük, kendini aldatma içinde değilsen bu basit gerçeği anlamayacak bir durum yok.

- Yeniden havalandırma eğitimlerine dönersek, duvar diplerinde coplarıyla bekleyen, tutukluları kuşatmış çokça gardiyan olur muydu?

- Ona hiç gerek yok. Bir tek asker yetiyor aslında. Sistem kurulup yerli yerine oturtulduktan sonra, tek bir askerin düğmeye basması yetip de artıyor. Ama yine de her bloğun çavuşu, onbaşısı, her koğuşun gardiyanı ve bir de yardımcısı var. Havalandırmaya bunlar geliyor, eğitim yaptırıyor, denetliyor, işkence yapıyor, ceza veriyor. Fakat bazen özel yönelmeler olur. Diyelim itiraf yaptırmayı önüne koymuş veya bazı "suç"larının karşılığı olarak koğuşların hepsinin ya da bir kaçının cezalandırılması, yıldırılması gerekiyor; yirmi-otuz gardiyan baskına gelir. Güya eğitim yaptırırlar, tam bir vahşilik sergilenir. Baskın bitip de gittiklerinde arkalarında bir savaş meydanı ve inleyen insanlar bırakırlar.

- İnanır mısınız, sizlerin 1981-83 yılları arasında havalandırmaya çıkmamış olmanıza neredeyse sevineceğim!

- Bizler çıkmadık, ama arkadaşlarımıza, insanlarımıza bu cehennemi günler yaşatıldı. 35'in konumunun farklı olması, yönelmenin bu denli korkunç boyutlarına tanık olmamızı engelledi. Ama hücrelerin görece daha rahatmış gibi gösterilmemesi gerekir. İşkence orada da her yönüyle yaşatıldı, bizler de pek çok şeyle karşı karşıya kaldık. İdare 35'te koğuşlardaki kadar pervasızlaşmasa da pek çok şeye tanık olduk.

- 1983 Eylül'üne kadar havalandırmaya çıkmadınız, onca aradan sonra ilk kez havalandırmaya çıktığınızda neler hissettiniz? "Cennete düştük" mü dediniz?

- Bu da çok ayrı bir duygu. Örnekleyeyim: Biraz köy yaşamını bilenler daha iyi anlar. Köyde sert geçen bir kış mevsimi boyunca kuzular, atlar dışarı salınmaz. Havalar güzelleşince çayıra salınırlar. İşte o an onları görmek gerekir. Seke seke, keyif içinde sağa sola koşarlar. Bir canlılık, bir hareket, bir oynaş havası. Bizde de öyle! Hem daha dar bir yerden daha geniş bir yere geçme, açık havaya çıkma, hem de arkadaşlarla beraber volta atma, iç içe karışma. Hücre kapılarının hep kapalı olması yüzünden arkadaşlarımızla havalandırmada görüşmeyeli yıllar olmuş. Bu bakımdan da havalandırmada onlarla yan yana, yüz yüze el ele gelmenin, kucaklaşmanın daha ayrı bir anlamı oluyor. Ötesi havalandırma süresi de oldukça kısaydı. Gün boyu yarım saatle sınırlıydı. Daha sonra sabah ve öğlen yirmişer dakikalık iki posta halinde çıkarılmaya başlandık. Ocak 1984'de yeniden saldırı başlayınca havalandırmaya çıkarılma yasak-

landı. Mayıs'a kadar yasak sürdü. Ki, direniş Mart'ta sonuçlanmıştı, ama Mayıs'a kadar oyaladılar.

- Yani o kısa evre sizin için bir soluklanma dönemi mi oldu?

- Evet... 1983 Eylül direnişi ve sonrası çok kısa bir süreydi. Kendimizi yeterince toparlayamadığımız, ama kısmen rahatladığımız bir dönem oldu.

- O dönem de konuşmak hâlâ yasak mıydı?

- Yok, artık teslimiyet kırılmış, ayrı bir dönemi yaşıyoruz. Bir yerde tam bir özgürlük, toplumsal devrim havası var. Bir devrim nasıl yaşanırsa, halk nasıl ki coşkuludur; meydanlara dökülür, kutlar, cezaevinde o coşku var. Bir bütün olarak zulüm duvarları patlatılmış, bentler yıkılmış, yasakların hepsi kaldırılmış ve süreçten alının akıyla çıkan insanlar bir aradalar, havalandırmada yan yanalar.

- O havayı biraz anlatır mısınız? Geride bırakılan zor yıllar ve o yıllardan sonra ilk kez bir araya geliyorsunuz, aranızda nasıl bir duygu akışı oluyor, birbirinizi nasıl karşılıyorsunuz?

- Dediğim gibi tam bir toplumsal devrim sonrası, bir canlılık, bir hareketlilik yaşanıyor. Diyarbakır Askeri Cezaevi bir bilmece aslında. Bizim için de henüz bir bilmece. Hücrede yıllarca yaşamışız, yüzlerce arkadaşımız koğuşlarda nasıl yaşamış, ne olmuş, kim ne etmiş, ne durumdadır? Onları merak ediyoruz, onlar da bizi. Neler düşünmüşüz, neler hissetmişiz ve tasarlamışız bunlar karşılıklı, hareketle aktarılıyor. Arkadaşlar hiç durmadan birbiriyle konuşuyor, bir şeyler anlatıyor, öbekler oluşmuş, özellikle hücredekilerin etrafında yoğunlaşmalar oluyor. Merak ettiğimiz şeyleri sorup öğreniyoruz, bir bakıma da örgütsel ilişkilerimizin çatısını, iskeletini yeniden kuruyoruz.

- Fıkır fıkır kaynayan bir sevgi halesi gibi miydiniz?

- Öyle... Muazzam bir iç içe geçme var. Her şeyi aktarma, birbirini bütünleme, duygu ve düşünceler bölüşülüyor. Ayrı geçen aylarını yıllarını sana aktarmayı, senin onu bilmeni istiyor, bunu anlatmasının ihtiyacını duyuyor. Senin de ihtiyacın var; öğrenmek, kavramak ona göre çözümler üretmek zorundasın. Ve biz koğuşlarda olup bitenlerin birçoğunu o süreçte, havalandırma sohbetlerinde öğrendik.

Uzun yıllar koğuşlardan tecrit edilmesinin boyutlarını ve derinliğini daha iyi gördük. Sadece bize yansıyan mahkemelerdeki tutumlarıydı, gidiş-gelişteki dayaklardı, havalandırmalardan gelen aralıksız marş ve

çığlık sesleriydi. Dinledikçe daha iyi kavradık ve anladık. Diyarbakır Askeri Cezaevi labirentinde kim düşmüş, kim ispiyoncu olmuş, hangi uygulamalarla karşılaşmış, olan-biteni, yaşananı aktardı arkadaşlarımız. Yani bir basımevine girdiğimizde nasıl bir hareketlilik, canlılık, makinaların tıkırtısı varsa, bizde de yaşanan onun benzeriydi. Hücrelere gidiş-geliş – kapıları da o ara açtırdık– ilk günlerde bu canlılık içinde akıp gitti. Zaman bakımından sorunumuz vardı, yetmiyordu. Sürekli çıkmak istiyorsun, ama yarım saat havalandırma hakkını kullanmak için gün boyu bekliyorsun. O yarım saati beklemek ayrı bir azap. Çıkıyorsun ve bir çırpıda bitiyor. Zamana hükmetmek istiyorsun, ama durduramıyorsun. O yoğunluğun hepsini çok üst düzeyde yaşıyorsun.

- *Gerçi daha sonraki bölümlerde direniş sonrası süreci ele alacağız, bu anlamda istersen havalandırma konusunu bu boyutuyla burada bitirelim.*

- Olabilir.

"Devrimci" devrimciye diyor ki, "parası olmayan pide yemesin!"

- Anlaşılıyor, koğuş mevcutları normalin çok üzerinde. Kalabalık olma ne türden sorunlar doğuruyordu?

- E-Tipi'nin normal mevcudu 400 kişilik. Daha 12 Eylül gelmeden kalabalıklaşmış ve sayı olarak mevcudun çok üzerine çıkmıştık. 20 kişilik koğuşa 80-100 kişi konuluyordu. İki kişiye bir yatak. Ranzalar demirdi ve çift katlıydı; kaldırdılar, yerine tahtadan üç katlı ranza koydular ve binlerce insanı o daracık yere sığdırabildiler. Öyle oluyordu ki bazen ikişer ikişer yatırıldığı halde yer kalmıyor insanlar yerde yatıyordu. Üst katlarda atölye niyetine yapılan büyük salonlar vardı, ama tutuklu sayısı fazla olduğu için hepsi koğuşa çevrilmiş. Normal olarak tuvaleti de yok, sonradan bir tuvalet eklenmiş.

1981 öncesi kısa süre kaldığım 29. koğuş böyleydi. 1983 Eylül direnişinde koğuşları gezme olanağı bulduğumuzda gördük ki, bu koğuşların içinde bir tuvalet daha yapmışlar ve önüne perde çekmişler. Buraların 100-200 kişilik mevcudu var. Her şey programlanmış; eğitimdir, sayımdır, sıradır. Bu insanların doğal olarak tuvalet ihtiyacı olur ve onu gidermek kuşatılmış ilişkiler içinde başlı başına bir azap. Günlerce tuvalete gidemeyen, buna zaman bulamayan insanlar var. Sabah yatağından kalkıp sayım düzenine geçinceye kadar olan sürede tutsağın en fazla yarım saati var; yemeğini yiyecek, tuvalet ihtiyacını giderecek, tıraşını olacak. Manzarayı göz önüne getirin. Bunları yapmak için 100-200 insanın aynı anda faaliyete geçtiği bir ortam düşünün. Bu çok müthiş bir karmaşa ve büyük bir koşuşturma.

- 200 kişi sadece küçük tuvaletini yapsa bu zaman yetmez.

- Tabii... Bir-iki göz tuvalet kime, nasıl yetecek? Hasta olan insan da çok; ki artık stres, yemek ve beslenme düzeyinin bozukluğu birçok insanda hastalıklara neden olmuş, bağırsak bozuklukları, mide rahatsızlıkları, sık sık rastlanan kabızlık. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamaları mümkün değil. Bu koşullar birçok hastalığın gelişmesi ve yaygınlaşmasının başlıca nedenidir. Ancak tutuklu gece riski göze almışsa nöbetçiye görünmeden tuvalete gider, ihtiyacını giderir. Nitekim böyle davranıp yakalanan, cezalandırılan pek çok insan olmuştur. Koğuş havasının kirliliği de var. Kişi başına düşen temiz hava miktarı kalabalık koğuşta daha da azalır. Koğuşlar havasızlıktan kokuyor.

- Bu tuvalet konusuna biraz daha değinelim istersen. Büyük tuvalet sorununu nasıl çözüyorsunuz? Herkese birkaç dakika ayırsanız, bu yüzlerce dakika eder. Liste mi çıkarıyordunuz, grup mu oluşturuyordunuz, sıra mı vardı? Eğer sıra varsa ihlali durumunda ne oluyordu?

- Sözünü ettiğin şeylerin başlı başına bir sorun ve tutukluların biraz da becerisine, birbirini anlama, birbirine yaklaşımına bağlı kalmış konular. Zaman zaman sorun haline gelme, birbirine küfretme, kavgaya vardırma yaşandığı gibi, koğuştaki sorumlu davranan insanların yatıştırıcı yaklaşımlarıyla çözümlendiği de olmuştur. Örneğin acil durumda olanlara öncelik verilmesi gibi. Diyelim arkadaşın biri iki gün boyunca hiç tuvalete çıkmamış, yani bu konuda kendisini sıkıyor ve o sıkışıklıkta tuvalete gidemiyor. Zaten normal bir beslenme olmadığı için, büyük tuvalete sık gidilmiyor. Küçük tuvalet ise özellikle kış aylarında biraz sorundur. Sık sık gidilince kuyruklar oluşur, o bekleme anlarında kimi tartışmalar yaşanır... Yaz aylarında ise zaten fazla miktarda su olmadığı, içilmediği için tuvalet sorun olmaz. Eğer biyolojik, psikolojik vb. açıdan incelenecek olursa, Diyarbakır laboratuarında bilime katkı olacak çok şey ortaya çıkar. Tıbbın ilerlemesine epey katkıları olur!.. Ötesi bu süreçte zaten insanların çoğu mide hastası olmuş, değişik hastalıklara yakalanmış...

- Bu konuyu şunun için sordum. Mamak'ta olduğumuz günlerde büyük koğuşlardan birindeydik. Yüz kişilik mevcudumuz, dört tuvaletimiz vardı. Buna rağmen büyük tuvalet sorunu hiçbir zaman tam anlamıyla çözümlenmedi... Şimdi siz 200 kişiden ve tek bir tuvaletten söz ediyorsunuz!..

- Ama olayı "gerçek anlamıyla çözme" olarak ele almamak gerek. Bildiğimiz anlamda bir çözümsüzlük sonuna kadar hep yaşandı. Bu dönemde tutukluların herhangi bir ihtiyacını normal ölçülerde giderebildiği tek bir an yoktur... O kalabalıkta böyle sorunlar yaşanırken, kirlilik ve havasızlık da bütün yakıcılığıyla yaşama sızıyor. Su verilmiyor, temizlik yapılmıyor, bitlenme, ter, koku, kir... Koğuşta durabilmek olanaksız. O ortamı yaşamamış bir insanın koğuşa girdiğinde eminim ki yapacağı ilk iş elini burnuna götürmek, ya da eğer mümkünse geri dönüp kaçmak olacaktır. Tutuklunun yirmi dört saat solumak zorunda bırakıldığı o havayı sayım zamanlarında subaylar solumasın, rahatsız olmasın diye önlem alırlardı. Koğuşlara girmeden önce o pis ve ağır havayı tutukluların parasıyla satın aldıkları parfümlerle spreylerle gidermeye çalışırlardı. Spreyler kısa bir anlığına da olsa ağır kokuyu biraz dağıtıyor,

katlanabilir hale getiriyordu.

- O parfümler sizde mi duruyordu?

- Tutukluların parasıyla alınıyor, ama koğuş sorumlusuna sayım sıralarında kullanılmak için veriliyor, kullanıldıktan sonra geri alınıyordu. Spreyler koğuş dışında gardiyanın denetiminde. Subayların ancak parfüm kokularıyla içeri girebildiği bir ortamda binlerce insanın aylarca, yıllarca yaşatılması da insanlık suçu ve büyük bir işkencedir.

- Peki o ağır havayı gidermek için koğuş pencerelerini açmıyor muydunuz?

- Pencerelerin açılması yasaktı. Sigara da içilse, ortalık dumandan geçilmese de, her taraf mezbaha gibi koksa da pencerenin açılması kesinlikle yasaktı. Eğer açılırsa o da ancak gardiyanın emri ve izniyle olur. Tutuklu kendi başına gidip pencerelere uzanamaz. Ara sıra tuvalet pencerelerinden bir yarım saat kadar izinle açılabilir. Havasızlıktan bunalan biraz soluklanmak için oraya gider...

Bazen sıkılırsın, ruhun sıkılır, pencereleri ardına kadar açmak istersin, ortalık buz kesse, dondurucu bir soğukta olsa, yine de açmak istersin, ama bunun mümkün olmadığını görürsün. Temiz havaya duyulan özlemi giderebilmek gardiyanın iki dudağı arasındadır... Bunlar insanda karmaşık duyguları yaşatır; muazzam bir öfke, kin, çaresizlik, bir boğuculuk, hava kirliliğinden ileri gelen boğuculuğun yanında ruhi sıkıntı, yapılan edilen karşısında hissettiklerinin seni boğması, boğazına sarılması gibi daha pek çok karmaşık duygular toplamı olursun. Ferahlamak, ruhen dinginleşmek istersin, ama bunun ortamını bulamazsın. Ve zaten her şey o doğal insani ortamı bulamaman için düzenlenmiştir. Hem o ortamı bulamayasın, hem sağlığın bozulsun, hem de ruhen çürüyesin diye bilinçlice yapılan şeyler... Gardiyanın herkese beşer sigara birden yaktırıp içirttiğini söyledik. Göz gözü görmüyor, her taraf duman içinde, nefes alamıyorsun. Bunu niçin yaptırır? Altındaki amaç ne olabilir? Bu soruların yanıtında yatar Diyarbakır gerçeği.

- Peki sizler koğuş içinde kendinizce havalandırma tertibatı yapmaz mıydınız? Örneğin çarşaflarla...

- Yok, izin vermiyorlar. 35'te bunun olanağı yok, hücredesin. Koğuşlarda da hiç izin vermemişler. Temiz hava almanı istese niye bunu yapsın? Almaman, havasız kalman, bunalman, hastalanman için yapıyor... İzin verilse bu denli boğucu olmaz. Koğuşun dört-beş

penceresi var, pencereler açılırsa soluklanılır, ama açılmaz, yasak. Öyle ki pencere pervazları açılmaya açılmaya paslanmış...

- Siz örneğin çarşaflarla havayı devr-i daim etmiyor muydunuz?

- Koğuşta askerden izinsiz çarşafları alıp, orta yere çıkıp sallayamazsın. İzin istersen zaten vermez. Diyelim ki çarşafı salladın, neyi nereye devredeceksin? Pencereler kapalı olduktan sonra kirli havayı çıkartıp temiz havayı nasıl alacaksın? Ancak o da pencerelerin açık olması durumunda yapılır. Bazen tutuklu riski göze alır, pencereleri azıcık aralar, tam karşıdan bakıldığında görülmeyecek kadar aralamaya çalışır. Ama karşıda gözetleme delikleri olduğu için bunu yapamıyorsun. Belki tuvaletteki pencereleri azıcık açtırırsın, ancak böyle kaçamaklar yapılabilir.

- Kişi başına kaç santimetre yer düşüyordu? Bu kalabalıkta herhalde santimlik bir hesap gerekiyor.

- Herhalde 60-80 cm. arasıdır. Hem büyük koğuşlarda 200-250 insanın birlikte yaşatıldığı zamanlarda kişi başına ne kadar yer düşebilir ki? Belki yarım metre bile yoktur. O denli bir kalabalık, üst üste yığılma var. Bırakın diğer sorunları kalabalık olma bile, başlı başına bir sorun ve yüzlerce ek sorunu beraberinde getiriyor. Yemek masası ve sandalye yok. Onlar aranmaz bile. İnsanlar yere çömelip yiyor.

- Niçin masa vermiyorlar?

- Masa yasak. 2000-2500 insana zaten o koşullarda istesen de masa veremezsin. Masa verdiğinde o koğuşta "eğitim" yapılamaz. Havalandırmaya çıkarmadıkları saatlerde içerde yerinde saydırıp marş söylettiklerini ifade etmiştik. Diyelim masa var, bu işi yapabilmek mümkün olabilir mi? Olamaz!

- Yani bir anlamda koğuş içinde her şey sizin değil, onların baskı politikalarını gerçekleştirmede duydukları gereksinime göre düzenlenmiş, öyle mi?

- Evet... Her şey teslim alma, ihanet ettirmenin ölçülerine göre ele alınmış, ayarlanmış. Koğuş çok kalabalıktır, yemek birkaç posta halinde yenir. Birinci posta oturur, üç-dört kişi bir tabaktan yer. Onlar kalkar ikinci posta, sonra da üçüncü posta "yemek düzeni"ne geçer. Herkesin birlikte oturup yemek yemesine olanak da yoktur.

- Yemeklerin çok az olduğunu anlatmıştın. O haliyle doymak mümkün değil. Peki bu arada yemeği paylaşımda çarpıcı davranışlar, olaylar oluyor muydu?

- Evet, iki yönlüsü de var. Hem de çok kötü ve çok duygulandırıcı

biçimleriyle. Arkadaşların bir kısmı hastadır. Veremdir. Beş kişiye bir tabak yemek düşmüş, içinde bir parça et var. O, hasta ya da daha zayıf düşmüş arkadaşa yedirilirdi. Bir de tersi olurdu. Örneğin 26. koğuş DDKD'lilerin yoğun olarak bulunduğu bir yerdi. Üst düzey yöneticileri buradaydı. Onların yanında Partizancı'lar, taraftar ve sempatizanlarımız da var. Karışık yani. Bir ara geçici, kısa bir süre paramızla pide alındığını da anlatmıştık. Ekmek yetmediğinden ve açlık çekildiğinden pide satın alınıyor. Parası olmayan insanlar da var. O teslimiyet koşullarında bir komün, dayanışma olayı ya yok, ya da çok az. Bize anlatılana göre, 26'da o sıralar komün yokmuş. Bazı tutukluların parası gelmiyor, olmayanlara borç veriliyor. Borç süresi uzayınca DDKD'liler "Parası olmayan pide yemesin!" demiş. Taraftarlarımızdan bazıları köylüdür, onların bu çirkin tavırlarına içerliyor, yemiyorlar.

DDKD'lilerin paylaşımdaki devrimci, adil olmayan olumsuz tutumları bu kadarıyla da sınırlı kalmıyor. Verilen karavananın, içme suyunun çoğunu kendilerine ayırıyorlar. Arkadaşları dövmeleri bile yaşanmış, koğuşta ayrı bir baskı mekanizması geliştirmişler. Parası olan meyve suyu alıyor. Hem su ihtiyacı gideriliyor, hem de bazen tıraşta kullanılıyor. Parası olmayan alamıyor, içemiyor, ama onlar içiyor. Arkadaşlarımızın parası bittiğinde, o susuzluk koşullarında bu olanaktan da yoksun kalıyorlar. Biraz daha yakından bakılınca bunların çok ağır durumlar olduğu görülür. 26'da kalan o arkadaşlarımızla daha sonra karşılaştık, sohbet ettik. Adam o vahşeti, işkenceyi, zulmü, düşmanın yaptığını bir yerde önemsemiyor, ama bu olayı unutamıyor, yüreğine oturmuş, "ben bunu unutamam, bize bizden gibi gözükenler tarafından bunlar yapıldı. Paramız yok diye aç bırakıldık, kendileri önümüzde utanç duymadan yerken, biz bir kıyıda onları seyretmek zorunda kaldık" diyor.

Bizde de bireyselleşme, bencilleşme, küçük-burjuva bencilliği, kendine dönüş az değildi. Aynı hücrededir, dava arkadaşlarıyla birliktedir, ama kimisi zengin, kimisi yoksuldur, buna rağmen gelen parayı bölüşmeyen de var! Yanındaki bisküvi yiyor, diğeri aç kalıyor! Bunlar yıkım getiren şeyler. İnsani ilişkileri, arkadaşlık ilişkilerini yıkan, bombardıman eden şeyler. İşte o koşullarda 35'te kalan, bizim davadan yargılanan, biraz sınırsız büyümüş, aile içi disiplini kabul etmemiş dik kafalı, inatçı bir arkadaşımız vardı. Okumuş, teoriyi bilen biri değildi. Düşmana karşı tavrı da iyi. Sigarası bitiyor, yanındakiler sigara vermiyorlar.

Yiyeceği bitiyor vermiyorlar. Sonunda dayanamıyor ve tavır koyuyor. Sigarayı da, yiyeceği de zorla alıyor. "Ben alıp yiyeceğim, bu, halkın parasıyla alınmış, halk getirmiş" diyor. Belki o anlık bir tepki, kızgınlıkla da olsa son derece yerinde ve doğru bir tavır. O ki, gerçekten halkın parası.

- *Sezgisel düzeyde bilince vurma durumu yaşanmış değil mi?*

- Gerçekten halkın malıdır, anamız babamız da getirse öyledir. Ki ailelerimiz, halkımızın bir parçasıdır. Biz de halk adına yola çıkmışız. Onun, halk değerlerinin ortak ve kardeşçe bölüşülmesi halkın evlatları açısından gereklidir. Anlattıklarımız belki yüzeysel, basit şeyler, ama biraz açıp irdelendiğinde siyasal, toplumsal, insani açıdan son derece olumlu ve olumsuz etkileri olan bir boyut.

- *Peki kendi eşyaları dışında kalan karavananın da paylaşımı kimi zaman sorun yaratır mıydı?*

- Böyle sorunlar koğuşlarda yaşanmış. Kişisel konumunu arkadaşları üzerinde kullananlar olduğu gibi, kendi grubunu gözeterek, koğuş sorumlusunun veya yemek dağıtıcının kendilerinden olması avantajını kullanarak ayrıcalıklı davranma, tabaklarına daha fazla yemek koyma gibi şeyler yaşandı. 26. koğuş buna örnektir.

Bazen şu oluyormuş: İspiyoncudur, idarenin adamıdır kimse bulaşamıyor, bir şey diyemiyor. Karavana gelir, adam gider tabağına istediği kadar doldurur, diğerlerine ne kaldıysa onlar da onu bölüşür. Bunları açmıyoruz. Fazla gerek de yok. Genel uygulama, yönelim, manzara anlaşıldığında bunların haliyle en uç noktada yaşandığını göreceğiz. Adam genel olarak bölüşme duygusundan yoksun; köylüdür, hep bireyci yaşamış, cezaevine düşmüş, açtır, düşmanın politikasını iyi kavrayamıyor. Ve o politika değişik bir biçimde ona yansıyor. Yapılanlar karşısında dolmuştur, patlamaya hazırdır, boşalacak yer aramaktadır, en küçük bir neden yüzünden hırsını arkadaşından alma, arkadaşıyla kavga etme, karşılaştığı uygulamalardan, yediği dayaktan, gördüğü işkenceden onu suçlama, onun aleyhinde olma ve kızgınlık, küsme, tüm bunların hepsi şu veya bu boyutta, şu veya bu biçimde yaşanıyor.

Birisi yüzünden bütün koğuşa ceza vermenin yaygın bir yöntem olarak kullanıldığını söylemiştik. Böyle durumlar, koğuşun cezalandırılmasına neden olan insana yönelimi beraberinde getirebiliyor. İdare koğuşu ona karşı kışkırtıyor. Bu çıkışsız bir durum, bütün insani ve kişisel isteklerin bastırılması, kullanılması, insanlarda değişik sapkın an-

layışları da üretiyor. Yani baskı koşulları sadece insanları birbirine karşı tahammülsüz, anlayışsız olma gibi konularda kıstırmıyor, çok daha vahim, çok daha çarpıcı boyutta olaylar ve sapkınlıklar olarak da ortaya çıkıyor. Şimdi denilebilir ki, bu ateş çemberi ve vahşetle yüz yüze kalan insanların cinsel yönde bir sapkınlığa girebilmesi nasıl oluyor. Normalde aklına gelmez, ama bakıyorsun bu dönemde bazı tutuklular arasında cinsel sapkınlık ortaya çıkmış.

- Nasıl yani? Tutuklular arasında cinsel ilişki mi vardı?

- Çok denilemez, ama cezaevinde daha önce hiç olmayan, normal koşullarda rastlanılmayan, bu dönem açığa çıkan, bazı tutuklular arasında kendisini yansıtan olaylar oldu. Çünkü tam bir çıkmaz var, hiçbir şeye, ne düşünsel, ne ruhsal, ne de biyolojik ihtiyaçlarına çözüm bulamıyor. Ve o karmaşık ruh hali içinde zayıf unsurlar kendince yanılsamalı çözümler üreterek, normal davranış bütünlüğünden sapma eğilimine giriyorlar.

- Böylesi bir durumda, toplu yaşam içinde açığa çıkan cinsel boyutlu olaylar karşısında tavrınız neydi? İdarenin tavrı ne oluyordu?

- Genellikle böyle olayların idareye yansıtılmamasına dikkat edilirdi. Çünkü daha sonra ele alacağımız gibi, idare insanların zaaflarını öğrendiğinde itiraf, ispiyon ve ihanet ettirme politikasında onları kullanıyordu. İdarenin bilmesi bu yüzden istenmezdi. Ama sorunun ve idarenin kapsamlı politikalarının ayrımında olmayan kimileri olayı idareye yansıtmak istemiş, hatta yansıtmışlardır. Tutuklular arasında ise, olay kendini tüm çıplaklığıyla açığa çıkardıktan sonra o insanlar tecrit edilir, ilişkiler sınırlandırılır.

Bu konuda dikkatli davranmak gerekiyor. İdareye yansıtarak bu insanlarla idarenin oynamasına yol açmak istenmediği gibi, koğuşta alınan tecrit ve ilişki sınırlama kararının da onun karşı tarafa gitmesine, idarenin adamı olmasına yol açmamasına da özen gösterilir. Eğer becerilebilirse, onlara yaptıklarının yanlışlığı anlatılır, bir çıkmazda oldukları gösterilir, kavratma, ikna çabaları sergilenir. İdarenin böyle unsurları daha çok düşürmesine, onlarla oynamasına izin vermeme, işin bilincinde olmayan bazı tutukluların onları sürekli aşağılamalarının önüne geçme gibi çabalar olurdu. Buna karşın tek-tük idareye yansıyan ve idarenin elinde oyuncak olan insanlar vardı. Şimdi nereye gidecek bu insan? Ne yapacaksın? Diyelim ki adam başka bir konuda suç işliyor, bir yerde açıklamasını bu-

luyorsun, ama toplumun, halkınızın değer yargıları öylesine güçlü ve tavizsizdir ki, böylelerinin geçmişi ne olursa olsun, düşmana karşı tutumu ne derece kahramanca olursa olsun bütünüyle siyasi ilişkileri bittiği gibi insani ilişkileri de bitiyor. Bu denli ağır bir durum, kişiler açısından çok ağır bir durum.

- Böylesi insanları yeniden kazanma ihtimalini tümden bitmiş mi görüyorsunuz yani?

- Bir yerde bitiyor tabii. Kişi olarak olumlu biri olsa bile, halkın değer yargılarını dikkate alarak onu içinde tutamıyorsun. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ise durum şudur: Zaten örgütsel olarak olayı değerlendirme, tavır alma ve hakkında karar verme durumun yok. Yürürlükte olan düşmanının iradesidir. Artık o anda, o koğuşta, cinsel sapkınlığa düşen insanların yanında bulunan arkadaşların tavırlarına bağlı bir konu. Diyelim ki bir insan fark etmiş; uyarıyor, yaşamı boyunca karşılaşacağı trajik sonuçları ve gereken her şeyi anlatıyor. Uyarı üzerine kimisi vazgeçer – ki genelde olan budur– istisna da olsa yüzsüzlüğü sonuna kadar götürenler de çıkar. Ama şunu görmek gerekir ki, o koşullarda bu tür eğilimlerin geliştiği insanlar genelde cinsel sapık değiller.

- Neden başka dönemlerde bu olaylar böylesine yaygın biçimde ortaya çıkmıyor da, yaşadığınız ağır baskı koşullarına benzer dönemlerde çıkıyor? Sorunu nasıl açıklıyorsun?

- Kişinin düşünsel, duygusal ve her alanda çıkmaz içinde olması, bir karanlığa gömülmesi, umutsuzluk olayı var. Böyleleri düşmanla olan çatışmasında olaya bir çıkış bulamıyor, düşüncede çözümleyemiyor, direnmeyi önüne koyamıyor. Yani direnmesi, reddetmesi, tavır koymasının ona bir şey kazandırmayacağı, kurtuluşunu getirmeyeceği sonucunu çıkarıyor. Geniş bir siyasal değerlendirme yapamama, kişilik olarak olgunlaşmama ve kendini bulmama olayıdır bu. Bir yerde geleceğe güven duygusunu yitiriyor. Değerlerdeki yozlaşmanın da önüne geçemiyor. İçinde bulunduğu koşullar olumsuz, yani direniş içinde kendisini ayakta tutacak, bir noktada yoğunlaştıracak arayışlara giremediğinden, "kendimi bu noktada tutayım, gelecekte şu şu çıkışlar olabilir" diye düşünemiyor. Eğer böyle diyebilse, kendisine tahripkarca dönme, ya da güdülerine teslim olma olayı sınırlanır. Ama bunları sınırlayamıyor, giderek o ağır baskı koşullarında kendine yönelme, içine kapanma, güdülerine dönme olayı başlıyor. Kendisine dönünce de düşüncesi köreliyor, sağlıklı düşünme

ortadan kalkıyor, depreşmiş, bastırılmış güdüleri karşısına çıkıyor. Açlıktır, susuzluktur, cinsel ihtiyaçtır, sevgidir, aile bağlarıdır vb. bunlar öne çıkıyor. Öne çıkan eğer açlıksa, bir lokma ekmeği arkadaşıyla bölüşmeye gitmiyor. Susuzluksa, zaafını bu alanda açığa vuruyor. Aile bağlarıysa, yoldaşlık ilişkilerini unutup kurtuluşu onlarda buluyor. Eğer ailesi sevgi bağlarını kullanarak her şeyden vazgeçmesini istiyorsa vazgeçiyor. Cinsel motifse, zaman zaman yaşadığı o cinsel açlık sapkınlık biçiminde açığa çıkıyor, patlama noktasına geliyor, patlıyor.

- Şöyle diyebilir miyiz acaba: Bu tür yönelimler o zor koşullar içinde ve çıkışsızlık karşısında kişinin kendisini yeniden kurmasının yanılsamalı bir biçimi...

- Pek tabii, zaten odur. Tersten bir arayışın ortaya çıkması olayı.

- Sonraki dönemlerde, diyelim ki bir 1985-86'larda bu tür olaylar bütünüyle bitmiş miydi?

- Daha sonra hiç duymadık. Yaygın bir kitle olmasına, her yaştan, her kesimden insan bulunmasına rağmen böyle şeyler kulağımıza gelmedi.

- Koğuş içi yaşamında gürültü, ses konusu da çeşitli rahatsızlıkların kaynağı mıydı?

- Bu konuda da pek çok sorun çıktığını söyleyebilirim. Zaten insanların bir yerde sinirsel, ruhsal yapısı zayıf düşmüş. Bazılarında açıkça dengesizlik boyutlarında yaşanıyor. Bunun yanında ne zaman nereden geleceği belli olmayan dayak, işkence, doğal ihtiyaçların yasaklanması, bunların yarattığı beklenti ve gerginlik koğuş yaşamını daha da çekilmez hale getiriyor. Ve bildiğimiz hapislik olayını aşıyor. Sabahtan akşama kadar marş, bağırıp-çağırma, havalandırmaya çıkan koğuşların yeri göğü inleten sesleri, işkence çığlıkları, hepsi bir araya getirilince kazancılar çarşısı cezaevinin yanında halt eder! O çarşıya girildiğinde nasıl ki her yandan aralıksız insanın zihnini, kulağını tırmalayan madeni sesler geliyorsa cezaevi yaşamı da ondan bin beter. Sadece cezaevi değil yanımızda bulunan komşu mahalle de bu durumda, akşama kadar üçbin insanın bağırtısını dinliyorlar.

- Mahalle halkı "eğitim", marş seslerine karışan çığlık seslerini ayırt edebiliyor muydu?

- Bırak yandaki komşu mahalleyi, neredeyse tüm Diyarbakır duyuyor bizi! Diyarbakır'a dinletiliyoruz! Bunun yanı sıra diyelim "kaybol" emri verilmiş, yatıyorsun, gece nöbetçileri var. Nöbetçi tutuklular iki saat be-

lirli bir hat üzerinde koğuşun içinde gezer, bu sırada kimse yerinden kımıldayamaz, on dakikada bir görevli gardiyana tekmil verir, koğuşta vukuat olup olmadığını, mevcudunu söyler. Herkes uykuda, çıt yok. Ama birden nöbetçiler uyuyan tutukluların sesleriyle irkilirler. Kimisi sıçrar, ayağa fırlar, kimisi uykusunda konuşur, korku, panik gece uykularını altüst eder.

Diyarbakır, tutsakların uykusunda da yaşanan büyük bir kabustur. Bazen gece baskıları da yapılıyor. Bir gecede defalarca bağırtılarla, baskınlarla uykusundan uyanır tutsaklar. Gün boyu yaptıkları eğitimden, gördükleri işkenceden sonra geceleri de böyle nedenlerden dolayı uykusuz kalınca yarı ölü, bitkin, yorgun-argın hale gelirler. İşte böyle ortamlarda insanların bölüşmeme eğilimi, olumsuz yönelimleri daha bir açığa çıkıyor. Zaman zaman dayak yememek için yaltaklanma, kendini küçük düşürme gibi olaylarla yüz yüze kalmak, düşmanın yaptıklarından daha çok etkiliyor insanı. Kızıyorsun, hatta küfür ediyorsun, böyle yapmaması, bu tutumlarından vazgeçmesi için elinden gelen her şeyi yapıyorsun. Sinirlilik had safhada ve insanın sinirsel yapısını bozan ne kadar olumsuz faktör varsa tutukluları kuşatmış. İnsanı etkileyen diğer bir boyut da; tutukluların, tabii beklentinin olduğu kimilerinin işkenceler ve uygulamalar karşısında bazen bireysel düzeyde olumsuz tavırlara girmesiydi. Bakıyorsun, koğuşta sopa yememek için bazı insanları ispiyon ediyor, davranışlarıyla koğuşa zarar veriyor, ya da gardiyana yalvarıp yaltaklanıyor, kendini aşağılatıyor.

Bu, seni kahrediyor. Öyle anlar oluyor ki, boğazına sarılıp öldürmek istiyorsun. Böylelerinin, insana, dostlarına, yoldaşlarına zarar verenlerin yaşamaması gerektiğini düşünüyorsun. Öfken, kinin o derece kabarıyor. Normal koşullarda olsa, bu tavırları sergileyen insanları ya öldürürsün, ya da iki dünya bir araya gelse semtine yaklaştırmazsın. Ama o insanlarla aynı çatı altında kalıp aynı havayı soluyorsun. İnsanlığınla, kişiliğinle, hiçbir yanınla bağdaştırmadığın insanlarla iç içe kalmak da kahrediyor seni. Her yönüyle ağır bir durum. Asgari yaşam koşullarını karşılamayı bile tehdit, şantaj unsuru haline getirip insanları koşullandıran bu acımasız ortamda onları anlamak, ruhsal dalgalanmalarına yetkince açıklamalar getirip çözüm üretmenin görevin olduğunu biliyorsun ve bu da çok zor bir şey.

Dediğim gibi gece baskınları oluyordu. Bir ara çok yaygındı, neden o kadar sık geldiklerine pek anlam veremiyorduk, sonra çözdük. O ara Er-

meniler çeşitli Avrupa kentlerinde bazı Türk diplomatlarını öldürüyorlardı. İdare bu olayların olduğu gün haberleri dinliyor ve hiç zaman yitirmeden hemen koğuş baskınlarına girişiyordu. Bir anlamda misilleme, intikam saldırısı düzenliyordu. Gece yarısı ansızın vahşice koğuşlara dalıyorlar, herkesi işkenceden geçiriyor, sabaha kadar esas duruşta bekletiyorlardı. İşte böyle anlarda, gece yarılarında cezaevinden yükselen çığlıklar, insan haykırışları sadece yanınızdaki mahalleyi değil, bütün Diyarbakır'ı inletiyordu.

Bize yapılanları, o çığlıkları, olan bitenleri Diyarbakır halkı bilmiyor değildi. "Şehr-i Diyarbekir".1981-84 yılları arasında yaşanan drama 7'den 70'e tanıktır. Ayrıca 35'te bizler hücrelerde akşama kadar ayakta bekletiliyorduk. Gece yatıp dinlenmeli ve uyumalıyız ki, ertesi gün ayakta durabilelim. Ama bunu da engelliyorlardı. Gecenin bir yarısı, nöbetçi subayı çıkıp geliyor. Koğuşumuzun koridoruna girdiği an nöbetçi gardiyan yeri göğü inleten bir sesle "dikkat" çekiyordu. Kan uykularda da olsak, yataktan fırlayıp hücrenin demir parmaklıklarının önünde esas duruşa geçmemiz gerekirdi. Çoğu kez subaylar gelip Mazlum, Kemal, Hayri ile sohbet ediyorlardı. Konuşma bitinceye kadar, isterse sabaha kadar sürsün, hepimiz esas duruşta beklemek zorundaydık. Çoğunlukla baskınlarda saatlerce dayak atıyor, işkence ediyorlardı.

- Peki koğuş içinde biraz önce sözünü ettiğin gergin ilişkilerin yaşanması idarenin bilinçlice pompaladığı bir politikanın sonucu değil mi? Diyelim ki, iki tutuklu kavga etti, idarenin tepkisi nedir, ne yapar?

- Genel politika açısından ele aldığımızda yaratılan her sonuç, bilinçli uygulamaların bir ürünü olarak karşımıza çıkıyor. Onu da bırakalım, normal insani ilişkilere bakarsak ne yapılmak istendiğini daha iyi görürüz. Cezaevi kitlesinin hepsi siyasi eğitim almış, parti kadrosu düzeyinde yetişmiş, değerleri özümseyip kişiliğinde somutlaştırmış insanlar değil. Bazıları ailesiyle bile geçinemeyecek kadar aksi, geçimsiz, tepkici tipler. Ortak yaşama, değerleri olduğu kadar güncel yaşamın gereksinimlerini paylaşma, ona ayak uydurma alışkanlığından da yoksunlar. Ölçüsüz, programsız yaşamayı alışkanlık haline getirmişler. Lümpeninden tutalım değişik sınıf ve kesimlerden yüzlerce, binlerce insan bir araya gelmiş. Bırakalım bu vahşet ortamını, idarenin insanları teslim alma, değerlerinden yoksun bırakma uygulamalarını, normal koşullarda bile bu insanlarla uyumlu bir ilişki geliştirebilmek gerçekten çok zor.

Cezaevinde insanlar bir aradadır, koşullar onları ortak yaşamaya zor-

lar. Koğuş mevcudu 20-30 kişi de olsa herkes istediği saatte istediği şeyi yapamaz. Başkalarının hakkına hukukuna saygılı davranmak zorundadır. Planlı, programlı olmalıdır. Davranışlarını, tutumlarını ölçüp biçmelidir. En azından koğuşun bir okuma saati olur, dinlenme, yemek yeme saati olur. Koğuş sakinlerinin bu saatlere uymaları gerekir, ama Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bunlardan söz edemezsin, bir yerde herkes kendi başınadır. Denetimin kayboluyor, ki düşman da senin denetimsiz kalmanı sağlamayı en büyük amaç haline getirmiş. Kitleyi, devrimci denetimi bozup tahrip etmek noktasında kışkırtıyor. İnsanları tekleştirmeyi hedefliyor, ortak yaşamı ve dayanışmayı boğazlıyor, öldürüyor.

Kişilerin en doğal insani sorumluluklarından da sıyrılmasını, kendisinden başka bir şeyi görmez hale gelmesini, keyfince "yiyip içmesini" –bari bulabilse!– istediği gibi davranmasını sağlamaya çalışıyor. Diğerleriyle bölüşmeme eğilimini geliştirerek değerlerinden korkunç bir erozyon yaratıyor. Böyle bir ortamda her şeyin tahrip olması çok doğal, ama tutuklular arasında yaygın bir kavga, çekişme yok. Olmaması da daha çok yine düşmanın politikasından kaynaklanıyor. Aslında tutukluların birbirine girmesini istiyor, ama kendi denetiminin dışında kavga ve çekişmeye tahammül edemiyor. Bir de düşmanın insanı bu kadar çok ezmesi, çökertmesi insanların birbirlerine olumsuzluk boyutunda yönelmemesini, kavga etmemesini beraberinde getiriyor. Hatta o azgın vahşet ortamında insanlar ister istemez elden geldiğince birbirine yardımcı olmak, en geçimsizlerle bile uyuşmak çabasını sergiliyor. Keza devrimci tarzdaki yönelim en sıradan insanlarda bile küçük düşürmeme, ispiyon etmeme, dayak attırmama gibi eğilimleri hep diri tutuyor. Tektük soysuz tipler var, zaman zaman kavga ve çekişmeler olsa da onlardan kaynaklanan olumsuzlukların idareye yansıtılmamasına çalışılıyor. Koğuştaki arkadaşlar böyle sorunları kendi içlerinde çözmeyi esas alır. Ama diyelim ki o anda gardiyanlar fark etti, gözetleme deliklerinden kavga edenlerin kim olduklarını belirledi, o zaman hemen baskın yaparlar ve o insanları vahşice işkenceden geçirerek hücrelere atarlardı.

- *Peki ama idare niçin rahatsız ki? İşte insanlar birbirlerine girmiş, aralarında kavga ediyor. Bu, onun amaçladığı bir şey değil mi?*

- Bu, istediğinin bir yönü. İnsanların birbirine düşmesi, düşman olması, birbirinin kuyusunu kazması, birbirine güvenmemesi onların işine gelse de kavga ve çekişmeden sonra o insanları dövmelerinin, işkence

yapmalarının nedenini de anlamak gerekiyor. "Kavgayı da bizden habersiz yapamazsınız! Bu iş de bizden sorulur, biz emir vermedikçe-istemedikçe hiçbir koğuşta kavga olmamalı!"

İdare duygusuz, tepkisiz, iradesi tümden yok edilmiş insanı yaratmak istiyor. Tutukluların birbirine girmesi işine gelse de, tepki ve duygularıyla hareket edip insani bir boyut sergilemesini kabul edemiyor. İşkence ve ceza biraz da bu insani yönedir. Aslında bu disiplini nasıl elinde tuttuğunun, insanları nasıl avucunun içine aldığının bir göstergesidir. Kısaca, o en üst düzeyde yaşatılan tecritli ortamda tutukluların birbiriyle kavgalı ve çekişmeli olması fazla yaygın değildi. Kuşkusuz ki, işi ispiyonculuğa, arsızlığa dökene, açıktan yapana büyük bir kin, hoşnutsuzluk, tepki, nefret vardır. Kavga ve çekişme genellikle bu tiplere karşı duyulan tepkinin açığa vurulduğu anlarda oluyordu. Dolayısıyla cezalandırılanlar, hücrelere atılanlar genellikle devrimci, direngen tutum takınan arkadaşlardı.

Esat Oktay keyifli: "Abdullah Öcalan yakalandı, yakında burada!"

- Koğuş içi yaşamda günlük olanakların kullanılmasında, sözgelimi gazete vb. şeylerden yararlanmada ne türden sorunlar çıkıyordu, nasıl çözüyordunuz?

- Söylemeliyim ki gazete olayı da ayrı bir macera! O teslimiyet döneminde magazin kültürümüz epey gelişti, geliştirdiler! Gazete istersen bile "vermeyiz, gazete yasağı var" demiyorlar, sana açıklama yapmaları söz konusu değil. Sadece gazete konusunda değil, herhangi sıradan bir konuda bile tutukluya açıklama yapma durumu yok. "Sana şu konuda şunun için yaptırım uyguluyorum, şunun için yasaklıyorum" ya da "yönetmelik ve tüzüğün şu şu maddesine göre yasak koyuyorum" demiyor. Bütün yasaklar gerekçesiz ve doğrudan uygulanıyor.

Örneğin, bilgimiz dışında gazete yasaklanmış ve günlerce gelmiyor. Sonunda, "bizim koğuşun gazeteleri niçin gelmiyor" diye soruyorşun, sorunun karşılığı kesinlikle işkence oluyor. "Soramazsın! Nasıl gazete istiyorsun? Eğer size gazete verilecekse, verilir! Hiçbir şey isteme hakkınızın olmadığını bilmiyor musun?" diyor. Bu durum sadece gazete için değil, her şey için böyle. Peşine düştüğün her hakkın karşılığı kesinlikle cezalandırma oluyor. Ve peşine düştüğüne, istediğine pişman oluyorsun, bir daha da istemiyorsun, isteyemez hale geliyorsun. Bir bakıyoruz; Hafta Sonu, SES, Gong, Tercüman Çocuk, gibi haftalık magazinlerin en pespayelerinden bir kucak dolusu alıp gelmiş. "Bunları alacaksın, şu kadar para vereceksin" diyor. Parayı alıyor, gazeteleri koğuşun bir köşesine bırakıyor. Gardiyan, "marş devam" ediyor ve günlük gazetelerin istirahat saatinde okunacağını belirtiyor. Sözünü ettiği saat de aslında hiçbir zaman gelmeyen bir saattir! Zaman öylesine doldurulmuştur ki; marştır, yemek saatidir, sayım saatidir, kaybol saatidir derken gazetelerin kapağını açmaya bile fırsat bulamazsın. Bazen gazeteleri getiriyorsun, içeri bıraktıktan sonra, "size on dakika süre, on dakika sonra gelip gazeteleri geri toplayacağım" diyor ve dediği saatte de tutuklu zaten marş söylüyor, okuması mümkün değil.

- Gazeteleri geri mi istiyor? Okumadan geri mi alıyor? Paranızla aldınız, sizin onlar!

- O gazeteler açılmadan, el sürülmeden geri gider.

- Ama soygun gibi bir şey bu!

- Zaten soygun da var. Hiçbir şeyi sana kuralınca kullandırtmıyor ki. Gazeteler yeni ve hiç açılmamış, okunmamış, götürüp bayiiye geri iade ediyor ve paraları alıyor. Kısacası, hem tutukluya okutulmuyor ve okutulmayan gazetelerin parasını alınarak cebe atıyor. Koğuşa kaç gazete verilmişse kesinlikle o kadar gazeteyi geri alırlardı. Gazetelerin çizilmesi, bulmacalarının çözülmesi, yasaktı! Bir koğuştan aldığı bir tomar gazeteyi ikinci gün götürüp başka bir koğuşa veriyor ve onlardan da para alıyorlardı. Bayiiye iade dışında bir soygun biçimi de buydu.

Diyarbakır'da gazeteleri günlük vermeleri söz konusu değildi. Eğer verilse, hep bir önceki günün gazeteleri olurdu. 35'e gazete ayda yılda bir gelirdi. Ama getirilen gazetelerden koğuşlara göre daha fazla yararlanırdık. Az da olsa okuyabilen bizlerdik. Gerçi gazeteler getirilip bizlere teslim edildiği sıralarda koğuşlardaki gibi "eğitim" olurdu, ama üst kattakiler gözetleme deliklerinden görünmeden beş-on dakika eğitimi ihlal edip onlara göz atma fırsatı bulabiliyorlardı. Cezaevine Cumhuriyet gazetesi kesinlikle sokulmuyordu, yasaklanmıştı. Hürriyet ve Tercüman'ın dışında bazen Milliyet gazetesine de izin veriliyordu. Gazeteler her katın isteğine göre gelmiyordu. Kafalarına ne eserse onu alıp getirirlerdi. Örneğin, bizim kata bir SES dergisi yeter. İdare tutuyor sekiz SES, on Hayat dergisi getiriyor, neredeyse adam başına bir dergi! Burada da öne çıkan şu oluyor: İdare seni maddi yönden da çökertmeye, "artık gazete istemiyorum" noktasına getirip bırakmaya çalışıyor. Ama "gazete istemiyorum" da diyemiyorsun. Çünkü onu isteyip istememe hakkın da yok. Fazla dergi getirme işini öylesine tırmandırdılar ki, bazen kırk-elli magazin dergisi getirip zorla sattıkları olurdu. Tartışamıyorsun, parayı verip almak zorundasın. Kısacası gazetenin her bakımdan tasarruf hakkı idarenin elindeydi. Bayiiye mi verir, yoksa götürüp koğuşlara tekrar tekrar mı satar, bilemezsin ve karışmazsın.

- Bu, hep böyle mi gitti? Yüz yüze kaldığınız bu katmerli soygun ne zamana kadar sürdü?

- Gazetenin üzerinde oynanan oyunlar, PKK Ana Dava'nın sonuçlanmasına, 1983 Mayıs'ına kadar devam etti. Bizlere cezaların verilmesinden sonra artık gazete okuyabilir hale geldik. Yani görevli gardiyana "bizim kata şu kadar gazete gerek" diyorsun, o da satın alıp getiriyor, geç mi getirir, erken mi getirir ona karışamıyorsun. Ne zaman gelirse hücreler

arası değişimli bir biçimde okuyorsun.

- *Yani bu korkunç soygun, iki buçuk, üç yıl devam etti, öyle mi?*

- Tam bir soygundu, uzunca bir süre devam etti. Olaya salt bir soygun olarak yaklaşılmamalı. Bu, olayın esas boyutu yanında daha hafif kalır. Okuma, haber alma hakkımızın gasp edilmesi olayı, suçu yaşanıyordu. Aynı zamanda bir işkence yöntemiydi de. Şöyle bir olay oldu: Düzenli gazete getirme söz konusu olmadığından; bazen 15 günde, bazen haftada, ya da ayda bir verdiklerinden yurtta, dünyada kısacası Dışarıda olan-biteni tam olarak izleyemiyorduk. En fazla gazete okuduğumuz dönem, o teslimiyet koşullarında, Hayrilerin ölüm orucuna başladığı günlerde oldu. İdare ortamı biraz yumuşatmak için, her gün hücrelere bir-iki gazete vermeye başladı. 1982'de İsrail Beyrut'a saldırmıştı. O günlerden biriydi, Esat Oktay keyifle parmaklarını şıklatarak, neşe içinde 35'e geldi, katları dolaştı, tek tek her hücrenin önünden geçti, aniden bir arkadaşı tokatladı, sonra da, "biliyor musunuz; Abdullah Öcalan da yakalanmış, yakında o da buraya gelir!" dedi ve gitti. Sabah saat 10 civarındaydı.

- *Sizin o andaki duygularınız ne oldu, neler hissettiniz?*

- Daha önce de benzeri şeyler çok sık yapıldığı ve öyle şeyler tutsağın moralini bozmakta bir araç olarak kullanıldığı için inanmadık. Fakat çok geçmedi, beş dakika sonra gardiyan elinde bir tomar gazetesiyle geldi ve hücreye birer Hürriyet dağıttı. Hemen gazeteyi açtık, sekiz sütuna manşet atmış, "Beyrut'ta Abdullah Öcalan yakalandı, İsrail Türkiye'ye teslim edecek" diye yazıyordu.

- *Öyle bir olay yaşanmadı değil mi?*

- Tabii yok öyle bir şey. Gazeteyi okuyunca, moral açısından yıkılacağımız, çökeceğimizi, yani o sansasyonel, uyduruk haberin idarece yürütülen politikalara malzeme olacağını düşünüyorlar. Hemen gelip tek tek hepimize, "Apo da yakalandı! Bundan sonra ne yapacaksınız" diyerek tepkilerimizi ölçmeye çalıştılar. Gazete bu şekilde kullanıldı. Aslında olay, büyük ve geniş boyutlu. Kolordu, basın ve MİT'in bize yönelik saldırıda nasıl ortaklaşa tutum aldıklarını, bütün cephelerden nasıl bir saldırının başlatıldığını görmenin en çıplak hali. Şunu biliyorlar: Teslimiyet döneminde kopkoyu bir tecritliğe sokulduk. Cezaevinde ne olup bittiğini öğrenmenin bile neredeyse olanaksız olduğu o koşullarda tabii ki Dışarıda olan biteni de sağlıklı öğrenebilme olanağımız yoktu. Kim

öldü, kim yakalandı, hangi arkadaşın başına ne iş geldi bilemiyoruz. Ve bu bilinmezlik, vahşet, kapkaranlık ortamdayken Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde itiraf ve ihanet gündemleştirildi.

Büyük çıkmazları yaşıyoruz. Faşist cunta bunu daha da derinleştirme, partiye, geleceğe olan güveni, ümidi bitirmek için basını da bir basamak olarak kullanıyor. Gündemleştirilen ihanet politikalarına hız kazandırmak, insanlardaki yıkıntı ve çöküntüyü tamamlamak için Diyarbakır Askeri Cezaevi esasa alınarak kolordu ve MİT uzmanları bilinçli tutumla, bu uyduruk haberi Hürriyet'te manşetten verdirdiler. Bu asılsız haber, basına MİT'in ne ölçüde hakim olduğunu ve derinlemesine nüfuz ettiğini, istediği gibi yönlendirdiğini açık biçimde ortaya koyuyor. Bu haberle hedeflenen bir başka durum ise Kürdistan'da partiye bağlılığını sürdüren insanlarda yılgınlık, kararsızlık, bitmişlik yaratmaktı. Yine aleyhimize çıkan haber varsa, hemen cezaevine gazete dağıtıyorlardı. Diyelim, itirafçıların haberleri çıkmış. Ne dediklerini, neyi nasıl anlattıklarını bizlere okutturmak için zevkle o haberleri içeren gazeteleri getirirlerdi. Ayrıca hücrelere olduğu gibi koğuşlara da hiç düzenli gazete verilmedi.

- Gazetelere sansür uygulanıyor muydu? Örneğin, okumanızı istemedikleri bir haberi kesmek gibi.

- Hayır. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde gazeteyi kesme, kimi olayları okutmama gibi durumlar olmadı. Eğer o gün gazetede hoşuna gitmeyen, okumamızı istemediği bir haber çıkmışsa, haberi keseceğine gazeteyi vermiyor, tam bir keyfiyet yaşanıyor. Ayrıca gazeteyi sansüre uğratma işi onların genel politikalarına da uygun düşmez. O dönemde verilen gazetelerde kesilmiş bazı yerler gördüğümüzde, bizimle ilgili bir şeyler yazdığını anlayacağımızı ve moral bulacağımızı düşünebilirler. Böyle bir hava yaratmaktansa, gazete vermemek onlar için en doğru ve en kestirme yoldu.

- Peki bu konuda eklemek istediğiniz başka şeyler var mı?

- Bizim katta bir "şiir yakalatma" olayı oldu. Karasu kısa bir şiir yazmıştı. Ona karşılık Mazlum da bir şiir yazdı. Şiirleri arkadaşlar elden ele alıp okudular. Şener bunları okuyunca "şiire hakaret etmeyin" deyip bir şiir de o yazdı. Karasu'nunki bizim tarafta okunduğu için, Mazlum ve Şener'inkini Hayrilerin tarafına gönderdik. Hayri, Celalettin'e okuması için veriyor. Bu ara koridorda gizlice gözetleme yapan gardiyanlar hücreden hücreye bir şeyin verildiğini görünce kat kapısını açıp pusuya yatıyorlar. Celal okuyup Hayri'ye verdiği anda elinden kapıyorlar. Şener'in şiiri yaka-

landığı için baskın bekliyoruz. Esat Oktay koğuşa baskın yapacak, "bu şiir kimin?" diye soracak, Şener sahiplenirse işkenceden geçirilecek. Tabii hepimiz payımıza düşeni alacağız. Şener de olacakları hesap edebildiği için ifade hazırlamaya başladı. Eğer "şiir benim" derse, riskinin çok daha ağır olabileceğini düşünüyor. Cezayirli bir şaire ait olduğunu söyleyecek. Bekle bekle bir türlü gelmiyorlar. Elbiselerimizi gece boyunca çıkarmadık. Operasyona hazırız, ama gelen-giden yok!

Geceyi öyle geçirdik. Sabah oldu sayım geldi. Yine bir şey yok. Ve hepimizde bir şaşkınlık var. Kendi kendimize "ne oluyor, niye saldırmıyorlar? Yine ne planlıyorlar?" diye düşünüyoruz. Sayım bitti sonunda Mazlum'u Esat Oktay'ın yanına götürdüler. Hepimiz meraktayız. Çok geçmeden Mazlum geldi, kucağında bir tomar gazete, dergi var! Esat Oktay vermiş: "Güzel şiir yazıyorsun" demiş. Mazlum da, "yok ben şiirden anlamam" diye yanıtlamış. Esat, "alın gazete okuyun, kafanızı şiir gibi şeylerle yormayın, vatana, millete faydalı insanlar olmaya bakın" demiş. O olay aramızda günlerce espri konusu oldu. Olaya daha yakından bakınca, yapılanın ölçülüp biçilmiş bir tavır olduğunu hemen görebiliyorsun. Esat Oktay işin bilincinde ve bütün politikalar bir ekip çalışmasının ürünü; insanların üzerine hep şiddetle gidince bir yerde patlama olacağını kestirebiliyor. Ayrıca şaşırtma, değişik tepkileri göstermeyi, tekdüze kalıplaşmış uygulamalara bağlı kalmamayı da biliyorlar.

- *Ara sıra Mehmet Şener'e "birkaç şiir daha yaz bari!" dediğiniz olur muydu?*

- Güzel şiir yazar da onu koruma sorunu var.

- *Bir şiirle bir kucak dolusu gazete daha alırdınız!*

- Öyle mi? Ama Esat Oktay'ı her zaman öyle keyfinde bulmak mümkün mü ki? Gerçi Mazlum'a bir kucak dolusu gazete verdi, ama bizi de o gece sabaha kadar baskın beklentisinde bıraktı, tedirgin etti, endişe içinde kaldık, uyumadık. Bu da bir çeşit işkence, bilinçli bir tutumdur. Onun bizi şaşırtması bile işkenceydi!

- *Şener'in o kısa dörtlüğü aklında mı? Buraya alabilir miyiz?*

- Unuttum, aradan çok zaman geçti. İşkence-dayağı anlatan güzel bir dörtlüktü.

- *Şimdi de çay sorununa geçebilir miyiz?*

- Evet, bu konuda da kısaca bir şeyler söyleyelim: 1981 Ocak sonrası, vahşet boyunca hücrelere hiç çay verilmedi. Koğuşlarda ise, bu biraz

daha farklı uygulandı. Eğer herhangi bir nedenden dolayı koğuşa çay yasaklanmamışsa, günde bir defa bidonlarla veriliyordu. Demlik yoktu. Koğuşlar kalabalık olduğu için büyük plastik su bidonlarıyla getiriliyordu. Onun içeri verilmesi de ayrı bir sorun. Yani koğuşta çay içiliyor denilince içilenin çay olduğu sanılmasın. Ilık sarı su demek daha doğru. Gardiyan, çay bidonunu getirip kapıya bırakıyor ve parasını alıp gidiyordu.

- *Çay bidonu hemen içeri alınmıyor muydu?*

- Bazen saatlerce bekletiliyor, kapı açılıp da bidon içeri verildiği zaman artık bidondaki çay içilmez hale geliyordu. Cam bardak yıllarca yasaklandı, naylon bardaklar kullanılırdı. Diyarbakır'dan 1987 yılının sonunda ayrıldım, o zamana kadar da cam bardak yasaktı. 35'e sadece bir gün çay getirdiler. O da Mazlum'un eyleminden sonraydı. Hücrelerde bir ölüm sessizliği vardı. İnsanlar beyninden vurulmuş, yürekler dağlanmıştı ve kendisiyle hesaplaşmanın derinleştiği çok ağır bir ortamdı.

- *Fırtına öncesi sessizlik gibi...*

- Tanımı çok zor! Müthiş bir ortam, kurşun gibi ağır bir hava vardı. İdare hiç yapmadığı şeyi yapıp, hücrelerdeki marş ve eğitimi durdurup, "oturun" dedi. İşte o arada bir bidon çay getirip dağıttılar. İçemedik. Birkaç yudum içtim, çoğunu döktüm... İçiyorsun, ama sanki kan içiyorsun. Bir önder insanın, kahraman bir insanın kendisini davası ve arkadaşları uğruna feda etmesinin bedeliymiş gibi geliyor sana o çay!.. Ki, gerçekten de o anlamda bir sunma var. Esat Oktay, çay yerine arkadaşının kanını içiriyor sanki... İşte çayı o zaman gördük. Ana dava sonuçlanana kadar bir daha çay yüzü görmedik. Ana dava 1983 Mayıs'ında sonuçlandı, az cezalılar koğuşlara, idamlıklar hücrelere yerleştirildi. Ondan sonra günde bir defa bidonla, paramızla çay getirildi.

- *Çay sorunu genelde, cezaevlerinde hep bir soygun aracı olarak kullanıldı. Bu yaklaşım, Diyarbakır Askeri Cezaevi için de doğru mu?*

- Hücrelerde sorun olarak yaşanmadığını söyledik; yani "yasaktır!" denilerek temiz (!) bir şekilde çözümlendi. Koğuşlarda ise bir anlamda öyle sayılır... İçtiklerine bin pişmanlar, bir yerde de içmek zorundalar. Çünkü su niyetine kullanıyorlar... Hiç demi olmazsa da, bulanık suyu andırsa da insanlar seve seve para verip alıyor. Ama içmeye zamanları yok. Bazen eğitim aralarında denk düşürebilirlerse ayak üstü içiyorlar, daha bitirmeden eğitim yeniden başlıyor...

Şeriatçı-faşist Yılmaz Yalçıner'e teslim edilen çocuk koğuşu...

- İdarenin koğuş içi yaşamda denetimi hep elinde tutmak için çeşitli mekanizmalar yarattığı bilinen şeyler... Örneğin din faktöründen yararlanma, onu çarpıcı ve yakıcı bir biçimde baskının aracı olarak kullanma söz konusu oldu mu?

- Oldu, hem de çok yaygındı... Bu da giderek yerleşik politika haline gelen ayrı bir uygulama. Teslimiyet döneminde koğuşlara namaz kıldırma dayatıldı. Bazen bireysel, bazen topluca namaz kıldırma olayları yaşandı. 29. koğuşa toplu namaz kıldırdılar.

- Nasıl yani?

- Özel bir uygulama... İtiraf politikasının bir parçası olarak bazı arkadaşlar o koğuşa götürülmüş. Özellikle Ceylanpınar PKK Davası'ndan yargılanan arkadaşlara ve diğerlerine itiraf hazırlatma söz konusu. Toplu namaz kılma dayatılıyor. Yaşamı boyunca abdest almamış ve namaz kılmamış insanlar... Namaz konusunda hiçbir şey bilmiyorlar... Ara sıra gelip dini konularda sınavdan geçiriyorlar. "İslamın, imanın şartları kaçtır? Abdest nasıl alınır?" gibi sorular soruyorlar. Tutuklu istenen yanıtı veremeyince cezalandırma başlıyor.

- Namazı kıldıracak imam koğuştan mı çıkıyor?

- Evet... Koğuştan biri kıldırıyor. Sanırım 1982'nin Ocak ayında 29'a toplu namaz kılınacağı talimatı veriliyor. Koğuş gardiyanı yanına üç-beş gardiyan daha alarak kalas ve coplarla içeri dalıyor, tehditler savurmaya, küfür etmeye başlıyorlar. Sonra da herkesin namaz kılması gerektiğini, bunun bir kural olduğunu söyleyerek tutukluları namaz kılmaya zorluyorlar. Böylece namaz da askeri kurallar arasında yerini alıyor.

Su sorunu çok yakıcı biçimde yaşanıyor. Abdest almak gerektiğinden, suyun bir kısmını da buna kullanmak zorundalar. Ama islamın kurallarına göre su yerine geçebilecek temiz nesnelerle de abdest alınabiliyor. Koğuşta birazcık dini bilgisi olanlar abdestin susuz da alınabileceğini söyleyince, koğuş duvarları bu iş için biçilmiş kaftan oluyor. Namazdan önce koğuştakiler ellerini duvara sürterek abdest almaya başlıyorlar. Bir hafta içinde o duvarlar kirden siyaha dönmüş!.. Toplu namaz kılmalar sırasında bir yığın komiklik de yaşanıyor. Secdeye kapanmak gerekirken ayağa kalkanlar, ya da secdeye kapanırken önündeki insanın ayaklarına

başını çarpanlar oluyor. Dua bilmeyenler dudaklarını kıpırdatarak dua okuyormuş gibi yapıyor... Birkaç hafta sonra idare namazın insanları düşürme amacına hizmet edecek güçlü bir araç olmadığını anladı. Zor ve işkence karşısında diğer kurallara nasıl uyduysa namazın da tutsaklarca öyle bir kural olarak görüldüğünü, başka bir etkisinin olmadığını anlayınca vazgeçti.

Dinin yaygın bir baskı unsuru olarak kullanıldığına örnek olması için şu olayı anlatalım: Cezaevine yeni gelip 36'ya konulan bir tutuklu var. Adam Süryani; gardiyanlar "Müslüman mısın? İslamın şartlarını say" diyerek yüklenmeye başlıyor. Adam, "ben Müslüman değilim, günahtır, böyle yapmayın. Türküm, ama Müslüman değilim, benden ne istiyorsunuz?" diye bağırıyor. Yaklaşık bir hafta boyunca geceli gündüzlü adama işkence yapıyorlar, ama Müslüman olduğunu kabul ettiremiyorlar... Bazıları için namaz bir nebze de olsa bir dinlenme aracı, dayaktan işkenceden kurtulmada başvurulan bir "sığınak" haline geliyor. İdare bunu fark edince bu defa namazı bıraktırmak için toplu dayak attırmaya başlıyor. Bir koğuşta herkese namaz kıldırtmak zorunlu hale getirilirken, başka bir koğuşta sadece özendirilmekle yetiniyor. Bazılarına ise bu aracı hiç kullanmıyor. Ayrıca açık tavır koyup karşı çıkan, bu yüzden de hücrelere alınan insan sayısı hiç de az değil... Bir ara tutukluların oruç tutması istendi ve tutacak olanlara sahur yemeği verileceği söylendi.

- "Biz zaten yıllardır açız, bir de ne orucu tutacağız?" denmiyor muydu?

- Evet, zaten herkes aç. Koğuşlarda bazıları "sahur yemeği alınız veya baskılardan birazcık da olsa kurtuluruz" gibi "kurnazca" bir düşünceyle oruç tutmaya başlıyor. Ama ne istirahat verildi, ne de sahur yemeği. Ramazan, o yıllarda yaz aylarına rastlıyordu. İşkence, dayak, eğitim devam edince çoğu oruç tutmaktan vazgeçiyor. Tek-tük gerçek anlamda orucunu sürdüren insanlar oluyor. Yani adam işkenceye katlanıyor, marşa, "eğitime" çıkarılıyor, ama inancından dolayı da orucunu bozmuyor.

- Buna bir yorum getirebilir misiniz?

- Dine el atmaları inandıklarından, dini inançların gereklerini yerine getirmeyi görev bildiklerinden, ya da saygıları olduğundan değildir. Farklı düşünmek zaten yanıltıcı olur. İdarenin dini ve insani hiçbir kuralla kendisini sınırlamadığı, böyle bir sorumluluk taşımadığı açık. Süreç içinde olanı-biteni yorumlamakta sığlığa düşen insanlar da bunu anladı. İdarenin bu zorlamalarının, yaptıklarının ne dinle, ne islamla, ne de

başka insanca ilişkilerle herhangi bir bağının olmadığı görüldü, anlaşıldı. Buna rağmen dediğim gibi, cezaevinin o koşullarında dini inançlarının gereğini yerine getirmek isteyenler oldu, sürdürebildiği kadar sürdürdü. Atatürkçü, çağdaş, laik olduklarını ağızlarından düşürmeyenler, dini, insanı düşürmenin bir aracı olarak kullandılar. Laiklik, "bireyin inanç özgürlüğünü sağlama, devlet müdahalesinden kurtarma, dinle devlet işlerini birbirinden ayırma" şeklinde açıklanır. Türkiye'de yönetimler laik olduklarını bolca işleyip övünür. Atatürk'ün laikliği getirdiğini, çağdaş olduklarını bol bol propaganda ederler. Ama bunun gerçekle, yaşananlarla ilişkisi yok. Genelde gericileşen burjuvazi, iktidarını sürdürmek için dini bir silah olarak kullanmaktan hiçbir zaman geri durmamıştır. Laik olduğu bolca propaganda edilen Türkiye'nin laiklik hikayesi de bunun dışında değildir. Hele böyle hiçbir kural tanımayan gerici-faşist dönemlerde, din sonuna kadar kullanılan bir silahtır. Yalan, demagoji bir tarafa, işin özü budur. Ve dinin böylesine kullanılması Atatürkçülükle çelişme olarak da görülmemelidir. İdarenin Diyarbakır'da yaptığı her şey "laik" devlet politikalarının uygulanmasıdır.

- "Laik" devletin, Diyarbakır'daki "laik" uygulamalarından bazı örnekler verir misiniz?

- Devletin, devrimcileri, tutsakları hizaya getirmek için dini nasıl kullandığını en çarpıcı biçimde açığa vuran olay; çocuk koğuşunda yaptıklarıdır. Cezaevinde bir çocuk koğuşu açtılar. Güya çocukları "eğitecekler." Henüz genç dimağlar oldukları için şekillendirilmeye, hamur gibi yoğrulmaya müsaitler ya... Onları "zararlı" düşüncelerden arındırmayı, Atatürkçü ve dinci bir eğitimle donatmayı amaçlıyorlardı. O ara Diyarbakır'da uçak kaçırma olayından yakalanıp cezaevine getirilen şeriatçı birkaç tutuklu vardı. Birinin ismi Yılmaz Yalçıner'di. Esat Oktay, çocuk koğuşunun sorumluluğunu bu şeriatçıya verdi. Y. Yalçıner ve bir-iki şeriatçı arkadaşı çocuk koğuşuna yerleştirildi. Çocukları Müslümanlaştırma, "terbiye etme", dini eğitime tabi tutma görevi tümüyle onlarındı. Yılmaz Yalçıner ve ekibinin işkence, cezalandırma yetkileri de vardı. "Eti senin kemiği benim" yaklaşımıyla onca çocuğun geleceği bu Atatürkçü kurumda şeriatçıların eline teslim edildi.

Çocuk koğuşunda bulunanların büyük çoğunluğu bizim davadan içeri düşenlerdi. Arkadaşların kardeşleri, yeğenleri vb. işte.. Bunlara görülmedik bir uygulama yapılıyor. Sabah ezanıyla kaldırıp aralıksız

namaz kıldırıyor, öğlene kadar dini yayınlardan ya da Kuran'dan eğitim yaptırıyorlar. Yetmiyor, eğitim akşama kadar sürüyor. Yine yetmiyor, bazen sayım sonrasına kadar sarkıyor. Çocuklardan istemedikleri, beğenmedikleri herhangi bir davranışı sergileyen olursa, ya da terslik yapan çıkarsa, önce kendileri dövüyor sonra idareye haber verip, dövdürtüyorlar. Yılmaz Yalçıner faşist-şeriatçı eğitim anlayışıyla çocukları yoğurmaya başlıyor ve "beytülmal" dedikleri "islami komün" kuruyorlar. Çocukların gelen eşyasına, parasına bu ekip el koyuyor ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda istedikleri gibi harcıyor, kullanıyorlar. Koğuştaki şeriatçı eğitimin bir parçası olarak medreselerde hocaların yaptığı gibi falakaya çekmeler, nefsi köreltmek adına yiyecek vermeme, ya da sigara yasaklama gibi ek cezalandırmalarda bulunuyorlar. Yani çocukları ekonomik yönden sömürüyor ve onları kendilerine dayanak yaparak idare karşısında konumlarını güçlendiriyorlar. İdare de onlara şeriat temelinde dini eğitim yaptırarak, bu çocukları sol düşünce içinde tutmaktansa şeriatçı yaparak daha az tehlikeli hale getirmeyi yeğliyor. Önüne koyduğu bu uygulama Yılmaz Yalçıner oradan gidene kadar devam etti. Daha sonra da bir süre sürdürdüler, ama sonunda çocuk koğuşunda kendiliğinden bir ayrışma oldu.

- Nasıl bir ayrışmaydı bu?

- Bir kısmı islami düşünceyi, verilen o eğitimi benimsedi, eski düşüncelerinden vazgeçti ve bizimle olan bağlarını kopardı, bir kısmı ise bir-iki yılı bulan bu eğitime rağmen militan yapısını korudu. Bizlere olan inancını ve güvenini sarsılmaz biçimde sürdürdü. Ki, bazı çocukları Dışarıdan tanırım, ateş parçasıydılar. Hâlâ anımsıyorum Hilvan'lı bir çocuk vardı, sıkıyönetimin ilanından sonra ilçeye askeri panzerler, kariyerlerle komando birliği gelmişti. Çocuklar komandolara saldırıyorlardı. Bu çocuk da onlara aman vermeyen, taşlayan, kariyerlerin paletleri arasına keçe koyup dişlisini attıran biriydi. Subaylar sonunda bize haber göndererek, "bize karışmayın, biz kimseye saldırmayacağız, çocuklar üstümüze bu şekilde gelmesinler, durdurun!" demek zorunda kalmışlardı.

İşte bazıları böyle yaman çocuklardı. Ve bizimle kırsal alanda çatışmalara katılan köylü militan çocuklar... Bunlar en sonunda tavır koymuşlar. Bir gün hepsi birbirine giriyor ve dinci geçinerek kendileri üzerinde tahakküm kurmaya çalışanlarla kavga ediyorlar. Kepçelerle, demirlerle, artık ellerine geçirebildikleri ne varsa birbirlerinin kafasını-gözünü yarıyorlar. Olay idareye yansıyor, idare de cezalandırmak

amacıyla dini eğitimi bir türlü benimsemeyen ve kavga edenleri 36'nın hücrelerine attı. O ara bulunduğumuz 36'da konuşma yasağı devam ediyor, henüz emir-komuta zinciri kırılmamıştı. Ama biz 1982 Ölüm Orucu'ndan sonra 36'ya getirilmişiz, üzerimize fazla gelmiyorlar, aramızdaki konuşmaları engellemiyorlar. Onlara da fazla karışmadılar. Biraz marş söyletiyorlar, ara sıra gelip birkaç soru soruyorlar, onun dışında pek uğraşmıyorlardı.

Çocuklar akşama kadar oturuyorlardı. Kendilerine sigara verilmiyordu, ama uygun bir yolunu bulup gönderiyorduk. Getirildiklerinde birkaç defa seslenip kim olduklarını sorduk. Çekindikleri için sessiz kaldılar. Askerlere tekmil verdiklerinde isimlerini öğrendik, baktık ki bizim çocuklar, tanıyoruz! "Ne oldu, niye geldiniz?" dedik, onlar da bizi tanıyınca olup biteni anlattı ve "sonunda dayanamayıp kavga ettik, bizi ayırıp buraya getirdiler" dediler. Çocuk koğuşundakilerin bir kısmı normal koşullarda bizimle yeniden ilişki kurup kendilerini oradan kurtarmamızı istediler. Çıkarıp aldık. Bulunduğumuz koğuşlara yerleştirdik. Diğer bir kesimi ise, tahliye olup dinci kesime katıldı; duyduğumuza göre hâlâ sürdürenler var. Diyarbakır'da açılan çocuk koğuşu, gerçek anlamda yaşı küçük olanları zor koşullardan, vahşet ve işkenceden koruma, büyüklerden ayrıştırma amacıyla açılmamıştı. Düşüncelerinden, inançlarından arındırma, giderek karşı devrimci hale getirme, Kemalist ve islami temelde devrime karşı konumlandırma amacıyla açılmıştı ve hep bu temelde kullanıldı.

- *Peki koğuşlarda dini vaazlar veriliyor muydu?*

- Dini vaaz da gündeme geldi, ama daha sonra... Cezaevinin hoparlöründen vaaz verildi. Diyarbakır'dan bir imam, belli gün ve saatlerde vaaz veriyordu. Güya islami kuralları, ilkeleri anlatıyor ve tutukluların dini inançlarını geliştirmeye çalışıyordu. Amaç böyle lanse ediliyordu. Esas amaç şuydu: İhanet ettirme... Bazen imam açıktan açığa, "sizler suçlusunuz, devlete karşı suç işlemiş kişilersiniz... Suçlu insana çektirilir, siz her şeye müstahaksınız.

Vatan, millet ve din düşmanları ıslah olmadıkça ortadan kaldırılmalıdır. Boyun eğmeniz, yaptıklarınızdan pişman olmanız, devletten af dilemeniz gerekir!..." diyordu. Açıkçası, dini duygular ve inançlar kullanılarak insanlar ihanete çağrılıyordu. Vaazlarda bir yandan "insanların, milletlerin kardeşliğinden, Müslümanların dayanışmasından, temiz ve

ulvi amaçlarından, inançlarından" söz edilirken; aynı anda içerde, o saatte insanlar işkence görüyordu. Yani ses cihazından yayılan imamın vaazı altında cezaevinin her köşesinde işkence seansları bütün hızıyla devam ediyordu. İmamın vaazı Diyarbakır vahşetinin fon müziğiydi.

Aslında İslami inançlara göre de bir suç var. Hoparlörün başında konuşan imamın duydukları, gördükleri ve tanık oldukları karşısında gerçekten inanmış biriyse vaaz vermeyi reddedip oradan gitmesi veya yaşanan bu açık çelişkiyi kabul etmeyerek idareyi eleştirmesi, tavır koyması gerekirdi. Bir yanda insanların birliği ve kardeşliğinden dem vuracaksın, bir yandan da ortalığı inleten sesin işkencenin arka fonu olacak ve çığlıkların, iniltilerin üzerine bir şal gibi örtüleceksin. Ve sen, bunu tasvip edeceksin, meşru göreceksin, "her şeye müstahaksınız, inançlarınızdan vazgeçin, nedamet getirin, devlete kulluk, kölelik edin!" diyeceksin. İlginç bir durumdur yani. Diğer ülkelere baktığımızda bunlar fazla yaşanmayan şeyler. Avrupa'da, Latin Amerika'da kilisenin zaman zaman insan hakları ihlallerine, devletin vahşileşerek vatandaşına karşı zulümcü başı kesilmesine, insanların katledilmesine karşı sesini yükselttiğini görürüz. Türkiye tarihinde –ki bu, Osmanlı tarihinin ve devletinin devamıdır– din her zaman açıkça devletin hizmetindeki baskı araçlarından biri olmuştur.

- Dinin, faşizmin bir ideolojik hegemonya aracı olarak kullanıldığını çok rahatlıkla söyleyebiliriz, değil mi?

- Tabii, hem de en çarpıcı biçimde. Her ne kadar faşist generaller zaman zaman "biz şeriatçı değiliz, laikiz" diyorlarsa da, egemenliklerini sürdürmek ve devrimcileri, yurtseverleri ezmek için gerektiğinde en geri biçimiyle dini kullanması, ona sarılması oldu ve hâlâ da oluyor. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde olanlar, bu vaazlar, bu namaz kıldırmalar, çocuk koğuşu açıp şeriatçılara teslim ederek onları dini temelde kazanmaya çalışmalar 12 Eylül faşizminin bu yöndeki tutumunu açıkça ortaya serer.

- Gerçi daha sonra tüm bunların çok daha çarpıcı biçimleri ortaya çıktı. Kemalist devlet, PKK avına çıkmak için dini hadisleri uçaklardan köylerin, kasabaların üzerine bildiri şeklinde attırdı!..

- Onu, o gibi şeyleri bugün tüm Türkiye ve dünya halkları biliyor. Biz onlara değinmiyoruz. Aslında o noktaları da anlatmak gerekir, ama bizim vurguladığımız henüz PKK'nin kendilerince bu kadar güçlü, tehlikeli olmadığı, kendilerinin ise en güçlü olduğu dönemde yapılanlarla ilgilidir.

Kürt kadını zindan direnişinde yerini alıyor...

- Biraz da cezaevinde bulunan bayan arkadaşların durumundan söz eder misiniz? Koğuş yaşantıları nasıldı? Karşılaştıkları sorunlar nelerdi? Cezaevi mücadelesine katkıları hangi boyutlardaydı?

- Bayanlar koğuşu, Diyarbakır tarihinde yer etmiş ayrı bir dünya, ayrı bir yaşam... Kamuoyunun, orayı başından sonuna kadar yaşamış, her şeye tanık olan arkadaşlardan öğrenmesi gerekir. Bilgilenmemiz 1984'lerde onlarla yazışma olanağının doğmasıyla mümkün olabildi. O duyumlar, bilgilenmeler ışığında

Diyarbakır'ın bu köşesinde olan bitene kısaca değinelim: 1981 açlık grevinde saldırı başladığında bizler hücrelere alınırken, bayanlar koğuşuna da baskınlar düzenleniyordu. Cezaevinde henüz marş söyleme gibi şeyler olmadığı için, o baskınlar sırasında bayan arkadaşların çığlıkları, haykırışları, bağırışları bulunduğumuz hücrelere kadar geliyordu. Koğuş mevcudu 60-70'e kadar yükseliyordu. 1981 Ocak saldırısından sonra diğer koğuşlarla ilişkileri tümden sona erdi ve bizlerden tamamen tecrit edildiler.

- Bayanlar koğuşunda siyasi hareketlerin dağılımı nasıldı?

- Bu koğuşta da nicel ve nitel anlamda ağırlıklı olan grup PKK'ydi. TKP, DDKD ve diğer bazı gruplardan da insanlar vardı. Ayrıca bayanlar koğuşunda bize yardım eden veya bizimle dayanışma içinde olan köylü kadınlar olduğu gibi, diğer adli davalardan, hatta bar, pavyon kadınlarından bile getirilenler var. Bayanlar koğuşunda Sakine Cansız arkadaşımız ve Aysel Öztürk bulunuyordu. Sakine önceleri Diyarbakır'da değildi. Elazığ grubu dosyası Diyarbakır'a gönderilince tutuklular da Mart 1981'de Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne getirildiler. Sakine bu grupla geldi. 1981 tecritliği yaşanmadan önce bayanlar koğuşundaki grupların tavrı, cezaevi genelindeki ilişki ve tavırların aynısıydı. Her grup ilişki kurabildiği için karar ve tavırlarını oradaki arkadaşlarına yansıtıyordu. Direniş ve teslimiyet döneminde cezaevi genelinde grupların aldığı tavrın aynısı orada da yaşanıyordu. PKK olarak direniş, düşman karşısındaki tutum ve arayışlarımız arkadaşlarımızca da sürdürülüyordu. Diğer grupların direniş dışı tutumları, kendilerini düşmanın insafına terk edişleri, direniş ruhu ve arayışı içinde olmayışları o gruplardan olan bayanlarca da pratiğe dökülüyordu. Özcesi, bayanlar koğuşu cezaevinin bir prototipiydi.

- Tecritlik döneminde bayanlar koğuşunda sizinkine benzer bir direniş çizgisi yaşama geçirilebildi mi? Süreç orada nasıl işledi?

- Ona geçmeden önce, Ocak 1981'e kadar olan döneme biraz daha değinelim: Bu arkadaşlarla ilişkilerimiz sürdüğü için baskıların tırmanması, bizlerden istenenlere karşı tavrımızın ne olacağı merkezi kararlarla kendilerine iletilirdi. Cezaevi politikamızın direniş olduğunu biliyorlardı ve geneldeki gelişmelerle ilgili bilgi sahibiydiler. 1981 Ocak sonrasında artık bizim cephede olan biteni bilemez oldular. Şubat sonlarında Esat Oktay'ın yönetimi devralmasıyla, vahşet eşliğinde dayatılan kurallara onların da uyması istendi. "Türk" olunacaktı.

Bayanlar da işkenceler eşliğinde "Türk" olacaktı. Arkadaşlarımız kabul etmiyor ve direniyorlar. Ancak bu uzun sürmüyor. "Kabul edelim. Ne olup-bittiğini, arkadaşların ne yaptığını, ne düşündüğünü bilmiyoruz, öğrenelim" diyorlar. "Türk"lüğü kabul ediyorlar. Kavrayış ve sürece karşılık vermede eksiklik içinde oluyorlar.

Mart'ta Sakine Elazığ'dan geldiğinde idare koğuşa vermiyor, alttaki tecrite atıyor. "Türk" olduğunu kabul ettirmek için işkence yapıyorlar. Sakine reddediyor, direniyor. Ayseller Sakine'yle ilişkiye geçiyor. Koğuş olarak "Türküm" demeyi kabul ettiklerini, kendisi de kabul etmedikçe yanlarına verilmeyeceğini söylüyorlar. Ayrıca koğuşa gelebilmesi için isteneni yapmasını, daha sonra ne yapılacaksa aralarında tartışıp kararlaştırmaları gerektiğini belirtiyorlar. Sakine arkadaşların yanına gitmek için "Türk" oluyor ve koğuşa veriliyor. Tecritlik çemberi aşılamadığı için ciddi bir eyleme girişemiyorlar. Ve kurallara uyarak süreci yaşıyorlar.

Teslimiyet karanlığı Diyarbakır'ın üzerine bütün ağırlığıyla çökmüşken, idarenin dediği her şeyi yapmama, yapılanı da laçkalaştırma, istenildiği gibi uygulatmama tutumlarını sonuna kadar sürdürüyorlar. Direniş fiilen sona erse de bizdeki gibi arayışları, tartışmaları sürüyor, teslimiyeti düşünce ve ruhta kabul etmiyorlar.

- Onlara dayatılan kurallar nedir? Erkeklere dayatılanların aynısı mı?

- Onlara da askeri yürüyüş, marş ve diğer kurallar aynen dayatılıyor. Saçları kesilip kısaltılıyor. İşkence ve kurallarda kadın-erkek eşitliği sağlanıyor!.. Düşman genel politikaları ve amaçları doğrultusunda itirafçılaştırma ve ispiyonculaştırmaya da çalışıyor.

- Çok değişik kesimlerden gelen bir insan grubunun olduğu yerde direniş çizgisini yaratmada bayan arkadaşların karşılaştıkları epey sorunlar olmalı...

- Bizde olduğu gibi onlar da sayısız zorlukla karşılaşıyorlar. Bizim davadan içeri düşmüş taraftar, sorunları kavramamış insanlar var. Bunların sayısı az da değil. Ötesi bizlerle hiç ilişki kuramıyorlar. Tümüyle kendi başlarına tavır belirlemek zorunda kalıyorlar. Ayrıca dışımızda direnişçi anlayışa sahip olmayan grup ve insanların da bulunduğu bir bileşim var. Düşmanın politika ve saldırıları, cezaevinin genel durumu bayanlar koğuşunun belirttiğimiz bu yapısı dikkate alındığında büyük zorluklarla karşılaşılacağı açıktır.

- *Bu zorluklar nelerdi? Biraz somutlaştırsanız.*

- Zorluklar çok boyutlu. Bir yandan o koşullarda kurtulma arayış ve çabasındalar; bir yandan da düşman politikalarının uygulanmasına karşı durup engellemeye çalışıyor, uyulan kuralları belli bir düzeyde tutarak insanların daha fazla düşmemesi için didiniyorlar. Diğer yandan direnişçi olmayan unsurların yarattığı tahribatı giderme, onları da belli bir çizgide tutma, burjuva, küçük-burjuva, feodal özelliklerini aşamayan bazı tiplerin zayıf yanlarının idarece kullanılmasına izin vermeme, bir yandan da kadın olmaktan kaynaklanan sorunlar.

Kısacası her yönüyle ayakta kalmayı, tetikte olmayı, duyarlılığı sonuna kadar konuşturmayı gerektiren bir düzlemdeler. İdare onlara da bağırtarak marş söyletmek istiyor. Arkadaşlar tavır koyuyor, bağırmıyor, ölgün sesle söylemeye devam ediyorlar. Defalarca işkence görmelerine rağmen, aldıkları "ölgün sesle marş söylenecek" kararını sonuna kadar uyguluyorlar. Ayrıca işkence korkusuyla bağırarak marş söyleyenleri, istenenleri yapma eğilimine giren unsurları ikna etme çabasında oluyorlar. Yeni gelen, bayanlar koğuşunun altındaki tecride alınıyor, işkence ediliyor, sindirilmeye, istediklerini yaptırma noktasına getirmeye çalışıyorlar. Sarkıntılık ediliyor, tecavüze kalkışılıyor.

- *Böylesi iğrenç şeyler de mi oluyor?*

- Ellerinden gelse her şeyi yapacaklar. Ancak arkadaşlarımız olağanüstü bir duyarlılık gösterip idareye, gardiyanlara karşı bir bent oluşturuyorlar. Ne bir kadına tecavüz edilmesine, onların kadınlığından yararlanılmasına, ne de değişik kesimlerden gelen zayıf, saldırılara karşı duramayan, korku ve panik içindeki insanların düşmesine izin veriyorlar. Yani çift yönlü bir bent oluyorlar. Düşmanı dizginlerken, tutukluların da zayıflık ve yetmezliklerine karşı bir savaşım içindeler. Onlarla sürekli ilgileniyor ve güven veriyorlar. Düşmanın bütün politikalarını, yönelim-

lerini, her davranışını, yaklaşımını açığa çıkarıyor, anlamını yorumluyor, kavratıyorlar. Kimseyi düşman pençesine düşürmemeyi başarıyorlar.

- *Sonuçta bayan arkadaşlar koğuştaki bayanlardan herhangi bir biçimde cinsel nesne gibi yararlanılmasının kesinlikle önüne geçmiş oldular mı?*

- Evet... Baskı ve işkenceler göze alınarak, büyük bedeller ödenerek arkadaşlarımız sonuna kadar tavır koymada en küçük bir ikircikliğe düşmüyorlar. Kim olursa olsun koğuşa gelen her insanı sahiplenme ve koruma, dışımızdaki insanların da saygısını kazandırıyor. Bir ara pavyon işleten bir kadın tutuklanıyor, alttaki tecritte gardiyanlar ona sarkıntılık etmeye kalkışıyor. Arkadaşlarımız sahip çıkıp koğuşa alıyor ve kadına yönelimi engelliyorlar. Kısacası inancı, konumu ne olursa olsun, orada insanlığın düşürülmemesi, ayakta tutulması çabası esas alınıyor. Verilen bu güvenden ötürü kimin ne sorunu olursa son tahlilde arkadaşlarımıza gidiyor, çözümü onlarda arıyor.

- *Anlaşılıyor ki, bayanlar koğuşunun gardiyanı erkek... Hatta ona "horoz" dendiğini geçen bölümde söylemiştiniz. Bu çok uygunsuz bir durum değil mi? Normalde bayan gardiyan olması gerekir.*

- Tabii ki, bayan gardiyan olması gerekiyor. Ama Diyarbakır'da ne olması gerektiği gibi ki!.. Aşağılık yaratıklar, bayanlar koğuşu gardiyanına "horoz" lakabını takıyorlar. Sadece bu sözcük bile oradaki tutukluları aşağılamayı içerir. Koğuş gardiyanı olarak seçilen erler arasında sapık tipler de var. Bir gardiyanın uygunsuz davranışı karşısında bayan arkadaşların tavır koyması üzerine koğuşa bir bayan gardiyan da veriliyor. Tarihini hatırlamıyorum; 1982 veya 1983 olabilir. Ancak marş söyletme, denetleme gibi şeyleri yine asker gardiyan yapıyor. Yani esas sorumlu yine askerdir.

- *Bayan arkadaşların tavır koyduğundan sözettiniz, bu nasıl bir tavır? Yani ne yaptılar?*

- Bu olay karşısında arkadaşlar Esat Oktay'ı çağırıyor. "Koğuş gardiyanı olarak bu adamı artık burada görmek istemiyoruz, bunu hemen alacaksınız" diyorlar. Esat Oktay o gardiyanı tepkinin sertliği ve işlerin daha kötüye gitme tehlikesi karşısında görevden alıyor. Ve "sizle 35. koğuş başımızın belasısınız" diyerek bizleri zaptedemediğini, etkisiz kılamadığını da açıktan itiraf ediyor.

- *Bayanlar koğuşunda ispiyoncu, itirafçı çıkaramadılar mı?*

- Hayır... İdare bütün çaba ve dayatmalarına rağmen bu alanda iste-

diği sonucu elde edemedi. İtirafçı çıkarmak için genel yönelim yanında bazı unsurlara özel olarak da yöneldiler. Ama arkadaşların aktif çalışma ve müdahaleleri, karşı politikaları püskürttü.

- Koğuş içi yaşamları konusunda neler söylersiniz?

- Bayanlar koğuşunda arkadaşlarımız başından sonuna kadar örgütlü yapılarını, komün ilişkilerini sürdürüyorlar. Siyasi hava oldukça canlı. Devrimci değerlerin korunması, ayakta tutulması için çırpınıp duruyorlar. Siyasi sohbetler, tartışmalar hiç kesilmiyor. Önemli kutlama ve protesto günlerinde arkadaşlarımız koğuşa yönelik bildiri hazırlayıp okuma, anmalar düzenleme, Newroz'u kutlama gibi faaliyetleri hiç aksatmıyorlar. Arkadaşlar bu konularda bizden daha ileri... Siyasi kimliklerini, coşkularını hep koruyor, öne çıkarıyorlar.

- Bayan arkadaşların koğuş içi yaşamına dair burada anmamız gereken kimi çarpıcı olaylar var mı?

- Koğuş içi yaşamı detaylandıracak durumda değiliz. Birkaç noktaya değinelim. İdarenin aile, sevgi bağlarını içerde, Dışarıda silah olarak kullandığını anlatmıştık. Koğuşlarda kardeşi, nişanlısı, kocası bulunan bayan arkadaşlar da vardı. Ama birbirleriyle görüşebilmeleri hep sorun oldu. Sonuna kadar bu ilişkilerle oynandı. Bizim davadan tutuklanan bir ana vardı. Düriye Ana. Oğlu da yanımızdaydı. Oğlunu görme isteği çoğunlukla işkenceyle yanıtlandı. Artık canına tak edince, bir gün tavır koyup, "mutlaka oğlumu göreceğim" diyor ve gardiyanı kovalıyor. Sonunda oğlunu getirip göstermek zorunda kalıyorlar.

- Düriye Ana niçin içeri düşmüştü?

- Düriye Kaya'nın partili olan iki çocuğu vardı. Biri içerdeydi. Kızı da Dışarıda mücadele alanındaydı. Sonraki yıllarda kızı bir çatışmada şehit düştü. Düriye Ana da bize çok yakın, saygı ve sevgiyle bağlı yurtsever, değerli bir insandı. 12 Eylül öncesi Hilvan Belediye Başkan adayımız seçimi kazanmıştı. O da encümen azası oldu. Saldırı ve toplu tutuklamalarda onu da içeri aldılar, PKK'li diye yargıladılar. Üç yıl boyunca Diyarbakır vahşetinden payına düşeni aldı. Düriye Ana Türkçe bilmiyordu. Baskı ve dayatmalara rağmen öğrenmedi, konuşmadı, bu tavrını tahliye olup gidene kadar sürdürdü. İnatçılığı yüzünden ayrıca işkencelere hedef oldu. Bir defasında, Esat Oktay döverek yere yıkıyor ve göğsüne oturuyor, ayaklarına, kalçalarına vurup her tarafını morartıyor.

- *Türkçe bilmemesi başına kim bilir daha ne işler açmıştır?*

- İçler açısı ve ilginç tutumlarla karşılaşılıyor. Bayanlar koğuşunun bir Laz gardiyanı varmış. Laz da Türkçeyi bozuk konuşuyormuş. Düriye Ana'ya "Türküm" dedirtmeye kalkıyor. Önce kendisi "Türçüm" diyor ve tekrarlamasını istiyor. Ana da, "Tırkım" diyor. Gardiyan doğru telaffuz etmesi için defalarca uyarıp azarlıyor. "Türçüm diyeceksin Türçüm." Bu "Türçüm", "Tırkım" demeler bir süre devam ediyor. Sonunda Düriye Ana'nın sabrı taşıyor. "Ker lawı keri, ti ji nizani ji min çi dixazi" (eşekoğlu eşek sen de söylemesini bilmiyorsun, benden ne istiyorsun) diyor. Koğuştakiler kahkahayı patlatıyor. Güldükleri için hepsi dövülüyor, cezalandırılıyor. Yine bir gün aynı gardiyan ona "Ulu Atatürk" dedirtmeye çalışıyor. Kendisi "Üli Atatürç" diyor. Düriye Ana "Ölü Atatırk" diyor. Yine defalarca karşılıklı tekrarlanıyor ve anlaşamıyorlar!..

Sakine, Aysel ve bazı arkadaşlar "kurallara tam uymuyor, dik kafalılık ediyor, siyasi faaliyet sürdürüyor" gerekçesiyle koğuşun altındaki hücreye atılıyor, günlerce tutuluyorlar. Hücrede tuvalet yok. Çoğunlukla tuvalete de götürülmediklerinden ihtiyaçlarını orada gidermek zorunda bırakılıyorlar. Ağır, pis koku içinde günlerce aç, susuz, yataksız çıplak betonda kalıyorlar. O soğukta kadın hastalıkları dahil pek çok hastalığa yakalanıp acı çekiyorlar. Temizlik malzemesi, ilaç verilmiyor!..

- *Bayanlar koğuşunda ana kucağında emzikli çocuklar da var mıydı?*

- Vardı. Yaşama Diyarbakır vahşetinde gözlerini açan Helin isimli bir kız çocuğu vardı. İki buçuk, üç yaşına kadar içerde, annesinin yanında kaldı. Hep büyük insanlarla olduğu için büyükler gibi davranır, tavır koyarmış. Subay ve askerlerden nefret edermiş. Onları gördüğünde, peltek sesiyle, "Apolarımı dövüyorsunuz!" dermiş. Arkadaşlar Helin'e bizleri hep "Apolar" diye anlatmışlar.

- *Uygulamalara eklemek istediğin başka bir olay var mı?*

- Şunu da ekleyelim: O zaman Esat Oktay bir gün yarı çıplak, yanında tayfasıyla koğuşa giriyor. Sakineler sırtlarını dönerek kendisine tepki gösteriyor. Bu tavır karşısında Esat Oktay öfkeden kudurup koğuşu terk ediyor. Ve arkadaşları işkenceden geçiriyorlar. Arkadaşlarımızın tepkileri çok önemli. Eğer öyle davranmasalar, tepkisiz kalsalar Esat Oktay sonraki günlerde daha da ileri gidecek, pervasızlaşacak.

- *Diyarbakır'ın siz ve partiniz için ne anlama geldiğini, geçen bölümde tartışırken söylediniz. Öne çıkan bu boyut bayan arkadaşlar için de geçerli*

olabilir mi? Onlara "Kürt kadınının mücadele içindeki direnişçi kimliğini yaratabildi" diyebilir miyiz?

- Özellikle bu boyut partimiz ve halkımız için çok önemlidir. Ve iyi kavranmalıdır. Kürt kadınlarının ve bu yoldaşlarımızın direnişleri, parti kimliğini korumaya çalışmaları halk ve parti tarihimiz açısından büyük değerdedir. TC Kürt kadınını, namus olayını insanlarımızı düşürmede, teslim almada hep kullanmıştır. Gerek isyanlarda, gerekse aranıp firari duruma düşenlerin direnç öğelerini kırmada Kürt kadını hep bir silah olarak kullanılmış, teslim olmalarını sağlamada rehin alınmıştır. Aşiretçi-feodal değer yargılarının güçlü olduğu ülkemizde bu, büyük olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Çünkü Türk devletinin vahşiliği, işkenceci, ırz düşmanı karakteri halkımızca çok iyi biliniyor. Bugün de devlet alçakça ve ikiyüzlüce aynı propaganda ve politikalarını sürdürmektedir. Bir yandan devrimcilerin halkın değer yargılarını çiğnediği, namusuna el attığı propagandasını yaparken, diğer yandan gerillalarımızı düşürmede annesine, kardeşine, karısına, nişanlısına, kızına el koymakta, karakollara almakta, sayısız işkence ve iğrenç şeyler yapmaktadır. TV ve basını kullanarak, onların ağzından zorla gerillalara "teslim ol" çağrıları yapılmaktadır. Kadınlarımız işkencelerden geçmekte, tecavüze uğramakta, devletin en uç noktada baskılarına hedef olmaktadır. İşte böyle vahşi bir devletin, ırkçı, faşist bir kurumu olan ordunun elinde, Diyarbakır Zindanı gibi bir yerde, direnişçi, Kürt kadınlarının ortaya çıkması daha büyük değerdedir ve iyi anlaşılmalıdır. TC Kürt kadınını toplumu düşürmekte kullanmak isterken bu yoldaşlarımız devrimi, halkı düşmana karşı koruyup temsil etmiş, politikalarını püskürtüp tersyüz etmiştir. Özgür ve bağımsız geleceğe uzanan güçlü yürüyüşümüzde Kürt kadını önünde yeni bir çığır açılmış, zindanlarda, düşmanın pençesinde de kadının direnebileceğini gösterip topluma olumlu yönde güçlü bir mesaj verilmiş, üzerinde yükselecek miras yaratılmıştır.

Diyarbakır Zindanı'nda itirafçılaştırma politikasının hedefinde PKK

- İstersiniz koğuş içi yaşamda devrimci ilişkilere ilişkin çürüme ve yozlaşmanın örnekleri üzerinde duralım...

- İnsanın ispiyoncu duruma gelmesi, birlikte yaşadığı insana dayak attırması, hatta atması, gardiyan "küfür et" dediğinde küfür etmesi, "döv" dediğinde arkadaşına el kaldırması... Bunlar düşmenin, çürümesin uç boyutlarıdır. Bir de siyasi anlamda düşme ve çürüme var.

- Sorum bu yönü de içermekte...

- Bu bakımdan da çarpıcı örnekler var. Bir zamanlar binlerce insana hitap etmiş, örgüte, kitlelere yönetici olmuş ve kitle ilişkilerinde bulunmuş bazı insanların, devrimciliğin, insanlığın sınandığı böyle bir ortamda ne hale geldiğine de tanık olduk. Sınırsız, uçuruma derinliğine bir düşüş, bir çöküş... Büyük öğretici yanları olan olaylar var. Örneğin, Mahmut Çıkman. İstanbul DDKD başkanlığı yapmış. DDKD'de etkin rol almış, ayrılmış, ayrı grup örgütleme çalışmasında bulunmuş biri. 12 Eylül darbesiyle beraber devrimciliği bırakmış, daha dışarıdayken kendisini tüketmiş, yakalanmış, içeri düşmüş. Darbe geldiğinde evinden alınıyor, emniyete götürülüyor, hiç işkence görmeden bildiği ne varsa hepsini anlatıyor ve tutuklanıyor. Bir insanın yaşadığı iç çelişkiler yüzünden kararını verip devrimcilikten vazgeçmesi, devrimcilik yapmaması görünen ve rastlanan bir şeydir. Ki, Türkiye ve Kürdistan'da kolay ve rahat dönemde en keskin çıkışlar içinde olan birinin kendi sürecinin bir yerinde kararını verip devrimcilikten vazgeçmesine rağmen bunu gizlemesi, keskin laflarla esip kükremesi, devrimci geçinmeyi sürdürmesi gibi örnekler çokça görülmüştür. Ama böylelerinin çoğu zor dönemlerde dökülür. Bu dökülmeyi anlamak da mümkün. Ne ki, bundan daha beter bir düşüş yaşanırsa, toplumda daha bir moral bozucu, olumsuz etki yaratır, lanetle anımsanır. Mahmut Çıkman böyle biri. Düşüşünün derinliğine bakıyoruz ki, dipsiz bir uçurum. Babasını suçlayacak ve ona küfredecek kadar derin. Babasını da tanıyoruz; yoksul bir insan...

- Babasını niye suçluyor?

- "Niye beni okuttu?" diye. Kürdistan'da çocuğunu yüksek okulda okutan yoksul ailelerin sayısı çok azdır, sınırlıdır. Bu istisnalardan, şanslı insanlardan biri. Babası bakkal ve her şeyini, varını yoğunu ortaya koyup

onu okutuyor. O ise babasına küfür ediyor. "Beni niye okuttun? Okumasaydım bu işleri öğrenmeyecektim, hiçbir şeye bulaşmayacaktım ve burada olmayacaktım!" Bu denli bir kahroluş, kahrediş var. Sonra, 1983 Eylül direnişinde 35'teydi, sloganlar atılmaya başlanınca paniğe kapılıyor, "tuvaletin arka kısmına geçin, asker bizi tarar, öldürür!" diyor ve hemen panik içinde idareye başvuruyor. "Beni koğuşa götürün" diyor ve koğuşa gidiyor. Orada "hidayete eriyor" ve başlıyor namaz kılmaya!.. Böyle tipler, kişilikler...

Bir Nurettin Elhüseyni var. Denge Kawa grubunun teorik olarak en önde gelen adamı, en öndeki yöneticilerinden. Ve bu adam koğuşta büyük bir çöküş sergiliyor. Mümtaz Kotanların olduğu koğuşta kalıyor. Marş ve eğitim sorumlusu; en düzgün şekilde marşları söyletme "eğitim" kitabını okuma işi hep onun oluyor. Elhüseyni'yi de 35'e getirdiler. Temmuz 1982 Ölüm Orucu devam ediyor, arkadaşlar ölümün eşiğinde... Elhüseyni'nin yanında bir sempatizanımız kalıyor. Eylemin ilerleyen günlerinde arkadaşımıza "aslında bunların yaptığı intihardır" diyerek ölüm orucunun görkemi, büyüklüğü karşısında küçüklüğünü sergiliyor. Adam siyasi önder pozisyonunda, ama devrimciliğin, halka bağlılığın ve insanlığın sınandığı, sırat köprüsünden geçildiği böyle bir dönemde kendini halk ve devrim uğruna adamayı, feda etmeyi intihar olarak değerlendirebiliyor. Bu konuşmasının hemen ardından sempatizanımızın tepkisi onu öldürmeye kalkışmak oluyor. "Öldüreceğim seni!" diyor. Tabldot tabağını alıp kafasına indirmek istiyor!.. Elhüseyni yandaki hücrede kalan arkadaşımıza "bunu durdurun, beni öldürecek!" diyor. Yandaki arkadaş da sempatizanımıza "öyle bir şey yapma, yanlış olur" diyerek müdahale ediyor ve önlüyor. Bu söylediğim insanlar bir bütün olarak bitmiş, halka ve devrim adına ölmenin anlamsızlığını düşünecek, savunacak kadar bir çöküş içindedir. Hem de öylesine bir çöküş ki, bunu açıkça ifade edecek, sergileyecek düzeye ulaşmışlar.

Yine Ömer Çetin, "ben artık bittim, bu iş bana göre değil!" diyor. Peşeng'in genel sekreterliğini yapmış biri. Herkesin önünde çürümüşlüğünü, çökmüşlüğünü açık biçimde sergiliyor ve "benden buraya kadar" diyor. Kendisi teslim olmuş, bildiği her şeyi polise anlatmış. Bunlar toplumda tanınan tipler ve bunun dışında bitmiş birçok uç örnek var. Yine Diyarbakır'da Nazif Kaleli, Mümtaz Kotan, Ruşen Aslan gibi bitmiş, devrimcilikle ilgisi olmayan insanlar dışarı gidip "devrimcilik"

yapabiliyor! Kendilerini böyle lanse edip değerleri pazarlamaya, insanları kandırmaya çalışıyorlar. Devrimcilik bizim için zor meslek, bunlar ise ucuz, kolay meslek haline getirmişler! Eğer açarsak onlarca isim ortaya çıkar. Ama bunun karşısında olumluluğu, onuru esas almayı dorukta tutan, kahramanlaşan örnek kişilikler de var, onları da yeri geldikçe ele alacağız.

- Tabii, insani anlamda çökerek değer yıkımına uğramanın sergilendiği bir yerde, sizden de bazı insanların o yıkımı yaşadığı gerçeği söz konusu değil mi?

- Evet, o yıkımı en uç noktada yaşayan kimileri çıktı. Yıldırım Merkit, Şahin Dönmez, PKK Merkez Komitesi'ne kadar gelmiş kişiler. Bizdeki düşüş açık ihanet, pişmanlık şeklinde kendisini gösteriyor. Çünkü bizim Kürdistan mücadele tarihinde çok ayrı bir yerimiz var ve düşmanın bize karşı özel yönelimi söz konusu. Diğer insanlar da o denli düşürülmüşler, ama onlarla uğraşma, itiraf ettirme, mahkemede kullanma henüz yok. Onlara sıra gelmemiş, hedef PKK! PKK ile uğraşıyorlar. Aramızdan saflarına çekip aldığı insanlarla organik bir birleşme içine giriyor, onlarla ortak çalışıyorlar, birlikte sorgulara katılma, işkence yapmaya kadar vardırıyorlar işi!..

- Şunu mu demek istiyorsunuz? –netleştirmek için soruyorum.– Sizin saflarınızda yaşanan çöküşün ve düşüşün geriye dönüşü söz konusu olmuyor, eğer karşı devrim aranızdan birtakım insanları kendi saflarına çekerse, onu ihanet ettirmeden de öte noktalara götürüyor, ama diğerleri ne kadar düşse de "devrimcilik" yapmasının koşulları hâlâ var. Böyle bir şey mi demek istiyorsunuz?

- Yok, bizim dediğimiz şuydu aslında: Diyarbakır'da halk olarak, devrimciler olarak, bütün değerlerin sınandığı, karşı-devrim ve halk değerlerinin kıyasıya vuruştuğu; en yoğun, en uç noktada, en sert biçimde vuruştuğu bir yerde, bu değerleri konuşturan, çatıştıran, temsil eden kişilikler ve bu kişiliklerin çatışması, yürüme ve güçlenmesi olayı var. Bunun anlaşılması ve kavranması için söylüyoruz. Yani, yükselmede, yücelmede en uç noktada kahramanlıkların ve fedakarlıkların sergilenmesi ve devrimci kişiliklerde somutlaşması yaşanırken, bir diğer yandan çürüme, yozlaşma, bütün değerlere sırt çevirme, en kötü biçimiyle ihanetin yaşanması, bunların açık sergilenmesi olayı var. Zaten o koşullarda biten biri, daha sonraki koşullarda "ben devrimcilik yapacağım!" dese de kimseyi inandıramaz.

Devrimcilik zor günlerin işidir, zor bir meslektir. Zor günlerde götüremeyenler, fırtınaların dindiği, her şeyin süt liman olduğu zamanlarda artık insanları aldatamazlar. Bu işi yürütemezler. Yürütmeye kalkışsalar bile, zor günlerdeki kaçkınlıkları daima önlerine bir barikat gibi dikilir. O sürece tanık olanlar, onlara geride nasıl bir geçmiş bıraktıklarını anımsatır, teşhir ederler. İşte verdiğim örnekler de zor günlerde bu işi götüremeyenlerin bir kısmının Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin içine düştüğü durumla ilgiliydi. Bunların arasında öyleleri vardı ki, geçmişte, Dışarıdayken siyasi hareketlerinin önderleri, en önemli insanlarıydı. Bir kısmı tutsaklık koşullarında da öyleydi. Bunlar, PKK dışındakiler için, yani Kürdistan "solu" için genelleştirilebilecek örnekler. Örneğin Mümtaz Kotan ile Ruşen Aslan'ın durumu diğerlerinden farklı değil. 1. koğuşta bunların özel bir çabayla kurallara en iyi biçimde uyup daha fazla hışıma uğramama, kendilerini düşmanın insafına terk etme ve disipline tümden uyma tutumları idare tarafından örnek gösteriliyordu.

Esat Oktay 1. koğuşun kurallara dört dörtlük uyduğunu tutuklulara defalarca söylemişti. 1982 yılının sonlarında 35'ten bir grup arkadaşımızı alıp koğuşa götürmek istediler. Onları daha da ezmek, siyasi anlamda yok etmek için ikiye bölüyorlar ve bir grubu Mümtaz Kotan'ın bulunduğu 1. koğuşa veriyorlar. Arkadaşlar koğuştan içeriye girdikleri anda Esat, Mümtaz Kotan'a "bunları sana emanet ediyorum, yola getireceksin!" diyor. Ve yüzbaşı gidince Kotan, "işte simdi anam ağladı benim! Bunları bize verdiler, rahat durmayacaklar, başımız belaya girecek!" diyor. Ve günler ilerledikçe, koğuşun "disiplini" yavaş yavaş bozulmaya başlıyor.

Oraya giden arkadaşlar genelde sempatizan, ama öyle her şeye boyun eğen tipler değiller. Çok geçmeden koğuşun yaşamı alt-üst oluyor. O dönem orada kalan arkadaşlar, daha sonra Mümtaz Kotanların neler yaptıklarını anlattılar. Sıradan bir insanın bile yapamayacağı, burada anmaktan sakındığın pek çok tutum ve davranış var. Mümtaz Kotanların koğuşu bayanlar koğuşuna çok yakın ve hatta 1981 direniş döneminde direnen bayan arkadaşlarımızın bağırtı ve çığlıkları oradan rahatlıkla duyuluyor. Bir gün çığlıkların geldiği anda, Mümtaz Kotan "bizi dinlemediler, rahat durun dedik, durmadılar. Bakalım, yakında göreceğiz, Apocularla askerlerin çocukları olacak!"

- *Ama nasıl olur? Nasıl yapabilirler böyle bir değerlendirmeyi?*

- Yapmış, bize yansıyan şeyler bunlar... Koğuşta olup bitenler ayrı

bir alem!.. İdare o zamanlar şöyle bir politika uyguluyordu: Kurallara en iyi şekilde uyan koğuşlara bazen "ödül" verilirdi. Ödüle hak kazanan biri de 1. koğuştu. Cezaevinde televizyon verilen iki-üç koğuştan biriydi. Daha sonra Mümtaz Kotan'ı 35'e getirdiler. Koğuşlarda gardiyanların söyledikleri her şeye karşı tutuklunun emir tekrarı yaptığını söylemiştik. Gardiyan ana avrat küfür ettiğinde bile tutuklunun "emredersin komutanım" demesi gerekiyor. 35'e geldikten sonra bir gün gardiyan Mümtaz Kotan'ın hücresi önünde duruyor ve ona küfür ediyor. O da, "emredersin komutanım" deyince arkadaşlarımız müdahale ediyor. "Niye böyle diyorsun söyleme!" uyarısında bulunuyorlar. Mümtaz da "burada küfür edilince sizler emret komutanım demiyor musunuz?" diye sorup hayretini belirtiyor.

Arkadaşlarımız "hayır, biz burada, bu tür onur kırıcı şeyleri kabul etmiyoruz, burada olduğun sürece sen de yapmayacaksın" diyorlar. Yani 35'in koğuşlara göre çok ileri bir düzeyde olduğunu, siyasi kimliğin ve ilişkilerin, kuşatılmanın tüm ağırlığına rağmen korunduğunu, insanlar arasındaki o canlı havanın sürdüğünü, umutların hâlâ diri kaldığını, düşman karşısında kendini koyuveriş olmadığını görüyor, yaşıyor... Sürecin ne derece gerisine fırlatıldıkları konusunda arkadaşlara itiraflarda bulunmaya başlıyor. "Sizler gerek mahkemelerdeki savunmalarınızla, gerek buradaki tavırlarınızla Kürdistan'da yeni bir dönem açtınız" diyor. Yine "ben biliyorum, isteseler beni öldürebilirler, isteseler itiraf da yazdırabilirler. Yapmaları da gerekirdi. Durumum, konumum itibariyle beni buna zorlayabilirlerdi. Ama yapmadılar. Neden yapmadıklarıyla ilgili yorumum da şudur: Bunlar beni PKK'ye karşı kullanabildikleri kadar kullanacaklar..."

- Eğer bunları söylemişse, gerçekten müthiş bir özeleştiri, çok çarpıcı... Tabii eğer söylemişse. Anlattığınız kadarıyla Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde itirafçılaştırma politikası esas olarak PKK'li insanlar üzerinde yoğunlaştırılmış gibi gözüküyor. Ve yine anlatımlarınızdan Kürdistan solunun diğer unsurlarına bu olgu hemen hiç dayatılmamış, bunu nasıl açıklıyorsunuz?

- Diğer gruplardan sivrilmiş isimlere ve o hareketlere itiraf için yönelmemeleri bilinçli bir politikanın ürünüdür. İhtilalci, bağımsızlıkçı çizgiyi temsil eden bizleri bitirip devre dışı bırakmak, bu ruhsuz, cüceleşmiş sahte önder tiplerini de yaşatarak güçlü çıkışların karşısında set olarak kullanmak... Devletin yaptığı bu oldu ve bu tiplerin hepsi

daha sonraki süreçte dışarı salındı. PKK karşısında kullanıyorlar da.

Aslında soruyu şöyle sormak gerekirdi: Dışımızdaki Kürt gruplarına niye itiraf dayatılsın? İtirafçılık ve devrimci direnişçilik birbirlerine karşıt olan, zıt olgulardır. Bir yerde direnişin, yurtseverliğin ve sosyalizmin temsilcisi yoksa, orada bir tükeniş yaşanıyor demektir. İtirafçı, hain daha çok direnenlerin saflarından çıkarılmaya çalışılır. Diyarbakır'da devletle en üst boyutta biz vuruşuyorduk. Eşsiz kahramanlık örnekleri, büyük kişilikler nasıl ki bizden çıktıysa, itirafların o ölçüde bize dayatılması da mücadelemizin zorunlu bir sonucuydu.

- *Bir de küçük-burjuva hareketlerin dışarıdaki konumu ve o konumlarının içeriye yansıyışı da bu yönde irdelenebilir mi?*

- Geçmiş pratikleri irdelendiği zaman "tehlike düzeyi" bu kadar olan birilerine elbette üst düzeyde yönelmek fazla önem taşımıyor. Mümkün olduğu kadar kişiliksizleştirme, onların sınıfsal karakterini cezaevinde tüm çıplaklığıyla yansıtma ve yaşatma, direnenlere karşı bir öğe olarak kullanma politikaları var. Ve onlar da kendilerinden beklenen o sınıfsal karakteri en yetkin biçimde sergiliyor. Daha da kişiliksizleştirme dışında idarenin beklediği fazla bir şey yok. O da tamamen gerçekleşmiş durumda; düşebildiğince düşüyor, kişiliksizleşiyor, söylenen her şeyi yapıyor. Bu açıdan onlar devlet için artık bir sorun olmaktan çıkmış. Düşman için sorun biziz, sorun PKK... Zira PKK, Kürdistan ulusal kurtuluş sürecinde ideolojik-politik tutumu, sınıfsal konumu ve pratiğiyle belirleyici konumdadır. TC'nin zindan politikasının en yoğun, en etkin güncel biçimi ulusal imhaysa, ulusal kurtuluş umutlarının söndürülmesini hangi örgütün şahsında gerçekleştirecek? İşte sorunun can alıcı noktası, özü budur, küçük-burjuva teslimiyetçi grupların milliyetçiliği bile ulusal imha sürecinin kılına dokunma takatinde değildir. O halde onlara niye yönelsin, niçin hedeflesin?.. Eğer bir ulusal imha söz konusuysa, orada şahsımızda PKK'yi, PKK şahsında ulusu yok etme hedeflenecekti. Yönelimlerinin esası buydu. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yoğun işkencelerin artık itiraf yapmakla, yapmamak; direnmekle ihanet etmek arasında bir seçimi gerektirdiği o günlerde, düşmanın esas beklentisinin itiraf ve ihaneti yaygınlaştırmak olduğu bir yerde, PKK hareketinin sıradan bir insanı, bir köylüsü bile itiraf yapmaya zorlanırken, "hiçbir şey bilmiyorsan mahkemede sadece pişmanım de, bunu da söylemiyorsan PKK'li değilim de" noktasına kadar gelirken, dışımız-

daki insanlara "gelin itiraf yapın!" dememesini, dayatmamasını açıklamak gerçekten zorlaşıyor... Bu boyut çok düşündürücü... Rızgari'nin, DDKD'nin, Özgürlük Yolu'nun vb. merkez komitesi, genel sekreterleri düzeyinde olan insanlarını itiraf konusunda zorlamamak, itiraf için uğraşmamak nasıl açıklanacaktır? Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde uygulanan itirafçılaştırma politikası belli bir düzeyde, belli bir noktada, belli bir sınırda kalsaydı; o zaman "sömürgecilerin amacı, örgütsel ilişkileri sökmek, ortaya çıkarmaktır" gibi bir yorum yapabilirdik. Ama bakıyoruz sıradan insanlara itiraf yazdırma söz konusu. Ve bu amaç için sıradan insanların koğuşlarından alınıp 36'ya götürülerek günlerce işkencelerden geçirilmesi var. Kitlesel itirafların yapılmasını sağlamak, tutukluların her türlü işkenceye, baskıya maruz bırakılması ve itirafçı olanların da diğerlerini, dava arkadaşlarını itirafçılaştırmak için hem "ikna" yoluyla çaba sarf etmesi, hem de işkenceyle bunu gerçekleştirmek istemesi söz konusu. Ama diğer taraftan bir hareketin merkezi düzeyine gelmiş bir insana en küçük bir yönelme yok! Aslında bu ruhsuz küçük-burjuva milliyetçiler de bu işi biliyorlar. Mümtaz Kotan'ın 35'te yapmış olduğu yorumlar oradaki objektif durumlarının bilincinde olduklarının göstergesidir ve ayrıca bizim gerçeğimizi de ne kadar kavradıklarının ifadesidir. Ama gel gör ki, orada söylenen sözler başka bir zaman diliminde unutuluyor. Cezaevindeki bütün olumlu gelişmeyi PKK'nin tutumuna bağlayan bu insanlar, dışarı çıktıklarında tersi davranışlar sergilediler. Sormak gerekir; bu insanlar cezaevinden çıktıktan sonra ne yaptılar, neler söylediler?

- *Size soralım, ne yaptılar? Neler söylediler?*

- Cezaevinden çıkar çıkmaz bunların bir kısmı Avrupa'ya sığındılar. Avrupa'da anti-PKK'ciliği geliştiriyorlar. Saldırıları PKK'yedir. Burada Mümtaz Kotan'ın yapmış olduğu değerlendirme ve yorum yerini buluyor. Yani "sömürgeciler bu cezaevinde beni PKK'ye karşı kullanabildikleri kadar kullanacaklar ve onun için bana dokunmuyorlar..." Buradan çıkan şu: Mümtaz Kotan büyük bir gerçeği yaşadı. Cezaevinde ona kişiliksizleşmeyi en üst düzeyde yaşattılar. Bir örgütün lideri olması bakımından da değerlendirildiğinde, siyasal olarak, kişi olarak bitmiştir. 35'e gelip bizimle iç içe kaldığı dönemde, kendi gerçeğini söylediğim tarzda ortaya koydu, koymak zorunda kaldı. Dışarı çıktıktan sonra da en keskin PKK düşmanı kesildi. Yine Peşeng'in genel sekreteri Ö. Çetin, DDKD'den ayrılıp örgüt kurmak isteyen Mahmut Çıkman, Ruşen Aslan

ve daha birçok insanın durumu aynı. Örnek verirsek daha çarpıcı olacak: Necmettin Büyükkaya niçin öldü? Necmettin'in üyesi olduğu örgüt Kuzey-Batı Kürdistan'da yok. Celal Talabanilerle çalıştığını biliyoruz. Eski DDKD'lidir, fakat daha sonra Talabani ile ilişki kurup onlarla çalıştı. Necmettin cezaevinde öldürüldü.

- *Nasıl öldürüldü, ne oldu ona?*

- Bizimle birlikte hareket ediyordu. Bir süre 35'te kaldı, doğru ve dürüst tavır takınıyordu. Ve sonuçta Necmettin'in eylemlilik süresinde tutarlı davranıyor olmasını göz önünde tutup idareyle olan ilişkilerimizde yanımıza aldık. Olgun birisiydi. Bu süreç içinde göze battı. Ocak 1984 direnişinde öldürdüler. Yani onun gibi Kuzey-Batı Kürdistan'da olmayan bir hareketin temsilcisini eğer sömürgeciler zindanda öldürüyorsa, o zaman bu konu üzerinde biraz düşünmek gerekir. DDKD'nin, Özgürlük Yolu'nun, Rızgari'nin önderleri birkaç yıl yattıktan sonra çıkıp giderken bizim önderlerimiz orada yok edildi, hepimiz yok edilmek istendik. Eğer bizler; düşmana, sömürgeciliğe karşı duran, direnen ve savaşım içinde olanlar, bugün Diyarbakır cehenneminden sağ çıkmışsak, yaşıyorsak, bunu başta 84 sonrası geliştirilen gerillaya borçluyuz. Gerilla olmasaydı içeride ne kadar direnirsek direnelim, hepimiz idam edilebilirdik. Sağ kalmamız veya dışarıya bizden olsun, başka hareketlerden olsun çıkmaların nedeni kesinlikle gerilladır. Bizi gerilla savaşına başlayan partimiz korumuştur.

Yine varlığımız bu büyük direnişler, şahadetler sayesindedir ve bunlar da ağır bedellerle gerçekleşti. Necmettin Büyükkaya, Kemal Pir, Hayri Durmuş, Mazlum Doğan, Ferhat Kurtay ve diğer şehitlerimizle gerçekleşti. Bugün yaşıyor olmamız düşmanın merhamete veya insafa gelmiş olmasından değildir. Tersine mücadelemizin elde ettiği başarıdandır. Dün olduğu gibi bugün de direnenleri yok etmek, bitirmek için amansız bir savaşım içindedirler. Ve direnişçiler bedel ödemeye devam ediyor. Peki diğerleri ne oldu? Elhüseyni ne oldu? Mümtaz Kotan ne oldu? Ruşen Aslan ne oldu? Neredeler şimdi? Eğer bunların ölmemesi, dışarı çıkması bütün yaptırımlara uymalarıyla açıklanırsa, o zaman "Mehdi Zana şimdiye kadar niye içerde?" diye sormak gerekecek... Mehdi Zana da 1983 Eylül ve 1984 Ocak direnişi dışında kalan sürecin tümünde teslimiyeti yaşadı. Kurallara uydu, ama onlar gibi onurunu ayaklar altına almadı, onlar kadar kimliğinden vazgeçmedi. Teslimiyet koşullarını da

yaşadı, ama yurtseverlik özelliklerini korudu. Necmettin Büyükkaya'nın durumu da aynıdır; yurtseverliğini ve kimliğini korumasını bildi. Yine gelişen direnişlerde ikisi de en azından aktif yer almaktan geri durmadılar.

- Bu insanların erken çıkmasının, geçmişte dışarıda yürüttükleri faaliyetle doğrudan ilişkisi olamaz mı? PKK gibi kombine bir hareket olmayabilirler, ya da ne bileyim; silahlı mücadeleyi benimsemezler veya benimserler de, eylemleri olmaz, mahkeme bir şeyi ispatlayamaz vb. Böyle bir şey olamaz mı? Yine onların itirafa zorlanmamaları da bu olguyla açıklanabilir mi?

- Soru şudur: Niye bunlar itirafa zorlanmıyor da özellikle PKK hedef alınıyor? Bu soruya verilecek yanıt, sorduğunuz soruya da doğrudan yanıt olur. Diğer faktörlerin de payı var, onların da göz önüne alınması, değerlendirilmesi gerekir, ama bir ulusu tümden yok etmeyi PKK üzerinden gerçekleştirmek istiyorsa, diğerlerinde PKK'nin sahip olmadığı özelliklerin bulunması gerekiyor. PKK'den ayrılan özellikleri; sınıfsal yapıları, sınıfsal kökenleri, devlete karşı takındıkları tutumdur... Bu özellikler genelde uzlaşma, işbirliği temelindedir. Karşı-devrimin saldırısıyla da onlar tümüyle sinmişlerdi. Yani şu olmuyor; geri çekilme, güç toparlama, yeniden atağa geçme... Böyle bir geri çekiliş değil, en üst boyutta siniş, en kokuşmuş biçimiyle mülteciliği yaşama... Bizim gerçekliğimiz ise şudur: 12 Eylül sürecine kadar Dışarıda yoğun olarak feodal, ajan, faşist kesimlere yönelmiş ve dişe diş kavgalar vermişiz. Militan ve devrimci temelde kitleselleşmişiz. Devlet için gerçek anlamda tehlike durumuna gelmişiz. Gerçek bir ulusal uyanış, sınıfsal kavga var. Ve PKK tüm bu olguların temsilcisi... O mücadele sürecinde cezalandırılmış yüzlerce ajan, faşist, polis, eşkıya var. Birçok olay da TC'ye göre hâlâ karanlıkta, açığa çıkarılması gerekiyor. Mahkemenin esas işlevi nedir? Burjuvazinin düzen koruma araçlarından biri olarak devrimci hareketi vurmaktır. Devrimcileri açıktan kurşuna dizemiyor, öldüremiyorsa belli yasal kılıflara uydurup kitlelerden tecrit etmek, yasalar eliyle öldürüp ölümü meşrulaştırmak, ya da içerde uzun yıllar tutmak için yargılama yoluna başvuruyor. Devletin bizleri yasalar eliyle vurmak, imha etmek, içerde tutmak için göstermelik de olsa bazı bilgi ve delillere ihtiyacı olacaktır. Bunu sağlamak için de örgütsel konumumuzu, gerçekleşmiş olayları açığa çıkarmak isteyecektir. Dışarıdaki faaliyetimiz gizlilik ilkesi temelinde şekillenmiş pratik eylemliliğe dökülmüş, örgüte dönüşmüş... Böyle bir şeyi diğer örgütlerde pek göre-

mezsiniz. Kürdistan "solu"nun hemen çoğu dernek faaliyeti düzeyindedir. Zaten fazla illegal bir şeyleri de yok. Devletçe bilinmeyen, açığa çıkmayan işleri kalmamış. Rızgari nedir? Mümtaz Kotan, Ruşen Aslan dergi çıkarmış, mahkemede sorulduğunda "ticari maksatlı bir dergi" diyorlar. DDKD nedir? Bir dernek. Üyeleri belli, etkinlikleri belli. Özgürlük Yolu keza öyle. Güya illegal yapılanmalara da gitmişler, ama esas faaliyetleri belirtilen bu çerçevenin içinde, yani düzen sınırlarının dışına çıkamamışlar...

- Devletin ideolojik-politik beklentilerine göre biçimlenen yargı sistemi, düzenin dışına taşan sizin gibi bir hareket karşısında nasıl bir beklentiye yanıt verecekti? Devlet kendi yargı organlarından, size karşı nasıl davranmasını istiyor?

- Yargı sisteminin özünü anlamalıyız. Bu tam anlaşılmayınca insanı yanlış ve yanılgılı sonuçlara götürür. Yargı da burjuvazinin egemenlik örgütü olan devletin bir kurumudur. Yani burjuva düzeninin sürdürülmesinde bir araçtır. Burjuvazinin sömürü düzeninin çıkarlarına hizmet edecektir. Hukuk; egemen sınıfın ideolojik-politik tutum ve pratiklerinin yasal zeminini oluşturma işlevini görür. Burjuvazi, hukuku, yasaları ölü bir metin olarak değil, dönemsel ihtiyaçlarına ve politikalarına hizmet eden bir araç olarak ele alır ve kullanır. Ancak bu temelde yasalar onlar için bir anlam ifade eder, politik beklentilerine yanıt vermediği noktada o yasaları çiğner ve bu defa içine girdiği yasa dışılığın yasalarını yapar. Bu genel bir kuraldır. Türk egemen sınıflarının çok açık ve kabaca da olsa yaptığı budur.

Doğal olarak bu temelde ele alınan yargılamanın ulusal imhayı önüne koyması, TC'nin politik beklentilerine yanıt vermesi gerekir. Ulusal imhanın önündeki engel PKK'dir. Dışarıda olduğu gibi içerde de vurulması, dağıtılması gereken odur. İşte, içerde vurmanın, dağıtmanın bir aracı olarak itiraf politikası dayatıldı. Devlet yasalar aracılığıyla da bizi vurmak, imha etmek istiyor. İtiraf politikasının özünde yatan budur. İtiraf politikasının özünde yatan yargılamalar için yasal gerekçe, delil yaratmak değildir. Öne çıkan esas boyut siyasal ve ideolojiktir. Bunu yargı yoluyla gerçekleştirmek için de delil yaratma vb. yoluna gider. Ancak bu tali yöndür. Devlet, yargıya, PKK'yi yok etme çabasında "yasalarına bağlı kalmak zorunda değilsin. Çiğne; amacına varmak için istediğin kadar çiğne" diyor. Olan da budur. Anayasalar, yasalar çiğnenmiş, ortadan

kaldırılmıştır. Ve bu fiili durumların da yasalarını yapmışlardır. Ancak Diyarbakır'da, Kürdistan'da halkımıza, PKK'ye karşı fütursuz davranışlarının yasalarını yapmak ihtiyacını bile duymamıştır. Dolayısıyla bizleri yargılama, oluşturdukları yasalara göre de olmadı. Çok daha ötesinde davrandılar. Bilinen bir yargılama hiç gerçekleşmedi. İşte içerde tutulmamız, işkence görmemiz, bu kadar vahşetle karşı karşıya gelmemiz onların temel politikası olan ulusal imha, ihanet ettirme planının bir parçasıdır. Plan, Kürdistan'da ulusal kurtuluş ve sınıfsal mücadeleyi ezmektir. Bu yükü, önderliği omuzlayan, süreci alıp götüren, gerçek zemine, halka oturtan PKK'nin kurduğu köprüyü yıkmak, halkayı koparmak istiyor. Diyarbakır Zindanı'nda itirafçılaştırma politikasının hedefinde sadece PKK vardı. Bu amacına varmak için eline düşmüş PKK'li tutsakları da bitirmek istiyor. Yasalar eliyle vurup itirafçı yapmak istiyor. Yargı bu temel amaç doğrultusunda işletiliyor. PKK'li tutsakları sindirecek, bitirecek, mikrop haline getirip topluma şırınga edecek, toplumu çökertip dokusunu tahrip edecek. Bir yandan bunu yaparken, bu hale getiremediklerini, direnenleri, davaya sadık kalanları yasalar eliyle kılıfına uydurup ağır biçimde cezalandıracak, fiziki imhaya yönelecek...

Bir baskı nesnesi daha: Türk bayrağı

- Konuşmamızın başından beri koğuşların pencerelerinin kapalı olduğu, camlarının yağlı boya ile boyandığı, hatta Türk bayrağı çizildiği türünden ifadeleriniz var... Bu noktada vahşet uygulamalarında bayrağın bile baskının nesnesi haline getirildiğini söyleyebilir miyiz? Ayrıca bu yazı çizi işlerine de biraz daha açıklık getirseniz iyi olacak...

- Tutsakların parasıyla boya alınması Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde teslimiyet dönemi boyunca hep oldu. Tutuklunun günlük yaşamı Kemalizmle tıka basa doldurulmuştu. İdare, insanları Kemalizmin her zerresine sindiği bir cezaevi ortamında yaşatmak için yoğun çabalara girdi ve o çabanın bir sonucu olarak tutukluların parasıyla –ki çoğu yoksul insanlardı– boya vb. almaya başladı...

3000'den fazla insandan para alınıyordu ve o paralar aylar boyu boyaya, kartona, firçaya, diğer süsleme kağıtlarına yatırılıyordu. Cezaevinde beş blok var. Bütün koğuşlarda, koridorlarda, koğuşların tavanları dahil hiçbir yerde tek santimlik boyanmamış, yazı yazılmamış, resim yapılmamış, süsleme kağıdı asılmamış yer kalmamıştı. Yağlı boya ve kartondan yüzlerce, binlerce Türk bayrağı yapıldı. Türk büyüklerinin, ordusunun kahramanlıklarını sergileyen yağlı boya resimler, manzaralar çizildi.

"Ne mutlu Türküm diyene", "bir Türk dünyaya bedeldir", "Türk doğdum, Türk yaşayıp, Türk öleceğim", "her şey Türklük için" gibi yüzlerce slogan, cezaevinin bütün duvarlarını doldurmuştu. Ve o duvarlarda cebimizden çıkan milyonlarca lira duruyor. Bu konuda da çok ilginç şeyler yaşandı. Tutukluların çoğunun ressamlığı, güzel yazması gibi yetileri yoktu. Bu işler çoğunlukla tutukluya zorla yaptırılıyor; kimisi yapmak istemiyor, kimisi de yaranmak, yaltaklanmak için yapıyor...

Diyelim herhangi bir koğuşa yazılan sloganları, çizilen bayrakları gardiyan beğenmiyor, hepsi sil baştan yeniden yazılır. Ya da gardiyan bir başka koğuştaki süslemeyi, manzarayı kendi koğuşundan daha güzel buluyorsa gelip kapıdan sesleniyor: "Olmadı, yaptıklarınızı beğenmedim, yeniden yazacaksınız" diyor. Koğuştaki bütün yazılar siliniyor, süslemeler dökülüyor, yeniden –ta ki beğendirinceye kadar– amansız bir koşuşturma başlıyor. Örneğin, 29. koğuştaki aylarca tutukluların hemen tüm parası bu işe harcanmıştır. Kasten, defalarca sildirip tekrar yazdırılıyor... Hatta malzeme alımı konusunda paranın nasıl ödenmesi

gerektiğini bile tutuklunun denetiminden çıkarıyor. Ailesi tarafından emanete yatırılan paraya el koyuyor ve malzeme için kullanıyor. Duvarları süsleme işinin yanında bir de pencerelerin camları sürekli kapalı tutuluyor, koğuşun havalandırılması önleniyor. Bu genel amacın dışında havalandırmadaki herhangi birisiyle işaretleşmeyi önlemek bahanesiyle sadece pencereleri kapatmakla kalmadılar, hemen her pencereye yağlı boyayla bir Türk bayrağı çizdirerek dışarıdan tümden yalıttılar. Duvarlarda bayrak, pencerelerde bayrak, tavanlarda, koridorlarda, her yerde bayrak!..

Bir ulusun bayrağının bu şekilde kullanılması, Türk ulusal marşının günde elli, yüz defa tutuklulara zorla söyletilmesi karşısında insan değişik duygulara sürükleniyor. Bana göre bir ulusu simgeleyen bayrak da, marş da önemlidir. Onları olur olmaz her yerde kullanmamak gerekir. Böyle durumlarda bunlara değer biçenler de var olan saygılarını yitirir. 12 Eylül'de salt cezaevlerinde değil, Dışarıda da olur olmaz marş söyletmeler, halkı meydanlarda saygı duruşuna zorlamalar da az olmadı... Eğer bayrağına ve marşına saygın varsa, o değerleri kendinde yükseltir, başkalarına da zorla kabul ettirmezsin. Onları baskılarının ve zulmünün araçları haline getirmemen, bu kadar düşürmemen gerekir. Eğer onu bir baskı unsuru haline getirirsen insanlarda ona karşı nefret ve tepki gelişir. Örneğin, 1983 Eylül Ölüm Orucu'nda idareyle pazarlık yaparken cezaevi müdürüyle bu konuyu konuşmuştuk... O zaman müdür yine Birol Şen'di.

- *Ne konuştunuz?*

- Eylemin ilerleyen günlerinde idare gelip bizimle pazarlık yaptığı zaman istemlerimiz konusunda uzun süren konuşma ve tartışmalarımız olmuştu. İdare, gündeme getirdiğimiz istemlerimizi sonunda kabul etti. Ve bir bütün olarak anlaşma sağlandı, ama İstiklal Marşı konusunda pazarlık tıkandı. O zaman Birol Şen şunu söyledi: "Türk halkına karşı olmadığınızı, İstiklal Marşı'yla bir alıp veremediğinizin bulunmadığını söylüyorsunuz. Öyleyse, Türk halkına duyduğunuz saygı için onun ulusal marşını söyleyin..."

Biz de kendisine şu yanıtı verdik: "Sizin ulusunuza, halkınıza, ulusal marşınıza saygınız varsa bunu bize teklif etmemelisiniz. Biz, İstiklal Marşı söylemek istemiyoruz, içimizden gelmiyor, benimsemiyoruz, benimsemediğimiz ve istemediğimiz, sevmediğimiz halde sizin için ulusal değeri olan bir şeyi bize zorla yaptıramazsınız. Yaptırmaya kalkış-

manız aslında değerlerinize saygısızlığınızı, ona değer vermeyişinizi gösterir..."

Evet bu yapılanlarla kemalizmin, TC'in üstünlüğü "kanıtlanıyor." İstiklal marşı günde yüzlerce defa söyletiliyor, sonuçta öyle bir yere varılıyor ki, ideolojik karşıtlığı da aşıyor, herkes ondan nefret eder hale geliyor, alay ediyor. Polis sorgusu sırasında da bu konularda mizahi yönün ne kadar gelişmiş olduğuna çokça tanık olunmuştur. Örneğin, işkencedeki insanlar arasında bir eğlence aracı olarak İstiklal Marşı'nı Karadeniz şivesiyle söylüyorlardı. Polisler de eğleniyor, bolca söyletiyordu. Bu tür kullanmalar, onu da çok değerden düşürmeyi, ona tepkiyi, kini, düşmanlığı getiriyor...

Bayrak olayı da bundan farklı değil. Kendi bayrağına saygısı olması, onu olur-olmaz yerde kullanmaması gerekir. Koğuşun tavanına yağlı boya ile Türk bayrağı çizmenin anlamı nedir? Bütün koğuş pencerelerine neden Türk bayrağı çiziliyor? Duvarlara çiziyor, yani nereye bakarsan bak, her tarafta bayrak görüyorsun, bunu niçin yapıyor?.. Ve sen bayrağa baktıkça onda baskıyı, işkenceyi, sana yapılanları görüyorsun. Yaşadığın bütün acıları onda yeniden yaşıyorsun. Ulusal, sınıfsal bilinç almamış insanlarda bile salt bu hava büyük bir kin ve düşmanlık yaratmaya yetiyor. Karşısında devletin simgesi ve değer verdiği bu şeyleri düşman olarak görüyor. "Bunlar olmasaydı bana işkence yapılmayacaktı" diye düşünüyor. Ve ona, değerlerine karşı duyduğu kin ve düşmanlık daha da büyüyor, keskinleşiyor, etinde, kemiğinde, yaşamın bütününde hissediyor; günün yirmi dört saatinde o var, her yerde o var.

- Bu söylediklerinizi gerçekten çok önemsiyorum. Bu konudaki bakış açımız ve tutumumuz ayrı bir konu, ama Türk halkının, halkımızın, kendi adına neler yapıldığını; faşizmin halkımızın değer verdiği şeyleri bu tür fütursuzluklarla nasıl yerle bir ettiğini göstermek bakımından çok önemsiyorum. Koğuş havasız, kan-ter içindesin, soluk almak istiyorsun, pencerelere bakıyorsun, hepsi kapalı ve gün ışığı yağlı boyalarla çizilmiş Türk bayrağını aşıp içeri sızamıyor... Tepki duyuyorsun ve tepkin, bayrağa, o bayrağı oraya çizen anlayışa yöneliyor, değil mi? Yani onların bekledikleri, umdukları amacın tam tersi bir durum yaşanmış olmuyor mu?

- Tabii... Güya bizi Türkleştirecek, Türk değerlerini, kemalizmin değerlerini bize özümsetecek, onu okutup yüceliğini öğretecek. Ama tüm bunlar sana işkenceyle geliyor, işkencenin aracı ve yaşamını daraltan,

boğucu hale getiren her şeyin unsuru olarak kullanıyor. Paran var, ama onu kullanamıyorsun, üzerinde söz hakkın yok, açsın, yaşamını devam ettirmen gerekir. O paraya ihtiyacın var. Ama boyaya, bayrağa, kartona gidiyor! Karşında, hücre ve koğuş duvarlarında Türk bayrağı, Türklükle ilgili sözler duruyor. O baskı ve zulüm günlerinde seni yaşatacak, bedenen canlı tutacak, bir nebze de olsa diri kalmanı sağlayacak olan paranın duvardan sana bakan bayrak vb. olduğunu görüyorsun. Ama sen de aç, bitkin ayakta sallanıyorsun... Tabii bunun içerdiği siyasal anlamları bir kenara bırakırsak, insani boyutlarda bile seni eritmenin, tüketmenin araçları olarak kullanıyor. Senin yaşamından kısılıyor, karşına dikiliyor. Bırakalım inançlarına, düşüncene ters düşmesini... O da işin doğal ki daha büyük bir boyutu...

- Peki tutukluların ihtiyacı olan, idarece alınması gereken eşyalar da mı paranızla karşılanıyor?

- Süpürge, ampul, deterjan, koğuşların yıkanması ve temizlenmesi için gerekli olan malzemelerin hepsi tutukluların parasıyla alınıyor. Biz orada üç-dört yıl boyunca devlet battaniyesi bile görmedik. Tutuklular yatma malzemelerini aileleri aracılığıyla temin etmek zorundaydı.

- Biraz da mektup ve haberleşme hakkını kullanabilmekte karşılaştığınız zorluklardan bahseder misiniz?

- İnsana ait olan asgari hakları kullanmak için insan olmak, insani hakları kullandırmak için insanlara insan gözüyle bakmak gerekir. Devletin orada somutlaşan politikası, bizi insan olarak görme değildi. Hain, zararlı, imha edilmesi, düşürülmesi, insanlıktan çıkarılması gerekenler olarak görülüyoruz. Bizi insan olarak görmediği gibi, savaş esiri olarak görmesi de söz konusu değil. Öyle görmesi bize belli hakları getirir. Çünkü savaş esirliği denen statüde pek çok hak var. Bu yüzden işin o tarafına hiç bakmıyor, görmek, duymak bile istemiyor. Açık bir biçimde reddediyor. Kendisi de askerdir, savaşta tutsak düşebilir, yararlanacağı haklar vardır; bunu bir kenara atıyor. Durumumuza baktığımızda o hakların hiçbiri yok. İnsan olmaktan doğan haberleşme hakkının, sevdikleriyle, dostları ve ailesiyle yazışabilme hakkının kullanılması söz konusu bile edilmiyor. Haberleşmeyi bütünüyle koparark tutukluyu tam bir yanlızlık kuyusuna düşürmeyi amaçlıyor. Bilindiği gibi mahpusta haberleşmenin açık ve kapalı ziyaret dışında yegane aracı mektuplaşmadır. Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki durumumuzu ortaya koyduktan ve

devletin yaklaşım tarzını belirledikten sonra mektuplaşma hakkından, haberleşme olanağından söz etmemiz bile uygun değil. Diyarbakır gerçeğine ters düşer! Mektup diye bir şeyin lafını bile edemedik, kullanmadık, yazmadık.

- *Mektup yazmanız yasak mıydı?*

- Bir şeyin yasaklanması için önce var olması gerekir. Mektup var olan, lafı edilen bir şey değildi. İdari bir yaptırımdan, tüzükten kaynaklanan bir yasak, bir bildirim de söz konusu değil.

- *Ne zaman yasaklandı?*

- 12 Eylül sonrası giderek kısıtlandı. 2 Ocak 1981 sonrası tümüyle ortadan kaldırıldı.

- *Ne zaman serbestleşti?*

- 1984 direnişinden sonra, Mayıs'ta, ayda bir kez bir sayfayı aşmamak kaydıyla izin verildi. Cezaevi çok kalabalık olduğundan kontrol etme işi onlara ağır gelmiş!.. Unutulmuş bir hak! Ve bu yüzden mektuplaşma, haberleşme serbest bırakıldıktan sonra pek yaygın kullanılmadı. 1984 direnişinden epey sonra tek-tük yazanlar oldu. Ancak ondan sonra, 1986-87'de serbestleşti. Ama yine de o hakkı kullanmak bakımından belli sınırlamalar vardı: "Cezaevinden söz edilmeyecek, işkenceler anlatılmayacak"tı! Sıradan mektuplaşmalara izin verildi...

- *Mektuplarla ilk kez karşılaştığınızda, ya da bu hakkı kullandığınızda "bu neydi, nasıl bir şeydi?" mi dediniz?*

- Evet, o zaman bizim için bir şey ifade etmemişti. Nasıl desek; bu mektupta neyin nesi gibi bir duygu... Yazma ihtiyacını pek de hissetmiyorduk. Yaşatmadıkları için onun havasını alamadık, ama şimdi öyle değil. Yazışma olanağı olduğundan MİT'e, polise gitse de, bazen el konulsa da yine de önemli. Mektup yazmak, bir yerde anlamını buluyor.

Hastahanede ölümcül hastalar bile yataklarında esas duruşta yatırılıyor.

- *Sağlık sorunlarının çözümüne ilişkin cezaevinde bulunan en basit mekanizmadan yola çıkarak, genel sağlık politikası hakkında biraz bilgi verir misiniz?*

- Ciddi bir tedavi olanağının bulunmadığını, acil durumda hastaların askeri hastaneye kaldırıldığını söyledik. E Tipi cezaevi açıldığında reviri yoktu. Askeri hastaneden belli aralıklarla doktor gelirdi, hastaların listesi haftalarca önceden hazırlanırdı. Doktor üstünkörü bir muayene sonrası birer reçete yazıp giderdi. İlaçları da tutuklular kendi paralarıyla almak zorundaydı. Aslında ilaçların devletçe karşılanması gerekir. Kendi tüzük, yönetmeliklerine ve bize yaklaşımlarına göre "asker" olarak değerlendiriliyorduk. Bu durumda ilaçların, sağlık sorunundan kaynaklanan tüm harcamaların devletçe, idarece karşılanması gerek. Ancak karşılanmıyordu.

- *Paranızla satın almak zorundasınız, ama ya paranız yoksa?*

- Bu onları ilgilendirmiyor. Her koşulda tutuklu ilacını kendisi almak zorunda. Daha sonra saldırılar başlayınca, Esat Oktay geldiğinde bu da kalktı. Direniş sürecinde ne doktora çıkarıldık, ne de ilaç ihtiyacımız karşılandı... Ali Erek ölüm orucunu bıraktıktan sonra onu alıp revire götürdüler; orada serum takmışlar. İşte o günler cezaevinde revirin olduğunu öğrendik. Hizmete açmışlar, askeri doktor atanmış... Doktor zaman zaman Esat Oktay'la birlikte geziyor, "sakat kalırsınız, eylemi bırakın" diyordu.

Yani insanları muayene etme, hastalıklarını gidermeye çalışma yerine eylemi kırmaya çalışıyor! Bıraktırmak için telkinlerde bulunuyordu. Bu sürede doktora çıkma, çıkarılma olmadı. Hücrelerde insanlar ayakta bekletiliyor. 40-50 kişi bir hücreye zorla konulmuş, ayakları şişiyor, işkence, yorgunluk sonucu bayılanlar oluyor, tutsaklar bu anlarda topluca, "hasta var! Doktor isteriz!.." diye bağırıyorlar. Bağırmalar bazen saatlerce sürüyor, ama gelen-giden yok! Götürülmez. Ya hastanın çok şiddetli bir ağrısı, sancısı olur ya da eğer insafa gelmişse o an bir-iki ağrı kesici hap getirir. Bunun dışında tedaviden söz etmek olanaksız. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde işletilen çark, tutukluyu tedavi etme, iyileştirme yerine, fiziki, moral yönden çökertme, teslim alma ve yenilgiye uğratma şeklinde işliyordu.

- Peki doktorların bu çabaya bilerek, isteyerek katıldığını iddia edebilir miyiz?

- Mekanizmanın içinde ele aldığımızda oraya oturmak zorundayız. Başka şekilde açıklanması mümkün olmuyor. Eğer Hipokrat yemini etmiş ve ona bağlıysa, o doktor askeri hiyerarşi içinde de, emir-komuta zincirinde de olsa, en azından temel olarak doktorluk mesleğine aykırı düşen tutumlara girmemesi veya en azından orada doktorluk yapmaması gerekirdi. Ki, amacı insana hizmettir; din, dil, ırk vb. gözetmeden kendisine başvuran insanların sağlık sorunlarını çözmektir.

Her şey gözü önünde oluyor, o vahşete seyirci kalmaması, karşı koyması, elinden geldiğince müdahale etmesi gerek. Ama tersi oldu, daha sonra bazı doktorların tutuklu aleyhine bilinçli çabaları olduğunu, işkenceye katıldığını, işkenceye karşı tutuklunun dayanıklılığının sınırları ve en kısa sürede onu nasıl çökertebilecekleri konusunda idareye öğütler verdiğini gördük. Eğer tutuklu sakat olduğunu söylemişse en kaba yöntemlerle bunun doğru olup olmadığını açığa çıkarmaya çalışır. "Eğitime", dayağa, işkenceye karşı dayanıklılığını ya da zayıflığını subaylara, gardiyanlara rapor ederlerdi. Doktorların Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ve genelde böyle bir işlevi oldu. İstisna olarak rapor verildiği de oluyor. "Falanca tutuklunun 5-10 gün istirahati gereklidir" diyor. Ama bu raporun gereği yerine getirilmez. Mekanizma işlemiyor, tıkanmış.

Doktor rapor verdiği tutuklunun sağlık durumunu izlemiyor, yetkisini kullanıp müdahale etmiyor. Yaptığı en büyük iş sadece üstünkörü bir rapor verip başından savmak oluyor. Bir ara dinci eğilimli bir doktor vardı; arkadaşlardan biri hastaydı, durumunu söyledi ve muayene oldu. Ağır hasta olduğu ortaya çıkınca 15 günlük istirahat verdi. Arkadaşın rapor gereğince, 15 gün boyunca koğuşta sürüp giden "eğitim"in ve marşın dışında tutulması gerekiyordu. Daha ilk günde gardiyan marşı sırasında onun oturduğunu görünce, nedenini sordu. O da durumunu açıkladı. "Rapor var, 15 gün istirahatlıyım, doktor verdi" dedi. Gardiyan doktora küfrü bastı, "Allah rızası için deseydin, o sana bir 15 gün daha izin verirdi. Ben rapor falan anlamam, haydi bakalım eğitime!.." diyerek arkadaşı hasta hasta marşa kaldırdı. Yani hem doktorun verdiği raporun hükmü yoktur, hem de doktor hastasının ne olduğunu göremiyor, bilemiyor, peşine de düşmüyordu. Bu bakımdan olayı ister onun gönüllülüğü, ister gönülsüzlüğü temelinde ele alalım, eğer gerçekten mesleğine

saygılı biriyse orada yapılanlara sessiz kalamaz. Her şey o çark içinde işliyor, doktor istese de istemese de orada kaldığı sürece çarkın bir dişlisi haline geliyordu.

- Geçenlerde, Kenan Evren cumhurbaşkanlığından ayrılmadan önce, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde bir mezuniyet törenine katılmıştı. Orada yaptığı konuşmada yeni mezunlara, "siz önce askersiniz, sonra doktorsunuz!" demişti. Bu sözleri gazeteden okuduğunda o an aklına hiç Diyarbakır Askeri Cezaevi geldi mi?

- Evet, bu sözleri duyduk. Bizim için artık hiçbir şey ifade etmeyen o basit gerçekliği bir defa daha yinelemiş... Yani yaşadığımız gerçeklik zaten söylediği gibi olduğundan, sonradan yarım ağızla dile getirilmesi, itiraf edilmesi pek de önemli bir şey değil. "Asker doğup, asker büyümüş" o kireçlenmiş beyinden başka bir söz de beklenmez... Binlerce, yüz binlerce, milyonlarca insanı, bir halkı yok etmeyi önüne koymuş çağ dışı kafaların, anlayışların olaya böyle yaklaşması ters bir şey değil ki... Onların Türk halkına yaklaşımı da aynen böyledir. "Her Türk asker doğar" diyorlar. Bırakalım askeri doktorun önce asker sonra doktor olmasını, onların mantığına göre kundaktaki bebek bile önce asker sonra bebek oluyor! Ve yine bu mantığa göre, insan olmak için önce Türk olmak gerekiyor. "Ne mutlu Türküm diyene"den yola çıkmak gerek. "Her Türk asker doğar." Türk ordusunda egemen mantık bu.

Kenan Evren, o mantığın çarkından geçmiş, yetişmiş, en kemikleşmiş unsurlardan biri. O ve onun gibiler, Türk halkının da, insanlığın da başına bela olmuş, kafatasçı, çağla, insanlıkla ilgisi olmayan bir güruhtur. Her şeyi asker gözüyle görmesi bu anlamda pek şaşırtıcı bir şey değil. Teslimiyet sürecinde tutuklunun artık sağlık sorunlarının çözümünü dayatması, belli istemlerde bulunması da olanaksız. Direniş günlerinde tutuklular "hasta var, doktor isteriz" diye bağırabilirken, teslimiyet günlerinde artık o da yapılamadı. Her şey emir-komutaya bindi. Herkes emir-komuta içinde yer aldığından öyle eskisi gibi bağırıp çağırarak doktor isteme durumu da olmuyor.

Ancak hasta düşer, bayılır, koğuş sorumlusu gider gardiyana söyler veya o koğuştan biri, içeride ağır hasta olduğunu duyurur. Sonrası artık gardiyanın insafına kalmış. Saatlerce hasta yatsın, bağırsın, inlesin, kıvransın götürmez. Kimse de "niye götürmedin" diyemez. Ne zaman ki olay ölümcül bir noktaya ulaşır ancak o zaman belki müdahale edilir,

hastayı alıp revire götürürler. Revirdeki uygulamalar ise ayrı bir hikaye... Hastalara daha çok sinir hapları ve ağır uyuşturucu etkisi olan hapları verirler. Tedaviden öte, bu ilaçların ne işe yaradıklarını anlamıştık...

- Evet, bunu daha önce de ifade ettiniz, ama acaba bu davranışlarının insanlık ve tıp mesleğine karşı işlenmiş çok büyük bir suç olduğunu, doktorlara hiç söylemediniz mi?

- Defalarca söylendi bunlar... Bu ilaçların genelde tedavi özelliği olmadığı biliniyor. Ki oraya giden tutukluların depresyon geçirme durumu yok. İşkence görmüştür, bir yeri incinmiştir, ağır şekilde yaralanmıştır, ağrısı, sancısı vardır veya verem olmuştur. Değişik hastalıklar üretmiştir. Hipokrat yemini etmiş bir insanın hastaya daha az acı çektirme, ağrısınısızısını dindirme, tedavi etme, elinden geldiğince o zor koşullarda yardımcı olması gerekir. Tıp kurallarının Hipokrat yemini etmiş insanlar tarafından fütursuzca çiğnenmesi Diyarbakır'da, tarih boyunca insanlığın kat ettiği yolun nasıl tıkatıldığını, elde etmiş olduğu birikimin nasıl kapı dışarı edildiğini gösterir. İ. H. Oruç'u anlatmıştık. Sürekli uyuşturucu (diazem) verilerek ispiyonculuğunun devamını sağlamak, sadece Esat Oktay'a ait bir suç olamaz. Bu konuda sürekli diazem veren doktor da en az onun kadar suçludur.

Doktorların Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaratılan işkence ortamını ayakta tutma çabaları içinde olduklarını söylemek gelişi güzel bir açıklama değildir, çok önemlidir ve kamuoyunun çok ciddi biçimde bu olgunun üzerine eğilmesi gerekir. Hasta tutukluları ilaç vermemekle tehdit etmek, vermeyerek düşürme ve teslim almaya çalışmak da Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde çok sıradan ve olağan olaylardandır. Yine tutukluya işkence etmenin bir başka yolu sağlam dişlerini cezaevinin diş doktoruna çektirmedir. Bize aktarılan çarpıcı bir olayı daha anlatalım: Koğuşun birinde kaçakçılıktan içeri düşmüş genç bir tutukluyu Esat Oktay dişçiye götürüyor ve "bunun çekilecek dört çürük dişi var" diyor. Dişçi, tutuklunun ağzına baktığında çürük dişi olmadığını görüyor, "çürük dişi yok" diyor. Esat Oktay kızarak, "sen anlamazsın, var" deyip dişçiye bakınca, dişçi kendinden istenen şeyi anlıyor ve tutuklunun dört sağlam dişini birden çekiyor... "Hayır çekemem. Bu, insanlık dışı bir iştir, mesleğimi amacınıza alet ediyorsunuz!.." demiyor, diyemiyor. Bir de işin tersi var; diş ağrısı çekenlerin karşılaştıkları değişik bir işkence türü. Zaman zaman insafa gelip bir-iki ağrı kesici getirirlerdi. Yani tedavi

yok. Uzun süreli ek bir işkence, eziyet çektirme var... Diğer boyut ise hastanedir.

- *Orada ne olup bitiyor?*

- Bir sürü olumsuzluğun olduğunu söyledik. Doktora gidememe, ilaç verilmemesi, tedavi edilmeme... Bilinçli olarak cezaevini insan sağlığını ortadan kaldıracak bir ortama dönüştürme, ona göre düzenleme söz konusu. Bunu anlattık, yani temizliğin yapılmaması, koku, pislik, açlık...

- *Bu tür koşullar hastanede de mi var?*

- Hastane ayrı, oraya geleceğiz. Bu durumda veremlilerin koğuşta, sağlam insanlar içinde bırakılması, aynı tabaktan yemek yemesi, yan yana yatması, sinir, gerginlik, kaygı, panik, korku bunların hepsi hastalıkları davet eden, hastalıkların kaynağı olan ortamlar ve nedenler. Haliyle cezaevinde hastalıklar yaygın. Verem almış başını gidiyor, herhangi bir önlem alınmadığı gibi bilinçli bir şekilde bulaştırılmaya, yaygınlaştırılmaya çalışılıyor. Yüzlerce veremli koğuşlarda sağlam insanlar arasında yatınca bir süre sonra sayı iki katına çıkıyor. Doktorların bırakalım tutukluları tek tek muayene etmesini, hatta iyileştirmesini, her şeyden önce hastalık kaynayan bu koşullara müdahale etmesi gerek, ama etmiyor, edemiyorlar.

- *Karantina mı istiyorsunuz?*

- Tabii... Her çeşit hastalık için uygun bir zemin var. Doktorların bu duruma müdahale edip hastaları temiz havaya kavuşturma, veremlilerin başka bir koğuşa konulması için çaba göstermesi gerekiyor. Karavanaların içine veremlilerin balgamlarını attıkları herkes tarafından biliniyor. Önlenmeliydi. Kantinden alınan sebze ve meyvelerin kabuklarıyla, çöpleriyle birlikte yedirilmesi sıradan bir olay haline gelmişti. Önlenmeliydi. Tutuklara deterjanlı su içirildiği, soğan kabuğu, acı biber gibi mideyi tahriş eden şeylerin yedirildiği biliniyor. Doktorlar da biliyor, ama müdahale etmiyorlar. Müdahale edilmediği gibi tersi yapılıyor, tutukluların direncinin kırılmasını kolaylaştırmak için akıl veriyorlar, yol-yöntem göstererek baskı ortamını zenginleştirme, çeşitlendirme sağlanıyor. Sistem almış başını gidiyor. Doktorlarıyla beraber dönüyor çark...

- *"Niçin tüm bu insanlık dışı işlere izin veriyorsunuz, müdahale etmiyorsunuz" dediğinizde, bu malum zevat kendilerini nasıl savunuyor?*

- Fırsat bulduğumuzda doktorlarla konuştuk. Onlara insan olduklarını, ötesi kutsal bir mesleği temsil ettiklerini defalarca söyledik. Doktorlara bu uyarı, hatırlatma, görev ve sorumluluklarını yerine getirme

yönünde çağrılarımız, kuşkusuz ki Diyarbakır Zindanı'nda kurulan o çarkı değiştirecek değildi. Bunu çok iyi biliyorduk.

Bir doktor istese de fazla etkili olamazdı. Kurulan bu çark kendisine uymayan her şeyi ya dişlisi haline getirecek, ya da ezip atacaktı. Ama durum böyledir diye, hiç kimse insanlık onurundan, insan olmanın gereklerinden vazgeçemez. Doktorların da koşullar ne olursa olsun en azından meslek onurlarını, insan olma özelliklerini koruyup tavır koyması, çarkın bir dişlisi olarak kullanılmalarına izin vermemesi gerekirdi. İnsanlık onuru için riskler göze alınabilmelidir. 1981 Ölüm Orucu eylemimiz sona erdiğinde, hastaneden gelen doktorlar olmuştu. "Bunlar sütü bile su katılmadan içemezler, mideleri çok hassaslaşmış, diyet uygulamaları gerekir" diyerek Esat Oktay'ı uyardılar.

Ama onlar gittikten sonra hiçbir şey verilmedi. Ne ilaç ne de o anki durumumuza uygun besin... Bir ara hücreleri gezerlerken cezaevi doktoruna, "durumumuz ağır, diyet uygulamamız için gözetleyici ve denetleyici olmanız gerekir, müdahale etmelisiniz..." dedik. Doktor da, "elimden bir şey gelmiyor, burada emirleri Esat Oktay verir, onun emri dışında hiçbir şey yapamam" diyerek bu zulüm ve imha çarkının nasıl bir dişlisi haline geldiğini itiraf etti. Zaman zaman doktorlara bunları söylediğimizde verilen yanıt benzer kalıplaşmış sözlerdi. Bazen o yanıtı biraz daha süslüyor, kendisini acındırır hale getiriyor veya pervasızca onların safında ve emrinde olduklarını ifade ediyorlardı. Artık hastane cephesine geçebiliriz. Esat Oktay yönetimi devraldıktan sonra, hastanedeki mahkumlar koğuşunun yönetimini de üstlendi. Ondan önce hastanedeki tutuklular koğuşuna inzibatlar bakıyordu.

- *Hangi hastane oluyor burası?*

- Diyarbakır Askeri Hastanesi. Kolordunun hemen yanında, şehir merkezinde... Esat Oktay'dan önce tutuklu koğuşunda henüz tam bir tecritlik yaşanmıyordu. Hastalar okumak için gazete alabiliyor, ihtiyacı olduğunda kantinden kimi yiyecekleri sağlayabiliyordu... Ama Esat Oktay'la birlikte tutuklunun nerede olursa olsun, günün yirmi dört saatinin denetim altına alınması hedeflendi. Ve doğal ki, yaşam bu koşullarda ona karşı kullanılacak bir silaha dönüştürülecekti. Hastanedeki koğuşta da bu genel amaca hizmet etmeyen belli bir boşluk yaşanıyordu!.. Orası cezaevine göre daha rahat ve serbestti. Değişik koğuşlardan gelen hastalar birbirleriyle konuşabiliyor, cezaevinde olan-bitenleri öğrenebiliyordu.

Ayrıca kantinden alış-veriş yapabiliyor, ihtiyaçlarını gidermede birbirlerine yardımcı olabiliyorlardı. Dahası gazete alıp dışarıyı öğrenebiliyorlardı.

Bunlar cezaevinde yasaklanan şeylerdi. Amaca uygun olmayan hastane boyutu cezaeviyle ilgili karar mekanizmalarında değerlendirildi. Tutuklu koğuşunun yönetimi Esat'a devredildi; artık oranın da komutanıydı. İnzibat ve diğer birimler devreden çıkarıldı. Cezaevinden oraya yetkili subay ve gardiyanlar gönderildi. Ve cezaevinde uygulanan kuralların, dayatma ve yaptırımların hepsi olduğu gibi oraya da aktarıldı. Tutuklu koğuşu hastanenin alt katında bir bölüm, küçük bir yer. İçinde dört küçük oda ve dar bir koridoru var, kapılar parmaklıklı. Koridordan bakıldığında odaların içi görülüyor, gardiyanlar sürekli içerde ve tutukluları yirmi dört saat gözetim altında tutuyorlar. Bir tane de tuvaleti var... Tutuklunun doktorla konuşması yasak.

- *Kurallara aykırı mı görülüyor? Hasta derdini doktora anlatamazsa, ya da doktoru dinlemezse, onunla konuşmazsa nasıl iyileşecek?*

- Tutuklu koğuşunun yönetimi Esat Oktay ekibine geçtiği andan itibaren konuşma yasaklandı. Şuna dikkat ediliyor: Tutuklu, doktora cezaevindeki vahşeti anlatabilir, bir haber sızdırabilir. Gardiyanlardan izinsiz doktor ve hemşirenin içeri girmesi kesinlikle yasak.

- *Bu durum başhekimin onayından mı geçiyor?*

- Başhekimin bilgisi dahilindedir. Ötesi onları da aşan, kolordudan gelen talimatlar doğrultusunda yaşama geçirilen bir uygulama. Yoksa bir cezaevi yüzbaşısı, bir hastane baştabibi olan yarbayı veya albayı aşamaz. Hastanenin sorumluluğu oranın hastane yöneticilerine aittir. Ama üstten, kolordudan gelen talimatla oradaki her şeyin sorumluluğu cezaevi idaresine bırakılıyor. Bu noktada baştabip yarbay da olsa, albay da olsa, Esat Oktay'ın ilgi alanına müdahale edemiyor. Diyelim hastanın çok acil bir durumu olur, doktorun yapabileceği hiçbir şey yoktur. Tutuklu konuşamaz, sohbet edemez, yasaktır. Muayene anlarında bile doktorlar hastaya en fazla hastalığının, şikayetinin ne olduğunu sorabilir. Tutuklu da bir-iki kelimeyle yanıtlar. Bunun dışında bir şey söyleyemez.

- *"Hastanede kurallara uyulacak" dediniz, nasıl bir şey bu? Ölümcül bir hastanın yatakta da esas duruşta bekleyecek hali yok ya!*

- Olur mu! Yatakta esas duruşta kımıldamadan yatacaksın!..

- *Ne isabet!.. Gerçekten mi?*

- Tutuklunun ayağa kalkması, volta atması, birbiriyle konuşması,

yatakta oturması, birbirinin yüzüne bakması da yasak.

- *Ama bu nasıl olur, mümkün mü?*

- Diyarbakır'da mümkün olmayan şey mi var? Aslına bakarsan tüm bu yasakların uygulanması olanağı cezaevinden daha fazla hastanede var. Kapılar demir parmaklıklı olduğu için yirmi dört saat, her an, her saniye gardiyanın gözü önündesin, daha rahat denetleyebiliyor. Tutuklu yatağa sırtüstü yatacak, gözler tavana bakacak, battaniye boğaza kadar örtülecek, eller yanda, bacaklarsa esas duruş vaziyetinde bitişik olacak!..

- *Ölümcül hasta da olsa, böyle mi yatıyordu?*

- Evet... Ne şekilde hasta olursan ol, bu böyle, değişmez. Yatma biçimi bu. İki hastanın birbirine baktığı görüldüğünde ikisi de iyi bir sopa yer.

- *Hastayken de mi?*

- Hastayken de!.. Tutuklu, gardiyandan habersiz kalkıp ya da uzanıp su alamaz. Tekmil vermek zorundadır. Yatakta uzanırken, esas duruşta tekmil verecek. Gardiyana su içip içemeyeceğini soracak. Eğer izin verilirse içecek...

- *O tekmil nasıl bir şey, burada bir tekmil örneği verebilir misiniz? Yatakta esas duruşta bekliyor, ne diyor?*

- Önce askeri haberdar etmek için "komutanım" diye bağırır, kendisine bakınca da "Kamil Uçar, Urfa, emredersin komutanım" der. Gardiyan da, "ne var lan?" diye bağırdıktan sonra, tutuklu, "su içebilir miyim komutanım?" der. Eğer "iç" derse, "emredersin"le karşılık verilir, su içilir ve "verilen emir yerine getirilmiştir komutanım" diye tekrar tekmil verilir. Gardiyan "yerine geç!" dediğinde "emredersin komutanım" denilir ve yatağa dönülür, kıpırtısızca yatılır.

- *"İçme" derse?*

- İçemezsin. Hiçbir şey söyleme durumun da yok. Öyle devam etmek zorundasın. "Komutan"ın bunca bol olduğu yerde nasıl su içebilir ya da başka bir şey yapabilirsin ki!.. Tuvalete de günde üç defa çıkarılır. Yirmi dört saatlik zaman diliminde sırasıyla sabah kahvaltı sonrası, öğle ve bir de akşam. Bunun dışında tutuklunun tuvalete çıkabilmesi mümkün değil.

- *Tuvalete nasıl gidiyor? Onun da bir seremonisi var mı acaba?*

- Şöyle: Yemek yenildikten sonra tutuklular sırayla tuvalete gider. Gardiyan, "haydi, tek tek çıkın" diyor. Tutuklu koridordan geçerken de

yan koğuşa bakamaz, hep önüne bakar, eller bacaklara yapışık, esas duruş vaziyetinde yürür. Tuvalet ihtiyacını görür, gelir. Yatağının yanında esas duruşta bekler. Gardiyana tekmil verir, "yatabilir miyim?" sorusuna olumlu yanıt aldıktan sonra yatağına uzanır. Olumlu yanıt alamazsa izin çıkana kadar yatağının yanında esas duruşta beklemeyi sürdürür... Yatağına yatar, sonra bir diğeri gider, tek tek herkes tuvalete çıktıktan sonra bu seremoni de biter. Bir de yatak düzeltme işi var. Tutsak kalktıktan sonra –her yatağından kalkışında– yatağını yeniden düzenler, battaniyeyi güzelce katlar, "komutanım yatak düzenlenmiştir" tekmilini verir, dönüşte de yeniden tekmilden sonra battaniyeyi üstüne çekip uzanır. Gazete almakmış, kantinden parasıyla istediği herhangi bir yiyeceği getirtmekmiş, sigara içmekmiş kesinlikle yasak, bunların sözü bile edilemez. O gün hastane hangi yemeği çıkarırsa, önüne ne gelirse onu yer. Hastane yemeğinin yenmesi de ayrı bir olay. Gardiyanlar istedikleri gibi onu değerlendiriyor.

- *Yani sizin yemeğinizi mi yiyorlar?*

- Evet... Diyelim o gün yoğurt, süt gelmiş –doktor her tutukluya hastalık durumuna göre yemek, diyet listesi hazırlatıyor– gardiyanlar gelen o perhiz yemeğini yerler. Yoğurttan, sütten geriye bir şey kalmışsa, onu da tutuklu yer.

- *Bunlara siz de tanık oldunuz mu?*

- Tabii... Hastanede ben de yattım. Aynı şeyler bizim de başımızdan geçti. Diyelim pilavın ve sulu yemeğin yanında kızartılmış et gelmiş, gardiyanlar o eti alıp yer. Tutukluya sadece pilav ve sulu yemek kalır. Ya da gönlünce, gelen sebzeden, meyveden ne seçer, ne yer, ne alırsa geri kalan tutukluya gider. Tutukluya her yemeğin çeşidine göre bir tabak yemek yok. Tek bir tabak verilir, önce pilav gibi kuru yemeği, onu bitirdikten sonra da sulu yemeği yersin. Önce tabağına doldurulan kuru yemeği de bitirmek zorundasın. Çok da gelse, sulu yemek olmadan bitireceksin. Tabak boşaldıktan sonra diğer yemek boca edilir. Onu da yersin, ardından tatlısı var; hoşaf falan. Hasta koğuşunda öğünler dışında içerde yiyecek bir şeyler bırakmak yasak. Eğer yenen şeylerden artan olursa, onlar Dışarıda, gardiyanın denetimindeki dolapta tutulur. Yemeğin yedirilme biçimi de başlı başına bir işkencedir. Bu yüzden kaçıp, orada kalmak istemeyen, bir an önce cezaevine dönmek için can atan pek çok arkadaş oldu. Diyelim tutuklu verem, fazla iştahı da yok,

ama kocaman bir tabak dolusu pilavı önüne koyuyor ve "tümünü yiyip bitireceksin" diyor. Artık onu bitirmek zorundadır. Bitirmeyince diğer yemeğe geçemiyorsun. İlk yemeği yemek istemezsen, sevmezsen, sana dokunsa da yemek zorundasın, nasıl verirlerse onu yiyeceksin... Yemek işi de bir azap.

- Bu olay da, zorunlu bir ihtiyacın iğdiş edilmiş haline çarpıcı bir örnek değil mi?

- Yaşamın her bölümünün, her anının tutuklunun aleyhine işletilmesi var. Emirlerle yönetilen, örülen bir yaşamın insana ait olmaktan çıkarılıp onun karşıtına dönüşmesi yaşanıyor. İnsan düşünen, hareket eden, duyumsayan bir canlı değildir, yönetilen bir aygıttır. Onların sistemi bu. İlaç verme de düzenli değildir. Doktor reçete yazar, gönderir. Artık gardiyan hem reçeteyi, hem de temin edilmiş ilaçları verirse verir, vermezse nedenini soramazsın. Bunun yanında yemek duasına da kalkmak zorundasın. Cezaevindeki gibi yemek öncesinde yemek duası yapılıyordu. Çocuğun biri baygın yatıyordu, ayağa kalkamaz durumdaydı. Öğünlerden birinde yemek duasına kalkmamış. İsmini hatırlamıyorum, yanımızdaki odadaydı. Cop sesleri gelmeye başladı, dövüyorlardı; "ne oluyor" diye sorduk.

Biz o sıralar ölüm orucu yüzünden hastaneye götürülmüştük, serbest davranıp kuralları ihlal ediyorduk. Bir gardiyan onun yemek duasına kalkmadığını söyledi. Baktık ki çocuk gerçekten ayağa kalkacak durumda değil, çok ağır hasta. O bile bir kuralın ihlal edildiği gerekçesiyle ölümcül dayaklarla karşılaşıyordu. Yaşlı bir tutukluyu ameliyat etmişler, serum takılıyor. Bu adam yatakta esas duruşunu bozdu diye dayak yiyor. Ameliyatlı olmayan yerlerine copla vuruyorlar. O ameliyatlı haliyle bas bas bağırtıyorlar. Yine çocuk koğuşunda Yılmaz Yalçıner ve adamları bir çocuğun çenesine vurup kırmışlar. Doktorlar çenenin düzgün kaynaması için kalıp bağlamışlar. Çocuk, gardiyanlara göre bir "suç" işliyor. Vurup o çene kalıbını parçalıyorlar. Bir-iki defa böyle tekrarlanmış. O haliyle geri cezaevine gönderilmiş. Nebi Şahin, dışarı çıktıktan sonra bu kişinin polisin baskısıyla ajanlaştırıldığını duyduk.

- Daha başka benzer olaylar var mı?

- Tutuklunun biri kıpırdamadan günlerce yatma yüzünden uyuşmuş, canı yanmış, dayanamayıp yatış biçimini ihlal etmiş... Bu yüzden onu dövmüşler. O da biraz dik kafalılık etmiş, bu kez göğsünü tekmelemişler,

her tarafı morartılmış, nefesi çıkmıyormuş, yarı ölü hale gelmiş ve doktor koğuşa hasta kontrolüne geldiğinde ona yalvarmaya başlamış. "Aman beni buradan kurtar, cezaevine gitmek istiyorum!" Doktor da durumunu görünce taburcu etmiş, hasta cezaevine geri gönderilmiş.

1982 Ölüm Orucu'nun yirmi yedinci gününde biz de hastaneye gittik. Oraya vardığımızda Hayri'ler şehit düşmüşlerdi. Gördüklerimize şaşırdık, hastaneyi fazla bilmiyoruz. Gerçi, "hastanede koşullar iyi değil" deniyor, ama "iyi değil"in tam olarak ne anlama geldiğini, hastanede neler döndüğünü bilmiyoruz. Yan yana gelip konuşma olanağı da olmadığı için hastanede olanları tam kavramış değildik. Gardiyanların ellerinde sopalar başlarında da bir çavuş var. Bize "hemen soyunun" dediler. Üstümüzdekileri soymaya kalkıştılar. Biraz diklendik. "Mecbursunuz, burada herkes pijama giyer, siz de giyeceksiniz" dediler. Elbiselerimizi değiştirdik. "Hemen yatağa yatıp sırtüstü uzanacaksınız ve esas duruşa geçeceksiniz!" dediler. Biz hem şaşırıyor, hem de tepki gösteriyoruz. O sıra çok da fenayım, zor nefes alıyorum, kusuyorum, nefes darlığı var. Bizden istenenleri yapmadık biraz cebelleştik, istedikleri gibi davranmamızı sağlayamadılar. Beş-on dakika sonra doktor içeri girip "durumları nasıl" diye sordu. İyi bir doktordu. Sivaslı, hatırladığım kadarıyla isminin Seydi Paksüt olması gerekir. Bizlerin o haldeyken bile askeri kuralları yerine getirmeye zorlanmış olduğumuzu görünce gardiyanlara kızdı, "bırakın artık, yeter, burası hastanedir!" dedi. Sonra bize dönüp "serbest olun, nasıl istiyorsanız öyle yatın" dedi.

Çavuş, doktora "olmaz, yasak, istedikleri gibi yatamazlar, kurallara aykırı!" deyince, doktor da, "bırak kuralı muralı, burası hastane!" diyerek ısrar etti. Yani yapılanlara tavır koyup riski göze aldı. Ve biz diğer hastalara göre daha serbesttik, ama dışımızdakiler için o kurallar hiçbir biçimde delinmeden sürdü, sürdürüldü. Eylemdeyiz, kolordunun bizimle ölüm orucunu bitirme ve sorunu çözme çabası var. Bu yüzden hastaneye kaldırılmışız, eylem süresince dört arkadaşımız da şehit düşmüş. Durumu çok ağır olan iki-üç arkadaş daha var. İşte hastanede böyle karşılanıyoruz. Neyse, ölüm orucu sonuçlandı, yemek yemeğe başladık. Ama tüm çabamıza rağmen hastane kantininden bir şişe süt, meyve suyu vb. hiç aldıramadık, hastanenin verdiği üç öğün yemeğin dışında hiçbir şey yiyemedik. Bilinir; ölüm orucu sonrasında vücut büyük bir açlık hisseder, normal insan gibi üç öğün yiyemezsin. Birçok öğün, azar azar

bir şeyler yemek gerekir. Ama biz o olanağı bulamadık.

- Ölüm orucunu bıraktığınız zaman, oradaki askeri kurallara uymuş mu oldunuz?

- Evet... Anlaşma henüz askeri kuralları kaldıracak düzeyde gerçekleşmiş değildi. Ama esas olarak da onların beklediği boyutta kurallara uyma da hiç olmadı.

- Örneğin yatakta esas duruşta değil misiniz?

- Değiliz, oturuyoruz, yasak olduğu halde sohbet ediyoruz, kapıdaki gardiyanı zorlayıp sık sık tuvalete çıkıyoruz.

- Yanınızda esas duruşta yatan hasta tutuklular var, o anda neler hissediyorsunuz? Örneğin, karşında kıpırdamadan yatan, sana bakamayan, seninle konuşamayan bir insan var.

- Çok rahatsız edici bir durum, bırakalım işin psikolojik yönünü, hasta bir adamın o durumda yatırılması zaten olağanüstü bir işkence. Adam halsiz, canından bezmiş, yakınıyor, vücudu sızım sızım sızlıyor. Yirmi dört saat sırtüstü yatırırsan sağlam adam bile hastalanır.

- Bu acıklı durumun bazen komik yansıları da oluyor muydu acaba?

- Tabii, çok kötü durumlar. Nasıl anlatsak; adam sırtüstü yatıyor, kalkıp su içecek gardiyan yok, çeneye dalmış, sohbet ediyor, bakıyor bir tekmil sesi var. Oradan sesleniyor: "Ne var lan yine!" Tutuklu yanıtlıyor: "Tuvalet ihtiyacım var!" veya "bir bardak su içebilir miyim?" vb. Bunlar insanın yaşamaması gereken olaylar, ama hem de en ağır biçimlerinin yaşandığına, yaşattırıldığına tanık oluyorsun. Biz oradayken İranlı bir tutuklu getirmişlerdi. Adam çok ağır hasta, şeker komasına girmiş ve tek kelime Türkçe bilmiyor. Koğuşun dip kısmında tek kişilik küçük, oldukça pis bir yer var. Oraya koydular. Adam şeker komasında, ama gardiyanlar ona üzüm hoşafı veriyor! İçse, hemen ölecek! O ara orada eczacı bir tutuklu vardı. Müdahale ederek, "sakın vermeyin, eğer içirirseniz hemen ölür!" dedi de adamı ölümden kurtardı...

İstisnasız bütün hastalar, ayrıca çatışmada yaralı yakalananlar veya sorgudan yaralı getirilenler için orası ayrı bir işkence merkezi. Subaylar, görevliler onları konuşturma, işkence yapma, bilgi alma, itiraf ettirme gibi çabaları hastanede de sürdürüyorlardı.

Örneğin, Mustafa Çimen orada itirafa zorlandı. Bu adam bizim davadan yaralı yakalanan biriydi, yarası çok ağırdı. Kolordu ve subaylar devreye girdi, Kolordu Komutanı bizzat gelip onunla konuşuyor, tedavi

etmeyecekleri, ölümle yüz yüze kalacağı şantaj ve tehdidinde bulunuyor. Doktorun gelme süresi uzundu. Ki, acil bir durum olduğunda hastaları haber etme, doktoru çağırtma, daha fazla serbest davranma gibi tutumlarımızdan dolayı oradaki görevli gardiyanlar artık bizden kurtulmak istiyordu. Çünkü sadece kurallar ihlal edilmekle kalınmıyordu, havaları da bozulmuştu. Orada yemeği asker tutuklu dağıtır. Eski 1 nolu cezaevi askeri suç işleyenlerin tutulduğu yer olmuştu. Oradan bir asker getiriyor, ona hizmet gördürüyor, yemek falan dağıttırıyorlardı. Hastalarla konuşması yasaktı. Tutuklularla en küçük bir ilişki kurmamız, diğer odalara gidip gelme, kapıdan selam verme de yasaktı.

Bizim davadan yargılanan, menenjit geçirdiği için hastaneye getirilen Mahmut Barık isimli bir arkadaşımız vardı, artık kendisinde değildi. Menenjitin nasıl ağır bir hastalık olduğu bilinir. Bir defasında koridordan geçerken, bizim kapının önünde askere göstermeden zafer işareti yaptı ve orada onunla bütün ilişkimiz sadece bu işaretleşme oldu. Yine Birecikli İsmet Korkmaz diye tanıdık biri vardı. Dışarıdayken at arabacılığı yapardı. Çok neşeli, canlı biriydi. Ona cezaevinde işkence yapmışlar. Ayağını sürüyerek, topallayarak yürüyordu. Durumu ağır olduğu için hastaneye getirildi. Doktorlar İsmet'in neden topalladığını anlamak için bacağına baktılar, aldığı darbelerle hepten morarmıştı. Ama hastaneye gönderilirken sıkı sıkı tembihlemişler, "eğer bacağına ne oldu diye sorarlarsa, ranzadan düştüğünü söyleyeceksin!" demişler. Doktor, "bacağına ne oldu?" diye sordu, İsmet'in yanıtı ise hazırdı, "ranzadan düştüm, komutanım..." diye cevapladı.

- *Gerçeği söylemekten korkuyor değil mi?*

- Söyleyemiyor... Tutuklular doktora da komutanım demek zorunda müdahale ettik. "Ne o 'Haydar' düşmesi mi?" dedik. (Bazen "Haydar"ların üzerinde "öp beni, sev beni..." gibi yazılar olurdu. Kalaslarla dövülmeyi ifade ettiği için İsmet'in düşmesine "Haydar düşmesi" dedik.) İsmet'in dövülme olayını baştabibe anlattık. "Bize söz verdiniz, kimseye artık işkence yapılmayacak dediniz, oysa biz daha buradayken insanlar hastanelik olacak kadar işkenceden geçiriliyor!" dedik. Kendisi de yanımızda İsmet'i çağırdı, moraran yerlerine baktı, nasıl olduğunu sordu. İşaretlerimize rağmen İsmet gerçeği söyleyemedi; "ranzadan düştüm" dedi. Çünkü, "dövüldüm" dese cezaevine döndüğünde böyle dediği için bin pişman edecekler.

Zaten cezaevinden her gün hastanedeki tutsaklar hakkında bilgi isteniyor; ne yaptılar, ne ettiler, nasıl davrandılar, hangi "suçları" işlediler vb. bunlar hep rapor ediliyor. Yine tutuklunun hastanede kaldığı sürece ailesiyle görüştürülmesi kesinlikle yasaktı. Tutuklu hastaneye kaldırıldığı zaman ailesine haber verilmezdi. Görüşçü cezaevine ziyarete geldiğinde oğullarının, yakınlarının hastaneye kaldırıldığını tesadüfen öğrenirdi. Tutuklu görüşe çıkmadığında başına bir iş gelmiş olduğu anlaşılırdı. O zaman bile idare çoğu defa yakınlarının hastaneye gittiğini söylemez, başka gerekçeler uydururdu. "Görüş yasağı var" veya başka bir şey söylenir, eğer çok zorlanırsa hastaneye gitmiş olduğu açıklanırdı. Ama hastanede de yakınlarıyla görüşemezlerdi. Günlerce hastane önünde içerde ölüm-kalım mücadelesi veren yakınlarından en küçük bir haber almak için bekleşen pek çok aile olduğunu söylemeye herhalde gerek yok. Küçücük bir haber için aileler neler vermezdi ki! Ancak yok, yoktu, yasaklanmış bir yaşamdan en sevdiklerine bile gönderilecek bir haber yoktu!

- İnsanın böylesine büyük bir kin karşısında kalması biraz ürkütücü değil mi?

- Evet, ürkütücü bir şey. Hastaneyi bir yerde güvenebileceğin, tedavi olabileceğin, iyileşebileceğin, yani sırtını dayayabileceğin bir yer sanıyorsun. Ama oranın da cehenneme çevrildiğini, bir çıkmaz haline getirildiğini görüyorsun ve bir yere uçurumun dibine yuvarlanmışsın gibi duygulara kapılıyorsun. Eğer sorunu kavramamışsan "herhalde yeryüzünde artık insanlık bitti" diye düşünürsün. Böyle ağır bir durumda insan yaşamından sorumlu olan, seni anlaması, iyileştirmesi, rahatlıkla ilişki kurabilmen gereken bir doktorun, karşısına doktor değil de "komutan" olarak çıkarılması, ona "komutanım" demeden tek söz edememen, ya da onunla konuşmanın, yaşamla ve sağlıkla uzaktan yakından bir ilgisi olmayan üçüncü kişilerin, zebanilerin emrine bağlanması, hastalığını, derdini ona anlatamaman genelde insan açısından büyük yıkımlar yaratan duygular oluyor.

Eğer yapılanların nedenini kavrayamıyorsan büyük bir umutsuzluk yaşayabilir, bir çıkmazın içine düşebilirsin. Orada korunmasız, savunmasız, çıplak, orta yerdesin. Tutuklu günlerce kalıyor ve banyoya çıkarılmıyor. Bir ara Cuma Çat isminde Hilvanlı bir tutuklu getirdiler. Uyuz hastalığına yakalanmış ve kendisine biraz kireç verip, "bununla

yıkan" demişler. Tuvalete gidip soğuk suyla o kireci karıştırıp üzerine döktü. Bu denli büyük bir hoyratlık yaşanıyor. Oraya giden bir kısım insanın aslında uzun süre kalması gerekir. Yani adam menenjit oluyor, değişik hastalıklar kapıyor buna rağmen hastaneden kurtulmak, kaçmak, bir an önce cezaevine geri dönmek istiyor. Cezaevindeki ortam oradan daha iyi. Hiç değilse gardiyanlar koğuşu yirmi dört saat gözetlemiyor, denetleyemiyor. Yanındaki arkadaşının seni kollaması, sahip çıkması, elinden geliyorsa yardım etmesi, bir köşede seni dinlendirmesi yaşanabiliyor. En azından koğuşta insani bir dayanışmayı ve duyguyu tatma olanağı daha çok.

- Hastanenin işkence merkezinden daha kötü bir yer haline gelebileceği herhalde duyanları çok şaşırtacaktır...

- Evet... Diyarbakır insanın şaşkınlığıdır! Ve her şeyiyle böyledir. Direnişleriyle, zulmüyle, ihanetiyle, vahşetiyle. Hastanede bunların yanında tutukluyu bir an bile rahat ettirmemek, yaşadığına pişman ettirmek için nöbetçi gardiyanların yapmadıkları iş kalmıyor. Aralarında gecenin bir yarısında bile bağırarak konuşur, hasta tutukluyu uyutmamak için yerli yersiz hakaret eder, bağırır çağırır marş söylerlerdi. Ki, biz orada iki hafta kaldık. Bizden önce hasta tutuklulara ranza altı, süründürme yaptırıyorlarmış. Beğenmedikleri bir davranıştan, ya da durup dururken, keyfi olarak tuvalet yasağı verirler. Tuvalete gidememe yüzünden acı içinde kıvranıp yatağa işeyenler de olurdu, bunun için de ayrıca işkence görürdü. Tutuklu sıkışıp kıvrandığı sırada esas duruşunu bozarsa yeniden cezalandırılırdı. Hastanede de insana ait olan her şey, her davranış yasak ve işkence nedeniydi.

- Faşizm tutuklunun sidik torbasını da denetlemeye kalkışıyor öyle mi?

- Ona da el koymuş... Hem denetliyor, hem de işkence aracı olarak kullanıyor.

- Yatakta esas duruşta bekleme işine bir türlü inanamıyorum. Diyelim esas duruşun uyurken bozuldu, askerler ne yapar?

- İnanmakta ve anlamakta zorluk çekeceğin ve kafanı takacağın daha çok şeyle karşılaşacaksın. Burası Diyarbakır. Yasaklanmış, el konulmuş yaşamlar diyarı... Evet, esas duruşunu bozarsa ne olur? O da artık gardiyana kalmış bir şey. Sopayla vurup uyandırır, bağırır, yeniden esasa duruşa geçirir. Hastanedeki tutuklu koğuşunda cezaevindeki kuralların tümünün geçerli olması kabul edilince, orada her şeyin yapılabilmesinin

maddi zemini de hazırlanmış demektir. Esas duruşun bozuk olursa, tekmil vermede şaşırırsan veya herhangi bir "suç" işlersen, hastaneymiş, çığlıkların dışarı gidermiş, işkenceye doktorlar tanık olurmuş, bunlar işkencecinin umurunda bile değil, hiç önemsemez. Yine oranın temizliğini yapmak, süpürmek vb. de hasta tutuklulara aittir. Bu işleri de zorla yaptırırlar.

- *Peki şöyle söyleyebilir miyiz; insani değerlerin en fazla düşürüldüğü bu ölüm karanlığında doktorlar süreçten yüzlerinin akıyla çıkamadılar. 12 Eylül döneminde bu mesleğe de leke düşürüldü...*

- Eylül sürecinden hangi meslek, hangi kesim yüzünün akıyla çıkabildi ki. Ve 12 Eylül insanlığa, tarihe düşmüş kara bir lekedir. Bu konuda ise lekeden çok, büyük bir suçluluk var. Yani insanlığa karşı işlenen bir suç. Doktorluk; insanlığın, insan sevgisinin en fazla öne çıkması gereken bir meslek. Koşullar ne olursa olsun öyledir de. Bu kadar doktorun tanık olduğu işkenceler karşısında sessiz kalması suçu işleniyor. Genelde bütün toplum susturulmuş, sindirilmiş; bunun içinde onlar da var. Yani, suçluluk ortamın suçluları diyelim. Ya da faşizme, vahşete karşı tavır koyamama, sessiz kalma olayı bunlarda da ağır bir durum olarak yaşanıyor. Diyelim bir tutuklu ölüm orucunu 45 veya 55. gününde bırakmış, sindirim sistemi bozulmuştur. Hasta bakıcının yanında olması, eşlik etmesi gibi bir önlem de yok.

- *Hasta tutuklunun yatağı kirlendiğinde çarşaf değiştirilmiyor mu?*

- Hayır, eğer genel bir değişim olursa –15 günde bir– o zaman değiştirilir. Ne kadar kirli olursa olsun, o genel değişim gününü beklemek zorunlu. Gördüğüm; genç bir arkadaşımız o haldeydi. Pijaması bile değiştirilmedi. Çok hasta olmasına rağmen kendisi gidip soğuk suyla yıkandı. Hastane idaresi de bir yerde oraya müdahale edemiyor, etse de söz geçiremiyor. Her şey gardiyanın insafına kalmış. Baştabip ve gardiyanlar dışında kimse tutuklu koğuşuna giremezdi. Bir gün, bir binbaşı içeri girmek istedi. Gardiyan izin vermedi. Binbaşı kızınca, gardiyan da, "kimseyi almam, istediğin yere şikayet et!" dedi. Oranın gerçek komutanları gardiyanlardı. Onlara cezaevi idaresi dışında kimse karışamazdı.

- *Hastanede ailelerinizle görüştürülmenizi nasıl değerlendiriyorsun?*

- Genelde ailelerin tutuklularla görüştürülmediğini söyledik, ama ölüm orucu sırasında bizler hastaneye kaldırıldığımızda özel bir statü

yaratılmış gibiydi. Kolordu ailelerimizi getirip bizimle görüştürdü. İçeri alındıklarında da yanlarında herhangi bir eşya getiremiyorlardı, yasaktı.

- ***Ailelerinizin getirilip sizinle görüştürülmesi, herhalde moralinizi yükseltmek için olmasa gerek, amaçları onlar aracılığıyla eylemi bıraktırtmak mıydı?***

- Evet, o bölümü ölüm orucu kısmında ayrıca ele alacağız. Direniş karşısında zorlanmalarının doğurduğu bir sonuçtu. Kendi amaçları için getiriyorlardı. Politikaları gereğince onları eylemi kırmak için kullanmak istiyorlardı.

- ***Hastanede gelişen, çok çarpıcı bulduğun, burada anlatılması gerektiğine inandığın olaylar var mı?***

- Var... Kemal Sever adında Bingöllü bir arkadaşın kaba etinde bir çıban çıkıyor ve çok ilerliyor. Bu yüzden Kemal'i hastaneye kaldırıyorlar. Hastanede çıban ameliyatla alınıyor, sonra tutuklu koğuşuna indiriliyor. Normalde bu insanın yüzüstü yatması gerek. Doktor da "sakın sırtüstü yatma!" diyor. Oturmayı da yasaklıyor. Yüzüstü yatması zorunlu!.. Kemal durumunu gardiyana anlatıyor, ama gardiyan, "olmaz, bu kurallara aykırı, ne olursa olsun sırtüstü yatacaksın" diyor. Daha yeni ameliyattan çıkmış, dikişler yeni, bu insanı yüzüstü yatırmıyorlar. Sırtüstü, esas duruşa geçirterek yatırıyorlar.

- ***İyi, ama "bu adamın durumu budur, yüzüstü yatması gerekiyor" diyerek doktorlar ve hemşireler müdahale etmiyorlar mı?***

- Anlattık, orada daha doğrusu gerek mahkemede, gerekse hastanede olsun, sözü geçen tek yetkili gardiyandır, idaredir. Onların dışında doktorlar istese de bağımsız tavır koyamazlar. Koysalar da bir şeyi değiştiremezler. Kolordu "burayı adam edin de, nasıl ederseniz edin" emrini vermiş. Bu yüzden gaddarlığın, işkencenin, zulmün bini bir para. Ötesi bir de bazı hemşirelerin eğlence olsun diye tutukluları küçük düşürme çabaları var. Tabii bunu gardiyanlarla birlikte yapıyorlar. Hemşire içeri girdiğinde; "tekmil ver lan" diyerek azarlıyor ve tutsaklar hemşireye tekmil veriyor. Şaşırtıcı belki, ama şöyle bir şey oldu: Biz kuralları o noktada işletmiyor, ihlal ediyoruz. Yatakta oturmuş, aramızda sohbete koyulmuşuz. O sıra içeriye iki-üç hemşire girdi ve biri hayretle bize bakarak "aaaa, bunlar oturuyor, konuşuyorlar!" dedi. Yani bizim oturup sohbet etmemiz o kızcağızı şaşırtabilmişti. En doğal insani durum onları şaşırtıyor. Bu, olağan olan her şeyin hastanedeki koğuştan nasıl kapı

dışarı edildiğini açığa vuruyor. Bu tepki, işte o açığa vurulan gerçeğin kendisi. Neyse, Kemal Sever'in yarası bir türlü iyileşmedi. 1983'teki Ölüm Orucu sonrası bizler hastanedeyken, Kemal Sever yine aynı nedenden hastaneye getirilmişti, yeniden ameliyat oldu, iyileşmedi ve o yarayla tahliye olup gitti. Yani adam hastanede, "şifa evinde" yarasını iyileştirebilecek fırsatı bir türlü bulamadı! Sormak gerekir; o ortamı, o fırsatı hastanede bulamazsa, nerede ve nasıl bulacak?

- *Onun için, o sıralarda yüzüstü yatmak kim bilir ne kadar büyük bir özlemdir.*

- Sırtüstü değil de, yüzüstü yatmanın büyük bir özlem olabileceği dışarıdaki insan için inanılmayacak bir durumdur. Ama kuşkusuz ki, Kemal Sever için o sırada sadece bir özlem değil, yaşamsal bir sorundu da. Sadece Kemal için değil, hepimiz için zaman zaman sırtüstü yatmak yerine yüzüstü yatmak, yan tarafımıza yatmak, oturmak, birkaç sözcük de olsa yanındaki arkadaşına hal-hatır sormak, "bu sabah nasılsın arkadaş, bir isteğin, bir arzun var mı", "senin için yapabileceğim bir şey var mı" demek, ya da arkadaşının sana bunları demesi ilgi göstermesi, sessiz, sakin bir ortam yaratılması, askerin baş ucundan çekip gitmesi, sana hiç karışmaması ve daha birçok şey tabi ki özlemlerdir. Yeri geldikçe anlatıyoruz, anlatacağız, anlatmakla da bitecek şeyler değil. Gerçekten bunlar insanın aklına bile gelmeyen, normal koşullarda ihtiyaç hissetmediğin, ama yaşadığımız o koşullarda yokluğunu duyumsadığımız büyük bir özlemdi. Yaşamımızda büyük bir yeri olduğunu görünce veya insanlar şu söylediklerimizi okuyunca şaşırıp "hiç böyle olur mu?" diyeceklerdir. Oysa yaşananlar, olanlar, anlattıklarımızın çok daha üzerinde, çok daha büyüktür.

- *Evet... İnsanlar diyecekler ki, meğer faşizmin insanların yatma biçimiyle de bir sorunu varmış.*

- Faşizmin insanla, insanlıkla sorunu var. Hedefine ulaşması için onu her bakımdan çözmesi, çürütmesi, ortadan kaldırması gerekiyor.

TC bu kez temize çıkamayacak

- Eylül sürecinin hemen başlangıcında Türkiye'de üç cezaevi sivrildi; Mamak, Metris, Diyarbakır. Mamak'ın sivrilmesinin bence belli bir nedeni vardı. Çünkü başkentte bulunuyordu ve karşı-devrim politikalarını hemen burnunun dibindeki bu cezaevinde en fütursuz biçimde yaşama geçirecekti. Metris'in sivrilmesinin de bence anlamı vardı. Çünkü bu cezaevi de Türkiye'nin en büyük kentinin ilişki ve çelişkilerinin toplamı olarak ortaya çıkan o büyük karmaşayı kendi üzerinde yansıtacaktı. Karşı-devrim özellikle işçi kentinde fütursuzluğunu tüm ağırlığıyla yaşatacaktı. Ama niye Diyarbakır Askeri Cezaevi? Niçin Burdur, Edirne, Keşan cezaevleri değil de Diyarbakır Askeri Cezaevi daha fazla sivrildi ve en kaba bir bakış açısıyla bile hemen görülebileceği gibi Mamak'ı Metris'i sollayıp geçti. Bu gerçeklik nedir? Şimdiye değin söylemiş olduklarına ekleyebileceğin yeni şeyler var mı?

- Diyarbakır'ın sivrilmesi, kendisini gündeme oturtması, devrimci demokratlarca bugüne kadar sanırım iyi anlaşılmamış, bu konuda kafalarda epey soru işareti var. Anlamama, anlayamama Türk solu ve kamuoyunda daha bir öndedir. Metris, Mamak'la kıyaslanırken, genelde işkenceler bağlamında yüzeysel ele alınır. 12 Eylül'lü yıllar Türkiye ve Kürdistan halklarının çok ağır bedeller ödemek zorunda bırakıldığı, insanları ezip geçtiği, işkenceler altında inlettiği yıllar oldu. Ama bunun içinde özel öne çıkmış odaklar var. Bütün politikalarını her yönüyle, tüm çıplaklığıyla, aralıksız, istisnasız, tek bir delik, tek bir hücre bile bırakılmadan doldurulması, tüm vahşetiyle uygulanması var. Diyarbakır bunun tümüyle uygulandığı yerlerden biri, açık ki en yetkini. 12 Eylül, TC devlet geleneğinin geçmişten, Osmanlı ve dünya gericiliğinden aldığı mirasın bir bütün olarak yeniden, dört dörtlük uygulanması olayı olarak da görülebilir. Bakıyoruz, Ankara'da Mamak Askeri Cezaevinde, güçlü bir devrimci potansiyel var. Güçlü birikimi olan belli hareketlerin, önder kadrolarının yığılması, orada bulunması söz konusu. İstanbul da aynı şekilde büyüktür, işçi ve öğrenci merkezi. Orada da yoğun bir devrimci birikim, kadro, önder kadro birikimi var. 12 Eylül Türkiye'de ve Kürdistan'da ulusal kurtuluş hareketini, devrimci demokrat muhalefeti tasfiye etmeyi, ortadan kaldırmayı önüne koymuştu. Saldırısını yaptığında, vuruşunu gerçekleştirdiğinde, Dışarıda karşısında bir halk hareketi, bir direnme göremedi. Bundan da aldığı hızla devrimci demokrat muhale-

feti dağıtma, bir daha belini doğrultamaz hale getirme amacıyla yöneldi. Ki devrimciler tutsak düşmüşlerdi, cezaevine konulmuşlardı, ama düşünce, anlayış ve ruh olarak bitmemişlerdi. Belli bir birikim, güçlü bir devrimci potansiyel vardı. Ve devrimci hareketin tekrar kendini toparlaması, ayağa kalkması doğal ki yaşanacaktı. Tutsakların kimilerinin yargılama sürecinde veya değişik biçimlerde dışarı çıkma olayı olur, mücadeleye katılır, katkıları olurdu. Yıllar sonra da gerçekleşse bu böyleydi. Ama bu defa tutsak düşürdükleri devrimcileri dışarı çıkmadan bu alanda bitirmek, teslim almak, hatta ihanet ettirmek istiyorlardı. Cezaevleri, iktidardaki sınıfların düzenlerini sürdürmede kullandıkları araçlarından biridir. Ve sınıf mücadelesinde devrimci demokrat hareketlere, toplumsal muhalefete bir vuruş biçimidir. Tutukluları orada düşünce olarak bitirme, yalıtma, tecrit etme, sınıf mücadelesinin dışına atma amaçlanır. Faşizm gelecekte karşılaşacağı tehlikeleri gördüğünde kendisine karşı olan herkesi, her şeyi ortadan kaldırmayı önüne koymak zorundaydı. Sınıf mücadelesinin dozajını düşürme, sivriliklerini törpüleme yerine, onun mantığı aslında kökünü kazımak ve bitirmekti. Genel amaç bu olunca cezaevlerine de böyle bir anlayışla yönelmesi gerekiyordu ve yöneldi. İşte bu noktada Mamak'a ve Metris'e genel baskıcı mantığıyla yöneldi. Buralar olumlu veya olumsuzluklarıyla sivrildi. Ve basına, kamuoyuna yansıması fazla zor olmadı. Cezaevinde olan-biten her şeyin Dışarıda duyulması, farkına varılması, yaşananlara insanların ve dış dünyanın bir biçimde tanık olması hiç de zor değildi. Çünkü biri büyük bir metropolde, biri başkentteydi. Ama Diyarbakır'ın böyle avantajı yoktu, bu aleyhte bir durumudur.

- Şöyle söyleyebilir miyiz; örneğin, Keçikıran sırtlarından yükselen çığlıklar Çankaya'dan duyulabiliyordu.

- Keçikıran'la neyi kastediyorsunuz?

- Mamak Askeri cezaevinin bulunduğu civarı.

- Anladım... Denilebilir tabii. Ama Diyarbakır kör kuyuydu. Henüz gün yüzüne çıkmamıştı. İşin gerçeğine bakılırsa Kürdistan tarihinde veya Kürdistan halkının geldiği noktada Diyarbakır da konum itibariyle İstanbul, Ankara gibi merkezi bir kenttir. Diyarbakır Kolordu Komutanlığının merkezidir. Sıkıyönetim alanına giren çevre iller oraya bağlı. Diyarbakır da dahil olmak üzere bu çevre iller; Mardin, Urfa, Batman, Siirt, Elazığ, Dersim gibi geçmişte, şimdi de mücadelemizin en fazla

yükseldiği ve kitselleştiğimiz, en fazla eylem geliştirdiğimiz bölgeydi. Hareketimizden geniş kadro, önder kesimden yakalanmalar aslında 12 Eylül öncesinde oldu. 12 Eylül sonrası ise bu kitleselleştirildi. Yani toplu tutuklamalar gerçekleşti. Binlerce kadro, militan, taraftar, sempatizan Diyarbakır Askeri Cezaev'inde toplandı. Bu kent aynı zamanda yargılamaların da merkezi haline gelmişti. Diyarbakır artık sınıfsal ve ulusal savaşta devrimcileri yok etmede, kökünü kazımada bir vuruş merkezi oldu. Ulusal kurtuluş hareketimizin tasfiye edilmeye çalışılmasına TC'nin Kürtlük ve Kürdistan'a duyduğu kin de eklenince bu vuruşma, çatışma çok daha şiddetli hale geldi. Bu yüzden diğer iki askeri cezaevinden farklı olarak Diyarbakır'da her şey bu kadar şiddetli yaşandı. Ankara ve İstanbul'daki uygulamaları sollayıp geçmesinin altında bu olgu yatıyor. Eğer olaylara biraz daha tarihsel bakış açısıyla yaklaşırsak, böyle dizginsiz bir saldırıyı TC'nin Kürdistan'a yaklaşımında göreceğiz. Karşımıza tarihsel anlamda tek bir gerçeklik çıkar: Ulusal imha... Diyarbakır'ın Kürdistan tarihinde de geçmişe dayanan önemli bir konumu var. Eskiden beri Kürdistan illeri içinde merkezi bir konumdadır. Diğer illerden kültürel olarak daha gelişkindir. Eski yargılamalar da burada olmuştur. Şeyh Saitlerin asılması, istiklal mahkemelerinin Diyarbakır'da kurulması da yaşanmış. Bu kent, geçmişte çok şey görmüş, yaşamış. Sömürgeci güçlerin zulmüne tanık olmuş. Diyarbakır geçmişten beri koruduğu tarihsel işlevini ve rolünü 12 Eylül'le birlikte bir kez daha yüklendi. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde olan bitenlere Kürdistan gerçekliği içinde yaklaşmak gerekiyor. Geliştirdiğimiz mücadelenin kitleselleşmesi, Kürdistan'a kök salması karşısında paniğe kapılan TC bir defa daha vuruşma yeri olarak; savaşı çıplak bedenleriyle de olsa yürüten insanlarımızın toplandığı Diyarbakır Askeri Cezaevi'ni seçti. Hareketimizin geri çekilişiyle birlikte karşısında savaşacak güç bulamayan düşman açık hedef durumunda olan Diyarbakır Zindanı'na yönelip her şeyi, savaşı orada yoğunlaştırdı. Ve tarihin kaydedeceği en eşitsiz koşullarda gelişen bir savaş yaşandı. Giderek yükselen sesimizi orada boğmak istedi. Diyarbakır Zindanı, düşmanla savaşta çıplak bedenlerimizle baş başa kaldığımız, silah olarak ortaya bedenlerimizi sürdüğümüz bir direniş odağı oldu. Onlar açısından da bu dönem esas vuruşun merkezi Diyarbakır Askeri Cezaevi oldu. Ve amaç olarak bu merkezde Kürdistan bağımsızlık mücadelesinin ve onun temsilcisi PKK'nin vurulması yatıyordu. Sözgelimi bir Elazığ cezaevinde

de kuralların dayatılması, işkencelerin acımasızca uygulanması var, ama Diyarbakır kadar tutsakların üzerine çullanma olayı yok. Bu, Diyarbakır'ın özelliği. Özellikle Kürdistan genelinde PKK'nin kazandığı prestiji onların yoğunlaştığı, merkezi olarak toplatıldığı bu zeminde bitirmek, tüketmek amacındaydı. Devrimcilere güvenilmeyeceğini, Kürdistan davasının boş bir hayal olduğunu, böyle umutların beslenmemesi gerektiğini, devletin güçlü olduğunu, önüne çıkan her şeyi ezip geçtiğini göstermek istiyordu. Özünde şunu diyordu: "Güvendiğiniz, sizi savaştırmak ve kurtarmak istediğini söyleyen insanların haline bakın! Devletten ne denli aman dilediklerini görün, devletimiz üstündeki gevşekliği atıp da demir yumruğunu indirince bel bağladığınız bu insanların nasıl ayaklar altında kaldıklarını, nasıl hepsinin hizaya getirildiğini görün!" Hep diyoruz, tekrarlıyoruz; Diyarbakır'ı bir panik, korku, hastalık yuvası haline getirip, insanları oradan mikroplaşmış olarak dışarı salma hedeflenmişti. Ve bu hedeften hiçbir biçimde vazgeçilmiş değildir. Hatırlanırsa, cunta tarafından burjuva partileri hep suçlandı; işte bunlar gevşek davrandı, hiçbir önlem almadı, birleşselerdi bunların hiçbiri yaşanmazdı gibi. Bu "suçlamalarla" aslında cuntanın vermek istediği mesaj şuydu: "Bakın, ordu müsamaha gösterdi, esasında ordu o zaman da güçlüydü, her zaman ezip geçebilirdi, onlar yapamayınca şimdi biz onların yapamadıklarını yapıyoruz..." Bu amaçla halkın karşısına kan dökmeyle, işkenceyle, panik yaratmakla, korkuyu, provokasyonu, teslimiyeti yaymak ve yerleştirmekle çıktı. Hepsini de birer birer yaptı.

- Sizin için Diyarbakır'ın öneminin ne olduğunu tarihsel olarak tam bilemiyorum, ama bu kentin karşı-devrim açısından çok büyük bir anlam taşıdığını görüyorum. 12 Eylül faşist cuntasının gelmesinin hemen ardından Kenan Evren'in ilk yurtiçi gezilerinden birini Diyarbakır'a yapması, bu kentin önemi üzerine bir işaret olduğunu düşünüyorum, ne dersiniz?

- Tabii, Diyarbakır'ı biz sadece geçmiş tarihsel dönem açısından değil, bugün de Kürdistan açısından merkezi bir yer olarak ele alıyoruz. Onlar açısından olduğu kadar, mücadelemiz açısından da merkezdir. Zaten Türkiye ve Kürdistan'da 12 Eylül'ün yaşanmasının esas nedeni ya da başlıca Kürdistan'daki ulusal uyanıştır. Geliştirdiğimiz, ulusal kurtuluş mücadelemizin ilk adımları da olsa, ayak seslerinin işitilmesi, onun korkusu ve mücadelenin yükselmesi karşısında paniklemesidir. 12 Eylül bu paniklemenin ifadesidir. Nitekim kendileri de dile getiriyor. Generallerin yaptık-

ları itiraflarda "üstünü kapattığımız mezar açılıyor" dendi. Bir halkın, bir devin ayağa kalkması, bunun korkusu ve yarattığı panik yüzünden pervasızlaşıp insani değerleri ve her şeyi hiçleyerek amansızca saldırıyor.

Esas amaç, uyanan devin önderlerini ezmek, boğmaktır. Ve Diyarbakır, Kürdistan'da açık bir hedeftir. Başka bir dezavantajımız da şuydu: Kürdistan sorunu henüz uluslararası siyaset gündemine girememiş. Dünya kamuoyu Kürdistan'daki ulusal uyanışın, ulusal kurtuluş mücadelesinin ya farkında değil, ya da çok az ilgili Türkiye kamuoyu ve aydın-demokrat kesimlerce de bu soylu mücadelemiz henüz kabul görmemişti. Kemalizmin ırkçı duvarları aşılamamış, ötesi kamuoyu da sindirilmişti. Buna ek olarak uluslararası alanda Diyarbakır'ın sesi duyulmuyor. Parti de cezaevinden sağlıklı bilgi alamıyor. Cezaevinde olup bitenler konusunda Dışarıda bilgi çok az ve haliyle kapalı bir kutu, kör bir kuyu. Mamak, Metris basına yansırken, kamuoyu gündemine girerken, Diyarbakır ve orada olup-bitenler yansıyamıyor; bu çığlıklar, bu vahşet, bu alev duvarlar arasında kalıyordu. Duvarların parçalanması, çığlıkların, acıların, haykırışların o karanlık perdeyi yırtıp dışarıya taşıması ancak tabutlarla oldu. O tabutlar hedefi vurdu, duvarları delip geçti.

- Eylemlere ya da direnişe başlarken, sürdürürken aslında kamuoyu gündemine girmenin de çok ağır bir bedeli olduğunu biliyor, görüyordunuz, değil mi? Ve bu yüzden "eylemimiz ölülerimizle yansıyacak" mı diyordunuz?

- Hayır, ancak tali de olsa işin bu boyutu da var. Baskıları basına yansıtmak esas amaca bağlı tali bir boyuttur. Basının, düşmanın hain planını, işlediği suçların üzerini örttüğünü kamuoyuna, insanlığa duyurmadığını biliyor, hissediyorduk. Ölüm orucunun esas hedefi ise, ulusal kurtuluş davası üzerine tezgahlanan oyunları boşa çıkarmak, deşifre etmek; davayı savunmak, yaşatmak ile bu uğurda verilen kavgayı halka duyurmak ve taşırmaktır. Kısacası ulusal kurtuluş mücadelemizin o zeminde yüz yüze geldiği ciddi tehlikeleri püskürtmek, ölüm orucunun esas ve nihai amacıdır. Ki Mazlum'un çıkışında ve diğer eylemlerin özünde de bu olgu yatar. Diyarbakır'da uygulanan vahşetin, soykırımın ve Türkiye'deki faşist cuntanın, egemenlik sisteminin işlediği suçların insanlığın bilgisine sunulması, dikkatlerin oraya çekilmesi gerekiyordu.

Çünkü Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde oynanan oyun ve uygulanan senaryo, tutukluların kaderi veya dramı değildir. Diyarbakır direnişleri; karşı karşıya gelen, vuruşan güçler açısından aynı zamanda bir halkın

genel olarak devrimcilerin, komünistlerin onurudur, orada çatışan kazanmak isteyen insanlığın kendisidir. Bu amansız savaşın karşı cephesinde, emperyalizm, gericilik, insan dışılık, vahşet, zulüm, işkence vardır. Ve her şey, en uç noktada yaşanıyor. Olan-biten her şeyin insanlığın bilgisine sunulması, bu suçların, bu insanlık dışı davranışların, bu katliama varan zulmün insanlığın bilgisine sunulması açısından eylemlerimiz tarihi bir rol üstlendi, ama bunun bedeli ağır oldu. Çok sayıda insan şehit olduktan, cezaevinden tabutlar çıktıktan sonra kamuoyu ağır ağır dalgalanmaya, kıpırdamaya, "Diyarbakır'da neler oluyor" diye ürkek de olsa sormaya başladı. Ve Diyarbakır halkın yiğit evlatlarının canları pahasına kamuoyu gündemine girdi. Mazlum bir halkın bağımsızlığa ve özgürlüğe yeminli, haklı davasında savaşmak, insanlık dışılığın, zulmün sergilenmemesi için yeni yeni canlar vermek, bu vahşeti ancak soylu insanların eriyen bedenleriyle kanıtlamaya ve anlatmaya çalışmak çağımızın bir trajedisi olsa gerek. Diyarbakır insanlık adına yaşanan trajedinin doruğudur. Türk faşizmi, dünya kamuoyunun gündemine ancak böylece girebilmişti. Irkçı, Kürt düşmanı Bülent Ecevit'in bir süre önce açıklaması oldu. "Diyarbakır deyince Diyarbakır Askeri Cezaevi ve işkence akla geliyor. Niye bu durumlar yaratıldı?" diyerek 12 Eylül faşist cuntasını suçladı.

- Peki bunu nasıl açıklıyorsun? Ecevit'in cuntayı suçlamasının mantığı nedir?

- Bu, Ecevit'in demokrat olduğundan veya ırkçılıkta Kenan Evren'den geri kalmasından değil. Özünde Ecevit de Kürt halkının imha ve yok edilmesinden yanadır. Temelde Kürdistan sorununa Evrenlerden farklı yaklaşmıyor. Aslında Türk egemenlik sisteminin değişik burjuva kanatlarının hemen hepsinde bugün çeşitli rahatsızlıklar var. Ve süreç aleyhlerine döndüğü için, artık Diyarbakır Askeri Cezaevi denilince onlar da bir-iki söz söyleme ihtiyacı duyuyorlar. Yani giderek dünyaya mal olan bir durum var ve bugün Diyarbakır Askeri Cezaevi, devrimci onuru, devrimci kişiliği ve Kürdistan'ı simgeliyor.

Ama sadece, bu değil, TC'nin suçluluğu, vahşeti, katliamı ve soykırımı da sergileniyor. Yüzü iyice açığa çıkmış, yaptıkları, ettikleri açıktan konuşulup gizlenemez hale gelmiş. TC'nin bu denli teşhir olması, çürümüş ve kokuşmuş yüzünün bu denli açığa çıkması karşısında, burjuva çevreleri bile rahatsızlık duyuyor. Özünde hepsi Kürdistan konusunda aynı noktada bulunmalarına rağmen, cuntanın bu denli fü-

tursuzlaşmasını, yükselen kamuoyu muhalefeti vb. nedenlerden kabul edemiyor, kabul etmemek zorunda kalıyor. Yani, "bir sınır tutturmalıydınız, bu kadar ileri gitmemeliydiniz..." noktasına getirdiler. Şimdi Ecevit'in söyleminin anlamını veriyoruz. Bir insani boyut değil, TC'nin içte ve dışta tecrit olması, zora koşulması, dünya kamuoyunda tartışılması söz konusu. Ecevitlerin rahatsızlığı biraz da bundandır. "Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde onca şeyi yapmasaydınız orada yapılanlar bu denli yakıcı biçimde ortaya çıkmazdı" anlamına gelebilecek bir hayıflanmaydı bu.

Türkiye ve dünya kamuoyu önünde giderek tartışıldık, ama bu nasıl bir süreçten geçti? Şöyle bir örnekle açıklayalım: İki pehlivan güreşiyor, biri çok güçlü, diğeri cılız, zayıf... Ortada açık bir dengesizlik var. Güçlü pehlivan zayıfı ezeceğinden son derece emin!.. Güreş kurallarını hiç takmadan rakibini hemen bir çırpıda ezmek, bir daha güreşemez hale getirmek, minderin dışına atmak istiyor. Devletin saldırısı bu bağlamdadır. "Ezeceğim, bitireceğim, tekrar mezar taşını üzerine örteceğim, betonlayacağım, bir daha dışarı çıkamaz hale getireceğim" diyor. Ama cılız görünen pehlivan her şeyin o kadar kolay olmadığını göstermeye soyunuyor. Dayanması, direnmesi, kendini rakibin pençelerinden sıyırması yaşanıyor ve ezdirmiyor. Durum böyle olunca dengeler değişiyor, düşmanın kalleşliği, amansızlığı, imansızlığı da artıyor. Ve ona göre kendini yeniden geliştiriyor, yeniden kurguluyor, yeniden saldırı planları yapıyor, yeniden katliamlar düzenliyor.

Bizi bu şekilde siyasi olarak bir çırpıda imha etmek, katlederek ortadan kaldırmak, teröre yönelmek istemesine rağmen bitirememesi, tekrar soylu bir direniş unsuru olarak aradan kendimizi sıyırmamız, ayağa kalkmamız, boynumuzu kırmadan onun pençesinden kurtarmamız söz konusu. Tüm bunlar Kürdistan halkında devlete karşı kini, onun gerçek yüzünü daha iyi tanımayı beraberinde getirmiştir. Ve Diyarbakır Askeri Cezaevi, Kürdistan bağımsızlık mücadelesini, halkımızın karşılaştığı olayları, Türkiye devletinin vahşetini, gaddarlığını, katliamcılığını açığa vurma, teşhir etme olayını yaşatmıştır.

- Burjuvazinin değişik kanatlarında yaşanan, aslında bu telaş değil mi? Ve yine süreç bahsettiğiniz gibi resmi tarih söyleminin etkisinden kurtulamayan kimi sol çevreleri de teşhir etmiş olmuyor mu?

- Tabii ki, bu telaştır. Bunun için o değişik kanatlar faşist cuntayı eleştiriyor. Yoksa sorunun insani boyutuna çok önem verdiklerinden

değil. Değişik düşünmek ahmaklık olur. Biliyoruz ki, TC tarihi boyunca mevcut iktidarların tümü; rengi, tonu ne olursa olsun Kürdistan kurtuluş mücadelesini boğmayı önlerine en büyük görev olarak koymuştur. Bugün Ecevit'in, İnönü'nün iktidara gelmiş olması ne getirecektir? Kürdistan halkının bağımsızlığını, özgür bir ulus olmasını, kendi geleceğini kendisinin belirlemesi gerektiğini düşünerek bu doğrultuda mı davranacaklardır? Tabii ki hayır! Geçmişten neyi devralmışlarsa, onu devam ettirecekler, ya da bağımsızlık ve özgürlük mücadelesini boğma, zayıf düşürme amacıyla bir takım kırıntı, uyduruk reformlara yöneleceklerdir. Ve bugün, Kürdistan ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinin boyutlanmasıyla bunun bir takım ip uçları görülmektedir. TC'nin zengin bir mirası da var. Bu kadar amansız saldırırken tarihten de ders çıkarıyor. Bir Şeyh Sait isyanının önderlerini ortadan kaldırma, katliamla isyanı bastırması, bir Dersim isyanını katliamla bastırması, bütün önderlerinin asılması olayını görüyoruz. Ve bakıyoruz bu süre içinde Türkiye'de olsun, Kürdistan'da olsun, Kürdistan halkına sahip çıkma, katliamcı uygulamaları, iktidarları sorgulama, yargılama dünya kamuoyu önünde teşhir etme, hesap sorma olayları hemen hiç yaşanmamış. Devletin mantığı yine aynıdır; her defasında böyle yapmış ve "yarın birisi benden hesap sorar, bu yaptıklarımı yanıma koymaz" kaygısı bitmemiş.

Çünkü ne Türkiye'de, ne de Kürdistan'da bu süreç boyunca ondan hesap soracak, yakasına yapışacak bir güç hiç olmamış. Fütursuzlaşmasının, pervasızlaşmasının altında yatan bu. Dikkatle bakan bir göz hemen görecektir ki, daha sonraki gelişmeler de bu mantığı açığa vuruyor. Bazı burjuva kesimlerin; "bu kadar olmamalıydı, bir yerde bir sınır tanınmalıydı", diyerek yakınması hep bundandır.

Örneğin, Diyarbakır'da Metris, Mamak düzeyinde durmamış. O cezaevlerinde tutsaklara beli kurallar dayatmış ve onlardan o kurallara uymasını istiyor; uyulmuş mu, uyulmamış mı, bu ayrı bir tartışma konusu. Ama Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bu sınır patlatılmış, kuralları vahşetle dayatıyor, ardından ispiyonculuğu dayatıyor, yetmiyor; itirafçılığı, ihanetin en koyusunu yaşatmaya çalışıyor. Yönelimin düzeyi böyle keskin ve acımasız olunca, doğal ki ona karşı koyuş da bu derece keskin ve amansız olacaktı.

Değerlerini, onurunu korumak için insanlar canlarıyla ortaya atılacak ve cezaevinden tabii ki onlarca tabut çıkacak ve teslim olmaktansa

direnerek ölmeyi seçecek, halkın seçkin evlatları direnişi, boyun eğmemeyi bir onur abidesi haline getirecek. Bugün ülkemizde gelişen silahlı mücadelemizin süreklilik kazanması, TC'nin, Türk ordusunun ırkçı, katliamcı özelliğinin depreşmesini getiriyor. Onun bu katliamcı, faşist çehresi, cezaevi direnişlerinde de kendini yeniden üretiyor, açığa çıkarıyor. Eskişehir Özel Tip'teki tutsakların 1989 yazında Aydın E Tipi'ne sürgün ediliş biçimine baktığımızda, o faşist çevrenin daha da açığa çıktığını görüyoruz. Ama böylesine ağır yönelmesi, katliamı kitlesel boyutta yaygınlaştırmaya çalışması, Kürdistan'da öfkenin kabarmasını, giderek silahlı mücadeleye akmasının koşullarını daha da hızlandıracağı tehlikesi olduğundan, bugün temkinli davranıyor.

Yarın diğer katliam biçimlerini, kitlesel kıyımları gündeme getireceği de ayrı bir olay. Sonuç olarak bu kadar zıvanadan çıkması, ipleri koparması, hiçbir ölçü, kural tanımaması dediğimiz gibi; o güçlü, kendine güvenen, gürbüz pehlivanın; takatsız düşmüş zayıf, güçsüz pehlivan karşısındaki o kural tanımazlığına, kural dışı dövüşmesine benziyor. Yer yer tarihi nedenlerini de söyledik. Bir Osmanlı süreci var, bir cumhuriyet dönemi isyanları var, bütün bunları katliamlarla ezmesi, demokratik, ulusal taleplerin bastırılması var. İşte bu noktada sorunuzun ikinci kısmı önem kazanıyor. Bir TKP'ye bakıyoruz; aydın geçinen devrimci-demokrat sol düzlemdeki kişi ve yapılara bakıyoruz, tüm bu yapılanlar karşısında burjuvaziyle hesaplaşması, Kürt halkına yaptığı zulmünden ötürü hesap sorması gerekirken, genelde onun tüm tutumlarını olumlu bulmuş, hatta onay vermiştir. Ulusal demokratik çıkışları, kalkışmaları da hep irtica diye nitelemiş. Ayrılıkçılık, bölücülük safsatası düzeyinde gerçekleşen irtica!.. "Devletin birlik ve bütünlüğünün" bozulmasının önüne geçmek için kemalizmin bu yönelmesine, o mantığın doğurduğu katliamlara gözü kapalıca onay verme olayı yaşanmış. Ve bu sol, kemalizmin dünya komünist hareketi içindeki sözcüsü, temsilcisi olmuştur. Ve böylece katliamcı politika ve uygulamaya meşruluk kazandırılmıştır. Türk burjuvazisi, Türkiye solunun bu yapısını bildiğinden, kendisini her zaman daha da güçlü ve rahat görmüş; ezmiş, muhalefet odaklarını susturmuş. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ve Kürdistan'da bu hareketi böyle bir vuruşla bitirdikten sonra yarın aynı şekilde temize çıkacağını, yaptıklarının yanına kâr kalacağını biliyor.

- *Yapan zulmüyle, izleyen sessiz kalmasıyla ve yaşanan bilinç çarpıklığını*

derinleştirmesiyle tarih önünde hep temize çıkmış.

- Evet, hep temize çıkmışlar. Bu konuda ulusal ve uluslararası alanda bir zorlukla karşılaşmayacağını, herhangi bir şeyin çıkmayacağını hesaplıyor. Buraya Parti Önderliği'nin daha önce yapmış olduğu bir değerlendirmeyi alalım: "Nereden bakılırsa bakılsın, Kürdistan'da teslimiyet o kadar boldur ki, tarihte ve kısmen de günümüzde sürekli işleyen bir kural haline gelmiştir. Ama Türk sömürgeciliği öyle bir sömürgeciliktir ki, kurbanlarının teslim olmasıyla yetinmez, onları en alçak uşaklar haline getirir. TKP'nin tarihine bakıldığında, bir yandan komünizmin temsilcileri katliamdan geçirilirken, kalanların da kemalizmin uşakları haline getirildiği görülecektir. Türk sömürgecileri kendisine karşı savaşan örgütlerin en değerli evlatlarını katlederken, kalanlarını en kötü bir tarzda uşaklığa ve teslimiyete çekmeye çalışmıştır, bazen de başarılı olmuştur. Kürdistan halkının geçmiş tarihinde de bunu büyük oranda başarmıştır. Ağrı isyanında, Şeyh Sait ve Seyit Rıza'nın önderlik ettiği isyanlarda bunun örneklerine rastlanır. Yani bir hesap sorma işinin olmaması, tersine hesap soracak insanların, sorması gerekenlerin de resmi tarih anlayışına takılıp kalması gibi nedenler yüzünden her şey yanına kâr kalmıştır. Hesap sormak için kesinlikle yapılması gereken ilk şey halkımızın çıkarlarını kendisinde billurlaştıran, mücadelenin devamlılığını sağlayan bir önderliğin yaratılmasıdır. Ve yaratılmıştır. Bugün değişik çevreleri paniğe uğratan, değişik eleştiri ve arayışa iten, onların tüm hesaplarını boşa çıkaran şey; güç temelinde mücadelenin kesintisiz sürmesini sağlayan özgücün ortaya çıkması, önderliğin temsil ettiği kütleyle bütünleşmesidir. Ecevit'i arayışa iten ve cuntaya eleştiri yönelten neden de budur."

Damda Delal'ı Söyler Kürdün Biri...

- Peki sorunun biraz da duygusal diye tanımlayabileceğim kısmına geçelim istersen... Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin hemen bitişiğinde çeşitli mahalleler olduğu konuşmalarımızda geçen bir konuydu. O günlerde acaba hiç düşündünüz mü, o mahallelerin birinde kapının önünde ya da evde bulunan, yatağında yatarken, otururken cezaevinden yükselen çığlıkları duyan bir insanın, bu çığlıklar karşısında tepkisi ne olur? Neler düşünür, neler yapmak ister?

- Yükselen çığlıklarımız, marş sesleri Bağlar semtindeki insanlar tarafından dinleniyordu. Ötesi nasıl bir cezaevinde bulunduğumuz, hangi koşullarda yaşadığımız da Diyarbakır halkınca çok iyi biliniyordu. Mahkemeye giderken cezaevinin avlusunda ringlere ve kariyerlere bindirilirken, bazen mahallenin çocukları cezaevinin önünde birikir, gruplar halinde oyun oynardı. Zaten evler cezaevine bitişik. İçinde bulunduğumuz ringler ve kariyerler avludan çıkıp mahkeme yoluna koyulduğunda, çocuklar ringlerin ve kariyerlerin arkasından koşup taşlardı. Bağırıp çağırır askerleri sevmediklerini gösteren tepkilerini açığa vururlardı. Bazen de çocuklar, cezaevinde söylenen ve Dışarıdan duyulan marşları söylerdi. Bir kısmı asker, bir kısmı tutuklu rolünü oynardı. Cezaevinde olan-bitenler oyunlarının konusuydu. Bu çocuklar durumu bütünüyle kavrayabilecek düzeyde değiller. Kariyerlerin taşlanması, sloganların atılması salt çocukların kendi başlarına geliştirdikleri bir olay olarak görülemez. Açık ki bu, bilinçli veya bilinçsiz bir birikimin açığa vurulması ve yönlendirilmiş bir tepki. Evde annelerinin, babalarının, büyüklerinin cezaevi hakkındaki düşünceleri, duyguları ve yapmış oldukları sohbetler, çocukların oyunlarında yansımasını buluyordu. Bu durum, mahallenin cezaeviyle nasıl ilgili olduğunu, yaşamlarında ne kadar yer ettiğini, yaklaşımlarının düzeyini rahatlıkla ortaya koyar.

- "Çocuktan al haberi!" demişler...

- Haberi çocuktan alıyorsun. Çocuk henüz kendine özgü bir düşünce sistemi yaratamıyor, geliştiremiyor, neyin iyi, neyin kötü olduğunu tam çözümleyemiyor. Çevresinde olan-biten her şeyi ailesinin, çevresinin yaklaşımları ve değer yargılarıyla anlamaya çalışır. Tepkisini ona göre açığa vurur. Eğer çocuklarda böyle eğilim tavır ve davranışlar gelişmişse, bu artık oradaki büyüklerin konuştuklarını, düşündüklerini ifade eden,

onların gizli kalan, açıklayamadıkları, açıklamaktan korktukları düşüncelerinin dolaylı dile gelmesidir. Kürdistan insanının o gün yüksek sesle konuşamadığını, tepkisini açıktan dile getiremediğini çocuklar oyunlarında seslendiriyordu. Kısacası, baskı altına alınmış duygu ve düşüncelerin doğal akış içinde kendisine yeni bir kanal açıp çocuklarda ifadesini bulması gibi bir durum diyebiliriz...

- ***Karşı devrimin terörize edilmiş disiplinin ta çocuk oyunlarına sızdığı ve "haberlerin çocuktan alındığı" bir döneme, halkın suskunluğunun ve trajik boş vermişliğinin çarpıcı boyutu hakkında kısaca bir değerlendirme yapabilir misin?***

- Uzun bir değerlendirme yapmaya gerek yok. Yani herkesin sindirildiği, içe kapandığı, soylu düşüncelerin ve eylemlerin şiddet karşısında o günün koşullarında geri çekildiği bir durum yaşanıyor. Kuşkusuz ki, olması gereken bu değildi. Siyasal mücadele ve insan olmanın gereği açısından susulmamalıydı. Burada esas olarak şunu yargılamalıyız: Mevcut düzenin uygulamış olduğu baskıyı, insanların ne hale getirildiğini sergilemeli, egemen güçleri asıl bu yönde mahkum etmeliyiz.

Tabii sadece bunu yapmak yetmez ve o haliyle kaldıkça da bir sonuç çıkmaz. Elbetteki bu bir yerde patlamaya dönüşecekti. Baskı döneminde insanlar suskunlaşmış, buna rağmen düşünceler ve haklı eylemler çocuklarda ifadesini bularak patlama noktasına gelmişse, bu trajik durumdan toplumun kendisini kurtarması, doğru bir önderlikle patlaması, akması gerekir. Yani toplum kendisini aşmalıdır. Sonuçta Kürdistan'da gerçekleşen de buydu. Günün yirmi dört saati cezaevindekilerin çığlıklarını dinleyen o mahalleliler, daha sonra neler yaptı, neler oldu? O insanlar hep öyle mi kaldı?

Hayır... Esas olarak o mahallelerde halkın ne düşündüğü sonraki gelişmelerden de ortaya çıkıyor. 1983'te cezaevinde eylemler geliştiğinde aileler daha bir toparlandı. Korkuyu, içe kapanmayı aştı, içerdeki direnişe sahip çıktılar. Sahip çıkma tavrı yaygınlaştı, gelişti. Direnişlerimizin doğurduğu hava ve ailelerimizin cezaevi önüne toplanması, idareye, askere karşı tavır koyması çevre mahallelerdeki insanları da etkiledi ve tavırlarıyla kendilerini açığa vurmaya götürdü.

Bir noktadan sonra artık Diyarbakır'da insanlar, içerde yakını, tanıdığı olsun olmasın ailelerimizle birlikte cezaevinin çevresinde toplanmaya başladılar. O kadar insan toplanıyor ki, artık yüzlerle değil, binlerle ifade

etmek gerekiyor. Ayrıca ailelerimiz eylemler sürecinde cezaevi önünde geceli gündüzlü kalıyorlardı. Normal görüş günlerinde de akşama kadar oralarda olurlardı. Ziyaretçilerin cezaevi çevresinde oturacakları, dinlenecekleri bir yer yoktu. Özellikle kışın cezaevi çevresindeki halk evlerini insanlarımıza açtı. Ailelerimiz, o evlerde oturuyor, doğal ihtiyaçlarını karşılıyordu. Tabii bu dayanışmadan idare rahatsızdı ve önünü almak için çevredeki ailelere polis aracılığıyla baskı yapıyor, ziyaretçiyi evlerine alırlarsa kendilerini tutuklayacakları tehdidinde bulunuyordu. 1981-82 yılları boyunca bu tehditler iş gördü. Mahalle halkında geri çekilme, içe kapanma yaşandı. Sonuçta öyle bir an geldi ki, ziyaretçiler yazın güneşin yakıcı sıcağından kurtulmak için bir saçak altına bile sığınamaz oldu. Ama dediğim gibi bu başlangıç dönemlerindeydi. Daha sonra her şey olumluya gitti.

- *Polisin tehditleri hiç pratik tavra dönüştü mü?*

- Dönüştü... 15 günde bir düzenli operasyon yapılıyordu, mahalle kuşatılıyor, evler tek tek aranıyor, tutumundan hoşlanmadıkları, kimliği olmayan veya orada oturmayan misafirliğe gelenleri alıp sorguya, işkenceye götürüyorlardı. Diğer baskı yöntemlerinin yanında 15 günde bir yapılan operasyon süreklilik kazandı... Bunun dışında operasyon günlerinde Bağlar semtinin cezaevine yakın kısmı asker ve polis tarafından çembere alınır, herkes meydanda toplatılır, saatlerce bekletilirdi. Ki o toplatılanlar arasında sadece ziyaretçiler olmazdı. Eşeğiyle, tavuğuyla, at arabasıyla çevre köylerden gelip gidenler, tesadüfen oradan geçenler polis tarafından kalabalığın arasına zorla itilirdi. Herkes kimlik kontrolünden geçirilir, yaşlılar serbest bırakıldıktan sonra polis istediğini gözaltına alırdı.

Yani devlet cezaevi çevresinde de giderek daralan bir kuşatma yaratmaya soyunmuştu. Dayanışmayı önlemek, korku ve paniği derinleştirmek için elinden geleni yaptı. Ama önleyemedi. Oradaki insanlarla ailelerimizin ilişkilerini kesmek için o mahallelere uyguladıkları yoğun baskıları hiç ara vermeden yıllarca sürdürdüler. Geceleri evler basıldı, insanlar rahatsız edildi, gözaltına alındı. Daha birçok şey yapıldı, ama bunlar başlangıçta insanları içe kapanmaya, tepkisiz kalmaya götürse de zamanla başlarını kaldırmalarına, tepkilerini göstermelerine engel olamadı.

Çünkü adam sessiz kaldığı zaman da evinden alınıyor, polise götürülüyor, işkence görüyordu. Tersini yaptığında da olacaklar pek değişmeyecekti. Ve giderek artık önlenemez biçimde ailelerimizle daha

sıcak ilişki kurmaya başladılar. Bir de biliyorlar ki çok acımasız geçen fırtına gibi bir dönem var. Ve boyun eğmenin, içe kapanmanın, sesiz olmanın da şimdiye kadar ödedikleri ağır bedelleri var. Kendilerinin gördükleri işkenceler bir yana, içerden gelen işkence seslerine tanık olmak, oradaki insanların çok büyük işkencelerle karşılaştığı gerçeğini an be an, gün be gün yeniden yaşamamak için sessizliği, tepkisizliği aştılar. Karşılaşacakları baskıyı, işkenceyi göğüsleyip ailelerimize, bizlere koştular. Dayanışmayı duygusal bağdan kurtarıp pratiğe döktüler. Kimisi yalnız ailelerle dayanışma içinde bulunmakla yetinmedi. Ziyaret günlerinde bizlere destek mesajları, sevgi ve bağlılıklarını ilettiler. Yıllar boyunca çığlıklarına, haykırışlarına, direnişlerine tanık oldukları bizleri görmeye, yanımıza gelmeye, tanımaya çalıştılar. Ayrıca Kürdistan'da direnişlerimizin yarattığı büyük etkilenmelere, ülkenin her yerinden gelen sevgi, bağlılık, inanç ve güven mesajlarına burada değinmiyor, ele almıyoruz.

- Esat Oktay herhalde tüm bu gelişmeler karşısında şöyle düşünmüştür: "Biz bunları kuşattık, halk da bizi kuşattı!.."

- Çıkan sonuç o. Halkımız maddi ve manevi dayanışma öğelerini onurlu mücadelemize seferber edip onları kuşattı. Esat Oktay'ın uygulamış olduğu, geliştirdiği politikalar belli; bitirme ve yok etme. Bu sadece içeride değil, Esat Oktayları yaratan egemenlik sistemince Dışarıda da en koyu ve korkunç biçimiyle yaşatılmaya çalışıldı. Baskının sergilenişinde halkımız açısından içeri dışarı pek fark etmiyordu. Cezaevinden dışarıya giden çığlıklarla korkuyu bilinçli olarak yaymak, genişletmek, geliştirmek istediler. Ama bu ters tepti. Direnme, savaş oldukça, direnme potansiyeli tümden tükenmedikçe de her zaman ters tepecektir.

- Karşı devrimin çelişkisi bu zaten!..

- Evet, çelişkisi bu. "Rüzgar eken fırtına biçer." Bunlar fırtına ektiler, tufan biçecekler! İlk dönemlerde dışarıda, içeride 12 Eylül ve Esat Oktaylar başarılı oldu. Cezaevinden yükselen çığlık, işkence sesleri bir işaret oluyor. Ve tabii ki bunun başında da Kürdistan'da yüreklerin bizimle attığı anlamı var. Halkımızın yaralı, kanayan yüreğin sesiyiz. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ölümler, yükselen haykırışlar, direnişler bu insanları böylesine coşkulu ve destek veren duruma getirdi. Cezaevinin yanındaki mahallede oturanlar, genelde köylü kökenlidir. Orası zaten bir kenar mahalledir. Köylüler gelip gecekondu yapar, yerleşir.

- Çığlıklarınız dışarıya ses olarak gidiyor, ama Dışarıdan sesler geliyor muydu? Ne bileyim, bir radyo sesi, top oynayan çocukların, yoldan giden bir arabanın klakson sesi... Bunları duyduğunuzda neler hissederdiniz?

- Dışarıdan gelen herhangi bir sesi duyabilmek sabahın erken saatleri dışında gün boyu mümkün değildi. Gündüz onlar bizi dinlemek zorundaydı. İçerisi mahşeri andırıyordu; bütün havalandırmalarda marş sesleri, dayaklar, haykırışlar, çığlıklar, hepsi birbirine karışıyor, tanımsız bir uğultu halinde dışarıya gidiyordu. Gece ise cezaevinin üzerine her an çığlıklara ve baskınlara gebe bir ölüm sessizliği çökerdi. İşte böyle anlarda Dışarıdan gelen sesleri duyardık. 35. koğuş evlerin, mahallenin bulunduğu tarafa düşüyor, oldukça yakın. Cezaevinin kuzey kesimi henüz boş, ev yapılmamış. Sabah erkenden simit satan çocukların, tatlıcıların sesleri veya bir inek, bir eşek sesi, araçların sesleri bizlere kadar ulaşıyordu. Hele yaz akşamları birden Kürtçe bir melodi geliyor kulağına. Damda Delal'ı söylüyor Kürdün biri:

Hey lo lo lo Delal
Berî ka Mêrdînê berî ka duze
Pozê Qerejdaqa şewitî bê serda xuze
Singu beri me ewdalı têje zêr û zive
(Ey sevgili
Mardin Ovası düz bir ovadır
Yanası Karacadağ'ın burnu üstüne eğiktir
Ben perişanın boynu altın ve gümüş doludur)

Diyarbakır çok sıcak olduğundan geceleri damlarda yatılır. Birisi yıldızlı gökyüzüne bakarak ezik ve yanık sesiyle türkü söylüyor, ta bizlere kadar ulaşıyor. Çocukların ağlamaları, oyunları, gülmeleri geliyor. Bunları dinledikçe, dışarıdan sesler geldikçe, bir yerde bulunduğun koşulların dışında başka bir yaşam olduğunu, o yaşamın kucağından koparılıp bu cehenneme atıldığını anımsıyorsun. O yaşamı neredeyse unutmuşsun ve daha çok oradaki panik, korku, tedirginlik havasını soluyorsun, ne olacağının bilinmezliği içindesin. Çektiğin acılar var ve o acıların ortasında birden dışarıdaki seslerle bütünleştiğini, o seslerin seni dışarıya taşıyan bir köprü, bir bağ olduğunu duyumsuyorsun. Bu, insanda hoş bir duygu yaratıyor.

- Hoş, ama hüzünlü duygular...

- Evet, çok hüzünlü bir duygu. Buruk bir sevinç, bir hayıflanma, büyük bir boşluk, rahatlama, geçmişe özlem... "Ah! şu yaşamımı daha coşkulu, daha deli-dolu, hiç boşluk bırakmadan yaşasaydım" diyorsun. Birçok noktada geçmişe kayma, geçmişte yaşadıklarına gitme ve her şeye rağmen yaşamın durmadığını, sürüp gittiğini düşünme. Biliyorsun ki bu cehennemin üç-beş metre ilerisinde, ölüm surlarını andıran duvarların öte yüzünde insanların türkü söylediği, çocukların coşkuyla güldüğü, oynadığı bir yaşam var. Ve bu insanı tarihin derinliklerine de götürüyor, tarih bilincin dile geliyor, kendisini konuşturuyor. İnsanoğlunun önündeki karanlıkları yırtıp aydınlığa çıktığını, ileri yürüyüşü sürdürdüğünü düşünüyorsun ve gelecekten umudunun kesilmemesi gerektiğine dair duygular seni daha bir güçlendiriyor.

Özcesi "her şey daha bitmedi!" diyorsun. "Kürdistan'ın, devrimin geleceği gördüğün o çocuklar, on metre ötede, cezaevinin o kalın, büyük, yüksek duvarlarının dibinde, derin bakışlı kara gözlü çocuklarımız oynuyorlar" diye düşünüyorsun. O hüzünlü, o yorgunluk, bitkinlik hali üzerine öyle bir melodinin kulağına gelmesi, belki de yaşamında hiçbir müzik parçasının veremeyeceği kadar haz verir. Bir hayvan sesi bile bazen o derece çarpıcı, dikkat çekici bir şey olurdu.

Şöyle anlatayım: 1985-86'larda cezaevine bazı köylüler getirilmişti. Adam içerde, aylardır köyünden uzak, örneğin çoban, TV'de bir eşek veya başka bir hayvan çıkınca koğuştakiler onların özlemlerini bildiklerinden hemen haber veriyor, seyretmesini istiyorlar. O da büyük bir özlemle koşa koşa gelip TV'nin başına geçiyor. Yaşamının bir parçasıdır, ondan kopunca yaşama öğesinin birisinin dışarıdaki korku faktörünün gelişmesinde rolü de oldu. Ama bu ne kadar böyle sürecekti? Aslında düşünemedikleri nokta bu. Ya da açmazları bu. İki yıl, üç yıl, ama ya sonra?.. Nitekim üç yıl sonra her şey tersine dönmeye başladı. Hem içeride, hem dışarıda bitişe doğru gittiği sanılan bir toplum, Kürdistan halkı içeride başlayan bir direniş süreciyle kendisini tamamladı ve güçlü bir devrimci dinamik haline geldi, şekillendi, özünü yoğurdu, atılganlığını pekiştirip PKK'nin 1984 Atılımı'nda yeniden ifadesini buldu. Bu kadar kısa sürede güçlenmesi de böylece büyük ölçüde anlaşılmış oluyor. İçerdeki direniş geleneğinin topluma mal edildiğine, halkımız ve partimizce direnişin yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Bu suskunluk olayını biraz daha irdelemek gerekir.

Toplum ve bir bütün olarak değişik çevreler; siyaset içinde oluş, devrimci-demokrat kesimler hepten imha edilmiş değillerdi, kuşkusuz hepsi içeri de atılmamıştı. Bir kısmı içeriye düşmüş ve o yoğun baskılara rağmen önemli bir kısmı da dışarıda kalmıştı. Belli bir miras da var. Şimdi azan terör kampanyası karşısında sadece içeridekilerin değil, bunların da sindirilmesi, pasifize edilmesi olayı yaşandı. Bu kesim, yani içeriye düşmeyen kesim, poliste, cezaevlerinde, köy meydanlarında, sokak aralarında işkence olduğunu biliyor. Toplumda işkence, baskı, asker ve polis eliyle en ücra köşelere bile ulaştırılıyor. Baskının bu öğelerinin "her şey biziz" dediği bir dönemde, insanların bunu içine sindirmesi ve yapılanlara karşı sessiz kalması, kitlesel patlamalar ayaklanmalar, gösteriler, değişik muhalefet biçimleri içine giremeyişleri aslında kitlelerde büyüyen çürümeyi de ifade eder. Sadece inançta ve geleceğe olan güvendeki çürümeyi ifade etmez, aynı zamanda kendisiyle uyuşmamayı, barışmamayı da ifade eder. Eğer siyaset dışı bir unsursa ve hiçbir şey bilmiyorsa olan-bitene anlam veremeyeceği için bu bir yerde normal karşılanabilir...

- Ama bir şeyler biliyorsa?.. Ki bilip de sessiz kalan insanlarla yüz yüzeyiz... Asıl trajedi bu noktada başlıyor galiba.

- Bir şeyler biliyorsa, sürekli kendisiyle barışık olmamayı yaşayacaktır, yaşar. Giderek kendisine olan saygısını yitirecektir, yitirir. Suskunluk prangasının boynuna geçirilmesine karşı çıkamayacak, bütün değerlerinin düşürülmesine zorunlu tanık olacaktır. Nitekim şu anlamlı bir sözdür: "Örgütsüz, önderliksiz bir kitle sürüdür, bir hiçtir, bir gücü ifade etmez" ve bu söz burada pratik ifadesini buluyor. Türkiye'de solun örgütlü olmayışı, halkın öndersiz kalışı, Kürdistan'da bunu karşılayacak bir öncülüğün, örgütlülüğün olmayışı, PKK'nin geri çekilişi, bir yerde kitleleri güdülecek ve ezilip geçilecek sürü durumuna getirmişti. Aslında yaşanan kitle psikolojisi bu, böyle anlamak gerekir.

- Ama acaba her zaman için kitle psikolojisi belli bir konuda doygunluğa ulaştığında süreç kendiliğinden normal işleyişini kazanabilir mi?

- Tabii... Aşıldığında, güven verildiğinde, bir önderlik kendisini önder güç olarak konuşturduğunda bu bastırılmışlık, korku, panik rahatlıkla cesarete, atılganlığa dönüşür. Güçlü bir çıkış, daha bilinçli, daha organize güçlü bir çıkışı doğurur. Sarmal şekilde yeniden üretir. Geçmişte bunun olmamasının acısını da, o örgütsüzlük döneminde bir

hiç olma ezikliğini de yaşadığından o durumlara tekrar düşmemek için daha güçlü donanımla, güçle sarılır her şeye. Diyarbakır'a bakıyoruz, daha önce yaşamadığı eylem biçimlerini yaşamaya başladığını görüyoruz. Kepenk kapatmalar oluyor, öğrenciler yürüyor, halk gösteri yapıyor, çocuklara varıncaya kadar o donanım kendisini bir biçimde hissettiriyor ve artık halk direniyor, direnişe sahip çıkıyor. Ki, Diyarbakır genelde faşist örgütlenmelerin olmadığı, anti-faşist kitlelerin bulunduğu bir yerdi. Daha çok da Kürdistan'a yatkınlık, yurtsever kıpırdanışlar vardı. Ama aynı zamanda, pasifizmin ve reformizmin en güçlü olduğu bir yer. O kentte geçmişte daha çok DDKD ve Özgürlük Yolu'nun yoğun faaliyetleri olmuştu. Bu bakımdan Diyarbakır'da ihtilalci ruhun fazla gelişkin olmadığını söyleyelim. Karşı-devrimin, MİT'in çok örgütlü olduğu, kolordunun bulunduğu, büyük bir devlet gücü yığınağının yapıldığı bir yer.

Diyarbakır'da tüm bu dezavantajlara rağmen gerek Diyarbakır Askeri Cezaevi direnişleri, gerekse bugün binlerce insan direnişlerimize ve gelişen mücadeleye sahip çıktı, çıkıyor. 1988 Açlık grevinde başbakan, devletin başka resmi ağızları açıklamalar yapıp, "cezaevi içinde Kürtçe konuşmak serbest olsun!" dedi. Eğer böyle bir açıklama yapmak ve bazı şeyleri artık kabul etmek zorunda kalınıyorsa, bu ulaşılan noktayı gösterir. Kitlesel patlamanın gelip çatmasından duydukları korku karşısında taviz kar tutuma girmelerine gidiyor, bir boşluk, bir eksiklik hissediyor. O eksikliğin giderilmesi ve boşluğun doldurulması için TV'nin başına koşuyor ve köyüne, dağlarına, hatta çobanlığını yaptığı hayvanlarına duyduğu özlemi böyle gidermeye çalışıyor. Her şeye rağmen biz de insandık; yaşam sevincimiz tümüyle hedeflenip yok edilmek ve ortadan kaldırılmak istense de bunları duymamak, hissetmemek, yaşamamak, düşünmemek olanaksız. Gecenin o dingin sessizliğinde kendi kendimizle hesaplaşmalarımız, dışarıda akıp giden yaşama karışmamız, yaşamamız ve yaptıklarımız üzerine düşünmemiz, geçmiş ve gelecekle ilgili değerlendirmelerimiz hiç bitmedi. Bir iç tartışma, çatışma içine gömüldük. Duygusal plandan tutalım, değerlerin, inançların olumsuzluklarla çatıştırılmasına kadar hepsini o anlarda en uç noktada yaşıyorduk.

- Paris'in Bastille'yi vardı. Paris halkı şaha kalkmışlığı içinde Bastille'ye yürüdü, zapt etti. Diyarbakır halkının Bastille'si de Diyarbakır Askeri Cezaevi olacak diyebilir miyiz?

- Pek tabii ki sonuçta öyle olacak. Diyarbakır Askeri Cezaevi, Kürdistan

tarihinde oynayacağı rolü oynadı. Bundan sonra nasıl bir rol oynayacak, artık bu önemli değil, belirleyiciliği kalmadı. Döneme damgasını vurdu. Onlarca, hatta yüzlerce yıl etkisini sürdürecek. Tarihte bazı dönemler vardır ki, bir yıla, bir aya, birkaç güne sığan bir atılım, bir gelişim yüzyılları etkiler, sürecin kaderini belirler, yönünü çizer. Diyarbakır bizde artık bir semboldür. Zayıf, silahsız, savunmasız bir halkın ve onun temsilcilerinin çıplak bedenleriyle de olsa, inanç, düşünce, azim, geleceğe olan güvenlerini esas alıp, en güçlü araçlarla donatılmış orduları, tarihini doldurmuş zorba güçleri nasıl dize getirdiğini simgeler, anlatır.

Dağların altında bırakılmak istenen bir halkın, bizlerin şahsında nasıl doğrulup ayağa kalktığını gösteren bir sembol oldu. Geleceğe olan inancın, azmin, kararlılığın, güvenin nasıl bütün bentleri yıkıp, tepeden tırnağa donanımlı orduları, surları aşıp geçtiğini, darmadağın ettiğini gösteren, dünyada yaşanmış en çarpıcı örneklerden biri oldu. Diyarbakır'da öne çıkan direnişin ayakta tutulup yaşatılması, ondan dersler çıkarılması insanlarımızın kendini orada görmesidir. Nasıl ki orada zulüm, vahşet en üst boyuttaysa; insanlığın kendisini şahsımızda kurtarması, direniş bayrağını yükseltmesi, onurunu yüceltmesi en üst boyuttadır. En zor günlerde Diyarbakır geleceğe uzanan, bugün dağda gerillaya dönüşen, yarın özgür bir ülkeye dönüşecek olan, o karanlığın uçurumun atlatılmasında bir köprüydü de.

- Sizce Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin önemi böylesine net, çıplak ve açık öyle mi?

- Evet, bizce önemi budur. Tarihimiz içinde özel bir yeri var. Geçmişle gelecek arasında o bir köprüdür. Böyle bir rol oynadı, oynamaya da devam edecek. Diyarbakır yaratılmış güçlü bir mirastır. Tüm yönleriyle değerlendirdiğimizde, bu anlamda değişik alanlarda nasıl köklü sonuçların, mirasın ortaya çıktığını, değerlerin yerleşmiş, boy vermiş olduğunu görüyoruz. İlk başlardaki değerlendirmemizde ne söyledik? "Teslimiyet, yenilgi nedenlerimizden biri; belli bir birikime, mirasa sahip olmayışımızdı. Ve bu önemli bir etkendi" dedik. Şimdi biz ve bizden sonra gelecek kuşaklar bunu söyleyemez artık. Bir deneyimsizlik ve mirassızlıktan söz edemeyiz.

- "Biz bir anlamda mirasımızı bıraktık" diyorsunuz...

- Evet, bu bizim için bir savunma aracıydı. Deneyimsizlik ve mirassızlık bizden sonraki kuşaklar için bir savunma aracı olmayacak!.. Onların güçlü bir donanıma sahip olacakları görkemli bir miras var artık...

Bizler savaş esiriyiz

- Gerek Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde olsun, gerek başka askeri cezaevinde olsun her tutuklunun fiilen asker kabul edildiği gibi saçma bir mantıkla yıllarca insanlara fiilen askerlik yaptırılmaya ve bu görüntü altında da amansız zulümler uygulanmaya çalışıldı, uygulandı. Bu olguyu nasıl değerlendiriyorsunuz? Hukuki bir bakış sunabilir misiniz?

- Hukukçu olmadığımız için konuyu kısaca siyasi-pratik yönleriyle koyalım. Bir defa, biz asker kabul edilmiyoruz. Şöyle: Türk devleti ve ordusu karşısında savaşan Kürdistan bağımsızlık savaşının askerleri olarak kabul edilmiyoruz. Yargılamada ve siyasi literatürde "bölücü, çete, devleti bölmek isteyenler" diye geçiyoruz. Eğer asker olarak kabul edilirsek bize savaş esiri uygulaması yapmaları gerekir. Bu da TC'nin, karşı gücün varlığını, meşruluğunu kabul etmesi anlamına gelir. Doğal ki bu işlerine gelmiyor, çünkü Kürt ve Kürdistan'ın varlığı inkâr ediliyor. Bu inkar hukukuna ve yargı sistemine de oturtulmuş, yani devletin resmi ideolojisi ve politikası yasalara, yargılamaya oturtulmuş ve böyle olması çok doğal. Asker kabul edilmiyoruz. Siyasi örgüt kurma ve eyleme geçmeyle suçlanıyor ve yargılanıyoruz. Bu durumda siyasi tutuklu uygulaması yapması gerekir, ama bakıyoruz bu da yok. Yani konumumuza göre bir belirleme, uygulama yapılmıyor. Olan nedir? Devletin bizleri her bakımdan yok sayma, ortadan kaldırma politikasının uygulanmasıdır. Sorunun özünü; ideolojik-politik yönelim ve hedeflerini doğru koymak ve anlamak gerekir. Diğer biçimsel yönleri tüzük yasa vb. öne çıkararak açıklamak doğru olmaz. Ayrıca bizi imhayı ve kişiliksizleştirmeyi önlerine koymuşlar. Bunun hangi ad ve biçim altında yapıldığı fark etmez. Asker statüsü mü, anarşi-terör suçlusu mu, yoksa başka bir biçim mi olur hiç önemli değil, önemli olan sorunun özüdür.

- Sorunun özünü anlıyorum, ama sözünü ettiğin yok etmeyi, imhayı görüntüsel de olsa tüzük ve yönetmeliklerle nasıl bağdaştırıyor?

- Olay asker görmeyle açıklanırsa veya yasakların, tüzüklerin ihlal edildiği şeklinde ele alınırsa cezaevleri ve Diyarbakır gerçekliğini vermez. Gerçi bu yasa ve yönetmelikler devletin hedef ve politikaları doğrultusunda oluşturulmuş ve ona hizmet eder. Biz olayı ideolojik siyasi yönden ele almalıyız. Bu, tutsağı kişiliksizleştirme, üzerine bir asker elbisesi geçirme, ulusal, sınıfsal kimliğinden soyundurma, ihanet ettirme poli-

tikasıdır. Devlet yaptığını yasallaştırır dedik. Esas amaçlarını, işledikleri suçları kitlelerden gizlemek için gerek duyduğunda uyduruk, biçimsel statüler yaratır. Askeri cezaevine baktığımızda bir er statüsü yaratılmış. Türk ordusunda "askerlik ocağı" insanları kişiliksizleştirme, insanlığından soyundurma, burjuvazinin hizmetinde kullanacağı bir makine durumuna getirme yeridir. Er, her şeye itirazsız uyan, emredersin diyendir. Er olmanın anlamı buyken, erin altında görülen tutuklunun nelerle karşılaşacağı çarpıcı bir biçimde ortaya çıkar. Başından beri anlattığımız Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde insanlığın ortadan kaldırılması da bu yaklaşım biçimiyle açıklamasını bulur, yerli yerine oturur. Tutuklu, ere "komutanım" demek zorunda bırakılıyor ve er emir vermek konumunda oluyor. İsterse aç bırakıyor, isterse dayak atıyor, işkence ediyor, tecavüz ediyor, küfür, hakaret ediyor, akla gelebilecek en olmadık, saydığımız, sayamadığımız nice işler yapıyor. Nice yöntemlerin uygulayıcısı, onun aracı durumuna geliyor. Ve bizden düşüncelerimizden vazgeçmemiz, ihanet etmemiz isteniyor. Türk ordusunda verilen eğitim, beyin yıkama, şovenizm ve ırkçılığın kafalara aşılanması, şırınga edilmesidir. "Ne mutlu Türküm diyene", "her Türk asker doğar" gibi ırkçılığın zembereğinden boşalmış, formüle edilmiş biçimi bizlere nasıl yaklaştıklarının da ip uçlarını veriyor. Türk değil de Kürdüm desen, yalnız bu bile ölüm nedeni olmaya yetiyor.

- "O zaman demek ki, sonuçta olan biteni tüzük ve yönetmeliklerin ihlaliyle değil, uygulanmasıyla açıklayabileceğiz" diyorsun?

- Tabii... Genelkurmayın, "Esat Oktay'ın Diyarbakır'da tüzük ve yönetmelikleri uyguladığını" açıklaması, onlara atfedilen rolün içeriğini ortaya koymaya yetiyor. İmha ve yok etmeyi hangi kural ve yasa bağlayacak? Nazilere bakalım, milyonlarca yahudiyi kamplara toplayıp imha ettiler. İnsanlığa karşı işlenen bu büyük suçlar herhangi bir yasa ve tüzüğün ihlaliyle açıklanabilir mi? Böyle bir açıklamaya rastlamış değilim. Nazilerin imha kamplarının yönetimiyle ilgili tüzük ve yönetmelikleri de kuşkusuz olmuştur. Ancak bunlar imhanın daha düzenli, gizli, planlı, yapılmasını gözeten kurallardır. Bu insanlık suçları ele alındığında kimse Nazi Almanya'sının yasa ve tüzüklerinden söz etmiyor, edilmez de... Çünkü milyonların, bir halkın yok edilmesini yasalara sığdırma, onun haliyle açıklama doğru olmaz. Diyarbakır'da da olan budur. Kürt halkını yok etmeyi önüne koymuş ırkçı-faşist bir devlet politikası var. Ve bu politika

halkımızın en aktif unsurları olan biz tutsaklar şahsında yürürlüğe konulmuştur. Nazilerin yahudileri imha etmesini tüzük ve yönetmeliklerle açıklayamadığımız gibi, Diyarbakır'ı da böyle açıklayamayız. TC'nin bazı yasa, tüzük ve yönetmeliklerle kitlelerin, insanlığın gözünü boyamasına, aldatmasına izin vermemeliyiz.

- İstersen tam da bu noktada şu "savaş esiri" meselesini biraz irdeleyelim... Cezaevleri mücadelesi içinde son dokuz yıldır devrimci-demokratlar arasında "sol siyasi hükümlü, tutuklu" kategorisi diye bilinen bir alan açıldı. Devlet, resmen bunu tanımasa da fiilen tanımak zorunda kaldı, kalıyor. Ama Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde kalan, özellikle PKK davasından yargılanan arkadaşlar, sol siyasi hükümlü nitelemesinden daha çok "Savaş esiri" nitelemesini kullanıyorlar... Buna niçin gerek duyuluyor? Bu tanımın içeriği nasıl doldurulıyor? Konumuzla, Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan "savaş esirliği Statüsü"nü nasıl bağdaştırabiliyorsunuz? Bunları açıklar mısınız?

- Savaş esiri talebinin gündeme getirilmiş olması, gerçekliğimizin zorunlu bir sonucudur. Kürdistan sömürgeleştirilmiş ve sömürgeci dört devlet tarafından paylaşılmıştır. Kürdistan'ın bütünlüğünde olan durum sömürgeciliğin kurumlaşmasıdır. Ve bu da ülkeye, halka karşı bir saldırı, savaş olayıdır. Kürdistan'ın diğer parçalarını bir kenara bırakıp TC'nin sömürgesi altındaki Kuzey-Batı Kürdistan'a yönelik tutumuna bakalım: Durum nedir? Dört dörtlük bir savaş ve yaşamın her alanına bir saldırı. Osmanlı egemenlik sistemini atlayalım. TC'nin kuruluşu aynı zamanda Kürdistan'ın, Kürt halkının yok edilmesi temeline gerçekleşen bir kuruluştu. Ordunun, devletin gücünün yettiği bölgeleri elinde tutma şeklinde belirlenen bir "Misak-ı Milli" var. "Misak-ı Milli," emperyalistlerle anlaşarak zor ve güç temelinde sınırları belirleme olayıdır. Kürdistan halkı gönüllü olarak kendi yok oluşunu, egemenlik altına alınışını istemiş değildir. Bunu düşünmek bile saçmadır. TC açısından "Misak-ı Milli"nin yaşatılması, yaşam bulması için Kürdistan'ın, Kürt halkının ortadan kaldırılması zorunludur.

Şu açıdan zorunlu: "Misak-ı Milli"yi oluşturan ırkçı-şoven politikanın önüne koyduğu tek devlet, tek ulustur. Kürdistan'ı yalnız yayılma alanı olarak değil, Kürt halkının ulusal kimliğini de Türklüğün bir yayılma alanı haline getirmesi, yani asimile ederek Türkleştirip Kemalist sömürgeci potada eritmedir. Bu politikaların kağıt üzerinde kalmadığını, uzun yılları bulan sistemli çabalarla, zor ve şiddet temelinde pratiğe

geçirildiğini görüyoruz. Bunun pratik ifadesini Kürdistan'a ait olan her şeye inkarcı yaklaşmasında, savaş açmasında ve her türden saldırıda görebiliriz. Türk egemenlik sisteminin Kürdistan'daki varlığı zora dayalıdır. Bu saldırı ve zor gücüne karşı defalarca başkaldırılar olmuş, hepsi de vahşi yöntemlerle, katliamlarla bastırılmıştır. TC Kürdistan topraklarında döktüğü kan üzerinde ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal yapılanmasını oturtmuştur. Kan ve barut ortamında işgal edilen Kürdistan, 1940'lı yıllarla birlikte giderek ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda da işgale uğramış, sonuçta ülkemiz dört başı mamur bir sömürge statüsüne sokulmuştur. Kürdistan'da gerçekleştirilen işgal, sömürgecilik biçiminde tam anlamıyla kurumlaştıktan sonra 1970'li yıllara dek ülkemiz derin bir sessizliğe gömülmüş, halkımız zorla susturulmuş ve teslim alınmıştır. Böylece Kürdistan'da hüküm süren tek yanlı bir savaş; sömürgeci Kemalist saldırı olmuştur. Halkımız ise güçten düşürülerek savunmasız bırakılmıştır. Tamamen inkarcı, Kürt ve Kürdistan adına olan her şeye düşman, "tek pazar, tek ulus" stratejisiyle zor ve asimilasyon yoluyla Kürt halkını imhaya yönelen TC sömürgeciliğine ve Kürdistan statüsüne benzer başka bir örneği dünyada görmek pek olası değildir. Kürdistan bu yönüyle dünyadaki diğer sömürgelerden ayrı bir özelliktedir. Dünyada bu yapıda, böyle ırkçı, gözü kara başka sömürgeci bir devlet örneği de görememekteyiz. Görüldüğü gibi Kürdistan halkına karşı her yönüyle yürütülen tek yönlü bir saldırı, savaş vardır. Bu olgu, bizim savaş esiri talebimizi haklı, zorunlu kılmaya yetmektedir. Ama bugün Kürdistan halkının bu tek yanlı saldırı ve savaşa karşı tarihin en haklı, en meşru savunmalarından biri olan başkaldırısı ve soylu mücadelesi vardır. Yani Kürdistan halkı öncüsü PKK'nin açtığı çığırla o sessizlik ve teslimiyet ortamını son yıllarda geliştirdiği savaşıyla delmiş ve savaşı tek yanlı bir vuruş olmaktan çıkartıp, karşılıklı güçlerin savaşı haline getirmiştir. Halk olarak karşı atağımız, bize biçilen bu yok etmeyi parçalamamız, var olma, ülkemiz üzerinde özgür yaşama yönünde irademizi kullanmaya kalkışmamız, politik bir güç olmamız vardır. Bilindiği gibi savaş, özünde farklı politik güçler arasındaki bir çatışmadır. Kürdistan'da savaş TC ile PKK önderliğindeki Kürdistan halkı arasında sürmektedir. Gerçekliğimiz budur. Ancak Türk sömürgeciliğinin oluşturduğu hukuk sistemi gerçekliğimizi kabul etmemekte, örtbas etmektedir. Bu noktada da Türk devleti büyük bir çelişki ve çıkmazı yaşamaktadır. İçinde bulunduğu fiili durum

bir savaş durumudur. Ordularını Kürdistan'a yığmış, idari, askeri vb. bir bütün olarak devleti özel savaşa göre yeniden örgütlendirmiştir.

- Bölge valiliği uygulamasını bu "yeniden yapılanmanın" bir örneği olarak görebilir miyiz?

- Doğal ki öyledir. Devlet geçmişte yaptığı gizli kapaklı politikayı bugün resmi biçimde pratiğe dökmüş, açığa vurmuştur. Bunu yaparken de oluşturduğu hukuk sistemine göre Kürt ve Kürdistan gerçeğini kabul etme durumu yoktur. Düzenlemeler ve yeniden yapılanma tümüyle Kürt halkının kendi toprakları üzerindeki ulusal başkaldırısını boğma temelinde ele alınmış ve alınmaktadır. Ve bizler için savaş esiri statüsü TC'nin hukukunda bu bağlamda yoktur. Hukukta yeri yoktur, ama Kürdistan'da, savaş alanlarında, cezaevlerinde varız. İşte bu durum, Türk hukuk sisteminin meşruluğunu ortadan kaldırmaktadır. Zaten TC'nin Kürdistan'daki varlığı, haksızdır, gayri-meşrudur ve dolayısıyla TC'nin çıkarlarını formüle eden hukuk sistemi için de aynı şey söz konusudur. Kürdistan'daki gayri-meşru Türk hukuk sistemi, Türk egemen sınıflarının çıkarlarına göre "Misak-ı Milli"yi esas alarak oluşturulmuştur. Bu sistem içinde de Kürt ve Kürdistan'a ait olan hiçbir şeye, hiçbir hakka yer yoktur. Yok sayma vardır ve bu aynı zamanda TC'nin en büyük çıkmazıdır. Bizi tanımlayamamaktadır. Şimdiye kadar söylediği bellidir; "bölücü" diyor. Sormak gerekir, neyi bölüyoruz? TC'yi ve Türk ulusunu. İyi, ama TC tek devlet ve tek ulussa bunu bölmek isteğimiz niçin olsun? Ayrı devlet kurmak, vatanı, milleti bölmek istediğimiz söyleniyor. Vatan, millet birse, niye bölünsün, niye bölelim? Böyle bir durumda bölme isteği söz konusu dahi olamaz. Ne olur? Bu ülkede devrim hedeflenir, yani egemenlik sistemi parçalanır, egemen burjuvazi alaşağı edilir, emekçilerin iktidarına gidilir. Ancak çok istisnai durumlarda ülkenin bölünmesi söz konusu olur. Örneğin Vietnam'da, Kore'de olduğu gibi... Bu ülkelerde iktidar mücadelesinde iki gücün birbirini alt edemediği ve ülkenin tümünde iktidar olma gücüne erişmediği, kilitlenme noktasında zorunlu olarak ülkenin bölünmesi yaşanmaktadır. Dediğimiz gibi bunlar iktidar mücadelesinin, uluslararası koşulların ortaya çıkardığı durumlardır. Örneğin, Vietnam'da devrimcilerin güç dengesini lehlerine çevirmesinden sonra devrim oluyor ve ülke yeniden birleşiyor. Devrim, iktidar için yola çıkanların ülkeyi, ulusu bölme diye bir çıkarları, strateji ve programları olamaz, olmaz, olmamıştır da. Bu, Türk devletinin ve

hukukunun çıkmazıdır, tarihi çarpıtmasıdır. Bizi vatanı ve milleti bölmekle suçluyor. Eğer böyleyse, yani bir halkı ve ülkesini bölme, parçalama söz konusuysa; bu, dünya, tarih ve insanlık önünde bir suç durumunu tarif eder. Bir suçluluğun olduğu doğrudur, ortada işlemiş, işlenmeye devam eden bir suç vardır. Bu suçu işleyen TC'nin kendisidir. Diğer sömürgeci devletlerle amaç birliği içinde Kürt halkını ve ülkesi Kürdistan'ı bölüp parçalamış, yutmayı, yok etmeyi önüne koymuştur. İşte bu suçludan hesap sorulması, parçalanmış bir halkın kendisini, ülkesini kurtarma ve birleştirmeye çalışma çabası vardır. Ve bu savaşım haklıdır, meşrudur. Türk egemenlik sisteminin sonuna kadar haksız, çağdışı, gayri meşruluğuna karşı, sonuna kadar haklı, çağın gereği ve meşru bir savaş... Bu haklılığı, sömürgelerin, ezilen halkların bağımsızlık ve özgürlük için silaha sarılmasını emperyalist, burjuva dünyasının ağırlıkta olduğu BM bile meşru kabul etmekte, bu yönde kararlar almaktadır. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı emperyalist gerici güçler içini boşaltsalar da, herkesin tüm uluslararası platformlarda kabul ettiği, savunduğu yegane meşru haklardan biridir. Gerçekliğimizden yola çıkarak; "bize savaş esiri statüsü uygulansın" demekte son derece haklıyız. Çünkü gerçekliğimizi tam da bu statü karşılamaktadır. Ortada bir savaş varsa – ki kendileri de bunu itiraf etmek zorunda kalıyorlar– burada geçerli olan taraflar açısından savaş esiri statüsüdür. TC'yle aramızda süren savaş bir iç savaş da değildir. Kaldı ki iç savaşlarda bile savaş esiri statüsü gündeme girer. Bizim ki ise; bir halkın yabancı, işgalci bir güce karşı geliştirdiği bağımsızlık ve özgürlük savaşıdır. Devletler hukukunun, uluslararası sözleşmelerin ilgili madde ve ilkelerinin bu noktada işletilmesi kadar doğal bir şey yoktur.

- *"Devletin yasalarının bizi tanımaması, hukuki olarak yerimizin belirlenmemesi gerçekliğimizi ortadan kaldırmaz" diyorsun...*

- TC'nin Kürdistan'daki varlığını, haksız, gayrimeşru görüyoruz. Ve sonuna kadar meşru bir zemindeyiz. Gayri meşru, suçlu bir egemenlik sisteminin hukuku da tanınmaz, o da gayrimeşrudur. TC'nin kendisi sonuna kadar suçluluğu yaşadığı için bizi "suçlu" ilan edemez, yargılayamaz. Ülkesinin bağımsızlığı ve özgürlüğü için savaşmak suç değildir. Tersine sessiz kalmak, esir ve köle bir halk durumunda kalıp boyun eğmek, savaşmamak suçtur. İnsanlık, ülkesinin ve halkının bağımsızlığı için savaşanları değil, savaşmayanları suçlar. İnsanlık, böyle haklı bir

savaşı yürütenleri değil, bu savaşçıların karşısına dikilen ve onları savaşmak zorunda bırakan güçleri, sömürgecileri suçlar. Bu hep böyle olmuştur. Ve biz, bugün halkımıza, insanlığa karşı suçlu duruma düşmemek için, sömürgeci Türk egemenlik sistemiyle savaşa girmek zorundayız ve girmişiz... Bağımsızlık ve özgürlüğü, insanlaşmayı savunmak, köleliği reddetmek suç kategorisine girmez ve hiçbir burjuva hukuk sistemi de bunu yasalarına suç olarak alma cüretini gösterebilmiş değildir. Ayrı bir ülkeyiz, ayrı bir halkız, kendi kaderimizi belirlemek hakkımızdır ve bu hakkımızı kullanıyoruz, bu hakkımızın yaşama geçmesinin karşısına dikilenlerle savaş içindeyiz. Özgür, bağımsız devletimizi oluşturmak istiyoruz. TC'nin bölücülük suçlamaları, kendi suçluluğunu gözlerden saklama, kılıf uydurma yaygaralarından başka bir şey değildir... TC'nin günümüze kadar yaptığı, tarihi tersyüz etme, gerçekleri gizleme, canavarlığını, vahşetini masum ve meşru göstermedir. Haklı yaşam mücadelesi veren halkımızı ve temsilcilerini ise, suçlu, katil, terörist, eşkiya vb. göstermedir. Artık gerçekleri, tarihi daha fazla tersyüz etmesine izin verilmeyecektir. En büyük suçlu kendisidir ve bunun hesabının sorulması süreci yaşanıyor... Kısaca vurgulayacak olursak, iki güç arasında bir savaş hali yaşanmaktadır. Biz buradayız, savaştığımız için buradayız ve varız. TC'nin Kürdistan'daki varlığı suçtur, gayrimeşrudur. Ve TC'nin bizi yasalarına göre ülkemizde yargılama yetkisi ve hakkı yoktur. Ülkesinin bağımsızlığı ve özgürlüğü için savaştı diye özgürlük savaşçıları suçlanamaz! Savaşçıların savaş suçu işlemesi durumunda bu suçlarından yargılanmaları söz konusu olabilir. Ancak savaşçılar suçsuz statüde, savaşın sonuna veya olası bir müdahale durumuna kadar elde tutulur. Sonuç olarak gerçekliğimiz savaş esiri durumudur. TC'nin hukuk sisteminde kabul edilmezse de –ki bu, bilinçli yapılıyor– hukuki durumumuza denk düşen veya onu karşılayan budur. Cezaevlerinde ve mahkemelerde savaş esiri kabul edilmekle birlikte savaş kurallarına denk düşen bir hukuk mantığıyla tutulmuşuzdur, yargılanmışızdır. Fakat TC öyle dengesiz ve ikiyüzlüdür ki, bu alanda bile hiçbir kural ve sınır tanımamıştır.

- "Savaş esiri statüsü" konusundaki belirleme, özellikle 1984'ten sonraki süreç açısından daha da yakıcı bir sorun olarak ortaya çıkıyor diyebilir miyiz? İşin bu boyutuna da kısaca değinir misiniz?

- Diyarbakır Zindanı'nın önemini ortaya koyduk. O alanda Kürdistan halkına yönelt■lmiş üst boyutta bir imhanın, yok etmenin, saldırının bile

savaş esiri tanımının özgülümüzde içini doldurmaya yeter de artar. Diğer taraftan maddi bir güç olarak ortaya çıkışımızdan günümüze kadar saldırıya uğradık, savaş içinde olduk. TC ile aramızda tarihsel bir hesaplaşma söz konusu. Bunların yanında dediğiniz gibi, bir 1984 15 Ağustos gerilla atılımı var ve artık TC'ye karşı askeri cepheden de fiili bir savaş geliştirilmiştir. TC'nin de bize karşı geliştirdiği, özel bir biçimde donatıp yetkinleştirdiği, en seçkin ordu birlikleriyle sürdürdüğü özel bir savaş var. Ve bu birliklerini Kürdistan'a yığması, ajan, korucu, özel tim, özel kolordu, sömürge valisi vb. şeklinde örgütlendirmesi var. Binlerce insanın sürgüne, göçe tabi tutulması, ülkenin yakılıp yıkılması var. Resmi düzeyde kabul edilmezse de devlet bugün fiilen bir savaşı yaşamaktadır. Ve kendisini buna göre konumlandırmaktadır. Generalleri, genelkurmayı da artık bir savaş durumunu, gerilla savaşını telaffuz eder olmuşlardır. Dediğimiz gibi, TC en büyük çıkmazını ve çelişkisini yaşamaktadır. Resmen Kürdistan'daki savaşı kabul etmezse de, "eşkıya, bölücü" dese de, fiilen, kapalı kapılar ardında, devletin zirvelerinde konuşulan bu. Aralıksız karar almalar, yenilgiden kurtulma çabaları, arayışları sürmektedir. Unutulmamalı ki, emperyalist-sömürgeci güçler bağımsızlık mücadelesi veren güçlere hep "haydut, eşkıya" yakıştırmalarında bulunmuşlardır. ABD, Vietnam halkına ve öncülerine hain ve haydut yakıştırmasında bulunmadı mı? TC'ninki de öyle... Fiilen yürütülen, güçlerini ona göre konumlandırmalarının yanında, Türk genelkurmayının artık savaşı resmen kabul ve ilan etmesi de yaşandı.

Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın, "biz de çeşitli alanlarda uzun vadeli önlemlerimiz ve projelerimiz yanında, öncelikle silaha karşı silah kullanmak zorundayız... Milli varlığımıza ve bütünlüğümüze silah çeken ve onun yanında bilerek veya isteyerek yer alan ve destekleyen kimseleri düşman kabul etmek ve ona göre gerekli etkin tedbirleri almaktan başka seçenek bulunmadığı"nı (18 Ağustos 1989) söylemesi, yalnız gerillanın değil, artık onun içinden çıktığı halkın savaşa katıldığını da gizleyemez olması, açıktan düşman ve savaş ilan etmesi vardır.

TCK'nin 125. maddesinden yargılanmamız ve bunların savaş durumunu açıklaması, savaş esiri tanımının içini doldurmaya fazlasıyla yeter. Şu çok çarpıcıdır: Devletin şovenizmi halka taşırmada aldığı bir mesafe vardır ve anti-PKK'ciliği yıllardır işliyor. Belli çevreleri etkileme veya devletin mücadelemize olumlu yaklaşanlara hışımla yönelmesi, savaş durumuna göre

davranması en sıradan olaylara bile giderek siniyor. 1989 Temmuz-Ağustos açlık grevleri yaşandı. Eskişehir'de yaşananlar, Aydın'a sürgün ve yapılanlar biliniyor. Bu cezaevlerinde PKK'lilerin yoğun olması, direnişin belkemiğini oluşturması devletin intikamcılığını, kinini kusmasını getirdi. Oluşan kamuoyunu etkisiz kılmak, PKK'yi yalnızlaştırıp direnişi daha rahat kırmak için bu savaş durumunu kullandığına tanık oluyoruz. Şovenizm ve anti-PKK'ciliği kullanmaya, diğer çevrelerin etkisizleştirilmesi için Adalet Bakanı açıktan direnenlerin PKK'li, eylemin amaçlı olduğunu vb. söylemiştir. Esas hedefin PKK olduğunu gösterilmiş ve cezaevlerinde PKK'ye farklı yaklaşıldığı, farklı görüldüğü istenmezse de açığa vurulmuştur, itiraf edilmiştir.

- *Sizi anlıyorum... Dilerseniz "savaş esiri" kavramının terminolojideki yerini ve ne anlama geldiğini irdeleyerek, "savaş esiri" kabul edilme isteminizi terminolojideki yeri bakımından değerlendirelim... Bu konuda neler söylersiniz?*

- Anlattıklarımız bu talebimizin terminolojideki yerini de içeriyordu. "Savaş esiri" tanımı uluslararası literatürde, ülkeler arasında çıkacak olan topyekun bir savaşta, iki ülke arasında çıkan bir savaşta, bir ülke tarafından işgale, saldırıya uğramış ülke ve ulus üyeleri arasında, ya da bir ülke içinde olup da, ulusal bir taleple ülke yönetimine karşı bir silahlı başkaldırıda, silahlı başkaldırıda, silahlı taraflar arasında ortaya çıkan bir ilişki tarzı oluyor. Bizim anladığımız budur. Savaş esiri tanımı daha çok bu türden savaşlar için kullanılıyor, ama özü itibariyle savaş esirliği bir savaşı içerdiğine göre; pekala bir iç savaş da savaş esiri ilişkisini gerekli kılar. Ama bildiğimiz kadarıyla iç savaş devletlerce resmi olarak uluslararası hukuk çevrelerince anılmış değildir. Buna yanaşılmamaktadır. İç savaşta da taraflardan biri kabul etse de etmezse de bir savaş yaşandığı gerçeğini nasıl yadsıyabilir? Ve bu kategoride değerlendirilmesi gerekir diyoruz.

- *Peki bu isteminizin Cenevre Sözleşmesi'ndeki yeri sizce nedir?*

- Durumumuzu, var olanı ortaya koyduk. Bir halkı ortadan kaldırma, bir ülkeyi talan edip kendine katma var. TC'nin Kürdistan halkına karşı yürüttüğü büyük bir savaş söz konusu. Bu imha, yok etme savaşına karşı geliştirdiğimiz var olma, özgür olma çıkışı ve savaşı yaşanıyor. Bu her türlü hukuki çerçevenin üstünde yaşanan bir gerçek. TC yasalarında var olsa da olmazsa da, hukuki ölçülerine uysa da uymazsa da, ortada ilan edilmiş bir savaş olsa da olmazsa da –ki artık ilan edilmiştir– işin özünde

yaşanan bir ulusun var olması, ayakta kalması, özgür ve bağımsız geleceğini kurmasıyla yok olması arasında sürüp giden gerçek ve fiili bir savaş vardır. Ama bu durumun var olan ve bazı ülkelerce kabul edilen uluslararası hukuk kurallarında, Cenevre Sözleşmesi'nde de açıklamasını bulduğunu ayrıca vurgulayalım.

- *Tam olarak Cenevre Sözleşmesi'nde ne deniyor?*

- Cenevre sözleşmesinin tümünün yeterli görülüp görülmemesi ayrı bir konu... Ancak sözleşme kendince savaş esirlerinin haklarının düzenlenmesini, kimlerin bu haklardan yararlanabileceğinin tanımlanmasını içeriyor. Durumumuz burada belirlenen tanımlamalara uyuyor, yani savaş esiri statüsünde olduğumuzun ifadesi vardır. Sözleşmenin "Umumi Hükümler" başlığı altında sıralanan 2-3-4 maddeleri fiili durumumuzu da tanımlayacak öğe ve hükümlere yer vermektedir. 2. madde sözleşmeye taraf olmayan devletin pozisyondan, 3. madde salt savaşa taraf devletlerden değil, doğrudan bir devlet içindeki silahlı başkaldırıdan söz ediyor. 4. madde, savaş esirinin tanımını yapıyor ve kimlerin bu tanımda yer alabileceğinden sözediyor. Belirttiğimiz gibi konumumuz bu tanıma uymakta.

- *Sözünü ettiğiniz 4. madde ne diyor?*

- Aslında maddenin kendisi oldukça uzun ve ancak hukukçu birinin çözebileceği içeriğe sahip. Bu bakımdan maddenin tümünü değil de, ilgili bölümünden bazı kısımları alalım: 4. maddenin A fıkrasının 2. bendi şöyledir: "Teşkilatlı mukavemet hareketlerine iştirak edenler de dahil olmak üzere, itilafa dahil bir tarafta olup, kendi ülkeleri işgal altında olsa dahi, o ülkenin dışında veya içinde faaliyette bulunan diğer milis mensuplarıyla gönüllü birlikler mensupları; şu kadar ki mezkur teşkilatlı mukavemet de dahil olmak üzere bu milislerin veya gönüllü birliklerin aşağıdaki şartlara haiz bulunmaları lazımdır:

a) Başlarında madumlarından mesul bir şahıs bulunması; b) sabit uzaktan seçilebilir bir alametleri bulunması; c) açıkça silah taşımaları; d) hareketlerinde harp kanunlarıyla adetlerine riayet etmeleri" vb. Ayrıca 3. bentte ve B fıkrasının 1. bendi de buna benzer şeyleri söylemektedir. Biraz hukuk dilinden anlayan biri, hareketimizin yakın tarihinin, günümüz ve gelecekte bu hükümlere uygun özellikler taşıdığını görecektir. Şunu da belirtelim: TC bu sözleşmeye imza koymamıştır. Ama bu orada geçerli olan kuralların uygulanmasını, uyma sorumluluğunu

ortadan kaldırmaz. Sözleşmede buna atıflar da vardır. Şöyle: Sözleşmeye taraf olup bağıtta bulunanlar vardır, bulunmayanlar vardır. Sözleşmeye taraf olanlarla olmayanlar arasında bir ayrım gözetilmiştir. Ama bu ayrımlar öze ilişkin değildir. Bağıt taraflar arasında olması gereken ilişki ile iniltili biçimsel ayrımlardır. Sözleşmeye taraf olsun, ya da olmasın taraflar arasında bir savaş durumu söz konusu olduğunda, savaş esiri bazında ortaya çıkan somut durumlar için yükümlülüklerde bir ayrım yoktur, olamaz. Taraflar sözleşmeye taraf olan ülkeler içerisinden hami tayin edebilir ve bu şekilde savaş esiri yükümlülüklerinin gereği yerine getirilebilir...

- Ne demek istediğinizi biraz daha somut bilgilerle açıklayamaz mısınız?

- Türk egemenlik sistemi kabul etse de etmese de durumumuz sözleşmenin hükümlerine uymaktadır ve uluslararası sözleşmelerdeki yeri de budur. Ancak TC bilinen inkarcılığını sürdürmektedir. Bu resmi devlet politikasıdır. Kürt ve Kürdistan yoktur, öyleyse onun savaşçıları, hakkı, hukuku da yoktur!.. Bunun varlığının kabul edilmesi, devletin resmi ideoloji ve tüm yapısının değişmesi, çatırdaması anlamına gelecektir. Çünkü bunlar basit düzenlemelerle geçiştirilecek şeyler değil. TC şimdiye kadar bu durumu Kürdistan halkının örgütsüzlüğü, sessizliği sayesinde idare edip geçiştirebildi. Uluslararası platformlarda bunun rahatlığını yaşadı. Ama bugün bu sessizlik aşılmıştır. Halkımız bir başkaldırı içindedir. Kürdistan halkı sessizliği parçalamış ve dünya kamu oyununun, değişik kurumların gündemine girmiştir. TC eski rahatlığını bulamamaktadır. "Bir avuç terörist, eşkıya" vb. dese de artık bu işi fazla sürdürüp idare edebilecek durumda değildir. Kürdistan sorunu onların iradesi dışında, mücadelemizde, uluslararası alanda kendisini konuşturuyor ve devlet fiilen bu savaşı kabullenme noktasına kadar sürüklenmiş... TC, sorunun uluslararası platforma gelmesini, meşrulaşmasını istemiyor, tahammülsüz davranıyor. Ama onun bu konudaki tutumunun ne olduğu, nasıl olduğu bir anlamda bizi ilgilendirmiyor. Ortada var olan gerçekler, ülkemiz, halkımız bizi ilgilendiriyor. TC'nin katı Kemalist ideoloji ve inkar politikalarını terk etmedikçe bizimle olan savaşı resmen kabul etmeyeceğini biliyoruz. Bu bağlamda savaş esiri olma durumumuzu da elinden geldiğince kabul etmeyecektir, sonuna kadar direnecektir. Onun kabul etmemesi, bu hakları uygulamaması gerçekliği ortadan kaldıramaz. Her şeye ve her güce rağmen ulusal kurtuluş savaşımız sürüyor. Boyut-

landıkça, kendisini kabul ettirip TC'ye dayattıkça, ona paralel olarak savaş esiri istemimiz de kendisini dayatacaktır. Bu kabullenme onun sonu olsa bile böyle bir rota izleyecektir.

- Sol siyasi hükümlü statüsü talebini vurgulamama noktasındaki tutumunuzu açıklamadın.

- Gerçekliğimize denk düşen, sol siyasi hükümlü statüsü değil, savaş esirliği statüsüdür. Sol siyasi tutuklu veya hükümlü günümüzde hemen hemen tüm güçlerce telaffuz edilir olmuştur. Ve aslında Türk solu açısından gerçek olan da budur. Sınıfsal, siyasal mücadelenin içinde olan insanların binlercesi cezaevlerine tıkılmıştır. Bunlar adli tutuklu veya hükümlü olarak görülemez, gösterilemezler. Ki, özünde devlet de öyle ele almıyor. Bir sınıfın egemenliğini tesis etme olayı içinde değerlendirmekte, yargılamayı da ona göre yapmaktadır. Ama siyasi tutuklu ve hükümlü olgusunu resmi, hukuki düzeyde kabul ederse, onu meşru görürse haklara yaklaşımında farklı olmak zorunluluğu kendisini dayatacaktır. Bu durum egemenlerin çıkarına olmadığından terörist, anarşist vb. hikayeleriyle kitleleri oyalamaya, kendi zorbalığını meşrulaştırmaya çalışıyor. Egemenlerin kabul edip etmemesi objektif durumu ortadan kaldırmaz. Siyasi tutsakların durumu budur ve savaşım bu çerçevede yürütülmelidir. Objektif durumun farklılığı pratikte ifadesini zaten bulmuştur. Devletin kişiliksizleştirme, teslim alma yoğun çabalarına rağmen verilen mücadele ve direnişler, cezaevlerinde siyasi tutsakların adli tutuklu ve hükümlülerden çok farklı olduğunu ve ayrı statülerde bulunduklarını ortaya çıkarmıştır. Ancak TC bunu resmen kabullenmiş, tüzük ve yasalara geçirmiş değildir. İçine sindirememekle birlikte yaratılan kamuoyu desteği, direniş potansiyeli bu fiili durumu doğurmuş ve hali hazırda da korumaktadır.

- Sizin esas talebiniz "savaş esirliği"nin kabul edilmesi gerçeği dışında, cezaevlerinde her geçen gün daha da artan nicel ve nitel gücünüz göz önüne alınırsa, içerdeki devrimci demokratların yürüttüğü ve bir talep olarak önlerine koyduğu sol siyasi tutuklu ve hükümlü olma uğraşısında duyarsız kalmayacağınızı söyleyebilir miyiz?

- Kuşkusuz ki, bu konuda sol siyasi tutuklu ve hükümlü istemlerinin rejime kabul ettirilmesi yönlü çabaları haklı, yerinde ve doğru gördüğümüzden dolayı destekleyeceğiz. Bu amaç için yükseltilecek her çaba ilgi ve desteğimizi görecektir. Şunu da vurgulayalım; cezaevi

direnişlerinde devlet yetkililerinin PKK'nin savaş esirliğini gündeme getirdiğini, istemlerinin siyasi, "maksatlı" olduğunu söyleyerek direnişleri ve PKK'yi tecrit edip boğmak, kazanımların üstüne oturmak istiyor. Tabii ki, bu bizim istemimiz; politik bir savaşım söz konusu ve devletin de yaptığı budur. Yani onlar da amaçsız yasaklamalara, baskılara gitmiyorlar. Ancak bizim bu aşamada savaş esirliğini istemlerimizin başına alma, öne çıkarıp esas güçlerimizi bu doğrultuda harekete geçirmemiz söz konusu değil. Bunu savaşımımızın ulusal, uluslararası alanda kaydedilen gelişmelerine göre sürece yayarak sonuç almaya gideceğiz.

- Cenevre Sözleşmesi hükümlerinde savaşçıyı esir alan devlet, ya da hükümetler karşısında, inanç ve ilkeler yönünden olsun, kendi tarafındaki hami yetki ve rütbeler yönünden olsun, korunmaya yönelik güvenceler söz konusudur. Bu son sözlerinizden acaba bu istemi ileri sürmekte korunma gereksinimi, arayışı olduğu düşünülebilir mi?

- Talebimiz gerçekliğimize uyduğu, dile getirdiği, karşılığını verdiği için koyuyoruz. Diğer unsurlar bundan sonra gelir. Tabii ki, bütün kurallar, hukuk ve yasalar, talepler ihtiyaçtan doğar. Bunların amaçları olur. Savaş içinde de olunsa insanların en başta fiziki varlığını, temel insani haklarını koruması, gözetmesi gerekir. Bunlar ihlal edildiğindendir ki, bunu gözeten ulusal ve uluslararası hukuk ve kurallara ihtiyaç duymuştur. Savaş olayı, karşı tarafı fiziki olarak tümden yok etmek değildir. Amaç onu yenmek, saf dışı etmek, kazanmaktır. Öldürmek bu amaç için kullanılan bir araçtır.

Eğer karşı tarafın savaşçı gücü, askerleri savaş dışı kalmış, eline esir olarak düşmüşse, onlar artık ortadan kaldırılması gereken insanlar olmaktan çıkarlar. Ve o bir insandır, onun gözetilerek varlığını, temel haklarını koruması için gerekli olanak ve koşullar yaratılmalıdır. Ancak pratikte bu yapılmadığından, savaş esirlerine kötü davranıldığı, hatta öldürüldüğü gibi durumlar çok yaygın olduğundan bütün bu ihlallerin ortadan kaldırılması, bazı güvencelerin sağlanması için Cenevre Sözleşmesi gibi güvenceler ve haklar getirilmiş, bağıtlanmıştır. Esasında bu da her şey değildir. Türkiye'ye bakalım; uluslararası sözleşmelere, insan haklarıyla ilgili tüm bağıtların hemen hepsine imza atmıştır. Türkiye'de işkencenin devlet politikası olduğu, sistemli olarak uygulandığı da bir gerçektir. Yüz binlerce insan işkencelerden geçirilmekte, kurşuna dizilmekte, toprağından yerinden yurdundan sürülmektedir. Yine TC'nin yasalarına göre;

tutuklunun can güvenliği devletin, yasaların güvencesi altındadır. Yaşama baktığımızda –ki kendimiz yıllardır bunu yaşıyoruz– cezaevlerinde yoğun, sistemli işkenceler, öldürmeler devletçe yapılmakta, yani tutuklunun can güvenliği devlet eliyle ortadan kaldırılmaktadır. Başından beri tüm vahşiliğini ortaya koyduğumuz ve daha da koyacağımız Diyarbakır Zindanı, bunun en büyük örneğidir. Dediğimiz gibi bu sözleşmelerin olması, imzalanması her şey değildir. Ancak bunların uzun yıllar insanlığın verdiği bir mücadelenin ürünü olduğunu kabul etmek gerekir. Ve yarın Kürdistan'da bugünden çok daha fazla on binlerce insan esir kamplarına toplatılacaktır. (Türk egemenlik sistemi bunu yapabilecek vahşilikte ve yırtıcılıktadır. Tarih onun böyle davranışlarıyla doludur.) Bu insanların yaşama hakları vardır ve bunun savaşçısı olacağız. Bu sözleşmelerde, yasalarda olsun olmasın, böyle yapacağız. Ama bu sözleşmelerden doğan hakların, güvencelerin bize uygulanmasını da isteriz. Doğal olarak bunun mücadelesi içinde de oluruz. Talebimiz; ulusal kurtuluş savaşımızın gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. İstemimiz esas olarak bu amaç içindir. Kabul edilmesi, savaşımıza, onun uluslararası alanda meşrulaşmasına ve yeni mevziler kazanmasına hizmet edecektir.

- Bir savaş içinde olduğunuzu söylüyorsunuz ve savaş esirliği statüsünü istiyorsunuz. Yürütülen bu fiili savaşta siz aynı talebi savaştığınız güç için uyguluyor musunuz?

- Savaşan bir taraf olarak TC bu konuda her ne kadar hiçbir kural ve ölçü tanımıyorsa da, biz kendi yönetmelik ve tüzük kurallarımıza bağlı olarak ele geçirdiğimiz veya bize sığınan düşman askerlerine karşı, henüz tam olmasa bile, savaş esiri statüsü uygulamaktayız. Onlara işkence yapmayız, onu bir insan olarak elimizde tutar, temel insani haklarından yararlandırırız. Öyle inanıyorum ki; PKK önümüzdeki süreçte bu konuda daha da net olacak ve elindeki esirleri TC'nin tutumuna göre değerlendirecektir.

- Nasıl değerlendirecektir?

- Onları salıverip vermememiz vb. TC'nin tavrına bağlı olacaktır.

"Ölmeden mezara koydular beni" mısrası yüzünden Çanakkale marşı yasaklandı

- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde yaşamın en küçük bir anına bile sızan "her tutuklu askerdir" mantığı tutuklular üzerinde nasıl yansıyordu? Bu konuyu biraz daha somutlaştırabilir miyiz?

- Bir bütün olarak yaşamın doldurulduğunu, zulmün kendini sürekli yeniden üreterek duyguda, düşüncede, inançta, fiziki varlık koşullarının sürdürülmesinde ve daha birçok konuda her şeyin işkence ve vahşetle tutuklu aleyhinde kullanıldığını açıkladık. Tablo çizildiği için, uygulamaları tek tek ele almıyoruz. Sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar tutukluya ait tek bir saniyenin olmayışı, tutuklunun; "benimdir, istediğim gibi değerlendirebileceğim" dediği bir dakikalık zamanın, bir karışlık yerinin olmayışı, havayı bile özgür ve serbestçe soluyamayışıyla yüz yüzeyiz. Ve bu şekilde yaşama sindirilmiş bütünlüklü bir zaman gaspı var. 24 saatin programlandığı bir ortamdayız.

Yaşam insanın hakkıdır. En kutsal hak, yaşama hakkıdır. Bakıyoruz tutuklunun yaşamı bir suçluluk aracına dönüştürülüyor. İnançlarına ihanet ettirmek için yaşamı karşısına bir vuruş, bir silah olarak çıkarılıyor. En kutsal hak olan yaşamın, insanın kendisine karşı bir düşman olarak çıkarılması Diyarbakır'daki zulmün boyutunun ne denli derin olduğunun ifadesidir.

- Nazari eğitim konusuna girersek, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bu olay nasıl gerçekleşti, nasıl yapılıyordu, yaşananlar nelerdir?

- "Eğitim" olarak ele aldığımız bu konuya eğitim demek gerek. Eğitim, bilinmeyen şeyler hakkında bilenlerin bir şeyler öğretmesi, eğitmesi amacıyla yürütülen faaliyettir. Burada bize bir şey öğretme, eğitme temelinde bir durum yok. Kendi mantığı içinde kemalizmin veya faşist ordunun belli değer yargıları kabul ettirilmek, tutuklu siyasi, insani kimliğinden soyundurulmak isteniyor. "Eğitim" dedikleri şey buydu. Haklılığının veya düşüncelerinin kavratılması şeklinde değil, daha çok onları da bir zaman doldurma aracı olarak ele alıp, faşist eğitim anlayışını son kerteye kadar kullanıp tutukluyu düşürebilmenin bir aracı haline getirme mantığı işliyor. Bu mantığın doğal bir sonucu olarak önce askeri marşlar gündemleşti. Askeri marşların okutulması, ezberletilmesi, sonra da bunların birer baskı aracı olarak kullanmaları söz konusu.

Örneğin, Atatürk'ün gençliğe hitabesinin her sabah ezbere okutulması gerekiyordu. Bazen günde defalarca bütün koğuş hitabeyi tekrarlıyordu. Sözcük sözcük, cümle cümle bir kişi okuyacak ve bütün koğuş onun her dediğini tekrarlayacaktı. Pratikte işletilen sistem buydu. Atatürk ilke ve inkılapları diye bilinen bir kitap daha verdiler, o da okundu. "Sizi sınavdan geçireceğiz, herkes okuyup öğrenecek" dediler. Bir-iki defa kendilerince sınav da yaptılar?

- *Sınavı nasıl yapıyorlar?*

- 35'te herkesi alt kata indirdiler ve ellerine birer kağıt kalem verdiler. Duvar diplerine oturtulan tutuklulara idarenin hazırladığı üç-beş soru soruldu ve yanıtlanması istendi. "Not da vereceğiz, bilmeyenler cezalandırılacak!" dediler. Sonra sınav sonuçlarını açıkladılar. Kimileri pekiyi, kimiler orta, kimileri zayıf almış. Zayıf alanlara işkence yaptılar.

- *Yazılı sınavlara karşı bir tutumunuz yok muydu? "Böyle bir işi kabul etmiyoruz" demek gibi...*

- Bizde kabul edilmeyecek şey teslimiyetti! Düşman iradesinin konuştuğu yerde, uygulamanın şu veya bu biçimini tek tek ele almanın pek anlamı olacağını sanmıyorum. Artık bizim için gündemde olan şuydu: Bir direniş çekirdeğinin örgütlenmesi, tekrar direnme. "Herhangi bir şey kabul etmiyorum" demek, açıktan tavır koyma başlı başına bir direniş olayıdır. Henüz açık bir direnişe geçebilmiş değiliz, ama onun çabasındayız. Direniş üst boyutta bir fedakarlığı, dayanıklılığı, belli riskleri göze almayı gerektiriyordu. Diyarbakır'da direniş, ölümden ayrı değildi. Direniş derken, göze alınan bedel ölümdü. Ama nasıl bir ölüm? En acı, en zorlusundan! O ipi göğüsleyecek bir maraton!.. Böyle bir ölümü kucaklayacak bir direniş.

- *İdarenin yaptığı sınavlarda pekiyi, orta, iyi alanlara ne yapılıyordu acaba?*

- Amaç zaten sınavdan iyi alanları kayırmak, onlara biraz daha iyi davranmak, ne bileyim cezaevindeki yaşamlarını daha katlanılabilir hale getirmek değildi. Onlar, bu sınavlarla "zayıf aldı" hikayesiyle işkence etmek, insanların bu işe kendisini daha fazla vermesini, sağlamak istiyorlardı. Bu sınavlar biraz da personelin alay etmesinin keyiflice zaman geçirmesinin aracıydı. Bir ara da "Nutuk"u getirdiler. Tutukluların parasıyla ihtiyaçtan çok fazla "Nutuk" kitabı satın aldılar. Sonraki günlerde bu kitaplara el konuldu. "Nutuk"u birisi okur, hücrelerde herkes ayağa kalkar, esas duruşa geçer "eğitim vaziyeti"nde akşama kadar

okuyanın söylediklerini tekrar ederek "eğitim" yapardı. Gardiyan "eğitim"i daha rahat denetleyebilmek için tutukluların koğuş kapısının önünde, mazgallardan görülecek şekilde, hücrelerde ise parmaklıkların önünde dizilmelerini isterdi. Sesi gür olanın söylediği her şeyin tekrarlanmasının ve bunun akşama kadar sürmesinin diğer fiziki işkencelerden daha ağır geldiğini söyleyebilirim. 35'teki hücrelerde kitap, marş okutma işini genellikle İ.H. Oruç'a yaptırıyorlardı. Oruç cümle uzunsa yarım, kısaysa tam olarak okurdu. Biz de tekrarlardık. Ayrıca "eğitim" sırasında sesimizin şiddeti her zaman sorundu. İşkence aracı olarak kullanıldı. Başından sonuna kadar "ses çıkmıyor", "gür sesle söylemediniz" gibi bahanelerle işkence ve yasaklar birbirini kovalardı.

"Eğitim" sırasında tutuklular bazen boğazlarını zorlayan yüksek bir sesle bağırır, ama beğenilmez. "Öyle bir bağıracaksınız ki, camlar titreyecek!" derlerdi. Ya da "biz bu koğuşu istediğimiz gibi bağırtacağız, yoksa hepinizi mahvederiz" tehditleri yağardı. Genellikle de tehditlerin gereği yerine getiriliyordu. Tutukluların bağırmaktan sesleri kısılıyor, buna rağmen işkenceler, yasaklar, cezalar peş peşe geliyordu. Bazı günler marş okutma işi durduruluyor, yerini kitap alıyordu. Bir ara o kadar ileri gittiler ki, "okuduğunuz bu kitap ezberlenecek" dediler. Bakmadan ezbere okunacak!.. Tabii o zaman itirazlar oldu. "Bir marş, on marş, elli marş ezberlenebilir, ama bir kitabın noktasına, virgülüne kadar ezberlenmesi mümkün değil. Kitabın ezbere okunması olmaz ve bu kitabı hiç kimse ezberinde tutamaz" dendi. Bu şekilde gitmeyeceği, ezberlenemeyeceği kafalarına yattı ve 35'te bu işten vazgeçtiler. Eğitimler akşam sayım saatine kadar sürüyordu. Akşam sayımı saat 18,19, bazen 20'de olurdu.

- *Elinizdeki "eğitim malzemesi" okundu ve bitti diyelim, o zaman yeniden başa mı dönüyorsunuz?*

- Malzeme bitmez, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde malzeme bitti diye bir şey olamaz.

- *Şunu söylemek istiyorum: Nutuk kitabı okundu bitti, yeniden başa mı dönüyorsunuz?*

- Tabii... Amaç zaten bir şey öğrenmek değil, amaç tutuklunun zamanını o biçimde gasp etmek, doldurmak ve aleyhinde kullanmak. Hem de onun düşünme, üretme ve yaratma ortamını yok etmek, dumura uğratmak, kendisine hiçbir şey bırakmamak, köreltmek amaçlanıyor. Ayrıca aralıksız ayakta bekletme, akşama kadar bağırtma büyük bir

işkencedir ve "eğitim" başka bir işkenceye zemindir. Bu "eğitim"in içeriğinin siyasi-ideolojik karşıtlığınızı daha da pekiştirmesinden öte bir anlamı, mantığı yok. Tutuklunun onda gördüğü işkencedir, baskıdır.

Ayrıca kimsenin "eğitim"den bir şey öğrenmeye, yakınlık duymaya, değer biçmeye de ihtiyacı yok. Bu zaten söz konusu bile edilmez. Kendimiz için neyin doğru neyin yanlış olabileceğini bilecek kadar siyasi olgunluğa ve birikime sahibiz. Bu birikime ve olgunluğa sahip olmayanlar bile TC'nin yaklaşım biçimine tanık oldukça, onun uyguladığı işkenceleri etinde, canında, ruhunda duydukça daha bir kinleniyor ve böyle eğitimlerden nefret ediyordu. Yani öğretilen şeyler değerli olsa bile,"öğretme"nin bu biçiminden ötürü ondan nefret edersin, uzak durmaya çalışırsın. Nitekim öyle de oldu. Tutuklu elinden geldiğince eğitim anlarını "kaynatma", onu bir eğlence aracı olarak görme, gevşeme, sinirleri yatıştırma anlarına dönüştürüyordu.

Bir gün yine böyle bir eğitim anında, Nutuk'ta Atatürk'ün Sivas'a gelişi anlatılıyordu. Sivas'a girmeden önce –kitaba göre– bir ziraat okulunda konaklaması gerekiyor. Ali Galip güya Sivas'ta Atatürk'e bir komplo düzenlemiş, işte bu komplo anlatılırken onun geliş güzergahı da anlatılıyordu. Daha önce defalarca dinlediğimiz için bilgimiz var. O gün okunduğunda dikkatimi çekti, baktım; Atatürk Sivas'a giderken Sarız'dan da geçiyor! Kitapta böyle bir şey yoktu. Bunun nasıl olduğunu daha sonra öğrendim. Bizim Rıza'nın işi... Kendisi Kayseri'nin Sarız ilçesindendi. Oruç da onun hücresinde kaldığından o gün kitap okumaya başlamadan önce Rıza, Oruç'a "Atatürk'ü bugün Sarız'dan geçirmeyi unutma" demiş. Oruç'da okurken, Sivas güzergahına Sarız'ı da eklemiş!..

- "Eğitim" anlarında bu türden yanılsamalar yaratmanın özünde yatan şey, askerlerin bilinç düzeyinin düşüklüğü de olabilir mi?

- Sorun o değil. Askerlerin bir şey bilmediği bunun özünde yatan, yapılanlara duyulan tepkinin bu şekilde açığa vurulmasıdır. Onu sana zorla okutanlara karşı, değişik bir biçimde kullanmanın, alay etmenin aracı haline getiriyorsun. Ya da artık onu bıktırıcı, çekilmez olmaktan çıkarıp, bir yerde sinirlerini onunla gevşetebiliyorsun...

Bir tutuklu idarenin ezberlettiği marşları, kendince değişik bir makamda söylüyor. Artık o marş, o koğuşta onun söylettiği makamda ezberleniyor. Bir başka koğuşta ise tutuklu aynı marşı daha değişik bir makamda okuyor. Orada da öyle ezberleniyor. Mahkemelere değişik

koğuşlardan birçok insan çıkıyor. Maltada bekletilirken gardiyan bu marşı tutuklulardan okumasını istediğinde curcuna başlıyor. Aynı marş değişik makamlardan söyleniyor. Söylenenler birbirini tutmuyor, değişik ses tonları birbirine karışarak anlamsız ve anlaşılmaz bir uğultuya dönüşüyor...

- *Marş okuma işinde ilginç bulduğun başka örnekler var mı?*

- İlginçlik çok... Sayısız... Aklıma gelenleri söyleyeyim. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde Çanakkale marşını söylemeyi yasakladılar!..

Sesi güzel bir arkadaş vardı. Türkü söylediğinde biraz da yanık söylerdi. Bir gün asker ondan Çanakkale marşını söylemesini istedi. O da marşı durumumuzu ifade eder hale getirerek yanık yanık söyledi. Hepimiz hüzünlendik. Marşın, "ölmeden mezara koydular beni" diye bir mısrası vardır. O mısrayı biraz değiştirdi ve "ölmeden mezara koydular bizi" dedi. Bu aynı zamanda Diyarbakır'daki durumumuza denk düşen bir mısraydı. Gardiyan içeride dinliyordu ve marşın bir mısrasının değiştirildiğini fark etti. "Ne biçim okuyorsun" diye bağırdı ve gelip arkadaşı vahşice dövdü. Ondan sonra cezaevinde Çanakkale marşı yasaklandı.

- *Mezar benzetmesi ağırlarına gitmiş olmalı...*

- "Eğitim"lerde genellikle iki-üç kitap okunuyordu. Bir kitap bitiriliyor, baştan tekrarlanıyordu. "Niye az ses çıkıyor, daha fazla bağırın, yeri göğü inletin" deniyor. Umdukları düzeyde ses çıkmayınca da gelsin dayak, gelsin ceza... Sesin yükselmesi kitap okuyanların yaptığı "katkı"lardan kaynaklanıyordu. Okunan kitap genellikle kurtuluş tarihi ve Atatürkle ilgili şeyler var. Tutuklu kitap okumaya başlıyor. Bir noktadan sonra gözleri kitapta, aklı başka dünyalarda! Aklına ne gelirse söylüyor...

Babasının yaşamından, yaşadıklarından başlıyor, köyüne, dağlarına, çevresine, akrabalarına kadar uzanıyor ve anlattıkça anlatıyor. Söylediği her şey tekrarlandığı için, arkadaşlar durumun farkına varıyor, artık iş kitap okumaktan çıkıp eğlenceye dönüşüyor. Sesler de yükseldikçe yükseliyor. Dinleyen gardiyanlar hücrelerin önüne gelip, "aferin" çekiyor, "işte her zaman böyle olun, ses çıksın, siz de dayak yemezsiniz" diyordu. Kitapta ne yazıldığını kendileri de bilmiyor, okunanların doğru mu, uydurma mı olduğunu anlayamıyorlardı. Yeter ki okuyan kişi bazen sözlerinin arasına Atatürk'ü, kurtuluş savaşını sokuştursun. Onun için bu kadarı yetip de artıyordu. Okuyan da bunu bildiğinden yeterince Atatürk ve kurtuluş savaşından söz etmeyi ihmal etmiyordu. Bazen Atatürk'ün

ismini araya sıkıştırarak babasını anlatmaya başlıyor. Kurgusunda babasıyla Atatürk'ü arkadaş ediyor ve aralarında geçen maceraları anlatıyordu.

Zaman zaman gardiyanlar kitabı eline alıp tek tek hücrelerin önünden geçer, soru sorardı. Bu sıralarda da ilginçlikler yaşanırdı. "Şu tarihte ne oldu", ya da "filanca savaşı kim yaptı?" Arkadaşlar soran askerin bilgi düzeyini bildiklerinden, hemen "katkı"da bulunmaya başlarlardı. Ciddi ciddi askerin yüzüne bakar, sorulan konuda uzmanmış gibi hiç ilgisi olmayan şeyler söylerlerdi. Gardiyanlar o an soruyu yanıtlayanın yüz hatlarına, sesinin tonuna, kendinden emin hallerine bakarak, yanıtın doğruluğunu, ya da yanlışlığını değerlendirirlerdi!

Eğer çok ciddi duruyor ve inandırıcı konuşuyorsa, o an ne söylerse söylesin doğru sayılırdı. Çoğu şey yanlış söylendiği halde doğru kabul edilir, gardiyan bir de aferin çekerdi. Bazen de tersi olurdu. Sorulan soruya arkadaş doğru yanıt verdiği halde, biraz ikilcilikli davranmışsa yanıtı yanlış kabul edilirdi. Gardiyan bağırır, "dayak düzeni al" derdi. Arkadaş doğruyu söylediğini iddia etse de artık onu ikna etmesi ne mümkün!.. Nutuk'ta Mustafa Kemal'in başkomutan atandığı sıralarda savaşın yürütülmesi için getirilen bir takım yeni vergiler var ve bunlar sıralanıyor; aile başına şu kadar çorap, şu kadar eldiven, şu kadar hayvan, tahıl vb...

Bir gün kitabı okuyan bu listeyi uzatmaya başladı. Artık aklına ne geliyorsa tam bir buçuk saat boyunca listeye ekledi; şu kadar şu, şu kadar şu diye uzattıkça uzattı. O kadar gülünç şeyler söylüyordu ki, tutuklular artık olanca gücüyle bağırıyor, vergi listesine eklenen her yeni şeyi boğazlarını yırtarcasına tekrarlıyorlardı. O sırada gardiyan geldi, ortalığı inleten ses, çok hoşuna gitti ve "aferin" çekti. Sonra da "yüksek sesle söylediğiniz için size istirahat veriyorum!" dedi. Arkadaş eğer listeyi "vergilerle" doldurmasaydı, biz o gün birkaç dakikalığına da olsa istirahat alamayacaktık.

- Belki de asker içinden, "yahu bunların bir günü bir gününe uymuyor!" diye düşünmüştür.

- 35'i bildiği için durumda bir tuhaflık olduğunu düşünmüştür. Bazen günlerce, "sesiniz çıksın" diye bağırıyor, kimse tınmıyor. Sonra bakıyor ki onca işkence ve cezaya rağmen sesi çıkmayanlara bir hal oluyor. Hiç uyarmadığı halde herkes bağırıyor. Bu işte bir bit yeniği olduğunu düşünüyor, ama olayı çözemiyor. Yine kurtuluş savaşı döneminde iç isyanlar, "irticai hareketlerle ilgili bölüm okutuluyordu. O bölümü

okuyan da kendi köyünün, babasının ismini vererek, "Ahmet Efendi isyanı oldu" dedi. Ve tarihte hiç olmamış bir "isyan"ı anlatmaya başladı. Olay kitap okumaktan çıkıp tutuklunun babası Ahmet Efendi'nin isyanına dönüşüyor. Anlatıyor da anlatıyor. Artık "eğitim" olduğunu unutuyor, kendini kaptırıp gidiyor ve "eğitim" işkencesi zulmünden biraz uzaklaştığını hissediyorsun. Ortalığı zangır zangır titreten Ahmet Efendi isyanı dinlendirici bir etkide bulunuyordu.

Yine Bir gün gardiyan 28. koğuşa giriyor ve duvarda Atatürk resminin yanında Kenan Evren'in resmini görüyor. Kaşlarını çatarak kızgın bir yüz ifadesiyle koğuştakilere dönüyor, "bu da kim, kim astı buraya" diyor. Resmi yapan tutuklu övünme dolu bir sesle, "ben yaptım komutanım" diyor. Asker kızarak, "ne şovenlik yapıyorsunuz! Çabuk silin o resmi!" diyor. Resmi yapan, "ama komutanım bu Evren paşamız" diyerek silinmemesi gerektiğini anımsatıyor. Asker daha da kızıyor "ben anlamam, şovenlik olur, o resim oradan silinecek" diyor. Kenan Evren'in resmini duvardan siliyorlar. Asker gittikten sonra arkadaşlar aralarında "şovenlik olur"un ne anlama geleceği üzerine tartışıyorlar, bir türlü çözemiyorlar. Aynı asker bir süre sonra koğuşa gelip bu kez de, "Atatürk'ün resmi yanında niçin Kenan Evren'in resmi yok, hemen resmini yapıp asın" diyor. Gardiyan bilgisiz; Evren'i de bilmiyor, şovenliği de.

- Bu tür örnekler karşısında gülmek mi ağlamak mı gerekir, insan doğrusu ayırt edemiyor. İnsanoğlunun en zor koşullarda yaratıcılığı sayesinde, mizahıyla ayakta kalabileceğine dair örnekler de diyebiliriz bunlara değil mi?

- Evet, onu görmek gerek. En dayanılmaz, en kötü koşullarda bile insanın yaratıcılığını konuşturması, yaşamı giderek çekilir hale getirmesi, bir işkence pozisyonundan eğlendirici bir durumun çıkarılması... Bu bizde çok yaygındı... Sadece eğitimde değil, işkencede de öyle. Örneğin, dayak atılıyor, kimisi "ay", "uf" diyor. Canı yanan insanın o hali bazen tanık olana tuhaf geliyor, gülünebiliyor. Gardiyanların hücre önlerinde adam döverken saldırı pozisyonları var. O pozisyonlar bile insanı güldürebiliyor. Bazı tutuklular çok cop yemiş, elini kaçırmış veya gardiyan geriniyor geriniyor tam vuracağı zaman tutuklu elini çekince cop boşa gidiyor, demirlere, ya da bir yerlerine değiyor, yere çakılıyor, değmenin hızı yüzünden eli ağrıyor.

Koğuşlarda meydan dayaklarında, toplu saldırılarda karışıklığa gelip

gardiyanların birbirine cop ve kalaslarla vurdukları da oluyor. Tutukluyu döverken birbirinin gözünün üstüne yumruk atanlar, buna benzer daha sayısız şey yaşanıyor... Gardiyanlar gidince dayak yiyenler acılarını, sızılarını bir kenara bırakıp başlıyor gülmeye, bir gülme furyası kaplıyor ortalığı. Kimisini gülme krizi tutmuş gibi... "Sen nasıl dayak yedin", "elini niye çektin", "o nasıl yüz ifadesi" yollu takılmalar başlıyor... Hemen her dayak faslından sonra gülmesi, eğlenmesi bol birkaç dakika yaşanır. Buna ihtiyaç da var. "Eğitim" saatleri boyunca aynı şeyleri tekrarlıyorsun, senin için hiçbir şey ifade etmeyen anlamsız sözleri defalarca yineliyorsun. Her gün, her an yoğun işkencelerle yüz yüzesin. Onun sinirliliği, gerginliği ve sıkıntısı var. Hangi olayda, hangi davranışta, hangi yanıtta, nasıl ve ne zaman işkence göreceğin, dayak yiyeceğin belli değil, hiçbir kurala ve sınıra da bağlı değil. Bunun bir yerde boşa çıkarılması, insanların yaşamdan yana çaldığı, mizahla donatılmış bu birkaç dakikayla deşarj olması söz konusu. İnsanın dayak yemesi, arkadaşına dayak atılması, değerli insanların, halk çocuklarının o hale düşmesi yüreğini dağlayıp parçalarken, bir yandan dönemi atlatmak, çıldırmamak, çökmemek için, eline geçirdiğin her fırsatı ayakta kalmanın ve direnişin bir ögesi haline getirip bir çıkış yolu olarak kullanmak istiyorsun. Hücreler ve katlar arasında konuşma yasağı gelmeden önce bu tür komik olaylar üzerine konuşuyor, gülüyor sohbet ediyorduk. Konuşma yasağından sonra hücre içinde bu konuda herkesin çok zengin anısı, yaşadığı olaylar var...

- *Birkaçını istersen buraya alalım...*

- Bir gün istirahat saatindeyiz, koğuş tam bir sessizliğe gömülü... Gardiyan gizlice içeri girdi. Kemal'i hücresinde otururken gördü. "Sen nasıl oturursun, geldiğimi duymadın mı? Niye ayağa kalkmadın? Hem bir de ayak ayak üstüne atmışsın!" dedi. O da istirahat saati olduğunu, bu yüzden oturduğunu söyledi. Ama gardiyanın amacı işkence etmekti. Kemal'i falakaya çekti... Ayak tabanlarını patlatıncaya kadar vurdu. Olayın üzerimizde yarattığı müthiş bir ağırlık var. Kemal bizim için çok önemli, çok değerli bir insan. "Bu kadar da olmaz" diye isyan ediyoruz. Bir de bizim için Kemal kırılacak, dokunulacak biri değil. Olumsuz tek bir sözcük, söz söylemeye kıyamadığımız, Kürdistan'da silahlı kuvvetlerimize komutanlık edecek düzeyde önder, değerli biri... Ama bu şekilde ağır bir durumu iliklerimizde hissetmemize rağmen, o ağır havayı dağıtmak için Kemal ve diğer arkadaşlarla başladık konuşmaya, gülmeye, şaka yapmaya.

Kemal, 4. katın baş tarafında bulunan Celalettin'e seslenerek şaka yollu, "yahu Celal, gardiyanın geldiğini gördüğünde sen bir dikkat çeksene!.." diye takılırdı. Mazlum da ellerine sopayla vurulduğunda daha çok morardığından yakınırdı. Önceleri genellikle cop kullanılıyordu, kalaslar devreye sokulduktan sonra, "şu copun allahı varmış, kıymetini bilmiyormuşuz" diye espri yapardı... Bir de Karasu'ya dayak atılma olayı var. Bir soygun yapılmış, Karasu mahkemede olayı üstlenmiş ve nasıl, ne zaman yaptıklarını açıklamış. Gardiyan mahkeme sonrası geldi, Karasu'ya, "sen o kadar soygun yaptın. Banka mutemet soydun, bu kadar parayı ne yapacaksın?" dedi. Sanki mahkeme başkanı da, ceza kesecek! Arkadaş da o soygunu neden yaptığını anlattı. Bunun üzerine gardiyan, "yat falakaya" dedi. İnatlaşma böylece başladı ve falaka çekme olayından çıktı. Ayak tabanlarına vurulurken, Karasu bağırmıyor, ses çıkarmıyordu. Vurdukça vurdu, yorulana kadar vurdu, "seni bağırtacağım" dedi, ama ne yaptıysa Karasu bağırmadı, onun kendisinden beklediği davranışa girmedi. Bu da gardiyanın havasının söndüğü, tutuklu karşısında dize geldiği anlamındaydı... Ayrıca diğer gardiyanlar arasında "falanca gardiyan, falanca tutukluyu işkencede bağırtamadı" lafları olur, zoruna gider daha bir aşağılık kompleksine kapılırdı. Bu duygularla olsa gerek ki, orada hepsi kendilerini çok güçlü, herkese ve her şeye hükmedenler olarak görürlerdi. Karasu'nun istediği gibi davranmaması, önünde dize gelmemesi karşısında çıldırdı.

Arkadaşın ayak tabanları patladı, cop kana bulandı. Hâlâ hırsından köpürerek, "bağıracaksın lan, bağıracaksın!.." diyordu. Bağırtamadı. Sonra da pancar gibi bir suratla çekip gitti. Aslında bu da bizim için çok ağırdı. Değerli bir arkadaşımız ağır işkencelerden geçiriliyordu ve bu sahneyi seyrediyorduk. Ayrıca iradenin nelere kadir olduğunu gösteren bir sahne, iradenin acıya yenik düşmediği, acıyı dize getirdiği, dolayısıyla da o noktada düşmanı dize getirip yendiği bir sahne. Gardiyan gittikten sonra başladık Karasu'ya takılmaya: "Sen de biraz ah vah deseydin de bu kadar dayak yemeseydin!"

- Günlük yaşamın gerek eğitimde, gerek diğer alanlara yansıyan kısımlarında olsun, mizahın bazen bir direniş unsuru olduğunu, ya da direnişe etki eden, katkıda bulunan önemli bir faktör haline geldiğini söyleyebilir miyiz?

- Söyleyebiliriz. Mizah bir yaşam dayanağı, yaşamın bir bağı. Mizah yaşamdan çıkar. Çarpık yürüyen, çarpık süren yaşamın taşlanması, o

çarpıklığın insana çok değişik ve özel bir biçimde sunulması, açığa vurulmasıdır. Bir gün parti tarafından cezalandırılan Siverekli bir adamın karısı davacı olarak mahkemeye gelmişti. Davacı olduğu arkadaşı tanımıyor, bilmiyor. Mahkemeye gelmeden önce kendisine tarif edilmiş; kısa boylu, esmer, iri burunlu gibi çeşitli özelliklerinden söz edilmiş. Baktığında hemen "budur" diyebileceği kadar bir tarif verilmiş. Kadın tanık kürsüsündeyken, yargıcın isteğiyle olaydan yargılanan İ. Güler oturduğu yerden ayağa kalktı, öne doğru ilerlemeye başladı. Kadın onun geldiğini görünce, "aha bunun gibi pisin biri" dedi. Bu sözler üzerine herkes kendini tutamayıp gülmeye başladı. Ama mahkeme için konulan kural; kesinlikle "gülünmeyecek, kıpırdanmayacak, sağa sola bakılmayacak!"tı. Kadının bu sözleri üzerine artık kural-mural kalmadı, "ihlal" edildi. Avukatlar, gardiyanlar, yargıçlar, tutsaklar, dinleyiciler herkes güldü. Mahkemede herkesi robot gibi oturtup dinleyicilere, avukatlara, "bakın bu zapt edilmez insanları nasıl denetime aldık, nasıl hükmediyoruz" mesajını vermek genel amaçlarıydı.

Ayrıca insanın kendine özgü olan özelliklerini ortadan kaldırarak, onlar yerine düşmanın davranışları yönetmesi, belirlemesi var. Kural üstüne kural yani... Ama insanın en doğal edimleri karşısında, bazen en katı, en disiplinli, en acımasız ortamlar bile yerle bir olabilir. Mahkeme salonunda olan oydu, kurallar ihlal edilmişti. Bu yüzden de mahkeme dönüşü arabalarda bu gülmenin bedelini ödedik, işkence gördük. Cezaevinde, faşist çavuş Mevlüt geldi, "niye güldünüz, yasak olduğunu bilmiyor musunuz" dedi. "Güldük işte, bir anlık pozisyon çıktı, güldük..." denildi. "Kendi arkadaşınıza niye gülüyorsunuz?" diye bizimle bizi vurmaya kalkıştı. Arkadaşımıza güldüğümüz noktasından konuyu aldı. "Kendi arkadaşımıza biz gülmüşüz, sana ne oluyor?" da diyemiyorsun.

Amaç; insan olma gereklerinden birini daha çarpıtma, kullanma... Gülmek insana özgü bir olay. Değişik, çeşitli komik olaylar karşısında duygularını açığa vurmayan insanda bir eksiklik vardır. Pek doğal ki gülünecek, insani tepki gösterilecek. Mahkemede insanca bir tepki gösterilmiş, gülünecek bir durum var, gülünmüş. "Gülenler şu tarafa ayrılsın" dediler. Çavuş kendince işi delikanlılığa vuruyor. Bazı arkadaşlar ayrıldı, biz ayrılmadık. Bize adam başı onar "kara haydar" düştü. Diğerlerini de yere yıkana, yerlerde süründürene kadar dövdüler. Tüm bunlar en doğal insani bir tepkinin gösterilmesi yüzündendi. Şimdi orada olan

nedir? Bir mizahtır aynı zamanda. Sonrası nedir? Sonrası da kara mizah. İnsanlığın ayaklar altına alındığı, çiğnendiği iğrenç bir kara mizah!.. İşte o süreçte yaşamı daha da katlanabilir hale getirmenin bir aracıydı mizah. Yani, bir tarafta uygulamalar tüm şiddetiyle sürüp gidiyor, ölenler, sakat kalanlar oluyor, maddi manevi yıkımlarla yüz yüze kalıyorsun, ama bir tarafta da yaşamış olduğun şeylerin ayırt edilmesi sürecinde gülme ve mizahın karşına senden yana bir tutum alarak çıktığını görüyorsun. Ve bu şekilde tavır koyup onunla karşındakini vurmak istiyorsun. Bu çok güzel bir şey. Yüzlerce, binlerce örnek verilebilir, çarpıklıkların boyutu şu veya bu düzeyde sergilenebilir, ama asıl tüm bunların altında yatan görülmeli. Her davranışının sana karşı kullanıldığını bilerek ona karşı koyarken, mümkün olan her şeyi elde tutmak, silahı ters çevirmek ve değerlendirmek istiyorsun. Yani insanoğlunun zekasının, yaratıcılığının sonsuzluğunu ortaya koyuyor, gösteriyorsun.

- Öyleyse gülme denilen en doğal yeti, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde uzun yıllar yer altına çekilmiş, illegal faaliyet olmuş!

- Diyarbakır'da yaşam zordu, yamandı. Bize göre değildi. Bunun bilincindeydik, bizi kahreden bir durumdu. Bu durumda neşeli, şen şakrak olunmaz. Büyük bir hüzün, yaralanmış, paramparça olmuş yüreğin yüze yansıması var. Çok hüzünlüydük. Bakışlarımızda, yüzümüzde kara bulutlar birbirini kovalardı. Ama yüzümüzün, yaşamımızın bir diğer yönü vardı. Bütün yapılanlara rağmen gülümsemelerimizi yüzümüzden koparıp alamadılar. O hep orada kaldı. Mizah yaşama sindi. Her zaman gülünebilecek şeyler vardı, gülündü. Bu bakımdan gülme yer üstündeydi! Aramızdaydı, arkadaşlarımızın yüzündeydi, yaşamımıza sinmişti, ama eğer gülmenin yasak olması bakımından söylüyorsan, Diyarbakır'da yasaktı ve bu anlamıyla benzetmene göre yeraltına çekilmişti...

Gülme yalnız "askeri eğitim"de, "nazari eğitim"de, mahkemeye gidip gelirken, salondayken değil, otururken, koğuştayken, ranzadayken, yürürken, düşünürken de yasaktı. Hücredeki arkadaşlar –ki bazen 8-10 kişinin bir arada kaldığını söylemiştik– birbirini tanıyan insanlardı. Her fırsatta sohbet edilirdi, gülünürdü de. Akşamları sayımdan sonra bazen bir saat oturma izni verilirdi. Bu izinli saatte bile konuşan ve gülen biri görülmüş, yakalanmışsa gardiyan gelir, "niye gülüyorsun" diye sorar, döverdi. Yani gülmek başlı başına bir yasaktı. Gülme yüzünden defalarca

dayak atıldı, değişik cezalar verildi. Bazen öyle de duruma gelinirdi ki, beş-altı kişi birlikte kalan arkadaşlar aralarında, "birini güldürsek de biraz zor durumda bıraksak" der, şakalaşırlardı. İki-üç kişi anlaşır, birini güldürüp mazgaldan görülmesini sağlamak için mahpus deyimiyle "tezgah" kurardı. Tabii amaçları arkadaşı dövdürmek değil, "niye güldün" diye sorulduğunda gardiyanla arasında çıkacak karşılıklı tartışmada çeşitli komiklikler kapmak, söyledikleriyle takılıp şakalaşmaktı. Anlaşan insanlar sırtlarını mazgala döner, güldürülecek kişiyi de tam karşılarına alır ve onu güldürmeye başlardı. Ve güldürürlerdi de. Mazgal kapağı açıldığında gülmesini anında durdurabilecek bir durumda da olamazdı. Gerçi o da çok ilginçtir; tutuklu gülerken birden mazgalın kapağı açılır, o yüzündeki gülüş donar. Nasıl donar, birden nasıl ciddileşir, hayret edersin! Yakalandığında "güldün-gülmedim" tartışması başlardı artık. Bu tartışma sırasında da birçok komiklik yaşanırdı. Yalnız gülme konusunda değil, her şeyde bu böyle... Öksürmenin bile yasaklandığını anlatmıştık. Bunların hepsi kendi başına gelişen basit olaylar, keyfiyet de değil. Başından beri anlatmaya çalıştığımız işkence sistematiğini, o dönen çarkı bütünleyen parçalar...

- Anlatmıştın "haberleşme oluyor" bahanesiyle öksürme de yasaklanmıştı... Nasıl bir haberleşme aracı olabilir ki? Doğal bir insan hali olduğu için çok sık rastlanılacak bir durum, kim bilir ne çok tuhaflıklara neden olmuştur? Biraz daha söz etmek ister misin?

- "Alt kattan üst kata öksürmeyle şifreli haberleşiyorsunuz!" diye yasaklandı. Konuşmak yasak ya, bu defa da öksürmeye kafayı taktılar. Gırtlağımızdan çıkan her sesin onlara göre bir anlamı var!.. Genelde insan halidir, bir şey yasaklandığı zaman ona karşı bilinçli, ya da bilinçsiz bir yönelme başlar. Ya da herhangi bir davranışı doğal olmaktan çıkarttığında o davranış biçimi doğal olmayan haliyle iki de bir gelir dikilir karşına. Öksürük işi de öyle oldu. Veremliler çok, kıştayız, soğuk alanlar var. Bakıyorsun alt kattan biri öksürdü, domino taşlarının birbiri peşi sıra yıkılması gibi zincirleme bir öksürük başlıyor. Birinci kattan, ikinci, üçüncü, dördüncü katı dolanıp duruyor. Öksürük sesleri sanki deli-dolu bir konuk gibi oradan oraya sıçrıyor. İşin özünü sorarsan, aslında bilerek yapılan bir şey değil. Daha çok kendiliğinden bir durum. Birisi öksürdüğü zaman öksürük fırtınası kaplıyor ortalığı. Bu durum, gardiyanları daha da "uyuz ediyor", kuşkulandırıyor. Çileden çıkıyorlar. Hem

haberleşme sanıyor, hem de "bunlar inat olsun diye öksürüyor" diye düşünüyorlar. Sonra da öksürdüğü, dolayısıyla yasağı ihlal ettiği için arkadaşları cezalandırıyorlar. Bu konuda da sayısız komiklik ve insanlık dışı durumlar var. Öksüren çok olduğu için, askerin her öksüreni belirlemesi, o kattan o kata koşup teker teker dövmesi, iki de bir sıra dayağından geçirmesi, cezalandırması çok yorucu olduğundan, bu işe bir çare bulmaları gerekiyordu. Sonunda nasıl bir çare bulduklarını anlatmıştık; "öksüren kafasını demir parmaklığa vuracak"tı!..

- Böylesine "parlak bir çözüm yolu"nu nasıl denetleyebiliyorlardı?

- Alt kattan bakıldığında bütün katlardaki tutuklular görülmez. Görerek belirleme, denetleme zor olduğundan bu işi demire vurulan kafaların çıkardığı sesle denetliyorlardı. Diyelim 3. kattan bir öksürük sesi geldi. Gardiyan; "kim öksürdüyse kafasını beş defa demire vursun!" diyor. Artık o anda 3. kattan beş kez demire vurulan kafa sesi gelsin de kim olursa olsun önemli değil, ister öksüren vursun, ister başkası... Denetleme olanağı demirden gelen sese bağlı olduğundan genelde kimse kafasını demire vurmuyor. Başka bir şeyle, eliyle, ayağıyla vuruyor. Ama Hamit Kandal kafasını sık sık öksürmelerin karşılığı olarak demirlere vuruyordu. O da artık bu olayı bir fedakarlık olarak algılıyor. Diyelim öksürme başladı, onlarca insan öksürüyor. Asker gelip "kim öksürdü, kafasını demire vursun" deyince, Hamit başlar kafasını demire vurmaya. Eğer kimse vurmasa, sıra dayağı başlayacaktır. Arkadaşların sopa yemesini önlemek için Hamit her defasında öne çıkıyor. Bitişiğindeki hücrede kalan arkadaşlardan biri onun hücresindekilere, "söyleyin vurmasın. Niye böyle yapıyor, yapmasın" diyor. Hamit de "kafamı vurup biraz acı çekiyorum, ama bütün arkadaşlar da dayaktan kurtuluyor!" diyor. Ama doğru tavır bu değil, yapılması gereken kafayı demire vurmak değil, her yönden elden geldikçe yasakları ihlal etmekti.

- Öksüreni, güleni cezalandırmak için elindeki copla, kalasla nefes nefese oradan oraya koşan bir asker... Arkadaşlarını korumak için fedakarlık duygusuyla kafasını sürekli demirlere vuran bir insan... Gerçekten dediğiniz gibi yaşamın tüm zerrelerine sızmaya varan bir zulüm, süreç işlemiş...

- Yaşamı tümden çekilmez kılıp, kendisini de bir kurtarıcı durumuna koyup senin ona koşmanın koşullarını yaratıyor. Daha çekilebilir bir yaşam istiyor ve özlüyorsan çözümü basit; ona gideceksin! "Ben bittim" diyeceksin. Yoksa gülmeyi, öksürmeyi yasaklamanın bir anlamı yok.

Gülmeyle, öksürmeyle haberleşmenin bir mantığı yok. Dışa vurulan gerekçe böyleydi. Fakat işin özünü yakalamak, elden kaçırmamak gerekir. Bir olay daha anlatayım: Askerin sessiz, gizlice gelip Kemal'in hücresinin önünde durup, istirahat saati olduğu halde "niye ayağa kalkmadın" diyerek O'nu dövdüğünü anlattık. Ben de tersini yaptığım için dayak yedim.

- *Nasıl?*

- Yine bir istirahat saati... Koğuşta tam bir sessizlik var. Gardiyan gizlice gelmiş, ayak parmaklarının ucuna basarak dolaşıyor, "yakalayacak" birini arıyor. Ayağındaki botun çıkarttığı gıcırtıları duydum. 3. katta gardiyan olduğunu anladım. Ayak sesleri tam bizim kata geldiğinde kalktım, esas duruşa geçtim. İstirahat saatinde olduğumuz için herkes oturuyor, ben ayaktayım. "Niye ayaktasın?" diye sordu. Ben de, "geldiğini duydum, ayağa kalktım!" dedim. "Ben sessizce geldim, nasıl duyarsın" dedi. Yeniden, "ayak sesini duydum!" dedim. Bu defa "kimi kandırıyorsun, siz haberleştiniz, bu yüzden ayaktasın!" dedi. Haberleşme yok, ama inandıramadım. Bunun için iyi bir sopa yedim.

Politikayı iyi anlamak gerek. Birinde, "ben geldim niye ayağa kalkmadın!", diğerinde "ben sessiz geldim, niye ayağa kalktın?" diyerek sopa atıyor. Bu her zaman işkence yapmanın maddi zemini gösterir... Toplu dayak yediğimiz bir başka gülünç olay daha: "Kara" dediğimiz şivesi bozuk bir gardiyan vardı. Bir gün 35'e girdi, hücrelere seslendi: "Kantine lastik ayakkabı gelmiş, alır mısınız?" C. Delibaş'ın kulağı biraz ağır işittiği için ve gardiyan da bunu bildiği için kendisine seslenip: "Celal, sen de alır mısın?" dedi. Celalettin, gardiyanın lastik ayakkabıdan söz ettiğini anlamamış olmalı ki, "biraz alırım" dedi! Yani, eğer kantinden yiyecek içecek bir şey veriliyorsa, o da biraz almak istiyor; böyle anlamış. Celalettin'in "biraz alırım" demesi üzerine arkadaşlar güldü. Bunun üzerine asker küfretmeye başladı. "Nasıl gülersiniz!", "size kim emir verdi de gülüyorsunuz" dedi ve montunu çıkardı, herkesi falakaya yatırdı, yorulana, bitkin düşene kadar vurdu. Kısacası insan, insan olduğu, insanca kaldığı sürece dünyada hiçbir zor, hiçbir silah ve baskı böyle şeyleri tüketemez. Yaşam kendi menzilinde o doğal halini yeniden yeniden üretir... Gülmenin önüne kim set çekebilir?..

Uygulamaların korkunçluğu karşısında akli dengesini yitiren onlarca insan vardı.

- Peki biraz da "fiziki eğitim"lerden söz edelim mi? Yani spor anlamına gelen "eğitim"lerden. Şimdiye değin anlattıklarına ekleyebileceğin yeni şeyler varsa onları bu bölümde ele alalım...

- Koğuşta, havalandırmada yapılan "fiziki eğitim"i, gardiyanın gözetiminde beş-on dakika spor, kültür-fizik yaparak insan sağlığını koruyormuş gibi ele almamak gerek. Kalk saatiyle yat saati arasındaki zamanın nasıl doldurulduğunu parça parça da olsa ele aldık. Bu zaman süresine "nazari" ve "fiziki eğitim" yerleştirilmiştir. On-on beş dakikalık yemek molaları dışında kalan zamandaki eğitim biçimi de bütün şiddetiyle sürdürülürdü. Bazen akşam yemeği sonrasında "eğitim" yapmamamız gerekirken, sesimizin az çıktığı bahanesiyle yat saatine kadar uzatılırdı. Sabah sayımı yapıldıktan sonra, koğuş gardiyanı kapıyı açar ve tutuklulara seslenir: "Havalandırma için hazırol." Bu komut üzerine koğuştakiler hemen kapı önünde tek sıra dizilir, askerin çık komutunu beklerler. Ve komut verilince herkes kapıda bekleyen gardiyana topuk selamı verir ve numarasını bağırır, havalandırmaya koşar. Havalandırmaya girenler ayaklarını yere sertçe vurur, topuk selamı çakar, hemen ardından birkaç sıra halinde içtimaya geçerler. Koğuş sorumlusu "sıraya geç, kollarını uzat, rahat, hazırol" işlerini yaptırdıktan sonra, koğuş gardiyanına dikkat çeker ve tekmil verir.

Örneğin; "19. koğuş 80 kişiyle emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım"der. Tekmilden sonra gardiyan koğuş sorumlusunu yerine gönderir, "sağa dön, uygun adım marş" diyerek "fiziki eğitim"i başlatır. Tutuklular birkaç sıra halinde yürüyüşe geçer. Dizler karın boşluğuna çekilir, kollar omuz hizasına kadar kaldırılır, başlar dik, gözler gökyüzünde, marş eşliğinde sert adımlarla yürünür. Ara sıra marşlar dışında, "bir Türk, dünyaya bedeldir", "ne mutlu Türküm diyene" gibi sloganları adımlarına uygun tempoyla haykırırlar. Bu "eğitim" öğlene kadar sürer. Eğer eğitim sırasında "yanlış" yapılmışsa; bilinen işkence yöntemleriyle ödetilir. Öğle yemeği için koğuşa dönülür, çok geçmeden ikinci fasıl başlar. Bu defa havalandırmaya çıkılmaz, koğuşta yerinde sayarak marş söyleme veya "nazari eğitim" yapılır. O ara havalandırmada sabah çıkmayan koğuşlar vardır. Akşam olduktan sonra sayımla birlikte

günlük eğitim biter, ama eğer gündüz "eğitim"inde alınmış bazı cezalar varsa, yemek yedirmeyerek ödetilir. Veya yat saatine kadar "eğitim" sürer. Gardiyan "kaybol!" dediği zamana kadar aç-bitap düşmüşlük içinde "kaybol"unur.

- *Peki koşullanmanın bu denli korkunç boyutları karşısında, yaşanan onca maddi hasar dışında, manevi bir hasardan da bahsedebilir miyiz? Örneğin, baskıların ağırlığı yüzünden akli dengeyi kaybetme gibi...*

- Böyle koşullarda ne olur? Koşulları, yaratılan cendereyi, kuşatılmışlığı az çok dile getirdik. İnsanlar yoğun işkencelerden geçirilerek cezaevine tıkılıyor. Ve cezaevi tam bir cehennem. Aman verilmiyor. Çarkın dişlilerinin öğüttüğü insandır. İnsana ait olan her şeydir; onur da, kişilik de hedefleniyor. Akla hayale gelmedik yoğunlukta psikolojik işkence ve saldırı var. Cezaevine her çevreden, her yaştan binlerce insan doldurulmuş. Sistem bütün şiddetiyle ilerliyor, gelenler, tahliye olanlar var... Bu binlerce insan içinde ruhsal dünyası sarsılmış, dengesi bozulmuş insan sayısı hiçte az değil. Akli dengesini yitiren onlarca insandan söz edebiliriz. Normal, gamsız ve kedersiz insan Diyarbakır'da aranmasın. En normali bile gerilim ve stres içindedir. İhanet edenler de baskı ve işkenceye muhataptırlar... Sinirler altüst olmuş, çoğu insanda bu yıpranmışlık ciddi boyutlara ulaşmış. Açıktan açığa delirme, dengesiz davranma biçiminde kendini göstermezse de tahribat çok büyük. Sabah yatağından kalkıyorsun, seni neyin beklediğini bilmiyorsun. Belirsizlik içinde bir bekleyiştesin. Güne tedirgin başlıyorsun. Ve her türlü işkence, eğitim, yaptırım, dayatma güne eşlik ediyor. Güne eşlik ediyor demeyelim de, günü işgal ediyor, güne el koyuyor.

Zaman öylesine sis bulutlarıyla kaplı ki, hangi davranışın bahane edilerek saldırıya uğrayacağın, itiraf, ihanet dayatmasına direnmede başına nelerin geleceği beklentisindesin. Korku, tedirginlik, öfke, kızgınlık, acı çekme ve daha başka duygular sürekli seni kuşatıyor. Bu uç duygulardan biri ölürken, bir başkası doğuyor, sürekli yaşıyorsun o değişimi... Gelecek hakkında belirsizlik, çıkışsızlık var. Sana işkence yapılıyor, yanındaki arkadaşlarına yapılıyor. Baş tacı ettiğin, varlık nedenin olan değerlerin, insanlığın düşürülmesine tanık olma, devamlı yaşama, düşmanın çabalarında yol alması, insanların ispiyoncu, itirafçı olarak düşürülmesi, cezaevinde ve mahkemelerde yapılanlar... Gün boyu bunlara tanıksın, iliklerine kadar yaşıyorsun. Bunların yaşanmasından sonra gelen gece tutukluya mı bırakılıyor?

- Gecelerde kim bilir neler neler var? Tutuklunun kendi kendine kaldığı o zaman diliminde iç çatışmalar açısından nasıl bir deprem yaşanıyor? Nasıl elinden alınıyor gecesi?

- Gecelerin karanlığı, zebaniler eliyle yaratılan daha koyu bir karanlık olarak üstüne abanıyor. Kafasında yapılanlara karşı koyacak bir çıkış yolu, çözüm bulamayan insanlar, yaşadığı derin çelişkileri iç dünyalarına atıyor. İç dünyalar bir yığınak, yanardağ! İnsanların içinde, ruhunda lavlar kaynıyor. Ve gece bazen patlamaya dönüşüyor. Uykusunda haykıran, çığlık atan, gündüz yaşadıklarını ve ona karşı duyduğu tepkisini açığa vuran, inleyen çok insan var. Gecenin bir yarısı koğuşlardan yükselen haykırış ve çığlıklar koğuştaki, hatta diğer koğuşlardaki insanların uykusunu bir bıçak gibi bölüyor. Ve bu bir gece içinde defalarca tekrarlanıyor. Kriz geçirmeler ise ayrı bir dert. Tutsakları etkileyen salt yanlarındaki arkadaşlarının inleme ve çığlık sesleri mi? Bu, belki en az etkileyendir. Çünkü hangi gece, hangi saat koğuşun basılacağı belli değildir. Diken üstünde oturma gibi, her an bir baskın yapılacağı beklentisinde olmak hiç de az bir şey değil. Gece koğuş basılır, kurdun koyun ağılığına dalışı gibi insanların uykuları, sinirleri parçalanır. Sadece bulunduğu koğuş değil, yan koğuşlardaki inlemeler, çığlıklar da etkiler seni... Yetmez, bir de koğuş nöbetçilerinin gardiyana defalarca bağırarak tekmil vermesi tutsakları uykudan uyandırır, fırlatır.

Diyarbakır insanının geceleri de, uykuları da lime limedir... Evet... Gecesine gündüzüne el konulmuş böyle bir yerde, insan ruhsal, sinirsel açıdan nasıl moralli ve sağlıklı olabilir? Kaygı, korku, tedirginlik, stres, gerilim, panik, daha başka uç duygular had safhada ve üst üste yaşanıyor. Yaşananlar, katlanılanlar bir-iki gün veya birkaç ayla sınırlı değil. Sona ereceği zamanı bilsen o ana kadar kendini sıkmaya, olumsuz etkilerden bir ölçüde korunmaya çalışırsın. Yok... Bilemiyorsun, bilinmezlikler dünyasındasın, karanlık bir labirenttesin, çıkış görünmüyor... Müthiş bir kuşatma altındasın, düşman kuşatmayı daralttıkça daraltıyor. Öldürüyor, sakat bırakıyor, ihaneti dayatıyor.

Diyarbakır'da olağan ölçülerde hiçbir şey yoktur. Diyarbakır olağan dışılıktır... İnsana göre değildir. Ruhsal, sinirsel yönden de normal ölçüleri aramak doğru olmaz. Ancak, sorunun bilincinde olan, çıkış yolu arayan, kendini oraya kanalize eden, orada yoğunlaşan, sistemi bu tür çabalarla kendine sürekli yabancılaştıran kendisini şöyle ya da böyle

korur. Ayakta kalır. Bizi o koşullarda çıldırtmayan da buydu. Yoksa bize yapılanlar yenilir-yutulur cinsten şeyler değildi. Çıldırmak, delirmek için her şey fazlasıyla vardı... Değerleri koruma, devrime sarılma derdi olmayan, yapılanları içine sindiren bir kısım insan da vardı. Koşullar yaşanır cinsten olmazsa da, böyleleri "devlet güçlüdür, yapar. Bükemediğin bileği öpeceksin" anlayışıyla düşünsel teslimiyetine kılıf geçiriyorlardı. Ancak bunu sindiremeyen, bilinçte olan biteni yetkince çözemeyen, çıkışı bulamayan, önündeki perdeyi aralayamayan insanların yaşadığı deprem, çıkmaz onları delirmeye götürüyordu. Konu geniş, detaylandırmamıza gerek yok. Bu bilim dalıyla uğraşanların ilgilenecekleri zengin bir malzeme, deney olarak Diyarbakır orta yerde duruyor. Bizim burada öne çıkarmak istediğimiz, anlatmağımız şey, normalde her insanın sonuçlarını kestirebileceği, hemen görebileceği bu koşullarda delirme ve çıldırmaların fazlasıyla olacağıdır. Diyarbakır'da onlarca insan delirdi, dedik...

- Onlarca insandan söz ediyorsunuz, hiç değilse, olayı somutlaştırmak için birkaç örnek veremez misiniz?

- Verebiliriz... Bazı çarpıcı olay ve örnekler var. Bunların bir kısmı zaten ilerdeki anlatımlarımızda da yer alacak. Şimdi kısaca bazı bilgiler vermekle yetinelim. İlk elde 20. koğuşun durumundan söz edebiliriz: Burası alt katta bulunan, en küçük koğuşlardan biri. Ama insanlar tıka basa doldurulmuş, mevcudu 70-80 kişi arasında değişiyor. Ve bu sayı teslimiyet dönemi boyunca hiç eksilmiyor. Normal kapasitesinin dört-beş katı! Bu koğuşta bir yıl içinde dört kişi delirdi. Üstelik bunlar Elazığ'a gönderilen, deli raporu alan insanlar Kurtuluş'tan Ümit Kaya, TKP'den Fatih Binbay, PKK'den İbrahim Kırbaş, adli tutuklulardan İsmet Başerdi...

Ayrıca Mehmet Kızıl olayı var, arkadaşımızdı. Oldukça fedakar ve dürüst biriydi. Kaldığı koğuşta her işe koşturan, herkese yardım etmek isteyen, koğuş dışında yapılması gereken işlerde görevlendirilen biri. Orada kalan arkadaşlardan aldığımız bilgiye gör, Mehmet'in sinir krizleri geçirmesine giden yol şöyle başlıyor: Bir gün, akşam yemeği almak için dışarı çıkıyor. Karavanayı getirirken yere biraz yemek döküyor. Koğuş gardiyanı dökülen yemeği kendisine yalatmaya çalışıyor. Mehmet reddediyor. Emre karşı gelmek gerekçesiyle vahşice dövülüyor. Kafası defalarca duvara vuruluyor. Arkadaşları yarı baygın halde, öfkeyle bağırarak kendisini döven gardiyana saldırıyor. Sonra ölümcül bir vaziyette içeri atılıyor. Üç-dört saat kendinden geçmiş halde yatıyor. Gardiyan, koğuş

sorumlusundan Mehmet Kızıl'ın kendiliğinden hastalandığına dair bir tutanak yazmasını istiyor. Sorumlu reddediyor. Mehmet ise; "böyle bir tutanak yazılırsa imzalamam" diyor. Gardiyanın ısrarı karşısında Mehmet, "sende hiç vicdan yok mu? Bu yaptıklarının hesabını vermeyecek misin? İnsan değil misin?" diye bağırıyor. Gardiyan tepki karşısında geriliyor, sorumluya "bunu götür, yatsın, istirahat etsin" diyor... O dayaktan sonra, Mehmet Kızıl'ın sorunları başlıyor. Sürekli kriz geçiriyor, yarı deli bir halde geçiyor günleri. Sonra on yıl ceza aldı, tahliye oldu. Bir süre elektro şok tedavisi uygulanıyor. (Eğer isim benzerliği yoksa, basına da yansıdı, Ergani yakınlarında çıkan çatışmada şehit arkadaşlar arasındaydı.)

PKK Mardin davasından yargılanan Ahmet Cin'e cop sokma girişimi var. Olay Ahmet'te geçici bir ruhsal dengesizlik yaratıyor.

- *Cop sokma mı?.. Nasıl oluyor bu olay?*

- Ahmet, Mardin'in Derik ilçesinden. Arkadaşların bir sığınağı onlara ait üzüm bağlarında çıktığı için, aile bireyleriyle birlikte gözaltına alınıyor. Sorgudan sonra yardım ve yataklık suçundan ablasıyla birlikte tutuklanıyor. Ablası uzun süre bayanlar koğuşunda kaldı. İkisi de yurtsever insanlardı. PKK'ye müthiş bağlılıkları vardı. Ferhat ve Hayri'ye hayrandılar. Ahmet o zaman 18-19 yaşlarındaydı. Arkadaşların anlattığına göre; koğuş gardiyanı sürekli kendisini rahatsız edip "niye bu yaşta devrimci oldun? Niye Apoculara yardım ettin? Niçin marşları yanlış söylüyorsun?" vb. diyerek feci şekilde dövüyor. Ahmet'in inatçı ve dayanıklı çıkması gardiyanı daha da çileden çıkarıyor. Ayrıca Ahmet, gardiyanların istediklerini yapmamak için kendisini saf biriymiş gibi göstermeye çalışıyor...

Mazlum'un ölümünü duyduğu zaman çok üzülüyor, kahroluyor. O günler sürekli; "direniş zafere, teslimiyet ihanete götürür", "kendimden utanç duyuyorum, Mazlum'a layık olamadım" diyor... Bir gün koğuşça havalandırmaya çıkılıyor. İstiklal marşı söyletmek için gardiyan Ahmet'i sıradan çıkarıyor. Ahmet söyleyemiyor. Gardiyan, tutsakların yüzlerini duvara dönmelerini istiyor. Tutsaklar duvara dönüyor. Gardiyan, Ahmet'e soyunmasını söylüyor. Daha sonra da copla ona tecavüze yelteniyor. Yapamayınca, copun tersiyle Ahmet'in cinsel organına olanca hızıyla birkaç defa vuruyor. Cinsel organı cop darbelerinden kopma noktasına gelecek kadar zedeleniyor. Ve Ahmet bayılıyor. Diğer tutsaklar

baygın halde onu koğuşa getirip yatağına yatırıyorlar. Kanamayı durduramıyorlar, arkadaş sancıdan iki büklüm. İdare durumun böylesine ağır olduğuna aldırmıyor, en küçük bir müdahalede bulunmadan olayı geçiştiriyor, yara daha sonra kendiliğinden kapanıyor. Ahmet bu olayın verdiği şok ve olumsuz psikolojiyle kendi kendine gülmeye, çocukça davranmaya başlıyor. Dengesiz davranışları belli bir süre sürüyor. Bazen askerler gelip kendisiyle alay ediyor. Ancak gün geçtikçe Ahmet düzeliyor, iyileşiyor. Düzelmekle kalmamış, kendini geliştirme çabasına da girmiş, siyasi savunma yapmak istemiş. Tahliye olasılığı yüksek olduğu için arkadaşlar engellemiş... Ve dışarı çıktığında PKK için savaşacağını söylüyormuş...

- *Sanki idare herkesi delirtmek için bilinçli bir politika uyguluyor?*

- Durumu "sanki" sözcüğü karşılayamaz, gerçek buydu. İdare insanları bitirmek, delirtmek istiyordu. Ve politikaları özellikle belli tutuklular üzerinde etkili oluyordu. Tutsağa küfür etme, tecavüze yeltenme, aşağılama, değerlerine saldırma doğal olarak sinirleri tahrip ediyor, bitip tükenmek bilmeyen bir hesaplaşma, iç çatışma başlıyordu. Koşullara duyulan tahammülsüzlük en üst noktalara çıkıyor, insanlarda gelecekte onarılması olanaksız yaralar açıyordu. Vereme, sara hastalığına yakalanma, kendini öldürmeye kalkışma, konuşma yetisini yitirme, hafıza kaybı, düşünce yetisinde körelme sık rastlanan olaylardı. Arkadaşlardan dinlemiştik, koğuş aramalarında kilot indirme olayı dayatıldığında derin bir şok etkisi yaratmış. Bu olay nedeniyle kendini öldürmeyi düşünen insanlar olmuş. Müthiş bir çöküntü yaşanmış. Siyasi olmayan tutuklunun biri, gardiyanların; "haydi, Diyarbakır karpuzu çatlatın..." demesi üzerine, "biz kebrak (pezevenk) mıyız, her şeyi yapıyoruz, artık kendimden nefret ediyorum" demiş. Etkilenim büyük. Küçük düşürme olayı bile tek başına insanları vurmaya yetiyor, depresyonlara neden olabiliyordu.

Yine arkadaşlardan dinlemiştik... 22. koğuşta partizan taraftarı Fahri Çelikkaya isimli biri var. Bir gün havalandırmada koğuşun tümünün işkenceden geçirildiği bir anda, gardiyan büyük bir kinle Fahri'ye; "soyun lan, sana cop sokacağım!" diyor. Fahri beklenmedik bir tepki göstererek gardiyanın üzerine yürüyor, epey bir süre havalandırmada kovalamaca sürüyor. Diğer tutsaklar tepki gösterip kafalarını duvarlara vuruyor, bağırıyor. Ortalık ana baba gününe dönüyor. Gardiyan, sonunda Fahri'ye cop sokmaktan vazgeçmek zorunda kalıyor. Ve koğuşu içeri alıyorlar.

Ama Fahri'yi ayırıp kapı arkasında işkence yapıyorlar. İşte bu işkence sırasında Fahri konuşma yetisini yitiriyor. Askerler konuşmadığına inanmıyorlar. "Numara yapıyor bu" diyerek dilini çıkarıp büküyorlar. Sonra da yarı ölü halde getirip koğuşun ortasına atıyorlar. Fahri bir aya yakın konuşamıyor. Bir gün, çok sevdiği arkadaşı Mahmut Özdeş ona heyecanlı ve şok etkisi yaratan bir olay anlatırken konuşma yeteneğini yeniden kazanıyor, ama eski haline de dönemiyor, kekeme kalıyor. Bir süre sonra da tümden deliriyor. Hastanede elektro şok tedavisi görüyor. Cop gördüğü zaman kriz geçiriyor ve saldırıyor. Fahri beş yıl kadar ceza alıyor, hemen hemen tümünü yatıyor. Delirmiş olarak dışarı salınıyor...

- Tüm bu anlatılanlar karabasan mı, gerçek mi ayırt etmek bazen öylesine zorlaşıyor ki... Başka böylesi örnekler var mı?

- Kawacı Sait Özlü olayı var... Sait 1982 yılının, Kasım ayında cezaevine geliyor. Bir grup insanla birlikte koğuşa veriliyor. Grupta iki yaşlı insan var. Biri Dev-Yol taraftarı Hozatlı Doğan Fındık. Diğeri Çüngüşlü, suçu siyasi olmayan, Remzi isimli yaşlı biri... Remzi, savcı tarafından kasıtlı tutuklanmış. Savcı, "git, 5 nolu da yat, aklın başına gelsin" demiş. Remzi cezaevinde sürüp giden vahşeti gördükten sonra; "buradan kimse tahliye olamaz. İnanmıyorum, buradan adamın ölüsü çıkar!.." diyormuş. Yaşlı ve bünyesi zayıf olduğundan kısa sürede anormal davranmaya başlamış. Yarı delirmiş... Altı ay sonra tahliye olmuş. Giderken gördüğü bütün vahşete rağmen devrimcilere yardım edeceğini, PKK için gerekirse canını vereceğini belirtmiş.

S. Özlü bu yeni gelen grupla birlikte, her gün 3-4 posta işkenceden geçiriliyor. "Marşları iyi ezberlemiyorsun, bu ne biçim tekmil verme?" gibi bahanelerle sürekli dövülüyor, rahat bırakılmıyor. Sait'in bir süre sonra davranışlarında gözle görülür değişimler başlıyor. Önce saatlerce gözlerini kırpmadan tavana bakıyor. Ardından da olanca hızıyla, "geliii!.. geliiiii!.." diyerek çığlıklar atıyor. Bağırma sonraları sara krizleri geçiriyor. Çok geçmeden bağırtılar yerini saatlerce hep aynı tonda sürüp giden kahkahalara bırakıyor... Sait dayağa karşı çok dayanıklı ve herkese yardım etmek isteyen biriydi. Ama sonunda delirme noktasına geliyor. Tahliye oluyor. İdare onu hemen salıvermiyor. 1983 Eylül direnişine katıldığı için 15-20 gün boş tutulan 27. koğuşta alıkonuluyor. O haliyle dışarı gidiyor... Tahliye olmasından yaklaşık bir buçuk-iki yıl kadar sonra, "insanlık utansın" başlıklı, siyasi içerikli bir mektup bırakarak, ev-

lerinin önünde bulunan incir ağacına kendini asıyor ve yaşamına son veriyor. (Gazetelerde ardından bıraktığı mektubun polislerce alındığını ve içinde yazılanları kimseye okutmadıkları yazıldı.) Benzer olaylarda anılması gereken başka insanlar da var. Şahin Bozdağ, Mehmen Akın, Hamit Kankılıç, Esat Aytun, İbrahim ve isimlerini unuttuğum, bilmediğim onlarca insan... Kimisi sonradan düzeldi, kimisi yaşadığı olayların etkisinden cezaevinden kurtulduğu halde sonraki yıllarda da kurtulamadı, canına kıydı. Kimi akıl hastanelerinde aylarca, yıllarca süren tedaviyle uğraşmak zorunda bırakıldı. Kısacası Diyarbakır insanlardan bu konuda da çok şey çaldı...

- *Diyarbakır ne büyük hırsız!*

Zulmün yuttuğu bir insan: Cemal Kılıç

- *"Akli dengeyi kaybetme olaylarının yanında, sürüp giden vahşet yüzünden de ölen birçok insan var" dedin. Artık bu ölüm olaylarına geçsek...*

- Aslında bu konu dipsiz bir kuyu. Ama konunun çarpıcılığını dile getirmek için Cemal Kılıç'ın şahadetinden söz edelim. Cezaevine düşmeden önce memleketi Hilvan'da çobanlık yapan, okuma yazması olmayan, ama oldukça özverili, kararlı ve mücadeleci bir sempatizanımızdı. 12 Eylül sonrası Kürdistan'da sürüp giden o yoğun gözaltına alma ve tutuklama furyasında içeri düştü. Sıradan nedenlerden tutuklanıp cezaevine atıldı. Cezaevinde sürüp giden yaptırımlara bilinçli bilinçsiz, inatla tavır aldı. Ocak açlık 1981 grevi başladıktan sonra, gerçekleştirdiğimiz eylemlere ve direnişe kararlıca katıldı.

Direnişçiler hücrelere atılırken Cemal de aralarındaydı. Önce 36'da kaldı. Ölüm orucu devam ederken direnenlerle 35'e getirildi. Direniş bitene kadar bizlerle birlikte direndi. Teslimiyet döneminde kurallar kabul edilince o da uymak zorunda kaldı. Fakat okuması, yazması olmadığından marşları ezberleyemiyor, yürüyüşlerde sırayı bozuyor, ayak uyduramıyor, bu yüzden başı hep belaya giriyordu. Askerler onu en arka sırada yürütürdü. Diğerleri dizlerini karın boşluğuna çekerek yürürken, o bildiğince yürürdü. Bu yüzden de sürekli işkence görürdü. Marşları öğrenmemesi, yürürken "şaşırması" bazen bütün koğuşun sorunu haline gelirdi. Cemal'in yanında kalan arkadaşlar, ona marşları ezberletmediği gerekçesiyle sürekli dövülürdü.

İdare, Cemal'in yaptırımlara uymasını sağlamak için hücredekileri de zorlayıp üzerinde ikinci bir baskı ögesi oluşturmayı amaçlıyordu. Böylece Cemal, 35'te kendi statüsünü de yaratmış oldu. Kimse Cemal'i zorlamadı. Marşları ezberlemeyen, yürüyüş sırasında ayak uyduramayan konumunu, bazen inatçılığı, bazen "yapamıyorum" vb. gerekçelerle yerleştirdi... Raşitizm hastalığı olan, zayıf, ince yapılı bir arkadaştı. Kalaslarla dövüldüğünde, aldığı her darbeyle ince bir dal gibi sallanırdı...

Bir gün alt katın koridorunda yürüyüş yapılırken Cemal yine en arkada bildiğince yürüyordu. 35'in gardiyanı Laz Ali, "ne biçim yürüyorsun lan, düzgün yürüyeceksin!" diyerek Cemal'e yüklenmeye başladı. Cemal

bütün uyarılara daha önceki tutumuyla karşılık verdi, "bu kadar yapabiliyorum" dedi. Gardiyanlar kalas ve coplarla üzerine yürüdüler, korkunç bir meydan dayağı attılar. İşkenceden sonra herkesi içeri aldılar. Hücrelerin bulunduğu bölümün karşı duvarında projektörler var. Projektörlerin betona tutturulduğu yerde demir askılar bulunur ve yerden üç-dört metre kadar yüksektedir. Laz Ali hızını alamadı, baygın hale gelen Cemal'i tek ayağından projektörün demirlerinden birine iple astı. Cemal saatlerce o halde baş aşağı tutuldu. Olay 35'dekilerin gözü önünde olmasına rağmen böylesine insanlık dışı bir uygulamayı önlemek için kimsenin elinden bir şey gelmiyordu.

Teslimiyet döneminin o koyu, en kaoslu günlerindeydik. Zaten fiziki olarak yapabileceğimiz bir şey de yoktu, hücre kapılarına kilit vurulmuştu. Çok ağır bir durum olduğunu belirtelim. Arkadaş yarı baygın halde tek ayağından asılı öylece bekletiliyordu! İnsan bir yerde çaresizlikten, bir şey yapamama duygusunda kendisine lanet okuyor. Cemal saatlerce inleyerek asılı kaldı. Akşama doğru indirdiler, ama artık iş işten geçmişti. Zor nefes alıyor, konuşamıyordu. Ölmek üzere olduğu anlaşıldı. Bu ölümcül hali birkaç gün sürdü. İdare onun an be an ölüme sürüklendiğini bilmesine rağmen müdahale etmedi, seyretti... Bizimle birlikte Urfa grubunda yargılanıyordu. Mahkeme için sabah bizi alt kata indirdiler. Cemal'in hücresinde kalan arkadaşı durumunun ağır olduğunu ve mahkemeye gidemeyeceğini gardiyanlara söyledi. "Gelecek" diye bağırdılar. Arkadaş çaresiz, mahkeme montunu Cemal'e giydirdi. Cemal oturamıyordu, yumak gibi büzülmüş, bir avuç kalmıştı. Arkadaş hücreden çıkarmak için onu kucakladı. Tekrar gardiyanlara ayakta duracak halinin olmadığını belirtti. Gardiyanlar baktı olacak gibi değil "kalsın" dediler. Bu Cemal'i son görüşümüz oldu. Akşam mahkemeden döndüğümüzde hastaneye götürülmüştü.

- Bu olay ne zaman oluyor?

- 1982'nin Mart ayı olabilir. Şubat-Mart, bu aylar içindeydi. Çok geçmedi, 'Apartman Sami' dediğimiz asteğmen Cemal'in hücresinin önüne geldi. "Cemal Kılıç'ın özel eşyalarını hazırlayın" dedi. Bu sözlerin anlamı "Cemal Kılıç öldü" demekti. Hücredekiler Cemal'in nesi varsa hazırlayıp apartman Sami'ye verdiler. Asteğmen eşyaları aldıktan sonra, bu kez elinde tuttuğu bir kağıt parçasını uzattı ve imzalamalarını istedi, "arkadaşınız Cemal Kılıç uzun süreden beri hasta olduğu için, aniden

ağırlaşmış, hastaneye kaldırılmış ve ölmüştür" dedi. Kağıtta bu içerikte şeyler yazılıydı ve imzalattı. Hücresinde bulunanlar o kağıdı imzalamak zorunda kaldılar, reddetmeyi göze alamadılar.

- Her şey bu denli çıplak ve acımasız, öyle mi?

- Evet, bedeli bu... Kurallara bilsen de bilmesen de uyacaksın! Yoksa belalı bir ölüm var... Ölümün ipi salıverilmiş, tutsaklar arasında başı boş dolanıyor. Ölüm, o insandan bu insana koşuyor ve zabıtlara gerçek ölüm nedeni değil, onların istediği "neden" yazılıyor. Özel tutanaklar düzenleniyor, imzalar atılıyor, dosyalara konuluyor. Onlarca tutuklunun tanık olduğu bir ölüm, tutanaklarda başka şekilde gösteriliyor ve resmi açıklama artık bu oluyor. Bir daha da kolay kolay işin gerçeği gün ışığına çıkartılamıyor. Evet, her şey böylesine çıplak ve acımasız.

- Yeniden şu "eğitim" olayına geçelim istersen; binlerce insanın marşları öğrenip öğrenmediğini nasıl anlıyorlar?

- Kimin marşları ne kadar ezberleyip ezberlemediğini anlamanın birçok yolu, yöntemi var... Yine hücrelerden söz edelim. Gardiyan eline marş defterini alır, hücre hücre gezer. Herhangi bir sayfayı açar, tutukluya, "şu marşı söyle" der. Bunu derken de marşa baştan başlamasını istemiyor. "Son kıtanın son mısrasından, ilk mısrasına doğru gel..." vb. diyor.

- Tabii bu da epey bir yetenek gerektiriyor...

- Evet... Okumaya ya da ezberlemeye baştan başlanır. Bu ezberleme yöntemiyle onun istediği biçimde okuman yetenek işidir. Koşulların böylesine ağır gittiği ve uygulamaların olabildiğince insanı bunalttığı bir zemin... Her şeyi daha da çekilmez hale getirmek için sözünü ettiğimiz o yaratıcılık konuşturuluyor. İnsanlarla kedinin fareyle oynadığı gibi oynanıyor. Eğitim süresinde tutukluların zorla birbirini dövmesi noktasına kadar gidiyor...

- Bu türden olaylar 35. koğuşta da oluyor muydu?

- Bişar olayını anlatmıştık. İnsanın üzerine tenekeyle insan pisliği döktürebiliyorlarsa, dövdürme işi neden olmasın? Hem de böyle sayısız olay oldu. Gözaltından gelenlere 36'da bu işler daha çok yaptırılıyordu. Hemen her türden işkence, birbirini dövdürmek de dahil yeni gelenlere burada yapılıyor, yaptırılıyor, yaptırılıyordu. Koğuşlarda da zaman zaman bunlar olmuş. Ama 35'e hiç yaptıramadılar. Kendi arkadaşını askerin isteğiyle dövme vb. hiç yaşanmadı, çünkü yaptıramıyorlardı. Koğuşlarda eğitim anında, gardiyan tutuklulardan birisine; "sen bunlara eğitim yap-

tır" der ve kendisi seyreder. Eğer eğitim hoşuna gitmiyorsa, o tutukluya, "bunların hepsine bir sıra dayağı çek" ya da "şu adamı daha iyi eğitim yapması için döv!" der. Bunları yaparken de tutukluları birbirine karşı kışkırtmaya çalışır, "bakın işte siz, canınızı dişinize takmış eğitim yapıyorsunuz, ama gördüğünüz gibi o yapmıyor" der. Hücrelerde bunu hiç yaptıramadılar, ama bileşimi zayıf koğuşlarda, zayıf unsurlara böyle şeyler çok yaptırıldı.

- Peki biraz yersiz bir soru olacak, ama arkadaşlarını döverken hiç ağlayan insanlara tanık olundu mu? Duydunuz mu böyle şeyler?

- Varmış. 35'te olmadığından böyle bir durumu da doğal ki yaşamadık ve tanık olmadık, ama koğuşlarda oluyormuş. Ağlayan da, sonra gelip özür dileyen de, gidip vurduğu arkadaşın gönlünü alanlar da varmış. "Kusura bakma sana vurmak zorunda kaldım, karşı çıkma gücünü kendimde göremedim, kendimi o derece güçlü hissedemedim." diyorlarmış..

- 35'tekilere yaptıramadıkları şeylerden biri de tutukluların hayvan sesi çıkarmasıydı. Bir olaydan da kısaca söz etmiştin, o olayı burada genişçe ele alsak nasıl olur?

- Teslimiyetin iyice yol aldığı dönemde, insanları daha da düşürmek için peşpeşe yeni uygulamalar dayatıldı. Ancak 35'in konumu bilindiğinden, koğuşlarda olduğu gibi üzerimize gelmiyorlardı. Önce bir nabız yoklaması yapar, tepkiyi ölçmeye çalışırlardı. Eğer birilerine uygulatabilirlerse daha fazla dayatıcı olur, diğerlerine de yaptırmaya çalışırlardı. Bir gün 'Kara' dediğimiz gardiyan "2. kat, 3. hücredekiler eşek gibi anırın" diye seslendi. (Bu hücreye de iyice kafayı takmış, sık sık işkence ediyorlardı. 3. hücrede Mehmet Yalçınkaya, İrfan Güler, Yılmaz Dağlum ve 40-45 yaşlarında köylü bir taraftarımız olan Cuma Benek'le bir arkadaş daha kalıyordu.) Kara'nın emrine karşılık verilen yanıt sessizlikti. Sessizlik bazı zamanlar o kadar çok şey dile getirir ki, saatlerce konuşacaklarından daha etkili olur. Bu sessizlik "biz yapmıyoruz" demekti. Kara bir daha bağırdı, yine sessizlik... Öfkeyle gelip arkadaşlara yorulana kadar vurdu. Hırsını alamadı, "bakalım, bağırmayacak mısınız? Göreceğiz, bu hücreye eşek gibi anırana kadar yemek yok" dedi. Ve bir ay süreyle her yemek dağıldığında gelip hücredekilere anırıp anırmayacaklarını sordu. Arkadaşların yanıtı hep aynı oldu.

Yan hücreler bazen gizlice yiyecek bir şeyler vermek istedilerse de almadılar. "Bunun bir zayıflık olduğunu düşünüyorlarsa yemeğe karşı

zaafımızın olmadığını gösterelim" dediler. Ve bu süre içinde de gidip gelip bu hücreye işkence yaptılar. İlginç görüntüler, gelişmeler de yaşandı. "Hiç eşek anırmasını bilmiyorsanız ben söyleyeyim siz tekrarlayın" dedi ve kendisi eşek gibi anırdı! Koğuş gülünce sopaları alıp herkese giriştiler. 3. hücreden görüşe çıkan olduğunda merdiven aralığında "yavaşça söyleyin, arkadaşlarınızdan utanıyorsanız burada, olmazsa sizi 36'ya götürelim orada anının, kimse duymaz" dediler. Arkadaşların yanıtı yine aynı oldu. Sonunda Kara pes etti. Bir ay sonra yemek dağıtanlara "3. hücreye de verin" diye seslendi. Bağışlayıcı pozlarda. Dize gelmeyi de yediremiyor kendisine. "3. hücre istesem bağırtamaz mıydım?" deyince arkadaşlar alaylı bir sesle "yapardın komutanım." dediler. Sadece yüklendikleri 3. hücre değildi. Bunu hepimiz biliyorduk.

Bu bilinç ve sorumlulukla da hareket ediliyordu. Arkadaşlar bu konuda geri adım atarsa, bunun diğer hücrelere de dayatılacağını biliyorlar. Direnmeleri yalnız kendi kişiliklerine yönelmeye yanıt değil, tüm 35'i korumaya da yöneliktir. 3. hücre o an 35'in ön mevzisidir. O mevzide 35. koğuş adına uygulama püskürtüldü ve bir daha butür bir girişimde bulunamadılar.

- Peki tüm zerrelerinizle karşı çıktığınız, çıkmak istediğiniz, ama buna rağmen, sürekli dayatılan böylesi başka uygulamalar var mı?

- Bu soruya yanıt vermek oldukça zor. Çünkü yapılanların hepsini, teslimiyetten kaynaklanan her şeyi reddediyor, karşı çıkıyor, sindiremiyoruz. Bu bütünün içinde bizi çok etkileyen bazı olaylar anlatayım: 35'te arada bir de olsa, tutuklulara birbirinin sırtına binerek marş söyletilmesi gibi ağır bir durumu yaşadık. Bunun dışında bazen gardiyanın sesi geliyor, ne dediğini anlamıyoruz. Çünkü 35'te ve havalandırmalarda marşlar söyleniyor, ortalık mahşer günü gibi. Her şey birbirine karışıyor, anlaşılmıyor. Özellikle üst katlar gardiyanların dediklerini duymakta zorlanıyor, bazı emirleri kaçırıyor, işitemiyor. Çok geçmeden gardiyan üst kata geliyor. Emrin yerine getirilip getirilmediğine bakıyor. Bir kısmımız onu duymadığımız için duruyoruz. "Niye sağ ayağını kaldırmadın? Aşağıdan bağırdım, herkes sağ ayağını kaldırsın diye emir verdim. Ayaklar havadayken marş söylenecek! Niye ayaklarınızı kaldırmadınız?" diyerek ayağını kaldırmayanları dövmeye başlıyor.

Yine bakıyorsun belli belirsiz bir ses geliyor. Benim de bir kulağım ağır işitir, söylenenleri anlamıyorum. Bu yüzden hemen bitişiğimdeki

Kemal Pir"in duvarını yumruklar, "Kemal ne söyledi" derdim. Ya da sağ tarafımdaki Karasu'ya ne dediğini sorar, öğrenmeye çalışırdım. Bazen de onlar sorardı. "Yine işkencelik bir emir mi verdi?" derdik birbirimize... Bir gün Şener gardiyanın o anlaşılmaz sesini yorumladı: "Herhalde sağ ayağınızı kaldırın diyor." Bunun üzerine sağ ayaklarımızı kaldırdık. Ama isabet etmiş "sağ ayağınızı kaldırın" denmiş. Biraz sonra gardiyan geldi, kontrol etti. Önümüzden geçti, gördü ki emre uygun davranmışız. Şenerlerin tarafına gitti ve onların ayaklarını kaldırmadığını gördü, sordu. Arkadaşlar da duymadıklarını söylediler. "Bak diğerleri kaldırmış, demek ki buraya ses gelmiş, emrimi duymuşsunuz!.." dedi ve onları dövdü. Asker gittikten sonra bu defa onlar bize biraz da kızgınlıkla takılmaya başladılar. "Kardeşim sağ ayaklarınızı kaldırdığınızı bize de söyleseydiniz kaldırırdık, boşu boşuna sopa yemezdik..." dediler. Biz hem gülüyoruz hem de onlara kızıyoruz. "Sağ ayağınızı kaldırın diye siz bize söylediniz, niye kendiniz yapmadınız?"dedik...

Bir de, daha 1981 direniş dönemindeyken Karasu hücrelere not gönderirken "kazaya uğradı", üç-beş hücre ötede yakalandı. Notta direnmenin gerekliliğini vurgulayan bazı mesajlar varmış. Not yakalandıktan sonra 35'e baskın yaptılar. Esat Oktay gelip sordu: "Kim yazdı bunu?" Karasu "ben yazdım!.." dedi. Bu yanıt üzerine Esat Oktay emir verdi, bir çırpıda arkadaşı hücresinden çıkardılar ve hemen orada dövmeye başladılar. Yarım saat kadar dövdüler, ama Karasu'da gık yok! Ses çıkmıyor. Bağırmıyor, inlemiyor, kendisine müthiş hakim. Sanki çuvala vuruyorlar! Normalde böyle işkencede insanın bağırması, acısını bir biçimde belli etmesi, inlemesi gerekir. Ama Karasu bağırmamakta direniyor. İdare de yapılmakta olanın bir çeşit direniş olduğunu seziyor, bu sonucu çıkarıyor. Bu direnme idareyi çılgına çeviriyor, öfke nöbetlerine tutuluyorlar. Karşılarında sert bir kaya görmek, ona çarpıp yol alamamak kabul edemedikleri bir şey. Ve bu anlamlı suskunlukta sergilenen, onları daha da zıvanadan çıkarıyor. Böyle örneklerin olması, yaygınlaşması onların işini zorlaştıracak. Bunlar kitleye güç ve moral verecektir. Ayrıca bu tutumların, tutum sahiplerinin kitlede saygınlık kazanacağını, öne çıkacağını da görüyorlar. En büyük silahları işkencedir. Bununla dize getiremediler mi yeni araçlar bulmaları gerekir.

- *İşkenceden öte ne var ki?*

- İşkenceden ötesi de ölüm. Ama ölüm de esasında istedikleri şey

değil. Çünkü böyle ölümler direnişi daha çok besler, güçlendirir. İstedikleri ölüm değil, insanlara boyun eğdirmek, teslim almaktır. Kısacası, onlara göre Karasu'nun bağırması gerekiyor ki, güçlü olduklarını sergilesinler. İş, Karasu'nun not yazmasından çıktı. Bağırtıp bağırtamamaya dönüştü. Arkadaşa daha da yüklendiler, alıp dış koridora götürdüler ve orada işkenceyle bağırtma çabalarına devam ettiler. Kâr etmedi, Karasu tutumunu değiştirmedi. Bağırmadı, inlemedi... Umutları kırılınca geri getirdiler, bir külçe gibi hücresine attılar. Baygın haldeydi, her tarafı yara bere içindeydi. Vücudunda morarmamış yer kalmamıştı. Ayak tabanları patlamış, kan içindeydi. Bu, insan iradesinin kendi bedenine karşı her koşulda –bilincini korudukça– hakim olabileceğine iyi bir örnektir. İnsan etten, sinirden, kemikten oluşuyor. O kadar işkence karşısında insan normal olarak tepki gösterir... Sakine de öyle, Bir gün geliyorlar, Karasu'yu dövdükleri gibi onu da dövüyorlar...

- *Bağırtmak, acı duyduğuna dair iniltilerini işitmek için mi?*

- Göstermelik gerekçe başlangıçta farklı, ama iş sonunda gelip o noktaya dayanıyor. Sakine dayak atılırken ellerini geri çekmeyi bir zayıflık olarak görüyor. Karşısındakilere böyle bir zayıflığı yaşamayacağını, yaşatamayacaklarını göstermek istiyor. "Ellerimi çekerek dize geldiğim zevkini düşmana tattırmayacağım" diye düşünüyor... Sakine'yi dövüyor, o ise delici bakışlarını kaçırmıyor, dövenin gözlerinin içine bakıyor. Bu anlamda açık bir inatlaşma yaşanıyor. Arkadaş ne ellerini copun altından geri çekiyor ne de kendisine bakan askerden gözlerini kaçırıyor. İnatlaşma uzun süre devam ediyor. Asker vura vura yoruluyor, Sakine'nin dirseklerine kadar elleri, kolları mosmor kesiliyor...

- *Sonuna kadar bu arkadaş elini geri çekmiyor değil mi?*

- Çekmiyor! Düşmana bu zevki tattırmıyor, karşılarında iradesinin güçlülüğünü konuşturuyor.

- *Her iki tavır da görkemli... Onca asker arasında bir bayan arkadaş dövülüyor, ama dize gelmiyor! Dövenleri dize getiriyor! Güzel ve soylu bir sahne.*

- Evet, anlamlı bir tavır. Şu notu düşmek gerekiyor: Bu zulüm çarkında çelikten bir irade sergilemiş olan Karasu, Diyarbakır direnişinin önderi, sembolüydü. O gerek poliste, gerek mahkemelerde, gerekse cezaevinin tüm direniş sürecinde tavizsiz, güçlü bir direnişçi kişilik sergiledi. Yine Kürdistan kadınının güçlü temsilcisi, partimizin değerli

kadrosu Sakine aynı şekilde yenilmez güçlü bir kişiliğin ve tutumun sahibiydi... Denilebilir ki, "zaten teslim olunmuş, dayak da atılıyor, böyle bir inatlaşmaya hiç de gerek yok. İnsanın göstereceği normal tepki neyse o tepkiyi göstersinler."

Ama madalyonun diğer yüzü var; bu tavırlar hem teslimiyet koşullarında bile bizlerdeki direnme öğelerini gösteriyor, hem de direnişin üzerinde yükseleceği zeminlere işaret oluyor. Ayrıca kitleye verdiği morali de unutmamak gerekiyor. Düşmanı yenme zevkini de tadıyorsun, onların –her ne kadar bu çatışmada kullandıkları senin bedenin olsa da, acıyı çeken sen olsan da– dize gelip mosmor bir yüzle alıp başlarını gitmelerinin zevkini yaşıyorsun. Yine sana karşı muazzam bir kin de duysa, eğilmezliğine içten içe saygı duymak zorunda kalıyor. Yani moral gücün karşısında o çöküyor, geri adım atıyor... Onun seni vurmak istediği noktada, sen onu vuruyorsun. Tümden olmasa da, açık tavır alamazsan da onu vuruyorsun.

Celalettin Delibaş, bir gün mahkemeye gitmişti. Orada gardiyanlarla arasında bir inatlaşma başlamış ve sorun sonunda getirilip "Türk müsün, Kürt müsün?"e dayandırılmış. O sıra koğuşlardan gelenler, aralarında diğer siyasetlerden olanlar da var. Mahkemedeki bekleme hücresinde bu çatışma başlıyor. Celalettin böyle bir ikilem karşısında bırakılınca Türk olmaktan vazgeçiyor, belalı işe soyunuyor: "Ben Kürdüm" diyor...

- *Kestirip atmış yani!*

- Evet, artık damarına basılıyor. İnadına sürdürüyor. Askerler ona her defasında "sen Kürt değilsin, Türksün. Bu ülkede Kürt yok, herkes Türk!" diyorlar, o da her defasında "ben Kürdüm" karşılığını veriyor. Dövüyorlar, dövüyorlar, dövüyorlar; "ben Kürdüm" diyor. Ağzından başka bir sözcük alamıyorlar. Mahkemeden getirdiler, bu kez koridorda dövmeye başladılar. Tavır yine aynı: "Ben Kürdüm." Ondan sonra pes edip hücresine attılar. Ne yaptılarsa, Celalettin'e "Türküm" dedirtemediler...

Bu tavırlar aslında idarenin çıplak zoruyla bir anlamda istediği her şeyi yapamayacağına da işaret oluyor. Ve direnme öğeleri en zorlu anlarda bile gedik açabiliyor, kendini açığa vurabiliyor... Ayrıca düşman sıradan sempatizanlar ile önder insanlara ayrı yaklaşıyor. Biliyor ki eğer önderlere cezaevinde uygulamak istediği politikayı dayatır ve bunu kabullendirirse bir taşla iki kuş vuracak. Hem önderlerin kitle üzerindeki etkisini ve saygısını zayıflatacak hem de onların yola gelmesiyle uzun böyle uğraşılara girme-

den kitleyi de yola getirecek. Bu bakımdan bütün kinleriyle daha çok önder arkadaşlara yöneldiler. Hayri, Kemal ve Mazlumlara aylarca, yıllarca o hışımla saldırdılar. Bir yerde her şeyi onlardan biliyorlar. "Eğer önder kadrolar yol göstermese, uygulamalar karşısında nasıl tavır takınılacağını kitleye bildirmese, tavır koymasa, diğerleri hemen yola gelecek" düşüncesindeler. Bunun bir sonucu olarak Celalettin Delibaş'ı hücresine attıktan sonra, Hayri'yi falakaya yatırdılar.

- Celalettin'in mahkemedeki tavrından ötürü mü? Onu da önderlerden mi biliyorlar?

- Evet, Celalettin'in mahkemedeki tavrı da dahil, her şeyi onlardan biliyorlardı. Celalettin, Hayri'nin bitişiğindeki hücrede kalıyordu. Neyse, Hayri'yi dövdüler, dövdüler, falakada ayaklarını patlattılar. Aynı tutumu o da sergiledi. En küçük bir iniltisi olmadı. Bu defa bıraktılar her şeyi. Herkes oraya toplandı. "Seni bağırtacağız, sesin çıkacak!" demeye başladılar. Şimdi gardiyanların böyle demesi Hayri'nin sessiz kalışına bir meydan okumadır, açık bir savaş ilanıdır. Orada bir savaş olacaktır. Bir tarafta Hayri bağırmamak tutumunu sergileyecek, diğer tarafta onlar bağırtmak için ellerinden gelen her şeyi yapacak. Her şey bu iki karşıt tutum için sergilenecek. Peki bu ilan edilen savaşta ya da meydan okumada Hayri bağırırsa ne olur? İyi olmayacak; genel yenilgi ortamında yeni bir yenilgi olur. Bağırmazsa, bağırtamazlarsa ne olur? Bunun da tek anlamı var; düşman pes etmiş olur! Dize gelmiş olur! Ve iki taraf da bunun bilincindeydi.

- Tam da burada çok anlamlı bir boyut ortaya çıkmıyor mu? Vahşetin ve zulmün nesnesi, ona karşı direnirken bedenin oluyor. Ve bedenin adeta düşmanla birlikte sana, iradene tavır koyuyor. Direnen için bir sorun yok aslında, ama zulmeden için çok büyük bir acizlik değil mi bu?

- Öyledir. Bu gerçek anlamda bir irade çatışmasıdır. Bedende duyulan acı insanı iki biçimde motive eder. Ya acının bir an önce dinmesini istersin ya da ona katlanırsın. Dinmesini istediğinde, bunun Diyarbakır Askeri Cezaevi koşullarında yenilginin daha da derinleşmesi anlamına geleceği açıktır. Katlanırsın, ama iradeni, hiç değilse direnme ögelerinin bir kısmını ayakta tutmuş olursun. Sorun budur. İradeyle dürtüdür çarpışan. Sonuç alacak olan da ikisinden biridir. Bu bakımdan o anda insan düşmanla çatışırken kendi bedeniyle de çatışıyordur –polisteki işkencelerde de böyledir– ve bu çatışmada bedenin de onlardan yana

gibidir. Senden yana olan bilincindir, mantığındır, iradendir...

Yine böyle durumlarda vücudun tepki göstermesi, doğal davranışıdır. Ama kendini sıkıyorsun. Bir yanda coplar, tekmeler, sopalar vücuduna inerken ve vücudun sana karşı işlerken, ruhsal açıdan çökertilmeye, moralin bozulmaya çalışılırken, diğer yandan da bağırmadığın, ses vermediğin sürece bütün bunlardan güçlü çıkmış oluyorsun. İnatlaşma sürdü. Hem de çok korkunç boyutlarda, Hayri'ye azgınca saldırdılar. Ama bağırtamadılar! Meydan okumada pes eden taraf yine onlar oldu.

- İradenin kazandığı böylesi daha başka çarpıcı örnekler verebilir misin?

- Önder kadroların tutum ve tavırları ister istemez kitleyi etkiliyordu. Dediğim gibi, idarenin korkusu onların tavırlarının kitlede yansımasını bulmasıydı. Ama bunu önleyemedi. Bir yerde güzel bir iş yapılırsa onu başka insanların devralıp sürdürmesi, kendinin kılması, insanoğlunun belirgin bir özelliğidir. 36'da tutulduğumuz günlerde 35'te kalan iki arkadaşın sevki gelmiş. Diyarbakır cehenneminden kurtulacaklar. Sevk işlerini tamamlamak için bunları idareye götürüyorlar. Orada bir taraftan işlemler yapılırken bir taraftan da 'Kara Teğmen' dediğimiz subay, arkadaşları taciz edip, "artık bu cezaevinden gidiyorsunuz. Yaptıklarınızdan pişman mısınız?" diyor. Arkadaşlar da pişman olmadıklarını söylüyor. Teğmen sinirleniyor ve onları dövmeye başlıyor. Dövülenlerden A. Kerim daha önce kendini yaktığı için vücudu yara bere içinde... Bu yüzden Teğmen ona fazla yönelmiyor. Diğer arkadaş, ise henüz çok genç. Ona daha fazla yükleniyorlar. İnatlaşma başlıyor. Subay her defasında, "pişman mısın, değil misin" diyor. O da, "değilim" diyor. Yanıt, beklenen olmayınca işkence devam ediyor, sonunda subay soruyu değiştirip, "sen şimdi dışarı çıktığın zaman asker öldürür müsün?" diyor. Arkadaş da "asker değil, Dışarıda elime geçersen seni öldürürüm!" yanıtını veriyor. Artık bu yanıt her şey çığırından çıkarıyor... Subay, "çabuk bu ikisini hücrelerine götürün!" emrini veriyor. Apar topar koridorda döverek arkadaşları hücrelerine atıyorlar.

Aradan iki saat geçtikten sonra bu defa topluca geliyorlar ve önce yaralının yanına gidip biraz dövüyorlar. "Yaralıdır, elimizde kalır, vurulacak tarafı kalmamış!" düşüncesiyle diğerine yöneliyorlar. Hücreden çıkarıp işkenceye başlıyorlar. Arkadaş üç defa bayılıyor. Ayıltıp her defasında aynı soruları soruyorlar, o da pişman olmadığını, çıkarsa teğmeni öldüreceğini söylüyor. Sonuçta düşman pes ediyor. Onu da külçe gibi

hücresine atıp gidiyorlar... Eğitimle ilgili giderek inanılmaz boyutlara varan bazı şeylere de değinelim.

- İnanılmaz boyutlara varan şey nedir?

- 12 Eylül'le Kürdistan'da sürüp giden ve olağanüstü boyutlara varan tutuklamalar yüzünden, cezaevine iğne atsan yere düşmüyor, tıklım tıklım. Üst katlardaki atölyeleri de koğuş olarak kullanıyorlar. Havalandırmaya çıkılmadığı anlarda, koğuş içinde eğitim yapıldığından 100-200 kişi koğuş kapısının iç tarafında diziliyor, eğitime başlıyor. İdarenin politikası en katı biçimde uygulanıyor. İşkence eşliğinde "ayakları yere vurun, sert vurun, ses çıksın" komutlarını defalarca yineleyerek tutukluları adeta otomatiğe bağlıyorlar. 100-200 insanın birden ayaklarını yere vurması öylesine şiddetlendiriyor ki, koğuşun zemini çatlıyor.

- Desenize tutuklular yerinde sayarak neredeyse koğuşu çökertecekler!

- Evet... Böyle olunca gelip "kimse ayaklarını yere sert vurmasın!" emrini veriyorlar. Betonda bu kadar tahribat olduğuna göre, artık insanda yarattığı tahribatı görmek, düşünmek gerekir. Yıllarca her gün saatler boyu ayak tabanlarını betona sertçe vurmak zorunda bırakılan bir insanın sağlıklı kalması olanaklı mı? Betonun dayanamadığı yerde insan nasıl dayansın?.. İdare koğuşlarda bunu yapıyor, ama bizde ise tersini! Sabahtan akşama kadar hücremizin parmaklıkları önünde hiç kıpırdamadan esas duruşta bekletiliyoruz. Marş söyletiliyor. Azıcık da olsa hareket etmeyi, kıpırdamayı, oturmayı özlüyoruz. Koğuştakiler durmayı. Sonuçta hareket halinde olan da, put gibi duran da olumsuz etkileniyor... Böyle yürüyüş, "eğitim" sıralarında küçük düşürmeler geçerli genel kuraldır. Eğitim ve yürüyüşte yaptırılan bazı hareketler yine kişiyi vurma, düşürme amaçlıdır. Marş, yürüyüş, süründürme, çök-kalk yaptırma uygulamaları arasında bir de sırt-sırta binme işi çıkardılar. Kendimizin yaptığı normal bir askeri eğitim olsa, bunları eğitimin bir gereği sayar, olayı normal karşılarız. Sonuçta bir arkadaşın başka bir arkadaşının sırtına binmesi olarak görüp geçeceğiz. Ama öyle değil.

- Her şey gibi o da bir işkence unsuru olunca anormalleşiyor değil mi?

- Öyle olması da doğal... Normal bir kültür-fizik veya spor olsa ve kendi aramızda yapsak, kimseden emir almazsak olağan buluruz, severek taşırız. Onun lafı bile olmaz, ama düşmanın, siyasi kimliğini hedefleyip iradeni kırmak için sana bunu yaptırması çok ağır bir durum... Sempatizan, taraftar, halktan insanların sırtına gardiyanın emriyle binmek ve

seni taşımasına tanık olmak. Senin onları omzunda taşıman kadar ağır bir duygu olmuyor... Kişilik olarak seni çok etkileyen, parti içinde, halk üzerinde büyük etkisi olan önder bir insanla seni karşı karşıya getiriyor. Hem de arkadaşların gözü önünde seni onun sırtına bindirip taşıttırması, en değerli arkadaşların, birlikte defalarca ölüme gittiğin, yaşamı, kavgayı paylaştığın arkadaşların sırtında gardiyan emriyle taşıttırılman... Bu tanımsız ezicilikte bir duygudur. Bir defasında Hayri beni sırtına alıp taşıdı. İşte o an içine düştüğüm tanımsızlığı, isyan mı, duygu yoğunluğu mu nasıl izah edeyim!

- Ağlıyor gibi miydin? Herhalde içten içe ağlanır...

- Ağlamak bir şey değil. Ağlamak bir yerde insanı rahatlatır. Dolu doluluğunu bir yerde gözyaşlarında akıtır, boşalırsın. Ama bu çok daha değişikti. İçinde adeta atom bombası patlıyor. Yani bir zerren, bir zerrenle kalmıyor, paramparça oluyor, dağılıyor, iki şey bir arada tutulmuyor, üst üste gelmiyor. Öylesine bir duygusal parçalanmışlık içindesin. Allak-bullak oluyorsun. Var olduğuna, bu ortamı yaşadığına, kendine, her şeye lanet okuyorsun. Karşındaki düşmanın ulaşmak istediği o iğrenç amacı bırak, kendini bir yere oturtamıyorsun, koyamıyorsun. Arkadaştan daha ağır bir durum yaşıyorsun. Ben, Hayri'yi sırtımda taşırken bunları hissetmiyorum, hissetmem de. Çünkü o hangi koşullarda olursa olsun el üstünde tutulacak bir insandır, göz bebeğimizdir. Bu bakımdan onu taşırken, diğer duruma göre daha rahat olabiliyorum. Yaşadıklarımın ruhsal, insani açıdan çözümlemesini yapmak, hissettiklerimi duygu açısından dile getirmek için, insanoğlu bugüne kadar sanırım daha o duygulara denk düşecek kavram ve sözcükleri henüz yaratamadı, o tür sözcükler yok! Bazı sözcükler yaratılmış, ama davranış içinde bir bütün olarak insanın hissettiğini dile getirmeleri, açığa vurmaları veya gerçek anlamlarını yüklenmeleri söz konusu değil. O sözcükler henüz yaratılmadı! Sonunda bir arkadaşa şunu söylediler: "Bu insanlar sizin başınızda liderdi, önderdi. Siz bunların sırtına bindiniz. Nasıl, hoşunuza gidiyor mu, neler hissediyorsunuz, oh olsun diyor musunuz?" Görüleceği gibi sorun sadece bir sırta bindirme olayı değil, önder kadroların kitledeki prestijini sarsma amaçlanıyor. Yapılan davranış tümüyle bilinçli ve insanları böyle düşürme hedeflendiği için ağırlığı, yıkıcılığı daha fazladır.

- Oysa tersi oluyor; karşınızdakilerin böylesi her yeni atağında sizlerde bağlılık ve sevgi daha bir perçinleniyor değil mi? Yani süreç yine onlar için

tersten işliyor, kaybediyorlar... Siz kazanıyorsunuz...

- Onların bu küçük düşürme çabalarının hiç eksilmediğini tekrar belirtelim. Bunun karşısında kitlenin de onların beklediği doğrultuda bir tepki vermediğini, tersine böylesine amaçlı ve aşağılık uygulamalarla ulaşılmak istenen sonucu görüp kinlenmelerinden söz edebilirim. Kitlede muazzam bir öfke kabarması vardı, bir volkanın içten içe kabarmasına benzer duygu birikimi yaşanıyordu. En sıradan insanımızdan kadrolarımıza kadar, bu öfke en güçlü biçimiyle hep yaşandı. O durumun veya benzerlerinin bizde ve seyreden arkadaşlarda yarattığı o büyük isyan kendine yönelme, kendini sorgulama, onlara, herkese bugünlerin yaşatılmaması gerektiğini düşünerek isyan etme, kendini ayaklandırma olayı öne çıkıyordu. Kabullenemiyorsun, kabullenilecek bir şey değil çünkü. Zaten bu kabullenmemedir ki, daha sonra yaşanan görkemli direnişlere yol açmıştır...

Ranza altında kamulaştırma.

- Konuşmamızın başından beri sayım konusuna defalarca değindik, ama istersen bu konuyu da ayrı bir başlık altında ele alalım ve irdelemeye çalışalım. Sayımlar nasıl oluyordu? Nelerle karşılaşıyordunuz? Bu anlarda maruz kaldığınız insanlık dışı davranışlar nelerdi?

- Cezaevinde normalde günde iki defa sayım yapılır; sabah ve akşam. Teslimiyetin ilk dönemlerinde günde üç defa sayım yapılırdı. Sayımın, tutuklunun zamanını doldurmak açısından –diğer yönleri bir kenara bırakılsa bile– onlar için ne büyük bir olanak olduğu ortadadır. Diyebilirim ki, her gün sayımlarda geçen zaman süresi rahatlıkla üç-beş saati bulur. Altı üstü yapılacak olan bir sayımdır. Cezaevinde kaç kişinin olduğu, firar edenin olup olmadığını anlamak için mevcudun günlük sayımlarla ortaya çıkarılmasıdır. Amaç budur, cezaevlerinde sayımın başkaca bir anlamı da yoktur. Bu basit sayma işlemi bile baskı ve zulmün yansıdığı en katı törenlerden daha katı hale getirildi. Dört dörtlük bir disiplin istendiğinden, onun sağlanmadığı her an cezalandırmalar da gündeme gelirdi. Amaç, mevcudun günlük listesinin çıkarılmasından öte tutsaklara işkence edilmesiydi. Hemen her sayımda cezaevinin yarısından çoğu sopa yemiş olurdu...

Sayım seremonisini de hücre ve koğuşlarda ayrı ayrı ele almak gerek. Sayım anları geldiğinde gardiyanlar, "sayım düzeni al" diye bağırır. Ve sayım ekibi başındaki subaylarla birlikte cezaevinin bir köşesinden, 1. koğuştan sayıma çıkar. Kırk civarında koğuş var. Sayım başlar başlamaz gardiyanların o komutu üzerine her koğuşta sayım düzenine geçilir. O anda eğer marş söyleniyorsa yarım bırakılır veya kazara istirahat verilmişse esas duruşa geçip beklenir. Koğuştakiler "sayım düzeni al" denildiği andan itibaren kapıdan görülecek şekilde esas duruşa geçerler.

- 1. koğuş da esas duruşta, 40. koğuş da, öyle mi?

- Evet, istisnasız her koğuş esas duruşta sayım düzenine geçer.

- 40. koğuş, sayım sırası kendisine gelene kadar esas duruşta mı bekliyordu?

- Evet, ne zaman gelirse, bir saat mi olur, üç saat mi olur, bekler. "Sayım düzenine geç" dendiğinde tutukluların oturduğu sanılmasın. Her koğuş sayım sırası gelinceye kadar esas duruşta bekler. Yani bazı askeri cezaevlerinde olduğu gibi sırası gelen koğuşun sayım düzenine geçmesi gibi bir durum yok. Başından sonuna kadar tüm cezaevi esas duruştadır.

Diyelim ki saat 18'de başlayan akşam sayımındayız. Subay sayıma çıkılacağı emrini verir ve o andan sonra cezaevinde kısa süren bir dalgalanma yaşanır. Herkes düzene geçer ve sırasını bekler. Sayım ekibi 1. koğuştan başlar. Kapının önünde bekleyen koğuş sorumlusu içeriye ekibin girmesiyle birlikte dikkat çektikten sonra "1. koğuş 50 mevcutla emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım" der.

Tekmilin bitmesiyle birlikte –bazen bitmesine bile fırsat kalmadan–, subay sayımı başlatır. Koğuşlardaki sayım düzeni mevcutla doğrudan orantılıdır. Tutuklular büyük koğuşlarda üç, küçük koğuşlarda iki sıra, "U" şeklinde dizilirler. İlk ve son sırada kimlerin bulunması gerektiği, göze batmış unsurlar hariç, genelde tutukluların inisiyatifindedir. İlk sırada yer alanlar daha çok sopa yer. İkinci sırada ise genellikle yaşlılar, sakatlar, hastalar vb. yer alır. Ama göze batan bir unsur görüldüğünde eğer ikinci ya da üçüncü sıradaysa askerler, "sen bundan sonra birinci sırada bulunacaksın" der ve ön sıraya alırlar. Sayımın biçimi ise şöyledir: Başlama işaretiyle birlikte öndeki sıranın başındaki tutuklu olanca sesiyle bağırır, "bir" der çöker. Sonra sıradakiler "2, 3, 4, ..." diyerek bağırır ve çöker. En son tutuklu son rakamı söyleyip, "50 sondur komutanım" diye bağırdıktan sonra herkes ayağa kalkar. Koğuşlardaki sayım genellikle iki-üç sıra olduğu için ilk sıradakiler arkasındaki sıranın da sayılarını söylemiş olur. Eğer iki sıralı bir sayım düzeniyse birinci sıranın başındaki kişi arkadaki insanın sayısını da söyler. "Bir" demez, "iki" der. Birincinin yanındaki ise "üç" demez "dört" der. Yani "2, 4, 6, 8, ..." diye giden bir sayım zinciri vardır.

- *Eğer koğuş üç sıraysa bu karışık denklem nasıl çözülüyordu?*

- Üç sıraysa bu defa sıranın en başındaki "bir" demez, "üç" der. Onun yanındaki de "dört" demez, "altı" der, "3, 6, 9, ..." şeklinde giden bir zincirleme ortaya çıkar. Eğer koğuş tek sıralıysa –ki bu genellikle mümkün değil, çünkü koğuşlar kalabalık– herkes kendi sayısını söyler... Koğuşlardaki sayımda her şey ilk sıradakilerin üzerinde döner. Ama bu arkadakilerin cezalandırılmayacağı anlamına gelmez. Çöküp kalkma durumundaki "hatalar", koğuş sayımının beğenilmemesi vb. nedenlerden dolayı topluca cezalandırmalar olur. Bütün sayımlar görevli subayın veya askerlerin ilk sıradakilerin midelerine, çenelerine yumruklar vurmasıyla yapılıyordu. Yani sıranın başındaki kişinin çenesine veya midesine yumruk indirilir, yumruğu yiyen sayısını bağırır ve çöker, böylece ilk sıradakilerin tümü yumruklanmış olur. Her yumruk bir sayı. Yani bir insan!.. Bu,

birçok komikliğin, insanlık dışı durumun kaynağıydı. Kimi tutukluların yediği yumruğun sertliği yüzünden nefesi kesilir, "dört" diyeceğine "d"yi yutup "ört" der. En küçük bir şaşırma sayımın yeniden alınması anlamına gelir. Şaşırma üzerine gardiyan "kes" der, tutuklular bu komut üzerine ayağa kalkar ve yeniden saymaya başlar. "Hata"lara ve keyfiyete bağlı olarak bu işlem defalarca yinelenir.

- *Peki hücrelerde sayım nasıl alınırdı?*

- 35'te ise koğuşlardaki gibi herkesin bir araya geldiği, iki-üç sıra halinde dizildiği ve sayımı öyle verdiği bir durum yoktu. Herkes hücresinde sayılırdı. Hücre kapıları kapalı olduğundan topluca bir arada olmazdık. Ekip, 1. katın 1. hücresinden başlar 10. hücreye kadar sayımı alırdı. 1. katın son hücresindeki son insan diyelim 15 dediyse 2. katın 1. hücresi 16'dan başlardı. Böylece toplamlar birbirine eklenerek, 4. katın son hücresine ulaşılırdı... Şaşırmadan, teklemeden saymak gerekir.

Birisi şaşırdığı zaman katlarda sayım yeniden başlar. Türkçenin zayıf olması veya saymasını bilmemek hiçbir zaman gerekçe olamaz. Şaşırmadan ve düzgün bir şekilde sayım vermek zorundadır. Örneğin Mardinliler, Diyarbakır'lılar çoğunlukla "U" yerine daha çok "I" harfini kullanır. "Dokuz" yerine "dokız" der. Bu yeniden saymanın gerekçesidir. Asker tekrar, "ne demek dokız? Dokuz lan!.." diye bağırır. Herkes yeniden sayar, ona sıra geldiğinde yine "dokız" der, defalarca yinelenir bu. Her defasında "dokız" der ve ağır cezalarla "U" yerine "I" kullanmanın bedeli ödetilir. Ötesi koğuş veya eğitim sorumlusu Türkçesi zayıf olana, sayı saymasını bilmeyene öğretmek zorundadır. Hücrede ise, insanlar yanında böyleleri varsa öğretmek zorunda kalırlar. Bunu yapmazlarsa "ceza" gerekçesi olur. Çoğu zaman koğuşlarda bir-iki saatlik bekleme süresinde sayımın nasıl verileceği konusunda sayım provaları da yapılır. Sayım verildikten sonra nöbetçi subay "koğuşun sayımı iyi olmadı, beğenmedim!" der ve yeniden sayma işlemi başlar, her defasında sopalar, coplar yağmur gibi iner, subay tatmin oluncaya kadar sayım sürer. Sayım sonunda koğuştaki insanlar sanki savaştan çıkmış gibi yorgun, bitkin hale gelir. Koğuşun havasız olduğu, akşama kadar marş söylendiği, aç ve susuz kalındığı bir ortamda insanlar zaten zar-zor ayakta dururken, bir de böylesine ağır sayım işkencesinden geçerdi. Bırak gün boyu yaşanan "çök-kalk"ları, sayım sırasında bu süratteki bir "çök-kalk" normal sporcuyu bile düşürür, mecalsiz bırakır.

- *Biraz da sayım anlarında yaşanan ilginçliklerden söz etsen!*

- Bazılarının hem Türkçe bilmediklerini, hem de sayamadıklarını söyledik. Koğuş sorumluları böylelerini sayım düzeninde belli bir yere yerleştirir. Ve sayımda bağırarak söyleyeceği numarasını ezberletir. Diyelim ki ezberleyeceği rakam "10" dur. Sayım anında sırası geldiğinde yanındaki kaç derse desin o hep "10" der. Bu, haliyle ilginç durumlar yaşanır.

- *Sıranın başından birkaç kişinin tahliye olması gibi durumlar mesele değil mi? O zaman sayımda on dememesi gerek...*

- Evet, ya öyle bir durum ortaya çıkar, kendisine yeni numarası söylendiği halde o alışkanlık ve gerginlik içinde "10" demeye devam eder, ya da subay sayımı normal düzende değil de tersten başlatır. Koğuş mevcudu diyelim 80 kişidir, ama o 10 rakamını ezberlemiş, başka sayı bilemediği için söylemesi gereken rakam 72'de olsa, "10" der.

- *Hep on der!..*

- Hep on!.. Ve başlar dayak yemeye. Yine bazıları belki 10'a kadar sayı saymayı öğrenmiş, ama 60, 70, 87 demesini bilmiyor, o kadarını ezberleyememiş. Sayım tersten başlayınca 10'dan büyük her rakam dayak nedeni olur. Subaylar da işin farkında... Böyle şeyleri zaman zaman şaşırtmak için yapar. Yine "sayım iyi olmadı" diyen subay, "kötü puan" almış koğuşu cezalandırır. Cezalar bazen "yemek yok, kaybol!"dur. Herkes üstündekilerle birlikte yataklarına koşmak ve battaniye altı olup kıpırdamadan yatmak zorundadır. Ya da "ranza altı olun" denir ve tutuklular ranzaların altına doluşurlar...

- *Ranza altlarının en fazla 30-40 santimlik bir yüksekliği olduğunu söylemiştin değil mi?*

- O kadar bile değil, daha az...

- *Bu cezalandırma biçimini banyo konusunu anlatırken de söylemiştin. Yeri gelmişken biraz daha ele alsak... Nasıl bir şey bu?*

- Koğuşlardaki tahta ranzalar üç katlı olduğu için alt kısımları daha basıktır. "Ranza altı ol" denildiğinde zar-zor, sürüne sürüne ancak altına girilebiliyor. Tutuklular herhangi bir nedenden dolayı cezalandırılmışsa, o zaman "ranza altı ol" emri verilir. Ya da gardiyan zaman geçirme, alay etme, eğlenme, küçük düşürmenin bir aracı olarak bunu yaptırır... Cezanın yaşama geçiriliş biçiminde bile birçok ek cezalar doğar. Sözgelimi insanlar ranza altına giriyor, o hayhuy içinde doğal ki birileri geç girecek, ya gövdesi iridir sığamaz ya da yer kalmamıştır. Vücudunun

yarısı girmiş, yarısı girmemiş. Bu durumlarda "geç girdin" der, Dışarıda kalan kısımlarına rastgele vurmaya başlarlar. Bazen ranza altlarında saatlerce kalınır, gardiyanın keyfi ne zaman isterse o zamana kadar tutuklular sıkışıp kaldığı o el kadarcık yerde bekler. Nefesi daralan, bayılan, bunalan, kafası gözü yarılan, her tarafı uyuşan olur, ama bu insani durumlar onları ilgilendirmez. "Ranza altı ol" yaygın yaptırıldığı için tutuklular buna karşı kendilerini daha dayanıklı kılacak yol ve yöntemleri geliştirmeyi de ihmal etmemişler. Eğer becerebilmişse bir kısmı, riski göze alarak ranza altında kendine seçtiği özel bir zulaya bir sigara, birkaç kibrit çöpü, kesilmiş küçük bir kav parçası, bazen birkaç bisküvi saklar. Ve ranza altında, uygun bir anda o sigarayı içer veya bir şey yer. Tutuklular elden gelindiğince ranza altına hep sigara zulalar. Bazen bir sigarayı birçok kişi gizlice, ortaklaşa içer... Ayrıca kantin eşyalarının konulacağı dolap yok. Koğuşların kantin malzemeleri için en uygun yer ranza altlarıdır. Hemen tüm eşyalar genelde ranzaların altında tutuluyor. Bazı tutukluların maddi durumu iyi olur, kantinden fazla yiyecek alır, "ranza altı ol" denilince açlık çekenler veya yiyecek bir şeyi olmayanlar nerede konaklayacağını gözüne kestirir ve ilk fırsatta oraya girer!

- *Bölüşüm işi ranzanın üstünde halledilemeyince, ranzanın altında kendiliğinden çözümleniyor değil mi?*

- Bu da bir bakış açısı... Daha sonra komünü irdelediğimizde, karşılaştıklarımızı ve yaşananları genişçe anlatırız... Ama o sıralar açlığa söz geçiremeyenler, eşyası fazla, maddi durumu iyi olan adamın ranzasına yönelir. Bazen bu "ranza altı ol"malar bir ziyafet sofrasına dönüşür. Oradaki yiyecek maddelerini yemenin yanı sıra varsa saklanan sular da içilir. Kimse kimseye "niye yedin, niye içtin" diyemiyor. Zira bir şey demenin koşulları yok.

- *Peki ranzanın altı, bütün koğuş mevcudiyetini içine alabilecek durumda mıdır? Bazen 200 insandan söz ediyorsunuz, onca adam oraya nasıl sığar!*

- Sığmak zorundadır. Birbirini itme ve sıkıştırmayla herkes giriyor. Bir karış yerin Dışarıda kalmayacak, bazen vurulan sopalarla onları da içeri almayı beceriyorsun, yani tümden içeri girebiliyorsun. 200 adam var, ama bir kez böyle dayatılmış. Baskı, dayak, korku olunca insanlar nasıl inceleceklerini de biliyorlar! Şöyle böyle yapar, iğne deliğinden bile geçirirler adamı! Ki bir haftada, on günde tek kelime Türkçe bilmeyen

bir insan Türkçeyi söker hale geliyorsa, kendisini oraya da sığdırır!..

- *Her şeye rağmen açıkta kalan insanlar oluyor muydu?*

- Olur tabii, hasta olur, ihtiyar olur, fazla atik davranamaz. "Geç kaldın" diye döverler, yani bu durumda onları bekleyen işkencedir, hakarettir.

- *Sayımların alınış biçimine ilişkin söyleyebileceğin başka şeyler var mı?*

- Sayımların bu şekilde yapılmasıyla sonsuz zenginlikte işkence yönteminin önü açılmış oluyor. Defalarca bağırtma, kafayı vurdurtma, yumrukla vurma, sopayı kafaya indirip öyle sayma, mide böğrüne tekmeyi, dize sopayı vurup sayarak geçme... Hele şaşırtma; ki zaten bir panik, korku var. Çoğu insan sayı saymayı artık düşünmüyor. "Nasıl dayak yemeden sayımı atlatırım" veya "tekmeye, yumruğa karşı kendimi nasıl korurum?" endişesi var. Genellikle şaşırtma bu kaygıları çoğaltabiliyor. Kaygılar da şaşırtmaları... Sayım da tam bir fasit daire... Bir de koğuştan her çıkışta ve girişte tekmil verilir ve sayılır. Kapıdan çıkan insan gardiyanın önünde durur, tekmil verir sayısını söyler, çıkar. Girerken de aynı şeyi yapar. Kim kaçıncı kişiyse, kaçıncı olarak içeri giriyorsa, o sayıyı söyler...

Kolombo İsmet isimli bir sempatizanımız vardı, onu burada anmak gerekir. Arkadaşların anlattığına göre; İsmet içeri girerken veya çıkarken genellikle şaşırır ve saymadan geçermiş. Bir gün gardiyan niye saymadığını soruyor. Yanıt çok ilginç, "komutanım elim yaştı!" diyor. Yani öyle bir insan kendisine ne sorulursa sorulsun aklına geleni söylüyor. Yanıtlar çoğunlukla sorulan soruyla ilgili olmuyor. Yine bir tutuklunun boynuna ip geçirmişler, Kolombo İsmet'e koğuş içinde boynunda ip olan insanı çekerek dolaştırması emrediliyor. Asker ipi uzatarak, "çek" diyor. Kabul etmiyor. "Niye yapmıyorsun?" denildiğinde de, "komutanım okumam yazmam yok!.." diyor. İsmet, tutukluların birbirine dövdürülmesini, eziyet ettirilmesini kabul edemiyor, yapmıyor, yapamıyor, yapmak istemiyor. Okuma yazma bilmeyle ipi çekme arasında bir ilişki yok, ama o anda İsmet'in bulabildiği yanıt bu.

- *Belki bizce olmayabilir, ama İsmet'çe, bizim bilmediğimiz bir anlamı mutlaka vardır!..*

- Ne diyelim belki, olabilir... Yapmamak için çıkış arıyor, bulabildiği de böyle yanıtlar oluyor. Diyarbakır Askeri Cezaevi tarihi çarpıklıklar veya ilginçlikler, gülünç olaylar bakımından da çok zengin. Çünkü işin

içinde bir Kürtlük ve dil olayı da var. Türkiye'deki insanlarda bu kadar fazla ortaya çıkmaz. Dil önemli bir faktör. En azından anlaşabildikleri bir dil kullanıyorlar. Bu korku, panik ortamının yanında dil bilmemenin de getirdiği komiklikler, zorluklar işkencenin gerekçeleri olarak üst üste yığılıyor.

- ***Diyelim gece koğuşun birinde "vukuat" oldu. Suçluların cezalandırılması sabah sayımında mı gerçekleştiriliyor.***

- Gece vukuatlarının sahipleri sabah sayımında ayrıca cezalandırılır. Sabah çorba için kapılar açıldığında koğuş gardiyanına durum hemen iletiliyor. İlk sopa faslı bu bildirimle başlıyor. Vukuatın büyüklüğüne göre sayıma, hatta daha özel bir cezalandırmayı gerektirecek başka zaman dilimine sarkıyordu... Sabahları yaşanan koşuşturmaları kısmen anlattık... Karıncaların telaşlı haline benziyor. Muazzam bir koşuşturma. Bir tarafta günlük gereksinimlerini verilen sürede karşılamaya çalışan insanlar, bir tarafta gece vukuatları yüzünden işkence görenler, bir tarafta tıraş olanlar, tuvalet kuyruğunda bekleyenler, bir tarafta ayak üstü bir-iki kaşık çorba içenler, bir tarafta eğitim, marş düzenine hazırlık. Bazen birkaç işi bir arada yapanlar... O havayı gerçekten görmek ve yaşatılan cendereye tanık olmak gerek. Yani öyle şeyler var ki; çok sıkışıyor adam, bir türlü tuvalet ihtiyacını karşılayamıyor, tuvalete de gidemiyor. Tuvalete gitse tıraş olamıyor. Tıraş olsa üstüne giyemiyor. Tam bir karmaşa. Ve yapılmayan her şeyin bedeli, işkencedir. Böyle bir ortamda sabah sayımı başlıyor.

- ***Yani daha sayım gelmeden insanlar şu veya bu nedenden dolayı sopa yiyor?***

- Öyle... Gece vukuatlarına gelince, diyelim birisi tuvalete gitmiş, birisi üzerindeki battaniyeyi açmış, bir nöbetçi gardiyana nöbet sırasında iyi tekmil "vermemiş" veya asker mazgal deliğinden bakarak bazı "suçlar" işlendiğini görmüş; tutukluların birbiriyle konuşması, nöbetçinin esas duruşta yürümemesi vb. bütün bunlar "vukuat" sayılır, sayımdan önce cezalandırılırdı.

- ***Aylarca, yıllarca her gün, yeni güne böylesi bir koşuşturma içinde başlamak ve tüm günü öyle geçirmek insanı zamanla robotlaştırır ve istenilen konularda yetkinleştirir herhalde...***

- Evet, o da var. Böyle bir programlamadan söz edebiliriz. Otomotizasyon öylesine gerçekleşti ki, tutuklunun kendi kendisini o çark içinde

işletmesi için artık kumanda kademesine gerek bile kalmadı. Örneğin gardiyan kapıyı açıyor "koğuş kalk" veya "sayıma hazırlan" veya "marşa başla" diyor ve düğmeye basılmış, şartel indirilmiş oluyor. Bu öyle bir noktaya geldi ki, gardiyan "marş sorumlusu saat 5'te marşı başlatacak" diyor. Artık ondan sonraki süreçte gardiyan koğuşa hiç gelmese de, "koğuş marşa başla" demese de başlanıyor. Bu çark kendi kendine işliyor. Süreç uygulamalar bakımından bu noktaya kadar geldi, yetkinleşti. Fabrikalarda elektrik sistemi olur, indirirsin şarteli, tüm sistem harekete geçer. Aynen öyle, bir düğmeye basılıyor ve cezaevinde ü çbin insan harekete geçiyor.

Sözgelimi idare ses cihazından "İstiklal Marşı'na başla" komutu veriyor. Üçbin insan marşı okumaya başlıyor. Bu uygulama da az ilginç değil. İşkence yapılır, vahşet uygulanır ve genelde kamuoyundan gizlenmek istenir. Ama burada tersi oluyor, dediğimiz gibi Kürdistan'a bizi nasıl hizaya getirdikleri mesajı verilmek isteniyor ve üçbin insana birden marş okutuluyor ya da başka işler işkenceyle yaptırılıyor.

Bir 23 Nisan'dı galiba; Esat Oktay ses cihazından anons yaptı: "Bütün koğuşlar İstiklal Marşı'nı verdiğimiz saatte söyleyecek ve bütün pencereler açık olacak!" Pencereler açık olsun ki daha iyi yankılansın ve ses daha iyi dışarı gitsin. Dışarıda ziyaretçiler var. Kapının önü tıklım tıklım...

Anons yapıldığında üçbin insan –belki daha fazlaydı– İstiklal Marşı söyledi... Yani cezaevinde şartel indirildiğinde harekete geçen bir işleyiş kuruldu. Bir gardiyan koridordan geçerken, "koğuş esas duruşa geç" diye bağırdığında bütün cezaevi esas duruşa geçiyor... Her gün tıraş olma zorunluluğu yanında bir de günde iki defa tıraş olma durumu ortaya çıkıyor. Gür sakallı insanın akşama doğru yüzüne dokunulduğunda sakalları ele batar. Neymiş, "sakal kontrolü var, bakalım herkes tıraş olmuş mu, olmamış mı?" diyor, elini sürüyor. Sakal azıcık da olsa ele batıyorsa "tıraş olmamışsın" diyorlardı. Ve işkence için yeni bir gerekçe doğmuş oluyordu. Bu yüzden bazı tutuklular akşama doğru, fırsatını bulurlarsa gizlice tekrar tıraş olurlardı.

- Faşizm niçin kıldan "gıcık" kapıyor acaba? Bir mantığı olmalı yani!..

- Tabii mantığı var. Dediğim gibi kendi disiplin ettiği mantığını, sende de kurgulaması ve işletmesi söz konusu. Her gün tıraş olman gerektiği söylenmiş, onun dışına çıkmışsın, ihlal etmişsin. Emirlerinin dışına çık-

manı istemiyor, her şeye tam itaatı, boyun eğdirmeyi, kendi potası içinde erimeni önüne koymuş...

- *Düzen, intizam gibi meseleler de var galiba işin içinde...*

- Onun da ötesinde. Bu iş, düzen-intizam sorunu değil. Eğer öyle olsa, bunu sağladıktan sonra insanların işkence görmemesi gerekirdi. Ama hem düzen ve intizamı son noktasına kadar sağlıyor, hem de insanı bitirme, ihanet ettirme olayını hedefleyen, yaşamını, iradeni senden alan, kendine bağlayan bir düzen kurmaya çalışıyor. Ve kurallar, uygulamalar, bahaneler birbirini üretmeye, tamamlamaya devam ediyor. Diyelim bir hücreden diğerine –güya komünle ilgili–, bir not verilmiş. Görülüyor, baskın düzenleniyor, nutuk çekiliyor, ardından "ceza" olarak da Esat Oktay, "İstiklal Marşı'nın on kıtasını söyleyeceksiniz. Ben beğeninceye kadar, sesiniz o kadar gür çıkacak ki, her tarafı, cezaevini inleteceksiniz!" diyor. Herhangi bir şey bahane edilerek baskı yapmanın bin bir çeşit yolu bulunuyor. Koğuşta İstiklal Marşı tekrar tekrar söyletiliyor. Saatlerce ve bazen sabaha kadar sürüyor.

- *Hiç yatmadan günü etmiş oluyorsunuz böylece!*

- Anlattığımız birçok nedenden ötürü sabaha kadar esas duruşta bekletiliyoruz. Diyelim aleyhimize TRT'de bir program yayınlanmış, hurra koğuş baskınları! Herkes ayağa kaldırılıyor. Yani uyuyamadan yeni günü karşıladığımız çok olmuştur. Eğitimlerde ve sayım anlarında ayakta sallanmamız, uyumamız bazen yere düşmemiz de az yaşanmadı...

Kemal Pir: "... Sözcükleri tutsak almaktan kurtardık!.."

- Askeri marşların ezberletilmesi, söyletilmesi biçimleri üzerine biraz daha konuşabilir miyiz? Onlar açısından psikolojik bir baskı aracı olan bu boyut, sizler için ne ifade ediyordu? Marş söylememe tutumunuz olsaydı bedeli ne olurdu?

- Marşların bizler ve onlar için ne ifade ettiği biraz irdelendi. Bunlar ırkçı-faşist, Türklüğü öven marşlar. Bizler de Kürdistanlıyız, devrimciyiz. Açık ki bu marşlar ideolojimize, inançlarımıza, ideallerimize tamamen karşıt içerikli. Ve faşist marşlar devletçe siyasi-ulusal kimlikten soyundurmanın, boyun eğdirmenin, Türkleştirmenin, insanları istedikleri yere getirmenin bir aracı olarak kullanılıyor. Yani marşları özünde ulusal ve sınıfsal imha politikasının bir parçası olarak ele alınır. İşte bu politikadır ki, yıllarca Türkçe bilmeyenlere zorla öğretiliyor, sabahtan akşama kadar insanlar bağırtılıyor ve sonunda bu uygulama faşizmin ideolojik-politik boyutunun en derinleşmiş biçimiyle maddi bir işkence unsuru haline geliyor. Bu faşist marşlar doğal ki, siyasi bilinç almış bizlerce kabul edilemeyecek, büyük bir kin ve öfkeyle karşılanacaktı. Ve bunun bizler üzerindeki psikolojik, düşünsel tahribatları ve rahatsızlığı da ağırdı. Aylarca, yıllarca her gün aynı marşları söylemek insanda genel bir bıkkınlık yaratıyor, bu da kin ve öfkeni daha da derinleştiriyor.

- Tabii olay sizin için birçok bakımdan maddi, manevi işkence demek, ama bir de karşı tarafı düşünelim. Örneğin her gün yüzlerce kez Eskişehir marşını, Harbiye marşını dinleyen bir askerin ruh hali nedir acaba?

- Bu durum gardiyanlarda da bir bıkkınlık yaratıyordu. Sabah içtimalarında ırkçı, düşmanca temelde bize karşı kendilerine bir nutuk çekilir, koğuşlara salınırdı. Ancak bu hız marşlara karşı olan bıkkınlığı ortadan kaldırmaz. Akşama kadar koşturma, işkence yapma gardiyanı da iyice yorar, marşlar onların da kafasını şişirirdi. Genelde değer verilen, anlamlı olan bir şey çok kullanılıyorsa insanlardaki etkisini giderek yitirir, aşınır. Marşlar karşısında gardiyanların tutumu da böyleydi. Bunu gerek davranışlarında, gerekse konuşmalarında açığa vuruyorlardı. 35'in faşist çavuşu Mevlüt bizimle olan konuşmalarında, "aslında bu gerekmiyor, marşları tekrar tekrar söyletmek onların değerini düşürür" diyordu. Bilinçli, gözü kara işkenceci, faşist birinin bunu söylemesi işin boyutunu yeter-

ince verir... Kendileri için bir anlam ifade eden bu marşların nasıl giderek değer aşımına uğradığı, alay, eğlence aracı haline dönüştüğünü gördü. Normalde İstiklal Marşı söylendiğinde bir askerin subayın esas duruşa geçmesi gerekir. Bu kalmadı artık. Nasıl kalsın? Koğuşlarda havalandırmalarda akşama kadar yüzlerce defa İstiklal Marşı okunuyor.

- Onlar da saygı duruşuna geçme yerine sizlerin arasında gezip duruyorlar.

- Tabii... Cezaevindeler, koğuşlarda, koridorlarda, havalandırmada görev yapıyorlar. Biz İstiklal Marşı'nı okurken adam ayak ayak üstüne atmış, koğuşun karşısında geçmiş seyrediyor, söyleyenlerle alay ediyor. Ya da yarı uzanık halde laubalice tutuklulara marş söyletiyor. Marşa ve diğer "eğitim araçlarına" biçmek istedikleri rol, eğer bu anlamda ele alınırsa, bıkılmış, eğlenmenin, alay konusu etmenin aracı haline gelmiş, saygı gösterme işi geri plana düşmüştü. Bir marşı günde yüzlerce defa söyletmenin çift yönlü geri tepmesi olacaktı. O faşist marşlar işkence unsuru olarak bizleri haklı olduğumuz konusunda daha da bileyecek, kinlendirecek. Uygulayan askerlerde de, saygı yerini alaya, küfür ve dalga geçmeye bırakacak. Bu aynen yaşanıyordu. Biz kinleniyorduk, onlar kendi marşlarıyla dalga geçiyordu.

Ayrıca iş bununla kalmıyor, öyle bir an geliyor ki, askerler sadece kendi aralarında marşla dalga geçmiyor, bu kez söylettiği tutuklularla birlikte dalga geçmeye başlıyor. Örneğin Mayk dedikleri bir gardiyan vardı. Tarihi çevir marşının "tarihi çevir nal sesi kısrak sesi bunlar" dizesini revize ederek "kısrak sesi" yerine "eşek sesi" derdi. 52 marş var. Söylüyorsun bitiyor, yeniden söylüyorsun ve ağzından çıkan dizeler, marşın sözleri fazla bir şey ifade etmiyor artık. Yorgunsun ve bitkinsin, öfken, isyanın giderek daha da büyüyor. Cop ve kalaslar altında, zulümle "en hızlı marş ezberletme" rekoru Diyarbakır'dadır. Bu özelliği bakımından Diyarbakır'ı hiçbir yerle kıyaslayamayız...

Bir pazar günüydü. Esat Oktay anonsun başına geçti, Atatürk'ün "gençliğe hitabesi"ni, on kıtalık "tarihi çevir" marşını, böyle uzun dörtbeş marş daha yazdırdı. Kendisi sözcük sözcük okudu, tutuklular yazdı. Yazma işi tamamlandıktan sonra Esat Oktay, "Pazartesi gününe kadar bu marşlar ezberlenecek, yarın herkesi sınavdan geçireceğim, ezberlemeyenin vay haline!" dedi. Yaşamında ezberinde bir mısra, bir dörtlük olmayan insanlar bile yazdırılanların tümünü yirmi dört saatten daha kısa bir sürede ezberledi. Ezberlememek, yapmamak istiyorsun, ama bir

yerde yeteneklerini ayaklandırıyorsun. Çünkü sakat kalabilirsin, ölebilirsin, ağır işkence görebilirsin. İş, artık öyle gelip geçici bir işkenceye dayanmıyor, uzun vadeli süreci ilgilendiriyor. Bir gün değil, bir ay, bir yıl değil; yıllarca sürecek bir uygulama. İki gün ezberlemedin, gizlendin, ama üçüncü gün yakalanırsın, ezberlemek zorundasın. En fazla bir iki ay böyle idare edersin... Bu sorunun kökten çözümü tabii ki direnişten geçer. Bu iş polis sorgusuna da benzemiyor. Polis sorgusunda genelde şu psikolojik faktör vardır: Polis işkence ediyor, ama eğer ölmezsen en fazla üç-beş ay sonra ellerinden kurtulursun. Ama Diyarbakır'da üç-beş ayla kurtulamazsın. Ayları değil, yılları ilgilendiren bir süreç. Ötesi bu uygulamaları ne zaman ve nasıl dize getirebileceğin konusunda da net değilsin. "Bir ay, altı ay sonra vahşeti sonlarım, direnişe geçer sonuç alırım" diyemiyorsun. Güçlü 1981 direnişi yenilgiye uğramış, gelinen nokta onun gerisinde. Daha örgütsüz ve dağınıksın, yenilgi psikolojisi var. Düne bakıyorsun, yarını kıyaslıyorsun, karanlık bir tünel içindesin. Ve tünelin ucunu görmüyorsun.

- *Ya öğreneceksin, ya da öğreneceksin!*

- Öyle. Ya ezberleyeceksin ya da ezberleyeceksin! Ortada öğrenilecek bir şey de yok... Sana başka seçenek bırakmıyor. Eğer "yapmam ezberlemem" diyorsan kimse sana ezberletemez. Ama bir şartla, kendine güveniyorsan, direnmeye kararlıysan ve bu güçteysen isyan bayrağını açarsın, direnirsin. Tabii bedelini de ödeyeceksin.

- *Gerçekten bir kitle kalkışması yaşanmadıkça bireysel çıkışlar yapmanın bir önemi olmuyor. Söylediklerin karşısında bu gerçeği görüyorum...*

- Bireysel çıkışların bu çerçevede değiştireceği fazla bir şey yok. Kurallara uyan, direnmeyenler de rahatlıkla öldürülüyor. Direnenleri nasıl bir son beklediğini söylemeye bile gerek yok... Doğal ki, kuşatılmanın bu en ağır biçimini yarıp ondan kurtulmanın yolu; doğru önderlik altında güçlü kalkışmalarda olacaktır. Bu konuda Cemal Kılıç iyi bir örnektir. Kurallara uyduğu halde marş okuyamıyor, yürüyüş yapamıyor diye öldürdüler. Marş ezberlemeyenleri ayrı bir kuşatmaya alma, koğuş arkadaşlarını karşılarına çıkarma, onları da bir baskı unsuru olarak kullanmaya çalıştıklarını anlatmıştık. Cemal Kılıç'ın yanında kalan arkadaşlar da "niye buna marşları ezberletmiyorsunuz?" denilerek defalarca işkence gördü. Cezaevinde okuma yazma, Türkçe bilmeyenlerin oranı oldukça yüksekti. İdare bu açığı vahşet temelinde diğer tutuklulardan yararla-

narak kapatmak çabasındaydı. Tutuklu için sadece "öğrenmek" yetmiyor, "öğretmesi" de gerekiyor!

- *Müthiş bir kuşatma...*

- O "öğretme" işi koğuşlarda yaygın. Adam Türkçe bilmiyor, algılama gücü zayıf. Başına "öğretmen" olarak öğrenim görmüş bir tutuklu veriliyor. "Öğretmen"e, "şu kadar gün içinde bu adama bütün marşları ezberleteceksin!" diyorlar. Kısacası ezberletsen bir türlü ezberletmesen bir türlü. Her iki halde de işkence görmenin önü alınmıyor. Diyelim ezberlettim, "niye bozuk Türkçeyle ezberlettin, niye şurada burada şaşırıyor?" gibi gerekçelerle işkence görüyorsun. Ezberletmezsen zaten büyük bir bedeli göze almış oluyorsun. Böyle bir işlemle yüz yüze bırakılan kişi bu defa işkenceden kurtulmak için hiç bilmeyenle ilgileniyor. Marşları ezberletmek için gecesini gündüzüne katıyor. Çünkü arkadaşı ezberleyemediği sürece işkence görecek, kendisi de tanığı olacak. Ayrıca kendisi de işkence görmeye devam edecek. Çift yönlü bir kuşatma tutukludan tutukluya yaşanıyor.

- *Gün boyu üç bin insanın marş söyleyip söylemediğini nasıl anlıyorlar, nasıl denetliyorlar?*

- Dört katta kırk hücreye dağıtılmışız. Marş söylerken bazı hücreler "kaytarabiliyor." Çünkü yoruluyoruz, akşama kadar söyleye söyleye bitkin düşüyoruz. Gizlice marştan, "eğitim"den kaçabilmenin yollarını arıyoruz. İdare de kaçmanın tüm yollarını tıkama çabasında. Gardiyan duvar dibinden gizlice geliyor, tek tek hücreleri dinliyor. Herkesin marş söylemesi gerektiği sırada, o uğultuda dikkatini çekenler söylüyor mu söylemiyor mu anlamaya çalışıyor. Söylüyorsa yandaki hücreye gidiyor, yavaş söylüyorsa veya hiç söylemiyorsa cezalandırıyor. Sık sık bu şekilde yakalama, işkence etmeler yaşandı... 4. katta sayımız azdı. 4. kat marş söylese de söylemezse de ses oranını pek etkilemez. Gardiyan marşın tam ortasında alt katları susturuyor, 4. kat "yakayı ele veriyor!" bazen de sadece üst katta bulunan beş-on kişiye, bize marş söyletiyor. "Ses çıkmıyor, bağırmıyorsun." diyerek falaka, dayak başlıyor. Veya başka bir ceza veriyor, denetlemeler aralıksız sürüyor. Havalandırmada askeri yürüyüşle marşlar söyletilirken gardiyanlar tutukluları denetliyor. Marşı söylüyor mu, yoksa sadece ağzını mı açıp kapatıyor, anlamak istiyorlar. Çünkü böyle olaylar da çok sık yaşanıyor. Bazı tutuklular ne yapılırsa yapılsın, marşı ezberleyemiyor. Ama o kalabalıkta ağzını açıp kapatırsa, işkence görmekten belki o an kurtulabiliyor.

III. Bölüm

Mahkemeler Süreci Üzerine

"(...)

Kürdistan'da direnişin bir diğer doruk noktası da, Türk sömürgeciliğinin eşine ender rastlanan bir gaddarlıkla saldırdığı savaş esirlerinin Türk mahkemelerindeki direnişleridir. Böyle azgın bir düşmana karşı özgür iradeyle dövüşmek şerefli bir görevdir. Ama onunla, olanaklardan yoksun ve eşit olmayan koşullarda yüz yüze gelmek, en kahredici randevulardan biridir. Fakat Kürdistan'da tarihin böyle bir randevu yaratacağı kesindi. Türk sömürgecileri tarihten sildikleri halklara ek olarak, bugün de en vahşi baskı ve sömürü sistemiyle Kürt halkını imha etmek istemektedir. Dolayısıyla da, bu halk adına çok güçsüz bir dönemde de olsa düşmandan yaptıklarının hesabını sorma gücünü kendinde bulanlar, düşmanın eline düştüklerinde en alçak baskılara maruz kaldılar. Belki de insanlık tarihinde ender görülecek bir olgu olan bu talihsiz randevulaşma, tarihin daha sonraki gelişmesi açısından gerçekten de ya var olmak, ya yok olmak; ya direnmek, ya da teslim olmakla özdeştir. Bu soylu değerler adına yola koyulan her örgüt, eğer bu değerlere ihanet etmek istemiyorsa, mutlaka böyle bir randevu saatinde düşmanla karşılaşacaktı. Ve bahsedilen öyle bir düşman ki, tarihte ve günümüzde en hunhar özellikler gösteren Türk sömürgecileridir. Bu karşılaşmanın gerçekleştiği alan ise, soylu değerler için sonuna kadar savaşılıp savaşılmayacağının belli olacağı bir çatışma alanı. Bu çatışma kim yenerse onun zaferinin kesinleştiği bir çatışmadır. Ve eğer bütün donanımsızlığa rağmen direnişçiler, bu zeminde böylesine bir düşmanla çatışmayı göze alır ve teslim olmazlarsa, açıktır ki artık ulusal kurtuluş için yaşamak ve mücadele etmek o derece kolaylaşmış olacaktır. Bu anlamda da, gerçekten kimsenin beklemediği Kürdistan'daki o ulusal uyanış ve kurtuluş mücadelesi sadece bir takım teorik belirlemelerle ve bir takım örgütlerin iddialarıyla öne sürülen bir dava değil, bir daha geri dönülmemecesine dostun da, düşmanın da kabul ettiği bir olgu haline gelecektir. Nitekim bu çatışma saatinin direnişçileri, yaşamın bu biçimde yaratılmasının o büyük insanları oldular. Direnişin yüce önderi Hayri yoldaş bu tarihi hesaplaşmadaki kesin kararlarını açıklayan sözlerinde şöyle diyordu:

'(...)
Uygulanan işkencelere ve yasaklara karşılık direniyorum. Parça parça

da olsak, faşist uygulamalara karşı çıkıyor, söylediklerini yapmıyoruz. Direnmeyi egemen kılmak istiyoruz. Politikamız direnmektir!(...)'

Türk sömürgecileri tarihi tecrübelerine dayanarak, bugün de PKK üzerinde aynı uygulamayı yapmak istemektedirler. Mahkemelerdeki duruşmalarda, Kürdistan'ın birçok yöresinde sergilenen o büyük direniş ve randevulaşma saatinde, düşman adeta 'tarihte o kadar güce diz çöktürten bize karşı siz yeni güçler mi döğüşeceksiniz!' diyerek, direnişçileri teslim almaya, bu temelde bir ihanet ortamı yaratmaya çalışmış, daha önce birçok güce karşı başardığı bu işi PKK'ye karşı da başarmak istemiştir. Açıktır ki, tarihin karar anlarından birisi de budur. Ya sonuna kadar direnilecek, ya da teslim olunacaktır.

O zeminde önce önder devrimciler üzerinde oyun oynayacağı ve onların şahsında Kürdistan'ın yeniden teslim alınmak istendiği açıktır. PKK, tarihsel gelişimin ana doğrultusunu tayin etmek ve direnişe önderlik edecek çizginin hakim olması için rolünü oynamak zorundaydı. Eğer büyük bir yara alınmak ve daha sonraki gelişmelerin çarpık bir biçime bürünmesine yol açılmak istenmiyorsa, bu zeminde mutlaka direnilmeliydi. Bu direnmeden başarıyla çıkıldığında, gelecek sağlama alınmış olacaktı. İşte bu bilinç ve inançla PKK'nin yiğit önder ve militanları ulusal kurtuluş savaşının en zorlu mücadelesini burada verdiler. Taraflar arasında büyük dengesizlikler olmasına rağmen, gösterilen büyük direnmenin, sağlanan başarının daha sonraki gelişmelerin yönünü ve hızını etkilediği gibi, saçılan zafer tohumunun kendisi olduğunu da kabul etmek gerekir. Bu savaş, yalnız PKK'nin değil, tüm Kürdistan ulusal kurtuluş sürecinin gelişme yolunu ve hızını belirleyecek ve salt kahramanlık olgusu olarak değerlendirilmeyecek, direniş çizgisinin kurumlaşması ve direniş önderliğinin pekişmesi anlamında bir savaş olacaktır.

Bu randevulaşma saatinde, başta PKK'nin önderleri olmak üzere, büyük kayıplar verilmesine rağmen, yaman bir direniş yaratıldı ve büyük bir sonuç alındı. Ulusal direniş çizgisi ülkenin somutunda temel mücadele çizgisi haline getirildiği gibi, buna önderlik eden ideolojik-politik örgütsel önderlik de geliştirildi. Mazlum, Hayri, Kemal, Ferhat ve onlarca şehidin, güçler arasındaki büyük dengesizliğe rağmen verdikleri ve başardıkları savaş, böylesine anlamla yüklü bir savaştır. Artık önü durdurulamayacak ve mutlaka zafere gidecek olan bu savaşta direnişçiler bu durumu ve geleceğe olan inançlarını şöyle ifade ediyorlardı:

'(...)

Kürdistan'da Türk burjuvazisinin sömürgeci egemenliği vardır. Bu egemenlik, Kürdistan toplumuna yabancıdır, çağdışıdır ve zorla ayakta tutulmaktadır. Bu egemenliğe karşı bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi vermek, her bilinçli ve dürüst Kürdistan insanının görevidir. Kürdistan'da böyle bir mücadele başlamış, Kürdistan halkı proletarya önderliğinde kurtuluş sürecine girmiştir. Bu süreci durdurmaya hiçbir zor kuvvetinin gücü yetmeyecek, zafer mutlaka Kürdistan halkının olacaktır. Böyle bir mücadeleye katılmış olmakla pişman değiliz. Davamız haklıdır. Bu davanın neferi olmaktan şeref duyuyoruz. Tarih karşısında görevimizi ifa ediyoruz. Tarihin bizim için hükmü beraattır...'

En yüce değerler olan bağımsızlık ve özgürlüğün kazanılması doğrultusunda atılan adımların anlamını bilmek gerekir. Direnişler, bu değerlere ulaşabilmede paha biçilmez katkılar sağlamıştır. Eğer Kürdistan'da ulusal direniş eyleminin, bilincin ve savaşın önü alınamıyorsa, dalga dalga tüm topluma yayılıyorsa, savaşımız gittikçe önünde durulmaz bir sel haline geliyorsa, bunun tek büyük kaynağı, direniş şehitleridir. Mücadele, artık bu kaynaktan gelişecek ve zafere gidecektir. Bu noktada artık işler bir anlamda kolaylaşmış, çalışmalar buradan alınan güçle başarılı sonuçlar yaratmıştır. Birçok dağılma, çürüme, çökme alametleri ortalığı kaplarken, Kürdistan'da mücadele umudunun taptaze tutulması, zafere gidecek kavganın ön hazırlığının derinliğine yapılması, direniş şehitlerinin anılarının gereğini yerine getirmenin sonucudur.

Anılara kötü bir bağlılık, nasıl ki bizi en soysuz bir uçuruma götürürse; anılara layıkıyla bağlı olmak da, onların düşündüklerini gerçekleştirmekle gösterilebilir.

Mazlum Doğan yoldaş: 'Hazırlık ve toparlanma taktiği doğrudur. Acelecilik ve gözü dönmüş atılganlıktan sakınmak gerekir. Bizce örgütlenme propaganda ve askeri hazırlık bir-iki yıl sürmelidir.' derken bize yapmamız gerekenleri belirtiyordu.

'Bu halk mutlaka kurtulacak, belki on yıl veya 20 yıl alır, ama mutlaka bir halk savaşı verilecek' derken, Kemal Pir kurtuluşa olan kesin inancını ve ona ulaşmak için izlenmesi gereken yolu gösteriyordu.

Hayri Durmuş yoldaş: 'Mezar taşıma, borçlu gitti, yazın' diye ifade ettiği o yüce düşüncesinde, sömürgeci esareti parçalayıp bağımsız ve özgür bir Kürdistan ülkesi yaratılıncaya kadar savaşmanın zorunlu

olduğunu ve bu uğurda yapmamız gerekenleri anlatıyordu.

(Parti Önderliği'nin değerlendirmesinden)

Diyarbakır'ın ortasından bir konvoy geçer!

- Başından beri mahkemelerin sizin için çok önemli olduğu konusunda çeşitli belirlemeleriniz oldu... Bu bakımdan konuyu en detaylı biçimde irdelemek gerektiği kanısına vardım. Mahkemelerinizin yapıldığı zeminden yola çıkarak, olayı belli bir bütünsellik içerisinde ele alamaz mıyız? O zemini tanıtmakla söyleşi yolculuğumuzu sürdürelim istersen...

- Yargılandığımız mahkeme salonları cezaevi binası içinde değildi. Diyarbakır Cezaevi'nin batısına düşen şehir çıkışında, Urfa yolunun altında olduğunu söyledik. Mahkeme binası ise, cezaevinden epey uzakta bulunan 7. kolordu karargah binasının alt tarafında, güneyindedir. PKK davaları toplu ve kalabalık olduğu için askeri mahkemenin kullandığı eski duruşma salonları küçük geliyordu. Askeri mahkeme binasının alt kısmındaki askeri alana iki büyük salon inşa ettiler, yargılamaları orada yaptılar.

- Sırf sizi yargılamak için mahkeme salonları yaptılar, öyle mi?

- Evet, hem de iki salon yaptılar. Bu salonların her biri üç yüz kişiyi alabilecek büyüklükteydi. Duruşmalara toplu olarak çıkarılıyorduk. PKK Ana Davası beş yüz sanıklı... Beş yüz sanığın hepsini birden mahkemeye götürmediler. Anlatmıştık, kimlik bildirimi işleminden sonra ana davayı dört gruba böldüler, gruplar sırayla mahkemeye götürülüp getirildi. Binalar tek katlı. Mikrofon düzeni var ve sıradan tahta banklarda oturuyoruz.

- Dinleyici için yer var mı?

- Evet, üç-beş bank koymuşlar. Sanıklarla dinleyici bölümleri arasına bir parmaklık atılmış. Tuvaleti, lavabosu ayrı bir bölümde. Duruşma başlamadan önce başka bir salonda bekletilme durumu yok. Sanıklar kalabalık olarak getirildiği için, hepsi gelir gelmez duruşma yerindeki sıralara oturtuluyor. Mahkemeye götürülürken konvoyun önünde ve arkasında askerleri taşıyan araçlar dışında kariyer de olurdu. Yolumuz boyunca şehrin trafiği durdurulurdu. Mahkeme konvoyu Urfa anayoluna çıkarılır, kolorduya kadar olan kesimde trafik bütünüyle kesilirdi. Çok sayıda askeri arabanın kuşatması altında, büyük bir güvenlik çemberi içinde mahkemeye götürülüp getirilirdik.

- Cezaeviyle şehir arasında yaklaşık olarak ne kadar mesafe var?

- Sanırım dört-beş km. var... Mahkeme binasının önünde zincire vurulmuş tutsaklar arabalardan indirilir, kafaları öne eğik, sağa sola bakmadan yürütülürlerdi. Bu şekilde yürüme kesin kuraldı. Daha sonra

vahşet tırmandırıldığında, bizlere yaptıramadılar, ama diğer siyasi gruplardan ve koğuşlardan mahkemeye getirdiklerine arabadan indirdikleri yerden binaya kadar –eli-yüz metrelik bir uzaklık– askeri yürüyüş yaptırıp, marş söylettiler. Dışarıdakilere tutukluları teşhir ederek cezaevinde insanları ne duruma düşürmüşler, nasıl "hizaya" getirdiklerini, başarılarını gösterme amaçlanıyordu.

- O "ibret-i alem" gösterisinin başka boyutları var mıydı?

- Tabii ki, bunlar ibretlik işler, az şey değil... Salona alınıyoruz; arkaya bakmak, ziyaretçi, dinleyici veya avukatıyla konuşmak, kaş göz oynatmak, gülümsemek yasak. Tutuklular banklarda esas duruşta oturtulur; topuklar, dizler birbirine yapışık, eller diz kapakları üzerinde düz duracak ve yandan bakıldığında sıradaki tutukluların dizleri aynı hizada olacak. Rahat oturma, ayaklarını açma söz konusu olamaz. Tutuklu baktığında sadece önündeki insanın ensesini görecek şekilde oturacak, direkt karşıya bakacak, önden bakıldığında ararda oturmuş tutuklular tek bir kişi gibi gözükecekler.

- Böyle yığınla ayrıntısı olan bir oturma düzeni yaratma fikri mahkeme heyetinden mi çıktı?

- Yargılama usulüne göre salondaki düzen, güvenlik konuları mahkeme başkanının denetimindedir. Ama Diyarbakır'da usuller aramak yanlıştı ve her şey usulsüzlük, ölçüsüzlük, pervasızlık içinde gelişirdi. Salonunun güvenliği inzibatlarca sağlanması gerekirken, orada inzibatlar getirilip diziliyordu, ama etkisiz ve yetkisizleştirilmişlerdi. İnzibatlarca çembere alınmışız, ama onlarla aramızda bir de gardiyan çemberi var. Zaman zaman inzibatlarla gardiyanlar arasında yaklaşım biçimlerinden ötürü sürtüşmeler de oluyordu. Bazen inzibatların önünde gardiyanlar bizi dövüyor, hakaret ediyor, inzibatın biri de o gardiyana özeniyor ve tutukluyu dövmek istiyor. Böyle anlarda ilginç sahneler ortaya çıkıyordu. "Bu benim malım, ona nasıl elini uzatıyorsun?" anlayışıyla gardiyanlar inzibatlara kızarlardı. Ya da inzibatın biri bize sıcak bakmış veya bir-iki yumuşak söz söylemiş, bu fark edildiği anda, inzibata kızarak bağırırlar, sürtüşme derinleşirdi. Daha sonraki günlerde inzibatları tümden devreden çıkardılar. Bir bütün olarak salon cezaevi gardiyanlarına devredildi. Güvenlik ve orada olup-biten her şey cezaevi idaresinden sorulur oldu. Cezaevinden gelen yirmi-otuz gardiyanın başında bir çavuş veya subay sorumlu olarak bulunurdu. O sorumlu kişi sadece askerlerin değil,

"asker" sayılan tutukluların da komutanı olduğu için, salonda mutlak bir hükümrandı. Tutuklunun ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmayacağı, mahkeme heyetinden çok onlara kalmıştı. Heyetin bizi peşin suçlu, düşman hain gören, "her şeye müstahaksınız, size her şey revadır" diyen mantıkları da işin başka yönüydü ve zamanla çok çarpıcı bir biçimde açığa çıktı.

- Bu tür yaptırımlar ve yasaklar başından beri var mıydı?

- Bu da süreç içinde oldu. Mahkemeler açıldıktan bir buçuk ay sonrasına, yani cezaevindeki direniş bitene kadar mahkemede herhangi bir kural ve dayatma uygulanmıyordu. Onlar da biliyordu ki, direniş kırılmadıkça istedikleri gerçekleşemez. Ancak bu süreç içinde de mahkemede rahat bırakıldığımız söylenemez. İşkence ve hakaretler yine sürüyordu. Bir gün salonda gardiyan Karasu'yu coplarken –heyet salonda, yerini almış– Karasu, "burası mahkeme mi, işkence hane mi?" diye bağırıyor. Duruşma yargıcı E. Kaya'nın yanıtı ise, "nizamlara uyun" oluyor. 1981 yenilgisinden sonra, bir ayı aşkın süre salonda kurallar tam olarak uygulanamadı. Kurallar, 1981 Ağustos ve sonrasında oturtuldu.

- Mahkeme salonuna ilk kez ne zaman götürülmüştünüz? 1981 Ölüm Orucu'nda mı?

- Ölüm orucundayken, duruşmaların başladığını söylemiştik... Ölüm orucunun kırklı günleri olduğu için, duruşmalara çıkarılacak durumda değildik. Eylemin bitiminden üç-beş gün sonra, henüz kendimize gelememişken, apar-topar kimlik bildirimi için duruşmaya götürdüler. Halsizdik, ayakta duracak takatimiz yoktu. Hayri'nin sağlığı daha da kötüydü. Kürsüye çıktığında düştü. Yeniden düşmemesi için kimlik bildirimi boyunca bir gardiyan kolundan tuttu. Kimlik bildiriminde bulunurken hemen hepimiz o durumdaydık. Kararımız; "kimlik bildirilmeyecek, baskı ve işkenceler kürsülerde anlatılacak, dikkatler cezaevinde olup bitenlere çekilecek" idi. Duruşmaların ilk günlerinde, Mazlum ve Karasu'yla birlikte beş-altı arkadaşı kimlik bildiriminde bulunmadıkları için mahkeme salonundan atıyorlar. (Karasular ölüm orucunun ikinci grubundalar ve eyleme başlayalı on gün kadar olmuş. Buna rağmen sürekli duruşmalara götürülüyorlar.) Salondan atılan bu arkadaşlar kariyere alınıp akşama kadar işkenceye tabi tutuluyorlar.

- O ilk günlerde mahkeme heyetinde savunma konusunda belli talepleriniz olmuş muydu?

- Savunmayla ilgili taleplerimiz çok oldu. İlk günlerde öne çıkardığımız en önemli talebimiz, PKK'yle ilgili bütün dosyaların ana davada birleştirilmesiydi. Bu davalarda PKK'nin yargılandığını, suçlandığımız olayların bireysel olmadığını merkez, siyasi amaçlı olduğunu söyledik. Bu haklı gerekçeyle bölgelerdeki davaların birleşmesini defalarca istedik, her defasında reddedildi... Mahkemedeki bu oturuş biçimi sonuna kadar böyle sürdü. Sabah en geç dokuzda salondaki sıralara oturtuluyoruz ve akşam saat 17-18'e kadar yerimizden kımıldayamıyoruz. Her tarafımız uyuşuyor, uykusuzluktan, bitkinlikten gözlerimizden uyku akıyor. Uyumamak için inanılmaz bir çaba sarf ediliyor. Buna rağmen uykuya yenilir, göz kapakların kapanırsa, alıcı kuş gibi başına dikilen zebani hemen tepene biniyor. Ayrıca ismini alıyor, cezaevinde seni yeni işkenceler bekliyor.

- Yani heyetin önünde sizi coplayabiliyorlar, rahatlıkla dövebiliyorlar... Tam 12 Eylül'lük manzaralar...

- Evet, heyetin önünde de yapılıyor. Gardiyanlar seni coplar, alttan tekmeler, copla dürter. Arabada dövülürsün, döndüğünde cezaevinde dövülürsün... Kimlik bildiriminden sonra sorgular başladı, önce Diyarbakır grubunun sorgusuna geçildi. İddianamedeki isim sırasına göre tutuklu gidip ifadesini veriyordu. O dönem ifadeler stenoyla alınıyordu. Steno sistemi nedir, ne değildir, hakkında fazla bir bilgimiz yoktu. Daktiloyla arasındaki fark nedir; hangisi iyidir, hangisi kötüdür bilemiyoruz. Tutsakların hemen tümü yaşamı boyunca mahkeme yüzü görmemişti. Toplu yargılanmaya tamamen yabancı ve tam bir tecrübesizlik söz konusuydu. Yazılı savunma yapma olanağı da ortadan kaldırıldığı için, o bitkinlik, halsizlik uykusuzluk, tedirginlik, panik korku ortamında aklında ne kalmışsa onunla yetinmek zorundasın. TC'nin partiye yönelik suçlamaları karşısında partiyi savunan ve siyasi savunma yapan birçok arkadaşımız var. İşte "marksist-leninist temele dayalı, Türk milletinin birliğini, vatanını bölen, bölücü, eşkıya, çete" şeklindeki suçlamalarına karşı partimizin anlayışını, dünyaya bakış açısını, strateji ve taktiklerini ortaya koyacak epeyce insanımız vardı. TC'nin durumunu konumlandırmak, Türk egemenlik sistemini Kürdistan'da yerli yerine oturtmak temelinde siyasi savunmalar yapılıyordu. Ama bunlar o gerginlik ortamı içinde geniş kapsamlı, araştırma ve inceleme olanaklarını kullanarak, değerlendirerek ortaya çıkan çalışmalar savunmalar değildi. Siyasi

savunma yapan arkadaşlar, geçmiş birikimlerinden zihinlerinde ne kalmışsa, onları kullanarak PKK davasının haklılığını mahkeme önünde haykırıyorlardı. "Sanıkların" bir araya gelmeleri, cezaevinde ortak savunma metni hazırlamaları, birbirlerine yardımcı olmaları imkanı da yoktu.

- *Bahsetmiştin; her şey savunma yapmanızı önlemeye yönelikti...*

- Öyle... Polis ifadeleri ve dosyadaki dokümanların verilmesi kesinlikle yasaktı. İçeriye mahkemede kullanmak üzere tek bir sayfalık belge almanın olanağı yoktu. İddianameleri bile doğru dürüst okuyamıyor, irdeleyemiyorduk. Yüzlerce kişiye üç-beş adet iddianame verildiğini söylemiştim.

- *Peki mahkeme salonunda sabahtan akşama kadar kıpırdamadan oturma olayı kaç yıl devam etti?*

- Askeri literatürde olmasa da, "esas duruşta oturuş", Diyarbakır'da TC'ye ait bir buluştu! 1983'te cezaevinde kırılan teslimiyet zinciriyle birlikte mahkemedeki "esas duruşta oturuş" işini de tümden sona erdirdik. Tümden diyorum; çünkü biz 35'ten gelenler, 1982'deki büyük ölüm orucundan sonra bu tür dayatmalara pek aldırmıyorduk. Normal bir oturuş olsa da, genel olarak sağa sola bakma, konuşma, geriye dönme fazlaca olmuyordu. Ancak 35. koğuş dışında kalan kitle ve siyasi gruplar genelde mahkeme dayatmalarına uydu ve 1983 Eylül'üne kadar bu dayatmalar sürdü. Yine duruşmanın başlangıç günlerinde, mahkeme heyeti içeri girdiğinde tutsaklar ayağa kalkmazdı. Teslimiyetten bir süre sonra, idare, "mahkeme heyeti içeri girdiği anda herkes ayağa kalkacak!" dedi. Emrin yerine getirilmesi işini de vahşet ve terör çözümledi. Ve heyet içeri girdiğinde tutsakların ayağa kalkması sağlandı... Bazen duruşmalar gereğinden fazla uzadığından pek çok defa yemek saatlerini kaçırmış olurduk. Tabii kaçırdığımız zaman da yemek yiyemezdik. Mahkemeden dönüldüğünde yemek dağıtılmış oluyordu. Eğer tutsak bizim gibi hücredeyse, tabaklarına yemek bırakılmışsa yiyebiliyordu. Yoksa bulunursa bir parça ekmekle yetinmek zorundaydı. Yemek yenmeden geçirilen birçok gün vardı...

- *Mahkeme heyetine öğlen tatili var, ama size yok değil mi?*

- Yok... Orada tutuklunun öğle tatilinde yemek yemesinin imkanı yok. Yemek zamanı geldiğinde hakimler duruşmaya ara verir, gider yemeğini yer, dinlenir, çayını, sigarasını içer sonra gelip duruşmaya devam ederdi. Aç olmamızdan rahatsızlık duyduklarını hiç görmedik. Daha ilginci, onlar yemeğe gittiklerinde bizler daha da çok kıskaca

alınırdık. Diyelim birisi duruşma sırasında kıpırdamış, bir yerini kaşımış, cezalandırılırdı. O bir, bir buçuk saatlik öğle tatilinde sopa atmalar, küfür ve hakaretler, coplarla dürtmeler, "niye şöyle davrandın, niye öyle baktın, niçin kıpırdadın?" demeler gırla gidiyor. Gardiyanların yumrukları, tekmeleri konuşuyor, terör ortalığı kolaçan ediyordu.

- Hiç mahkeme heyetine, "öğlen tatillerinde yemek yiyemiyoruz, açız bu sorunu çözmeniz gerekir" demediniz mi?

- Çokça söylendi. Ayrıca söylemeye de gerek yok. Görmedikleri, bilmedikleri bir durum değildi. Söylendiğinde ya önemsemez, ya da "biz de açız, ne yapalım, size yemek verecek halimiz yok ya!" diyerek terslerlerdi. Tutukluya yemek getirme veya bir salon açtırıp parasıyla yemek aldırma söz konusu olmadı. Ayrıca orada olup bitenler yanında açlığımız geri planda kalırdı, öncelikle önlemeleri, tepki göstermeleri gereken küfür, hakaret, işkence, put gibi oturtuluşumuz vardı. Her şey onların gözlerinin önünde oluyordu. Bir kutuda tutulmuyoruz, ayrı bir bölüm de yok, salona oturtuluyoruz, ara verdiklerinde heyet, kürsünün arkasındaki odalara gidip oturuyordu. Onlarla aramızda ince bir duvar vardı. Öksürdüğümüzde sesimizi duyacak kadar yakındılar bize. Salonda olup-bitenlerin tümü; kalkıp inen cop sesleri, küfürler tutuklunun çığlığı onlara rahatlıkla ulaşırdı. Her şeye tanıktılar. Ama tek bir defa bile oturdukları odadan çıkıp, gardiyanlara "ne yapıyorsunuz? Yapmayın" demediler, demezler de.

- Trafiği durduracak denli ağır ve özel önlemler eşliğinde, konvoy halinde halkın arasından geçiyor, Diyarbakır'ın bir ucundan diğer ucuna hemen her gün sabah ve akşam gidip geliyorsunuz. Acaba böylesi anlarda Diyarbakır halkının hangi duyguları taşıyabileceğini hiç düşündünüz mü?

- Tutukluların Diyarbakır Askeri Cezaevi'nden alınıp yargılanmaya götürüldüğünü çocuklar dahil tüm kent halkı biliyordu. Her gün yaşanan bir savaş görünümü var. Ve bu görünüm, bu hava halka bilinçli bir şekilde veriliyor, kente dalga dalga yayılması sağlanıyordu. Terörize etme atmosferi içinde, Türk devletinin, askerinin ne kadar heybetli ve güçlü olduğunu halka gösterme amaçlanıyordu. Kariyerler, üstü açık ciplere yerleştirilmiş makineli tüfekler, elleri tetikte ateşe hazır askerler, namlular hem bize, hem de halka dönük... Cemseler tıklım tıklım asker dolu, tutukluların bulunduğu ringler kafilenin ortasında. Ara yollar, ana yollar tam bir kuşatma altında.

Dediğimiz gibi o gidiş gelişler bir anlamda sömürgeci faşist devletin, ordusunun haşmetinin, heybetinin sergilendiği bir geçit törenine dönüştürülüyordu. Bir güç gösterisi yaşanıyor; "işte biz bu denli güçlüyüz, bakın hepsi elimizde, pençemize düşmüşler, bunları istediğimiz gibi tutarız, yargılarız, gelin de kurtarın..." ya da, "hallerini görüyorsunuz! Artık kimse bunlardan fazla bir şey beklemesin! Devletin elinden kimse kurtulamaz! İbret alın" vb. mesajını veriyorlardı. Yani bütün bu mesajların hepsinin bir arada verildiği bir görünüm. Biz ne düşünüyorduk?.. Bu da oldukça karmaşık bir duygu... Kendi ülkemizin topraklarında, insanımızın, halkımızın arasından tutsak olarak geçirilmek, onların kaldırımlardan, kahvelerin önünden, bir traktörün üstünden, bir belediye otobüsünün içinden, evlerinin pencerelerinden, hemen önlerinden özel önlemlerle götürülen bizlere baktığını bilmek, o penceresiz ringlerin içinde bizlerin götürülüp getirildiğimizi bilmeleri, onları göremesek de yüreklerinin bizim için çarptığını, kaygılandıklarını bilmek, hissetmek, düşünmen çok ağır ve hüzünlendirici bir duygu.

Diyarbakır'ın ortasından her gün bir konvoy geçiyor. Halkımız, onlarca aracın ortasında kuşatılmış ringlerde "güzel bir gelecek muştulayan" insanların olduğunu biliyor. Düşman için bu geçişler güç gösterisine dönüşüyor, halkımız ve bizler için ise buruk duyguların ve hüzünlerin yaşandığı, kinin ve düşmanlığın pekiştiği, gözyaşlarının içe aktığı anlar oluyor. Bu anlarda halkımız, binlerce göz, binlerce yürek o ringlere sevgiyle bakıyorlardı. Düşmanın, kendilerine dönük namlularına öfke kusan gözleri ringlere ulaştığında sevgi sağan gözler oluyordu. Bu çelişik duyguları hem onlar, hem de biz defalarca yaşadık... Tabii işin bu duygusal yanından öte, bazı yalın gerçeklikler vardır. Kürt insanı mahkemelere, yargılamaya, idam cezasına nasıl bakar? Ayrıca onlara da değineceğiz...

- Peki mahkemesi sürmekte olan arkadaşların, mahkemeye gidiş-gelişleri sürecinde karşılaştıkları daha başka, burada belirtilmesi gerektiğine inandığın, özel fiziki zorluklar var mıydı?

- Her şey de bir zorluk vardı. Tutsaklar arabalara genellikle zincire vurulmuş yirmişer kişilik iki dizi şeklinde bindiriliyordu. Arabanın içinde oturulacak yer yok, ayakta bekletiliyoruz. Havasızlıktan, sıkışıklıktan düşüp bayılanlar öyle çok ki! Başka bir özel işkence yöntemi de araba ilerlerken aniden frene basılmasıydı. Fren yapılınca, ringin içinde ayakta bekleyen

tutuklular, arkaya veya öne doğru birbirlerinin üzerine yıkılırdı. O ani çarpışmada yaralanmalar, ezilmeler, bayılmalar olurdu. Yazın, saat sekiz civarında tutuklular arabaya dolduruluyor, eller arkadan kelepçeli, bir-buçuk-iki saat boyunca öyle bekletiliyordu. Arabanın arka kapısı kapalı, sadece ön cephede küçük bir delik vardı. Hava girecek başka hiçbir yer yok. Sıcaktan çoğu insan artık ayakta duramaz yere düşer, fenalık geçirirdi. Kan ter içinde kalır, üstündeki bütün elbiseler sırılsıklam olur, sanki elbiseleriyle göle atlayıp çıkmış gibi olurdu. Bir gün o halde gittik. Hayri kürsüye çıktığında, duruşmayı izleyen avukatlardan Mustafa Özer ve yanındakiler şaşkınlıkla Hayri'ye bakmaya başladılar. Hayri'nin elbiselerinin neden ıslak olduğunu anlayamadılar, fal taşı gibi açılmış gözlerle bakıyorlardı. Yüz ifadelerinde, "ne oldu, niçin böyle sırılsıklamsın?" sorusu vardı. Hayri'nin, arabada saatlerce bekletilirken o denli terlemiş olabileceğini nereden bilsinler? Avukatlar merakla bizlere ve birbirlerine bakıp durdular. Aslında avukatlar da cezaevinde ne olup-bittiğini, tutukluların yüz yüze kaldıkları uygulamaları biliyorlardı. Tahliye olanlar gidip onları görüyor, her şeyi anlatıyor veya kendileri arada bir de olsa cezaevine geliyor, karşılaştıkları zorluklardan tutukluların da neler yaşadıklarını çıkarabiliyorlardı. Neyse, fren yapmalarla yaşanan o çarpışmalar ezilmeler, yaralanmalar dışında bir de tutukluların birbirleriyle konuşmasını, işaretleşmesini, haberleşmesini önlemek için cezaevinde sürüp giden konuşma yasağını devam ettirmek amacıyla, gardiyanlar arabaya bindiriliyordu. İçerisi çok sıcak olduğundan, onlar da bunalırdı. Arabada oturacak yer bulunmadığından ayakta beklemekten yoruluyor, tutukluyu yere çöktürüp üzerine otururlardı.

- *Ne diyorsun! Tutukluların sırtına mı otururlardı?*
- Evet, sandalye yerine...
- *"Çök!" diyor ve oturuyor öyle mi?*
- Sandalye yerine tutukluyu kullanır...
- *Çok adice bir şey! İnsanın inanası gelmiyor!*
- Sırtına oturur, döver, hakaret eder, mahkemeye veya cezaevine varana kadar. Diyelim mahkemede otururken esas duruş bozulmuş veya hakimler karşısında istenen topuk selamı çakılmamış, onlara göre bunlar "vukuat"tır ve daha arabadayken "vukuat"ın bedelini ödetmeye başlar. Ellerin arkadan kelepçelidir. Kendini koruyamazsın, kelepçe son halkasına kadar sıkıştırılır ve kelepçe demiri bileğine, etine gömülür, kimi

zaman eti yarıp kemiğe dayanır, kanatır. Gardiyanlar arabada coplarla arkadan kelepçeli ellerimize, parmak uçlarımıza vururlardı. Bazen tam anlamıyla kudurur, tekmeler, yumruklar devreye sokulurdu. Tutuklunun ağzı burnu dağıtılır, kan revan içinde bırakılırdı. Hiçbir kaygı gütmeden, tam bir pervasızlıkla tutukluya kaba dayağın her türlüsü atılırdı...

Bir gün yine arabada bekletiliyorduk. Bizimle, Urfa grubunda yargılanan Siverekli Mahmut Alagöz isimli genç bir tutuklu vardı. Aşağılık kompleksiyle dolu o ufak gardiyan (general!) Mahmut'u arabanın orta kısmına çekti, yumruğunu suratının ortasına yapıştırdı. Yumruğun şiddetiyle Mahmut diğer gardiyanın kucağına düştü. O da vurdu ve yanındaki gardiyana devretti. Mahmut niçin dövüldüğünü anlayamadı. Durup-dururken dövmeye başlamışlardı. Mahmut, ikide bir "komutanım ben bir şey yapmadım" diyordu. Yani onların deyimiyle bir "vukuat"ının olmadığını söylemeye çalışıyordu, ancak yumruklar dinmiyordu. Fazla dayak yememek umuduyla sürekli, "ben suçsuzum, bir şey yapmadım" diyordu. Mahmut'u bir top gibi birbirlerine atıp durdular.

- *Peki, ama niçin dövüyor, yani görüntüsel bir neden de mi yoktu?*

- Herhangi bir "vukuat"ın olmasından değil. Bir gece önce ufak gardiyan televizyonda bir meydan dayağı sahnesi seyretmiş; üç-dört kişi aralarına aldıkları başka birini dövüyorlarmış. O sahneyi arabada gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini anlamaya çalışıyor. Mahmut'un yediği yumruklar da bunun için. TV'de gördükleri sahneyi gerçekleştirmek için arabada bir film de onlar çeviriyordu! Mahmut'un yeterince anlayıp kavrayamadığı şey, akla gelen gelmeyen her şeyin "vukuat" ve işkence nedeni olabileceğiydi...

Gidiş-gelişler eğlence, dayak faslı, küfür, hakaret içinde sürüyor. Gardiyan arabada sigara içiyor, izmariti, önündeki tutuklunun ensesine basıp söndürüyor veya kulağına yapıştırıyor. Ya da tutuklunun elinde söndürüp; "acı duydun mu lan?" diye soruyor. Veya tutuklunun birine ağıza alınmayacak hakaretler yağdırıyor, küfre karşı tahammül sınırını ölçüyor. Eğer tutuklunun rahatsızlık duyduğunu hissederse, "niye öyle baktın, niye iç geçirdin, niye burnundan soludun?" gibi bahanelerle daha çok küfredip işkence ediyor. Yani insanın kişiliğini, onurunu zedelemek, yaralamak için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı.

Bir gün mahkeme dönüşünde PKK Suruç grubunun karşılaştığı bir olayı anlatayım: Duruşmada bir arkadaş hakimle tartışmaya girmiş.

Gardiyanlar bunu hazmedemeyip tutuklulara, "söyleyin lan! kimdir bu? Hakimle nasıl böyle konuşur? Önderiniz mi?" diye yükleniyorlar. Hakimle tartışan arkadaşı arabada dövmeye başlıyorlar, diğer yandan da kendisine tutukluların kötü şeyler söylemesini istiyorlar. Ancak kimse bir şey söylemiyor. Bu defa onları dövüyorlar. Arabadaki en genç tutukluya, belki konuş turabiliriz düşüncesiyle daha fazla yöneliyorlar. Dövüp yere yıkıyorlar. Ve gardiyanlardan biri, "madem konuşmuyorsun, o zaman sana tecavüz edelim de gör", diyor ve diğerlerinden onun kelepçesinin ve zincirinin çözülmesini istiyor. Tutuklu gencin kelepçesi ve zinciri çözülüyor, üzerindeki giysiler zorla çıkartılıyor, o anda arabada bulunan 40'a yakın tutuklu bu aşağılık tutum karşısında homurdanmaya başlıyor. Tepkiyi gören askerler biraz çekiniyor, geri adım atıyor, dalga geçer gibi bir tavırla, "giy lan elbiselerini, biz sana şaka yaptık, nasılda korktun!.." diyerek bırakıyorlar, düşündüklerini gerçekleştiremiyorlar... Arabada homurdandıkları için tutuklular cezaevine geldiklerinde hemen sıra dayağından geçiriliyorlar. Hakimle tartışan arkadaşın da pestilini çıkarıyorlar.

- *Peki bunun gibi daha başka çarpıcı örnekler verebilir misin?*

- Hele bir de siyasi savunma yapmışsa, dönüşte arabada "sen hâlâ Kürdistan'ı mı savunuyorsun, hâlâ PKK'li misin?" diyerek, tutukluların ayrı bir hışmına uğramaları, ayrı bir işkence seansına tabi tutulmaları söz konusuydu. Ama bir noktadan sonra savunma yapanların üzerine fazla gidemiyorlardı. Onları vazgeçirme konusunda artık ümidi kestikleri için bu defa intikam almaya yöneliyorlardı. Fakat diğerlerine, yani savunma yapmayanlara bizlerden daha çok çektiriliyordu. Onlar her bakımdan daha fazla eziliyordu. Arabada, gidiş gelişlerde, mahkeme ve cezaevinde daha fazla yaralanıyor ve düşürülmeye çalışılıyordu... Bir gün mahkemeden dönüyorduk, bizi arabalardan indirdiler. Yanımızda bizim davadan bizimle yargılanan Halil Yavuz da vardı. Elli-elli beş yaşlarındaydı. Herkes sırayla arabadan iniyordu, asker onu arkasından itti. Araba kapısı yerden epeyce yüksekti. Halil Yavuz dengesini kaybetti, yüzüstü yere çakıldı...

- *Elleri arkadan kelepçeliydi, değil mi?*

- Kelepçeli olmasaydı, iteliediklerinde sağa sola tutunabilir, yüzü koyun düşerken ellerini kullanabilir, yere çakılmazdı. Suratı paramparça oldu. Ertesi gün yine mahkememiz vardı. Halil Yavuz'u getirdiler, yüzü yaralarla kaplıydı, o haliyle mahkemeye çıkardılar. Normalde o şekilde

yere düşen birini alıp hemen hastaneye götürmeleri gerekir. Böyle anlarda tutuklunun hastaneye götürülmesi çok istisnadır. Sadece bir defa, o kadar süre içinde sadece tek bir defa rastladık. Mahkeme salonunda tutuklunun birine vurdular. Yere kapaklandı, bayıldı. "Bir sıhiye çağırın da şunu götürsün!" denildi. Ancak o zaman hastaneye götürülme işi oldu. Bayılanı sürükleyip salondan çıkardılar... Mahkeme yollarında bir diğer zorluk da kışın karşınıza çıkıyordu. Özellikle 35'tekilerin diğer tutuklulardan ayrı götürüldüğünü söylemiştim. Eğer o gün 35'ten mahkemeye gidecek insan sayısı azsa, kariyerlere bindirilirdik.

- *Tabii kariyerlerin de üstü açık...*

- Üstü açık, tank modeli bir şey. Yazın da ona bindirilirdik, içerisi hamam gibi, fırın gibi! Kariyerler çelikten yapıldığı için güneşte ısınır, elini dokundurduğun zaman yakardı. Yazın kariyerlerin içine konulduktan sonra üst ve arka kapakları kapatılırdı. O maden külçesi içinde kavrulurduk. Kışın da tersi olurdu. Üstü, arka kapağı açılır, içine oturtulurduk. Etimiz o soğuk demirlere yapışırdı. O dönem palto giyinme de yasaktı. Duruşmaların başlamasından birkaç ay sonra mahkemeye gidenlere askeri mont verdiler. Montlar siyah boyaya batırılmıştı ve sadece mahkemeye giderken giydirilirdi. Montlar diyorsam, öyle ahım şahım bir şey değil, giyile giyile artık kullanılmaz hale gelmiş, eskimişlerdi. Henüz tek tip elbise olmadığı için o dönem onları giydirirlerdi. Eller arkadan kelepçeli, kariyerde oturduğun yerde kıpırtısız bekliyorsun. Söylemiştim; 1982-83 kışı Diyarbakır'da son kırk yılın en şiddetli, en soğuk, en sert geçen kışıydı. İşte biz o havada sabahın köründe alınıyor, kariyerlere bindiriliyor, iki saat açık havada kariyerde oturtuluyoruz. Her tarafımız buz kesiyor, iliklerimize kadar donuyoruz.

- *En zor yıllarınızda doğa da sizden yana değilmiş!..*

- Teslimiyetin hiç dostu yoktur... Bu konuda yaşadığımız o kadar çok şey var ki, ne kadar anlatsak yetmez, eksik kalır. Sadece söylemekle olmuyor. O kış gününde, sabahın köründe, ağızdan çıkan nefesin bile buz tuttuğu o müthiş soğukta, üstü açık kariyerin demir zemininde iki saat hiç kıpırdamadan oturmak zorunda bırakılıyorsun. Bu, korkunç bir durum. Hareket halinde olan insan bile o havada donar. Ama biz kıpırtısız oturuyoruz. Damarlarımızda zaten kan kalmamış, cezaevi zulmü kan içiyor, gıdasızlıktan zayıf, bitkin düşmüş durumdayız. Üstelik her yönüyle gergin bir ortamdasın. Tüm o olumsuzlukları yaşayan bir

insana karşı kariyerler de soğukta işkence aracı olarak sonuna kadar kullanılıyor. Bu da insanın Diyarbakır'daki kuşatılmışlığının bir başka boyutunu gösterir. Sıcak bir çayı, sıcak bir yatağı vb. yaşamın en büyük özlemi olarak istiyorsun. O anda zaten başka bir şey de özlemiyor, istemiyorsun. Dünyaları bir bardak sıcak çaya değişmezsin... Soğuğu benliğinde ve hücrelerinde hissediyorsun. Ondan kurtulma özlemini de doğal olarak benliğinde ve hücrelerinde yaşıyorsun... Yaz kış bu şekilde kariyerlerle götürülüp getiriliyoruz...

Diyelim duruşma bitiyor, dönüyorsun, kariyer cezaevinin önüne geliyor, duruyor ve beklemeye başlıyor; bir saat, iki saat... Tutukluları indirip cezaevine sokmuyorlar. Güya görevli subayı bekliyor, güya teslim alacak subay cezaevinde yoktur veya başka bir neden yaratılarak tutukluya kariyer işkencesi çektiriliyor. Oysa cezaevinde her an nöbetçi subay da, tutukluları teslim alacak gardiyanlar da var... Saatlere varan beklemelerden sonra buz tutmuş tutuklular indirilir, içeri atılırdı.

- *Aslında bu işkence cezaevinde yapılanlardan belki de daha ağırdır.*

- Evet... İşin başında pek çok insanda mahkemeler konusunda oldukça değişik beklentiler, düşünceler vardı. Cezaevinde günün yirmi dört saatini işgal eden uygulamalar başlayınca ve çok katı bir biçimde yaşama sinip günleri, ayları doldurunca, cezaevi dışına çıkılan her zemin bir soluk alma umudu oldu. Mahkemelerin ilk dönemlerinde, "mahkemeye gitmekle biraz daha az sopa yer, eğitim marş ve işkenceden kurtuluruz!.." düşünce ve beklentisi vardı. Ama ne denli yanıltıcı bir düşünce olduğu daha sonraki süreçte açığa çıktı. Mahkeme süreci öyle bir noktaya doğru ilerledi ki, her şey cezaevine göre daha geri noktaya düştü, tersine döndü. Mahkeme yollarında, salonda olup bitenler cezaevinde yaşananları kat be kat aştı. Ve bir noktadan sonra tutuklular da mahkemeye gitmeme eğilimi ağır bastı. Mahkemeye gidiş geliş insanı cezaevinden daha beter hale getiriyordu. O gidiş geliş biçimi, mahkemede kıpırdamadan akşama kadar oturma, salondaki uygulamalar tutukluyu mahkemeden kaçırtır oldu. Cezaevinde kalsa, arada bir de olsa yemek molası olabilecek, belki birer sigara içebilecek, varsa su içebilecek, tuvalet ihtiyacını karşılayabilecek. Yani mahkeme salonunda yapılması kesinkes yasak olan şeylerin önemli bir kısmını gizlice de olsa cezaevinde yapabilecek. Bu bakımdan cezaevi, mahkemeye gitmeye tercih edilir oldu.

- Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde PKK Ana Davası'ndan, ya da onun çeşitli gruplarından olan insanlar, özel olarak yapılmış bu mahkeme salonunda yargılanıyorlar. Diğerleri nerede yargılanıyordu?

- Gittiğimiz o mahkeme salonun dışında. Askeri mahkeme binasında da olduğunu söyledik. Orada da yargılamalar sürüp gidiyor. Gerek diğer insanlar, gerek tek tek unsurlarımız ve küçük gruplar orada yargılanıyordu. Oradaki duruşma salonları oldukça küçüktü. Ayrıca tutukluların bekletildikleri, duruşma öncesi konuldukları bir hücre var; çok dar bir yer... Tutuklular bu hücrede aynen arabadaki gibi arka arkaya dizilir, duruşmaya çıkacağı ana kadar ayakta, esas duruşta bekletilirdi. Kafalar öne eğik, gözler kapalı, fısıldamak, kıpırdamak yasak! Bu saatlerce süren bekleyişler de katlanılmaz bir işkenceydi. Duruşmalar akşama kadar sürerdi. O gün duruşması olan tutuklular getiriliyor, birer ikişer yargılanıyor, işi biten cezaevine geri götürülmüyor. Herkesin duruşmasının bitmesini bekliyorlar. Ve bu bekleyiş akşama kadar sürüyor.

- Gözlerinizi niye kapatmak zorundasınız?

- Tutuklular birbirine bakar, işaretleşirler diye!.. Zindan yaşamının her anında olduğu gibi, mahkeme binasının o dar hücresinde de koyu tecritliği sürdürüyor, haberleşmeyi kesmeye çalışıyor, genel politikasını oraya da yansıtıyor ve en küçük bir boşluğa izin vermiyordu. Hücrede yapılanlar sadece bunlar değil. Gardiyanlar canları istedikçe tutuklulara "çök-kalk" yaptırıyorlar. Bazen de esas duruşta bekletme yerine, nizami bir şekilde çöktürüyor ve bir türlü kalk komutunu vermiyor. Tutuklu o halde saatlerce kalıyor ve duruşma sırası gelip ismi okununca da, hücreden alınıp mahkeme salonuna götürülüyor. İsmini duyunca ayağa kalkıyor, duruşma salonuna yöneliyor, ama yürüyemiyor. Çünkü kımıldamadan ayağı üzerine oturduğu için uyumuş oluyor, birkaç adım atınca yalpalayıp yere düşüyor.

Tabii bu işkenceleri gardiyanlar eğlence aracına dönüştürüp sıkıntılarını gideriyorlardı. Hücredeki uygulamalar senin için ek bir işkence, onlar için eğlenme aracı... Bazen öylesine sıkışıklık olur ki, "çök-kalk" yapabilmek imkansızlaşır. Gardiyan yine bunu gördüğü halde, "çök-kalk" diye bağırıyor. Ve tutuklular emri yerine getirmek için harekete geçtiğinde birbirinin üstüne yıkılıyor, devrilmeler, düşmeler oluyor. Devrilmeler ve düşmeler de ek cezaları, işkenceleri getiriyor. Arabada da aynı şey oluyor. Şoför kasıtlı fren yapıyor, viraj alıyor, tutuklular ister istemez yere

yıkılıyor. Gardiyanlar, "niye sağlam durmadın, niçin devrildin, niçin sırayı bozdun" diyerek dövüyorlar. Oysa kelepçeli tutuklular birbirlerine zincirli olduğundan birisi düşünce diğerleri de düşüyor, ayağa kalkmaları da kolay olmuyor... Bir gün, hiç unutmam; Mazlum'un şehit olmasından sonraydı, hastaydım, dişlerimi çektirmiştim. Savcılığa çıktım, savcı M. Zeki Görücü'ydü. İfade alırken işi hakarete kadar götürdü. İtirafçı olmamı teklif etti! O da ayrı bir olay. İfade alma işi bittikten sonra, savcı, "seni, suçlandığın bu olayı bilmen için çağırdım" dedi. Ben de sağolun deyip çıktım. "General" de ifade sırasında odadaydı, yanıma dikilmişti.

- *Gardiyanlar tutuklularla birlikte savcılık odasına da mı giriyorlar?*

- Evet, bu genel bir uygulamaydı. Savcılık odasına giren her tutuklunun yanında bir gardiyan bulunurdu. Yine, tek tek o küçük grupların tümünün duruşmalarında gardiyanlar bulunurdu. Cezaevi idaresi, gardiyanların bilgisi ve denetimi dışında duruşmaya girmek, ifade vermek olanaksızdı... Neyse, odadan çıktıktan sonra "general", "niye emredersin komutanım demedin, komutana sağ ol denmez" dedi. Bekleme hücresine girdiğimizde yumruklamaya, çök-kalk yaptırmaya başladı... Hücre parmaklıklarının önünde akşama kadar esas duruşta bekletildiğimizi, kıpırdamamıza izin verilmeksizin marş söyletildiğini anlatmıştım. "General" çök-kalk yaptırmaya başlayınca, aylardır yaşadığımız hareketsizlikten ötürü, emri yerine getiremedim. Her tarafım uyuşmuş gibiydi, bir-iki yaptım daha da ileri gidemedim. Bu yüzden de az işkence görmedim.

Mahkeme salonunda tuvalet ihtiyacın da olur. Bazen tuvalete çıkmana izin verirler. Tuvalete gardiyan götürür ve yanında bekler. İçerde kalma süreni de belirler, fazla kalamazsın. Kalırsan, o halde baskına uğrayıp sopa yersin... Bekleme hücresinde daha ağır şeyler de olurdu. Hücre kapısıyla tutuklular arasında demir parmaklıklar vardı. Gardiyanın kafası bozuldu, o anda tutukluları kelepçelerinden o demir parmaklıkların üst kısmına asardı. Bir gün, ayrı bir dosyadan yargılanmak için götürüldük. Ve bekleme hücresine konulduk. THKP kökenli hareketlerin birinden İbrahim isimli biri yargılanıyordu. Bu arkadaş cezaevindeki uygulamalardan ötürü akli dengesini yitirmişti, durumunu bütün gardiyanlar da biliyordu...

Kış aylarındaydık, havalar çok soğuktu. İbo, "burnumu sileceğim, beni tuvalete götür..." dedi. Gardiyan ise, "olmaz götüremem" yanıtını

verdi. İbrahim ısrarla yineledi: "Burnum akıyor, silmek istiyorum, bırak gideyim." Gardiyanlar İbo'nun ihtiyacını gidermekten daha çok dalga geçme amacıyla konuşturmaya başladılar. "Gidersin, gitmezsin" zıtlaşması bir süre sürdü. İbo'yu iyice kışkırttılar. Sonunda, "öyleyse ben de buraya burnumu sileceğim" dedi. Yine, "yapamazsın" dediler. Ve İbo, nasıl yapılacağını gösterdi, oraya sümkürdü! Akli dengesinin yerinde olmadığını bilmelerine rağmen, acımasızca dövmeye başladılar.

- *Sanki bekleme hücresi değil de, işkence üretim merkezi...*

- Bu kadarla da iş bitmiyor... Tutuklulara marş söyletildiği, saatlerce yerinde saydırıldığı, "esas duruşunu bozdun, birbirinize baktınız, fısıldaştınız, işaretleştiniz, marşın makamını bozdunuz" diye parmak uçlarını coplama, ayaklara tekme, enseye cop vurma vb. gibi daha birçok uygulama ve işkenceyi de eklemek gerekir. Yani orada geçen her saniye işkenceyle doldurulduğu. Bir de cezaevine havale edilen "vukuat"lar vardı. Mahkemede tutuklunun bir "vukuatı" olmuş ve ismi alınmışsa, cezaevine dönüldüğünde o tutuklu gardiyana tekmil verir, "mahkemede vukuatım oldu" der ve cezalandırılmasını beklerdi.

- *Ne tuhaf bir uygulama! Tutuklu "suç"unu da mahkeme dönüşlerinde beyan etmek zorunda kalıyor, öyle mi?*

- Evet... Çünkü kendisine daha önce öyle talimat verilmiştir. Kimin vukuatı olmuşsa, ne yapmışsa dönüşte koğuş gardiyanına söylemek zorundadır. Gider tekmilini verir, "suç"unu söyler, sopasını yer. Ayrıca görevliler gerek görürse yemek yememe gibi cezalar verebilir. Veya yerde süründürebilir, yani o an aklına ne gelmişse onu yapar... Bir başka boyut da, siyasi savunma yapan arkadaşlar yüzünden hem kendileri, hem yargılandığı grup, hem de bütün koğuş işkence görür, cezalandırılırdı. İdare siyasi savunma yapana yönelme dışında, onu daha geniş bir kuşatmaya alıyor. Siyasi savunma yapanları caydırmak, tüm grubu ve koğuşu ateş hattına sürdüğü mesajını vermek için böylesi bir yönteme başvuruyordu.

- *"Kendilerin"den kastın nedir? Kendi kendini mi dövmek, yoksa birine mi dövdürmek?*

- Hayır, siyasi savunma yapan arkadaşların, ayrıca dövülmesi... Terör estiriliyor, kimseye siyasi savunma yaptırtmama, onun yolunu tıkama amaçlanıyor. Eğer siyasi savunma yapmaya yönelen olursa, bedelinin çok ağır olacağını, kendini ateşe atmak anlamına geleceğini kavratmaya, göstermeye çalışıyor. Bir noktadan sonra siyasi savunma yapan bizlerden

ümidi kestiği için, yapmayanlara daha şiddetli yöneliyordu. Hiç olmazsa onları ezme, el altında tutma, tutumlarımızı benimsetmemeye çalışıyor. Mahkemeden döndük. 35'ten Urfa grubuna kırk-kırkbeş kişi çıkıyoruz. Akşam üzeri olduğu için; "artık eğitim bitmiş, bize de biraz rahat edeceğiz, ayakta fazla dikilmeyeceğiz" beklentisi içindeyiz. Mahkemede olduğumuz saatlerde koğuştakiler şu veya bu nedenden dolayı sıra dayağı yiyiyor. Döndüğümüzde biz de payımıza düşeni alıyoruz.

- Bunun da mı reçetesini tutuyorlar?

- İşkencenin adaletini iyi uyguluyorlar!.. İstisna da olsa unuttukları oluyor, ancak çoğunlukla iştahla kapıda karşılıyorlar. Neyse, beş dakika geçmeden "Urfa grubu dayak vaziyeti al" komutu verildi. Falakaya yatırdılar, dövülüyoruz. Gardiyanlar tanımsız bir vahşetle, ellerinde kalaslar, o kırk-kırkbeş kişilik gruba tam iki saat boyunca işkence yaptılar. Bayılıp ayıltıyor, tekrar başlıyorlar.

- Bu dayağın nedeni neymiş, durup dururken neden dövülüyorsunuz?

- Hiçbir nedeni yok, olağan uygulama! Biz mahkemedeyken koğuştakilere dayak atmışlar, o furyadan kurtulduğumuz için bunu hazmedemiyorlar. Eşitlik bozulsun istemiyorlar! Ayrıca işkence için bir neden gerekmiyor. Öyle şiddetli, öyle ağır bir psikolojik ortam var ki, bazı arkadaşlar bayılırken, bazıları kriz geçirdi. Kimisi kafasını demire, kimisi duvara vuruyor, kendini kaybetmiş, ortalık tam bir mahşer. Dayak alt kattan başlatıldı. "Bize gelinceye kadar bu namussuzlar yorulur, dayağın hızı biraz kesilir..." diye düşünüyoruz. Ama ne gezer! Hız kesilmedi, aynı tempoda sürdü, bizim kata da kalaslarla geldiler, o fasıldan payımızı fazlasıyla aldık. Diğer katlar bir, bizler iki defa işkence seansından geçirildik!.. Sabah oldu. Ağrı, sızı, yara-bere içine yeniden mahkemeye gittik. Hayri ve Cuma Benek topallıyor, çoğumuz işkenceden yere basamaz hale gelmişiz. Mahkemeye gidiş gelişlerimiz bu ağır ortamda oluyordu.

Bazen hava çok ağırlaşır, baskı her zamankinden daha çok şiddetlenirdi. Özellikle o itiraf hazırlama, itirafçı çıkarma döneminde, ya da siyasi savunmaların yapıldığı bazı günlerde her şey tam anlamıyla zıvanadan çıkıyordu. Devlet misillemeci bir mantıkla insanları o terörize edilmişlik içinde susturmaya, ağzını mühürlemeye çalışıyordu.

Örneğin Hıdır Akbalık itiraf yaptı. Bu hain, Diyarbakır grubunda yargılanıyordu. O grupta Karasu'yla beş-altı arkadaş dışında kalanlar siyasi savunma yapmıyordu. Hıdır Akbalık'ın itirafı üzerine mahkeme

salonunda yaşananlar, bu zemini düşmanla bizim aramızda daha sert bir çatışma alanına dönüştürdü.

- Bu olay etrafında ne türden çatışmalar gerçekleşti?

- Her şeyin orada nasıl yoğunlaştığına, çatışmanın en uç noktalarda şiddetlendiğine ve güçlerin birbirini tuşa getirmeye çalıştığına bu olay güzel bir örnek. Mahkemelerde düşman Hıdır Akbalık gibi hainlerin ağzından partiyi suçluyor, saldırıyor... Bu hainin partiye yönelik aşağılık saldırıları karşısında daha önce siyasi savunma yapmayan arkadaşlardan Hişar Ekincioğlu, Ali Yener, Mehmet Çiçek ve birkaç kişi daha açıktan partiyi savunup yanıt veriyor. Bütün işkence, vahşete ve ihanete misilleme olarak siyasi savunma yapmaya başlıyorlar. Duruşma tam bir düello havasına geçiyor. Partiyi, değerleri ayakta tutma uğraşısının bir parçası olarak ve bütün suçlamalara yanıt olmak anlamında, "biz PKK'liyiz, bunlar haindir, bunlar gibi hainler ne yaparlarsa yapsın, bu mücadele mutlaka başarıya ulaşacak. Kürdistan bağımsız ve özgür olacak, bu zorba sistem yıkılacak!.." diyorlar.

Bu arkadaşlar mahkeme dönüşünde cezaevine kadar siyasi savunma yaptıkları için dövülüyorlar. Cezaevinde Esat Oktay onları karşılıyor, kendini kaybetmiş, köpürmüş, adeta kudurmuş gibi... Ağzından köpükler saçarak ana avrat düz giderek saldırıyor: "Bundan sonra bu cezaevinin çatısı altında değil, artık mahkemede de PKK'cilik, Apo'culuk yok. Kürtlük, Kürdistan'dan söz eden olursa, iflah olmaz, yakarım!.." diye bağırıyor. Hişarları esaslı bir işkenceden geçiriyorlar. Gardiyanlar bayılıp yere düşen arkadaşlardan, 35'te kalanları sürükleyerek getirip hücrelerine attılar. O akşam 35'e yemek yasağı uygulandı. "Herkes kaybolsun, koğuş hemen yatsın!"dediler.

- Sanki mahkeme salonunda ağzınızdan çıkacak sözcükler dahi onların istemleri doğrultusunda olmak zorunda!

- Yönelim bu. Her şey öyle bir programlanmış ki, mahkeme de o bütünsel programın bir parçası. Daha önce hastane boyutunu verdik. İnsanın tedavi olması, birazcık insani bir ortam görmesi gerekirken, nasıl bir cendere içine alındığını anlattık. Mahkeme de, siyasi imhanın en temel ayaklarından biri.

- "Sizi asacağız, ya da yıllarca içerde yatıracağız, ama bu zulüm içine yatacaksınız, mahkemede istediğimiz şeyleri söyleyeceksiniz, ya da hiçbir şey söylemeyeceksiniz!.." diyorlar. Savunma hakkına doğrudan müda-

halede bulunuyorlar. "Ört ki ölem" durumu tam da bu olsa gerek!..

- Aslında olay, sadece savunma hakkının gaspı boyutunda görülmemeli, daha geniş kapsamlı ve daha bütünsel bir programın sonucudur. Mahkeme heyetini de, kolordu programını da aşan boyutlar içeriyor.

Kısacası, o salonda bir yargılama olayı yaşanmıyor ve normal prosedürün konuşturulmasıyla bir cezalandırma olayı da gerçekleşmiyordu. Konuşturulan kuşkusuz daha başka şeylerdi. Cezaevinde açıktan söylüyorlardı, mahkemede bizlere kinle bakan savcının gözlerinden, heyetin duruşundan, davranışından okunuyordu. Önyargılı oldukları daha işin başında ortaya çıkıyordu. "Hepinizi imha edeceğiz, ya ihanet ve itiraf edeceksiniz, ya da öleceksiniz, devlet güçlüdür" diyorlardı. Bunu da şöyle ifade ediyorlardı: "Bir an önce doğruları söyleyin. Devlete, vatana, millete yararlı insanlar olun, yoksa bu devlet yaptıklarınızı yanınıza bırakmaz, nedamet getirin, devlete sadakamla bağlanın!" Evet ihanetin üzeri süslü laflarla cilalandığı zaman ihanet olmaktan çıkmıyor! Tutukluya ihanet edeceksin, hatta itiraf edeceksin de demiyor, "doğruları söyle adalete yardımcı ol" diyor. İhanet batağına böyle çekmeye çalışıyor. Ama eğer seni "doğru nedir? Sizin doğru dediğiniz şey, onursuzluğa çağrıdır. Biz zaten doğruyuz" dersen, bu defa kadife eldivenini çıkarıp demir yumruğunu savuruyor. Nezakete, yumuşak, yuvarlak üsluba hiç gerek duymuyor. Büyük bir kinle üzerine çullanıyor. "Ya davana ihanet edersin, ya da seni yok ederim!.." diyor.

Diyarbakır Zindanı'nda ve yargılanma sürecinde devletin yüzündeki o örtüyü defalarca çekip indirdik. Onu, zorbalığın ve zulmün temsilcisi yüzünü en açık biçimde sergileyip, siyasi savunmalarımızla mahkum ettik. Ya ihanet, ya ölüm ikileminde ihaneti seçmediğinde sana ölüm sunuluyor, ama nasıl bir ölüm? Öyle yargılayarak, mahkeme sonunda asmayla, cezaevinde kemiklerini çürüterek, dört duvar arasında ömrünü tüketerek gelen bir ölüm değil. Bizzat yargılama sürecinde, yolda, arabada, mahkeme salonunda, hücrede, ranzanda, koridorda adım adım yaklaşan vahşi bir ölüm... Ve yargılamalar sürüp giderken, peşin peşin ölüme mahkum edilip öldürülen insanlar da var. Hem de onlarca. Yüzlercesi de hızla ölüme sürükleniyor. Böylesine dört dörtlük bir işleyiş kurulmuş. Süreç içinde değişik ölüm biçimleri, değişik yok etme, sakat bırakma, eritme, tüketme biçimleri en açık haliyle dereye sokuldu. Onlar açısından

artık her şeyi "yaparız, bitiririz, öldürürüz!" tehdidi olmaktan çıkmış, fiiliyata geçmişti. İdare böyle bir tehditte bulunurken, tutuklular biliyor ki dediğini yapacaktır. Ölüm, Diyarbakır'da serseri mayın gibidir. Kime ne zaman, nerede, nasıl isabet edeceği bilinmez. Cezaevinden tabutlar çıkmaya başlamış. İmha pratikte yaşam bulmuş ve epey yol alınmış.

- Cezaevinde yaşanan korkunç olayları ayrı bir başlık altında incelememiz gerekeceğine göre; istersen konumuza, mahkeme boyutuna devam edelim. Sormak istiyorum; incelenmek amacıyla alınıp savunma belgelerinin gasp edilmesi söz konusu muydu?

- Bir savunma belgesinin gaspının olabilmesi için, öncelikle o belgenin olması gerekir. Olmayan bir şeyin gaspı olmaz ki!.. İçeriye yazılı herhangi bir şey sokma yasak. İçerden de –anlatmıştık– mahkemeye yazılı bir şey götürme söz konusu değil. Selim'in külotunda o birkaç sayfa ve ölüm orucu sonrası azıcık nefeslendiğimiz dönemde Mahmut Güvenç'in külotunda götürdüğü birkaç sayfalık işkence ve uygulamaları anlatan yazılı savunma hariç, başka hiçbir yazılı belge mahkemeye götürülemedi. İçerden dışarıya Dışarıdan içeriye hangi biçimde olursa olsun, yolu ve yöntemi nasıl olursa olsun –yasaları tersini söylese de– belge sokma, alıp verme yok.

- "Yazılı savunma yasak, sözlü savunma yasak!" Gerçekten çok zormuş sizin işiniz...

- Ona da geleceğiz! Mahkeme sürecini pratikte ele alırken, bu uygulamaların altında yatan bütünsel politikayı irdelediğimizde, mahkeme ile Kolordu arasındaki ilişkilerden, itiraf için neler yapıldığından, kimi insanların bize karşı politik tutuma girmelerini sağlamak için nasıl düşürüldüklerinden, sözlü savunma sırasında sözlerimin ne hale getirildiğinden, salonda heyetin önyargısını en çıplak biçimde nasıl konuşturduğundan söz edeceğiz...

PKK davasına giren avukatlar tehdit ve komplolarla yıldırılıyor...

- Savunma hakkının kullanılması sırasında avukatlarınızla sağlıklı bir şekilde iletişim kuramadığınız gözüküyor, nedenleri üzerinde söyleşimizi sürdürelim...

- Avukat konusu da başlı başına bir olayı, kendi içinde birçok çarpıcı ve ilginç boyutu içeriyor. Olayın bir cephesi cezaeviyse, diğer cephesi de mahkeme ve orada yaşananlardır. Cezaevi cephesinden yola çıkarsak; avukatların bizimle olan ilişkilerinde –ilişkisizliklerinde(!)– şöyle bir durum var: 1981 direniş sürecinde o üç-dört Şubat'tan Haziran'a kadar hiç kimseyle görüştürülmedik. Görüş yasağı avukatları da kapsıyordu. O günlerde mahkemede bir-iki avukat kalkıp heyete durumu anlattı: "Kolordu nizamiye kapısından bile içeri giremiyoruz. Yetkililere ulaşamıyoruz. Müvekkillerimizle görüşemiyoruz, savunma hakkı fiilen engelleniyor. Ötesi savunduğumuz kimi insanları tanımıyoruz. Ayrıca bu insanların ağır baskı koşullarındaki akıbetleri nedir? Yaşıyor mu, ölmüş mü bunu bile bilemiyoruz. Duruşmalar başladı, savunma yapmamız gerekiyor, ama yapamıyoruz. Bizi cezaevine sokmuyorlar, durumu heyetinize aktarıyoruz..." Avukatlar bu açıklamalarıyla kendilerinin –bir yönüyle savunma hakkının– nasıl işlevsizleştirildiğini dile getirdiler. Heyet yine, "cezaevi bizi ilgilendirmez!" diyerek kestirip attı.

İşin özünde sözünü ettiğim o bütünlüklü, planlı, programlı, organize tavır var... Direniş sürecinden sonra, ara sıra avukatların cezaevine gelebilmelerine izin verildi. Teslimiyet dönemi boyunca ben iki-üç defa avukat görüşüne çıktım. Görüşler de bir-iki dakikalıktı. O sistem içinde, yani görüşmenin her yönden kuşatıldığı o zeminde avukat da fazla konuşamıyordu. Yapabildiği tek şey kendince biraz moral vermekti, gelen geçer beylik laflarla; "sıkmayın canınızı, bugünler de geçer, davanıza bakacağız, fazla ceza almazsınız, gelişmeleri izleyeceğiz vb." gibi şeyler söyleyip gidiyordu. Aslında bu sözler ve tavırları onların içinde bulunduğu acizliği, çaresizliği ifade ediyordu... Davayla ilgili karşılıklı konuşma söz konusu olamadığından, mahkemenin gidişatı hakkında belli düşünceleri netleştirme, iddianameye karşı avukatla birlikte bir tutum belirleme, delilleri irdeleme, karşı delilleri sunma, neler yapabileceği hakkında düşünce alış verişi yapma olanaksızdı. Bazı durumlarda

avukat insana yol gösterebilir mi, gösteremez mi veya sen avukatına önemli gördüğün bazı şeyleri söyleyebilir misin, bunu anlama, gerçekleştirme fırsatın da yok. Özcesi avukat görüşü göstermelikti. O da biriki dakika boyunca sürüp giden karşılıklı bakışmaydı.

- Belki de adamcağız o görüşme sırasında tel örgüler arasından müvekkiline bakarken "yapabileceğim hiçbir şey yok, ama kimi savunuyorum, gelip bir göreyim dedim..." gibi şeyler düşünüyordur.

- Benzer düşünce, duygu ve beklentilerle ziyarete geliyor... Ama işin doğrusu avukatlar genellikle cezaevine gelmezdi. Aileler davalarımıza girmelerini istediklerinde açıkça şunları söylüyorlardı: "Tamam, bu davayı alınız, ama cezaevine görüşe gitmemiz istenirse gitmeyiz, eğer görüşme konusunda ısrarlı olursanız davayı almaktan vazgeçeriz. Çünkü o cehennem kuyusuna bir anlığına bile gidip düşmek istemiyoruz!" Şu da var ki; savunduğu insanla sık sık görüş yapan avukat göze batar, hedeflenirdi. Diyelim ki hedeflenmeyi de göze aldı ve cezaevine geldi. Kapıda çantası, üstü başı tepeden tırnağa aranırdı. Notları, kağıtları yerlere dökülür, didik didik edilir, aşağılanır, hakarete uğrardı. "Bu hainlerin, Apocuların, davasına niçin giriyorsunuz? Yoksa, siz de onlardan mısınız? Gözümüz üzerinizde, yakayı ele verir, elimize düşerseniz gebertiriz..." tehditleri, taciz etmeleri, benzer ağır psikolojik saldırılar, bazen fiilen saldırıp dövmeler, tokatlamalar sıradan olaylardandı... Görüş kabininde onun yanında da asker dururdu, avukatlar askerlere "komutanım" demek zorundadır. Bir kere nizamiye kapısından içeri girmişse, kim olursa olsun, artık askere "komutanım" diyecektir. Asker o cehennemin tanrısıdır, dışındakiler de kul...

- Gerçekten çok ilginç! Diyarbakır'da avukat savunma yapmak için iğnenin deliğinden geçmek zorundaydı galiba! Eylül faşizminin ne anlama geldiğini belki de en çok bilince çıkaran kesimlerden biri de, siyasi davalara giren avukatlardı... Peki avukatlar için bu "komutanım" deme hikayesi mahkemede de sürüyor mu?

- Hayır, avukatın yargıca "komutanım" demesi gibi bir durum yok. Ama onların mahkemedeki davranışları da oldukça sınırlı. Serbest konuşma, tavır koyma, savunmanın gereğini yerine getirebilecek durumda değiller. Üzerlerinde büyük bir baskı ve tehdit var. Davalarımızı üstlenen avukatlara çok baskı yapılıyordu. Avukat cezaevine gelmediği gibi, genellikle duruşmalardan kaçıyor, korkudan bizleri savunamıyor.

Bazıları vekaletimizi almış, ama tek bir defa mahkemeye uğramamış. PKK davasından beş-on insanın avukatlığını üstlenmişse, "PKK'nin avukatı" damgasını yiyor. Bu damgayı yememek için aldığı davalardan uzak duruyor.

Ayrıca grup olarak davalarımızla ilgilenen Şerafetin Kaya, Hüseyin Yıldırım ve Erdinç Uzunoğlu vb. avukatlar da vardı. Ama daha davamız başlamadan Şerafetin Kaya gözaltına alındı. O zaman direnişteydik. Gözaltındaymış diye bir haber geldi. Ardında da Şerafetin Kaya tutuklunun biriyle haber göndermiş: "Duydum, direniyorlarmış, cezaevine geldiğimde onlara katılacağım, direneceğim!" Gelip direnişe katılması bizi memnun ederdi. Ama onu böyle konuşturan, gözaltında karşılaştığı uygulamayı cezaevinde de görebileceğini sanmasıydı. O gözaltı yerini; polis sorgusundan sonra mahkemeye çıkarılmak için konuldukları o yeri, istihkamı anlamıştık. Esat Oktay denetiminde baskı, işkence ve marş söyletme olsa da, orası cezaevine göre çok rahattı. Şerafetin Kaya cezaevini de orası gibi sanmış. Çok geçmeden tutuklayıp cezaevine getirdiler. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin havasını görünce, vahşetin düzeyini anlayınca; "direneceğim, onlarla olacağım" mesajı, bir niyet olmaktan öte gidemedi. Gelir gelmez yaptırımlara uymak zorunda bırakıldı. Şerafetin Kaya aylarca içerde tutuldu. 1981'in sonlarında Hüseyin Yıldırım da tutuklandı. Mahkemede bir-iki çıkış yapmıştı. "Tutuklularda işkence izleri var", "bunlar PKK'li, bu soygunu PKK yapmaz" gibi sözleri onu gözaltına aldırmaya yetti. Önce sorguya, sonra işkeneye götürüldü, daha sonra da tutuklanıp cezaevine getirildi.

- Esat Oktay mahkemede "ileri geri" konuşan bu insanı cezaevinde tutuklu olarak görünce keyfinden yine parmaklarını şakırdatmadı mı?

- Tabii... Sadist, işkenceci Esat Oktay, bize ait olan her şeye ve olumlu yaklaşan herkese büyük bir gözü dönmüşlükle, kinle saldıran biri... Esat Oktay 36'daki ilk günlerde Hüseyin Yıldırım'a kinini kusup iyice benzetti!.. Sonra da 35'e getirdiler. Birkaç gün 35'te kaldı, ardından 38. koğuşa götürdüler. Orasını idare itirafçı çıkarma politikasının bir alt zemini olarak hazırlamaya başlamıştı. Bazı bürokrat, avukat gibi tutukluları da orada tutuyorlardı. Vahşet 38'de biraz daha yumuşatılmıştı... Yine Erdinç Uzunoğlu davalarımızla ilgilendiği için gözaltına, işkenceye alındı. Bölücülük, komünizm propagandası yapmaktan ve örgüt üyeliğinden yargılandı. Bu baskı, işkence ve tutuklamalar avukatları

sindirmek, gözdağı vermek içindi. Etkili de oldu, onları ürküttü. Baktılar ki birer ikişer uyduruk gerekçelerle meslektaşları tutuklanıyor, çareyi uzaklaşmakta buldular. Devletin bu politikası davamıza ilgisi olan avukatların yönelimini durdurdu. Eskiden vekalet alanlar da artık duruşmaya gelmez oldular... Baskılar üzerine Erdinç Uzunoğlu mahkemede söz alıp bir grup arkadaşın davasına girmekten vazgeçtiğini açıkladı. Bu konuda da bizleri cezaevinde kendi başına bırakma, Dışarıdan kuşatma, yalnızlaştırma büyük oranda işledi. Arada bir bazılarımızın vekaletini almış M. Özer, Erdinç Uzunoğlu, Fethi Gümüş gibi avukatlar duruşmalara gelirdi.

- Kim bilir belki de yüzlerce kişilik dava duruşmalarının avukatsız geçtiği anlar da olmuştur...

- Hiç avukatın bulunmadığı nice günler vardı. "PKK'yi savunuyor" görüntüsü vermek istemiyor, böyle bir görüntüyü göğüsleyemiyorlar. Onların bu tutumlarını yargılamayı ve değerlendirmeyi ayrı bir başlığın konusu yapmak gerekir. Ama kısacası şunu söyleyelim: TC'nin yargılanmamıza yaklaşımı, bilinen burjuva hukuk kurallarına göre olmamıştır. Uluslararası sözleşmelerde ve burjuva hukukunda savunma hakkı olduğunu görüyoruz. Ancak Diyarbakır'da bu hak ortadan kaldırılmış, zindan politikası çerçevesinde avukatlara yaklaşılmıştır. Yasalarda göstermelik savunma hakkı kısmen bulunsa da, pratikte yaşanan her şeyin ortadan kaldırılması, ezilip geçilmesidir... Avukatlar haklı bir davanın yanında olma görev ve sorumluluklarını yerine getiremedikleri gibi, burjuva hukuk kurallarına göre de hakların savunucusu olamamışlardır. Bu alanda çok geri bir konuma düşmüş ve büyük açmazlar yaşamışlardır. Avukatlar duruşmalardan ve bizlerden bucak bucak kaçmanın derdine düştüler.

- Şöyle diyebilir miyiz: Duruşma sırasında söz alıp konuşan avukatlar, mahkeme heyetine bakmaktan ve onlardan çekinmekten daha çok, hemen yanı başlarında alıcı kuş gibi bekleyen Esat Oktay'a bakıyordu ve ondan çekiniyorlardı!

- O korku da vardı. Yargıçlar da bu sistemi bütünleyen, kuzuyu kurdun ağzına atan sayacaklarından biridir. İnsanları tutuklayıp yırtıcı sistemin, Esat Oktay'ın pençesine atma, yargıç ve savcıların eliyle olu yor. Ancak bu sistem kendisini en iyi Esat Oktay'da ifade ediyor... Duruşma salonunda gerek Esat Oktay, gerekse diğer görevli subaylar avukatlara

hakaret ediyor, bazen de dövüyorlardı. Bir avukat bize baktığında asker küfür ediyor, "ne bakıyorsun lan?" diye azarlıyordu. Bazen öyle bir hava oluşuyordu ki, avukat dayak yiyeceğini, hakaret göreceğini anlar, heyet duruşmayı bitirip yerini terk etmeden apar topar giderdi, yani kaçardı. Avukatların içeri, salona alınmaları da bin bir zorluk demekti. Nizamiyede bekletiyor, arayıp içeri alıyorlar. Salona, yeniden arandıktan sonra sokuluyorlar. Bu arada defalarca küfür ve hakarete uğruyorlar. Özcesi davamıza yönelimlerini ortadan kaldırmak, işleri yokuşa sürmek, ilgilerini köreltmek için her şeyi bir engelleme aracına dönüştürdüler. Yetmediği zaman da tehditler, gözaltılar, işkenceler, tutuklamalar arkasından geliyordu.

- *Tehdit işini biraz daha somutlaştıra bilir misin?*

- Diyarbakır'da her şeyin en uç noktada oynandığını ve yaşandığını defalarca söyledik, tehdit de bir yöntem... Havadan sudan nedenlerle avukatların tutuklanması, terör estirilmesi, korkutulması, bizleri savunmaktan vazgeçirilmeleri, duruşmalara girmelerinin fiilen engellenmesi vb.... Engelleme çabaları da öyle gizli kapaklı değil. Oyun tutanaklara geçecek kadar açık ve resmi oynanıyor.

Örneğin Erdinç Uzunoğlu'nu sorguya alıp işkence yaptıklarında kendisine açıkca şu söyleniyor: "PKK davasına girmeyeceksin! Eğer girmeye devam edersen, bir trafik kazasına uğrayabilirsin veya bir kaza kurşununa kurban gidebilirsin. Seni ölümün beklediğini bilmelisin." Öyle bir-iki yıl hapis yatırmakla tehdit etmiyorlar, direk yaşamı söz konusu. İşkence ve tutuklamaların yanında yaşam da hedef tahtasına konuluyor. Hüseyin Yıldırım'ın da tutuklandığını söyledik. Nedeni, davalarımıza girip duruşmaları izlemesiydi. Devre dışı bırakılması gerekiyordu. Tutuklamak için de uyduruk gerekçelere ihtiyaç vardı. Duruşmalarımızdan birinde Hüseyin Yıldırım'ın "bu soygunu PKK yapmaz" sözüne karşı, savcı Basri Özgenç, "sen PKK'yi mi savunuyorsun, yoksa bu insanları mı?" diyerek hedef gösterip tehdit etti. Hüseyin Yıldırım kalkıp PKK'yi savunmadığını, adı geçen soygunu sanıkların üstlenmediğini, bu nedenle onların yapmadığını söylediğini belirtti. Bu olay bardağı taşıran son damla oldu. Hüseyin Yıldırım'ın suyunu kaynatmaya başladılar. Kısa bir süre sonra gözaltına aldılar. Tutuklamak için bir kanıt yoktu, ancak yarattılar!.. Hüseyin Yıldırım 35'e getirildiğinde kısa bir notla bize; Tuncelili Hüseyin'in yerine tutuklandığını bildirmişti. Tuncelili Hüseyin Hilvan-

Siverek yöresinde faaliyet gösteren Merkez Komite Üyesi Mehmet Karasungur'du. Tuncelili Hüseyin'in Mehmet Karasungur olduğu yöredeki faaliyetlerden ötürü suçlandığı hazırlanan iddianamede geçiyordu! Açık kimliği mahkeme ve savcılarca biliniyordu. Buna rağmen Av. Hüseyin Yıldırm'ı içeri atmanın gerekçesi olabiliyordu. Askeri savcı Süleymanlar çetesinden tutuklu olan Müslüm Bayık ve bir-iki kişiyi daha getirtip Tuncelili Hüseyin'in Hüseyin Yıldırım olduğunu söylemelerini ve teşhis etmelerini istiyor.

- *Bunu savcının kendisi yapıyor?*

- Evet... Hüseyin Yıldırım'ın tutuklanma senaryosunu savcı hazırlıyor ve "tanık"ların önüne teşhis etmeleri için çıkarıyor. Bu "tanık"lar çatıştığımız çetenin üyeleri, o bölgenin faşistleriydi de. MHP'yle ilişkileri vardı. Hilvan ve Urfa'da örgütleyiciydiler. Savcı, Hüseyin Yıldırım'ı onlara gösteriyor, "soygun yapan, adam öldüren Tuncelili Hüseyin dediğiniz kişi bu mudur?" Onlar da, "evet budur" diyor. Orada Hüseyin Yıldırım, Mehmet Karasungur oluyor! Ve tutuklanıyor... Aynı tehdit Şerafetin Kaya'ya da açıktan yapılmış, "PKK'nin davalarını bırakacaksın" denilmiş.

- *"Osmanlı da numara çok" diye boşuna dememişler!*

- Evet, kendileri hem suçlayan, hem yargılayan, hem de "adalet"i uygulayandır. "Mühür kimdeyse sultan odur" derler. Mühür onlarda, numaranın bin bir çeşidi de!.. Toplum sindirilmiş ve karşılarında direnecek bir güç yok. İstediği gibi meydanda at oynatıyorlar...

Avukatlar ve barolar da Eylül sürecinden yüz akıyla çıkamadılar!

- 12 Eylül sürecinden doktorların yüz akıyla çıkamadığını, Diyarbakır gerçekliğinde irdelemiştik. Peki bir de tutuklunun çok yakınında olan ve yargılanma sürecinde en köklü ilişkilerden birisini kurmak zorunda olduğu avukat var. Ama anlattıklarından bu alanda da çok önemli sorunların yaşandığı ortada. "Bu alanda da yalnız bırakıldık, bu kurumun yapması gereken çok iş varken yapmadı, görevlerini yerine getirmedi" diye mi düşünüyorsunuz?

- Türkiye ve Kürdistan'da faşizmin hukuka, insan haklarına, savunmaya yönelik dizginlenemez azgın saldırısı karşısında, avukatlar temel hukuk kurallarının savunucusu olmadı. Türkiye Barolar Birliği, bir bütün olarak iyi bir sınav veremedi. Özellikle Kürdistan'daki soykırımda, yargılamalarda sürüp giden uçsuz bucaksız fütursuzluklarda, savunma ve insan hakları ihlallerinde neler yaptılar? Koca bir hiç... Konu Kürdistan'da, PKK davalarında olanlar; hukukun belli ölçülerde zedelenmesi, tahrip edilmesi diye açıklanamaz. Her şeyin bir bütün olarak zıvanadan çıkması gerçeği yaşanıyor. Bizi sadece hukuki olarak savunduğu için avukatlar komplolar, tehditler, işkenceler, hapse atmalarla karşı karşıya bırakıldı.

Böyle bir durumda bile Barolar Birliği, o büyük örgütlenme kendi üyelerine sahip çıkmıyor, yalnız bırakıyordu. Meslek örgütü olarak üyelerine ve topluma karşı görev ve sorumluluğunu yerine getiren demokratik bir kuruluş olamadı. Diyarbakır Barosu, güçlü bir avukat topluluğuna da sahip... Türkiye Barolar Birliği de dünyaca bilinen bir kuruluş. Yine İstanbul Barosu'nu herkes biliyor; güçlü bir kuruluş ve uluslararası ilişkileri var. Ama genelde baktığımızda, baroların faşizme karşı savaşımda sesini duyurmada, insana sahip çıkmada son derece silik kaldığını, kılını kıpırdatmadığını, yapması gerekeni yapmadığını görüyoruz. İnsanlığın tarihi yürüyüşünde kazandığı temel halkaların savaşçısı ve savunucusu olma göreviyle donanmaları gerekir. Demokratik bir öz kazanıp görevlerini yerine getirme, baskıları göğüsleme, fedakarlıkta bulunma yerine tersi yapıldı.

Genelde baskı ve kısıtlamaların olmadığı dönemlerde, siyasi davalar da dahil, avukatlar para kazanma, kendisinin ve ailesinin geleceğini kur-

tarma, meslekte itibar ve prestij kazanma, popüler olma, mesleğinde sıçrama, yükselme tahtası olarak kullanma tutumunu sergilediler. Kuşkusuz insanca yaşamalarına, rahat ortamlarda görevlerini yetkince yerine getirmelerine karşı değiliz. Ama bir de zor günler var; her şeyin yeniden sınavdan geçirildiği, yüksek ideallerin yere düşürülmeye çalışıldığı, kişiliklerin ve değerlerin sınandığı zor günler... Sadece bireylerin değil, kurum ve kuruluşların da sınavlardan geçirildiği o zor günlerde, eğer rahat günlerde davranıldığı gibi davranılmazsa, mesleğinin gereğini yerine getirdiğini, bu sınavdan alın akıyla çıkabildiğini söyleyebilir miyiz? Söylenemeyeceği Eylül sonrası dönemde yaşandı. Zor günler gelince köşeyi dönüp kaybolan, kafasını kuma gömen, hatta zulüm çarkıyla bütünleşen onca insan arasında sayılamayacak kadar çok avukat da vardı. Zor günlerde sinme, kaçkınlık, aslında genelde toplumun demokrasi savaşımında güçlü olmadığının, demokrasiyi içine sindiremediğinin, direnişçi gelenekten yoksun olduğunun işaretidir. Baroların da demokrasiyi sindirmediğini, onun üzerinde kişilik bulamadığını söyleyebiliriz. Yılgın, ürkek, korkak, boyun eğmeci bir kişiliğe sahip olma eğiliminin daha baskın bir karakter olarak öne çıkmasına tanık oluyoruz.

Nasıl ki biz bugün 12 Eylül'ü yargılıyorsak, yani tarihi açıdan değişik boyutlarda ele alıp sorguluyorsak, baroları da sorgulanacak bir boyut olarak ele almalıyız... Kürdistan devrimci güçleri olarak, Türkiye'deki devrimci demokrat güçleri bu değerlendirmelerde nasıl ki belli bir yere oturtuyorsak, demokratik kuruluşları, kurumları veya demokrat insan normlarını, ölçülerini de koymak, gözden geçirmek zorundayız. Mücadelenin geleceği açısından bu yapılmalıdır... Özünde bunların hepsi geniş ve ayrı ayrı ele alınması gereken konular. Ama diğerlerini ele almazsak bile, konumuzla ilgili olduğu için avukatlara biraz değinmek gerekiyor. Nasıl ki 12 Eylül Türkiye'de, özellikle Kürdistan'da bu denli ağır bir insanlık suçu işlemişse, buna karşı sessiz kalma da suç ortaklığıysa, barolar bazında ele aldığımızda onların suç ortağı olma düzeylerinin daha fazla olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Türkiye'de bu kurumların az-çok bir şeyler yaptıklarını, belli faaliyetlere giriştiklerini görüyoruz. İstanbul'daki davalarda, örneğin bir DİSK ve Barış Derneği davalarında, Mamak'taki davalarda, avukatlar az-çok ses verebilmişlerdir. Orada olan biteni uluslararası alana basına yansıtma, belli hukuki normların biçimsel de olsa işlemesi, ayakta tutulması amacıyla çaba sergiledik-

leri biliniyor. Ama Kürdistan ve Kürtlük işin içine girdiğinde büyük susuş başlıyor!.. Herkes dut yemiş bülbüle dönüyor!..

- Bir ulusa yapılanlara karşı çıkmak için, önce onun varlığını kabul etmek gerekir. Söz konusu ulusal gerçekliğiniz olduğunda resmi söylemin ağır baskısını her boyutta yaşayıp "büyük kaçkın"lığa girişildiğini söyleyebilir miyiz?

- Zaten sorun orada! Siyasi güç doğrudan zor biçiminde yansıyınca, "büyük kaçkın"ın o zordan kurtulmak için gerçekleştiği bilinir. Ama bizim durumumuz biraz daha değişik; ses vermesi gereken insanlar, kurum ve kuruluşlar sadece siyasi zorun çıplak gücüne direnememek yüzünden o büyük suskunluğa girmiyorlar, ideolojik bakımdan bir kabullenme var...

Türkiye'deki devrimci-demokratların resmi söylemden ne denli etkilendiklerini anlattık. Sorun bu noktada ağırlaşarak kendisini dayatıyor. Yaşananları basit bir insan hakları söylemi içerisinde görüp başka bir biçimde boğma tehlikesi beliriyor. 12 Eylül öncesi dönemde resmi söylemin peşine takılıp Kürt, Kürdistan unutuluyor. Büyük susuş en koyu biçimiyle yaşanıyor. 12 Eylül sonrası ve özellikle 1984 çıkışımızla birlikte, halkımız özgücüyle yeniden tarih sahnesine girdiğinde, kendini, mücadelesini tartıştırdığında, bu defa resmi söylemi yırtamayıp kemalist yaklaşımı sürdürenler, sorunu basit bir insan hakları ihlali olarak ele alıp boğmaya, örtmeye çalışıyorlar. İnsanın duygularına hitap edecek şekilde, "Güneydoğu'da kan gövdeyi götürüyor" veya "Güneydoğu'da yöre halkı jandarma, özel tim dipçiği altında inliyor" diyorlar. Resmi söyleme şu veya bu düzeyde bulaşmış olanlar "Güneydoğu'da" niçin kan döküldüğünü, kimin döktüğünü, ya da jandarma dipçiği altında inleyen "yöre halkı"nın hangi ulus olduğunu ve haklarının ne olduğunu görmüyor, ya da saptırıyor, göstertmiyor.

Olay sadece avukatların susması, tepkisiz kalması düzeyinde ele alınmamalı. Aslında her alanın konusu bu... Avukatların bu tutumları; onların süreçte oluşan Kürt ve Kürtlükten kaçma, kemalizmin kucağına daha çok oturma olayını da açıklar. Kürdistan'daki yargılamalarda bu kadar büyük ihlaller olmuşsa, insani olan her şey çiğnenip ayaklar altına alınmışsa ve idam mangaları açıktan her yere uzanmışsa, işkencelerde, cezaevinde onlarca insan öldürülmüşse, mazlum ve haklı olanlara destek vermemesi, boğucu bir sessizliğe gömülmesi başka türlü nasıl açıklanabilir?

Bir yerde şunu diyoruz: –Söz bize ait değil, ama yine de kullanalım.– "Kürtler savunmasız, sahipsiz bir halktır." İşte Eylül sürecinde bu tanımlamanın ne denli büyük bir gerçekliğe dayandığını yaşayarak, adım adım zerrelerimizde duyarak, her anımıza katre katre sızdığını gördük. Bütün bunlar her biçimiyle biz tutsakların üzerinde yoğunlaştı. En ağır cezalarla, en ağır ithamlarla, en ağır suçlamalarla yüz yüze kaldık. Yani, tarihte bir halkın ortadan kaldırılmasının sıçrama tahtası yapılmak istendik. Bizlerin şahsında 20. yüzyılın sonunda bir halk soykırıma uğratılmak, yok edilmek istendi. İşte bu döneme, Türkiye gibi güçlü bir avukat potansiyeli olan baroların, avukatların bu katliama, yok edilişe kayıtsız ve seyirci kalmasını suç ortaklığı içinde bir yere oturtmak, kaçınılmaz bir gerçekliktir.

- *Peki bu tespitinizi Diyarbakır özelinde nasıl somutlaştıracaksın?*

- Esas olarak orada somutlaşıyor zaten. TC'nin Kürdistan'da yaptığı her şey, niyeti, en çok Diyarbakır'da yoğunlaşıp açığa çıkmıştır. Baskı, tehdit vardır, ama sadece avukatlara değil ki. Halka da yapılıyor... Binlerce insan elinde silah, ölüme gidiyor, bizim o süreçte canımızı dişimize takmamız, canları ölüme sürmemiz var. İnsanlığı, kişiliği onuru kurtarma savaşındayız. Bu nasıl görevimizse, aynı ağırlıkta ve düzeyde olmasa da, avukatlar da hem insan olmanın, hem de mesleklerinin gereğini yerine getirmek için belli riskleri göze almalıydı. Ama bu yapılmadı. Diyarbakır'da baroya kayıtlı bütün avukatlar, en azından zaman zaman mahkemelerde yaşanan hukuk trajedilerini protesto ederek, duruşmalara girmemeliydi. Cezaevinde ve mahkemede olanları toplu girişimlerle uluslararası alanlara yansıtabilmeliydi. Türkiye Barolar Birliği'ni de zorlayarak harekete geçmesini sağlayıp kitlesel düzeyde demokratik tutumlar sergileyebilmeliydi. Bu, sadece bizim için değil, genelde faşizme karşı mücadelede demokratım diyen insanların tüm çarpıklıkları, ihlalleri sergilemesi açısından da gerekli bir olaydı. Yapılmadı. Ötesi en azından mahkemelerde görüntüsel olarak yargılamanın gerektirdiği bazı tutumları yaşama geçirmesini de beceremediler. Mahkeme karşısında etkin bir varlık gösteremediler. Dediğimiz gibi, öyle anlar oldu ki, "başıma bir iş gelir" endişesiyle duruşmalardan kaçıp gittiler. En sıradan insan bile, avukatların nasıl yanlız bırakıldığını, Türkiye ve dünya çapında üne sahip kurumların kendilerini, üyelerini korumaktan aciz hale geldiğini görür.

- *Eğer anımsarsan, sahiplenmemenin düzeyi öyle bir boyuta ulaştı ki,*

örneğin İstanbul Barosu Başkanı Orhan Apaydın'a, Barış Derneği davasında yargılanırken, kendi örgütü tarafından sahip çıkılmadı. Yani bırakın sadece tutukluların hakkını hukukunu korumaya, bu örgüt, kendi başkanını bile savunamaz duruma geldi. Adam cezaevindeyken alaşağı ettiler, yeni bir başkan seçtiler, savunamadılar yani. Bu da, sadece sizlerin yalnız bırakılmadığınız anlamına gelmez mi?

- Cuntanın estirdiği terörle geri adım attırma, sağa kayma, hukuki, insani, demokratik değer ve ölçülerin daralması, boğulmaya çalışıldığını söyledik. Ki en bilinçli, en uyanık ve uluslararası hukuku bilen kesimlerden biri avukatlardır dedik. Siyasi bilinçten hiç nasibini almamış avukat bile, genel hukuki ölçüleri, kuralları bilir. Asgari de olsa en genel insani çerçevede bazı şeylere karşı durması gerektiğini görür. Ama yok. Bunlar tarihe geçecek utanç sayfalarıdır. Demokrasi ve insan haklarını, halkı savunma savaşımında böylesi önemli bir kuruluşun, baroların kendi başkanına bile sahip çıkamaması, tarih karşısında yarın kendisini savunamaması, yüz karası ve insanlık açısından utanç verici bir durumdur. Yani riskler göze alınmalı, zor günlerde insanlık kavgası yükseltilmeli. Herkes üzerine düşeni yapmalıydı. Rahat günlerde herkes konuşur, çalım satar. Önemli olan zor günlerde insanlığı kurtarmak, çağın insanı olmaya sahip çıkmaktır. Türkiye'de barolara baktığımızda zor günlerin örgütü olmadığını görürüz. Sadece onlar mı? Bir yazarlar sendikasına bakıyoruz; Kürt halkının tarihsel toplumsal, siyasal gerçekliğini ele alıyor, diye İsmail Beşikçi'yi afaroz ediyor. Genelde Türk aydınları sefaleti yaşıyor. Başından beri kemalizmin kucağına oturmuş, demokrat olma ölçülerini yakalayamamış, ufku dar, düzenin uzantısı, eklentisi olmanın ötesine taşamamış.

- Avukatların savunma üzerindeki ağırlığı, konumları, tutukluya karşı tutumları vb. gibi konularda 1982 koşullarını, şimdiyle kıyaslayabilir misin?

- O da çok çarpıcı ve ibret verici bir durum. Sayıları çok az da olsa bireysel düzeyde, o zor koşullarda dürüst ve tutarlı tavır takınanlar, bugün de aynı tutumlarını sürdürüyor. Görev ve sorumluluklarının gereğini hiçbir kişisel çıkar beklemeden yerine getiren dürüst, tutarlı, kişilik sahibi insanlar olduğu gibi, zamanın adamı olan; zorda, karanlık ve baskı döneminde kaybolan, sahip çıkmayan, selam vermeyen insanlar da oldu. Siyasi mücadelenin ülkemizde tekrar kişilik bulması, toplumda itibar kazanması, özellikle Kürdistanda silahlı mücadelenin boyutlanması, PKK'nin atılımı, kitleselleşmesi, halkımızdan büyük destek ve

saygı görmesi gerçekleşti. Güç ve prestij kazanmamız, güç ve itibar peşinde koşan bazı çevrelerce bir basamak olarak kullanılmak istendi, isteniyor. O dönemde bize sahip çıkamayan, davamıza avukat olarak girmekten korkan, hatta reddeden bildiğimiz tanıdığımız tipler vardı. Ama zor günler kısmen de olsa geçince, böyleleri bize haber gönderiyor, "biz de davalarınıza girelim, sizleri savunalım" diyor. Adam bize bir selam göndermiş veya bir-iki duruşmaya gelmiş, başlıyor ilişkilerle oynamaya!.. Sözgelimi seçim dönemidir, milletvekilliğine aday oluyor, ya da başka bir adaya oy toplamaya çalışıyor veya başka bir nedenden dolayı bakıyoruz cezaevinin kapısına gelmeler başlıyor.

- Zor günlerinizde selam vermekten korkanlar şimdi sizden oy istemeye mi geliyor?

- Evet, çünkü PKK'nin konumu giderek güçleniyor. Kitleler içinde artık yer eden bir direnişimiz var. Onun yarattığı büyük sevgi ve saygı var. Adam bakıyor ki direnişimizin etkilediği yüz binlerce insan var. Etki alanımız, dışarıyla bağlantılarımız büyük, küçümsenmeyecek bir potansiyele sahibiz. Diyarbakır'da veya falanca yerde PKK'liler; "şu adama oy verin" dediğinde, binlerle ifade edilebilecek oy toplar. Kitle ilişkimiz ve kitlelerin bize duyduğu sempati bu denli güçlü ve köklü. Nitekim biz hiç kimseye, hiçbir avukata böylesi bir destek vermediğimiz halde bunun kullanılması, bazı uyanıkların bu yola başvurması gibi şeyler oldu. Etkin olduğumuz veya bize bakışın sıcak olduğu yerlerde, "tutuklular için çalışacağız, af çıkarılması için çaba göstereceğiz!" diyorlar. Ayrıca bizim ağzımızdan söyleyerek, bizi kullanarak kitlelerden oy alma, bize duyulan güveni kullanma gibi durumlar oldu. Yaratılan bu değerleri, kan, ter, acı pahasına kazanılan bu itibarı, kişisel çıkarlar uğruna kullanmaya çalışanlar oldu. Aslında bunlar kişiliksizliğin, demokratik ölçülere tutarlı bir şekilde sahip olamamanın tipik yansımalarıdır. Kendini bulmuş kişiliklerin bu kadar ağır bedeller sonucu yaratılan olumlu, değerli mirasın üzerinde oynamaması gerekir. Bu değerler kutsaldır. Çünkü en yüce emekler pahasına elde edilmiştir. Üzerine gölge düşürülmemesi, hiç kimsenin kendini o mirasın üzerinde görmemesi gerekir. Ama böylelerinin en kötü biçimiyle ölçülerle, değerlerle oynamasına, bu yolla bir yerlere varılma çabalarına tanık olduk.

- Yargılanma sürecinde müvekkiline itiraf öneren avukatla karşılaştınız mı?

- Evet böyleleriyle de karşılaştık. Kimisi savunduğu kişinin az ceza alması veya tahliye olması için siyasi savunma yapıyorsa, yapmamasını öneriyor. Yerine getirilen tarihi görev, sorumluluk görmezden geliniyor. Devletin bizi susturma çabasıyla aynı düzlemde buluşuluyor. İtiraf yapmasını öneren, kendince yol gösteren, çabalayan tipler de oldu. Niyet ne olursa olsun, böyleleri devletin bitirme, ajanlaştırma politikasıyla çakıştı.

- Faşizm, yüz binlerce insanı yargılıyorken sözünü ettiğin nitelikteki avukatlar da bir anlamda köşeyi döndüler diyebilir miyiz?

- O da işin bir başka boyutu. En kaba deyimiyle büyük bir soygun mekanizması da o alanda kuruldu. Avukata para yetiştirmek için elindekinin, avucundakini, varını yoğunu satanlar oldu. Yüz binlerce insan içeri düştü. Türkiye ve Kürdistan'da tutuklanıp cezaevlerine konulan insan sayısı resmi istatistiklerde bile sanırım birkaç yüz binden başlar. İşte bir Diyarbakır'da, o ortamda her şey can pazarında. Ağır bir işkence, ölüm olayları var. Tutukluların aileleri ellerinde neyi var, neyi yoksa hepsini çocuklarının kurtulması için satıyor. Normal bir tutukluluk olsa çoğu bunu yapmaz. Üç-beş yıl ayrılığa katlanır, yuvasını dağıtmaya kalkmaz. Ama Diyarbakır'dan cesetler çıkıyor. Çocuğunun ölmesinden, sakat kalmasından korkuyor. Çocuklarını bir an önce o cehennemden kurtarmak için yapabilecekleri her şeyi yapan, gecesini gündüzüne katan, oradan oraya, o kapıdan o kapıya koşup duran, malını mülkünü bu uğurda feda eden nice aile var. Çocuğunun Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde öldürüleceğine, sakat kalacağına veya maddi manevi bir yığın, yıkımla yüz yüze bırakılacağına inanıyor. Onun için, iş işten geçmeden, ya da daha sonraları "yapabileceğim bazı şeyler vardı, yapsaydım kurtarırdım" diyerek vicdan azabı çekmektense, muazzam bir çabaya giriyorlardı. Aileler mahkeme yollarında, kapılarında milyarları döktü. Rüşvetler alındı, verildi. Ayrıca birçok askeri yargıç da köşeyi döndü. Özellikle bir kısım avukat, hiçbir şey yapmadığı, tutukluya hiçbir yararı dokunmadığı halde, ailelerden yüzbinlerce lira para aldı. Binlerce dava açıldı ve bu işin tam anlamıyla karaborsası yapıldı.

- Tabii sözünüz tutarlı avukatlara, değil...

- Evet, onları ayırıyoruz. Böyleleri sayı olarak az. Diğerleri ise milyonları, milyarları vurdu. Yargıçların, savcıların vurgunları da ayrı bir olay.

Yargıç Mehmet Ustaoğlu kararı açıklıyor: "Siyasi savunmaya izin yok"

- İstersen yargılama biçimi açısından, hukuki çarpıklıklar üzerine bir başlık açalım ve mahkeme sürecinde tutuklu-yargıç ilişkisini bu yönleriyle biraz daha irdeleyelim.

- Cezaevinde vahşeti koyarken, bir bütün olarak insanların topluma karşı suçlu durumuna düşürülmesi, o halde toplum önüne çıkarılma çabasını ele alırken, bu tabloyu tamamlayan mahkemeleri de koyuyoruz. Onun çizmeye çalıştığımız tablonun içine dört dörtlük oturduğunu görüyoruz. Çünkü, sürecin bir ayağı durumunda olan mahkeme, yargılama boyutu her bakımdan çelişkilerle, çarpıklıklarla doludur. İşin yalnızca cezaevi boyutu yoktur. İşleyiş bütünseldir. Tutuklu sadece toplama kampında bir esir değildir. Güya "adil bir yargılama" için mahkemeye çıkarıldığımız söylenmektedir. Ama işleyişin özü irdelendiğinde, sormak gerekiyor: Mahkeme nedir? Ne işe yarar? Mahkemeler, düzenin meşruiyetini topluma yaymanın ve o meşruiyeti burjuva yasalar ölçüsünde kabul ettirmenin, karşıt siyasal güçleri vurmanın, düzeni korumanın etkin araçlarındandır. Bu organla mevcut sömürü düzenine, soyguna, talana, vahşete karşı çıkan insanları, örgütleri suçlu gösterme, susturma, karşı çıkışı sona erdirme amaçlıdır.

Bu düzlemde itiraf ve ihanet gerçek açıklamasını bulur. Hedeflenen amaç için mahkeme kürsüleri ihanet ve itirafı topluma yayabilir. Hedef düzenin meşruiyetini sağlamak açısından karşı çıkanları dize getirip itiraf ve ihanete sürükleme olduğu zaman, çizmeye çalıştığımız tablo içerisinde, o tablonun bir parçası olarak mahkemelerin konumu da anlaşılır. Mahkemeler işin içine girdiğinde, Diyarbakır Cezaevi'neki uygulamaların ve yaşamımızın tüm gözeneklerinin doldurulmaya çalışılması çabalarının boyutları tüm çıplaklığıyla ortaya çıkar. Mahkemeler, sürüp giden yargılamalar tümüyle bu bütünsel amacın bir başka boyutudur. Ve her şey tutuklunun aleyhine dönüştürülmüştür. Diyarbakır Askeri Mahkemeleri'ndeki yargılamalar da hukuki değerler açısından utanç verici bir manzara sergileniyor ve sınıfsal-ulusal savaşımda egemen sınıfın, egemenlik aracının bir parçası olan mahkemeler, muhalif gücü yargılama, suçlu ilan etme, toplumdan tecrit etme, çürütme işlevini görüyor. Ama bunun da bir ölçüsü, kuralı olmalıdır. Yargılama biçim-

lerinin bin yılları bulan tarihine, bu konuda insanlığın kazandığı birçok değer, geliştirdiği, geçmişe göre daha gelişkin ceza usul sistemi vardır. Eğer yargılama yapılacaksa bu usullere, kurallara uyulmalıdır. Bir yargılama sisteminde taraflar kimlerdir? İddia eden, savunan, karar verenlerdir. TC'nin de yargılarken kabul ettiği bu sistemdir.

- *Ama anlattığınız çarpıklıklarla savunma kolu zaten felç olmuş durumda...*

- O kol felç! İşlemiyor, çalışmıyor, çalıştırmıyorlar. Somuta bakıyoruz; bir tutuklu-yargıç ilişkisi nasıl işliyor? Tutukluyu burada --diğer siyasi önyargıları bir kenara bırakırsak, mahkemelerin bizi başından beri suçlu görmesi, vatan haini olarak değerlendirmesi gibi çarpıklıklar bir yana– insan olarak görmüyor. Bu yaklaşımları pratiğe her an yansıyor. Normal tutuklu-yargıç ilişkisini aşan bir tutum söz konusu; siyasi önyargı egemen. Seni peşinen suçlu görüyor. Kalemini kıracağını, cezayı vereceğini yargılamanın daha başında belirliyor. Usulen veya biçimsel de olsa, sözde de kalsa sana bir savunma hakkı vermesi gerekir. Hiçbir şey yapmasa, en azından seni tutuklu olarak görmesi ve prosedürü öyle işletmesi gerekir. Fakat bu biçimsel yön de işlemiyor. Çarpıklığın ilk ve en çok göze batanı mahkeme salonunda heyetin değil de, cezaevinden gelen gardiyanların söz sahibi olması ve heyetin bunu kabul etmesidir.

Yargılama sürecinde bu konuda çok çarpıcı, ilginç durumlar yaşandı. Mahkeme manzaralarına baktığımızda utanç verici, acı olduğu kadar gülünç-komik olaylarla karşılaşıyoruz. Örneğin, tutuklu geliyor, sanık sandalyesinde mikrofonun önünde topuk selamı çakıyor, künyesini okuyor, sonra da "emredersin komutanım" diye bağırıyor ve yargıçlar bundan rahatsız olmuyor. Ötesi, eğer tutuklu istenene uymamışsa, onun esas duruşta olmasını, askeri künye vermesini bekliyor. Yargıç duruşmada tutkulardan biriyle konuşmak isterse o tutuklunun ayağa kalkıp "emredersin komutanım" demesi de dayatılan bir kuraldır. Diyelim tutuklu sanık kürsüsünde daha sözün başındayken, yargıç "yerine geç, otur!" derse, sözünü yarıda kesip hemen gitmek zorundadır. Orada bir tartışmaya girmek, kural olarak yasaktır. "Şu noktayı iyi açıklayamadım. Şu noktada kayıtlara yanlış geçen şeyler var, düzeltmem gerekir" diyemiyor. Diyenleri binbir bela bekliyor. Gidip orada kısa künye yapmasın, topuk selamı çakmasın diye, söyleyecek şeyi olduğu halde söylemeyen, gelen tanıkların aleyhinde verdiği ifadelere karşı bile kalkıp kendisini savunmayan epey arkadaş vardı.

- O zamanda, doğal olarak böylesi bir yargılama; "kendi söyleyip kendi işiten" bir komikliğe dönüşür.

- Tabii, öyle olur, ortada bir senaryo var. Tam korsanca bir yargılama! Amaç, bizi düşünsel, siyasal olarak mahkum ve imha etme olunca, genel politikalarını hızlandıracak çabalar daha bir öne çıkıyordu. İdam ve diğer ağır cezaları vermek için ne korsanlıklar yapılmadı ki!

- Peki bu konuda verebileceğiniz somut örnek var mı?

- Örnek çok. Anlattıklarımız; "bir yerde, deniz var" demek gibidir. "Deniz var!" diyoruz, ama insanlar artık ne söylediğimizi anlamalıdırlar.

- Siz o denizin içinden yine de birkaç tanesini anlatın...

- Denizde ne gel-gitler, dalgalanmalar, vb. olur ve orada nasıl bir yaşam vardır? İnsanların artık o dünyada olan-biteni tahmin etmesi, anlaması gerekir. Tutuklunun yargıca "emret komutanım" demesi, bırakın hukuki yönünü, normalde insanı rahatsız etmesi gerekir.

- Belki de hoşuna gidiyordur! Faşizmin demir yumruklu yargıcı olmak kolay mı!

- Tabii ki hoşuna gidiyor, niye gitmesin ki! Kendince devlete ve orduya karşı gelmiş "vatan hainleri"ni hizaya getirmeye çalışıyor. Karşısında esas duruşa geçirilmiş bir tutuklu görünce, "biz işte böyleyiz, adamı ezeriz, hizaya getiririz. Siz güya bizi buradan kovacaktınız, bayrağınız burada dalgalanacaktı, devlet kuracaktınız, ham hayallerinizin nasıl hüsrana uğradığını görün, anlayın" diye düşünüyor. İşte yargılamayı böyle ele alan bir mantık var karşımızda. O yargılama sürecinde, mahkemede bu genel mantığın doğurduğu uygulama biçimine bazı tavırlarıyla ters düşen bir-iki yargıç çıktı. Devletin tutumu, böylelerini anında sistemin dışına atmak oldu. Sistem öylesine tahammülsüzdü ki, en küçük bir aykırılığı hemen kusuyordu. Yargıç tutukluya, "sen er değilsin, benim karşımda ortalığı inletircesine künye vermene, topuk selamı çakmana gerek yok, senin komutanın değilim!" demiyor.

- Aslında; "mahkeme sonuçlanıncaya kadar sen karşımda suçsuz bir insansın" diye düşünmesi gerekir. Ama nerede!

- Mahkeme heyetinde egemen anlayış, dört dörtlük 12 Eylül felsefesidir. Yani orduyu, faşist generalleri, ırkçı politikaları haklı görme, aynı kafada olma; "12 Eylül'den önce kan gövdeyi götürüyordu, ülke batıyordu, kardeş kavgası vardı. Memleket uçurumun eşiğindeydi, içte ve dışta itibarımız kalmamıştı, ama ordu yönetime el koydu, ortalık süt liman

oldu. Huzur, kardeşlik ve barış sağlandı!" Yalan ve demagojilerinin mahkemelerdeki borazanıydılar.

Duruşmalardaki konuşma ve yaklaşımlarında bunu gizleme gereği duymuyorlardı. "Kahraman" ordunun bu kurtarıcılığına sürekli övgü dizmeleri, onur duyduklarını açığa vurmaları, onu yüceltmeleri söz konusuydu.

Örneğin bazıları yıllarca susmuş, sonra gelip davacı oluyor ve Dışarıda devletin başlattığı bu genel saldırı havasından güç alarak, uşaklık duygusuyla yaranmak için mahkemede "efendim eskiden çok korkuyorduk, ancak 12 Eylül'den sonra gelip durumu açıklayabildik" diyor. Bizden davacı olan insan, karşısındaki askeri yargıçların 12 Eylül'ün olduğunun farkında. Bu yüzden: "Siz geldiniz de davanızın peşine düşebildik" diyorlar. "Siz" sözcüğü çok önemlidir. Dışarıda faşizmin yurtseverleri, devrimcileri avladığını, zulmünü yağdırdığını, bunun mahkemelerde de devam edeceğini bilerek geliyor ve "siz" diyerek mahkemelerin faşizmle, 12 Eylül'le bütünleştiğini dile getiriyor. Ayrıca bizimle çatışma içinde olan çevrelerin, MİT, polis ve subaylarca yönlendirilerek yeniden dava açtırılması veya süren davalarda nasıl ifade verecekleri öğretiliyordu. 12 Eylül kutsanıyordu. Dönemin mahkeme tutanakları 12 Eylül'ü kutsama edebiyatı açısından oldukça zengindir. Duruşmayı izleyen en sıradan insan bile, mahkemelerin açıktan 12 Eylül'ün sözcülüğünü yaptığını görebilirdi. Şimdilerde, Türkiye ve Kürdistan'da aydınların dilinde pelesenk olan "12 Eylül adaleti" nitelemesinin içi iyi doldurulmalıdır. Kavram, niteleme bu kesimlerin ele aldığı gibi sıradan çarpıklıkları değil, dönemin tüm anlamını kapsamalıdır. Karşımızda olan faşizmin "12 Eylül adaleti"dir. Bu adalet ise ister cezaevinde, ister mahkeme kürsülerinde veya başka bir alanda olsun, katliam, kan ve gözyaşı demektir.

- Çeşitli örnekler vererek, bu süreci biraz daha net hale getirebiliriz...

- Evet... İnsanlık ve halklarımız açısından ağır bir ihlal, onarımı olanaksız bir suç var. Bırakalım uluslararası hukuk ölçülerinde ve burjuva-demokratik diye niteleyebileceğimiz yasalardaki bir yargılamayı ve yine bırakalım mevcut Türk ceza yasalarına göre işleyen bir yargıyı, mevcut askeri mahkeme usulüne göre bir yargılama bile yapılmadı. Oysa bir askeri mahkemede de, tutuklunun savunma hakkı vardır. Avukatıyla görüşebilmesi, tanıklarla usulüne uygun yüzleştirilmesi, suçlamaların soruşturulması vb. usuller, formaliteler olur. Ama bir de bizim durumu-

muza bakıyoruz; her şey hazırlanan o yok etme planı çerçevesinde işliyor. Olaylar, itiraflar, diğer şeyler konulduğunda sorun biraz daha anlaşılır olacak.

Örneğin tanık geliyor, olaydan yargılanan "sanık"la yüzleştirme yapılıyor. Olaya katılıp katılmadığının belirlemesi için bu işlem gerekiyor. Davamızın başladığı ilk günlerde yargıç olayın tanığıyla "sanığını" veya "sanıklarını" yüz yüze getiriyor. Yargıç yalnızca olayın sanığı veya sanıklarını kürsüye çağırıyor. İsmi okunup çağrılan tutukluya, tanık; "budur" derse veya birden fazla "sanık"tan işaret edip "budur" derse, teşhis etmiş sayılıyor. Böylece tutuklunun aleyhine en güçlü delil elde edilmiş oluyor. Zira yargılama sürecinde en güçlü maddi delil, tanık ifadesidir. O ortama rağmen itiraz ve karşı çıkışlarımız oldu. "Böyle teşhis olmaz. Açıktan bizi tanığa gösteriyorsunuz. Olayın suçlusu olarak gösterip 'suçlayın' diyorsunuz, usulsüzlük yapıyorsunuz" dedik.

Heyetin bu tutumu, yargılamadan önce kararını verdiğinin ve seni suçlu gördüğünün açığa vurumudur. İtirazlarımız üzerine pervasızlıklarını kısmen sınırlamak zorunda kaldılar. Sonraki günlerde, yüzleştirmelerde olayın sanıklarını üç-beş tutuklu arasına katarak, öyle teşhis ettirmeye başladılar. Ama çıkan her fırsatta bunu yine ihlal ettiler. Ali Tüysüz'ün Siverek'te öldürülmesi olayı görüşülüyordu. Tanıkların ilk ifade ve tanımlamalarına göre, A. Tüysüz'e esmer, uzun boylu birisi ateş etmiş. Tanıklar bu olaydan Yılmaz Uzun'un yargılandığını biliyorlar, eşkalini polislerden veya değişik yerlerden almışlar. Olayın tanıkları mahkemeye gelmiş, teşhis yaptırılacak. Yargıç E. Kaya, "Yılmaz Uzun gel" dedi ve tanığa "vuran bu muydu?" diye sordu. Tanık Yılmaz Uzun'u tanımıyor, ama ismini biliyor. Onun aleyhine ifade verme konusunda yönlendirildiğinden, hemen; "budur" dedi. Ama aynı tanığın, ilk ifadesinde "A. Tüysüz'ü vuran, esmer ve uzun boyluydu." Yılmaz Uzun ise açık tenliydi. Tanığın ifadelerindeki eşkaller birbirine uymuyor, ama arkadaş teşhis edilmiş oldu ve bu olaydan da idam aldı. Yine İrfan Güler'in teşhisinde de benzeri şeyler oldu. Olayın mağdur tanığı durumundaki kadın, suçlanan kişinin İ. Güler olduğunu biliyor, ama tanımıyor. Duruşmaya geldiğinde yargıç sordu: "Ateş edip öldüren kimdi," kadın, "İrfan Güler'in vurduğunu duyduk" yanıtını verdi. Yargıç, İrfan'ı çağırıp gösterdi, "bu muydu?" dedi. Kadın, İrfan'ı hiç görmemiş, ama baktı ki aldığı tarife uyuyor, "evet budur" dedi.

- İyi ki; "bunun gibi pisin biriydi!" dememiş. Daha önce başka bir kadının İrfan'a hiç de tanımadığı halde böyle dediğini söylemiştin! Ne ilginç işler!

- Bu kadının tutumu da diğerlerinden farklı değil. Yargıcın karşısında "İrfan Güler vurdu" demiyor, "vurduğunu duyduk" diyor. Sonra da İrfan gösterilince teşhis edip "evet budur" diyor. Bir diğer çarpıcı olay da; Karasu'nun idam almasına neden olan, Aydınlıkçılardan birisinin yaralamasıyla ilgili teşhistir. Karasu, Diyarbakır'da yakalanmış, kimliği açığa çıkmamıştı. Aydınlıkçılar gazetede çıkan resmini görünce, polise gidip onun Mustafa Karasu olduğunu söyleyip deşifre etmişti. 12 Eylül sonrası ise, savcılığa gelip aleyhinde ifade veriyorlar. Aradan zaman geçtiği için, unutmuş olabileceklerini düşünerek savcı, Karasu'yu onlara tarif ediyor. Ardından Karasu'yu dört-beş kişi arasına koyup aydınlıkçıya teşhis ettirmeye çalışıyor. Adam Karasu'yu teşhis edemiyor, başkasını gösteriyor. Bunun üzerine savcı, Karasu ve diğerlerini dışarı çıkarıyor ve aydınlıkçıya; "ilk başta çağıracağımı teşhis edeceksin, yanlış yapma!" diyor. Ve önce Karasu'yu içeri çağırıyor, adam Karasu'yu göstererek "buydu" diyor ve tutanağa öyle geçiyor. Karasu, "istediğiniz biçimde, istediğiniz kişiyi teşhiş ettiriyorsunuz" diyerek tepki gösteriyor. Böyle bir senaryo, komplo sonucu hazırlanan teşhis tutanağı mahkemede güçlü bir delil olarak kullanıldı. Karasu'ya idam verildi ve dosyası Yargıtay da bekliyor. Hilvan-Siverek davasında da tanık olduğumuz böyle olaylar var. Tanık gelmiş, mahkemede "C. Delibaş'ın sesini duydum" diyor. Olayda "sanık"ı görmemiş, ama yargıç Celalettin'i çağırıp tanığın önünde konuşturdu. Sonra tanığa dönüp "o ses bu muydu?" dedi. O da "buydu, sesi buna benziyordu" dedi.

- Yöntem olarak Celalettin arkadaşın ismi verilmeden birkaç kişinin sesini tanığa dinlettirilmesi gerekiyordu.

- Celalettin "bizi bilinçli olarak teşhis ettiriyorsunuz, böyle teşhis yapılmaz, usulsüzlük yapıyorsunuz" diyerek karşı çıktı. Bu karşı çıkışıyla mahkemeye hakaret ettiği gerekçesiyle cezalandırıldı, heyet bir ay hücre cezası verdi. Hilvan-Siverek grubunda, Diyarbakır'da halasının kızını sevmiş bir taraftarımız vardı. Aileleri evlenmelerine karşı çıkınca, kız kendisine kaçmış ve birlikte yaşamaya başlamışlar. Kızın ailesi davacı olunca, kız kaçırmak suçundan dava açılıyor. Bu taraftarımız örgütsel faaliyet nedeniyle bizim davaya eklendi. Savcı iddianamede PKK'yi suçlarken, "suç" listesine bir ırza geçme olayını ekleme fırsatını yakalamış oldu!

Duruşmanın birinde kalkıp söz istedim; bunun savcılıkça bilinçli olarak yapıldığını, bu kız kaçırma olayının PKK'yle bir ilişkisinin olmadığını, siyasi olarak PKK'yi küçük düşürmenin kasıtlı çabalarından biri olduğunu söyledikten sonra, "bizi bugüne kadar çok şeyle suçlayıp yargıladınız. Ama kimse bizi böyle bir olaydan suçlayamadı" dedim.

Ayrıca savcılığın kasıtlı bir çabayla PKK davasına soktuğu bu olay doğru olsa bile, kendi yasalarına göre sıkıyönetimin ilanını gerektiren suçlar içinde görülemeyeceğini, sivil mahkemede ele alınması gerektiğini vurguladım. Tabii, sadece açıklamış olduk, dikkate alacakları yoktu, bildiklerini okumaya devam ettiler. Ve savcı karşı söz alıp, sanki biz, PKK dışındaymışız gibi kendimi savunma sınırlarını aştığımı söyledi. Yine aynı grupta Kırvar aşiretinden bazı insanlar bizimle yargılanıyordu. Kırvarların eskiden beri Bucak aşiretiyle sürüp giden kan davaları var. "Bucaklıları öldürdü" gerekçesiyle Kırvarlar bizimle birlikte 125. maddeden yargılandı. Yani manevi kast devlet kurma kastı olmadığı halde, salt bu öldürme olayına katıldığı için 125'ten yargılandılar.

- Devlet, Kırvarların, Bucaklardan aldığı canı kendinden alınmış mı sayıyor?

- Öyle! Oysa bu iki aşiret arasında geçmişten gelen kan davası var. Kalkıp duruşmada bu çarpık durumu da açıklamaya çalıştım. "Eğer Bucak'ın çeteleri, eşkıyaları devletin resmi milis güçleriyse, savcı ve devlet bunları açıklasın. Kırvarlar da bunu bilsin ve bundan sonra ona göre davransın, ona göre sürdürsünler! Hadlerini bilsinler!" dedim. Pratikte Bucaklara biçilen rol bu olmasına rağmen, savcı köpürdü. Bu açıklamam üzerine kendimizi savunma sınırını aştığımızı, işi propagandaya döktüğümüzü, bu yüzden de siyasi savunmaların mahkemece yasaklanmasını istedi. Amaç, bizi mahkemelerde tümden susturmaktı. Duruşmaya beş dakika ara verildi. Yeniden başladığında yargıç Mehmet Ustaoğlu, savcının istemi doğrultusunda heyetin siyasi konuşmaların yasaklanması kararı aldığını bildirdi.

- Duruşmaya bak sen! Mahkemenin kendisi siyasi! Ama tutuklulara gelince orada duruyor.

- Öyle! Mahkemenin niteliğine baktığımızda, kendi varlık nedeniyle çelişen, kendi kendini inkar eden bir karardı bu. Yargılama gerekçesi, olaylar, suçlamalar tümden siyasi olduğu halde böyle bir karar aldılar.

- *İddianame de siyasi olarak hazırlanmıştır.*

- Öyle tabii... Başından sonuna kadar siyasi suçlamalar var. PKK'nin ayrı bir Kürt devleti kurmak istediği, Marksist-Leninist temele dayalı olduğu vb. sıralanmış, iddianamede ele alınan biçimiyle yanıt versen, bu da siyasi olmak zorunda. "Devletin birliğine", manevi kastımız olduğu için 125. maddeden yargılanıyoruz, siyasi bir davada siyasi savunma yapmanın yasaklanması doğrultusunda alınan bir karar; yargılamanın niteliğini en açık biçimiyle gözler önüne serer. Siyasi konuşma yapmayı yasaklıyor, ama "tutukluların mağdur edilmemesine, savunmanın zedelenmemesine dikkat edilecek" diye bir şeyler de geveledi. Bu nasıl olacak? Çocukları bile kandıramayacak gülünç bir açıklama. Diyelim siyasi savunma yapmayacağız; iyi, ama o zaman sınır ne olacak? Tutuklu konuştuğu zaman neresi bireysel, neresi siyasi, örgütsel savunma olacak? Ayırmak olanaklı olmadığına göre, karar savunma hakkının tümden gasbına yönelikti. Bir kısmımız PKK üyesi olduğumuzu söylüyoruz. Yapılan eylemleri eğer PKK yapmışsa, gerekçesini, mantığını açıklıyoruz. Sözlerimizin ne kadarının siyasi, ne kadarının siyaset dışı olduğunu nasıl ayıracaklar?

- *Mahkeme prosedürüne göre sanığın yaptığı şey belliyse, bunu ceza maddeleriyle karşılar, karşılığı idamsa idam verir, ama tutuklunun neyi nasıl söyleyeceğine, kendisini nasıl savunacağına karışamaz ki!*

- Olması gereken odur. Ama askeri mahkeme; faşist sistemin yargılayan gücüdür. Hiçbir kuralı, ölçüyü tanımıyor. Tarihe geçmiş meşhur duruşmalar, savunmalar var. Örneğin Nazilerin Dimitrov'u yargılaması, Dimitrov'un yaptığı savunma var. Dimitrov savunma yapabilmiş, susturulmamış, savunma hakı elinden alınmamış. Ama TC, Nazileri bu alanda geride bırakıp, bizi tümden susturmak için olmadık vahşet ve oyuna başvurdu, vuruyor. PKK'nin yaptığı eylemleri üstleniyoruz, eylemle neyi amaçladığımızı, niçin yaptığımızı anlatıyoruz. Eylemin siyasi mantığını da koyuyoruz. Bu yasaklanıyor. Ona göre "yaptım yapmadım" demek yetiyor.

Toplum içinde seni mahkum etmek için siyasi içeriğinden soyutlanmış bu yavan sözleri kullanmak istiyor. Oysa bu meşru savaşım, bu açık işgal koşullarında yaptığımız eylemler ulusal kurtuluşa hizmet ediyor. İşte kararlaştırılmak istenen odur. Bu kararlar bizi susturamadı, tutumumuzu sürdürdük. Suçlamaların biçimine, olayların konuluşuna ilişkin; PKK bu konuda şöyle düşünüyor: "Şu haksız suçlama var. Bizim bakış açımız

bu değil. Biz olaya şöyle yaklaşıyoruz. Siz gerçeği çarpıtıyorsunuz" vb. diyoruz.

Onlar da, "mahkeme salonunda sizlere ayrıca suç işlettirmeyiz, Kürdistan'ı, Kürtlüğü, PKK'yi, savunmak suçtur" diyorlar. Mahkemede "suç" işletilmeyecek, ama PKK'liler olarak iddianameye bile yanıt veremeyeceğiz ve keyfi yargılamalar sonucu çıkacak kararlarla mahkum edileceğiz. Savunma hakkı elinden alınmış, kendisini savunamayan bir suçlu olarak, sanık kürsüsünde başımızı öne eğip oturacağız! Yapmak istedikleri bu. Tam anlamıyla dört dörtlük bir korsan gösteri sergileniyor. Bizler o gösteride figüran durumuna getirilmek isteniyoruz. Mahkemeye uyarılarda bulunduk. "Eğer bu tutumunuz devam ederse, biz bu yargılamayı kabul etmeyeceğiz!" Ama onlar savunmayı gasp etme tutumunu sürdürdüler. En sonunda, "siz burada korsan bir yargılama yapıyorsunuz, bir oyun sahneliyorsunuz. Bu oyununuzun figüranı olmayacağız ve savunma yapmayacağız, ifade vermeyeceğiz" dedik. Uzun süre Hilvan-Siverek Grubu olarak tanıkların dinlenmesi aşamasında ifade vermedik. Mahkemenin son aşamasında yazılı savunma verdik. Tanık aleyhimizde konuşuyor, biz "ifade vermiyoruz! Tavırlarınızı protesto ediyoruz" diyoruz. Böylece savunma hakkının gaspı, kullanılmaması fiiliyata geçti.

12 yaşındaki çocuk karşısında bir yalancı tanık: Askeri yargıç!

- Acaba tanıklar üzerinde baskılanma yaratmak için, mahkeme heyetinin tutuklu aleyhinde ifade vermeye zorlaması gibi olaylar oldu mu?

- Yargılama boyunca heyetlerle bu yüzden hep kanlı-bıçaklıydık. Urfa grubunda yaşanan bir araba gasp etme olayı vardı. Arabanın şoförü duruşmaya getirildi. Bir grup arkadaş karşısına çıkarılıp, "arabanı gasp edenler bunlardan hangisiydi?" diye soruldu. Adam gösterilenlere göz ucuyla baktı ve "bunlar değildi!" dedi. Bu yanıt E. Kaya'yı çileden çıkardı, köpürdü. Şöföre bağırmaya, salonu inletmeye başladı. Şöför afalladı. Sanırsın canı, malı giden E. Kaya'ydı. Büyük bir hiddetle, adamın üzerine yürüyecekmiş gibi bir havayla, "senin feleğin şaşmış, ödün kopmuş. Ödünü koparmışlar! Gidip şunlara bir daha yakından bak!" dedi ve arkadaşların yakınına gönderdi. Adam baktı, yine "bunlar değil" dedi. O azarlama ve tehditlere rağmen ifadesinde diretti.

Bir başka olay da, Siverek'te birinden para gasp edilmesiyle ilgiydi. Gaspla suçlanan arkadaşlar; böyle bir olayın olmadığını, senaryo olduğunu söylediler. Parasının gasp edildiğini iddia eden Nebi Cirit, tanık olarak halası ve çocuklarını göstermişti. (N. Cirit, davalarımıza müdahil olarak katılan tek insandır. Bu bucaklıların sadık uşağı, polisin kullandığı bir tip. Adliyede mübaşirlik yapıyordu.) Tanıklar duruşmaya getirildi. Nebi'nin halası olayı yalanladı, böyle bir gasp olayının olmadığını söyledi. Öğretmen olan kızın da böyle bir olayın olmadığını belirtti. Sonra da ortaokul ikide okuyan oğlunu çağırdılar. E. Kaya çocuğa olayı sordu, o da böyle bir olayı bilmediğini, duymadığını söyledi. Bu noktada. E. Kaya yine hünerini gösterdi! Çocuğa istediği gibi bir ifade verdirtmeyi sağlamak için annesini ona karşı kullandı.

- Nasıl kullandı?

- Sıkıştırdı, yine aynı yanıtı verdi. Sonunda E. Kaya, "bak, annen Nebi'nin evine gittiğinizi, Nebi'den parayı alıp örgütteki adamlara verdiğinizi anlattı. Şimdi annen yalan mı söylüyor?" dedi. Çocuk dondu kaldı. Bocaladı, sonunda, "yok, öyle bir şey olmadı, ben bilmiyorum" dedi. E. Kaya tekrar üsteledi, "gitmişsin, gitmişsin" dedi.

- Yargıcın kendisi çocuk karşısında yalancı tanıklık yapıyor, öyle mi?

- Evet... Yöresinin şivesiyle konuşuyor; "gitmişin, ananla gitmişin,

anan söyledi" diyordu. Açıktan, hepimizin gözleri önünde bu şekilde 11-12 yaşındaki bir çocuğu bile, bizleri suçlamak için kullanmak istediklerine tanık olduk. İlginç olan bir yönü de, Nebi'nin tanık ifadeleri karşısındaki gözü dönmüşlüğü ve tepkisiydi. Tanık olarak getirttiği halası ve çocukları istediği gibi ifade vermeyince onları da suçladı. PKK ile ilişkileri olduğunu ve yardım ettiklerini söyledi. Bir diğer çarpıcı olay da, yine aynı grubun duruşmasında geçti. Öldürülen adamın karısı davacı olarak mahkemeye getirildi. Kadın olayın nasıl olduğunu, neler gördüğünü anlattı. E. Kaya'nın, "peki kocanı vuranlardan davacı mısın?" diye sorması üzerine kadın, "kocamı vuranlardan davacı değilim, polislerle, askerlerle çok geziyordu, muhbirlik yapıyordu. Gezme dedim, yapma dedim, dinletemedim, sonunda gelip öldürdüler. Kimin öldürdüğünü bilmiyorum, davacı da değilim" dedi.

- *Mahkeme heyeti şaşkınlıktan küçük dilini yutmuştur.*

- Yargıçların o kadar zoruna gitti ki, şaşırmadan kinle kadına baktılar. E. Kaya "sen evlendin mi?" diye sordu. Bu soruda müthiş bir aşağılama var. Güya kadın kocasından bıkmış, ölümüne sevinmiş, hatta ölümünde parmağı olmuş, yeni bir koca bulmuş da, artık eskisi umurunda değilmiş gibi. Bu ses tonuyla sordu, ama kadının yanıtı daha güzeldi. "Evlenmedim. Ayrıca evlenmeye de niyetim yok" dedikten sonra, tekrar "kocamı vuranlardan da davacı değilim" dedi. Tanıklara nasıl yaklaşıldığını, oynanan oyunda onlara hangi rollerin biçildiği ortada. Bazen resmen tehdit etmeler, "seni içeri atarım" demeler de oldu. Bazıları poliste güya teşhis ettiğine dair ifade vermiş, imzalamış, ama mahkemede, "ben kimseyi teşhis etmedim, poliste bana sadece bir kağıt imzalattırıldı!" diyor. PKK Urfa-Bozova Grubu'nda Hasan Atmaca ve bazı arkadaşlarla ilgili poliste teşhis tutanağı düzenlenmiş. Tutanakta olay tanığı bir başçavuşun da imzası var. Başçavuş, poliste "yolumuzu kesenler bunlardı. Yanımızdaki adamı öldürdüler. Benim de silahımı gasp ettiler" demiş. Kendisine gösterilen Atmaca ve diğerlerini teşhis etmiş, tutanağı imzalamış. Bu olay mahkemede görüşülürken, başçavuş tanık olarak getiriliyor ve yüzleştiriliyor. Başçavuş Atmaca'ya bakıp, "bu değil, poliste bu adam aleyhinde bir ifade vermedim, budur demedim" diyor. Adamı sıkıştırıyorlar. "Seni tehdit mi ettiler, niye ifadeni değiştiriyorsun, yalancı tanıklık yapmanın cezası ağırdır, seni hapse atarız" diyorlar. Fazla yüklenmelerinin nedeni; bir yandan polis ifadelerinin işkence, baskı ve yalan üzerine kurulu olduğunu

gizleyip polisi temize çıkarmazken, diğer yandan Atmaca'yı örgütsel konumundan dolayı mahkum etmekti. Ama tehdit ve karşı yönlendirmelere rağmen başçavuş ifadesini değiştirmiyor.

- *Tanıklara yapılanlarla ilgili vermek istediğin başka örnek var mı?*

- Bu, yargılamaya sınmiş bir gerçek. Hepsini veremeyiz. Başka boyutları da eklemek gerek. Örneğin savcıları. Savcılığa çağırıldığımı anlatmıştım. Benden Bir gün önce aynı amaçla R. Altun, İ. Güler, B. Kavak, S. Günyeli de çağırılmış. Bizi çağıran savcılar; Zeki Görücü ve Muzaffer Yarabaş'tı, birlikte çalışıyorlardı. Yeni bir olaydan suçlanıyoruz. İşin gerçeği, olay bahaneydi. Benden önce giden arkadaşların hepsine itiraf teklif ediliyor. Arkadaşlar reddedince, Z. Görücü onları tokatlayıp, hakaret ediyor. "Zaten her şeyiniz biliniyor! Söyleseniz de söylemesiniz de beş para etmez. Maksat iyilik olsun diyoruz. Kendinizi idamdan kurtarın, eğer itirafçı olursanız sizlere yardımcı oluruz" vb. söylüyor.

Savcıların doğrudan itirafçılığı teklif etmesi, bize böyle davranılması ilk kez oluyordu. Çok ağrımıza gitti. İkinci gün beni götürdüler. Z. Görücü, "itiraf et, yardımcı oluruz, kendini kurtarırsın" dedi. Şaşırdım. Şaşırmamın nedeni savcının böyle bir teklifte bulunması değil, bana yapmasıydı. Çünkü tavrımız biliniyor, siyasi savunma yapıyoruz. Mahkeme salonunda kendileriyle resmen cebelleşiyoruz. Bu durumu tüm savcı ve yargıçlar gibi, M. Zeki Görücü de biliyordu. Dediklerini önemsemedim, tartışmaya da girmedim. Kısaca, "herkes yoluna" dedim. Konuşmamız sırasında M. Yarabaş devreye girdi, "şimdi Kürdistan'ı kursanız bile sizi kim yaşatır? Devlet olarak sizi yaşatmazlar. Bu boş bir hayaldir, itiraf edin, kurtulun" dedi. Tavrımı tekrarlayınca bu defa işi hakarete döktüler. Savcıların açıkça itiraf teklif etmesi, tehditleri, işkence için tekrar polise göndermeleri sıradan olaylardı. Savcılar itiraf politikasının etkin yürütücüleriydi.

- *Savcılar tutukluları döverken ne diyor acaba?*

- "Kurtuluşunuz yok, pişmanlık göstereceksiniz. Devlet güçlüdür. İşinizi bitireceğiz." Daha ne desin? Diyarbakır'daki hava çok ağır. Her şey bitti, hiç umut kalmadı, hiçbir alanda devlet boşluk bırakmayacak. Cezaevinde yaşamın her alanını işgal etme yanında, yargı alanında da bütün gözeneklerin tıkandığını görüyoruz. İşin başında iddianamelerde 125. maddeden cezalandırılmamız istenmemişti. Önce işlenen "suç"larla ilgili ceza maddelerinden davalar açtılar. Ama bir süre sonra 125'e çe-

virdiler. 125. madde, Kürdistan tarihinde çok şey ifade eder. Dersim, Şeyh Sait isyanında, isyancıların ipe çekilerek imhalarına temel olan madde. Böyle bir tutum değişikliğinin altında yatan şey, yargı alanında açık savaş ilanı, katliam fermanının çıkartılması, o ağır havanın mahkemelere yansımasıdır. Savcılar ve yargıçların yaklaşımı, her şeyin bittiği havasını pompalamaya yönelikti.

- 12 Eylül yargılamalarında bazı rüşvet olayları gündeme geldi. Siz de benzer şeyler söylediniz. Diyarbakır Askeri Mahkemeleri'nde rüşvet alan, açığa çıkmayan yargıçlar var mıydı? Tarihsel bir görev yaptığınız kanısıyla bu soruyu soruyorum.

- O dönemde sömürü, soygun, talan nasıl ki bir şebeke, bir sanayi dalı haline geldiyse ve bir kısım avukatlar bu "sanayi"nin kaymağını yediyse, mahkemeler için daha fazlasını söyleyebiliriz. Bazı aileler çocuklarını kurtarmak için servet döktüler. Bazı aileler çocuklarını o ateş hattından, cendereden kurtulmasını sağlamak için neyini vermez ki? Savcılara, yargıçlara para akmaya başladı. Tam bir soygun şebekesi gibi çalıştılar.

- Somutlaştıra bildiniz mi bunları?

- Bildiğimiz olaylar var. Bilmediklerimiz daha çoktur. Rüşvet yedirerek tahliye olan bazı insanları biliyoruz. Mahkeme karşısında aynı durumda olanlarla kıyaslandığında adamın çıkmasına olanak yok, ama gidiyor. Kapıları rüşvet ve para açıyor. Yani mahkemede "Türk ulusu ve TC adına adalet dağıtan" bu kurumun savcı ve yargıçları "adalet dağıtarak" köşeyi döndü. Bu durumu Ahmet Kırvar'la somutlaştıralım:

- Kimdir bu A. Kırvar? Niçin cezaevinde?

- Siverek'te Bucak çatışmaları döneminde bizimle tavır koyduğu ileri sürülen Kırvar aşiretinin lideri. Onun içerde tutulması için hukuki hiçbir gerekçe bulamıyorlar. Ama bırakmakta istemiyorlar. Yine aynı olaydan, aynı iddialarla Ahmet'in iki kardeşi ve altmış aşiret üyesi de tutuklanıp cezaevine getirilmiş. Gözaltında hepsi işkenceden geçirilmiş, köyleri basılmış, aşirete tam bir gözdağı verilmiş, terör estirilmiş. Zamanla iki kardeşi ve aşiret üyeleri tahliye oldular, geriye o kaldı. Onların yargılandığı olaydan bizden sadece bir kişi ceza aldı. Kimin "suçlu", kimin "suçsuz" olduğu çıkarılamıyor. Üçyüz insanın katıldığı, dağda günlerce süren bir çatışma oldu. Bucaklardan üç kişi ölmüştü. Eldeki delillerle failleri ortaya çıkarmak olanaksız. Ayrıca delil yetersizliğine rağmen, Kırvar ailesi de Ahmet'i dışarı çıkarmak için elinden gelen her çabayı gös-

teriyor. Babası Halil Kırvar mahkeme heyetine dört milyon yediriyor. Heyet A. Kırvar'ın tahliyesi için söz veriyor. O yıllarda mahkeme tahliye verdiğinde, o kişinin dosyası kolorduya gidiyordu. Kolordu komutanının izni olmadan cezaevinden kimse salıverilmiyordu. İşler MİT'in raporlarına ve kolordu komutanının talimatlarına göre yürütülüyordu. A. Kırvar için verilen söze sadık kalıyorlar, ama kolordu komutanı tahliyeyi engelliyor. "Bu adam içerde kalacak" diyor ve heyete onca para yedirildiği halde tahliyesi gerçekleşmiyor. Genel işleyiş böyle.

- *Bu kişi niçin ısrarla içerde tutulmak isteniyor?*

- Kürdistan'da feodaller devletle iç içe geçmiş, ihaneti yoğun olarak yaşayan bir kesimdir. Devlet uşaklaşmamış, ajanlaşmamış tek bir feodal bırakmak istemiyor. Bu temel politikayla sorunu ele aldığı için, A. Kırvar'ı da kendine iyice bağlayıp, "aksi" davrananlara karşı da gözdağı vermek istiyor. Tabii, birde Kırvarların Bucak'la sürüp giden kan davası var. Devlet, iyi bir uşak ve ajanı olan M. C. Bucak'a karşı Kırvarlıların kan davası gütmesine ve çatışmasına kızgın. Ötesi, devlet bir yandan Kırvarlılardan intikam almaya çalışırken, diğer yandan PKK'nin bu aşiretle ortak hareket ettiği izlenimi vermeye çalışıyor, siyasi mücadelemizi gölgelemeyi amaçlıyordu. Bir diğer amaç da; yüzlerce köylüyü gözaltına alıp işkenceden geçirme, yıllarca duruşmaya çıkarmadan cezaevinde tutma, ezme, bitirme, sindirme, salıverdiğinde de o korku ve paniğiyle bırakma, boyun eğmişliği halka taşırmadır. Hem bu insanlara, hem de onların şahsında dışarıdakilere devlete karşı gelinmeyeceği mesajını vererek pasifikasyon ortamı yaratılıyor. İşte bu anlayışların bir sonucu olarak, "ibret olsun" diye A. Kırvar'ı serbest bırakmadılar. Diğer aşiret liderleri veya fazla insanı harekete geçirebilecek unsurlar, diğer yurtseverler "PKK'ye yardım etmesin, ederse, ettiğine pişman olsun" düşüncesiyle bu mesajı vermek için A. Kırvar'a idam verip, müebbede düşürdüler.

- *Para yedirmenin sonucu müebbet hapis cezası almak mı oldu?*

- Evet... Ahmet'in talihine bu çıktı.

- *Peki para ne oldu? Yargıçlar üzerine mi yattı? El altından geri iade etti mi?*

- Yok, parayı yediler. 12 Eylül'de yaşanan o büyük vurgunlar döneminde, kimin elinin kimin cebinde olduğunun anlaşılmadığı o günler, güç ve konumları böylesine artmışken, askeri yargıçların da rüşvet şirketleri kurması doğla değil mi?

- Mahkemelerde ki gelişen bu kuşatılmışlık içinde diğer grupların karşılaştıkları hakkında bir şeyler söylemek ister misin?

- Diğer gruplarla mahkemeye çıkmadığımız için o süreçte olan bitenleri anlatabilmemiz haliyle olanaksız. Onun yerine, çizmeye çalıştığımız manzarayı tamamlamak açısından genel bir bilgi verebiliriz. Bazen tek tük de olsa arkadaşlarımız diğer siyasetlerden bazı insanlarla birlikte mahkemeye çıkıyorlardı. O arkadaşlardan bilgi alabiliyorduk. Teslimiyet sonrasında yaşananlarla ilgili sohbetlerde dinlediklerimiz, duyduklarımız var. Nasıl ki 35'le diğer koğuşlar arasında bir ayrım, belli bir uygulama farklılığı varsa, aynı şeyin mahkeme salonlarına da yansıması söz konusu. Mahkemelerimizde son derece radikal tutumlar takındık. Mahkeme heyeti fazla ileri gittiğinde, değerlerimizi tahribe yöneldiğinde, katlanılmayacak ihlallere başvurduklarında her şeyi göze alıp müdahale ediyorduk. Bizde siyasi savunma yapan arkadaş sayısı oldukça fazlaydı. O kısa sürede mahkeme işleyişi hakkında pratik bilgi sahibi de olduk. Takınmamız gereken tavırları da genel tutumumuzla bütünleştirdik.

Belirtmiştik; askeri mahkemeler ve yargılama usulleri gibi konularda hemen hiç bilgi sahip değildik. Ama süreç içinde yaşayarak öğrendik ve müdahalelerimizle yargıçları biraz sınırlayabildik. Biçimsel de olsa bazı şeyleri durdurabildik. Ama diğer siyasi gruplarda bu da yoktu. Genelde heyetler nasıl uygun görüyor, nasıl bir işleyişle sonuca gitmek istiyorsa öyle davranıyordu. Onlar kalkıp bizim gibi müdahale edemiyorlardı. Siyasi savunma da yapmıyorlardı. Özellikle ruhsuz Kürt gruplarının durumu böyleydi. Yılmış, tam bir boş vermişlik içindeler. Bu tür çıkışları yapabilecek durumda değiller. Uslu, boyun eğmiş, yaltaklanma yarışındalar, her şeyi düşmanın insafına bırakmışlar. Bizden, siyasi savunma yapanların az olduğu, bileşimi zayıf olan bazı gruplarda mahkeme heyetleri daha keyfi ve rahat davranıyordu. Devlet cezalandırmada PKK ile diğer gruplara farklı yaklaştı. PKK'ye uyguladıkları ceza maddeleri, verilen ceza oranlarıyla diğer gruplar arasında ayrım yaptılar. Ve onların çoğu salıveriliyordu. Bir yerde cezaevindeki, mahkemelerdeki tutumları ödüllendiriliyordu.

- Onların serbest bırakılmalarını ödüllendirmeyle açıklamak mümkün olabilir mi?

- Onların salıverilmesini, az ceza almalarını böyle nitelemek doğrudur. Mahkemelerin, genelde devletin bu gruplara yaklaşımı, on-

ların devlete olan yaklaşımlarıyla, karşı çıkış biçimiyle, ideoloji ve politikalarıyla, mahkemedeki tutumlarıyla, siyasi savunma yapmamalarıyla, devlet açısından oluşturduğu tehlikeyle doğru orantılıdır. Devlet bizimle diğer gruplar arasında cezalandırma ve salıvermede bir ayrıma gitti.

Örneğin DDKD, Rızgari, Özgürlük Yolu gibi gruplar ne 125, ne de 168. maddeden yargılandılar. Diyarbakır Askeri Mahkemeleri'nin şu özelliğini de ayrıca belirtelim: Türkiye ve Kürdistan'da kurulan diğer askeri mahkemelerle kıyaslandığında verilen cezaların oranları arasında büyük bir fark bulunuyordu. Bu farkı gösterecek bir olay anlatalım: TKP-ML'den Ali Demir, Diyabakır'da 146/1'den yargılanıyordu. Daha sonra Adana'daki bir askeri mahkemede yargılandı, beş yıl ceza aldı. Aynı örgütten ve suçlamalardan Elazığ'da yargılandı, ek bir ceza verilmedi ve tahliye edildi. Aynı konumda olan, birlikte yargılandığı arkadaşları Diyarbakır'da örgüt üyeliğinden 15-20 yıl ceza aldılar. Basına yansıyan ve orada yargılananlardan edindiğimiz bilgilere göre İstanbul Sıkıyönetim Mahkemeleri'yle, Diyarbakır'dakilerin verdiği ceza oranı arasında büyük farklar vardı. PKK'ye biçilen ceza oranı ve giydirilmek istenen elbise ve devletin bakışı Diyarbakır'da böylesine köklü, farklı tutuma ve cezalandırmaya neden oluyordu. Devletin PKK'yi cezalandırmadaki genel yönelimi Diyarbakır'la sınırlı kalmadı. Diğer askeri mahkemelerde de benzer şeyler yaşandı. Örneğin, Adana Askeri Mahkemeleri arkadaşlarımıza çok ağır cezalar verdi. Ayrıca Diyarbakır Askeri Mahkemeleri PKK'ye göre diğerlerine az ceza vermesine rağmen, diğer askeri mahkemelere göre verdiği cezaları da en üst sınırında veriyordu. Bu özel yaklaşımdan, diğer grupların paylarına da bir şeyler düşüyordu.

- Yani şöyle söylüyorsun: "Cezaların veriliş biçimi ve oranı açısında, Türk solu ile Kürt solu arasında bir farklılık olduğu gibi, Kürt solunun kendi içinde de büyük bir farklılık oldu."

- Evet, büyük bir farklılık yaşandı. Ayrıca bazı iddianameler de çok çarpıcı, ilginç boyutlar vardı. KUK'un iddianamesinde yer alan olayların yüzde 80'ni PKK-KUK çatışmasına ayrılmıştır. Ve iddianamede yer alan, öldürülen insanların neredeyse tümü PKK'li. Sanık olarak yargılananlar hep bizim insanlarımızı öldürmüşler ve saldırıları da partimize karşı olmuş. Okuduğum iddianamenin birinde savcının şöyle bir değerlendirmesi vardı: "Her ne kadar KUK da bir Kürt örgütüyse, PKK bunları da tasfiye etmek istiyor. Çünkü KUK'u devletin birliğini bozma,

Kürdistan devletini kurmada daha kolay hedefe ulaşmak için önünde bir engel olarak görüyor. Bu yüzden PKK'nin bunlara karşı geliştirdiği eylemler de devletin birliğine yönelik sayılır. 125'ten cezalandırma yoluna gidilmesi gerekir." Yaklaşım bu. Bu konularda ayrıştırma netleştirilmiş. İddianamede yer alan olayların tümü bizi hedeflediği halde, devlet KUK'u kendi yanında görüyor, onlarla olan herhangi bir çatışmamızı devletin birliğine yönelik sayıyor.

Sonuçta bu insanların çoğu tahliye edildi ve iddianamedeki olayların hemen hepsi düştü. Diyarbakır Askeri Mahkemeleri örgütlere göre ayrı yaklaşım geliştirirken, bireylere de aynı politikayla yaklaştı. Örneğin, Mümtaz Kotan Rızgari'nin lideri durumundayken 10 yıl ceza alıyor. Sıradan bir sempatizanımız ise, 24 yıldan tutalım, idam, müebbede kadar caza alıyor. Mehdi Zana aldığı örgüt cezası dışında, "kahrolsun faşizm" sloganını attığı için her defasında peş peşe cezalar aldı. Örgütten aldığı cezanın bir-iki katını slogan vb. tutumlardan dolayı aldı. Mehdi Zana hiçbir örgüte üye değil, Dışarıdayken Özgürlük Yolu ile ilişkisini kesmiş, bağımsız kalmış biri. Başka örgüt faaliyeti de, örgütlerle ilişkisi de yok. Bunu mahkemeler de biliyor, ama cezaevinde kişilik olarak kendini korumaya çalışıyor, el-pençe olmuyor. Mahkemeye yaltaklanıp yalvarmıyor. Esas olarak Kürt kimliğiyle Diyarbakır Belediye Başkanı seçilmesine hazmedemiyorlar. İntikamcı yaklaşımla ezmek istiyorlardı. Yine biz mahkemede slogan atıyoruz, siyasi savunma yapıyoruz. Bize slogandan 6-8 yıl ceza verilirken, partizan da savunma yapıyor, slogan atıyor. Onlara slogan atmadan ikişer yıl ceza veriliyor. Yani, son derece politik bir tutumla karşı karşıyayız.

- Peki mahkemede sırf bilgi eksikliğinden kaynaklanan zorluklarınız oldu mu?

- Örneğin bir teşhis olayında usulün ne olduğunu bilmiyorduk. Buna rağmen kendi mantık örgümüze göre, sanıklar yerinden kaldırılıp tanıklara adı soyadıyla gösterilince, bu işte bir sakatlık olduğunu ve yüzleştirmenin böyle yapılmaması gerektiğini düşündük. Karşı çıkışlarımız, itirazlarımız başladı. Ki bu konularda avukatlar da görevlerini tam yapmadılar, yapamadılar. Genel bilgisizliğimizin yarattığı boşluğu gidermede fazla katkıları olmadı. Heyetlerle sürtüşmeye girme, yargıçlar karşısında direnerek tutuklunun hakkını arama gibi davranışları pek sergileyemediler. Çok haklı oldukları bir konuda bile, söz alıp bir şeyler

dile getirdiklerinde, konuşmalarını defalarca istirhamlarla ricalarla değişik anlamda yorumlanmaması için özel açıklamalarla süslediler.

- *Nedense askeri mahkemelerde avukatlar bin dereden su getirmeyi çok seviyorlar.*

- Evet acıklı bir durum. Bir şeyler söylüyor, ama ısrarlı olamıyor, üzerine gidemiyor, çoğunlukla tutanaklara bile geçirtemiyor. O ilk dönemdeki genel yetmezliğimize avukatların söylediklerinin yerinde olup olmadığını, bizi nasıl savunmaları gerektiği konusundaki bilgisizliğimiz de eklenmeli. Diyelim avukat kalkıp bir şeyler söyledi, yargıç da eğer gerek görürse, kerem ederse bir-iki söz söyler. Genelde avukatlar ne söylerse söylesin, ne talep ederse etsin dikkate alınmaz, sonuç hep aleyhimizde olurdu. Bazen heyet avukatların söylediği çok önemsiz ve değersiz bir istemi dikkate alır, üzerinde abartılı biçimde durur. Onu adalet ve hukuk gösterisine dönüştürürdü. Yargıçların mahkeme salonunda tutukluyla ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusu da yabancımızdı. Gerçi bilsek de fazla bir şey değişmeyecekti. Çünkü normal yargılama usulüne göre yargılanmıyorduk. Karşımızda politik tutum vardı ve bu tutum, bütün davranış ve yaklaşımlarına sinmişti.

PKK Ana Davası'nın artık sonlarına doğru gelinmiş, onların mantığına göre kanıtlar toplanmış ve her şey sonuç aşamasında. Savunmalar verilecek, karar açıklanacak. O günlerde PKK Ana Davası mahkeme başkanı, birkaç köylü ve taraftarın tahliyesini istedi. Ki sıradan insanlar, zaten ceza verilse bile, verilecek ceza kadar yatmışlar. Onların dava dosyasındaki konumları, kanıt durumları göz önüne alındığında mahkeme başkanı diğer üyelerin de istemine katılacaklarını umuyor ve bu beklenti içinde. En kötü olasılıkla sunduğu listeden birkaçının tahliye edileceğine kesin gözüyle bakıyor. Listenin tümden reddedilebileceğini düşünemiyor bile. Heyet karar vermek için hemen orada, aralarında fısıltıyla bir şeyler konuştu ve başkanın sunduğu listenin tümden reddedildiği açıklandı. Tümden ret kararı çıkınca, diğer yargıçlar henüz kalkmadan mahkeme başkanı kızgınca elindeki kağıdı savurup ayağa kalktı ve gitti. Diğerleri, "buna da ne oluyor?" dercesine imalı bakıştılar. Başkan orada dört dörtlük tam bir keyfiyet ve politik tutum görünce, "bu kadar da olmaz" demeye getirdi. Havacı binbaşıydı. Bir daha da duruşmalarımıza girebilmesi mümkün olmadı.

- *Hemen dava dosyasından çektiler mi?*

- Evet, geri çektiler. Ve yargıçlardan yerleşik işleyişe biraz ters düşen tipler olduğunda hemen geri çekiliyor, görevden alınıyordu. Yüzbaşı Erdal Sevinç vardı. Ceylanpınar grubunda tutuklu olan Mahmut Güvenç cezaevinden polise sorguya alındıklarını, kendilerine işkence yapıldığını, itirafının zorla hazırlandığını, hazırlanan ifadenin geçerli olmadığını kalkıp duruşmada anlatıyor. E. Sevinç de duruşma yargıcı. Mahmut'tan sonra Faysal Dumlayıcı kalkıp ifadesinin doğru olmadığını söylüyor, ama açıkça "bana işkence yapıldı, zorla imzalatıldı" diyemiyor. Yargıçlar durumu anlıyor. Faysal'ın ürkek tutumu karşısında E. Sevinç "ne varsa söyle" diyor. Faysal yine çekingenliğini aşıp söyleyemiyor. Duruşmada, Faysal'dan poliste kendisine yapılanları açıkça anlatmasını ima etmesi karşısında E. Sevinç de davadan alındı, Diyarbakır'dan sürgün edildi.

- Diyarbakır'dan sürgün edilenin çiftetelliyle gitmesi lazım.

- İnsan olanı oradan sürülmek sevindirir. Yargıçlar da şaşmaz biçimde cezaevindeki işkencelere ve dönüp duran o büyük çarka uyum sağlamak zorundaydı. Yapılanları sindiremeyen, azıcık da olsa insani ve hukuki tepki gösteren olursa, çarkın dişlisi onları da eziyordu. Diyarbakır'ın midesi böylelerini sindiremiyor, hemen dışarı atıyordu.

- Pratik işleyişe yansıyan bilgisizliğinizden biraz daha söz edelim. Konuşmanın bir yerinde; "steno bizim avantajımızdı" dedin. İfadenin tutanaklara geçirilmesinde karşılaştığınız kimi sorunlar olmalı ki –zaten olduğunu söyledin–, steno sizin için bir avantaj haline gelebilsin.

- Süreç zorluklar ve engellerle doluydu. Siyasi savunma yapmamızı önlemek için cezaevinde müthiş bir cendere içinde tutulmak yetmiyordu. Savunmaların öneminden ötürü mahkeme bir yerde savaş alanına dönüşmüştü. Bu alanda da meydan savaşını onlar kazanmak istiyordu ve buna kesin kararlıydılar, önlerine koymuşlardı. Savaşıyorduk, ama bu alanın gereklerini tam olarak bilmiyorduk. Onlar da savaşı kuralarına göre yürütmüyorlardı. Dava dosyası yüklü, sanık sayısı kabarık; beş yüz civarında. Bir o kadar da dinlenecek tanık var. Dosyalar okunacak, tanık, sanık ifadeleri alınacak, değerlendirmeler yapılacak, tüm bunların tutanaklarını birkaç kitabın daktilosundan geçirmek kolay değil. Hızlı işleyen bir sistem gerekiyor. İşin başında böyle bir sisteme ihtiyaç duyulduğunu bildikleri için, steno sistemine geçmişler. İddianame okundu, iddianameye karşı sorgu aşamasında savunmalarımızı da verdik. Sorgu aşamasının sonuna kadar steno kullanıldı. Bu yöntemle verilen ifadeler

tümden tutanağa geçiyordu. Bu, bizim için büyük avantajdı. Çünkü yazılı savunma hazırlama, belgelerin içeri verilmesi, birbirimize yardım etme gibi olanaklar yok. Oysa toplu bir dava, birlikte yargılanıyoruz, birbirimize yardımcı olmamız gerekiyor. Kendi yasalarına göre de savunma hakkımız var. Savunmayı hazırlamamız için uygun koşulların, olanakların yaratılması gerekir.

- *Ama gasp edilmiş bir hak!*

- Estirdikleri terör ve vahşetle savunma koşulları ortadan kaldırılmış, gasp edilmiş. Ve bu savaş meydanından sürülmek, yenik düşürülmek isteniyoruz. O gerginlik, yorgunluk, korku, panik, açlık ve uykusuzluk, mahkeme salonunda sürüp giden baskılar, savunma yapamamak, sağlıklı düşünememek için tüm olumsuzluklar bir arada. "Acaba sopayı nereden yerim, gardiyan ne zaman, hangi davranışım yüzünden beni kara listeye alacak, cezaevine girişte çıkışta başıma neler gelecek, ringde işkence görecek miyim" gibi düşünce ve kaygılarla insanlar kendisini mahkemelere verme yerine, o an içinde bulunduğu kuşatılmışlıkta kendini nasıl koruyacağının derdinde. Bir anlamda düşünceler giderek o gün olacaklarda yoğunlaşıyor. Savunmada veya siyasi konularda yoğunlaşma gerekirken, ister istemez saydığım olumsuzluklar devreye giriyor. Bu olumsuzlukları katlayan, katmerlendiren çark mahkeme salonunda da işliyor. Ama her şeye rağmen akılda kalanlar, geçmiş siyasi birikimlerden, bilgilerden yola çıkılarak siyasi savunmalar yapıldı. Arkadaşlar partinin görüşlerini, anlayışlarımızı ortaya koydular. Suçlamalara karşı açıklamalarda bulundular, devletin vahşetini, politikasını, Kürdistan'a yönelimini teşhir ettiler. 12 Eylül faşist cuntasının niteliğini tahlil eden, değerlendiren, teşhirini sağlayan tarihi dokümanlar olarak mahkeme önünde ortaya koydular. İşte bu süreçte savaş meydanında, savaşı kendi lehine sonuçlandırmak için plan ve program yapanlar, mahkemelerde konuyu en geniş boyutlarıyla ele alıp açıklamalarda bulunmamızın, savaşı kazanmalarının önünde büyük bir engel olacağını gördüler. Çünkü tutanaklara geçen savunmalar, bir yerde tarihe kaydedilen bilgi ve belge olacak. Sömürgeci TC'nin yargılamalarının faşist mantığını er geç teşhir edecek ve en önemlisi de bu dokümanlar tarihe, insanlığın bilgisine bırakılacak. Ama TC geçmişten bu yana yaptığı gibi, tarihi tek yanlı yazmak, içini öyle doldurmak istiyor. Kendi suçluluğunu gizleyerek, direnenleri ve haklı olanları insanlığa ve gelecek kuşaklara suçlu göstermek,

aktarmak istiyor. Belgesiz, kanıtsız bir yargılamayla bu imhayı gerçekleştirmeye yöneliyor. Bizi tarihten silmek istiyor. Her bakımdan kökünü kazıma, yok etme politikasının gereklerini yerine getiriyor. Cezaevi bu politikanın bir ayağı. Kürdistan'da vuruşmanın yoğunlaşıp odaklaştığı bir diğer ayak da mahkemeler. Bu yüzden savunma aşamasına geçtiğimizde steno sistemini kaldırdılar. Hem de başlangıçta stenoyu çok pratik bulup kullanmalarına rağmen.

- Niçin acaba? Steno hangi bakımlardan işlerine gelmiyordu?

- Steno da konuştuğumuz, söylediğimiz her şey olduğu gibi kaydediliyor, söylediklerimizi heyet çalıp-çırpamıyor, çarpıtamıyordu. Tarihin ağzımızdan yazılması, belgelenmesi işlerine gelmedi ve stenoyu kaldırdılar. Ayrıca steno, mahkeme heyetinin tarafgir politik tutum ve konuşmalarını, tanıklara tehditle yönelmesini vb. de kaydediyordu. Bu dizginlenemezliklerinin de tarihe geçmesini istemediler. Yeniden steno sistemine geçilmesi yönündeki ısrar ve çabalarımız sonuçsuz kaldı. Daha sonraları bu konuda her şeyin nasıl altüst edildiğine tanık olduk. Söz isteyip konuşuyorsun. Diyelim heyet sabır ve tahammül gösterdi, söylediklerini dinledi. 15-20 dakika konuştun. Tutanaklara geçmesini istediğin, yargılamanın seyrine de etki edip lehine olabilecek bazı bilgiler verdin. Söylediğin onca şeyi iki cümleyle özetliyor. Sayfalar tutan açıklamaların üç-beş cümlelik bir paragrafla "özetleniyor" veya hiç tutanaklara geçmiyor.

- Doğrusu muhteremler pek mükemmel özet yaparlar.

- Öyledirler. Katibeye, yaz kızım diyor ve yirmi dakikalık konuşmayı birkaç cümleye sığdırıyor. Bazen bu özetler çok daha ilginç hale gelebiliyordu. Açıklamalarda bulunuyorsun, yargıç söylediklerini özetlerken yüzde yüz karşıtını yazdırıyordu.Veya söylediklerine çok farklı anlamlar yükleyerek bulanıklaştırıyor, anlamsızlaştırıyordu. Bu durumu sonuna kadar yaşadık, söylediğimiz her şey budandı kuşa çevrildi. Tabii birde yargıcın azgından yapılan özetleme senin dilin, üslubun değil. Yargıç kendi anlayışına ve üslubuna göre söylediklerini tutanaklara geçiriyordu.

- Resmi tarih anlayışı, bir bakıma burada yeniden işlerliğe sokuluyor diyebilir miyiz?

- Tabii... Yani tutanaklara mahkeme dili, yargıç dili temelinde yapılan bir aktarma, doğal ki senin dilin üslubu, anlayışın olmayacaktır. Sana bir

yabancılık vardır. Tutanaktaki sen değilsin. Sen kürsüde konuşurken, o ilgiyle dinliyor, ama kafasında seni sen olmaktan nasıl çıkaracağının, o yabancılığı tutanağa nasıl sokuşturacağının kurgusunu yapıyor.

- Kendi karşıtını bile yine kendi diliyle ifade ediyor ama çarpıtarak.

- En çok da savunma yapanlar bunlarla karşılaştı. Urfa Grubu en kalabalık, mahkeme sürecinde en etkin olanıydı ve militan tutum takınılıyordu. Mahkemenin tavrı esas olarak siyasi savunma yapanları konuşturmamak, söz vermemekti. Ama dayatıcı oluyorduk, bir konuşturmuyor, iki konuşturmuyor, sonunda söz vermek zorunda kalıyordu. Bu dayatmacı tavrımız yüzünden de ayrıca işkence görüyor, dışarı atılıyoruz. Savunma hakkının gaspı yanında, bir de "yargıca karşı gelindiği", sözünün dinlenmediği, otur dendiği halde oturulmadığı, itiraz edildiği gerekçeleriyle "komutana karşı gelmek suçu" işlenmiş sayılıyor, bedeli ödetiliyordu. Söz alıp konuşmak başlı başına bir dertken, bunu başardığında engelleme başka biçimde karşına dikiliyordu.

Örneğin, "bunları anlatmanıza gerek yok, arkadaşlarınız zaten anlatmışlardı, hem zaten bunlar siyasi temeldeki konuşmalardır" diyerek yargıç hemen araya giriyor, konuşmamızı bölüyordu. Bunu beceremezse yeni bir manevrayla, "hep siyasi konuları anlatıyorsunuz. Gereği yok. Boşuna zaman kaybı oluyor. Diğer arkadaşlarınızın kendilerini savunacak zamanları kalmıyor. Onlara da acıyın" yollu engelleme çabasını derinleştiriyordu.

- Sizi sizinle vurmaya çalışıyor!

- Her şey mubahtır. "Avukatlarınız, arkadaşlarınız bekliyor, sabahtan beri herkes aç..." diyerek konuşturmamaya çalışıyor, ama susturamıyor, zorunlu dinliyor. Ve sonuçta yine yapacağını yapıyor. Gerek yok, bunlar zaten açıklanmıştı deyip tutanaklara hiçbir şey geçirtmiyor. Dayatıcı olup, engellemeleri boşa çıkarıp tartışmaya girdiğinde ise, bu defa en kestirme yola başvurup seni salondan dışarı attırıyordu. Diyelim tanık gelmiş, sanığı suçluyor. Tanığa karşı bireysel, hukuki temelde söyleyebileceğin şeyler olur. Kalkıp ifadesini, kanıtları yorumluyorsun, anlatımlarındaki çelişkileri ortaya çıkartıyorsun, bunca anlatımdan ve yorumdan sonra yargıç, "tanığın aleyhinde verdiği ifadeyi kabul etmiyor musun?" diyor. Ne demek bu? Muğlak ve her yoruma açık. Kabul etmiyorum ama niçin? Nedenlerini açıklamak gerekiyor. Uzun uzadıya konuşmana izin vermiyor, verse de böylesine basit bir ifadeyle geçiştiriyor. Mahkeme bit-

tiğinde dosya askeri yargılaya gidecek, orada da incelenecek. Eğer sanık kendi mantığı içerisinde tanığın tutarsızlığını, yalan ifade verdiğini açıklamamışsa, bunu tutanaklara kaydettirememişse, lehine olan bu durumu askeri Yargıtay nereden bilecek? Yargıcın keyfiyet ve kasıtlı çabaları sonucu lehindeki kanıt ve yorumlardan haberi olmayacak. Mahkeme heyetleri lehimize olan durumlardan yoksun bırakmak için tanıklara karşı söylediklerimizin çoğunu tutanağa geçmiyordu. Çünkü yargıçlar yargılamaya mutlak bir önyargıyla yaklaşıp, verilen talimatlar doğrultusunda bize en ağır cezaları vermeyi amaçlamışlardı.

Yargıç büyük bir pişkinlikle şunu söylüyordu: "Uzun boylu anlatmana gerek yok, tanığın ifadesine ne diyorsun kabul ediyor musun, etmiyor musun?" Böylece savunmanı evet-hayıra kadar daraltıyordu. Koca mahkeme sürecinde sanık-yargıç ilişkisi gelip evet-hayıra dayandı. Cezaevinde yapılan işkencelerle tutsaklara bu şekilde ifade vermeleri, yargıçlara itiraz etmemeleri dayatılıyordu. Bu uygulamalar, bu ilişki diğer gruplarda çok daha derindi. Heyet karşısında topuk selamı çakmamak, künye yapmamak, yargıca emret komutanım dememek için, çoğunlukla gelen tanıklar karşısında söyleyecek pek çok şeyi olduğu halde birçok arkadaşın kürsüye çıkmadığını söylemiştik. Aleyhinde olan bir durum karşısında bile suskunluğu tercih etmesi bir yerde söylenenleri kabul ettiği anlamına geliyordu. Tanık konuşuyor, yargıç "tanığın ve mağdurun ifadesine karşı ne diyorsun?" diyerek söz veriyor. Sen de: "Söyleyecek bir şey yok" deyip, sanık kürsüsüne çıkmıyorsun. Bu yanıt aleyhindeki ifadeyi kabullenmektir.

- Aslında söyleyecek şeyi olduğu halde söylemiyor. Peki ama bu bir yerde onların genel amacına uygun düşmüyor mu?

- Öyle, ama birçok arkadaşta sözünü ettiğimiz kaygılar daha ağır basabiliyordu. Olmaması gerekir, ama özgün bir durum. Doğru olan hem gidip ifade vermek, hem de komutanım filan dememekti. Ana dava artık son savunma aşamasına gelmişti. H. H. Karakuş itiraf etti bizleri suçladı. Ancak ben, H. Kankılıç ve birkaç arkadaş daha Karakuş'un ifadesi okunduğunda salonda değildik. Salona epeyce geç götürüldük. Yargıç Karakuş'un bizlerle ilgili iddialarını özetledi. Hamit dahil, hepimiz reddedip yerimize oturduk. Yargıç bu defa Karakuş'u yeniden kürsüye aldı. Karakuş partiye, değerlere saldırdı. O ara akli dengesi yerinde olmayan H, Kankılıç'ın bir çıkışı oldu. Karakuş'a öfkelendi, kinlendi, kızıp

patladı. Yanımda oturuyordu, kızarıp bozardı ve öfkeyle hızla kalktı, izin almadan kürsüye çıktı. Birkaç olay üstlendi. O anda Karakuş'un ihaneti, düşmüşlüğü karşısında tepkisini böyle dile getirdi. Hiç ilgisi olmayan olayları üstlendi. Kabul ettikleri arasında Bucak çetelerinin üs olarak kullanabildikleri bir kooperatif vardı. Kooperatif basılmış, üç kişi ölmüş, beş-altı kişi de yaralanmıştı.

Ayrıca bir de Cuma Tak'ın öldürülmesinde sorumlu olan Ali Tüysüz'ün olayı var. O da iki asker arasında arabada öldürülmüş. Bu olayda bir yerde Hamit'in kafasında yer etmiş, bilinçaltına yerleşmiş, bunu da ben yaptım dedi. Oysa hiç haberi yok. Çünkü bu dönem bizimle yeni yeni ilişkiye geçmiş, sempatizan biri. O günkü konumu itibariyle böyle eylemlere, olaylara sokulabilecek biri değil. Geçmişini, yapıp ettiklerini de ayrıntılarıyla biliyoruz. Bu olaylarla hiçbir ilgisi olmadığı konusunda bilgiliyiz. Ama Hamit bunları üstlendi. Birkaç olayı daha kendisinin yaptığını anlattı. Ama nasıl yaptığını anlatamıyor. Üstlendiği için olayların gelişimiyle ilgili bilgi vermek zorunda olduğu için anlatmaya kalktı. Ama çok basit, yüzeysel şeyler söylüyor. "Şöyle gittim, şöyle ateş ettim, elimde şu silah vardı" gibi. Olayların oluşuna uygun ayrıntılı bir açıklama yapamıyordu. Ayrıca mahkemede bu olayları üstlenen arkadaşların, tanıkların ifadeleriyle de her şey genişçe açıklanmış ve eylemlerin oluş biçimi, nasıl yapıldığı ayrıntılarıyla ortaya çıkmıştı. Yani açıklanmadık bir şey kalmamış. Anlatılanlarla, Hamit'in söyledikleri uyuşmuyor, zamanlama, yapılış biçimi, katılan eylemci sayısı bakımından büyük çelişkiler var. Böyle bir durumda mahkeme heyetinin ilk planda yapması gereken şey; Hamit'in o anda söyledikleriyle, daha önce tutanaklara geçen bilgileri karşılaştırmasaydı. Ama bunu bilinçli yapmadı, olayları kurcalamak istemiyordu. Nedeni de böyle büyük bir fırsatın ayaklarına kadar gelmiş olması. Tepmek istemiyorlar, çünkü bizi de ilgilendiriyordu. İfade aleyhimizde güçlü bir kanıt olarak kullanılabilirdi. Hamit'in sağlığı iyice bozulmuş, artık kimseyi tanıyamaz bir hale gelmişti. Cezaevindeki uygulamalar durumunu daha da kötüleştiriyordu. Öyle ki, eski mahalle arkadaşları dahil, hemen hiç kimseyi anımsamıyor, tanımıyor. Sadece benim ismim kafasında kalmış, bilinçaltına yerleştirmişti. Cezaevinde yalnız kendisini PKK'li ve komünist olarak görüyordu, en büyük oydu! Çoğu insanla bir yerde düşüncede bağlarını koparmıştı. Kafasına göre eylemleri yapması için kendisine emir verecek biri gerekiyor.

- Hamit arkadaşın aradığı bu "şanslı" arkadaş kimdi?

- O şanslı bendim. Siverek'teki örgüt ilişkilerine ve duruma bakıyor, aradığı ölçülere uygun kişi olarak beni seçiyor. Kendisine ancak benim emir verebileceğim konusunda netleşiyor. Hamit bu eylemleri yaparken emirleri benden alıyor! Ayrıca eylemleri daha önce çatışmalarda ölmüş iki arkadaşla birlikte yaptığını söyledi. Kalkıp müdahale ettim, "arkadaşın tavrı ihanete karşı bir misillemedir" dedim. Ölümden korkma ve kaçma karşısında ondan korkmama ve karşısına dikilme tavrını sergilediğini söyledim. E. Kaya tekrar "öyle bir şey var mı, senin bu itirafları kızıp da yaptığın doğru mu?" diye sordu. Hamit, "hayır ben yaptım" dedi. Yeniden müdahale ettim: "Eğer bu olayları Hamit yapmışsa, nasıl gerçekleştirdiğini niçin ayrıntılı anlattırmıyorsunuz?" Ama mahkeme heyeti yeniden sorgularsa, biliyor ki Hamit olayları üstlendiği gibi bir daha anlatamayacak. Eğer Hamit'e yeniden anlattırırlarsa, sadece ilk günkü söylediklerileyle değil, tutanaklardaki oluş biçimiyle de çeliştiğini görecekler. Anlatımlar birbirini tutmayınca, ifadesinin yanlışlığı ortaya çıkacak ve delil olarak kullanamayacaklar.

- Bu da onların işine gelmeyecek tabii. Peki Hamit'in "ikrar"ları belge olarak kabul edildi mi?

- Evet, aleyhimizde somut delil bulamıyorlardı. Hem bizi cezalandırmanın hukuki kılıfını yaratmak, hem de itiraf yapan Karakuş'un karalama ve saldırılarını doğrulama aracı olarak Hamit'in ifadesi kullanıldı. Yine son sözlerimiz alındığında bir kez daha epey uzun konuştum. Yargıçların durumlarını, gerçek yüzlerini sergiledik. Bizleri başından beri "suçlu" ve "hain" gördüklerini, susturmak için her çabayı gösterdiklerini anımsattıktan sonra, "yine de tüm yargılama boyunca katlanılmaz bulduğunuz düşüncelerimizi dinleme tahammülünü gösterdiğiniz için teşekkür ederim" dedim. Uzun bir konuşma yapacağım için kesmesinler diye teşekkürle bir giriş yaptım.

Sonra da; "şunu da bilin ki, burada olup-biten her şeyin farkındayız. Gerçeği bilmediğimizi sanmayın. Burada mevcut yasalarınıza, usullerinize göre bir yargılama yapılmadı, yapmadınız. Sizler bu yargılamaların sadece figüranıydınız. Şimdi burada açıklayacağınız kararlar sizden önce, bağlı olduğunuz yerler tarafından alındı. Kararlarınız politiktir. Askeri mahkemeler kararlarda polis ve MİT raporlarını temel aldığına göre, bize devletin genel politikaları doğrultusunda hareket ederek ceza vermek

zorundasınız. Politik yaklaşımınızı, tarafgirliğinizi gizleme gereği duymadınız. Kararları kendi kanaatlerinize göre verecek durumda da değilsiniz." dedim. Yargılama sürecindeki politikalarını anlatırken, şunları da ekledim: "PKK bir ihtilal, bir devrim, Kürdistan halkının gerçek kurtuluş çizgisidir. Hepimizi öldürseniz, imha etseniz de PKK yaşayacaktır. Bugün burada bizleri, bu kadar insanı yargılıyorsunuz, içerde tutuyorsunuz, ama bilin ki, bizi yargılama koşullarını yaratmış olmanız, elinize düşmemiz sizin başarınız değildir. Türk devletinin güçlülüğünün ve kolluk kuvvetlerinin yeteneklerinin, becerisinin bir ürünü de değil. Bugün burada bulunmamız, genel olarak amatörlüğümüzün, eksikliklerimizin, parti kural ve talimatlarını tam olarak yaşama geçirmeyişimizin bir sonucudur. Bu ilkel çalışma yöntemlerimiz, devrimi örgütlemede profesyonel bir çalışma tarzını oluşturamayışımız, halkımıza ve bu sonucu hak etmeyen öz örgütüne pahalıya mal oldu. Bu yüzden ciddi darbeler yediğimiz de doğrudur. Ama er ya da geç kazanacak olan PKK'dir, sosyalizmdir." Bu konuda inancımızın sonsuzluğunu belirtip oturdum. Sanırım 15 dakika kadar konuştum. Bu uzun konuşmanın sadece üçbeş cümlesi tutanağa geçti. Yargıç, "biz ciddi ve büyük kayıplar verdik, PKK dağılmıştır" diye özetleyip yazdırdı.

- ***Ne komiklik! Yargılamanın son anındaki son sözler de aslında senin değil, yargıcın sözleri. Son sözü söyleyen yine yargıç olmuş.***

- Evet, aynen bu şekilde yazdırdı. O kadar çıplak ve keyfi bir tutum var. Artık iğreniyorsun, bir daha tutanağı değiştirme çabasına girme gereğini bile duymuyorsun. Mahkeme sonrasında yargılaya gönderdiğimiz yazılı savunmalarda, yargıçlarca tahrif edilerek tutanaklara geçen önemli gördüğümüz ifadelerimizi yeniden yazdık. Son söz hakkı verilenlerden bazıları uzunca konuşmak istediler. Ancak yaptığım "oldubitti"ye ikinci defa izin vermediler. "Aylardır anlatıyorsunuz, son söz kısa olur. Zaman yok, kısa kesin" diyerek müdahale ettiler. Ve arkadaşların son sözleri çok kısa alındı. Böyle olunca da tutanağa geçerken değiştiremediler. Son sözlerimiz devrimcilere, PKK'ye yaraşır güzellikte ve özdeydi. Partiye, devrime, sosyalizme olan inanç, bağlılık, sadakatin ifadesi ve bu yolda ölümü kucaklamayı vurgular nitelikteydi.

- ***Yıllarca ağzınızı bağlayanlar, son sözlere bunu yapamadılar, bent yıkıldı, öyle mi?***

- Hayır!.. Hiçbir zaman ağzımızı bağlayamadılar. Bir yolunu, yöntem-

ini bulup söyleyeceğimizi söyledik. Kürsülerde dile getirmediğimiz hiçbir şey kalmadı.

- *O zaman şöyle söyleyeyim; ağzınız açık, ama tutanakların ağzı bağlı!*

- Evet... Tutanakların, daktilo tuşlarının ağzı bağlı ve onların zincire vurulmuşluğu söz konusu. Ama şunu da belirtelim; her şeye rağmen binlerce sayfayı bulan savunmalarımız oldu. Onlar engelledikçe, kıstıkça, çaldıkça biz yüklendik. Her şeyi göze aldık. İstediğimiz düzeyde olmasa da, her konuda düşüncelerimizi şu veya bu şekilde tutanaklara geçirttik, tarihe belge olarak düşürdük.

Basın da suç ortağı

- Biraz da mahkeme salonunda seyircilerle heyetin, tutukluların ilişkileri, o arada yaşanan çarpıklıklar üzerinde konuşalım.

- Davalarımız açıldıktan sonra büyük bir ilgi vardı. Çünkü o sıralarda cezaevinde işkenceleri durdurmak için başlatılan direnişimiz devam ediyordu. Ailelerimiz yaşayıp yaşamadığımızı da bilmiyorlardı. Bizi görebilmenin, sağ olup olmadığımızı anlamanın tek yolu; mahkemelerdi. Salon ağzına kadar tıklım tıklım doluyordu. Sanıklarla dinleyiciler arasına etten barikatlar kurulmuştu ve kesinlikle en küçük bir fiziki temas, konuşabilme olanağı yoktu. O ara teslim olunup kurallara uyulmadığı için, mahkemelerde biraz daha serbesttik. Tutukluların en büyük lüksü, ara sıra dönüp arkaya bakma, dinleyicilere selam vermeydi. Yaşamın tüm gözeneklerinin doldurulması ve aleyhimize çevrilmesi bu noktada da gerçekleşti. Teslimiyet döneminin koyu karanlığı tutuklunun üzerine inince ve davranışlarına hükmetme yaşanınca, mahkemede geri dönüp bakmanın, selam vermenin olanağı kalmadı. İlerleyen günlerde mahkemelere dinleyici gelemez oldu. Onları da bekleyen bir yığın baskı ve engel vardı. Hakaretlerle, küçük düşürmelerle karşılaşıyorlardı. Kadınları aşağılar biçimde aramalar –genelde askerler arıyordu–, tehditler, "örgüte üye misin? Niye geliyorsun? Burada anlatılanları, kimin ne dediğini, ne yaptığını örgüte mi aktaracaksın? Örgüte bilgi taşıyorsun" gibi yönelmeler aldı başını gitti. Cezaevindeki direnişin bitiminden sonra, görüşme olanağı da doğunca dinleyicilerin çoğu için mahkemeye gelme bir yerde anlamsızlaştı. Bütün baskı ve tehditlere rağmen gelenler de duruşmalardan hiçbir şey anlamıyor, ensemize bakmaktan başka bir şey yapamıyorlardı. Ama en zor koşullar da bile, Diyarbakırlı olan ve içerde yakını bulunan, biraz da bize sempati besleyen bazı insanlar, üç-beş kişi de olsa geldiler. Onlara karşı da önlem geliştirildi ve tehditler durmadı.

- Diyarbakır vahşetinden mahkemelere gelen dinleyicilerin payına ne düştü?

- Hakaret, gözaltı, işkence düştü. Dışarıda dövülenle yaka-paça salondan atılanlar, gözaltına alınanlar oldu. Mahkeme heyeti, görevliler ve tutuklular salonda yerini aldıktan sonra dinleyiciler içeri alınırdı. Duruşma bittiğinde ise, önce onlar yerini aldıktan sonra dinleyiciler içeri alınırdı. Duruşma bittiğinde ise, önce onlar salondan çıkarılırdı. Ara ver-

melerde de böyleydi. Duruşmaların birinde Mazlum bir ara dönüp dinleyicilere bakmış, ablasını görmüş ve selam vermiş. Gardiyanlar daha orada, duruşma sırasında "niye baktın, kime işaret verdin?" diyerek sıkıştırmaya başlamışlar. Mazlum'sa sadece ablasının gelip gelmediğini anlamak için baktığını söylemiş. Onun cezaevinde gördüğü işkenceleri artık söylemeye gerek yok. Ama iş bu boyutta kalmıyor. Ablası da baskı, tehdit görüyor, hakarete uğruyor. "Mazlum'dan ne işaret aldın?" diye sorgulanıyor. Bu şekilde sorgulanan dinleyici sayısı az değildi. "Bir daha mahkemelere gelmeyeceksiniz, gelirseniz, sizi örgüt üyeliğinden içeri atarız" diyorlar.

- *Mahkeme heyetinin dinleyicileri azarladığı, salondan attırdığı oldu mu?*

- Mahkemeye gelenler büyük bir kuşatma altında, üç koldan bir kuşatma. Birincisi; nizamiye kapısında sivil, resmi polisler, ikincisi; salonda gardiyanlar, subaylar, üçüncüsü; mahkeme heyeti. O ortam, ailelerde büyük bir psikolojik baskı oluşturuyordu. Ayrıca mahkemede nasıl davranacakları sıkıca tembihlenirdi. Fısıldaşmanın, işaretleşmenin, selamlaşmanın yasak olduğu onlara da söylenirdi. Onlar da kıpırtısız oturmak zorunda bırakılırdı. Bu baskı ve denetim ağında bir "boşluk" olduğunda mahkeme heyeti devreye girerdi. Kuşatma sadece dinleyicilerin salonda neler yapabileceği üzerine değildi. Kimlerin dinleyici olabileceği de onların iznine bağlıydı. Duruşmalara soy ismi tutan yakın akrabalar dışında kimse gelemezdi. Oysa duruşmalar görünürde herkese açık yapılıyordu. Usul böyleydi, ama pratikte tersiydi. Akrabası olmayanın, PKK'nin duruşmasında ne işi var? Gelenin soruşturma göreceğini, fişleneceğini, başına bela alacağını bilmesi gerekirdi.

- *Tutuklunun dinleyicilerle ilişkisini kesmede başka önlemler var mıydı?*

- Çift yönlü işleyen şu önlemden de söz edelim: Tutukluların hem birbirlerine, hem de dinleyicilere bakmalarını önlemek için sanık kürsüsüne giderken, dönerken veya arada tuvalete çıkarılırken, yere bakıp başını önüne eğmesi zorunluydu. Bu konuda da çok çarpıcı manzaralar var. Her şeye boyun eğenin, panik, korku içinde olan bazı insanlar, duruşmada oturdukları yerden kalkıp kürsüye giderken, ya da tuvalete götürülürken iki büklüm oluyordu. Başı önde, gözleri yerde, burnunun ucunu göremeden yürürdü. Bir yerde, bir koyunu nasıl kesime götürüyorsan aynı pozisyon. Tutuklu dinleyiciyi görmesin, bakışmasınlar diye tuvalete giderken esas duruş vaziyetinde iki büklüm yürüyor, başını

omuzlarına gömercesine yere eğiyor. Yargıç, böyle aşırıya kaçan görünüm karşısında istisna da olsa bazen, "biraz düzgün götürün, bir yere çarpacak" diyor, yarım ağız müdahalede bulunuyordu. Salondaki görevli subaylara dönüp, "bu kadar da olmaz ki" dercesine bakıyordu. Yani yargıç rahatsız oluyor, ama rahatsızlığının esas nedeni; hukuki, vicdani, insani açıdan duyulan bir rahatsızlık değil. Dinleyicilerin önünde bu kadar aşırıya varılmasından, bu manzaraların dışarıya taşırılmasında rahatsızlık duyuyor.

- ***Dinleyiciler olmasa "vurun abalıya!" diyecek.***

- Zaten öyle. "Bu kadar da yapmayın, hiç olmazsa başkalarının, Dışarıdan gelenlerin gözü önünde yapmayın" anlamına gelecek bir müdahale bu. Böyle tutuklular sorunu anlama, kavrama, değerlendirme konularında bir sığlık yaşamaktadır ve Diyarbakır Askeri Cezaevi zulmüyle o sığlığına korku ve panik eklenmiştir. Bu yüzden mahkeme salonunda nasıl davranılması gerektiği konularında kendi özgünlüğünü konuşturacak bir biçim bulamamaktadır, mutlak itiat anlayışıyla hareket etmektedir. Siyasi savunma yapmamıza kinleniyorlar, acısını çıkartmak için bakmadığın halde "dinleyicilere baktın" diye cezalandırıyorlardı. Orada dinleyicilerin varlığı, salt varlığı, ilgin olsun, olmasın seni cezalandırmanın bir nesnesi oluyordu.

- ***Mahkemeler sürecindeki çarpıklıkların bir başka boyutu da basınla mahkeme ilişkisi olsa gerek. Nasıl bir ilişkiydi, neler yaşandı?***

- Mahkemelerin başladığı ilk günlerde basın davamıza ilgiliydi. İlk duruşmaları kalabalık bir gazeteci topluluğu izledi. Sonraları ise, ilgi giderek azaldı ve arada bir uğrayanlar oldu. Mahkeme salonunda basına ayrılmış bir-iki bank vardı. Gazeteciler içeri alındığında aynen avukat ve görüşçüler gibi, nasıl davranacakları konularında sıkıca tembihleniyor, denetimde tutuluyorlardı. Biz oturduktan ve duruşma başladıktan sonra içeri alınıyorlardı. Basın genelde aleyhimize bir durum, bir gelişme olduğu zaman çağrılıyordu. Sıkıyönetim komutanlığının basın bürosu, o gün duruşmada önemli gelişmeler olacağını duyurup gazetecilere gelmeleri için çağrı yapıyordu. Komutanlığın çağrıları daha çok da itirafçıların itiraflarını kamuoyuna duyurmada gündeme geliyordu.

- ***Böylesi anlarda isteklerinin düzeyi ne? İstemeyerek mi geliyorlar, yoksa şevkle mi?***

- Basın zaten onların hizmetinde. Duruşmaya gönderilen muhabirin

duygu ve düşünceleri fazla önemli değil. Gazete ve ajanslar onları büyük bir istekle gönderiyordu. Ayrıca, komutanlığın baskı ve tehditleri de var. Kimse askeri karşısına almaya cesaret edemiyor. Siyasi savunma yaptığımızda, lehimizde bir durum olduğunda basının gelmesini istemiyorlardı. Tehdit ediyor, engellemeye çalışıyorlardı. Mahkeme heyetleri gazetecileri yönlendiriyordu. Öncelikle itirafçılara söz verilir, aleyhimize konuşturulur, gazetecilere dinlettirilirdi. Ardından siyasi savunma yapacak insanların söz alıp konuşacağını anladıklarında duruşmaya ara verip gazetecilerin gitmesini sağlardı.

Örneğin, Yıldırım Merkit'in itirafı okunduğu gün, kolordu komutanlığı Le Monde'un Ortadoğu muhabirini ve daha birçok gazeteciyi önemli açıklamalar olacağı haberini bildirerek getirtiyor. Görülen PKK davası büyük bir dava, Ortadoğu halklarını da, dünyayı da ilgilendiriyor. Çünkü işin içinde Kürdistan sorunu var. Ama mücadelemizin gelişim düzeyiyle henüz dünya kamuoyunun gündemine girememişiz. Yıldırım Merkit Merkez Komite üyesi, parti aleyhinde yapacağı açıklamalar Kürdistan'da, Ortadoğu'da, dünyada haklılığımızı, gerçek konumumuzu bulandıracak bir çaba olarak görülüyor. Örneğin sosyalizm aleyhindeki açıklamaları onlar açısından önemli bir malzeme. Politikalarının Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde ve mahkemedeki uygulamaların "haklılığını" uluslararası alanda savunma açısından da iyi bir materyal olacak. Gazeteciler bu amaçla çağrılıyor. Saldırılar ideolojik ve partiye yönelik olduğundan Yıldırım'ın açıklamalarına karşı Hayri söz almak istiyor. Bütün çabalarına rağmen konuşturmuyorlar. Yani, haberi tek yanlı yansıtma çabası içindeler.

- *Görünen o ki, basın konusunda da oldukça dertlisiniz. Taşıdığı önemden olsa gerek.*

- Basının önemi ortada. Ama bizdeki basın nasıl bir basın? Hesap sorma, gerçekleri yazma, haklı olanı savunma, hatta var olan yasal hakları sonuna kadar zorlama konumunda değil. Bazen gazeteciler kapıya geliyor, duruşma olduğu halde nizamiyeden geri çevriliyorlar. "Niye geliyorsunuz? Komünistleri, Apocuları dinleyip de ne yapacaksınız, gerekli olursa biz sizi çağırırız." diyorlar. Böylesine açıktan tehdit ve hakaretler de yaşandı. Mahkemenin, devletin basını aleyhimize kullanması, davalarımız karşısında basının girdiği konuma göz atmamız gerekir. PKK ve Kürdistan karşısında, Türkiye basınının nasıl olumsuz

bir tutum takındığı genelde bilinir. Resmi söylemin dışına taşmaları söz konusu değildir. Aleyhimizde yazamayacağını ve sonuna kadar haklı olduğumuzu gördüğünde suskunluğu tercih etmiştir.

Genel kural şu: Basın sürmekte olan bir davayı, aleyhte veya lehte etkileyebilecek yayın yapamaz. Sözde Türk yasalarına göre de öyle. Ama söz konusu biz olduğumuzda, bu genel kuralın uygulanmadığını, işletilmediğini görüyoruz. Ki bu tutum içine TRT'de giriyor. TRT'nin niteliği daha farklı ve belirgin. Devletin resmi bir organı. Tarafgirliğinde yadırganacak bir şey de yoktur. Nitekim gerek Eylül öncesi ve sonrasında, gerekse de mahkemelerde ve başka alanlarda kamuoyunu bize karşı kışkırtmak veya davaları etkilemek amacıyla sayısız program yaptılar. PKK'nin aleyhinde söylenebilecek her şeyi söylediler. PKK'yi suçlayan, PKK karşıtı kişileri, çevreleri konuşturdular. Ülkedeki bütün olayların, suçların insanlık dışı davranışların "sorumlusu" diye göstermeye çalıştılar. Bu zeminde cuntanın, faşizmin haklılığını, Türkiye ve Kürdistan'a sunduğu zulmün üzerine şal çekerek, meşruluğunu kitlelere empoze etmek için yayınlar yaptılar. Yalan, demagoji, suçlama temelinde sürüp giden bir yayın politikası egemendi. Bu da Türk yasalarına göre suç. Çünkü davalarımız devam ediyor, yargılanıyoruz, henüz "suçlu"luğumuz kesinleşmiş değil. Ve o yasalar karşısında kesinleşmediği sürece de "suçsuz" durumdayız. Bu durumda TRT, basın "suçlu" luğumuzu ilan edemez. Ama işin en başında "suçlu" ilan edildik ve kamuoyuna böyle lanse edildik.

- Bu gerçeklik sadece size, PKK'ye karşı olan bir konu değildi. TV ve basın hemen hemen tüm siyasi davalarda bilinen tutumunu gösterip devrimciler aleyhinde yayın yaptılar.

- Bu bizde yine tersinden işledi. İstanbul, Ankara veya Türkiye'nin başka bir yerinde siyasi davalarda devrimcilerin aleyhinde propaganda yaparak kamuoyu oluşturup, olanaklıysa ağır cezalar verme ortamını yaratma amaçlanıyordu. Yani mahkemelerin vereceği cezaların haklılığını kamuoyuna kabul ettirme çabaları da diyebiliriz buna. Bizde ise tersi var. Önce kamuoyunu oluşturup ağır cezalar verme yerine, verilecek ağır cezalar için kamuoyu oluşturma gerçekleşiyordu. Ceza verileceğini peşinen ilan ediyorlar ve "bu vatan, millet düşmanlarına vereceğimiz her ceza uygundur" düşüncesini işliyorlar. Çok sayıda insana idam, müebbet ve ağır cezalar verileceği kararlaştırılmış. Bu genel tutumlarını ideolojik

anlamda güçlendirmek, kamuoyunu ikna etmek için basın ve TRT eliyle yalan ve demagoji bombardımanına başlıyor. Diğer unsurlar bir yana, devrimcileri karalama, suçlu gösterme, kamuoyunu cuntanın yanına çekme, faşizmin haklılığını, onun savunuculuğunu yapma gibi agır, ciddi suçlar işlediler. Basın bize verilecek haksız, ağır cezalar için kamuoyunu oluşturma, hazırlama çabalarına ortak olmuştur. Bu suçlar sadece basın tarafından da işlenmedi; devletin tüm kurum ve kuruluşlarıyla devrimci, yurtsever kesimlere karşı tam bir haçlı seferi vardı.

- Daha önce cezaevindeki TV çekimlerini anlatırken, olayı meşru gösterme çabasına değinmiş, basının katkısını ele almıştın. Yeri gelmişken konuyu cezaevi ölçeğinde biraz daha açabilir miyiz?

- Diyarbakır Cezaevi'nde sürüp giden işkenceleri kamuoyuna haklı ve meşru gösterme görevini de üstlendiler. Basın, Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne getirildi, orada incelemeler yaptı ve işkenceleri meşru gösterdi. Devlet, basını Kürdistan'a yönelik politikalarında istediği gibi kullanmıştır, kullanıyor. Diyarbakır Zindanı'nda da yoğunlaşan devlet politikaları doğrultusunda yetkince kullanılmıştır.

Kısaca ele alırsak, vahşet sürecinde bizler –35. koğuş– basınla hiç yüz yüze gelmedik. İstedikleri gibi çekim yapamayacaklarını, sonuç alamayacaklarını düşünerek kimseyi yanımıza getirmediler. Koğuşlarda gezdirilmişler. Bayanlar koğuşuna da götürülmüşler. Ancak onlarda da istenilen şekilde çekim yapılamamış, hatta her defasında arkadaşlarımız ya işkenceleri anlatmış, ya da kendileriyle hiç konuşulmamış. (Yalnız bizim dışımızdaki insanlar, gazetecilerle konuşturuluyormuş. Onlarda da genellikle yeni gelmiş oldukları için, sorulan sorular ve yanıtlar geneli fazla ilgilendirmiyormuş.) Sorular yanıtsız bırakılmış, gazetecilerin oynadığı rol konulmuş.

Örneğin; Tugay Gözütok'a "bu vahşetin sürmesinde sizin de payınız var. Siz de bu işkencelere ortaksınız" denmiş. Gazetecilerin yaklaşımlarına çarpıcı bir örnek olacağı için bayanlar koğuşuna yapılan bu ziyareti kısaca özetleyelim. Abdullah Korkmaz'ın İç Emniyet Amirligi'ne getirildiği dönemde bir grup gazeteciye cezaevi gezdiriliyor. Yanlarında kolordudan yetkililer de var. Geç saatlerde bayanlar koğuşuna gidiyorlar. Arkadaşlar daha önceleri, "bir zamanlar tetik çeken eller şimdi mekik çekiyor" başlığı altında kendileriyle ilgili yalana dayalı bir yazı yazıldığını öğrenmişler. Bundan ötürü bir daha basının koğuşa getirilmesi duru-

munda, kendileriyle konuşulmayacak tavrını belirliyorlar. Subaylar ve gazeteciler içeri giriyor. Koğuşa göz atıp "durumunuz iyi" diyorlar. Sakine, "her defasında iyidir deyip gidiyorsunuz. İyi olmak ayakta oluşumuz, masamızın işlemeli olması vb. şeyler değildir. Asıl önemli şeyler göz ardı ediliyor. İşkence vardır, işkence yapılıyor, insanlar öldürülüyor" diyor. Subayla olan bu konuşmaya Tercüman gazetesinden Turgay Gözütok da katılıyor. "Ne var, bir baba da çocuğuna tokat atar. Buna işkence denmez. Amacın karışıklık yaratmak, öyle bir şey yok, uyduruyorsun" vb. söylüyor. Faşist, işkenceci subaylar dururken "gazeteci" Gözütok, Diyarbakır cehennemindeki zulmü yalanlıyor, savunuyor, arkadaşla tartışıyor. Sakine öfkeyle; gazetecilik görevini yapmadığını, yalan yanlış haberlerle kamuoyunu aldattığını söyledikten sonra, "daha önce konuşmadığımız halde fotoğraflarımızı yayımlayıp, farklı anlatımlarla gerçekleri gizledin, 'bir zamanlar tetik çeken eller şimdi mekik çekiyor' yalanlarıyla bizleri farklı gösterdin. İşkenceyle baba tokadı ayrı şeylerdir. Ayrıca, devletin de babamız değildir" diyor. Her şeyin iyi olduğu, tüm tutsakların yaşamlarından memnun olduğunu kanıtlama gösterisine limon sıkıldığı için, kızgın ve öfkeli bir şekilde koğuştan ayrılıyorlar.

Ayrıcı Hilvan-Siverek Grubu'nda yargılama son aşamasına geldi, mütalaa hazırlanmış ve hazırlanan mütalaa basına yansıyor. Bu arada – 1986'nın ya da 1987'nin Temmuz'u olacak savunmalarımızda belirtmiştik– birkaç arkadaş çatışmada ölmüş. Sanırım Milliyet manşet atmış. "Hainlerin sonu." Altında da "ve diğerleri!" diye hakkında idam istenen bizlerin isim listesi yer alıyor. Yani, dava bitmemiş, çatışmada ölen arkadaşlarla birlikte bizler de kamuoyuna açıktan "hain" olarak lanse ediliyoruz. Onların yasalarına göre ortada bir suç var. Bir diğer durum, izlenen duruşmalarla ilgili verilen haberler. Mahkemelerdeki açıklamalarımız binde bir basına yansıyor, ama nasıl yansıyor? Genel olarak söylemediğimiz şekilde! Ve o yanlış, kasıtlı haberleri, çarpıtmaları tekzip etme, yanlışlığını kamuoyuna açıklama, kendimizi savunma olanağımız yok, her şey tek yanlı işliyor. Mahkeme kararıyla da hakkımızın peşine düşme ve herhangi bir düzeltme yaptırabilme olanağımız yok. Örneğin sen parti üyesisin, partiyi, gerçekleşen olayları savunuyorsun, ertesi gün gazete tersini yazıyor. Hatta seni küçük düşerecek, inançlarına, değerlerine aykırı şeyler yazıyor.

- Belki de siyasi savunma yapan birçok kişiyi basın "itirafçı" gibi göstermiştir.

- Evet, o da oldu. C. Delibaş, Hilvan-Siverek Grubu'nda duruşmalara çıkıyor ve siyasi savunma yapıyordu. Ana davadan idam almış. Bu grupta da idamla yargılanıyor. Milliyet gazetesinde çıktı; fotoğrafı da basılmıştı. "C. Delibaş'ın itirafları" başlığı atıldıktan sonra, o günkü duruşmada anlattıkları "itiraf" diye sunulmuştu. Yine bazı arkadaşlar partiyi savunduğu halde basınca itirafçı olarak sunuldu! Bir insanı olmadığı halde itirafçı olarak göstermek, o insanın kişiliğine, değerlerine, haklarına yapılmış en büyük saldırıdır. Toplumda kişiliğinin küçük düşürülmesi, hiçlenmesi anlamına gelir. İşte basın, bu suçları da işledi. İnsanların onuruna, kimliğine yönelik tek taraflı saldırıları gerçekleştirirken, aslında faşizm karşısında kendi onurunu, kimliğini ayaklar altına aldı.

- *Sizin tazminat davası açma durumunuz da var, ama o sıralarda "bu tür şeylerin ne önemi var" diye mi düşünüyordunuz?*

- Öneminden öte, bu kimsenin aklına bile gelmez. Partiyi savunduğumuz, devrimcilerin bitmediği, her koşulda düşüncelerini savunabileceği gerçeğini, mesajını verme derdindeyiz. Tek bir cümle de çıksa razıyız. Yani çölde bir damla suya sahip olma isteği gibi.

- *Böylesi bir anda size benim gibi birisi çıkıp ta "niçin tazminat davası açmıyorsunuz, açın" deseydi, herhalde çok komik bulurdunuz değil mi?*

- Adama gülerler. Kimsenin aklına o sıralar tazminat filan gelmiyor ki! Kurtaracağımız onur vardı, insanlık vardı, devrimci değerler vardı. Biz esas olarak onun çabasındaydık. Hak, hukuk, adalet diye bir şey olmadığından, yapabildiğimiz tek şey defalarca mahkemelerde bu yayınların davamıza peşin hüküm biçmek olduğunu söylemek oldu.

Savunma yargıyı yargılıyor

"(...)

12 Eylül rejiminin dayattığı tasfiyeciliğe direnişle karşılık verdik. Zindanlar bu direnişin odaklaştığı önemli bir merkez haline geldi. Mazlum Doğan yoldaşın cezaevlerinde geliştirdiği muazzam direnişçiliği vardır. Bundan sonra M. Hayri Durmuş, Kemal Pir ve diğer yoldaşların geliştirdiği bir direnişçilik ve bu direnişin önemli gelişmeleri ortaya çıkarması gerçeği vardır. Geçtiğimiz günlerde Hilvan-Siverek davasında yaşanan gelişmeler, bu direnişi bir kez daha güçlü bir temelde ortaya çıkardı. Verilen 23 idam cezasına karşı, bizzat haykırdıkları sloganlarla partiye sahip çıkan bu yoldaşlar, aynı zamanda düşmanın geliştirmek istediği oyunları da boşa çıkarmışlardır. Diyarbakır zindanlarında beş yıldır eşi görülmemiş bir işkence yaşanmasına rağmen, 20 bin sayfaya yakın bir savunma yapılmıştır. Bu, Kürdistan tarihinde bu düzeyde ilk defa gerçekleştirilen bir savunmadır. Bu davanın sonuçlarına yoldaşlarımızın sloganlarla verdikleri karşılık, aynı zamanda pişmanlık yasasının yırtılmasına da yol açmıştır. Bu yoldaşlarımız af yasasına ve pişmanlık yasasına karşı direnişi dayatarak sömürgeci mahkemede bu eylemlerini bir gösteriye dönüştürerek, Kürdistan tarihinde en büyük meydan savaşlarından birini de böylece kazandılar. PKK sloganlarının yükseldiği bu eylemde kazanan PKK'nin adı olmuştur."

(Parti Önderliği'nin Nisan 1986 tarihli konuşmasından)

- *Bu bölümde mahkemelerin önemi üzerine biraz konuşalım: "Mahkemeler, siyasi savunmalar bizim için çok önemliydi" dediniz. Bununla kastınız tam olarak nedir? Ortada savunma yapma sınırlarını aşan bir durum mu var?*

- Bu önemin nereden geldiğine, neden bu kadar üzerinde yoğunlaştığımıza biraz daha değinelim: Halkımızın içinden geçtiği bu karanlık tarihi dönemde, siyasi savunma bilinen anlamının çok ötesinde bir önem kazanarak öne çıkmıştır. Bu da tarihsel-toplumsal gerçekliğimizden kaynaklanan özgün bir durumdur. Yargılandığımız döneme kadar Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinin ideolojik ve politik olarak sömürgeci

mahkemelerde, düşmanın pençesinde, sanık kürsülerinde savunulduğuna halkımız tanık olmamıştır. Bu alanda da olumlu, güçlü tarihsel bir birikim yoktu, bir miras devralınmamıştı. Miras yoksunluğu da Kürdistan'da ulusal kurtuluş akımının gelişmemesini büyük oranda etkilemiş, örgüsel ve siyasi mücadelenin süreklileşmemesinde, tarihsel kopuklukların yaşanmasında pay sahibi olmuştur. Olumlu miras yokluğu bir tarafa, olumsuz bir miras ve birikim vardır.

Daha önceki isyanlara önderlik edenler, kimi zaman işi köylü kurnazlığına dökmüş, tarihi sorumluluğu bir kenara atmış, devletle uzlaşmaya gitmiş, sinmiş aman dilemiştir. Veya sahte vaatlere kanmış, oyunlara getirilmiştir. Tek tük olumlu tutum takınanlar da, resmi tarihçe gizlenmiş, sonraki kuşaklarca bilinmez olmuşlardır. Genellikle düşmanın pençesine düşüldüğünde, kendini kurtarmanın telaşı öne çıkmış, halkın çıkarları atlanmıştır, mahkemelerde de başkaldırı tutumu sürdürülmemiştir. Biz, Kürdistan'da modern bir ulusal kurtuluş akımı ve hareketi yaratmayı başardık. Bunun süreklilik kazanması, yaşam bulması için zulme, zorbalığa, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı başkaldırımız her alanda sürmeliydi, sürdürmeliydik. Cezaevine düşmemiz her şeyin bitimi değildi, burası da mücadele alanlarından biriydi. Kıyasıya vuruşulmalı, meydan düşmana bırakılmamalıydı. Kürsüler karşı-devrimin ölüm, ihanet ve bitmişlik yayan sesi olmamalıydı, buna izin verilmemeliydi. Tersine kürsüler devrimin, geleceğin, özgürlüğün gür sesi olmalıydı. Kürdistan'da bütün olumsuz, yozlaşmış, boyun eğen, aman dileyen gelenek ve miras ortadan kaldırılmalı, darmadağın edilmeliydi. Tarihimizi yeniden devrimci tarzda yaratmalıydık. Dost düşman karşısında kimliğimizi bir daha ortaya koymalı, kanıtlamalı, herkes kimin ne olduğunu görmeliydi. Böyle önemli tarihi bir dönemde binlerce insan tutuklanmıştı. Görülen büyük, tarihsel bir davaydı. O büyüklüğü anlamalı, ona denk davranmalıydık. İşte halk tarihimizde bu kadar önemli yeri olan, devrimci geleceğin bir gereği olarak mahkemelerde güçlü bir miras yaratmak zorundaydık. Görevimizin bilinciyle başından beri savunmalara büyük bir rol atfettik. Ve vahşetin, ihanetin dayatılarak susturulmamız için bu kadar yüklendikten sonra, savunmalar bizler açısından daha bir öne çıktı, ölüm-kalım sorunu oldu.

- ***Tüm bu karanlık tablo içerisinde "12 Eylül adaleti" sınıfsal ve ulusal bazda tüm vahşetiyle üzerinize yönelirken, sizler istediğiniz gibi bir politik***

savunma yapabildiğinizi ve tarihsel görevinizi bu bakımdan yerine getirebildiğinizi söyleyebilir misiniz? Askeri faşist mahkemelerde gelenek olduğu üzere savunma bir kez daha yargılayanı yargılayabilmiş midir?

- Bu sorunuza genel olarak olumlu yanıt veriyoruz. Gerek Diyarbakır'ın o vahşet ortamı, gerek Kürdistan tarihini geçtiği bu karanlık dönem, gerekse Türkiye ve dünyadan tecritliğimiz, yalnız bırakılmışlığımız göz önüne alındığında, burada hakkıyla altından kalkılan, hakkı verilen, devrimci sorumluluk bilinciyle yerine getirilen bir görev söz konusudur. Yani gönül rahatlığıyla, mahkemelerde yapılması gerekenin yapıldığını söyleyebiliyoruz. Bilgimiz, yeteneğimiz ve gücümüz ne ise, onun hepsinin bu alanda kullanılması, gereklerinin yerine getirilmesi yaşandı.

O tarihi kesitte bir bütün olarak sahip çıkabileceğimiz konulardan birisi savunmalardır. Yenilgi sonrası teslimiyet dönemini –içinden değerlerimizi, şehitlerimizi alıp– tümden reddedip, mahkum ediyoruz. Açıklıkla söylemek gerekir ki, bizim için karanlık, lanetli günlerdir. Ama bu dönemde de savunma konusunda görevlerimizi layıkıyla yerine getirebildik. Bu uğurda kan döküldü, canlar toprağa düştü. Onca emek ve çabanın hedeflerinden biri de devrimci temelde siyasi savunma yapabilmeydi ve yapılması gereken yapıldı. "Bizimdir, hakkını vererek yaptığımız bir iştir" diyerek, siyasi savunmalarımızı tümden sahipleniyoruz. Şu sorulabilir: Bu iş mükemmel mi yapıldı? Burada mükemmelin üstünde gerçekleştirilen bir çaba var, ama düşüncelerin sistematik bir şekilde ele alınıp yazılması ve tutanaklara geçirtilip belgelenmesi anlamında mükemmellikten söz edemeyiz.

Manzarayı, durumu koyuyoruz; sağlıklı düşünmenin, düşünce üretmenin maddi-manevi zeminin bombardımana tutulması, alabildiğince daraltılması, ortadan kaldırılmak istenmesi söz konusu. Mahkeme tutanakları, belgeler dokümanlar, polis sorgu ifadelerinin cezaevine sokulması, belgeler ve bilgiler üzerinde sağlıklı bir ortamda düşünüp kafa yorulması, tartışılarak hazırlanması olanağı yoktur. Hepsinden yoksun bırakıldık. 1982 Büyük Ölüm Orucu'ndan sonra ancak yazılı savunma yapabilme olanağını elde edebildik. Tümden yasaklayamadılar, ama bin bir zorluk çıkarıldı, sansür uygulandı, müdahale edildi. Büyük ölüm orucunun en önemli hedeflerinden biri, siyasi savunma hakkının elde edilmesiydi. Hayri, eylemi mahkemede açıkladığında, heyet işin ciddiyetini kavradı. "Biz kolorduya yazalım, size yazılı savunma yapabilme

olanaklarının yaratılmasını isteyelim. Eylem yapmanıza gerek yok, biz durumu bildireceğiz" diyerek eylemi engellemek istedi. Eylemin sonunda yazılı savunmayı kurtardık, ama dediğim gibi nasıl bir yazılı savunma? "Cezaevindeki işkenceler anlatılmayacak, yönetime faşist cunta denilmeyecek" gibi kısıtlamalarla kuşatılmış bir yazılı savunma... Bunları yazdığın zaman kıyameti koparıyorlar! Ayrıca savunmanın bir bütün olarak tehlikeye girmesi, cezaevinden dışarı çıkarılmaması söz konusu.

- Eylül faşizmine adını verdiğiniz zaman heyet tutanaklara geçmesini mi engelliyor?

- O noktada sorun daha çok cezaevi yönetimiydi. Kıyameti önce onlar koparıyor ve savunmalara el koyuyorlardı. Savunmanın cezaevinden çıkarılabilmesi için bazı kaygılar gütmüyor da değildik. Kimi arkadaşlar "faşist cunta" yerine, "askeri cunta" veya "sömürgeci devlet" kavramlarını kullandı. Ama genel olarak, "faşist cunta", "askeri cunta" kavramları kullanıldı ve idareden geçirebildik. Geri adım atmayışımız karşısında bunun önüne geçemediler. Mahkemede ise, 12 Eylül faşizmine adını vererek kullandık. Savunmaları bir hak olarak kullanma aşamasına geçildikten sonra, şöyle bir prosedür işletilmeye başlandı: Nasıl bir savunma yazarsan yaz, onu önce cezaevi idaresine denetlenmesi için vermen gerekiyor. Hem de önceden. İdare savunmaları, getirdiği kısıtlamalar ölçüsünde inceliyor. Eğer onun sansüründen geçerse, savunman, mahkemeye ulaşabiliyor ama geçemezse vermiyor. İş sadece bununla da kalmıyor, o savunmayı yazan insan da mahkemeye götürülmüyor. Sansüre takılan birçok arkadaşımız var! Biri, Rıza Altun' du. Savunmasında idarenin hoşuna gitmeyen kimi şeyler görülmüş, bu yüzden iki gün mahkemeye getirmediler. Mahkeme heyetine de gerekçe olarak, "hastadır, raporludur" diye bildirmişler. Açıkça hileye başvurulmakta, alıkonulmaktaydı. Arkadaşın hasta olmadığını, savunmasının elinden alınıp getirilmesinin engellendiğini heyete söyledim. Mahkemeye getirilmesi gerektiğini de belirtim. İki gün heyetle yaka-paça olduk, ondan sonra Rıza'yı da, savunmayı da kurtarabildik!

- Rıza arkadaşın savunmasında hoşlarına gitmeyen noktalar neydi?

- Afganistan'a yönelik bir değerlendirme yapmış ve cezaevinde yaşananları çok kısaca anlatıp yorumlamış. Savunmayı okuyan üsteğmen, daha biz koridordayken geldi. Rıza'ya ana avrat küfretti. "Siz Rus

uşağısınız" vb. dedi. Yine S. Günyeli, savunmasında sadece üç-beş cümleyle cezaevine değinmiş; yıllardır hücrede olduğumuzu, sağlıklı savunma yapamadığımızı anlatmış. Onun savunması Rıza'nınki gibi tümden alıkonulmadı, ama güya akıllılık edip hoşlarına gitmeyen yerlerin üstünü karalayarak, arkadaşa verdiler. Üzeri çizili olan yerlerin Süleyman tarafından karalandığı notunu düşüp imzalattılar. Süleyman ilk gün imzalamayı reddettiği için duruşmaya götürülmedi, ancak ikinci gün imzalayıp savunmasıyla birlikte duruşmaya gidebildi. Bu durumlar mahkeme tutanaklarına da geçti. Arkadaş herhangi bir rahatsızlığının olmadığını, savunmasından bazı cümlelerin üstü karalandıktan sonra ancak mahkemeye getirebildiğini, savunmasına baktıklarında bunu göreceklerini söyledi. Savunma hakkımız var, ama tehditler de var. Hoparlörden anonslar yapıyor, "savunma yaparsanız, eski düşüncelerinizi savunursanız, hepiniz imha olacaksınız, elimizden kurtulamayacaksınız" diyorlar. İşkenceler de almış başını gidiyor. Genelde işgal edilmeyen tek bir saniyemiz bile yok.

Eğer savunma yazma olanağını kullanacaksan, ölüm de dahil her şeyi göze alacaksın. Diyelim göze alıyorsun; bu defa da yazmak için zamanı, uygun zemini bulamıyorsun. Yıllarca doğru dürüst gazete yüzü görmemişsin, dışarıda olan biteni bilmiyorsun. Savunmalarda kullanabileceğin güncel yorum ve değerlendirmeleri yeterince yapamıyorsun. Dergi ve kitapların lafı bile edilemez zaten. Hepsinden önemlisi yeterince sağlıklı ve dinç bir kafa yapısına sahip olamıyorsun. Ortam tam bir cehennem. Yani, yazılı savunma konusunda isteklisin, önüne görev olarak koymuşsun, ama onlar da bu görevi yapmanı engellemek için her çabaya başvuruyorlar. Bunlara rağmen, bazı arkadaşlar gece yatağında veya gözetleme deliğinden görülmeyen bir köşede elinden geldiğince bir şeyler yazıyor. İş yazmakla da bitmiyor, bu defa yazılanları korumak sorunu var. Çünkü sık sık arama yapıyorlar. Ele geçirilirse imha ediliyor, el konuluyor. Bu konuda 35. koğuş biraz daha şanslıydı. Fazla yönelemediklerinden savunmaları daha iyi yazıp koruyabildik, kurtarabildik. Ölüm orucu sonrası ana dava esas savunması gündeme geldi; işte bu dönem özel olarak yeni bir cendereye alınmak istendik. Hoparlör anonsları eşliğinde yeni bir terör dalgası, aramalar, koğuşlarda savunmaları engelleme, nefes aldırmama, üç-beş insanın bir araya gelerek yardımlaşabileceği ortamı ortadan kaldırma çabaları sergilendi.

- Tabii, yazılı savunmaların yanında sözlü savunmalar da kuşatma altında...

- Savunma yapan arkadaşların bazıları çok gençti; örneğin bir lise öğrencisi vardı. "PKK sempatizanıyım" diyor ve peşinen parti üyeliğinden ceza almayı kabulleniyor! Mahkemede "PKK sempatizanıyım" demek, doğrudan PKK üyesi olarak değerlendiriliyor ve o ağırlıkta ceza veriliyordu. Yargıç soruyor: "Niye sempati duydun?" O genç, sorunun esas yanıtını vermek için dayağı, işkenceyi göze alamıyor, o noktada duruyor. "Gericiliğe, yerel feodallere, eşkıyalara karşı savaştı, halktan yanaydı. Bundan ötürü, sempati duydum" diyor. Ama "devrimimiz ve Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi açısından sempati duydum." diyemiyor. Bunu diyebilmek ayrı bir bela, işkence ve ölüm tehlikesi var. Dediğin anda hedef olmayı, ölümü göze alacaksın. Bu yüzden o genç daha ileriye gidemiyor. Bu durumda tanık olmak seni yerinde durmaz hale getiriyor. Sanki ateşlenmek üzer namluya bir gülle sürülüyor. Ve sen bu namluya sürülmüş gülle gibisin. Onu hissediyorsun. "Gideyim, onu bağlayan, susturan o noktaya vurayım, yerle bir edeyim, ağzından gerçekliğimizi çıkartayım" diye düşünüyorsun. O çekingenliği, tıkanıklığı aşmak istiyorsun.

- Mahkemede bir anlamda tarih yazılıyor. İstiyorsunuz ki; hepsi o sınırı aşsın, sempatisinin özünde Kürdistan davasının yattığını söylesin, değil mi?

- Gerekeni söylemek, düşman açısından bir mevziinin kazanılması olarak karşına çıkıyor. Yani savaşı o anda tepeden tırnağa kanında, ruhunda yaşıyorsun. Savunma yaparken etrafımızı kuşatmışlar, silahsız, savunmasız vahşi bir ortamdayız. O günlerde Hayri şöyle diyordu: "Arkadaşların kalkıp bu şekilde, tarihimiz açısından önemi çok büyük savunma yapması, Türk egemenlik sistemini suçlaması, yargılaması ve PKK düşüncelerine, değerlerine sahip çıkması bize müthiş bir şevk veriyor, göğsümüz kabarıyor, muhteşem bir duygu yaratıyor." Gerçekten de öyle, her yönüyle kuşatılmış olduğun bir zeminde, inançlarını, değerlerini ortaya sürmüş, düşmanla çatışıyorsun. Düşman karşısında inançlarının ve değerlerinin cisimleşmiş bir ifadesini mümkün olduğunca temsil etmeye çalışıyorsun. Savaşın dişe diş sürdüğü bu arenada yere düşmen, teklemen, tutukluk yapman tarihi görevin açısından çok ağır bir hata ve eksiklik olur. Çünkü, artık o sanık kürsüsünde bulunan, halkının değerlerini savunan kişi olarak sen; sadece sen değilsin. Dediğimiz bütün o değerlerin birikimisin, ifadesisin.

Abdurrahman Sevgat adlı sevip saydığımız bir arkadaşımız vardı; çifçi, köylü kökenli biri. Hilvan'da işçilik yaparken partiye sempati duyuyor. Yıllarca bu insanla aynı vahşet ortamında yaşadık. Kişi olarak da çok dürüst birisi. Bize de çok bağlı. Mahkemede PKK sempatizanı olduğunu söyledi. Artık o günlerde vahşet cezaevinde alabildiğine tırmanmış, itiraflar da dayatılmıştı. Sevgat'ın bu tavrı, düşman politikasına karşı bir misillemeydi. Ki o günlerde sempatizanlığın kabulü de kolay bir iş değildi. Yargıç E. Kaya, A. Sevgat'ı savunma yaptığı için, bilinçsizliğini kendisine karşı kullanarak küçük düşürmek istedi. (Ki bu, E. Kaya'nın sık sık başvurduğu bir yöntemdi. Bilinç düzeyi geri, konuşma yeteneği zayıf, vb. kişileri köşeye sıkıştırmak için soru sorar, savunma yapmaktan caydırmaya çalışırdı.) Sürekli üsteliyor ve soruyordu: "Sempatizansın, ama niçin sempati duyuyorsun?" Arkadaş, bu soru karşısında Kürdistan'ı ağzına alamıyor, orada duruyor, tereddüt ediyordu. Sorun ceza almak kaygısı değil. Onu teklemeye götüren, uğrayacağı, hedefi olacağı vahşetin boyutuydu.

- Sempatizanlık işine heyet kafayı takmış galiba. "Siyasi savunma yaparsın, ya da yapmazsın? Bu sempatizanlık da ne oluyor?" demek mi istiyorlar acaba?

- Mahkemenin bu olaya yaklaşımı da çok yönlü. Bir yandan böyle insanların partiye sahip çıkmasını, siyasi savunma yapmasını engellemeye, bir yandan yeterli olmayanların üstüne gidip küçük düşürmeye çalışıyor, bir yandan da ağır ceza tehditlerini geliştiriyordu. "Sempatizanım" diyenleri parti üyesi kabul ederek vereceği ağır cezalara hukuki kılıf yaratma yoluna gidiyordu. Örgüt üyeliğinden 15 ile 24 yıl arasında ceza veriyordu. Mahkemenin parti üyeliğine yaklaşımı gerçek anlamda üye olmayla ilgili değil. PKK'yi, Kürdistan'ı savunan herkesi parti üyesi olarak görüp cezayı basıyor. Bu konuda defalarca açıklamalarımız oldu. Parti tüzüğüne göre kimlerin üye olabileceğini, üye olmanın ölçülerini açıkladık. Ama kim dinler! Onlara göre bu görüşleri benimseyen, savunan, destek veren, sempatiyle bakan herkes parti üyesidir. Parti üyesi olduğumuzu, ideoloji ve politikamızı koyuyor, açıkça savunuyoruz. Ama bazıları sempatizandır, parti üyesi değildir. Mahkeme heyeti belirttiğimiz nedenlerle bu farkı oradan kaldırmak istiyordu.

Neyse, E. Kaya yeniden sordu. Arkadaş; "PKK'yi seviyorum" dedi. E. Kaya, "niçin seviyorsun? Örneğin bir şey almışsın, bir şeyinden ötürü

seversin. Bunu niçin seviyorsun? PKK sana ne verdi? Neyin karşılığı olarak seviyorsun?" dedi. En sonunda A. Sevgat, "Kürdistan'ı kuracağı için seviyorum" dedi. Bu tek cümlelik yanıt bizi coşturmaya yetti. Bazen TV'de seyrediyoruz, çılgın seyirciler var. Takımları bir gol attığında ortalığı yıkan taraftarları bilirsiniz. O heyecanın dorukta olduğu an, herkes el kol sallayarak çılgınca alkışlar ve boğazını yırtarcasına bağırır. O an mahkemede yaşadığımız böylesi bir duygu yoğunluğuydu.

- Önder kadroların değil de, sıra neferi insanların da mahkeme kürsüsünde Kürdistan davasının savunuculuğunu yapmaya soyunmasına tanık olduğunuz için mi böylesine yoğun bir duyguya kapılıyorsunuz? O insan bunları söylediğinde sizde hakim olan duygu, "biz artık bu işi götürür, zafere ulaştırırız!" şeklinde bir duygu muydu?

- Evet... Artık bu insanların da Kürdistan'dan söz etmesi, epeyce yol aldığımıza işaret olduğu gibi, daha öte anlamları da içeriyor. Mahkeme salonunda düşmana doğrudan bir vuruş var! Halk ve parti değerlerinin bu denli güçlü pozisyonda olan bir düşmana karşı savunulması onun gericiliğine büyük bir darbe vurulması söz konusu. Yani her söz orada karşı cephede bir gedik daha açıyor. Bir cephenin alınıp verilmesi, tarafların birbirine karşılıklı olarak gülleler savurması söz konusu. Kılıçlar çekilmiş, çıplak bir vuruşma, birbirinin üzerine yürüme yaşanıyor. Mahkemeler süreci eğer iyi konulursa, söylediklerimizin gerçekliği daha iyi ortaya çıkar. Aslında şu an ifade eksikliği içindeyim. O anı, o salonda yaşananları her yönüyle anlatabilmek, verebilmek olası değil. Ortaya öyle bir durum çıkmış ki; artık "öldüm mü, kaldım mı, idam alacak mıyım, almayacak mıyım?" gibi sorular, düşünceler özellikle militan unsurlar açısından unutulan şeyler. "Kürdüz ve Kürdistanlıyız" demekle cezaevinde epey sıkıntılı anlar yaşıyorduk. İşkence görmemek için sorulduğunda söylenmemiş, ya çeşitli bahaneler uydurularak yanıt geçiştirmiş, ya da açıktan "Kürdüm" diyememişizdir. Ama mahkemede artık bunların hepsi bitiyor. Çünkü tarih yazılıyor. Tüm kaygı ve korkularımızı bu tarihsel görev bastırıyor, silip süpürüyor. Anlatılmaz bir durum. Sanki eski çılgınlığımız gelip üzerimize yeniden konmuş gibi.

- Nasıl yani? "Eski çılgınlık" ne demek?

- Bize eskiden, "Apocular biraz çılgındır" derlerdi. O güçlülüğüne rağmen devlete karşı savaşa atılma, gerçek anlamda bir çılgınlık olduğundan, bu çılgın işe soyunmuş olmamız böyle değerlendirilirdi. Yaptığımız

iş bir yerde çıplak biçimde ölüme atılmaktır. Sanık kürsüsünde bir taraftarımızın davayı bu boyutta göğüsleyebilmesi var. Anyı şey en somut biçimiyle burada da söz konusu. İdam alacaksın. Ek işkenceler ise, zaten fazlasıyla yaşıyoruz. Ensende her an gardiyan bekliyor. Ölümle yan yana, kol kola ve burun burunasın. Artık sınırın aşılması, ölümün üstüne üstüne gitme olayı var. O duyguları yaşıyorsun ve cephede savaşa sürdüğün o değerlerini geri çekmeme, düşürmemeye soyunuyorsun. İtirafçı kalkıp önem verdiğin her şeye, pervasızca saldırıyor, arkadaşları suçluyor. O sürece kadar örgütsel durumu açığa çıkmamış, tahliye beklendiğinden hiç savunma yapmamış insanlar kalkıyor, "partiyi ve onuru savunmada biz de varız" diyor. İtirafçılara ve düşmana karşı misilleme olsun, parti yüceltilsin diye siyasi savunma yapıyor. Bu arkadaşlar istese savunma yapmayabilirler. Ayrıca örgütsel ilişki kalmamış, koyu tecritlik var. İlişkiler dağıtılmış, birçoğuyla yeniden ilişki kuramıyoruz. Kendi başlarına inisiyatif koyup çıkış yapan, kalkıp, "bunlar ihanet içindedir, kazanan PKK, Kürdistan ve devrim olacaktır" diyor. İtiraf yapanların da çürümüş cesetlerini kurtarma telaş ve korkusuna düştüklerini söylüyor.

- Bu örneklerin hepsini bir araya getirdiğimiz de sizlerin yargılanırken mahkemeyi, ihaneti ve kokuşmuşluğu da yargıladığınız sonucuna ulaşabilir miyiz?

- Evet, mahkemeyi de yargıladık. Mahkemede Türk egemenlik sistemini ve onun devraldığı mirası, onun arkasındaki dünya gericiliğini de yargıladık. Çünkü Türk egemenlik sisteminin bu kadar pervasızlaşması, bu katliamı yaşatması, salt kendi gücüne dayanarak yaptığı bir olay, bir sonuç değildir. Onun yaptıklarını bölge ve dünya gericiliği, emperyalizmle olan ilişkileri dışında görmek, ele almak kesinlikle mümkün değildir. Türk ordusunun donanımı, eğitimi, her şeyi emperyalistlerce sağlanıyor. Üstümüze çevrili namluların tetiğini çeken eller, dünya gericiliğinin cisimleşmiş bir ifadesidir ve onun hizmetindedir.

- Askeri cezaevinde dağıtılan battaniyeler bile U. S. A. damgalıdır!

- Evet Amerikan malıdır. Yemek yenilen kaşıklar bile öyle. Yine bize uygulanan işkencelerin çoğu Amerika, CIA patentlidir. TC'nin Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde uyguladığı işkencelerde, mutlak bir biçimde dünya gericiliğinin damgası vardır. Türk subay ve yöneticilerinin kafası bile ABD, NATO patentlidir. Bunu tam olarak anlayabilmek,

yaşadığımız süreçle bağlantısı kurulmadan mümkün olamaz, başlı başına irdelenmesi açılması gereken bir konu. Dost, düşman veya haklı, haksız olan kendi kimliğini açığa vuruyor. Muğlaklığın ortadan kalktığı, her şeyin tüm çıplaklığıyla karşı karşıya geldiği, daha doğrusu, sınıfsal ve ulusal mücadelenin keskinleştiği bir dönem. Böyle zor günlerde herkes gerçek anlamda sınıf kimliğini, değerlerini, örgüt anlayışını, kişiliğini konuşturuyor. Ve bu zeminler her yönüyle olayları, kavramları berraklaştırma, sınıfların politik çizgilerini yerli yerine oturtma, ayrıştırma alanları haline geliyor. Kürdistan'da umutların, özgürlük ve bağımsızlığın fidelerinin yeşerdiği, tomurcuklandığı yerlerdir de. 1984 Ağustos'u PKK tarihinde çok önemli bir anı temsil eder. Silahlı mücadelenin başlatıldığı ve değişik boyutlarda sürdürülerek bugünlere ulaştırıldığı göz önüne alındığında, gelinen noktanın anlamını ve hangi zorluklardan geçildiğini de görmek gerekiyor. Diyarbakır'ın o lanetli ve karanlık dönemini aşan görkemli direnişlerle Kürdistan ulusal kurtuluş hareketine fiili anlamda bir önderlik yapıldığını daha önce anlatmıştık. Hemen görüleceği gibi, bu önderlik de köylere, şehirlere gidip halkı örgütleyerek gerçekleştirdiğimiz bir olay değil.

- Düzenin en güçlü kalelerinde, sürgit zulmüne sadece çıplak bedenle karşı konularak elde edilen fiili bir önderlik, kimilerine bir paradoks gibi gelebilir mi acaba?

- Yaşanan sürecin ayırtında olmayan ve dönemin karakteristik özelliklerini kavrayamayan insanların yaşananları paradoks gibi görme ihtimali var. Bu biraz doğal da. Ama insanların bedenlerini inançlarına beleyerek namlunun yatağına bir mermi gibi yerleştirdiği, haksız ve zorba olanın üzerine fırlattığı tarih boyunca ve günümüze dek hep yaşanmıştır. İnsanlık tarihi, inançları ve değerleri için bedenlerini feda eden nice insanla doludur. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bedenlerimizi mermi olarak namluya sürmemiz ve halkımızın yanan meşaleleri, umudu olmamız, artık hiçbir biçimde karartılamayacak bir gerçekliktir. Yani bir paradoks yoktur. Bu savaş, çıplak bir bedende inançların vuruşturulması ve korunması savaşıdır. Biz düşmanın hain planlarını boşa çıkarmak ve iki cephede birden; hem cezaevinde, hem de mahkemede yanıt vermek zorundaydık. Bu mahkeme kürsülerinde inancın, azmin ve geleceğe olan güvenin sesi olmalıydık. Bu gerçekleşti, savunmalarımız Diyarbakır'da Kürdistan'ın sesi oldu. Dalga dalga tüm ülkeye yayıldı. Halk tarihimizde

örgütsel bir süreklilik yaşanmamış, büyük örgütsel boşluklar, kopukluklar var. Bu olumsuzluk bir daha tekrarlanmamalıydı. Halkımız ve partimizin içinden geçtiği bu zor dönemde olumsuz geçmişi yeniden yaşatmanın affedilir yanı olmayacaktı. Kendi çapımızda kopukluğa izin vermemeli ve bu tarihsel sorumluluk bilinciyle hareket etmeliydik. Diyarbakır Zindanı'ndan yükselen PKK ve Kürdistan halkının sesinin kısılmaması gerekirdi. Ve dağdaki gerillanın namlusundan çıkacak ses olmalı, seslere karışmalıydı. Tipiktir hiçbir zaman belli noktalarda parti anlayışını esnetmemek durumundayken, 1982 Ölüm Orucu'nda Hayri'nin savunmalara ilişkin bir de değerlendirmesi vardı. Ki 1982 Ölüm Orucu'nda idarenin pazarlığa yanaşması ve bize taviz vermesi kesinlikle beklediğimiz ve düşündüğümüz bir şey değildi. Çıplak ve mutlak bir ölüm anlayışıyla ortaya atılmışız. "Ölüm bizi her halükârda bekliyor" diye düşünüyoruz. Ve eylemin son günleri, Hayri'lerin adım adım ölüme yaklaştığı anlardı. Hayri, hastanede Akif'e şunları söylüyor: "Biz öleceğiz. Arkadaşların tümünün ölmesine gerek yok. Pazarlığa gelip bazı tavizler verir, hiç olmazsa hücrelerdeki arkadaşların mahkemede savunma yapmalarına olanak tanırlarsa, anlaşma yapılabilir, eylem sonuçlandırılabilir."

Bu sözlerdeki derinlik görülmeli. Biz, TC'nin mahkeme kürsülerinde düşüncelerimizi savunabilmek, değerlerimizi koruyabilmek için neleri göze aldık. Onlarca arkadaşı direnişlerde toprağa verdik. Sonraki tarihsel gelişim, Hayri'nin söylediklerinin büyüklüğünü ortaya koydu. Çünkü daha sonraki süreçte içerde ve Dışarıda yaşanan büyük direnişlerin ivmesi oldu, kaynağını buralardan aldı. Ve daha görkemli direnişlerin ve gerilla savaşına uzanan etkileri, katkıları oldu. Bu, gerçek anlamda halka önderlik olayıyla, önder ve militan öncüler şahsında gelişen atılganlık ruhuyla; görünüşte olumlu ve doğru şeyleri savunan, ama gerçekte kofluğu ve çürümeyi yaşayan anlayışların savunucuları arasında sürüp giden ayrışmaydı da. Değişik sınıflar adına, değişik politikaların, gerçek önderlerle sahte önderliklerin hepsinin açığa vurduğu bir okyanus kıyısıydı Diyarbakır Zindanı. Militan kişiliği, dönemin yükünü kaldıran, döneme yanıt veren bir kişiliği ortaya koymak o günkü koşullarda esas alınan acil görevdi. Sağ çıkmayı her şeyin önüne koyanlar, halk ve insanlığın kan-can pahasına kazandığı değerleri orada korumayı es geçtiler. Bu süreç yenilgiyi baştan kabul edip, ölçüsüz bir sahtekarlıkla can derdine düşenlerin açığa çıkmasını da sağlamıştır. Halka gerçek anlamda

nasıl önderlik edileceği, militan ruhun nasıl korunacağı en somut biçimiyle bu dönemde sergilendi. Ve kuşkusuz ki, her biri partimiz ve halkımızın gözbebeği olan öncülerimizin şehit düşmesine rağmen, süreç partimiz ve halkımız için büyük bir kazanımdır. Bugün partide militan savaşçı kimliğe, devrime inancın giderek güçlenmesine ve kitleselleşmesine olan katkısını görmeliyiz.

- "A. Sevgat'ın mahkeme önündeki tavrı, geçmişle gelecek arasında mayalanan bir mücadelenin köprüsüydü!" diyebilir miyiz?

- İşin o yönleri de görülmeli. (Çekinen, şu veya bu şekilde dili yumuşatan sempatizan, taraftarlar olmasına rağmen mahkemelerde hiçbir ikilciliğe düşmeden ve olayları, olguları, literatürümüzü, parti dilini yumuşatmadan olduğu gibi koyduk.) Sürece bakalım: Haki Karer'den başlıyor, Halil Çavgun'dan süzülüp geliyor, ama her yönüyle en yalın, vuruşması, kendini bulması, mücadelenin giderek Mazlum, Hayri, Kemalleşmesiyle Mahsunlaşması, Karasungurlaşmasıyla Kürdistan dağlarında gerillalaşmasıyla ve Kürt halkının kitlesel mücadelesine dönüşmesiyle bugünlere, yarınlara uzanıyor. Yani durumumuz şöyleydi: Uçuruma düşmüşsün, ama yarı yolda bir kaya parçasına, bir dala tutunmuşsun, aşağıya bakıyorsun uçsuz bucaksız bir derinlik, yukarıya bakıyorsun seni kurtaracak kimse yok. Seni kurtaracak tek şey, kollarındaki gücün. Güç ne kadar çok olursa, parmakların kaya veya dal parçasını ne kadar sıkı tutarsa, o kadar çok yaşayacaksın. Gücünün bittiği yerde ölüsün. Sürekli güç kaybediyorsun ve her an düşebilirsin. Çığlığın var; yardım istiyorsun. Kopkoyu bir karanlıkla birlikte koyu bir suskunluk da var. Ve bu sessizlik ortamı, bu bir başına kalmışlık nasıl bir umutsuzluksa; öte yandan bir tanıdığının, bir arkadaşının yarın ucundan sana seslenmesi, "geliyorum" demesi, yaşama geri dönüş konusunda bir umut ve moral güç kaynağı, kurtuluş ışığıdır. Diyarbakır'daki "geliyorum, ben de varım" sesini de partimiz, halkımız için bir umut bir moral kaynağı, kurtuluş ışığı olarak görmek durumundayız. Sevgat, "halk olarak bu kavgada bedeli ne olursa olsun biz de varız" demenin ifadesidir. Bu anlamıyla Diyarbakır şehitleri değerlerimizle bir köprüdür.

- Peki politik savunmaların cezaevinde yeniden ayağa kalkışta önemli katkılarına birkaç kez işaret ettin. Bu katkıların nasıl somutlaştığını anlatır mısın?

- Uçurumdasın, ama ses geliyor, sende geleceğe yönelik bir kurtuluş

umudu doğuyor. Moral ve güç kaynağını görüyorsun. Kurtulman söz konusu olduğu için can havliyle kaya veya dal parçasına sıkı sıkıya tutunuyorsun. Savunma olayı da biraz buna benziyor. Bu, cezaevinde daha somut, herkesin hissederek, görerek yaşadığı bir gerçekti. Cezaevi kitlemiz içerisinde çoğu insan bilinçsiz, yetersiz, işkence baskı karşısında istenilen tutumları alamayacak durumda. Değişik biçimlerde kuşatılmış, insani olan her şey elinden alınmış ve aleyhine kullanılıyor. Bu umutsuzluk ve karanlık ortamda bir çıkışın görünmediği, yani insanların önüne belli alternatiflerin konulmadığı ve kendisiyle hesaplaşmada ihtimallerden herhangi birini seçme durumunda olmadığı ağır bir süreç yaşanıyor. Yani insanlar için "şu noktadaki çıkış, şu riskleri gerektirir, ama bir anlamda kurtuluş da olur" denilebilecek bir süreç yoktur. Ve insanlar bir noktada tıkanmış kalmış. Ölüm, ihanet, alçaklık kol geziyor. Ölüm tehlikesi günlük yaşamın, gözeneklerine sızmış; yönelebileceğin bir aydınlık yok ve o çıkışsızlıktan kurtulma isteğindesin. İşte mahkemelerde parti ve halk değerlerinin yüceltildiği savunmalar, çıkışın sesi oldu. Bu koşullarda, insanların inançlarını koruyabileceği, düşüncelerini savunabileceği, her şeyin henüz bitmediği mesajı güçlü bir şekilde kitlemize verildi. Ayrıca Kürtlük adına yola çıkan diğer gruplar siyasi kimlik olmaktan çıkarken, onu güçlü bir şekilde koruduğumuzu hem kitlemize, hem de dışımızdakilere gösterdik. "Biz partiyiz, ideolojimiz, ilkelerimiz var. Dava adamlarıyız" inancı daha bir pekişti.

Siyasi savunmaların kitle üzerinde yarattığı etki ve prestij öylesine derindi ki, Dışarıda devrimci ilişkilere girememiş, ama şu veya bu nedenden tutuklanarak cezaevine düşmüş içerde de örgütlü ilişkilerden yoksun kalmış birçok insan, mahkemelerde kalkıp siyasi savunma yapmaya, bizler de PKK sempatizanıyız demeye başladılar. Kitlemiz için savunmalar güçlü bir moral kaynağı ve direnişlerimizin zemini oldu. O dönemde cezaevi kitlemizin kalbinin attığı yer 35. koğuştur dedik. Nedeni neydi? Çünkü PKK önder kadrolarının toplandığı bir yerdi. Duruşmalarda herkesin gözü kulağı Kemal, Mazlum, Hayri'deydi. Kitlenin güçlü mesajlar aldığı yer mahkeme salonlarıydı. Bu mesajlar, partiye, sosyalizme, devrime olan bağlılığın, inançların diri tutulması ve yaşanılan her şeye rağmen, insanlarımızın ayakta kalmasına en büyük katkılardı. Savunmalarımız, o karanlık ve kuşatılmışlık çemberinde, hiçbir umarımızın kalmadığı bir anda tutunacak bir daldı. Savunmalarımız bir

bütün olarak düşmemek, yıkılmamak ve yitmemek için sıkı sıkıya sarıldığımız bir dayanaktı. Gerek o arkadaşların varlığı, gerek siyasi savunma yapan arkadaşların çok olması, gerekse verilen siyasi mesajlar ve halka olan sadakat çok çarpıcıdır ve çok değerlidir. Kitleye güç ve şevk vermiştir.

- Spekülasyon yapma gibi bir niyetim yoktur, ama sunduğunuz manzara içinde sormak istiyorum. Sizlerin ısrarlı bir biçimde siyasi savunma yapmaya yönelmeniz diğer grupları hiç mi etkilemiyordu?

- Yapılan doğru, yerine getirilmesi gereken bir görevdi. Doğru ve yerinde olan bir iş mutlaka bir yerlerde, birilerinde yankısını bulmalıydı. Ancak bu dışımızdakiler için olması gerektiği gibi değildi. Partizan, Kawa, Dev-Yol, HK'lilerin bir kısmı bu tavırlarımızdan olumlu etkileniyordu. Örgütlü olmadıklarından bu etkilenimin genele olan katkısı çok sınırlıydı. O koşullarda inancına sahip çıkmak öyle sıradan bir olay değildi. Herkes bunun farkındaydı. Bir kısmının ise, tavrı hiç olumlu değildi.

Örneğin, eski TKDP sekreteri Sıraç Bilgin var. Arkadaşlar Bir gün mahkeme dönüşü koğuştakilere yapılan siyasi savunmaları aktarıyorlar. Şunu diyor: "Siz çılgınsınız, bu koşullarda Kürt ne, Kürdistan neymiş? Nasıl savunursunuz? Bunlar ölümle eşdeğer, düşmana hedef olunan bir nokta." Harekete önderlik etmiş, kimi insanların savunmalara yaklaşımı böyle! Ve bunun sergilenmesinin insanlarda nasıl bir etki yarattığını da görmek gerek. "Kitlemizin önderlere, arkadaşlara olan bağlılığı ve saygınlığı hiç sarsılmadı" dememizin, süreç göz önüne alındığında ne anlama geldiği daha iyi görülür. Diğer örgütlerde önder konumda olanlara saygınlık, bağlılık kalmamış, bitmişti. Geçmişte onların saflarında olanlar dahi eski önderlerini ciddiye almıyordu. Çünkü pratik tutumları her yönüyle onlarınkinin aynısıydı, hatta gerisine de düşmüşlerdi. Yaşam, ilişki, düşünce ve pratik tutum bakımından arada fark kalmamıştı. Ama bizde siyasi savunmalarla ve cezaevi direnişleriyle başlayan, giderek daha da bütüncül hale gelen politikalarımız ve tutumlarımız önderlerimizin saygınlığını sürdürmesine, bağlılığın düşünce, duygu bütünlüğünü sağlayarak perçinlemesine hizmet etti. Savunmaların insanlarımızda o en zor günlerde yarattığı yaygın inanç şuydu: "İnanıyoruz ki, bu koşullar hep böyle gitmeyecektir, önderlerimiz, militanlar mutlaka bir gün patlayacak, bu koşulları parçalayacak, bir şeyler yapacaklar." Bu beklenti kitlemizde, her zaman olmuş, hep diri kalmıştır. Sonuca bakıldığında arkadaşların

bu beklentilerine denk düşen muazzam direnişler sergilenmiştir.

- 1984 Ağustos çıkışının mahkemeler üzerinde etkisi oldu mu? Sizlere nasıl yansıdı?

- Bu yön, Diyarbakır Askeri Mahkemelerinin, PKK ve Kürdistan olayına politik yaklaştığına, çarpıcı bir örnektir. Mahkemenin politik tavrı, egemenlik sisteminin dönemsel politikalarına eşlik eder ve adeta onun bir barometresi, göstergesidir. Mahkemeler, her ne kadar kendilerini devletin bağımsız organları şeklinde kamuoyuna yansıtmaya, yutturmaya çalışsa da –ki direkt sıkıyönetim komutanının emir ve komutası altındadırlar– bu gerçeği hiçbir zaman örtbas edemezler. Mahkemedeki tutumlarımız da onların gerçek yüzünü daha bir açığa çıkarttı. Onların "hak", "adalet" görüntüsü altında kalan gerçek yüzlerini halkımıza, insanlığa teşhir ettik. 12 Eylül dönemini, ve yakın geçmişten bugüne uzanan Kürdistan'daki PKK eylemliliğini düşünün; faşist cuntanın hedefi neydi? Önüne koyduğu programda Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin kökünün kazınması ve bunun pratik ifadesi olan öncü gücü PKK'nin imha edilmesi, ülkemizin dağlarından, topraklarından temizlenmesiydi. Bu genel amaç içinde, zincirin bir halkası olan mahkemelerin cuntadan bağımsız bir tavır takınmasını aramak saflık olur. Cezaevinde, mahkemede yükselen bağımsızlık ve özgürlük haykırışlarımızın ve direnişimizin dışarıdaki gerillaya, silaha dönüşmesine bir karşılık vermeyi de beraberinde getirdi. Eylül faşizminin halklarımızın sırtına basarak yükselmeye çalıştığı, kan ve terör eşliğinde kendisini en güçlü hissettiği dönemde bile, sesimiz yükselmeye devam ediyordu. Direnişimizin içeriye ve dışarıya yansıyan mesajı budur. Özellikle Ağustos çıkışı yaşanan paniği, içine düştükleri korku ve telaşı daha iyi sergilemektedir. Çünkü, o çıkışta büyük, tarihsel bir anlam vardır. Bu onlarda da yerini ve anlamını bulmuştu. Hemen mahkemelerde karşılık verme yoluna gittiler. Ağustos çıkışının olduğu günlerde Siirt-Batman ek grubuyla, Mardin ek grubunun yargılamaları sonuçlanma aşamasındaydı ve mahkemeler olanca hızla bitirildi. İdam durumu olmayan insanlara da idam verildi. Devlet mahkemelerde de saldırıya geçti.

- Misilleme mantığıyla hareket edildiğini mi söylüyorsun?

- Tam bir misillemeydi! Panik havası yaratma, dışarıya bu misillemeyle bir mesaj verme çabasıydı. Hem de yargılanan insanları partiye, halka, onun devrimci eylemine karşı bir baskı unsuru olarak kullanmak

istediler. "Siz Dışarıda vurursanız, biz de içerde vururuz, asarız" demek istiyorlardı. Dışarıda yükselen mücadeleyi engellemeye çalışmak, aynı mesajı halka bu şekilde vermek istediler. Bu iki grubun çoğunluğu sıradan, köylü, taraftar insanlardı. Batman grubu yargıtaydan döndü, idam ve ağır ceza alanların yüzde 98'i tahliye oldu. Burada hem misillemeci, hem de intikamcı bir mantık var karşımızda.

- Yani idamların çoğu "bunların suçu yoktur" denilerek düştü, öyle mi?

- O insanların çoğunun sadece aldıkları idam cezaları bozulmadı, aynı zamanda tahliye de oldular. Ve hepsi şimdi Dışarıda. Eğer PKK dosyaları alınıp incelenirse, hukuki açıdan hilkat garibesi bir durumla karşılaşılır. Bir bütün olarak 12 Eylül'den, günümüzde TC'nin bize yaklaşım mantığı ve mahkeme dosyaları alınıp incelenirse, sıkıyönetim askeri mahkemelerinin ve Türk devletinin yargılama sisteminin de bir katliam organı olarak kullanıldığını görürüz. Mahkemeler, bu amaç için en çıplak, en çarpıcı biçimiyle kullanıldı. Bırakalım hukuk bilgisine sahip olmayı, sıradan bir zeka düzeyinde olan insanlar bile o süreci, tutukluların konumlarını değerlendirdiğinde son derece açık bir imha olayıyla yüz yüze kalındığını görecektir. Hukukun bütün ölçülerinin bir kenara atıldığına tanık olacaklardır.

Ayrıca 1984 Ağustos çıkışından, gerilla eylemlerinin gelişerek yaygınlaşmasından sonra bazı köylüler, milisler, partililer yakalandı. Eylül sürecindeki yargılama mantığının daha üst boyutlarla bunlara karşı işletildiğini görüyoruz. Duruşmalar son derece hızlandırıldı. Aylarca sürmesi gereken bir dosyanın hemen sonuçlandırıldığına tanık olduk. Bazı arkadaşlar bir-iki defa dışında duruşmaya bile çıkarılmadılar. Polise tekrar alma, sorguya götürme derken, bir baktık ki; mahkeme sonuçlanmış, onlarca idam verilmiş! Bu hızlandırılmış dosya, Sabri Ok'ların yargılandığı gruptu. Sabri sadece bir-iki kez duruşmaya çıkarıldı. Dava bitti, yargıtaya gönderildi ve verilen 10 idam hemen onaylandı! Bizler 1981 Nisan'ından beri yargılanıyoruz. Onların davaları 1985'te başladı, sonuçlandı. Aynı yıl içinde yargıtaya gitti ve bizim dosyadan önce sonuçlandırıldı. Böyle çok sayıda grup, misilleme mantığının hışmına uğradı.

- Gerçi daha sonra direniş süreci üzerine konuşmalarımız olacak, ama 1983 Eylül sonrasında mahkemelerin tutumunda size karşı genel uygulamalar bakımından herhangi bir değişiklik oldu mu?

- Oldu... Mahkemenin 1981'deki tutumuyla 1983'teki, 1985'teki tu-

tumu arasında bir fark olmaması gerekir. Çünkü yasalarında büyük bir değişiklik yapmadılar. Onların bir barometre gibi olduğunu söyledik. Cezaevindeki veya dışarıdaki gelişmelerin hemen hepsinin aynı biçimde mahkemelere de yansıdığını görüyoruz. Böyle bir rol oynuyorlar. Vahşet ortamındaki tutum başka, 1984 çıkışından sonraki dönemde tutum daha başkaydı. Cezaevinde tutukluların teslimiyet zincirini parçalayıp atmasından sonra mahkemenin tutumu da bambaşkaydı. Adamlar tutuklunun rahat bir nefes almasına dahi tahammül edemiyorlardı. 1983 Eylül Direnişleriyle teslimiyet zincirinin kırılmasından son derece rahatsız oldular. Çünkü, bu defa tutuklu daha sağlıklı bir savunma ortamı ele geçirebilmişti.

- Siz bu iki dönem arsındaki farklılığı nasıl yaşadınız? 1983'te farklı olan neydi?

- Söylemiştik; konuşmalarımız, savunmalarımız çarpıtılıyor, tutanaklara yanlış geçiriliyor, bazen hiç geçirilmiyordu. Ama genel olarak yaptığımız bu siyasi savunmalardan dolayı bizlere ayrıca dava açılmıyordu. Yani bölücülük, Kürtçülük, komünizm propagandası yapıldığı veya Eylül faşizminin yüzünün açığa çıkarıldığı, ona hakaret edildiği gerekçesiyle yeniden davalar açılmıyordu. 1983 Mayıs'ında PKK ana davasında slogan attık: "Yaşasın PKK! Yaşasın bağımsızlık! Kahrolsun sömürgecilik!" sloganları attık. Bu tutumuzdan dolayı bize ek bir dava açılmadı. Genelde teslimiyetin bitimine kadar savunmalarımızdan ötürü kimseye ayrıca dava açılmadı.

Mahkemelerin ek davalar açmasına ihtiyaç kalmıyordu. Susturulmamız, siyasi savunmanın engellenmesi görevini cezaevi üstlenmişti. Yetkince kullanılan zor olayı devreden çıkınca, susturma görevini mahkemeler üstlendi. Mahkemeler bizleri susturmak için azarlama, salondan atma ağır cezalar verme yoluna gitti. Daha sonra, Hilvan-Siverek grubunda olduğu gibi, mahkemelerin siyasi savunmayı engellemek için aldığı kararlarla susturulmaya çalışıldık. Siyasi savunma yapıldığında ya da slogan atıldığında hemen "bölücülük, komünizm propagandası" gerekçesiyle birçok dava açıldığına tanık olduk. Savunma yapıyoruz, söylediklerimiz yeniden dava açılmasına neden oluyordu. Şöyle tipik bir örneğimiz var; Hilvan-Siverek davasında maddi dayanaklardan yoksun, uyduruk gerekçelerle yargılandık, idamımız isteniyordu. Bir şey çıkmadı, beraat ettik. Ama o davada yaptığımız savunmadan ötürü 15 yıl 8 ay

ceza aldım! Ve yargıtayda onaylandı! O savunmamız toplu savunmaydı, bir grup arkadaşla beraber vermiştik ve 20'ye yakın insan aynı cezayı aldık. Beraat ettiğim davanın savunmasından ceza aldım.

- *Bu da onca çarpık durumdan biri olsa gerek!..*

- Ayrıca o savunmadan da ceza veriyorlar. Örneğin 15 yıl 8 ay almışsın, onun savunmasını yapıyorsun, hemen ardından yeni bir dava açılıyor. Ondan da "bölücülük, komünizm Propagandası"ndan yargılanıyorsun. Sakine'nin durumu böyledir. Savunma yapıyor, dava açıyorlar, o dava sürmekteyken bu defa arkadaş savunmasını yaptığı için açılan davanın savunmasını hazırlıyor, tabii o da yeni bir dava açılmasına neden oluyor, ceza alıyor. Dosya Yargıtay'a gönderiliyor, arkadaş oraya da ek savunma gönderiyor, oradan da yeni bir dava açılıyor. Örgüt cezasını yatıp tamamladığı halde, 22-23 yıl ek olarak yaptığı savunmalardan, aldığı cezalardan dolayı hâlâ yatıyor.

- *Desene tam bir faşist daire yaşanıyor.*

- Evet... Hüsnü Altun örgütten 24 yıl aldı, ama 40 yıldan fazla da yaptığı savunmadan ceza aldı. Dışarıda geçen bütün faaliyetlerinden ve örgüt üyeliğinden 24 yıl alırken, onun savunmasından 40 yıl ceza almak! Tam TC'ye yaraşır bir adalet! Militan ve köylü taraftarlar mahkemede slogan atıyor. Yedi-sekiz yıl ceza da oradan geliyor.

- *"Madem cezaevinde rahatladınız, öyleyse size mahkemelerde rahat vermeyelim de görün gününüzü!" mü demek istiyorlar?*

- Hayır, esas olarak bizi susturma, etkisiz hale getirme görevi cezaevine verilmişti. Baskıyla, işkenceyle susturma. Şimdi o susturma devre dışı kalınca, bu görev kolorduca mahkemelere yüklendi. 1983'e kadar insanlara yaptıkları savunmalardan dolayı ceza vermemelerine rağmen 1983'ten sonra bu yola başvurmalarını başka türlü açıklayamayız. Baştan beri PKK'ye karşı sürdürülen mantığın yeni bir görüntüsü. Davamız 1983 Mayıs'ında bitti, ama bize hiç dava açmadılar! 1983'ten sonra ise tam tersi yaşanmaya başlandı. Sayısız dava açıldı. Yasalar değişmemişti. Duruma göre değişen mahkemenin tavrıydı. 1983 direnişinden sonra ağır cezalarla susturma, terörize etmeye çalıştılar. Susturmada, Diyarbakır vahşetinin yerini mahkemelerin cezaları aldı.

- *Diyarbakır'da yaşananlar insana hep "bu kadar da olmaz ki" dedirtiyor. Bölüm sonuna eklemek için verdiğiniz listelerin birinde, Orhan Aydın'a Kürtçe türkü söylediği için 7 yıl ceza verildiği yazıyor. Bu olaya biraz değinebilir misin?*

- Irkçılıkta, insanlığın TC'den öğreneceği çok şey vardır. Irkçılığın zembereğinden boşanması ve ölçüsüzlüğü her adımda karşımıza çıkıyor. Hücresinde türkü söylediği için bir insanın 7 yıl ceza alması olağan karşılanacak bir durum değil. Hücre yaşamı daha hüzünlüdür; bir akşam 36'da arkadaşın biri Kürtçe türkü söylüyor. Gardiyanlar duyuyor ve "kim söyledi" diye soruyor. Yanıtlayan olmuyor. Gardiyan ısrarlı olunca, Orhan, "ben söyledim ne olacak?" diyor. Tutanak tutup Orhan'ı mahkemeye sevk ediyorlar. Mahkeme de Kürtçe türkü söylediği için kendisine 7 yıl ceza verdi. Yargıtay da onayladı. Arkadaş şimdi bu 7 yılı da yatıyor. İşin gerçeği türkü söyleyen Orhan değil. Sadece gardiyanın ileri gitmesi karşısında, "ben söyledim" diye çıkışması var. Bu olay vahşet döneminde değil, 1985 veya 1986'da oluyor.

- ***Daha önce, mahkemelerde Türkçe bilmeyen tutukluların yüz yüze kaldığı sorunları biraz irdeledik, ama olayın bir de savunmalarla ilgili bölümü var. En önemli hukuk ilkelerinden biri, yargılanmakta olan insanların savunmalarını kendi ana diliyle yapabilmeleridir. Bu temel hukuk ilkesi, sizin yargılanmalarınızda yaşama geçti mi?***

- Ana dilimizle savunma yapabilmemiz için önce ulusal varlığımızı kabul etmeleri gerekir. Gerek o dönem, gerekse bugün, mahkemelerce, Kürdistan halkının bir parçası olarak kabul edilmiyoruz. Çünkü onlara göre Kürt, Kürdistan yok. Bizler de bir ulusun temsilcileri değil, "sapkın, dış güçlerin maşası, uşağı, suçlu hainler" olarak görülüyoruz. Mahkemelerin, devletin resmi ideolojisinin; yani Kürtleri yok etme, yok sayma politikasının uygulayıcısı olduklarını, insanlık hukukunu bir kenara attıklarını söyledik. Bırakalım Kürtçe savunma yapmayı, biz Türkçeyle bile savunma yapamıyoruz! Onların resmi diliyle yaptığımız savunmaları bile kurtaramıyoruz, tutanaklara geçirtemiyoruz. Savunma hakkının tümüyle hedeflendiği, bütün varlığının da , dilinin de hedeflenip susturulmaya, yok edilmeye çalışıldığı bir dönemde "Kürtçe savunma hakkımız var" demenin anlamsızlığı da ortada. O süreçte böyle bir istemimiz de olmadı. Çok daha gerilere düşmüşüz. Önce Türkçe de olsa, bir şeyleri tutanaklara geçirtme çabamız ön plana çıkıyordu. Kuşkusuz ki, bu istemlerimizden birisidir. Çözümü de mücadelemizin gelişim seyrine bağlı olarak gerçekleşecektir. Bu konuda Türk egemenlik sisteminin içine düştüğü açmazdan da söz etmek sanırım yerinde olacak. Kürtçe savunma yapma sorunu henüz çözümlenebilmiş değil. Diyarbakır Zin-

danı'nda teslimiyetin kırıldığı, 1983 Eylül'ünden 1984 Ocak'ına kadar direniş sonucu elde ettiğimiz ziyaretlerde Kürtçe konuşma hakkını kullanabildik.

1984 Ocak'tan 1988 Şubat direnişine kadar Kürtçe konuşma yine yasakların en başında yer aldı. Her zaman girişimlerimiz oldu, her zaman sorundu ve gündemimizdeydi. Bütün eylem ve tartışmalarda en önemli konulardan biriydi. Pazarlıklarda ne zaman gündeme getirdiysek, idarece reddedildi. Kolordu komutanlığınca Kürtçe konuşmanın yasaklandığı, yasağın kaldırılmasının ellerinde olmadığı söylendi. Ancak 1988 Şubat'ında, M. Emin Yavuz'un şehit olduğu direnişten sonra ziyaretçilerimizle Kürtçe konuşma hakkı elde edildi. Arkadaşlar ondan sonra Kürtçe savunma yapma kararı alıp konuyu gündemleştirdi. Bunun koşulları yaratıldı, ama TC'nin tavrı ne oldu? Arkadaşlar mahkemelerden atıldı, Kürtçe savunma yüzünden "bölücülük ve Kürtçülük Propagandası"ndan ayrı davalar açıldı. Kürtçe yazılıp verilen savunmalara cezaevi idareleri ve savcılıklarca el konuldu. Ve ardından da el konulmuş savunmalar hakkında yeni davalar açıldı. Ceyhan'da da bu yaşandı. Durum, Adalet Bakanlığına bildiriliyor ve bakanlık da el koyma işleminin yasalara uygun olduğunu iletiyor. Ancak, Abbas Yokuş, M. Emin Keskin Çanakkale cezaevinde Kürtçe savunmalarını Çanakkale mahkemesi aracılığıyla yargıtaya gönderdiler. Çanakkale'de Kürtçe savunma yerel mahkemenin tercüman getirtmesiyle gerçekleşti. "Kürtçe konuşmak da yasalara göre suçtur, propaganda unsuru içerisine girer." Eğer Kürtçe savunma yaparsan, cezalandırılacağını peşinen kabullenmen gerek.

"Devlet Kürt Halkı'nın büyük öfkesinden korktuğu için idamları gerçekleştiremiyor!"

- PKK davalarında olağanüstü sayıda idamın çıkması gerçeğini nasıl yorumluyorsunuz?

- Cumhuriyet tarihinde 125. madde Kürdistan'daki isyanlarda yargılamaya konu olmuş. Şeyh Sait ve Dersim isyanında bu madde kullanılmış, ama ondan sonra günümüze kadar bu anlamda hiç kullanılmamıştır. 125. madde 1940'lardan 1980'lere kadar, bazen tek tek insanların bazen birkaç kişinin veya bir derneğin yargılanmasında gündeme getirilmiş. Haklarında 125'ten dava açılan insanlar olmuş ve yargılama sonucu bu maddeler genel olarak düşmüş, başka ceza maddelerinden ceza verilmiştir. Devlet, ancak isyan hallerinde kullandığı 125. maddeyi yeniden raftan indirerek, en su katılmadık ve en seri biçimiyle 1980'den sonra kullanmıştır. Bu anlamıyla devlet açık bir savaş hali içinde bulunduğunu da kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu, resmi kabul olmasa da böyledir. En somut biçimiyle savaş açtığının ilanıdır. 125'i yeniden devreye sokması, Kürdistan'da süren savaşta Türkiye devletinin taraflardan biri olduğunu dile getirir. Eğer, bu açık bir savaş haliyse, o zaman da bizim bu savaşta bir taraf olarak görülmemiz ve uluslararası hukuk çerçevesinde savaş esiri olarak ele alınmamız, savaş hükümlerine tabi tutulmamız gerekir. Ama Türk devletinin bunu göze alamadığı ortada. Özgürlük savaşı yürüten bir halkı ve savaşçılarını suçlu saymaktadır.

- Yani yasalarıyla pratik tutumunu çelişir görüyorsunuz?

- Fiili konumu, yıllardır sürdüre geldiği mevcut devlet politikası birbiriyle açık biçimde çelişmektedir. Konuyu daha iyi anlamak için fiili duruma bir göz atalım. PKK önderliğinde yükselen Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi, artık milyonlarca insanı kucaklamıştır. Savaş, silahlı mücadele temelinde kitleselleşmiş ve halklaşmıştır. Bir halk savaşı yaşanıyor. Bugün, gerilla giderek ordulaşıp gelişmiş, silahlı mücadeleyle egemenlik sistemini çaresiz hale getirmiştir. Ayrıca halk da gerillayla bütünleşerek, onun kitlesel karakterini kendisinde odaklaştırıp toplu gösterilere, başkaldırılara, siyasi zora başvurarak eylemliliğini yaygınlaştırmış, devletin çıkmazını daha da derinleştirmiştir. Devlet, büyüyen halk hareketini ve önder gücünü bastırabilmek, ezip geçebilmek için kısa, orta ve uzun vadeli stratejik planlar üzerinde yoğunlaşmış, açık bir savaş

halinin gerektireceği her biçimde kendisini donatmıştır. Devlet özel savaş örgütüne dönüştürülmüştür. Fiili durum budur. Kürdistan gerçekliği bu olmasına rağmen, TC'nin politikası ise, "bir avuç hain, ezdik, kırdık, bitirdik" gibi beylik laflarla Kürt ve Kürtlüğün reddidir. Türk devletine ve onun yasalarına göre Kürdistan diye bir ülke olmamıştır, olamaz. Kürt diye bir halk da yok. Bu yüzde olmayan bir davayı meşru görmek ve o statüde ele almak kendi varlık nedeni ve on yıllardır sürdürdüğü politikasının inkarı anlamına gelir.

Devlet resmi politikalarının mantığı çerçevesinde, Kürt ve Kürdistan'ı inkar ettiğinden onun savaşını da inkar edecektir. Ama gerçeğin bir yanında da biz varız. TC, hiçbir yasal dayanağı olmadığı ve hiçbir haklılığı bulunmadığı halde, dünya halkları önünde bizi suçlu gösterip kendilerini haklı ve meşru kılma çabasındadır. Bu çabanın bir parçası olarak bizleri yargılayıp "mahkum" edecek. Yıllardır baskı ve zorla susturulmak istenen Kürt halkını yeniden tarihin derinliklerine "gömmek", halkımızı en iğrenç ve sinsi politikalarla jenoside uğratmak istiyor. Türkleştirme ve ulusal kimliğini yok etme çabası devletin temel politikası olduğundan, bizi isyanlarda ve savaşlarda yürürlüğe konulan 125. maddeyle yargılıyor. Bu politikalarla kitlesel yargılamalara gitmeleri, bu kadar fazla sayıda idam cezasının verilmesi bir yerde doğallaşıyor ve fazla şaşırtıcı olmuyor. Yani devlet, Kürdistan'ın PKK şahsında somutlaşan yeniden dirilişini önlemek istiyor. Devletin PKK'ye, Kürdistan'a ve Kürtlüğe olan bütün düşmanlığıyla yönelmesi de doğal görünüyor.

- Sözünü ettiğiniz "yeniden ulusal akım olma" dönemini ne zamandan beri başlatıyorsunuz?

- 1970'ler sonrası diyebiliriz. 1970'ler sonrasında Kürdistan'da başlayan modern ulusal uyanış; devrimci bir ideoloji, onun Kürdistan'a taşırılması, eylemliliğe ve örgütlülüğe dönüştürmesi PKK'nin şahsında somutlaşmıştır. TC'nin onlarca yıldan beri uyguladığı, "başardım, bitirdim" dediği, ürünlerini derlemeye çalıştığı, olgun bir meyve misali büyük bir iştahla yutmaya hazırlandığı dönemde Kürdistan'da bir ulusal akım doğuyor. Halkın özgür geleceğini yaratma görevini PKK'nin yüklenmesi, yani yutmaya hazırlandığı avını elinden alması karşısında, TC'nin vahşi, yırtıcı bir hayvan gibi saldırması söz konusudur. Devletin verdiği "ceza"ları, idamları salt bizi suçladıkları tek tek olaylar bağlamında ele almamak gerek. PKK olarak Kürdistan'da bir ulusal kur-

tuluş akımı ve hareketi yaratmayı başarabildik. Ulusal kurtuluşun akım haline gelmesinin TC için büyük tehlike yarattığı ortadadır. TC bu tehlikeyi yarattığımız için birikmiş tüm tarihi kini ve intikamıyla bize yönelmiştir. Ve yağdırdığı cezalar bu bağlamda ele alınmalıdır. Yakın tarihin tüm hesabının sorulması, faturasının bize çıkarılması çabası var. Bu bağlamda ele aldığımızda manzaranın fazla şaşırtıcı olmadığını görüyoruz. Bizim davalarda yüzlerce idam cezası çıktı. Ulusal kurtuluş savaşı yürüten diğer ülkeler de bu kadar fazla idam yoktur. İnsanlar öldürülüyor, sorgularda, işkencelerde, kamplarda imha ediliyor, ama TC'nin yaptığı gibi sahte bir yargılamaya başvurma yok veya çok sınırlı. Kısacası ulusal kimliğimizi yok etme çabasındaki, TC'nin büyük sahtekarlığı bir kez daha ortaya çıkıyor. Haklıyı haksız, meşruyu gayrimeşru göstermeye soyunarak, haklılığı ve meşruluğu elinde toplamak istiyor. Bu konuda en fazla kullandığı araçlardan biri mahkemelerdir. Devletin resmi politikası içinde Kürdistan'da bağımsızlık mücadelesi yürüten güçleri, militan unsurları temizlemede, yok etmede mahkemelerin asıl bir ölüm makinesi haline geldiğini anlattık. Dışarıda devletin tankı, topu, ölüm araçları, içerde ölüm kusan mahkemeleriyle tamamlanıyordu. Şu anda yüzlerce idam cezası verilmiş durumda. Kimisi onaylanmış, kimisi askeri yargıtayda bekliyor. Mevcut durum bize verilen idamların esas sayısını açıklamaya yetmiyor.

- Nasıl yani? 'Esas sayı' ne demek?

- Davalarımızda verilen idamlar çok daha fazladır. Ancak devlet, bilinen nedenlerle belli bir elemeye gitmiştir. Bir halkın önder güçlerinden yüzlercesi asıldıktan sonra, bu idamların işlevi yerine gelmiş olur. Daha fazla insan asmanın bir anlamı olmaz, gereği de kalmaz. Eğer devlet, bu idamları gerçekleştirebilirse yüzlerce insanı birden asmak zorunda kalacak. Ayrıca, sayı da her geçen gün artacak, süreklilik kazanacak. "Hukuken yargılıyoruz" hikayelerini de kimseye yutturamaz hale gelecek.

- İçinde yaşadığımız günler ve gelecek gösteriyor ki; idam cezası alanlar daha da çok artacak, belki de mevcut sayının beşe, ona katlanmasına tanık olacağız. Bu durumda bahsettiğiniz çıkmaz, daha da derinleşmiş olmaz mı?

- Kuşkusuz öyle olacaktır. Bugün verilen yüzlerce idam, mücadelemizin giderek yaygınlaşmasıyla, kat kat artacaktır. Bu kadar idam faşist yasalar çerçevesinde olsa, topluma yutturabilme veya savunabilme olanağı da fazla kalmıyor. Nitekim Eylül faşizminin balayı döneminde, bütün kinleri

ve hırslarıyla Türkiye ve Kürdistan halkları üzerine yürüdükleri dönemde bile, astıkları 35 veya 36 kişiydi. Bütün idamları gerçekleştiremediler, güçleri yetmedi.

- *Kenan Evrenin içine dert olan konulardan biri de buymuş. "Keşke bütün idamları gerçekleştirebilseydik" diye yakınıp duruyormuş!*

- Onlara kalsa, kendileri gibi düşünmeyen herkesi boğazlayacaklar! Uluslararası alanda da bunun koşulları fazla yoktur. Genelde devlete boyun eğmeyen, aman dilemeyen, militan ruhunu koruyan unsurları öncelikle imha amaçlanıyor. Bu mantık çerçevesinde idam almak için onların ceza yasalarına göre belirlenen oranda suç işlemesine de gerek kalmıyor. Takındığın politik tutum, örgütün niteliği, konumu, mahkemeler karşısında koyduğun tavır idam alabilmek için yeterli ölçülerdir. Diğer taraftan yasalarına göre, her halükarda idam alabilecek konumda olan birçok insan da, devlete karşı aktif, militan bir tutum takınmıyorsa, konumu nedeniyle tehlikeli görülmüyorsa, kısmen gerilemiş veya aman dilemişse, idamdan kurtuldu, hatta az bir cezayla dışarı salındı. Binlerce köylü, genç, yurtsever saflarımızda. Bunların çoğu 125'den idam cezası aldı, fakat bazı durumlar gözetilerek, hafifletici nedenler gösterilerek kimisi müebbede ve kimisi de yaş küçüklüğünden idamdan düşürüldü. Yani bırakın şimdiyi ve yakın geleceği, şu haliyle bile bize verilen idam cezasının iki-üç kat fazlası ayrıca verilmiş, 59. gibi maddeler uygulanarak müebbede düşürülmüştür.

- *İdamların fazlalığı olayını Kürdistan'daki diğer örgütlerin konumuyla kıyaslarsanız, neler söylersiniz?*

- Bu kadar fazla idam verilmesini PKK'nin niteliğinde aramak gerekir. Türkiye ve Kürdistan'daki diğer örgütlerle kıyasladığımızda arada büyük bir fark olduğunu görürüz. Bu, diğer örgütlerin devlete karşı takındığı politik tutumdan, temsil ettiği güçten ve gelecek vaat edip etmediğinden yola çıkılarak incelenmesi gereken bir konudur. Devlet zaten bu güçlerin çoğunu denetimine almış ve etkisizleştirip zararsız hale getirmiştir. Genelde ezme, pasifikasyonu egemen kılma hali zaten var. Örgütlü yapılar dağıtılmış, "güçlü önderlikler" yerle bir edilmiş. Netleşmiş politikalar, yeni önderlikler ve hareketler kolay kolay ortaya çıkamıyor. Kürdistan'da diğer örgütlere verilen cezaların PKK'yle kıyaslanması bile mümkün değil. TC'nin yöneliminin merkezinde Kürdistan'da oynadığımız tarihi misyon yatıyor. Çağı yakalamamız, devrimci

öncü militan bir örgüt olmamız ve bunu Kürdistan'ın dağlarından mahkeme salonlarına dek taşırmamız söz konusudur. Gücümüzün ülkede somutlanışına paralel olarak, devlet şahsımızda kinini ve vahşetini konuşturmaya çalıştı. Bu yüzden diğerleriyle bizim aramıza kalın bir çizgi çekmek doğrudur. Yargılamalarıyla, idam kararlarıyla devletin "aman vermez"liğini gösterip toplumu kabuğuna çekme yeniden ölüm uykusuna daldırtma, bastırma ve ezme hedefleniyor. Politikalarının özünde yatan bu gerçek görülmezse ağır cezaların, idamların nedeni anlaşılmaz. İdamlar ve yargılamalar Kürt insanının geleceğini, umutlarını ipe çekme çabasının bir biçimi olarak görülmeli ve anlaşılmalı. Kürdistan'da TC'nin mahkemelerine, yargılamalarına halkımızın hiçbir zaman güveni ve kabulü olmamıştır. İdam dendiğinde, mahkeme ve yargılama dendiğinde, Kürdün her zaman haksız çıkması, ezilmesi ve horlanması, yeni darbeler alması, daha çok yıkımın, sürgünün, acının göçün, gözyaşının, ayrılığın, kederin gelmesi yaşanmıştır. Bu olayı etinde, kemiğinde, hissedeceği açıktır. Yoğun idamlarla, ağır cezalarla geçmiş sürecin halkımıza bir kez daha yaşatılma çabasına girildiği görülmeli.

- 12 Eylül'den bu yana, bunca onaylanmış ve infaz edilmiş idamlar arasında, sizin davalardan yargılanıp idam alan ve cezası kesinleşen insanlardan kimseyi idam etmemelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- İdamların infaz edilmemesi uluslararası ve tarihsel etkenler, halkımızın idamlara, Türk yargı sistemine yaklaşımı, mücadelemizin kesintiye uğramadan sürmesi gibi faktörler göz önüne alınarak incelenmelidir. Devlet Kürdistan'da idamları; isyan ve başkaldırıların bir yerde törensel anlamda bitirişini ilan etme aracı olarak kullanmıştır. Halkın başkaldırısının ipe çekilerek sonuçlandırılması, büyük bir törenle, büyük bir tantanayla ilan edilir. Bizde her şeyin bitmediğinin devletçe de görülmesi, gücümüzün farkına varması, dediğimiz anlamda törensel bir bitirişi gerçekleştirmeyi şimdiye kadar mümkün kılmadı. Ve bu yüzden de günümüze kadar idamları gerçekleştiremedi. Biz, hem mahkemelerde direnişi sürdürüyor, hem de partinin kendisini dışarıda koruyabilmesi, bağımsızlık çizgisinden taviz vermemesi, mülteci durumuna düşmemesi, düzenli bir şekilde geriye çekilip yeniden daha güçlü olarak ülkeye dönüş yapması ve savaşması devlet açısından böyle bir törensel bitişe başvurmanın zamansız olduğunu gösterdi. Ve günümüze kadar da idamları gerçekleştiremedi. Diğer etken de halkımızın idamlara karşı olan hassasiyetidir.

- *Nasıl bir hassasiyet bu?*

- Kürdistan insanı idamlarda, isyanını ve köleliği reddetmesini görmektedir. Ayrıca umutlarının ve özlemlerinin bedenlerde ipe çekilişini, inançlarının ve geleceğe olan güvenlerinin idamlarda boğulmaya, yok edilmeye çalışıldığını görmüştür. İdamların ardından isyanların tasfiye edilmesi, pasifikasyonun gelmesine rağmen Kürdistan insanı hiçbir zaman Türk egemenlik sistemine, yargı kurumlarına güvenmemiştir. Cezalar, en vahşice uygulanan katliamının tamamlayıcısı olan idamlara karşı içten içe de olsa, yüreğinde, beyninde, ruhunda da yaşasa, büyük bir kin ve düşmanlık beslemiştir. Hiçbir zaman idamı doğru, meşru, haklı bir olay olarak görmemiştir.

- *Mahkemelerin, egemenlik sistemini oluşturan sacayaklarından biri olduğu gerçeğini bilince çıkarmak kolay iş değildir. Siz, tüm Kürt insanının bunu gerçekleştirdiğini söylüyorsunuz. Onları böylesine kesin tutum almaya iten nedir?*

- Bu sorunun yanıtı halkımızın tarihinde yatmaktadır. Kürt insanı Takrir-i Sükun, Mecburi İskan yasalarının, istiklal mahkemelerinin ne anlama geldiğini bilir. Çünkü yaşamının bir parçası olmuştur. Şeyh Sait isyanında kurulan istiklal mahkemesi yargıçları ırkçı kemalistlerden oluşuyordu. Heyette Ahmet Süreyya Özge Evren adında bir savcı var. Bu adam anılarını 1960'da Dünya gazetesinde yayınlatmış. Daha sonra kitap yazmış. Kitabının bir paragrafında şunları yazıyor. "(...) Günün birinde kahraman bir genç mahkemeye getirilip hakimler tarafından sorguya çekildi. Hakimler bu gencin Türkçe bilmediğini anladıklarından, idam etme kararını aldılar. Gerekçe şöyleydi: 'Türkçe bilmeyen bir insanın ülkeye yararı olmaz.' (abç) Bu sebepten ötürü idamı kararlaştırıldı. Bu genç o gece idam edildi! Ben, Yalova Dağkapı'da küçük bir otelde kalıyordum. Uykuda iken Türkçe bilmeyen bu çocuk rüyama girip ellerini boğazıma geçirerek, Türkçe olarak: 'Neden beni beraat ettin? Beni idam etsinler' diyerek beni korkuttu. Bu olay sabaha kadar birkaç kez tekrarlandı ve ben deliye döndüm. Sabahleyin mahkemeye giderek hakim arkadaşlarıma şunu söyledim: 'Arkadaşlar eğer biz her Türkçe bilmeyeni idam edersek o zaman Amed (Diyarbakır) ve Doğudaki bütün insanları idam etmemiz lazım. Biz buraya suçluları cezalandırmaya geldik.' Onlara rüyamda başıma tüm gelenleri anlattım. Mazhar Müfit ve diğer hakimler bana şunu dediler: 'Sen karışma, bu bizim işimiz.' Ben

de savcılığını ileri sürdüm, aramızda kavgaya kadar kızışan bir münakaşa çıktı ve bunun üzerine mahkeme durduruldu. Ben bu durumu şifreli olarak Ankara'ya bildirdim. Bir hafta sonra şöyle bir telgraf aldım: 'Amed istiklal mahkemesi başsavcısı Ahmet Süreyya bey! Amacımız Kürtlerin ve Kürtlüğün kafasını ezmektir. (abç) Hakim arkadaşların ile barış. Gözlerinden öperim. Türkiye hükümeti Başkanı İsmet İnönü." İşte Türk yargısının Kürt ve Kürdistan için hüküm ve kararı budur.

- Verebileceğiniz başka örnekler var mı?

- Nuri Dersimi'nin anlatımları da bu konuda çarpıcı örneklerle doludur. Bir tanesi şöyle: "(...) Türk yönetimi ayaklanmayı gerekçe göstererek sadece ayaklananlara değil, Kürtler arasında etkin olan ve özellikle kemalistlere taraftar olmayan herkese baskı yapıyordu. Örneğin, TBMM ilk dönem mebuslarından Hasan Hayri, Şeyh Sait ayaklanması sırasında Dersim halkına mektuplar göndererek itidali tavsiye ettiği halde ayaklanmanın Türk yönetimi tarafından kırılmasından sonra M. Kemal'in özel emriyle kendisi ve yeğeni (kardeşinin oğlu) Cemal Mehmet yakalandılar. Sorgu sırasında İst. Mahkemesi Başkanı Ali Saip, Hasan Hayri'ye dönerek: 'Ankara'daki meclis toplantılarına niçin Küt Milli kıyafetiyle geliyordunuz?' diye sordu. H. Hayri savunmasında 'Meclise M. Kemal'in talimatıyla milli kıyafetle gidiyor ve yine onun talimatıyla Kürtlerin Türklerden ayrılmak istemediğini belirten telgrafları Lozan Konferansı'na çekiyordum' diye belirtti. Fakat bu konuşmalar TBMM eski mebusu H. Hayri ve yeğeni Cemal Mehmed'in analarından Kürt doğdukları için idam kararını vermiş olan mahkeme heyetini etkilemedi. H. Hayri idam sehpasına çıkarıldı..." Yine Nuri Dersimi'nin verdiği bilgilere göre; "Elazığ İstiklal Mahkemesi sadece Palu ve Çapakçur'da 400 Kürt gencini idam etti. Ayrıca 1925 Eylül ayı sonuna kadar Doğu İlleri İstiklal Mahkemesi 120 idam verdi" diyor. Şeyh Sait ve ayaklanmanın diğer önderlerinin 1925 Mayıs sonunda başlayan mahkemeleri bir ay içinde sonuçlandı. Bir kafes içinde iddia makamının karşısına çıkarılan 49 kişi, 29 Haziran'da Diyarbakır'da asıldı.

- Bu 49 kişinin asılmasıyla sözünü ettiğin o "tantanalı final" gerçekleşmiş mi oluyor?

- Evet, isyanın bitirilişinin töreni yapılmış oluyor. Ancak Kürt halkı üzerindeki baskı ve yıldırmalar bitmiyor. Mahkemeler devletin gücünü ve otoritesini hep konuşturuyor.

- *Yeniden size ve aldığınız idam cezalarına dönelim.*

- Devlet "bunlar suçluydu" diyerek, bizleri asıp Kürdistan insanını ikna edemez. İnsanımızın konuya yaklaşımı, hiçbir zaman devletin, "bunlar haksızdı, hak ettikleri cezayı aldılar, işledikleri suç yüzünden asıldılar" şeklindeki yaklaşımı gibi olmayacaktır. "Asılan insanlar Kürdistan bağımsızlığı için savaştılar, özlemimiz olan özgürlük ve bağımsızlık için yola çıktılar ve devlet onları bu yüzden idam etti" diyecektir. Kürdistan için yola çıkmış, bu uğurda canın vermiş insanların yeni isyanlara yeni direnişlere kıvılcım olacağı, ulusal kin ve ulusal başkaldırının bilenmesinin güçlü bir ateşleyicisi olacağı ortadadır. Hele mücadele henüz bitmemiş ve önderlik tasfiye edilmemişken, bunun getireceği tehlikeleri gören Türk devleti idamları gerçekleştirmeye cesaret edemedi.

- *"Konuyu değişik başlıklar altında ele almak gerekir" derken bir boyut olarak uluslararası etkenden söz ettin, o konuda ne diyeceksin?*

- Bir defa Türk devleti Kürdistan'ın varlığını, Kürt sorununu ve bu davanın öncü gücünün meşrutiyetini kabul etmiyor, yok sayıyor. Yok saydığı bir davanın insanlarını resmi düzeyde törensel olarak öldürmesi, açık ve resmi bir şekilde bu ölümleri gerçekleştirmesi uluslararası alanda "Kürt sorunu yoktur" hikayelerini de boşa çıkarmış olacaktı. Dünya halkları olmayan bir sorundan ötürü, olmayan bir dava yüzünden insanların devlet eliyle öldürülmesini, resmi törenlerle idam sehpalarına dizilmesini anlayamayacak ve işin mantığını kavramak için soracaktı. Doğal ki, bu sorular davamızın dünya kamuoyu önüne çıkmasına katkıda bulunacaktı. Kürdistan davasının ve onun savaşçılarının uluslararası alanda meşruiyetini sağlamaya hizmet edecekti. Bu tür öldürme olayları da bizim haklılığımıza işaret olacağı için, devlet idamları gerçekleştirmedi.

- *Peki Ağustos 1984 çıkışıyla idamların infaz edilmemesi arasında bir bağlantı var mı?*

- Var. Diğer en önemli neden ise, 15 Ağustos 1984 çıkışımızın yeni bir süreç başlatmasıdır. Koyduğumuz diğer nedenlerin hepsini tamamlayan, hepsini kendinde somutlaştıran, yerli yerine oturtan yeni bir tarihsel dönemdir bu. Mücadele ve önderliğin kesintiye uğramaması, daha güçlü ve geçmişten daha yetkin olarak ortaya çıkması, bu dönemde tabii ki gerçekleştirilecek her idam Kürdistan'da bozkırı tutuşturan yeni kıvılcımlara, isyan ve başkaldırılara neden olacaktır. Her beden bu mücade-

lenin yeşermesinin tohumu olacak, halkın kinini, başkaldırısını, azmini bileyecektir. Çünkü şahsımızda halkın umutlarının ve özgürlük hareketinin ipe çekildiği görülecek ve bu noktadan sonra halkımızın sessiz, kayıtsız ve seyirci kalması olanaksızlaşacaktır. Korku budur. TC, yıllardan beri sömürgeci deneyim ve tecrübelerinden çıkardığı sonuçlarla Kürdistan insanını iyi tanımıştır. Ağustos çıkışının ne anlama geldiğini görebilmekte, kıvılcımı kendi tutumuyla daha da genişletip yangına dönüştürmeyi istememektedir. Bu nedenler bir araya getirildiğinde devletin bizi niye asmadığı, asamadığı da anlaşılmış olur.

- Egemen sınıf söylemince, idamın caydırıcı yönü üzerene hep vurgu yapılır. Bu mantık, niçin sizin gerçekliğiniz karşısında dumura uğruyor? Eylemlerinizin başlangıcını oluşturan 1984 yılında bildiğimiz gibi devlet, adeta misillemeci bir mantıkla iki insanımızı idam etti, ama yönelim yine sizin davalarınızdan yargılanan insanlara olmadı. Hıdır Aslan ve İlyas Has'ın idam edilmelerini nasıl yorumluyorsunuz?

- İdamların, baskı ve katliamların ezip bitirmede caydırıcı bir unsur olduğu sınıfsal ve ulusal mücadelede pek sık kullanıldığı, egemen sınıflarca bunun savunmasının yapıldığı bilinen bir olay. Tarihe baktığımızda, Spartaküs'ten, köle isyanlarından tutalım da günümüze kadar adım başı darağaçlarının kurulduğu insanların engizisyonlardan geçirilip yakıldığı, isyanların kitlesel katliamlarla, kıyımlarla, kılıçtan geçirilerek sonuçlandırıldığı veya sonuçlandırılmaya çalışıldığı, ama buna rağmen büyük imparatorlukların, krallıkların kendisini yıkımdan, tarih sahnesinden silinişten kurtaramadıklarını görmekteyiz. Bu söylemler karşı-devrimin, çağını doldurmuş egemen sınıfların iktidarlarını ayakta tutmak için, gerici zor kullanarak kitleleri yıldırma, katliam ve baskıları haklı göstermenin kılıfıdır. Propaganda temelinde ele alınarak kullanıldığını görmek gerekir.

Bunun dışında, toplumsal hareketlenmeyi, insanlığın ileri gidişini, idamların, katliamların durdurduğuna tarih tanık olmamıştır. Sınıflar mücadelesi tarihi bunu hiç yazmamıştır. Zaman zaman bazı ayaklanmalar, başkaldırılar ezilmişse de, bu ancak mevcut yönetimlerin ve sistemlerin ömrünü bir süre daha uzatma çabasının ötesine bir işlev görmemiştir. Günümüzde de sömürgeci egemenler, emperyalistler tarafından katliamlar özellikle sömürgelerde sıkça uygulanan, başvurulan bir yöntemdir. Buna karşın, çağdaş bir akım olarak ulusal kurtuluş hareket-

lerinin dizginlenip ortadan kaldırılamadığını, peş peşe halkların bağımsızlığa ulaştığını ve günümüzde insanlığın böyle çağdışı yöntemlere karşı güçlü bir cephe oluşturabildiğini güçlü bir anti-militarist, anti-katliamcı insanlık değerlerinin yaratıldığını görmekteyiz. Bu noktada artık insanlığın tarihsel bir birikime sahip olduğunu da söylemeliyiz.

Türkiye gerçeğine dönersek: 1970'ten günümüze kadar, özellikle devrimci demokratik muhalefetin geliştiği dönemde de idamlar yaşandı. Denizlerin, Yusufların, Hüseyinlerin ipe götürülmesi, Türkiye devrimci mücadele tarihinde büyük anlamları içerir. Bu idamlara rağmen sınıflar mücadelesinin durmadığını ve Denizlerin şahsında bir meşale haline geldiğini, özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin kitlelerde yer ettiğini ve Kürdistan'da silahlı mücadele boyutunda kendisini pratiğe döktüğünü görmekteyiz. Kaldı ki Türk devletinin katliamcı, vahşi ve barbar yüzü Kürt halkınca çok iyi bilinmektedir. Böyle bir davaya atılmanın karşılığının ve bedelinin katliamlar, ölümler, idamlar olacağı zaten bilinen bir konuydu. Yeni gündeme gelen yeni keşfedilen bir şey değil ki. Büyük davaların bedellerinin, hele özgürlük gibi davaların bedelinin büyük olacağı, bu bedelin de en başta o halkın değerli evlatları, öncülerince ödeneceği, en fazla onların hedefleneceği, kanının dökületeceği bir gerçek.

Nitekim hareket olarak ortaya çıktığımızdan günümüze kadar, her yönüyle çok değişik saldırılara ve komplolara hedef olduk. Henüz parti olmadığımız dönemlerde, daha grup aşamasındayken Haki Karer'den başlayarak yüzlerce önder, militan, savaşçı arkadaşımız katledilmiş, işkencelerde öldürülmüş, binlercesi hapishanelere doldurulmuş, yetmemiş; oralarda yoğun işkencelere uğratılmış, onlarcası öldürülmüş, kendini yakmış, ölüm oruçlarında ölümü kucaklamış. Bütün bunlar bir araya geldiğinde "idamların caydırıcı" olacağı hikayesinin, toplumsal özgürlük davasına atılmış, bu soylu başkaldırıya soyunmuş halkların mücadelesini durdurmada bir rolünün olamayacağı açıktır. Bunun en iyi kanıtı 1984 büyük atılımımızdır. Yüzlerce arkadaşımız cephelerde ölüme koşmuş, Kürdistan'da ölüm artık kaçılan, korkulan bir olay olmaktan çıkmıştır. Giderek halkımız bağımsızlık, özgürlük uğruna, ülke-vatan uğruna kitlesel olarak kendisini ölüme atabilecek düzeye gelmiş, bu bilince erişebilmiş ve yüzlerce savaşçımız şehit olmuştur. Çatışmalarda düşmana teslim olmaktansa, son mermisini, son bombasını kendi bedeninde patlatarak özgürlüğün bedelini kanlarıyla ödeyip devrimci tarihimizin

bu şekilde yazıldığına tanık olmaktayız. Bu olgulardan hareketle devletin, egemen sınıfların idamları, ölümü caydırıcı unsur olarak piyasaya sürmesinin gerçekliğimiz karşısında anlamını yitirdiğini, bu politikaların dumura uğradığını açıkça söyleyebiliriz.

- Peki, ama ya diğer boyut? Niçin size yönelmiyorlar?

- İyi bilelim ki, Türk devleti kadar katliamcı, ırkçı, vahşi, faşist bir orduya sahip başka bir devlet yoktur. Böyle bir ordunun yeryüzünde bir benzeri bulunmaz. Türk ordusu müthiş intikamcıdır, katliamcıdır. Bugün yüzlerce subayı, askeri, gerillalarımız tarafından öldürülmektedir. Sadece bu bakımdan bile bize karşı müthiş bir kin beslemektedir. Gözünü kırpmadan hepimizi bir kaşık suda, boğma, yutma isteğiyle yanıp tutuşmaktadır. Ama buna rağmen bizleri asamayıp imha edemiyorlarsa bunun nedenini yukarda koyduğumuz gibi Kürdistan gerçekliğinde aramamız; mücadeleyi militan ve güçlü bir şekilde, güçlü bir önderlik etrafında yürütüşümüzde, mücadelenin kesintiye uğratılmamasında, uluslararası koşullarda, dengelerde aramalıyız. Türkiye solundan insanlar asıldı, dedik. Bir defa Türk halkının idamlara, yargı sistemine yaklaşımını biraz anlamalıyız. Kürdistan halkı gibi bu idam ve cezalandırmalar, katliamın, umutların, geleceğin ipe çekilmesi şeklinde pek ela alınmıyor. Türk halkında bizdeki gibi yargıya bir yabancılaşma yok. Devlet bunu halka demagojiyle şu veya bu şekilde benimsetebiliyor veya halkın sessiz kalması olayı var. Bir de, Türkiye'deki örgütler 12 Eylül'den sonra büyük bir yenilgi yaşadılar. Topluma öncülük edebilecek esas potansiyel ya cezaevine konuldu, ya öldürüldü, ya da mülteci durumuna düşürüldü. Bu güçler sorgulayıcı, yargılayıcı olma, ilkel anlamda da olsa asılan devrimcilerin intikamını alma, hesabını TC'den sorma güç ve konumda olamadı. Devlet de bu yapıdan yola çıkarak ve bu iki arkadaşı asmayla bize dolaylı bir mesaj vermek istedi. "Bir noktadan sonra sizi de asabilirim!" Partiye ve halkımıza böyle bir mesaj vermek istedi, ama karşı cepheden, açıktan saldırıp bizi idam etme cesaretini gösteremedi. Partimiz öncülüğünde halkımızın tarihsel yargılayıcı olma, hesap sorma pozisyonuna gelmesi, TC'nin işini zorlaştıran, bu alanda da elini kolunu bağlayan en temel unsurlardan biri.

- Konuyu açıklarken uluslararası durumdan ve bir dengeden bahsettin, bu noktayı biraz daha açabilir misin?

- Bölgesel politikalar açısından da Kürdistan sorununun çözümü

veya çözümsüzlüğü önemli değişiklikler yapabilecek güçtedir. Şu bir gerçek ki, PKK Ortadoğu halklarının devrimci anlamda kurtuluş mücadelesinde yeni bir motif oldu, yeni bir yol gösterici durumuna geldik. Ve bölgedeki sorunların da kalıcı çözümü, ya da çözümsüzlüğü bizden geçmekte. Kürdistan sorunu günümüzde uluslararasılaşmış, dünya kamuoyunun ve çeşitli kuruluşların gündemine daha fazla girmiştir. Türk devletinin artık eski hikayeleri ucuzundan satma, insanlığı aldatma çabaları sonuç vermemektedir. Ve halkımız bugün uluslararası alanda da mücadelesiyle, geliştirdiği ilişkilerle TC'nin etki alanını giderek sınırlandırıp daraltabilmektedir.

Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak idamlar konusunda Avrupa'yı, müttefiklerini ve diğer kuruluşları ikna etmesi pek mümkün olamıyor. AET'ye girmeye çalışıyor. Avrupa'yla ilişkileri geliştirmek istiyor. Bu kuruluşların Türkiye ile olan ilişkileri, böyle açıktan, devlet eliyle, idamları tezgahlaması, resmen ilan etmesi engel gibi görünmektedir. Bu, TC'nin idamlara yönelmesinde az da olsa caydırıcı bir unsurdur. TC'nin idamları gerçekleştirememesini, Kürdistan insanını katletmekten geri durmak istediği insafa geldiği veya insancıllaştığı şeklinde ele almak büyük bir yanılgı olur. Böyle halkların katili, katliamcı bir gücü tanımamak, temize çıkartmak anlamına gelir. Burada güç olayını, uluslararası ve ulusal alandaki dengeleri, dönemsel gelişmeleri ele alıp incelemek gerek. Kürt insanı için idam; korkunç ürküntü verici olmuştur. Bunu böyle yapan; halkın örgütsüzlüğü, önderliksiz kalışı ve çaresizliğidir. Ayaklanmalar bastırıldığında, öndersiz kalındığında –ki bu idamlarla da yaşatılıyor– ne yapacağını bilmez olmuş, şaşkın, zavallı halleri çok yaşamıştır. Onun tarihi mahkemeler idamlar, göçler, sürgünler; onu yutan, kaybeden, korkutucu, ürkütücü binlerce olayla doludur. Ama bugün bir örgütsüzlük yaşanmıyor. Ve Kürtler artık ölümden idamdan korkmuyor. Korku duvarı aşılmış, hele bilinçli öncü kesimleri hiç korkmuyor. Eğer güçlü, doğru bir önderlik olursa, devletin öldürmelerle toplumda gerçekleştirmek istediği korku, yılgınlık ve pasifikasyon tersine çevrilip güçlü çıkış, atılım ve başkaldırılara dönüştürülebilir. İdamları ateşleyici durumuna getirip yaptıklarını devlete daha fazlasıyla ödettirme, hesabını sorma mümkün olabilir. Daha büyük güçleri düşman karşısına çıkarma pozisyonu yaratılırsa –ki, PKK bu yapıda, bu olgunlukta, ve bilinçtedir– idamların ve öldürmelerin olumsuz etkisi azalır. İdamlar

aslında çift ağızlı bıçak gibidir. Halkın başkaldırısı, örgütlü yapısı tasfiye edilmişse, bu devletin elinde keskin bir bıçak haline gelir; darağaçlarında sallanan bedenlere bakan halkımız ondan korkmayı, ürkmeyi, o büyük kinini yüreğine gömmeyi görür. Böylesi hallerde devlet, bu aracın amaç ve hedeferine daha çabuk varmak için kullanır.

- *Meydanlara birbiri peşisıra onlarca darağacı birden kurulur.*

- Ama başkaldırı ve örgütlü bir mücadele yürüyorsa, idamlar mücadeleyi yürüten gücün elinde kesikin bir bıçak haline gelir. Halkımız darağaçlarında sallanan bedenlere baktığı zaman onda geleceği, umudu, özgür ve bağımsız Kürdistan'ın yanan meşalesini görür. Yüreğinin derinliklerine gömdüğü kini açığa vurur ve kavgaya katılır. İşte bu durumda, Kürdistan halkının keskin, vurucu silahlara, örgütlere; PKK, ARGK (Kürdistan ulusal kurtuluş ordusu) ERNK (Kürdistan halk kurtuluş cephesi) şahsında sahip olduğu bugünlerde, idamlar bu yapının elinde devrimi küllendiren değil, alevleri tutuşturma işlevini görür. Bu yüzden Türk devleti bugün o noktada fazla ileri gidememektedir. Bizi asmak istemediğini ve buna niyeti olmadığını söyleyemeyiz. Bu isteğini ve niyetini açığa vurduğu anlar da oldu. 1984 Ağustos atılımından sonra, özellikle sıcak savaş alanında yakalanan, tutsak düşenlerin dosyalarının iki-üç ayda, en seri şekilde mahkemelerden çıkarılması, yargıtayda onaylanması, meclise gönderilmesi bizden de insanların idam etme niyetini açığa vurma anlamına geliyordu. Ancak mücadelenin Kürdistan'da yükselişi, kitleselleşmesi, idamların halkı korkutma ve paniklerne yerine daha fazla ateşleme riskini taşıması karşısında bu niyetlerinden vazgeçip idamları günümüze kadar gerçekleştiremedi, erteledi.

- *Sizce onaylanmış idamlar, gelişmeler karşısında her an infaz edilmeye hazır bir tehdit unsuru olarak mı düşünülüyor? Sizde rehin tutulduğunuz gibisinden bir izlenim mi var?*

- Bu soruya olumlu yanıt vermek gerekiyor. Gerçekliğimizi, TC'nin bize yaklaşımını, niyetlerini, politikalarını otaya koyduk. Devlet kendisini güçlü hissettiğinde veya Kürdistan'a yönelik amaçlarını yaşama geçirmeye hizmet ettiğinde değil idamları, "Kürdistanlıyım" diyen, Kürdistan'ın bağımsızlığından yana olan, bunu ifade eden herkesi büyük bir gözü dönmüşlükle ortadan kaldırmaya hazırdır.

Nitekim günümüze kadar yoğun kitlesel işkenceler, katliamlar ortadan kaldırmalar göz önüne alındığında bu niyet en çıplak biçimiyle

sırıtır. İnsanlığa ve halkımıza karşı idamı ve ortadan kaldırmayı bir şantaj olarak kullanıyor. Türk hükümetlerinin bize yönelik politikalarının tamamen devlet politikalarından kaynaklandığını, mevcut hukuki çerçevenin bile işletilmediğini söyledik. Bu en açık biçimiyle devletin en yetkili ağızlarından yüksek sesle dile getirdi. Henüz başbakanken, 1987'de Turgut Özal'ın Amerika'ya yaptığı gezi sırasındaki açıklamaları anımsanmalıdır. PKK'nin geliştirdiği eylemler karşısında söylediği şudur: "Rahat dursunlar, onların da elimizde adamları var, dosyalarını meclisten geçiririz!"

Bu, şunu gösterir: PKK'ye, Kürdistan halkına açık bir tehdit vardır ve bu tehdit de biz idamlıklar üzerinde yapılmaktadır. Halka ve partiye dayatılmamız söz konusudur. Bunlar, devletin niyet ve politikalarını açığa vuran son derece tehlikeli yaklaşımlar. Bizi öldürmeleri veya asmaları, Kürdistan'da her zaman ve bundan sonra da partimiz, tarihimiz açısından mücadelenin bir üst aşamaya sıçramasına hizmet edecektir. Kürdistan'da darağaçlarında asılarak gönderilen her ceset, devletçe işlenen bu cinayetler, halkımız ve partimiz tarafından sorgulanacak, hesabı mutlaka sorulacaktır. Şu anda cezaevlerinde bulunan savaş esirleri, olarak şunu söylemek durumundayız: Ne partimiz, ne halkımız bizlerin ulusal bağımsızlık ve özgürlük mücadelemize karşı kullanılan bir şantaj unsuru olarak görülmemize, mücadeleden alıkoymak ve geri çekmenin aracı olarak kullanmasına izin verecektir; ne de biz savaş esirleri bedenlerimizi halkımızın bağımsızlık, özgürlük mücadelesini geri çekmenin aracı olarak kullanmasına izin vereceğiz. Varlığımızı, halkımızın mücadelesi için ortaya koymuş insanlarız. Büyük davaların bedellerinin büyük olacağı bilinciyle yola çıkmışız. Bu uğurda cezaevlerinde en zor ölüm biçimlerini seçerek, ölüm oruçlarında kendini yakma eylemlerinde ölüme gitmiş ve çatışarak şehit düşmüş arkadaşlarımız var. Bizlerde aynı yoldan gitmeyi bir özveri olarak, görmeyeceğiz, doğal bir görev olarak yaklaşıp yola öyle devam edeceğiz. Halkımızın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde nasıl ki sorumluluk ve görev bilinciyle yürüdüysek, bundan sonra da idam sehpasında aynı anlayış ve duyguyla ölümün üzerine yürümeye devam edeceğiz. Halkımıza ve partimize karşı görevlerimizi ölümlerde yerine getirmekle tarih bizi karşı karşıya getirdiğine göre bundan yüz çevirmeyeceğiz. Özgür ve güzel bir yaşam olan, halkımızın geleceği uğruna ölüme gitmeyi onur bileceğiz. Herkes şunu iyi bilmelidir ki; partimize, halkımıza karşı varlığımız üzerinde şantaj ve tehditlere asla izin

vermeyeceğiz, her şey özgür, güzel yarınlar, devrim için! Bunu yaratmada kendimizi katık edeceğiz.

- Uzun erimli politikaları açısından idamları gerçekleştirmeyi önüne koymasa da, onun başka bir ölüm biçimini tercih etmeyeceğini, yaşama geçirmeyeceğini söyleyebilir miyiz?

- Hayır... Belki insanları asmıyor, ama içerde nasıl imha edebileceğine kafa patlatıyor. Bu konuda şu örneği vereyim: 1987'de bir grup gazeteci Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne gelmişti. Devletin bizi rehin tuttuğu ve asamayacağı konusunu onlara da anlatmıştık. 35'e geldiklerinde şunları söyledik: "Sizler yaşayacaksınız, bu söylediklerimizin de tanığı olacaksınız, Türk devleti böyle tehlikeli yönelimler, şantaj ve komplolar içine giriyor. Halkımıza ve partimize karşı bizi, bedenlerimizi kullanmak istiyor. Belki içimizden birkaç kişiyi asabilirler, ama esas olarak bizi asamayacaklardır. Bunun yanında değişik provokasyon ve katliamlarla, hak gasplarıyla açlık grevleriyle yüz yüze bırakarak, şu veya bu gerekçeli saldırılarla, işkencelerle, karanlık oyunlarla bizleri cezaevlerinde ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Bunu tercih edecektir ve sizler bu sürecin tanığı olup göreceksiniz" dedik.

Pratikte de bunun ispatlandığına, uygulandığına tanık oluyoruz. Cezaevinde devletin sürekli saldırısı, direnişler ve kan pahasına elde edilmiş insani hakların, insan onurunun tekrar saldırılara maruz kalması, tutsakların bunları savunma temelinde tekrar tekrar direnişlere geçmesi, süresiz açlık grevleri, ölüm oruçlarıyla çok sayıda insanın sakat kalmasına, vücutlarının, direncinin zayıflamasına ve ölüm noktasına gelmesine, bu alanda da ölçülemeyecek kadar büyük bir kırımın ve katliamın yaşandığına hep birlikte tanık olduk.

Ayrıca Temmuz-Ağustos 1989 Eskişehir açlık grevi ve oradan Aydın'a sürgün sırasında devlet intikamcı, saldırgan tutum takınarak iki arkadaşımızı öldürdü. Bu da asma yerine başka biçimlere yöneldiklerinin kanıtıdır. Ayrıca, "Türk devleti hiçbir zaman Kürdistan'da idamları güncelleştirmeyecek" diyemeyiz. Bugün iç ve dış dengeler idam yapmasını engelliyor. Kürdistan'da bağımsızlık mücadelesinin bir bütün olarak dizginlenmemesi, her şeyi kaybetme noktasında büyük bir gözü karalıkla "nasıl olsa her şeyi kaybediyorum" mantığıyla gerek Kürdistan'da ve gerekse cezaevlerinde büyük boyutlu değişik katliamlara girişmesi, insanları ipe çekmesi de yaşanabilecek olaylardır. Buna karşı da gerek

halkımızın, gerek insanlığın hesaplarını, hazırlıklarını yapması en akılcı yaklaşım olacaktır.

- *Savaş esirleri konusunda irdelediğimiz gibi, acaba devlet resmen kabul etmemiş olsa bile sizleri rehin tutması, ya da böyle bir görünüm vermesi, az ya da çok müdahale fikrine yaklaştığına işaret olabilir mi?*

- Uzun vadede öyle olacaktır. Ama şu anki noktada böyle bir durumla hareket ettiğini söyleyemeyiz. Açık savaşta tarafların karşılıklı olarak esir alması bilinen bir gerçeklik. Ve bu, şimdi Kürdistan'da daha çok tek boyutlu yaşanıyor. Yarın yüzlerce, binlerce Türk askeri, subayı PKK'nin savaş güçlerinin eline esir düşecektir. Esirlerin karşılıklı değişimi gündeme gelecektir. Ama şimdilerde TC bunun yerine Kürdistan'da çatışma alanlarında yakaladığı insanların infazını anında orada gerçekleştiriyor, ipe çekme veya yargılayarak öldürme yerine, savaş ortamında eline düşen savaş esirlerini olay erinde öldürüyor.

Zirvenin Kürdistan başlıklı temel konusu, mevcut baskı yasalarının yetersiz kaldığı düşüncesiyle "SS" diye anılan "Sansür" ve "Sürgün" kararnameleriyle Kürdistan'da yükselen toplumsal muhalefeti boğmaydı. Özal'ın bu politikasının esasları zirveye katılan muhalefet partilerince de onaylandı.

Zirvede ele alınan konulardan biri de idamlardı. Buna göre idamlar meclisten geçirilmeli, ya da otomatiğe bağlanmalıydı. Hatta mecliste bulunan idam dosyaları içinde, PKK'ye mensup olanların dosyaları ayrılmalı, önce onların "icab"ına bakılmalıydı.

Zirveden sonraki günlerde gazetelerde cezaevindeki PKK'li idamlıkların tek tek isimleri yayınlanmaya başladı.

Bu, rehinci ve misillemeci mantığın çarpıcı bir görüntüsü olarak kaydedildi tarihe. (R.S.)

Ek Bölüm

Diyarbakır Askeri Mahkemeleri'nde siyasi savunma yapan PKK'lilere verilen cezalar

PKK Hilvan-Siverek davası savunmasından ceza alanlar

Muzaffer Ayata	15 yıl, 8 ay
Bedrettin Kavak	15 yıl, 8 ay
Abuzer Dehşet	15 yıl, 8 ay
A. Yaver Kaya	15 yıl, 8 ay
Ramazan Ödemiş	15 yıl, 8 ay
İrfan Güler	15 yıl, 8 ay
Salih Oğaç	15 yıl, 8 ay
Süleyman Günyeli	15 yıl, 8 ay
M. Fahri Çifkuş	15 yıl, 8 ay
Celalettin Delibaş	15 yıl, 8 ay
Fevzi Yetkin	15 yıl, 8 ay
Ali Kılıç	15 yıl, 8 ay
Kemal Aktaş	15 yıl, 8 ay
Yılmaz Uzun	15 yıl, 8 ay

PKK Ana davasından Yargıtay savunmasından "ceza" alanlar

Faruk Altun	14 yıl, 8 ay
M. İzzet Baykal	14 yıl, 8 ay
M. Fahri Çiftkuş	14 yıl, 8 ay
M. Can Yüce	14 yıl, 8 ay
İrfan Güler	14 yıl, 8 ay
Süleyman Günyeli	14 yıl, 8 ay
A. Gani Alkan	14 yıl, 8 ay
Ali Kılıç	8 yıl
M. Selim Çürükkaya	8 yıl
Ahmet Bayık	8 yıl

Hilvan-Siverek davasında atılan sloganlardan "ceza" alanlar

Abdurrahman Sevgat	4 yıl, 6 ay
Mustafa Güneş	4 yıl, 6 ay
Enver Şimşeksoy	4 yıl, 6 ay
Cuma Karaçalı	4 yıl, 6 ay
Salih Kubat	4 yıl, 6 ay
Ahmet Yavuz	4 yıl, 6 ay
M. İzzet Baykal	4 yıl, 6 ay
Salih Oğaç	4 yıl, 6 ay
Ramazan Ödemiş	4 yıl, 6 ay
Süleyman Günyeli	4 yıl, 6 ay
İrfan Güler	4 yıl, 6 ay
Bedrettin Kavak	4 yıl, 6 ay
M. Fahri Çiftkuş	4 yıl, 6 ay
Celalettin Delibaş	4 yıl, 6 ay
Abuzer Dehşet	4 yıl, 6 ay

Sloganların savunmasından ceza alanlar

M. İzzet Baykal	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Abdurrahman Sevgat	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Bedrettin Kavak	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Mustafa Güneş	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Cuma Karaçalı	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Salih Kubat	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Ahmet Yavuz	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Abuzer Dehşet	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Celalettin Delibaş	8 yıl, 10 ay, 20 gün
M. Fahri Çiftkuş	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Salih Oğaç	8 yıl, 10 ay, 20 gün
İrfan Güler	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Süleyman Günyeli	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Enver Şimşeksoy	8 yıl, 10 ay, 20 gün
Ramazan Ödemiş	8 yıl, 10 ay, 20 gün

12 Eylül sonrası idamı askeri yargıtayda onaylanıp dosyaları meclise gönderilen PKK'liler

1. Muzaffer Ayata
2. Kemal Aktaş
3. M. Can Yüce
4. Hamit Baldemir
5. Alaattin Aktaş
6. Osman Yıldırım
7. Mehmet Doymaz (Hasanoğlu)
8. Kasım Tepeli
9. Şükrü Göktaş
10. Sabri Ok
11. Mehmet Doymaz (Mehmetoğlu)
12. Fuat Kav
13. Muhittin Dolaşır
14. Mustafa Turan
15. Mustafa Çepik
16. Hasan Çepik
17. Salih Sezgin
18. Mehmet Yalçınkaya*
19. Enver Özer
20. Mehmet Kaya
21. Mehmet Soğan
22. Faruk Özdemir
23. Cemal Ağcakaya
24. Mehmet Tören
25. Recep Nurcengiz
26. Kenan Şen
27. İrfan Mantaroğlu
28. Hasan Baraçkılıç
29. Osman Yıldırım
30. Enver Şimşeksoy
31. Hamit Kankılıç
32. Mehmet Takır
33. Celalettin Delibaş

34. Selahattin Şimşek
35. M. Emin Gökdemir
36. Şeyho Topcu
37. Ali Gün
38. Ali Özbay
39. Ahmet Karabacak
40. Sadrettin Aydınlık
41. Bedrettin Çaylar
42. Mustafa Keser
43. Şahin Binici
44. Ahmet Öğretmen
45. Musa Aslan
46. Davut Utkun
47. Yaşar Eroğlu
48. Mümin Ağcakaya
49. Mustafa Sarıkaya
50. M. Sıddık Korkmaz
51. Ali Poyraz
52. Mahmut Aktaş
53. Mehmet Dirlik
54. Mehmet Gencer
55. M. Ali Yılmaz
56. Şamil Batmaz
57. Ferhat Gümüşboğa
58. Mehmet Ayçiçek
59. M. Sait Üçlü
60. Hasret Kuş

Muzaffer AYATA

Coğrafyamızdaki Diriliş ve Direniş tarihinin önemli bir kavşağı olan Diyarbakır Zindan Gerçeği'ne ilişkin birçok şey yazıldı ve yazılacak.

Bu konu günümüzde de birçok kesim tarafından çeşitli boyutlarıyla tartışılmakta. Ne yazık ki, bu tarihi bizzat yaşayarak, ağır bedeller ödeyerek yönlendirenler, yani bu mirasın asıl sahipleri, yine "yok" sayılmaktadırlar. Açıktır ki, bu sayfaya ışık tutacak olanlar o anların hem sanıkları hem de tanıkları olacaktır. Bu açıdan önemli olan bu çalışma, 1991 yılında hazırlanmıştı. Zindan koşullarından dolayı 2001 yılında ilk kez basıldı. Ve sürekli güncelliğini koruduğu için yeniden basılmasının bir ihtiyaç olduğu kanaatine vardık...

ISNB-978-605-5454-18-0
9 786055 454180

Cram